



Kaisa-Maria Peltokorpi

On elettävä kun koska tahansa voi kuolla

Lottien selviytyminen sodassa 1939–1945

Akateeminen väitöskirja, joka Lapin yliopiston
kasvatustieteiden tiedekunnan suostumuksella esitetään
julkisesti tarkastettavaksi Lapin yliopiston Fellman-salissa
marraskuun 19. päivänä 2011 kello 12

Lapin yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta

Copyright: Kaisa-Maria Peltokorpi

Jakelu: Lapin yliopistokustannus
PL 8123
FIN-96101 Rovaniemi

puh. + 358 (0)40 821 4242 , fax + 358 16 362 932
julkaisu@ulapland.fi
www.ulapland.fi/lup

Painettu
ISBN 978-952-484-501-4
ISSN 0788-7604

pdf
ISBN 978-952-484-520-5
ISSN 1796-6310

On elettävä kun koska tahansa voi kuolla – Lottien selviytyminen sodassa 1939–1945

KM Kaisa-Maria Peltokorpi

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksen tarkoituksena on rakentaa kuvaa sodan kokemuksista ja selviytymisestä sodan kriisissä vuosina 1939–1945 lottien kertomana.

Lotta Svärd-järjestön juuret ovat vuoden 1918 sisällissodassa ja valkoisten suojeluskuntalaisten tukemisessa. Järjestö perustettiin vuonna 1921 ja nousi talvi- ja jatkosodan aikana Suomen asukaslukumäärään suhteutettuna maailman suurimmaksi naisten maanpuolustusjärjestöksi. Sen päätehtävinä olivat maanpuolustuksen tukeminen ja armeijan avustaminen. Lottia koskivat ankarat käyttäytymismääräykset, lottalupaus ja kultaiset sanat. Lottiin suhtautuminen on ollut koko historian ajan ristiriitaista ja myös parhaavaa, mikä tuli esille myös lottien haastatteluissa.

Tutkimuksen keskiössä ovat kysymykset siitä, miten sodan arjessa selviydettiin, mikä sai ihmiset jaksamaan ja mistä löytyivät voimavarat sodan koettelemuksissa. Tutkimuksen pääaineisto koostuu 25 eri puolilta Suomea olevan kotirintama- ja rintamalotat henkilöhaastattelusta, jota tukevat muu lottien muistitietoaineisto sekä lotta- ja sotahistoriaa käsittelevät arkistodokumentit, kirjallisuus, lehdet ja valokuvat.

Lottien haastattelut on toteutettu avoimina haastatteluina vuosina 2007–2011. Lotat olivat haastatteluhetkellä 83–93-vuotiaita. Moni näistä talvisodassa (30.11.1939–13.3.1940), jatkosodassa (25.6.1941–19.9.1944) ja Lapin sodassa (15.9.1944–27.4.1945) toimineista lotista oli sodan aikana hyvin nuoria, alle 20-vuotiaita. Lottien nuori ikä on muodostanut sodassa selviytymiselle suuren haasteen.

Tutkimus on toteutettu mikrohistoriallis-narratiivisen tutkimusmenetelmän avulla. Lottien suulliset ja kirjalliset kertomukset ovat luonteeltaan vahvasti narratiivisia ja niiden merkitys korostuu traumaattisten kokemusten yhteydessä. Mikrohistoriallinen ote taas tekee näkyväksi sodan arjen toimintojen yksityiskohdat sekä lottien selviytymiskeinot ja selviytymisen voimavarat. Näin avartuu käsitys sodasta ja sen kokemushistoriasta. Mikrohistorian avulla lisääntyy myös ymmärrys siitä, että sota koskettaa jokaista ja jokaisen kokemus siinä on kollektiivisen kokonaiskuvan muodostumisen kannalta arvokas. Toisaalta muistojen tulkinta ja menneisyyden saavuttaminen sekä toisen ihmisen elämästä kirjoittaminen on eettisesti haastavaa.

Tulokset osoittavat, että huolimatta järkytyksistä ja menetyksistä ei elämä sodassa

näyttäytyä lottien kokemusten valossa toivottamalta, vaan lottien sotaan sisältyi myös paljon ilon ja riemun hetkiä, viisautta ja lämpöä. Erilaiset arjen keventämisen muodot toivat virkistävää vaihtelua lottien elämään. Myös yhteenkuuluvuus ja keskinäinen huolenpito, huumori ja hulluttelu auttoivat sietämään vaativia oloja ja kestämaan menetyksiä. Sodan valon ja varjon, ilon ja surun, hyvän ja pahan epäsymmetria tulevat esiin lottien kerronnassa. Sota muodostui lotille merkittäväksi ja unohtumattomaksi elämänvaiheeksi, joka voidaan nähdä ennen kaikkea kasvun ja muutoksen vaiheena heidän elämänkaarensa. Lottien sodassa selviytymisen tutkimisen avulla voidaankin ymmärtää ja edistää yksilön selviytymistä paitsi yhteiskunnallisissa kriiseissä myös normaaliin elämäntilanteeseen kuuluvissa henkilökohtaisissa kriiseissä. Ajatus ja tieto siitä, että ihmiset ovat selviytyneet sodan traumaattisista kokemuksista avaavan toivon näköalan ja tuovat lohtua ja luottamusta siihen, että elämä on kuolemaa väkevämpi.

Lottien kokemusten tutkiminen on erityisen tärkeää juuri nyt, kun vielä on mahdollista saada lotat kertomaan omakohtaisista kokemuksistaan. Sota jättää lähtemättömät jälkensä jokaiseen sen kokijaan, mutta yhtä lailla se muuttaa ja rakentaa koko kansan identiteettiä.

Avainsanat: lotat, Lotta Svärd-järjestö, sodan arki, selviytyminen kriisissä, mikrohistoriallinen tutkimus

You have to live for the moment because any moment may be your last one – How did lottas survive at war in 1939-1945?

Kaisa-Maria Peltokorpi

ABSTRACT

The purpose of this research is to create a picture of war experiences and survival from the crises of war in 1939-1945 described by lottas, who were members of Lotta Svärd, a Finnish voluntary auxiliary paramilitary organization for women.

The roots of Lotta Svärd –organization originate in the Finnish Civil War of 1918 as the purpose was to support White Guards. The organization was established in 1921 and it became the world's largest women's defense organization in relation to the population of Finland during the Winter War and Finno-Russo War. Its main tasks were to support national defense and army. Lottas had to follow strict rules of behavior, the lotta's vow and golden words. The attitude toward lottas has been conflicting and slanderous which also occurred in lottas' interviews.

The questions of how people handled the everyday life at war, what made people cope, and where they found strength in the tribulations of war, are at the core of this research. The principal data of this research comprises 25 interviews with lottas of home front and front carried out across Finland. The data was complemented by other memory data as well as archival documents, literature, magazines, and photos that concern lotta and war history.

Lottas' interviews were executed as open interviews in 2007-2011. At the interview moment, lottas were between 83 and 93 years old. Many of the lottas who served in the Winter War (30 November 1939–13 March 1940), Finno-Russo War (aka Continuation War) (25 June 1941–19 September 1944), and Lapland War (15 September 1944–27 April 1945) were quite young during the war, under-20-year-olds. Their young age has posed a real challenge for the survival at war.

The research was implemented through a micro-historical-narrative method. Lottas' spoken and written stories are strongly narrative by nature and their meaning is emphasized together with the traumatic experiences. On one hand, micro-historical approach makes the everyday details of the war operations visible as well as lottas' coping methods and strengths. Thus, an understanding about the war and its experiential history is provided. Furthermore through those stories, an understanding about the fact that war concerns everyone and that everyone's experience on it is valuable in order to draw a collective overall picture. On the other hand, memories, interpreting them and

reaching the past, and writing about other people's life are ethically challenging.

The results show that despite the traumas and losses, life at war does not appear hopeless in the light of lottas' experiences but war experienced by lottas involved plenty of moments of joy and delight, wisdom and warmth. Various ways of making the everyday life lighter brought refreshing change in lottas' life. In addition, the sense of togetherness and mutual care, humor and goofing around helped tolerating demanding circumstances and cope with losses. The asymmetry of the light and shadow of war, joy and sorrow, good and bad are highlighted in lottas' narration. The war became a significant and unforgettable phase of life for lottas; it can first and foremost be considered the phase of growth and change in their life span. Research on lottas' coping at war will make possible to understand and promote individual people' coping not only during societal crises but personal crises that belong to the normal course of life. The thought and knowledge that people have survived from the traumatic experiences of war are hoped to shed light and bring comfort and trust that eventually life is more powerful than death.

Highlighting and studying lottas' experiences are especially important now because it is still possible to get lottas tell about their individual experiences. War scars for life everyone who has experienced it but, by the same token, it changes and constructs the identity of the whole nation.

Key words: lottas, Lotta Svärd –organization, everyday life in war, coping with crises, micro-historical research

Mummolleni

Olen aina rakastanut elämää
ja jos runoudessani voi sanoa olleen jonkun tendenssin,
on se ollut elämän voimien puolesta
kuoleman voimia vastaan.

– Katri Vala

KIITOKSET

Kaksikymmentä suvea sulta sain,
oi elämä. Itkenkö? En.
Kaksikymmentä suvea omistain
minä kuljen iloiten.
Kevyt kantaa on taakka ja rientää tie,
joka polvillein, joka kisailen vie
läpi suven viimeisen.

Kaksikymmentä suvea sulta sain.
Soit rikkaasti, rikkaasti sen:
valon, varjon välkettä, tuulta vain
ja nuppujen runsauden.
Mitä siitä, jos eivät aukeakaan,
mitä siitä, jos ylitse vaalean maan
nousi jo pilvi hirmuinen.

Kaksikymmentä suvea sulta sain.
Jos sentään itkisin,
älä huoli: se on pisar kastetta vain,
kuin kaste se haihtuukin.
Ah, helppoahan, niin helppoa ois
kaksikymmentä suvea antaa pois
käsin nuorin ja ehdottomin.

4.7.1944

Lottana toimineen kirjailija Aila Meriluodon (s. 1924) runossa *Kaksikymmentä suvea* kiteytyy nuorten lottien sodassa selviytymisen ja jaksamisen taito: kuoleman pelkoa voimakkaampi uhma ja elämänhalu. Runo on 22-vuotiaan Meriluodon sodan jälkeen julkaisemasta esikoiskokoelmasta *Lasimaalaus* (1946). Runokokoelman on kiitetty olevan samaan aikaan illuusioton ja optimistinen. Sen nähtiin antavan äänen sota-ajan nuorille, jotka Meriluodon sanoin kokivat kuoleamisen ennen elämistä. "Pateettista, mutta aika oli pateettinen", on Meriluoto todennut. (Rajala 2010, 51; Komu 2002; Meriluoto 1986, 173–174.)

Tämä lottien parissa viettämäni nuoruuden ja aikuisuuden välinen elämänvaihe on ollut ikimuistoinen ja voimaannuttava löytöretki. Se on määrännyt elämänsuuntaani ja -katsomustani. Lottien kertomukset ovat vieneet minut läpi kipeän kauniin Karjalan sota-arkistoihin Maanpuolustuskorkeakouluun ja nyt varusmiespalvelukseen Suomen kansainvälisiin valmiusjoukkoihin. Armeijassa huomaan kuitenkin sodan kokemuksen olevan yhä sumuisempi (ks. Clausewitz). Kun makaan aamukolmelta kaatosateessa poterossa rasiuksesta, väsymyksestä ja vilusta täristen, ajattelen että tämä on vain kalpea aavistus siitä, mitä todellinen sodan kokemus kuoleman läheisyydessä on. Sota koetaan keholla, siksi sen selittäminen muille, ja etenkin sen kokemattoman siitä kertominen, on

erityisen vaikeaa.

Kiitos tästä tutkimusmatkasta kuuluu ennen kaikkea ohjaajalleni, professori Kaarina Määttälle, jonka taitavaa ja suurisydämistä pedagogiikkaa en lakkaa ihailemasta! Kiitän myös vastaväittäjäni, professori Aki-Mauri Huhtista, jolla on silmät lämpimät ja sydän peloton sekä professori Laura Kolbea, joka minun oli kunnia saada toiseksi esitarkastajaksi. On ollut onni olla heidän kaltaistensa innoittavien ja näkemyksellisten asiantuntijoiden opastuksessa.

Ikikiitos myös vanhemmilleni, Eeva-Liisalle ja Artolle, kärsivällisyydestä ja rakkaudesta, ovesta joka on aina avoinna. Tohtoriäitini sinnikäs esimerkki ja isäni kannustus ja tuki ovat olleet korvaamaton voimavara paitsi tutkimustyössä myös elämässäni yleensä.

Kiitos Kultasiskoni perheelle, rakentavimmille kriitikoilleni Annulle, Jaskalle ja kummityttö-Ilonalle huolenpidosta ja vieraanvaraisuudesta. Samalla kiitän myös muita sisaruksiani ja heidän perheitään. Olen teistä niin ylpeä ja onnellinen.

Ystäväistäni voin kiittää tässä erikseen vain muutamia, mutta tietäkää, että olette kaikki aarrettakin enemmän! Teistä kiitokseni tässä lausun:

Silja Nurkkalalle, huimapäiselle seikkailijattarelle, säkenöivän emansipoivista keskusteluista. Essi Haatajalle, kaikkein kauneimmalle perhoselle, hetkessä elämisen kepeydestä. Roosa Tiitolle lempeydestä ja uskomattomasta elämäntaidosta. Jatta Nousiaiselle, neljän tuulen työlle joka puskee läpi viiman ja tuiskun, piristävistä ja haastavista ajatuksista. Elina Luirolle ja Elisa Maunolle, jotka ovat aina lähelläni välimatkasta huolimatta. Helena Hämäläiselle, jonka esimerkistä jokainen ikä on paras ikä.

Lämmin kiitos myös Maanpuolustuskorkeakoulun Täydennyskoulutus- ja kehittämiskeskuksen kirjastonhoitajalle, Outi Lahti-Tienaholle, jota parempaa lähdeapua ei tutkija voi saada! Lisäksi kiitän Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen entistä ja nykyistä henkilökuntaa tuesta ja uskosta kykyihini sekä KT Tuula Uusitaloa, joka kandiseminaarissa sytytti minussa tutkimuskipinän. Suurkiitos upeista kirjan kansista kuuluu lahjakkaalle graafikkoystävälleni Anna Vuoriselle.

Lopuksi parhain kiitokseni Teille lotat. Erityiskiitokset rakkaalle mummolleni, Eeva Trögille, ja kaikille haastateltavilleni, jotka toivotitte minut tervetulleiksi koteihinne ja sydämiinne! Lisäksi haluan kiittää jo edesmennyttä kirjailijaa ja maailmanmatkaajaa Kyllikki Villaa. Hänen lottakokemuksensa ovat olleet merkittävimpiä tämän tutkimuksen pariin innoittaneita tekijöitä.

Säkylässä, Porin Prikaatin Kranaatinheitinkomppaniassa 24.10.2011

Kaisa-Maria Peltokorpi

ON ELETTÄVÄ KUN KOSKA TAHANSA VOI KUOLLA

Te pyöräilette rämisten vastaan
harmaasilmäisen Aunuksen teitä.
Kiharat hulmuavat tuulessa,
helmat sotkeutuvat ketjuihin.
Pysähdytte hetkeksi kohdallani,
naurate: ”Eii, ei sitä auta jäädä pelkäämään!
Kokemus on eri kuin sitä edeltävä tunne.”
Ja sota, hetken se on vain varisten räähkyntää.

Minä seison tienmutkassa, katson jälkeenne,
ilonne katoaa pölypilveen.
Huomenna teistä joku
makaa silpoutuneena
pommituksissa tuhoutunen keskuksen lattialla
päässään lottakruunun sijasta ikkunaruudun sirpaleet.

Te ette sitä onneksi tiedä,
ette myöskään sitä,
että tämä kaikki;
Karjalan nouseva huomen,
verellä vallatut kylät, pääskyjen villi kirkuna niiden yllä,
Kuujärven peili, johon tulevaisuus poutapilvinä kuvastuu
menetetään.

Mutta sota loppuu kerran,
taisteluiden jäljet sammaloituvat,
muistot pakenevat painajaisiin,
kipu kalpenee aavesäryksi.
Ja luonto säilyttää elinvoimaisuutensa,
ei petä, jätä vaille lohtua.
Raunioiden raosta
kasvaa leskenlehti –
pieni toivon aurinko, uuden alku.

Kaisa-Maria Peltokorpi

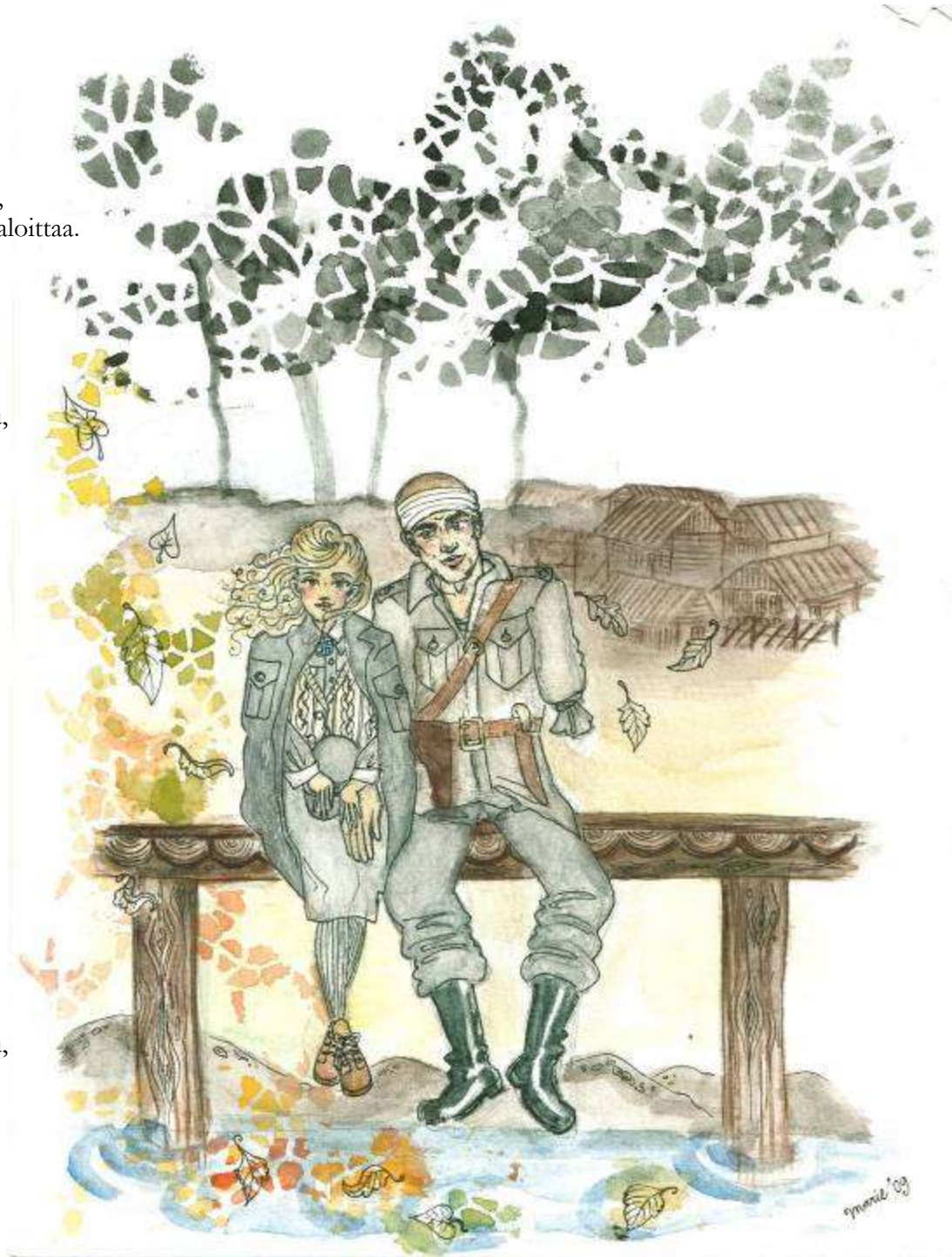
HÄÄVALSSI

Käteni saat, sydämen saat
kaiken mitä teen.
Muuta ei ole antaa
etkä muuta toivokaan
liekehtivään, murenevaan.
Eessä mua kannattaa elämä,
jonka ehkä joskus saamme aloittaa.

Ja jos nuoruuden annankin
metsässä Kiestingin,
haudoilla vieraiden
palvelen.
Niin sen jälkeen kaikki muu,
joka meistä vain pelastuu,
yhdeksi kietoutuu
hengissä,
jos täältä pääsemme pois.

Voittamaton, kuolematon
nuori sydän on,
aseista kaikkein vahvin,
jos sen tahto valjastaa.
Teen minkä voin,
sut panssaroin
suudelmillani kai.
Käteni muita hoivaa,
heillä kasvot sinun on.

Ja jos nuoruuden annankin
metsässä Kiestingin,
haudoilla vieraiden
palvelen.
Niin sen jälkeen kaikki muu,
joka meistä vain pelastuu,
yhdeksi kietoutuu
hengissä,
jos täältä pääsemme pois.



Sanat: Paula Vesala
albumista Pekka Kuusisto & Paula Vesala: *Kiestinki* 2011
Kuvitus: Kaisa-Maria Peltokorpi

SISÄLLYS

JOHDANTO – ”Ja sitten kun siitä tulee historiaa, siitä häviää räiskäleet ja harmaat silmät ja mansikkahillot pois”	17
2 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA LÄHTÖKOHDAT	23
2.1 Aikaisemmat tutkimukset	23
2.2 Tutkimuskysymysten määrittely	26
2.3 Tutkimusmenetelmä – Todellisuus tapahtuu mikrotasolla	28
2.4 Tutkimusaineiston esittely	32
2.5 Haastatteluaineiston keruun toteutus ja haasteet	34
2.6 Tutkimuksen luotettavuus – Muistojen rintamat	38
2.6.1 Muistitieto ja sota kokemuksena	38
2.6.2 Muistojen tulkinta ja menneisyyden saavuttamisen mahdottomuus	39
2.6.3 Tutkimushaastattelu ja toisen ihmisen elämästä kirjoittaminen	42
2.6.4 Tutkijan eettiset velvollisuudet	43
3 LOTTA SVÄRD – Katsaus järjestön historiaan ja tulkintoihin	47
3.1 Järjestön synty, toiminta ja kehitys	47
3.2 Myyttinen lotta - tulkintojen kirjoja	53
4 NUORUUS SODAN VARJOSSA	57
4.1 ”Siinä on kauneimmat nuoruusvuodet, ne hakemisen ja etsimisen vuodet”	57
4.2 Nuoruus ikävaiheena	61
4.3 Rintamalle pääsyn ilo ja seikkailunhalu – ”Olimme onnemme kukkuloilla”	67
4.4 ”Aika, jota elämme on suurta”	72
4.5 Lapsellisuus ja kokemattomuus – ”Liian nuorena näki liian paljon, liian raakaa”	75
5 KASVATUS, KOULUTUS JA KURI –	81
”Aika pienestä sitä joutu kyllä lähtemään”	81
5.1 Katsaus järjestön epäkohtiin	81
5.2 Lottajärjestön kasvatustraditio	86
5.3 Lottakoulutus sotavuosina	90
5.3.1 Koulutusjärjestelmä sotavuosina	90
5.3.2 Lottien henkinen koulutus	92
5.4 Lottakuri – ”Joukkoon yksinomaan papin hartaustilaisuuksia taikka upseeriluentoja”	98
5.4.1 Kuuliaisuuteen kasvattaminen	98
5.4.2 Kulttuurin viihteellistyminen ja kurin höltyminen	101
5.5 Kurinrikkomisen ilmeneminen	104
5.5.1 Tyytymättömyys lottajohtoa ja kuria kohtaan	104
5.5.2 Sota-ajan juhliminen – päihteet, tanssi ja seurustelu	107
5.6 Herrat ja jätkät, tantat ja flikat	116
5.6.1 Organisaatiokulttuurin epävirallistuminen	116
5.6.2 Kuri ylläpitää motivaatiota, mutta ei synnytä sitä	120
6 LOTAT SODAN KRIISISSÄ – ”Jotenki se oli kyl vähän liian järkyttävää”	127
6.1 Äkillinen, traumaattinen ja yksilöllinen sodan kriisi	127
6.2 Sodan synnyttämä uhka	133
6.3 Traumatisoituminen ja dissosiaatio – ”Kävelen ympäri huoneita ja itken kädet nyrkissä”	138
6.4 Kriisireaktioiden kulku	143
6.4.1 Sokki – kehon ja mielen suojausmekanismi	144
6.4.1.1 Paniikki	147
6.4.1.2 Pitkittänyt sokki	148
6.4.2 Reaktiovaihe	149
6.4.2.1 Traumaperäinen stressihäiriö – PTSD	151

6.4.2.2 PTSD veteraaneilla.....	153
6.4.3 Työstymis- ja käsittelyvaihe ja suruun juuttuminen.....	155
6.5 Taistelustressi ja traumatisoitumiselle altistavia tekijöitä sodassa.....	156
7 YHTEISÖLLISYYS JA YSTÄVYYS – ”Se ystävyys, mikä tykkitulien alla syntyy, ei koskaan katoa”	163
7.1 Yhteinen koettelemus vahvisti yhteishenkeä.....	163
7.2 Joukon kiinteyden selviytymisen voimavarana	167
7.2.1 Ryhmäkiinteyden yhteys taistelutahtoon – ”Sotilas taistelee maansa, mutta kuolee ystäviensä puolesta”	170
7.2.2 Joukon kiinteyteen vaikuttavia tekijöitä.....	175
7.3 Rintamaperheet ja lottasisaruus – ”Olimme kuin yhtä perhettä”	180
7.4 Johtajan merkitys, lottaaäidit ja isähahmot.....	185
7.6 Ristiriidat sosiaalisissa suhteissa	193
8 PIIKKILANKAAN TAKERTUNUT RAKKAUS.....	199
8.1 Lotat ja sota-ajan jännitteinen sukupuolimoraali.....	199
8.1.1 Upseerien kenttäpatjoja ja pyhiä naisia – Myyttien kirjoja	204
8.1.2 Lottien kohtaama seksuaalinen häirintä ja väkivalta.....	209
8.1.2.1 Seksuaalirikokset sodassa	209
8.1.2.2 Lottien kokemuksia seksuaalisesta ahdistelusta – ”Ei sitä niin vaan raiskata!”	211
8.1.2.3 Sotilaat veljinä ja tovereina – ”Nehän pitivät meitä kuin kukkaa kämmenellä”	216
8.2 Ihastuminen ja rakastuminen – ”Sydän hypähti kuperkeikkaa”	218
8.2.1 Kielletty rakkaus – ”Se oli katastrofi semmoselle, joka sattui rakastumaan”	218
8.2.2 Voimistunut rakkauden kaipuu.....	221
8.2.3 Salamakihlaukset ja naimisiinmenokuume.....	223
8.3 Kokemattomuus sukupuolisuhteissa – ”Olimme lapsellisempia kuin nykynuoret”	225
8.3.1 Viktoriaanisten äitien ja romanttisen kirjallisuuden kasvatit	225
8.3.2 ”Ihastuksesta toiseen hypähtelevä nuoren tytön tunnetila”	228
8.3.3 Ujostelu potilaiden hoidossa – ”Kyllä siinä lottaparan kädet vapisivat”	229
8.4 Haaveet kantavat – ”Sinä kuutamotyttöni, kuun hopeaa hiuksillasi”	231
8.5 Pettymykset rakkaudessa – ”Rakkauteen sisältyy myös paljon kärsimystä”	235
8.6 Miesten takia sotaan – ”Vähin mitä sotaretkeltä on saatava, on oma kulta”	236
8.7 Lottien suhteet saksalaissotilaisiin	239
8.7.1 Tie huvitteluun ja hauskanpitoon	239
8.7.2 Suhtautuminen saksalaissotilaisiin.....	241
8.7.3 Rakkauden ja eron kyneleet	242
8.7.4 Suhteiden seuraukset	244
8.8 Lotat ja sotavangit – ”Vihollinen unohtui, tilalle astui ihminen”	248
8.8.1 Vankityöhön sopeutuminen.....	248
8.8.2 Suhtautuminen sotavankeihin – ”Ne on raukat sotavankeja”	250
8.8.3 Rakkaus sotavankiin.....	252
9 SODAN VAIMENNUT ILO – ”Mut meillähän oli niin hauskaa!”	255
9.1 On eletävä kun koska tahansa voi kuolla	255
9.1.1 Tapaus Nurmoilla 1942 – ”Sopivat sota-ajan Vapun vastaanottajaiset”	255
9.1.2 Ilon ja surun samanaikaisuus.....	256
9.2 Hetkessä elämisen taito ja haavoittumattomuuden harha.....	260
9.2.1 Kuolema opettaa hetken liittyvän ilon.....	260
9.2.2 Sodan arjen normalisoituminen	263
9.3 Vapaa-aika ja harrastukset – ”Joka paikassa oli semmosta jännittävää se elämä!”	265
9.3.1 Rivieraa, rintamakuoroja ja spiritismiä	265
9.3.2 Juhlimisen kaipuu ja herkuttelun himo – ”Se oli kaikkein suurin ilo, kun niitä räiskäleitä paistettiin”	269
9.4 Huumori ja hulluttelu – ”Voe kaaheeta, aattakee!”	272

9.5 Pommitusten jälkeinen euforinen ilo ja combat high	275
9.5.1 Universaali trauma.....	275
9.5.2 Sodan koukuttava vaikutus ja etiikka.....	277
10 YHTEENVETO JA KESKEISET TULOKSET – Lottien sodassa selviytymisen voimavarat	283
10.1 Johdatus lottien positiiviseen psykologiaan.....	283
10.2 Perimä, aiemmat kokemukset ja olosuhteet.....	285
10.3 Kasvatus ja koulutus, ryhmäkiinteytys ja johtajuus	288
10.4 Selviytymisen hyveet ja vahvuudet	290
10.4.1 Viisaus ja tieto.....	292
10.4.2 Rohkeus.....	294
10.4.3 Rakkaus ja inhimillisyys	296
10.4.4 Oikeudenmukaisuus.....	297
10.4.5 Kohtuullisuus.....	299
10.4.6 Transkedenssi.....	300
10.5 Sisäinen eheys, merkitys ja tarkoitus	304
10.6 Ilo ja hetkessä eläminen	307
10.7 Ideologia, ikä, sukupuoli, siviilisääty ja sosioekonominen asema.....	310
POHDINTA	313
LÄHTEET	321
VIIITTEET	339



"Se oli kaikkein suurin ilo, kun niitä lättyjä paistettiin."
Lottia ja sotilas räiskäleen paistossa Aunuksenlinnassa kesällä 1942.
Kuva: Tutkimushaastattelun, tekijän hallussa.

JOHDANTO – ”Ja sitten kun siitä tulee historiaa, siitä häviää räiskäleet ja harmaat silmät ja mansikkahillot pois”

*Mä muistan semmosen Kajaanin, kun ehkä kaikkein kovin pommitus oli, ja kymmeniä taloja paloi. Siinä tuli monena aaltona ne pommikoneet ja niitä oli paljon, ja ne pudotti palopommeja, ja se oli puentalokaupunki. Mun äitini oli muonittamassa kenttäpostia ja mä olin siellä – – apuna. Ja tuota... sit kun se oli obi illalla tai ehkä seuraavana iltana, niin siis ehdoton rea... vastareaktio näihin pommituksiin ja ilmahälytyksiin oli, et halutti jotain hyvää syödä! [*naurua*] Ja ruvettiin paistamaan siellä kenttäpostissa räiskäleitä, ja äiti lähetti hakeen sieltä kotoa kellarista mansikkahilloa tai jotaki. Ja siel oli semmonen poika, jolla oli kauniit harmaat silmät, siellä kenttäpostissa työssä. Ja mä olin siihen vähän ihastunu, ja me käveltiin [*sulkee silmänsä*] ja se on jääny mun niin mieleeni, kun koko kaupunki savus ja savu haisi, ja me mentiin hakemaan mansikkahilloa ja mä olin vähän rakastunut, ja me paistettiin räiskäleitä. Et siis tämmöset asiat liittyy yhteen. Ja sitten kun siitä tulee historiaa, niin siitä häviää räiskäleet ja harmaat silmät ja mansikkahillot pois. (Villa 2009.)*

Nyt jo edesmenneen kirjailija Kyllikki Villan (1923–2010) muisto hänen talvisodan aikaisesta kotikaupungistaan Kajaanista kertoo koskettavasti sodan arjesta ja siinä selviytymisestä. Tuleva radisti- eli viestilotta oli tuolloin vasta 16-vuotias. Sodan syttyminen oli Villan lailla useimmille lotille hämmäntävä kokemus:

Sinä päivänä kun sitten radiossa sanottiin, että Helsinkiä ja mitä on pommitettu, ja se oli kyl... se oli siis 16-vuotiaan lapsen kummallista ajatella, että nyt on siis sota! Et ne voi tulla ja pommittaa milloin vaan. (Villa 2009.)

Sodan kokemattomalle on vielä vaikeampaa kuvitella, millaisia tunteita sodan uhka ja sen syttyminen synnyttivät. Koko tutkimusprosessin ajan olen yrittänyt ymmärtää miltä se lotista tuntui – sota, mutta eri sukupolven lapsena ja sodan kokemattomana en kykene heidän kokemustaan koskaan tavoittamaan. Jonkinlaista tuntumaa sodan uhkan synnyttämistä tunteista voi kuitenkin saada sota-ajan nuoren, joskaan ei lotan, kirjailija Eeva Kilven (1998) muistelmista. Kilpi kertoo muistavansa sodan uhkan aiheuttaman kauheuden tunteen aina ja sen nousevan myöhemmässä elämässäänkin kouristamaan aika ajoin mieltä:

Tulee tunne, kuin kurkkua alettaisiin hitaasti kuristaa ja ehkä hengitys silloin aivan kirjaimellisesti vaikeutuukin, niin että koko elimistö kärsii sielunelämän tilaa vastaavista tuskista; supistuu, kutistuu ja tukeentuu. Pettymys rakkaudessa aiheuttaa hieman samankaltaisia tunteita. (Mt., 388.)

Mielen ja ruumiin äärikokemuksena (Mälkki 2010c, 194) sota kiehtoo ja ahdistaa. Kysymys siitä, miten ihminen voi selvitä sen koettelemuksista, ei lakkaa hämmästyttämästä. Sota koetaan keholla; kokemus ei siis ole kognitiivinen vaan ruumiillinen. Siten ihminen, joka ei ole itse kokenut sotaa, ei voi sitä koskaan ymmärtää. (Mälkki 2010c, 235; ks. myös Nivala 2010, 73.) Elämänhallinnan ja selviytymisen kannalta sota on yksi kaikkein haasteellisimmista ja traumaattisimmista kriiseistä. Onhan kyse ihmisjoukkojen välisestä aggressiivisesta konfliktista, kovuuden ääritilasta (Halonen ym. 2007, 126–132; Aikko 2010, 38) ja äärimmäisen väkivallan maailmasta, jossa etiikka ja moraalit saavat toisenlaisen muodon (Toiskallio 2009, 62; ks. myös Nadelson 2005, 100). Preussilaisen Napoleonin sotien kenraalin ja sotateoreetikon Carl von Clausewitzin (1780–1831) mukaan sodassa selviytymisen suurin haaste on siinä, ettei siihen voida koskaan täysin valmistautua. Mikään harjoitusten ja valmistautumisen määrä ei voi antaa todellista kuvaa sodasta, sen stressitekijöistä ja odottamattomista ja yllättävistä tilanteista. Edes sodan kokeneet veteraanit eivät voi valmistaa ketään kohtaamaan sotaa. (Clausewitz 1976/1832, Shay 2007, XV mukaan.) Valmistautumattomana ihminen voikin olla erityisen altis traumaperäisille stressioireille (Mälkki 2010c, 127).

Tässä tutkimuksessa tarkastelen selviytymistä sodan kriisissä lottien kertomana. Valkoisten joukkoja vuoden 1918 sisällissodassa avustaneen toiminnan pohjalta vuonna 1921 perustettu Lotta Svärd-järjestö nousi talvi- ja jatkosodan aikana Suomen asukaslukumäärään (n. 3,8 milj.) suhteutettuna maailman suurimmaksi naisten maanpuolustusjärjestöksi. Enimmillään sen piirissä toimi jatkosodan lopulla, vuonna 1944 noin 232 000 naista. (Kallioniemi 1995, 15; Lukkarinen 1981, 29.) Luku vastasi tuolloin noin viidesosaa kaikista suomalaisista naisista (Korppi-Tommola 2005, 115). Tutkimuksen keskiössä ovat kysymykset siitä, miten sodan arjessa selvitettiin, mikä sai ihmiset jaksamaan ja mistä löytyivät voimavarat sodan koettelemuksissa. Lottien sotakokemusten kautta pyrin etsimään vastauksia myös seuraaviin kysymyksiin: Minkä merkityksen sota saa lottien kokemuksissa? Miten ihminen reagoi ennen kokemattomaan järkytykseen ja käsittelee traumaattista kokemusta? Miten säilyttää elämänilo ja -halu

vaikeuksien keskellä ja mistä ammentaa sitä?

Selviytymisen kannalta suuren haasteen lotille muodosti nuori ikä. Suurin osa talvisodassa (30.11.1939–13.3.1940), jatkosodassa (25.6.1941–19.9.1944) ja Lapin sodassa (15.9.1944–27.4.1945) toimineista lotista oli naimattomia nuoria naisia, jotka asuivat vielä lapsuudenkodissaan ja olivat ensimmäistä kertaa kauempana ja pidemmän aikaa poissa kotoaan. Moni oli alle kahdenkymmenen. Kahdestakymmenestäviidestä lottahaastateltavastani lähes jokainen oli alle 18-vuotias talvisodan syttyessä. Heidän kohdallaan sota osui kehityksen kannalta hyvin merkittävään nuoruusiän vaiheeseen, jolloin luodaan pohja aikuisuuden identiteetille ja tehdään koko myöhempää elämää rakentavia valintoja parisuhteeseen, työhön, asuinpaikkaan ja elämäntyyliin liittyen (ks. esim. Lähdesmäki 1993, 2). Sota muodosti kuitenkin tumman taustan lottien nuoruudelle estäen monen toiveen ja suunnitelman toteutumisen ja aiheutti siten särön yksilön identiteettikehitykselle. Nuoresta iästä johtuen lotista hyvin harvalla jos kellään oli myöskään aiempaa kokemusta sodasta ja valmiuksia sen kohtaamiseen. Pääosin tutkimuksessani esiintyvät lotat kun olivat sukupolvea, joka ei muistanut vuoden 1918 sisällissotaa tai oli syntynyt vasta sen jälkeen.

Lottien kokemusten avaaminen ja tutkiminen on erityisen tärkeää juuri nyt, sillä on lottien lähdön aika. Tähän tutkimukseen haastattelemistani lotistakin on jo osa kuollut. Itku luominen takana luen lähes jokapäiväisiä sanomalehtien kuolinilmoituksia, joissa on Lotta Svärd-järjestön merkki. *Helsingin Sanomien* Sunnuntai-numerossa niitä on ollut joinakin päivinä jopa kymmenkunta. Surun ohella tunnen kuitenkin iloa siitä, että lottamerkki on saanut arvonsa takaisin vuosikymmeniä kestäneen vaikenemisen ajan jälkeen, joka seurasi lottajärjestön lakkauttamista 23.11.1944. Lakkauttaminen oli osa Neuvostoliiton sanelemia rauhanehtoja. (Ks. esim. Lukkarinen 1981.) Lisäksi lottamerkki kuolinilmoituksessa kertoo lottatyön olleen naisille koko elämää määrittävä elämänvaihe. Pian on aika, jolloin Lotta Svärdin tunnuksia löytää enää hautakivistä, arkistoista ja museoiden vitriineistä ja lottien omakohtaiset kokemukset elävät enää teksteissä ja ääni- ja videotallenteilla. Ja lotat itse katsovat meitä enää menneisyydestä, saavuttamattomina hymyillen rakeisista valokuvista.

Huolimatta järkytyksistä ja menetyksistä ei elämä sodassa näyttäydä lottien kokemusten valossa toivottomalta, vaan lottien sotaan sisältyi myös paljon ilon ja riemun hetkiä, viisautta ja lämpöä. Sota muodostui lotille merkittäväksi

ja unohtumattomaksi elämänvaiheeksi, joka voidaan nähdä ennen kaikkea kasvun ja muutoksen vaiheena heidän elämänkaarensa. Lottien sodassa selviytymisen tutkimisen avulla voidaankin ymmärtää ja edistää yksilön selviytymistä paitsi yhteiskunnallisissa kriiseissä myös normaaliin elämäntapaan kuuluvissa henkilökohtaisissa kriiseissä. Ajatus ja tieto siitä, että ihmiset ovat selviytyneet sodan traumaattisista kokemuksista avaavat toivon näköalan ja tuovat lohtua ja luottamusta siihen, että elämä on kuolemaa väkevämpi.



Nuoria lääkintälottakurssilaisia ja yhteisöllisyyden iloa jatkosodan alussa kesällä 1941.
Kuva: Tutkimushaastattelun, tekijän hallussa.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA LÄHTÖKOHDAT

2.1 Aikaisemmat tutkimukset

Sota on kautta aikojen ollut miesten hallitsema maailma. Etenkin länsimaissa ja uskonnollisissa valtioissa kulttuuriset tekijät ovat pitäneet naiset poissa taistelutehtävistä. Perinteisesti naiset kun on nähty synnyttävinä ja elämää luovina olentoina, ei asetta kantavina elämän tuhoajina. (Laisi 1998, 24.) Naiset on myös mielletty miehiä emotionaalisimmiksi ja stressialttiimmiksi (Newsome 2007, 121). Sitä vastoin ei-länsimaissa kulttuureissa on naisia osallistunut sotatoimiin, myös sotilaina paljonkin. Esimerkiksi Länsi-Afrikassa Dahomeyn kuningaskunnassa, nykyisen Beninin valtion alueella toimi 1800-luvun lopulla kokonainen naisrykmentti (n. 4 000–6 000 naista) (Newsome 2007, 121–122; Edgerton 2005, 1–14). Länsimaissa naiset ovat osallistuneet armeijan toimintaan enimmäksä määrin vasta toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen (Laisi 1998, 10). Esimerkiksi Neuvostoliitossa toimi toisessa maailmansodassa jopa noin 800 000 naissotilasta (Edgerton 2005, 6). Huolimatta siitä, että naisten on nähty selviytyvän taistelutehtävissä yhtä hyvin kuin miesten (ks. esim. Newsome 2007, 121), ovat sotatoimintaan osallistuvat naiset länsimaissa yhä miehisen toiminnan katveessa ja herättävät marginaali-ilmiöinä ristiriitaisia tunteita. Myös tutkimuksia naisten toiminnasta sodassa ja erityisesti sopeutumisesta sotaoloihin on tehty yllättävän vähän (ks. esim. Laisi 1998, 20). Ylipäätään taistelun ja todellisen sodan kokemusta on lopulta tutkittu vähän, vaikka sodista ja sodankäynnistä on kirjoitettu lähes määrättömästi, ja vaikka miljoonia naisia ja miehiä on kokenut sodan läheltä jo pelkästään 1900-luvulla. (Ks. esim. Mälkki 2010a, 23; Aikko 2010, 29.)

Vaikka Lotta Svärd-järjestö ei ollut sotilaallinen järjestö, oli sen päätehtävänä maanpuolustuksen tukeminen ja armeijan avustaminen. Lottien työ oli virallisesti epäsotilaallista ja vapaaehtoista, mutta etenkin kentälle lähteneitä lottia koskivat kuitenkin lähes samat velvollisuudet kuin sotilaita. Palvelukseen oli sitouduttava, eikä poislähteminen halutessa ollut helppoa.¹ Lisäksi monen lotan kertomuksessa painottuu, että heitä neuvottiin toimimaan sotilaallisesti (ks. esim. Alhainen 2004, 50) ja lotat myös kutsuivat toisiaan asesiskoiksi huolimatta siitä, että toiminta oli virallisesti aseetonta. Näin ollen lottajärjestöä

¹ KA Sörnäinen, kansio A 44. Keskusjohtokunnan kirjelmät piireille 1944. Lottatyövoiman täydennys ja vaihto. 19.1.1944 ja Lottatyövoiman käyttö kesällä 1944; Pohls 2009, 223; Korppi-Tommola 2005, 116.

voidaan pitää maanpuolustuksellisenä järjestönä, joka oli tiiviisti sidoksissa armeijaan. Siten sotilaspedagogisen tutkimusaineiston hyödyntäminen tutkimuksessa on aiheellista ja perusteltua.

Veteraanirivien harventuessa on kiinnostus paitsi sotahistoriaa, myös lottatoimintaa kohtaan kuitenkin lisääntynyt merkittävästi viimeaikoina. Sota-aikaiset muistelmat ovat lottia koskevista dokumenteista yleisimpiä, mutta lotista on tehty myös elokuvia (ks. esim. *Lupaus* 2005), dokumentteja (ks. esim. *Suomenlahden sisaret* 2009), televisiosarja (*Kun taivas repeää* 1997), näytelmiä (ks. esim. *Siniväriset* 2009), ooppera (*Isänmaan tyttäret* 1998) ja romaaneja (ks. esim. Virtanen, Irja: *Kenttäharmaita naisia* 1956/2006). Akateemiseen lottatutkimukseen varsinainen innostus syntyi vasta 1990-luvun alussa Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen, jolloin alettiin käydä myös aktiivista julkista keskustelua lottatyön merkityksestä (Olsson 1999, 10). Kiinnostusta aiheeseen lisäsi myös Lotta Svärd-nimen ottaminen uudelleen käyttöön 60 vuoden tauon jälkeen, kun Suomen Naisten Huoltosäätiö muutti nimensä Lotta Svärd Säätiöksi vuonna 2004 (Kinnunen 2006b, 314).

Valkoisen Suomen porvarillisiin, kristillis-isänmaallisiin arvoihin perustuvan lottajärjestön lakkauttaminen 23.11.1944 välirauhansopimuksen artiklan 21 nojalla teki lottahistoriasta vuosikymmeniksi vaiettua historiaa. Neuvostoliiton Valvontakomission määrittelemän artiklan mukaan Suomesta tuli lakkauttaa kaikki fasistiset ja puolifasistiset järjestöt, jollaiseksi Lotta Svärd-järjestö ”liian läheisillä suhteilla Suojeluskuntiin” miellettiin. Kaikki lottamateriaali piti hävittää tai luovuttaa valtiolle ja menneisyys salata. (Lukkarinen 1981; Pohls 2009, 400, 404; ks. myös Haavikko 1994, 154.) Moni lotta pelkäsi niin, että tuhosi lottapukunsa. Poliittisen ilmapiirin muuttuessa lotat myös mustamaalattiin ”kenttähuoriksi” ja ”valkoisen Suomen mätäpaiseiksi”. (Ks. esim. Alhainen 2004, 106; Kinnunen 2006a, 74.) Opiskelupaikkaa ja töitäkin saattoi olla vaikea saada, jos lottatausta oli tiedossa (ks. esim. Haavikko 1994, 145). Vasta Neuvostoliiton romahtaminen avasi uuden, vapaamman ilmapiirin puhua ja muistaa.

Eri tieteenalojen saralla onkin 1990-luvulta lähtien tehty paljon tutkimusta lottajärjestön toiminnasta ja periaatteista, lottien työtehtävistä ja olosuhteista (Olsson 1999, 10–11), mutta väitöskirjatasoista tai sitä vastaavaa tutkimusta on toistaiseksi melko vähän (Kinnunen 2006a, 15). Ensimmäinen lottia käsittelevä väitöskirja ilmestyi vasta vuonna 1999. Pia Olssonin väitös *Eteen*

vapahan valkean Suomen (Kansallinen tutkimus lottatoiminnasta paikallistasolla vuoteen 1939) käsittelee lottien konkreettista toimintaa kuuden paikallisosaston kautta. Muun muassa Suomen Lottaperinneliiton ja Lotta Svärd Säätiön tukemana on viime vuosina ilmestynyt myös kattava neljän tutkimuksen historiikki lottajärjestön synnystä, lottarepresentaatioista ja lotista sotien jälkeen (Olsson 1999; Latva-Äijö 2004; Kinnunen 2006a; Pohls & Latva-Äijö 2009). Nykyvuosina sodan kokeneita ihmisiä, mukaan lukien lottia, on haluttu kuvata uuden sotahistorian näkökulmasta, jonka tavoitteena on laajentaa kuvaa sodasta ”inhimillisenä kokemuksena” (Burke 1991; Kinnunen & Kivimäki 2006, 18; ks. myös esim. Näre & Kirves 2008; Turtola, Kinnunen, Mälkki & Huhtinen 2008 ja 2009; Lagerbohm, Kirves & Kleemola 2010). Lottatutkimusta onkin viime aikoina tehty enemmän yksilön ja pienyhteisön näkökulmasta, kun aikaisemmin sen kiinnostuksen kohteina ovat olleet ennen kaikkea valtakunnallinen järjestö ja sen vaikuttajat (ks. esim. Kirves 2008c). Lottien koulutusta käsitellään useimmissa lottatutkimuksissa, mutta henkistä koulutusta niissä tarkastellaan varsin vähän. Yleensäkin pedagogisesta näkökulmasta tehtyä lottatutkimusta ei juuri ole. Lottien selviytymistä ja heidän arjen keventämiskeinojaan sivutaan kyllä useissa lähteissä, mutta varsinaiseen sodassa selviytymiseen kohdistuva lottatutkimus puuttuu. Kriisissä selviytymistä yleensä on sen sijaan tutkittu melko paljon (ks. esim. Saari 2008; Palosaari 2007; Dyregrov 1994; Cullberg 1991), mutta sodassa selviytymistä enimmäkseen vain sotilaiden näkökulmasta (ks. esim. Adler, Bliese & Castro 2011; Kennedy & Zillmer 2006) ja sitäkin Suomessa hyvin vähän (ks. esim. Westersund 2011, 7).

Hämmästyttävää on, ettei myöskään varsinaista tutkimusta sodan lotille aiheuttamista seurauksista ja traumaista ole tehty. Talvisodassa kuoli 64 ja jatkosodassa 228 lottaa. Moninkertainen määrä haavoittui ja sairastui. (Latva-Äijö 2007; Hakko 1988, 6; Rautio 2001, 30.) Haavoittumiset, syöpäläiset ja sairaudet, kuoleman kohtaamiset, läheisten ja kotien menetykset sekä puute ja jatkuva epävarmuus eivät ole traumaattisista kokemuksista ainoita. On myös lottia, jotka joutuivat sota-aikana esimerkiksi raiskatuiksi, vihollisen vangeiksi ja kantoivat loppuelämänsä huonon naisen leimaa muun muassa suhteesta saksalaissotilaaseen tai venäläisvankiin. Näistä lotista ei ole tarkkaa lukumäärää eikä heidän kohtaloistaan ole juuri puhuttu.

Lottia uskonnon ja isänmaan näkökulmasta tutkinut Kaarle Sulamaa (2009) toteaa Lotta Svärdin olevan kaiken kaikkiaan hyvin poikkitieteellinen ilmiö.

Siten lottien sijoittaminen vain yhden tieteenalan tutkimusdiskurssin piiriin ei riitä eikä tee tutkimuskohteelle oikeutta. Siirryttäessä pintatason työ- ja toimintakuvauksista niiden takana oleviin kysymyksiin, tarvitaan useamman kuin yhden tieteenalan tietoja ja tutkimusmenetelmiä. Tämä voidaankin nähdä yhtenä syynä vähäiseen lottatutkimukseen. (Sulamaa 2009, 18.) Lotta-aiheen moninaisuus tulee vastaan myös omassa tutkimuksessani. Vaikka lähestyn aihepiiriä pääasiassa kasvatopsykologisesta näkökulmasta, tarvitsen laajemman perspektiivin saavuttamiseksi myös kulttuurihistorian, sotahistorian, sukupuolentutkimuksen, sosiologian ja sotilaspedagogiikan tietämystä.

2.2 Tutkimuskysymysten määrittelyminen

Tutkimuksessa selvitän lottien selviytymiskeinoja ja selviytymisen voimavaroja toisen maailmansodan aikana Suomessa vuosina 1939–1945. Talvi- ja erityisesti jatkosodan tapahtumat ovat tutkimuksen keskiössä, mutta osa lottien kokemuksista on myös Lapin sodan ajalta. Tutkimusaineisto koostuu kenttä- eli rintamalottien ja kotirintamalottien muistitiedosta. Kenttä- tai rintamalotiksi kutsuttiin lottia, jotka palvelivat kenttäarmeijan yksiköissä tai sotatoimialueella ja kotirintamalotiksi selusta-alueella, kauempana etulinjasta toimivia lottia. Kenttä- ja rintamalotat työskentelivät usein aivan rintamalinjan tuntumassa, joten olosuhteet olivat yleensä vaarallisemmat ja haasteellisemmat kuin kotirintamalla toimineilla lotilla.

Sotaa tarkastelen tutkimuksessa kriisin viitekehyksessä. Luonnehdinnat kriisistä kun sopivat yhtä lailla kuvaamaan sotaa, sen poikkeuksellista ja väistämättä jälkensä jättävää luonnetta. Kriisi, kuten sotakin, on elämäntilanne, jossa yksilön aikaisemmat kokemukset ja opitut reaktiot eivät riitä uuden, äkillisen tilanteen ymmärtämiseen, sen psyykkiseen hallitsemiseen ja siitä selviytymiseen (Cullberg 1991, 17; Kauppinen 1997, 174). Kriisin lailla sota uhkaa jollain tapaa yksilön olemassaoloa, elämäntapaa, ihmissuhteita, terveyttä, hyvinvointia, turvallisuutta tai arvomaailmaa horjuttaen elämän tasapainoa, vanhaa elämäntapaa ja tottumuksia. Samalla se tuottaa väistämättä myös tuskaa ja järkyttää ja voi koskettaa niin yksilöä, perhettä, ryhmää, yhteisöä tai kokonaista kansaa. (Kauppinen 1997, 174, 280.) Siihen, millaisen merkityksen kriisi ja sota yksilön kokemuksessa saa, vaikuttavat kuitenkin

yksilön persoonallisuus, elämäkokemukset, aikaisemmat kriisit ja sen hetkinen elämänvaihe sekä sosiaalinen verkosto ja tuki (Kauppinen 1997; Ikonen 2000, 31).

Kriisipsykologista viitekehystä täydentää tutkimuksessani sotilaspedagoginen lähestymistapa, jonka piirissä sodassa ja kriisiolosuhteissa selviytymisestä käytetään nimitystä toimintakyky. Termin englanninkielinen käännös *action competence* viittaa tilanteiden hallintaan. Toimintakyvystä onkin muodostunut suomalaisen sotilaspedagogiikan ydinkäsite, joka määritellään kasvavaksi valmiudeksi toimia harkitusti ja vastuullisesti muuttuvissa, ennen kokemattomissa ja eri tavoin – fyysisesti, psyykkisesti, sosiaalisesti ja eettisesti – kuormittavissa tilanteissa ja ympäristöissä. Kyse on siis moraalisesti ohjatusta rationaalisesta toiminnasta, yksilön valmiudesta olla osallisena yhteisessä toiminnassa, valmiudesta kriittiseen arviointiin ja eettisesti vastuulliseen yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden yhteensovittamiseen. Toimintakyvyn käsitteeseen liittyy keskeisesti myös persoonallisuus ja identiteetti. (Toiskallio 2006, 122–123; Kangas 2010, 111–112.) Toimintakyky ei ole ennalta olemassa olevaa tietoa tai taitoa, vaan se on henkilökohtaisten kokemusten sekä opetuksen ja koulutuksen myötä kehittyviä ajattelu- ja toimintavalmiuksia. Taistelukentällä toimintakyvyn ominaisuuksista tärkeimpiä on tietojen ja erityisesti taitojen soveltamiskyky muuttuvissa tilanteissa. (Ks. esim. Toiskallio 2003; Toiskallio 1999, Halonen 2007, 37–38 mukaan.)

Tutkimuksen tarkoituksena on rakentaa kuvaa sodan kokemuksesta ja sen arjessa selviytymisestä lottien kertomana. Sodan pitkittyessä jopa sotakin arkipäiväistyi, kun siitä tuli osa jokapäiväistä elämää ja sen rutiineja. Esimerkiksi Irja Virtanen (1956) kirjoitti kuvaavasti omaelämäkerrallisessa naisten Tuntemattomaksi sotilaaksi kutsutussa lottaromaanissaan *Kenttäharmaita naisia* sodan normalisoitumisesta: ”Asemasotaanhan oli jo totuttu samoin kuin mahtavaan Suur-Suomi-ajatukseenkin. Ikään kuin sota olisi luonnollinen olotila, tätä kansaa varten tarkoitettukin ja rauha epämääräinen, vanhentunut käsite.” (Mt., 5.) Poikkeusolojen arjen kuvaaminen ja sen tarjoamien mahdollisuuksien ja voimavarojen selvittäminen ovat tutkimuksen keskiössä. Tutkimustehtävä jakaantuu seuraaviin tutkimuskysymyksiin.

Päätutkimuskysymyksenä on:

- Miten lotat kokivat sodan ja miten ja millaisten menetelmien tai tekijöiden avulla he selviytyivät sodan kriisissä?

Pienempiä, päätutkimuskysymystä tukevia tutkimuskysymyksiä ovat:

- Millaista oli lottien arki ja miten sitä kevennettiin?
- Miten sota muokkasi lottien identiteettiä?
- Miten säilyttää elämänilo ja -halu koettelemusten keskellä?

Keskeisiä käsitteitä ovat: lotat, sotakokemukset, mikrohistoria, narratiivinen tutkimus, selviytyminen, kriisi, positiivinen psykologia, taistelustressi ja toimintakyky.

2.3 Tutkimusmenetelmä – Todellisuus tapahtuu mikrotasolla

Toteutan tutkielman mikrohistoriallis-narratiivisen tutkimusmenetelmän avulla, jossa sovellan sekä mikrohistoriallista että narratiivista tutkimusta. Mikrohistoriallinen tutkimussuuntaus on luonteva valinta menetelmäksi tutkimukselleni, sillä se on kehitelty samoista lähtökohdista, joille tutkimukseni perustuu. Ensinnäkin mikrohistorian on katsottu nostavan esiin niin kutsuttua vaiettua historiaa, jonka perinteinen historiankirjoitus on sivuuttanut. Toiseksi menetelmä on kehitelty pääosin toisen maailmansodan jälkeen vastavetona valtiollisen tason tapahtumia (ns. suurmieshistoriaa) käsitelleelle perinteiselle historiankirjoitukselle. (Ginzburg 1996; Suoninen 2001, 19–20.) Lottien historia on ollut pitkälti juuri vaiettua historiaa ja sodassa selviytymisen tutkimus avaa uudenlaista, perinteisestä historiankirjoituksesta poikkeavaa näkökulmaa sota-aikaan. Kolmanneksi mikrohistorian avulla voidaan tutkia nimenomaan arjen selviytymiskeinoja (Levi 1991, 94–95, 100–105; Pousi 2003, 15–18). Neljänneksi mikrohistorian tutkimuksen kohteina ovat usein juuri yksityisen, persoonallisen ja eletyn kokemuksen teemat sekä ihmisten käsitykset ja uskomukset (Ollila 1996, 7; Heikkinen 1992, 163).

Naishistoriassa yksilöstä kirjoittaminen on ollut läsnä jo sen tutkimustraditioiden alkua ajoista 1960-luvulta lähtien, jolloin historian

marginaaliin jääneiden ja jätettyjen yhteiskunnallisesti merkittävien naistekijöiden esiin nostaminen koettiin erityisen tärkeäksi. Unohdettujen sankarinaisten rinnalle nousi 1980-luvulla vahvasti työväestön ja arkipäivän historia, joka halusi luoda katseen ”tavalliseen ihmiseen”. Suomessa naishistoriaa, lottienkin kohdalla, on kuitenkin kirjoitettu paljolti järjestö- ja sosiaalishistoriallisesta näkökulmasta, mikä helposti häivyttää yksilön. Mikrohistorian läpimurto 1970-luvulta lähtien on murtanut tätä asetelmaa ja niin Suomessa kuin ulkomaillakin on tehty mielenkiintoisia ja tärkeitä ”yhden naisen historioita, jotka syvenevät laajemmiksi sukupuolihistoriallisiksi tutkielmiksi tiettyihin aikakausiin ja historiallisiin prosesseihin.” (Leskelä-Kärki 2001, 112.) Lottien historiaa on kuitenkin tarkasteltu tieteellisesti mikrohistoriallisesta näkökulmasta hyvin vähän.

Narratiivisuus liittyy läheisesti mikrohistorialliseen menetelmään, sillä mikrohistorian piirissä on lähteiksi hyväksytty myös narratiivisia eli kertomuksellisia tekstejä (ks. esim. Salmi-Nikander 1996, 118), kuten haastatteluaineistoa, kirjeitä ja päiväkirjamerkintöjä. Tutkimuksessani esiintyvät lottien suulliset ja kirjalliset kertomukset ovatkin luonteeltaan vahvasti narratiivisia, sillä kokemusten ja muistojen tulkitseminen ja jäsentäminen vaativat nimenomaan narratiivista ajattelua (Bruner 1987, 11–12). Mikrohistorialliseen tutkimukseen narratiivinen tutkimus liittyy myös siten, että se on perinteistä kvalitatiivista tutkimusta, jossa ei pyritä yleistettävään, objektiiviseen makrotietoon, vaan nimenomaan subjektiiviseen mikrotietoon. Todellisuuden nähdään jäsentyvän konstruktivistisesti ja kertomusten välityksellä jokaiselle yksilölle eri tavoin. Yhteistä todellisuutta ei siis ole, vaan todellisuus on ”jokaisen ihmisen henkilökohtaisen näkemyksen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta syntyvä tuotos”. (Heikkinen 2001, 118–121; Savukoski 2008, 42, 49). Lottien selviytymisen tutkimukseen narratiivinen menetelmä soveltuu erityisesti siksi, että menetelmän ensisijainen tavoite on ihmisen kokemusmaailman ymmärtäminen (Romanoff 2005, 250). Lähtökohtana on ajatus siitä, että tarinat ja kertomukset ovat ihmiselle luontainen tapa käsitellä ja jäsentää elämäänsä, kokemuksiaan ja itseään (Hänninen & Valkonen 1998). Narratiivisessa tutkimuksessa myös painotetaan tutkijan ja tutkittavan läheisen suhteen merkitystä, sillä tieto muodostuu sosiaalisessa kontekstissa ja yleensä dialogisesti, tutkittavien kanssa keskustellen (Heikkinen 2001, 129–130; Savukoski 2008, 42). Pyrinkin luomaan haastateltaviini välittömän ja luottamuksellisen suhteen, jotta voin rakentaa narratiiveista yhteistä merkitystä ja ymmärrystä.

Traumaattisten kokemusten yhteydessä tarinoiden merkitys korostuu, sillä tarve merkityksellistää tapahtuman syitä ja seurauksia myöhemmälle elämälle kasvaa. Narratiivisessa tutkimusmenetelmässä on merkityksellistä, minkä tarinan kertoja valitsee kerrottavakseen. Valinta ei ole kuitenkaan yksin kertojan, sillä myös tutkija ohjaa kertomuksen luonnetta. Kertojan valitsema tarina ei ole myöskään koskaan koko totuus, vaan ainoastaan ”katkelma tai säie” siitä. (Laitinen & Uusitalo 2008, 114–115.) Täydellisen tarinan tai totuuden muodostaminen sodasta ja sen kokemuksesta on mahdotonta, etenkin muutaman tunnin kestävän, ennalta tuntemattoman ihmisen haastattelun perusteella. Parhaimmillaan narratiivinen menetelmä voi kuitenkin tarjota terapeutista merkitystä niin tutkijalle kuin tutkittavallekin. Tutkittava saa tilaisuuden prosessoida traumaattisia tapahtumia kertomalla, irrottautua uhriuden kokemuksesta ja kokea tulevansa aidosti kuulluksi (Laitinen & Uusitalo 2008, 116–117). Tutkijalle taas tarjoutuu arvokas mahdollisuus kohdata tutkittava yksilönä ja päästä sisälle hänen elämäänsä, saada tutkimusintressiään vastaavaa tietoa ja kokea onnistumisen iloa ja merkityksellisyyttä (ks. Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 9; Savukoski 2008, 51). Sekä tutkija että tutkittava voivat kokea myös tyytyväisyyttä ja tyydytystä siitä, että narratiiveilla voidaan saada aikaan yhteiskunnallista hyvää (ks. Laitinen & Uusitalo 2008, 117–118).

Myös mikrohistoriassa ihmisen arvostaminen on keskeistä ja se on tärkeää etenkin yksilön identiteetin kannalta. Narratiivisen tutkimuksen lailla mikrohistorialla voi olla terapeutista merkitystä etsittäessä vastausta kysymyksiin oman minän paikasta sukupolvien jatkumossa ja yhteisössä (Pousi 2003, 15–18.) Filosofi ja historioitsija Juha Sihvola (2003) painottaakin historioitsijan tehtävää myötätunnon herättäjänä. Aristoteleen tragedian ideaan pohjaten hän toteaa, että ”paras historiantutkimus ei ole pelkkää kronikkaa, vaan se tavoittaa jotakin inhimillisesti yleispätevää löytäessään välttämättömiä ja todennäköisiä suhteita yksittäisten tapahtumien välillä”. Kiinnittäessään huomiota inhimillisesti koskettaviin asioihin historiankirjoitus voi herättää myötätuntoa vaikeissa oloissa eläneitä ja ilman omaa syytä kärsimään joutuneita ihmisiä kohtaan. ”Siksikin paras historiantutkimus ei vain edistä tiedettä vaan myös rakentaa parempaa maailmaa.” (Mt., 41.) Mikrohistorian tutkimuskohteena on ihminen pienyhteisössään ja perimmäisenä tavoitteena on ymmärtää ihmistä hänen lähtökohdistaan ja elämäkokonaisuudestaan käsin. Ydinajatuksena on, että tarkasteltaessa ilmiötä läheltä ja mikroskooppisenkin tarkasti, voidaan löytää sellaista, joka ei

näy kokonaisuutta katsottaessa. Samalla mikrohistoria pyrkii kuitenkin näkemään laajinkin aihepiirit, joiden osaksi yksityiskohdat nivoutuvat. Tässä mikrohistoriallinen tutkimus hyödyntää muiden tieteenalojen metodeja, kuten antropologiaa ja psykologiaa, joita hyödynnän myös tässä tutkimuksessa. (Levi 1991, 95; Pousi 2003, 15–18.)

Mikrohistorioitsijat myös ajattelevat, että poikkeavuuksia tutkimalla voidaan tavoittaa menneisyyden ihmisten ajattelutapoja ja tehdä näkyväksi paitsi normaalin ja norminmukaisen raja, myös tuoda näkyväksi näkymätöntä ja itsestään selvänä pidettyä (Levi 1991, 95–95; Peltonen 1999, 37–38; Pousi 2003, 15–18; Elomaa 2001, 63–72; Zemon Davis 1997). Lotat voidaankin nähdä poikkeuksellisina toimijoina, sillä naisten sotakokemukset ja arkiset tapahtumat jäävät usein sodan kulun ja merkittävien tapahtumien, poliittisten siirtojen ja toiminnan sekä miesten sotanarratiivien marginaaliin (ks. Zemon-Davis 1997, 262–264). Kuitenkin lottien ja muiden naisten työllä oli merkittävä rooli sodassa ja heidän tukensa oli sotilaille suuri turva ja lohtu. Arkinen aherrus ja vapaa-ajan hetket taas olivat tärkeitä selviytymistekijöitä sodan kokeneille. Arjen toiminnan yksityiskohtainen kuvaaminen, tässä lottien selviytymiskeinojen ja selviytymisen voimavarojen näkyväksi tekeminen, avartavat käsitystä sodasta ja sen kokemushistoriasta. Ilman mikrotason tutkimusta ja sodan arjen näkyväksi tekemistä ei voida ymmärtää lotan kokemusmaailmaa. Mikrohistorian avulla lisääntyy myös ymmärrys siitä, että sota koskettaa jokaista ja jokaisen kokemus siinä on kollektiivisen kokonaiskuvan muodostumisen kannalta arvokas. (Elomaa 2001.)

Krohnin sisarten muistihistoriaa tutkineen kulttuurihistorioitsija Maarit Leskelä-Kärjen (2001) mukaan mikrohistorioitsija voi kirjoittaessaan yhden ihmisen elämästä luoda kokonaan uuden ikkunan menneisyyteen. Mikrohistorian avulla voidaan siis ”tutkia useita historiallisia prosesseja, käsityksiä, arvoja ja tapahtumia yhden ihmisen kautta”. (Mt., 111.) Yksittäiset tapaukset, kuten lottien välähdyksen omaiset kertomukset sodasta, voivatkin avata kokonaisen ikkunan sota-aikaan, sen arvoihin, asenteisiin, kokemuksiin ja käytäntöihin. Mikrohistoria ei kuitenkaan yksinään riitä kurkistusaukoksi menneisyyteen, kuten ei makrohistoriakaan. Todellinen synteesi muodostuu näiden molempien, sekä mikro- että makrotason vuoropuhelusta ja onnistuneesta yhdistämisestä, jolloin tulkinnat menneisyydestä voivat muodostua entistä monitasoisemmiksi ja monivivahteisemmiksi. (Ollila 1996, 12; Autti 2010, 39, 41.)

Tutkimuksen pääaineiston, lottien henkilöhaastattelut, olen toteuttanut avoimen haastattelumenetelmän avulla. Ominaista menetelmälle on, ettei keskustelu ole sidottu tiukkaan formaattiin; siten sitä on nimitetty myös strukturoimattomaksi ja keskustelunomaiseksi haastatteluksi (Hirsjärvi & Hurme 2001, 45). Avoimessa haastattelussa haastattelija pyrkii luomaan tilanteesta mahdollisimman luontevan ja avoimen. Haastattelutilanne muistuttaa keskustelua, jossa keskustelun etenemistä ei ole lyöty lukkoon, vaan se etenee pitkälle haastateltavan ehdoilla. Toki tarkoitus on kuitenkin puhua tietyistä tutkijan etukäteen pohtimista teemoista, mutta tarkkojen kysymysten sijaan annetaan tilaa haastateltavan kokemuksille, tuntemuksille, muistoille, mielipiteille ja perusteluille. (Hirsjärvi & Hurme 2001; Eskola & Suoranta 2000, 86–88.) Avoin haastattelu soveltuu erityisen hyvin juuri kokemuksellisuutta tavoitteleviin tutkimuksiin (ks. esim. kvaliMOTV 2007). Lisäksi se tarjoaa mahdollisuuden muodostaa narratiivisen tutkimuksen kannalta tärkeä henkilökohtainen suhde tutkittavaan. Sotakokemukset voivat olla myös hyvin arkaluontoisia, joten koin tärkeäksi rakentaa mahdollisimman vapaamuotoiset ja turvalliset puitteet sille, että lottilla olisi helppo jakaa kokemuksiaan. Halusin välttää tiukkaan rajattuja kysymyksiä sekä haastattelun järjestelmällisyyttä ja kaavamaisuutta, jotta haastattelu saisi edetä mahdollisimman pitkälle haastateltavan ehdoilla. Tutkimusaineistoa analysoin narratiivien analyysin avulla luokittelemalla aineiston tapaustyyppisiin ja kategorioihin (ks. Heikkinen 2001, 122). Haastattelun on nähty tulevan vapaammaksi, ja siten myös luotettavammaksi, kun tutkija tutustuu tutkittavaan (Portelli 2006, 61). Joitakin lottia haastattelinkin useampaan kertaan.

2.4 Tutkimusaineiston esittely

Tutkimuksen pääaineisto koostuu 25 eri puolilta Suomea olevan kotirintama- ja rintamalotan henkilöhaastattelusta, jota tukevat muu lottien muistitietoaineisto sekä lotta- ja sotahistoriaa käsittelevät arkistodokumentit, kirjallisuus, lehdet ja valokuvat. Lottien haastattelut olen toteuttanut vuosina 2007–2011. Erityisen tiiviisti haastatteluaineiston rinnalla kulkevat Itä-Karjalassa viestilottana toimineen kajaanilaisen Kyllikki Villan sotakokemukset. Villan teos *Tyttö sodassa* (2006), johon on koottu hänen sota-ajan päiväkirjamerkintöjä ja kirjeenvaihtoa äitinsä kanssa, on ollut mummoni

lottataustan ohella yksi merkittävimmistä aiheen pariin inspiroineista tekijöistä. Villan sodanaikaisista dokumenteista välittyvä nuoruuden kipeä kepeys sodan ankaruuden keskellä teki minuun lähtemättömän vaikutuksen. Muita haastatteluaineistoa tukevia muistitietolähteitä ovat muun muassa itäsuomalaisen ilmavalvontalottien Hilja Ilona Melton ja Anja Castrénin (1985), lääkintälotta Anna Luodon (1992) sekä kanttiinilottien Pirkko Huuskosen (1999) ja kokkolalaisen Kaija Seikkulan (2004) sotamuistelmat.

Haastateltavani löysin tuttavieni ja iloisten sattumien kautta sekä oman aktiivisuuteni tuloksena. Ensimmäisen haastateltavani, rovaniemeläisen ilmavalvontalottana kotirintamalla toimineen Ellin, tapasin kaupan kassalla, jossa hän sattui pudottamaan lompakostaan lottakuvansa. Rohkaistun kysymään häneltä lottatyöstä ja näin tutustuminen sai alkunsa. Huomattava apu haastateltavien hankinnassa oli myös Lapin lotista tehty matrikkeli *Lapin lotat sodan ja rauhan töissä* (Takala 2006), johon on koottu kaikki lappilaiset lotat ja pikkulotat. Pyrin keräämään mahdollisimman kattavan haastateltavajoukon niin iältään, kotitaustaltaan kuin tehtäviltäänkin. Koska asuin pääosan tutkimusenteokoajastani Rovaniemellä, löytyivät suurin osa haastateltavistani helpoiten kotipaikkakuntani lähistöltä. 25 haastateltavastani 15 lottaa onkin kotoisin Lapista, Rovaniemeltä ja Kemijärveltä, 1 lotta Oulusta, 5 lottaa Etelä-Suomesta, Helsingistä ja Tammisaaresta, 2 lottaa Länsi-Suomesta, Kokkolasta ja Kauhavalta ja 1 lotta Itä-Suomesta, Joroisista sekä 1 lotta luovutetusta Karjalasta, Viipurista. Myös kaksi helsinkiläislottaa olivat asuneet lapsuudessaan Kannaksella, Hiitolassa ja Terijoella.

Iältään lotat olivat haastatteluhetkellä 83–93-vuotiaita, syntyneet vuonna 1913–1927, ja suurimmaksi osaksi hämmästyttävän virkeitä ja elämäniloisia naisia. Suurin osa heistä sai viettää vanhuudenpäiviään kotonaan. 25 haastateltavastani vain viisi oli laitoshoidossa. Ilahduttavaa oli havaita, että yli puolet heistä oli niin hyvässä kunnossa, ettei heillä ollut tarvetta myöskään ulkopuolisiin koti- ja hoitopalveluihin. Haastateltavistani 15 toimi sekä kotirintamalla että rintamalla ja 10 pelkästään kotirintamalla. Vaikka tutkimusaineistoni perustuu pääasiassa niin kutsuttujen isojen lottien kokemuksille, on haastateltavieni joukossa aineistoa rikastuttamassa myös kaksi pikkulottaa (s. 1926 ja 1927). He olivat nuoren ikänsä takia vailla ison lotan tunnuksia ja virallisesti avustivat isojen lottien työtä. Pikkulottahaastateltavieni työ ei kuitenkaan sotavuosina eronnut isojen lottien työstä; lähtipä toinen pikkulotista rintamakomennuksellekin, vaikka tämä oli

järjestön sääntöjen vastaista. En juuri valikoinut lottia kotirintama- tai rintamatyön mukaan, vaan rintamalottia vain sattui kertymään aineistooni kotirintamalottia enemmän. Rintamalottien kotirintamalottia suurempi määrä kertookin rintamakomennuksen suosiosta naimattomien nuorten naisten keskuudessa. Haastateltavani kun olivat talvisodan syttyessä 30. marraskuuta 1939 vain 12–26-vuotiaita ja jatkosodan syttyessä 25. kesäkuuta 1941 14–28-vuotiaita, ja kaikki molempien sotien syttyessä vielä naimattomia. Itärintamalla haastateltavistani toimi sodan aikana 13 lottaa; Sallan rintamalla 6, Karjalan Kannaksella 10 ja Itä-Karjalassa 10. Pohjoisrintamalla 15 rintamalottahaastateltavastani työskenteli 2 Petsamossa ja eteläisellä Hangon rintamalla 2. Sotavuosina lotat ehtivät paitsi toimia useilla paikkakunnilla, myös monissa eri tehtävissä. Haastateltavistani 16 toimi muonittajina, 7 kanttiinissa, 8 lääkinnässä, 7 ilmavalvonnassa, 2 säähavaintolottina, 11 viesti- ja toimistotehtävissä, 1 valonheitinlottana ja 1 viihdytysjoukoissa. Lisäksi moni osallistui erilaisiin huolto- ja keräystehtäviin. Sotavuosina Suomessa oli käytössä kansa- ja oppikoulujärjestelmä. Koulun saattoi päättää jo kansakouluun tai jatkaa ammattikouluun tai keskikoulun ja lukion käsittävään oppikouluun. Oppikoulussa maalaisväestöä oli suhteessa kaupunkilaisiin huomattavasti vähemmän. (Näre 2008d, 22.) Haastateltavistani noin puolet oli kansakoulun ja puolet oppikoulun käyneitä.

Sovin haastateltavieni kanssa, etten tutkimuseettisistä syistä käytä tutkimuksessa heidän oikeita nimiään. Ajattelin, että näin lotilla olisi myös helpompi puhua mahdollisista arkaluontoisiksi kokemistaan asioista. Siksi kaikkien haastateltavieni nimet on tutkimuksessa johdonmukaisesti muutettu. Harva haastateltavani olisi kuitenkaan lopulta ollut nimen julkaisemista vastaan. Tästä osoituksena on se, että moni heistä suhtautui henkilöllisyyden peittämisen periaatteeseeni olankohautuksella ja sain lähes jokaiselta epäröimättä luvan julkaista tutkimuksessa heidän valokuviaan ja henkilökohtaisia tekstejään.

2.5 Haastatteluaineiston keruun toteutus ja haasteet

Menetelmänä avoin haastattelu toteutui lähes jokaisen lotan kohdalla onnistuneesti. Tähän uskon vaikuttaneen etenkin sen, että haastattelu toteutettiin haastateltavalle ominaisessa ja tutussa ympäristössä, hänen kotonaan. Useimmat haastateltavat kertoivatkin lottakokemuksistaan

vapautuneesti ja monipuolisesti. Kahdessa tapauksessa haastateltavan vointi oli kuitenkin niin heikko, että haastattelu oli tavallista haasteellisempaa. Vanhimman haastateltavani, 93-vuotiaan Kemin sotasairaalassa lääkintälottana toimineen rovaniemeläisen Briittan, oli välillä vaikea palauttaa mieleen niin nykypäivän kuin sota-ajankin tapahtumia. Hänen haastattelunsa saikin dementoitumisesta johtuen surkuhupaisia sävyjä. ”Mitä mun sulle pitikään kertoa? Oletko sie hoitaja?”, hän esimerkiksi tiedusteli, ja pyytäessäni häntä näyttämään sota-ajan valokuvia toi hän näytille perhekuvia sukujuhlista ja lapsenlapsistaan. Briittan haastattelu jäikin melko lyhyeksi. Toinen rovaniemeläishaastateltavani, Rovaniemen kansakoululla muonituslottana toiminut Iida, puolestaan vaikutti olevan sairautensa äärellä tavallista herkemmissä mielentilassa ja sota-ajan tapahtumien muisteleminen saattoi olla tavallista raskaampaa.

Muutamien haastateltavieni kohdalla haastattelutilanne jäi myös jäykähköksi. Tämä näytti johtuvan enimmäkseen siitä, että osa lotista otti haastattelutilanteen varsin vakavasti ja piti sitä tärkeänä ja virallisena tapahtumana. Tästä hyvä osoitus on ilmavalvontalottana Rovaniemen lähellä toimineen Ellin toiminta. Hän oli valmistautunut tulooni asettamalla keskelle olohuonetta vastakkain kaksi tuolia haastattelua varten. Haastattelukysymyksiin Elli vastaili lyhyesti ja melko virallisesti ja vapautui vasta haastattelun jälkeen. ”Joko sie lopetit? No niin, mennäänpä kahville!”, hän totesi huojentuneen oloisena. Jäykkyyttä ja tilanteen muodollisuutta oli monen lotan kohdalla omiaan lisäämään myös ääninauhurin läsnäolo. Ellin kohdalla tilanteen jäykkyyteen vaikutti todennäköisesti myös kokemattomuuteni haastattelijana, sillä hän oli ensimmäinen tutkimushaastateltavani. Ellin haastattelun jälkeen opin, että kahvittelu ennen varsinaista haastattelua tai sen aikana teki haastattelutilanteesta huomattavasti vapaamman ja keskustelunomaisemman, ja oli siten omiaan epävirallistamaan haastatteluilmapiiriä. Kahvittelusta muodostuikin vahvasti haastattelutilanteen luonnetta määrittävä tekijä, jota opin hyödyntämään viemällä tuliaisiksi leivonnaisia. Kahvittelun ohessa oli luontevaa tehdä tuttavuutta; olihan tilanne sekä minulle että lotalle uusi, sillä en tuntenut haastateltavistani yhtä lottaa lukuun ottamatta ennestään ketään. Haastattelu onnistuikin parhaiten jonkinlaisen toiminnan ohessa, joka haastateltavien kohdalla muodostui kahvittelusta sekä monen tutkittavan kohdalla valokuvien ja muiden sota-ajan dokumenttien katselusta.

Tutkimusaineistoni ulkopuolelle jäi kuitenkin viisi lottaa, joita en eri syistä johtuen päässyt haastattelemaan. Nämä torjutut haastattelupyynnöt ovat kuitenkin hyvä osoitus aineistonkeruun ongelmallisuudesta ja vaietusta traumasta. Puhuttelevin haastattelusta kieltäytyjä-tapaus oli eräs turkulainen lääkintälotta, joka suostui haastatteluun, mutta perui sen viime hetkellä. Lotta oli ollut kenttäsairaalassa Kannaksella, kesän 1944 suurhyökkäyksen aikana ottamassa vastaan haavoittuneita, pakokauhuisia ja kaatuneita sotilaita. Muistellessaan nyt noita vuosikymmenten takaisia tapahtumia, olivat traumat nousseet jälleen pintaan. Lotta kertoi, että häntä oli pyydetty ennenkin puhumaan kokemuksistaan ja haluaisi niistä myös kertoa, mutta jo muistaminen teki liian kipeää.

Toinen kiinnostava ja tapauksista haasteellisin haastattelusta kieltäytyjä oli rovaniemeläinen, Rovaniemellä ja Kemissä sotilasesikunnassa toiminut toimistolotta. Soittaessani hänelle ensimmäisen kerran oli suhtautuminen hyvin varautunut ja jopa vihamielinen: ”Millä asialla se sinä oot? Minä en, kuule, kelle tahansa asioitani kerro. Olen ollut sodassa niin arkaluontoisissa tehtävissä. Työ esikunnassa oli painavaa ja korkea-arvoista!” Selvittäessäni lotalle millä asialla olin, ja ettei hänen tarvinnut kertoa mitään sellaista, minkä koki arkaluontoiseksi, lämpeni hän hiukan ja lupautui lopulta haastatteluunkin. Lotan ovella vastaanotto oli kuitenkin jälleen hämmentävä: ”Sie oot pikkutyttönä esitelly ittes. Minä luulin, että tänne tulee joku koulutyttö haastattelemaan ja tullee ki kokenu tutkija nauhureineen!” Lotta oli vihainen ja pettynyt, mutta laski minut kuitenkin sisään. Sovimme, etten tee hänestä haastattelua, mutta jos hän haluaa, voi hän kertoa jotain lotta-ajastaan. Tästä lotta rauhoittui ja lopulta istuin hänen luonaan pitkän tovin. Hän oli kuitenkin edelleen valtavan epäluuloinen varmistuen aika-ajoin: ”Ethän sie vain kirjota mitään muistiin!?” Vaikka koin, ettei lotan kertomassa ollut nykypäivän näkökulmasta salattavaa, halusin kunnioittaa lotan tahtoa enkä siten kirjoittaa tutkimukseen hänen lottakokemuksiaan. Haastattelu ei siis toteutunut odotetulla tavalla tämän lotan kohdalla, mutta iloitsin kuitenkin siitä, että vierailuni näytti tuottavan hänelle terapeutista merkitystä. Hän soitti vielä perääni pitkän puhelun toistellen kertomaansa. Lotalla oli selkeä tarve käydä läpi kokemaansa. Joulun alla lotta ilahdutti minua vielä joulukortilla ja kiitti vierailusta. Pian tämän jälkeen hän kuoli. Muistelen häntä surullisena esimerkkinä siitä, ettei lottatyöstä vaikeneminen ole vieläkään kokonaan ohi. Hän pelkäsi yhä puhua komennuksella nähdyistä ja koetuista arkaluontoisista asioista erityisesti desantteihin ja asekatkentaan liittyen. Järjestön

lakkauttamisen jälkeen hän oli pelännyt niin, että oli polttanut lottapukunsa.

Traumatisoitumista yleisempi syy haastattelusta kieltäytymiseen oli kuitenkin tutkittavan korkeasta iästä johtuva sairastelu ja väsymys. Olin esimerkiksi menossa haastattelemaan erästä kotirintamalla Etelä-Suomessa toiminutta 89-vuotiasta lottaa, jolle soitin vielä ennen lähtöäni varmistaakseni tuloni. Lotta oli kuulostanut aiemmin puhelimesta pirteältä ja jopa ilahuneelta tulostani, mutta nyt hän oli hyvin väsyneen oloinen. ”Mie olen niin huonossa kunnossa. Niitä [lottakokemuksia] on niin moneen kertaan vatvottu”, hän totesi, enkä halunnut lähteä innotonta lottaa haastattelemaan.

Haastattelutilanteiden yllättävistä ja hämmentävistä käännteistä esimerkkinä on myös helsinkiläisen muonituslottana Kristiinan kaupungissa toimineen Cecilian haastattelu. Hänen suurlähettiläänä toiminut aviomiehensä oli viety sairaalaan juuri ennen vierailuani. ”Ymmärrätkö, minun mieheni tekee kuolemaa! Hän kuolee tänä yönä!”, hoki 89-vuotias lotta puskien rollaattoriaan sinnikkäästi eteenpäin vanhainkodin käytävällä. Järkyttyneenä ehdotin haastattelun perumista, mutta lotta vaati, että haastattelu toteutetaan tapahtuneesta huolimatta. Mies oli ollut jo pitkään vakavasti sairas ja Cecilia kertoi vierailuni saavan ajatukset hetkeksi toisaalle. Seuraavalla viikolla oli *Hufvudstadsbladetissa* miehen kuolinilmoitus. Ilmoitusta lukiessani muistelin Cecilian ääni sortuen kertomia sanoja sodassa ratsuväessä toimineesta miehestään: ”Ja nyt hän on kuolemaisillaan! En tiedä. Se on rakas ja rikas, rikkaus, rikas elämä hänellä!”

Viipurilaissyntyisen, Kannaksella kanttiinilottana toimineen Linnean luona puolestaan istuin silmät ymmyrkäisinä yli puolen yön ja kuuntelin lotan loputonta tarinointia. ”Takseillekin maksan aina ylimääräisen euron, kun joutuvat kuuntelemaan minua. Ne eivät pääse mihinkään, niiden on pakko kuunnella”, hän nauroi. Tutkimukseni kannalta Linnea on loistava esimerkki lottatyön merkityksellisyydestä identiteetille. Lotta-ajasta muodostui hänelle koko elämän mittainen kutsumus ja tehtävä. Linnen asunto oli kuin pieni lottamuseo ja -arkisto, jossa oli hyllymetreittäin lattiasta kattoon huolellisesti mapitettua lottahistoriaa. Pilke silmäkulmassa hän kertoikin olevansa ”elävä lottamuseo, avoinna 24 tuntia vuorokaudessa”. Ikimuistoinen oli myös kokkolalaisen, Kokkolan sotavankisairaalaan lääkintälottana työskennelleen Eevin haastattelu, jonka jälkeen kirjoitin tutkimuspäiväkirjaani 9. lokakuuta 2009 seuraavaa:

Ulkona on pimeää ja koleaa, mutta kun astun ulos lotan hämärästä porraskäytävästä: Mikä häikäisevä valo! Ruskan kultainen hohde vasten valkeaa lunta. Taskussani on lotalta saamani käsin virkattu pitsireunainen nenäliina. Sellainen, jolla vilkutettiin hyvästiksi meripojille satamassa. Sellainen, jollaisia ei tapaa enää. Ei nenäliinoja, ei meripoikia. ”Sie olet niin ihanan välitön!”, kiitti tuo 92-vuotias lotta minua lähtiessäni ja halasi lämpimästi, iski veitikkamaisesti silmää. Miten suuri ilo nämä ihmiset ovat! Heidän luotaan lähtiessäni on minulla lähes aina itku kurkussa. Mikä elämäkokemus, mikä jaksamisen taito! Heissä on kerrosten alla kaikki iät, mitkä minussakin ovat, ja monta kertaa enemmän!

2.6 Tutkimuksen luotettavuus – Muistojen rintamat

2.6.1 Muistitieto ja sota kokemuksena

Miksi Suomen sotavuodet 1939–1945 ovat yhä ”suuri selittämätön ja jaksavat askarruttaa mieltä”, kysyy sodan kokemushistoriaa tutkinut Ville Kivimäki (2006). Yhtenä vastauksena tähän hän pitää laajasta sotahistoriallisesta tutkimuksesta huolimatta varsin vähäistä tietämystämme sodan kokemuksesta. ”Mitä sota merkitsi sen kurimukseen joutuneille ihmisille? Mikä sai heidät kestämään olosuhteita, jotka meille näyttäytyvät tyystin vieraina ja usein musertavina? Miksi ihmiset sodassa ja sen jälkeen toimivat kuten toimivat, ja miten on mahdollista, että samoja kokemuksia voidaan muistaa niin eri tavoin?” Näillä esimerkkikysymyksillä Kivimäki pyrkii kuvaamaan sitä, mistä on kyse, kun tutkitaan sodan kokemusta. (Mt., 69.) Samalla ne ovat kuin omia tutkimuskysymyksiäni tai hyvin lähellä niitä.

Kivimäki (2006) jaottelee kokemusta sosiaali- ja käsitehistorioitsija Reinhart Koselleckin (1992) termein tietoisuutta muokkaaviin *synkronisiin* ja *diakronisiin* tekijöihin. Synkroniset tekijät ovat sodan välittömiä elämyksiä ja tapahtumia, jotka suodattuvat subjektiivisiksi kokemuksiksi niin kutsutun tietoisuuden ”esileimautumisen” (*Vorprägung*) kautta. Tietoisuuden esileimautumisen tekijöitä ovat ”kuuluminen tiettyyn kieliyhteisöön, uskonnolliset, maailmankuvalliset ja ideologiset käsitykset, kuuluminen poliittiseen toimijayhteisöön kuten kansakuntaan tai puolueeseen, kokijan sukupolvi ja kokemuksen sijoittuminen tiettyyn elämänvaiheeseen, sukupuoli ja perhetausta sekä luokka-, ammatti- ja asuintausta”. Lisäksi synkronisiin tekijöihin sisältyvät erityisesti sotaan sidotut tekijät, joita ovat kokijan tehtävä

ja status sodassa. Diakroniset tekijät taas muodostavat prosessin, jossa sotakokemukset muuntuvat sotamuistoiksi. Prosessissa on kyse ”jatkuvastä työstämisestä jossa sotakokemus unohdetaan, muistetaan, arvotetaan, uusinnetaan ja muunnetaan”. Prosessin myötä kokemukset ja muistot kerrostuvat ja liittyvät yhä uudelleenlaisiksi yhdistelmiksi. (Koselleck 1992, 324–331, Kivimäki 2006, 75–76 mukaan.)

Sodan kokemushistoriaa ja sen psykologisia vaikutuksia tutkittaessa ollaan kiinteästi tekemisissä muistinvaraisen tiedon, muistitiedon kanssa, joka ei perustu kirjallisiin lähteisiin (ks. Portelli 2006, 56). Myös mikrohistoriallinen tutkimus arvostaa muistitietoa lähdeaineistona (Fingerroos & Haanpää 2006, 31). Muistia ja muistamista laajalti tutkineen Taina Ukkosen (2002) mukaan muistelu ja sen tuloksena tuotettu muistitietoaineisto voidaan ymmärtää menneisyyttä käsitteleväksi puheeksi tai kirjoitukseksi, jonka avulla menneisyyttä kerrotaan ja tulkitaan. Samalla muistelu, diakronisten tekijöiden prosessi, on myös menneisyyden mieleen palauttamista, arviointia, jakamista, pohtimista ja oman elämän paikantamista osaksi historiaa. (Mt.) Muistitietoon on suhtauduttu etenkin historian tutkimuksen piirissä varsin epäluuloisesti ja ristiriitaisesti. Koska se edustaa vain yhden ihmisen käsitystä ja on syntynyt vasta tapahtumien jälkeen, on muistitietoa pidetty subjektiivisena ja epäluotettavana. Muistin on nähty ”vääristelevän, lisäävän, kaunisteleavan, unohtavan ja jättävän tahallaan pois asioita”. (Rossi 2005, 83.) Usein on kuitenkin jätetty huomiotta, että nämä muistitiedon syytökset pätevät pitkälti myös niin kutsutun perinteisen historiantutkimuksen suosimiin asiakirjalähteisiin (Portelli 2006, 57; Rossi 2005, 83, 91). Hyväksyttävää muistitiedon hyödyntämisestä historiantutkimuksessa tuli vasta 1980-luvulla ja perinteentutkimuksessa vielä myöhemmin, 1990-luvulla (Ukkonen 2002). Tässä luvussa keskityn avaamaan paitsi muistitiedon ongelmallisuutta myös perustelemaan sen hyödyllisyyttä ja validiutta tutkimusongelmaani nähden. Samalla pohdin tutkimusaineistoni, lottien muistitiedon, luotettavuutta, eettisyyttä ja lähdekriittisyyttä.

2.6.2 Muistojen tulkinta ja menneisyyden saavuttamisen mahdollisuus

Tutkimukseni on lottien kokemushistoriaa. Se kertoo siitä, miten lotat henkilökohtaisesti kokivat sodan. Koska on kyse menneisyydessä

tapahtuneista henkilökohtaisista kokemuksista, ei niitä ole mahdollista tavoittaa asiakirjojen perusteella, tarvitaan muistitietoa (ks. esim. Tuomaala 2008, 43). Kokemushistoriallisessa tutkimuksessa keskeisiksi lähteiksi muodostuvatkin ”niin sanotut egodokumentit – kirjeet, päiväkirjat, muistelmat ja haastattelut, joissa toimijat itse rakentavat kokemuksiaan” (Kivimäki 2006, 84).

Muistelussa on Ukkosen (2002) mukaan nähty usein korostuvan nostalgian, kadotetun menneisyyden kaipuun rinnalla selviytyminen. Muisteluaineiston tulkinnan kautta tutkijat ovatkin konstruoineet selviytymiskertomuksia, joiden keskeisenä teemana on tuoda esiin se, miten elämän vastoinkäymiset on voitettu tai kestetty. (Mt.) Katson muistitiedon olevan tutkimukseni päätutkimuskysymyksen – Miten lotat kokivat sodan ja miten ja millaisten tekijöiden ja menetelmien avulla he selviytyivät sodan kriisissä? – ratkaisun kannalta validein menetelmä, sillä tutkimukseni tuottaa nimenomaan kokemuksellisia selviytymiskertomuksia. Lisäksi muistitiedon tarkoituksena on nähty tavoittaa juuri ihmisten omat menneisyyden tulkinnat tai oma historia. Muistitiedon on myös katsottu soveltuvan hyvin etenkin arkielämän sekä niin kutsutun ”vaietun historian” tutkimiseen, joita tutkimukseni edustaa. (Ukkonen 2002.)

Perustaessani tutkimukseni muistitiedolle, en voi olla täysin varma siitä, pitävätkö lottien kokemukset paikkaansa. Lähes täysin varma voin olla kuitenkin siitä, että haastateltavani todella ovat olleet lottia ja kokeneet sodan – ja näin he ovat halunneet kokemuksistaan kertoa, sillä muistelijalle muistot ovat kokemuksellisesti ja psykologisesti tosia (Passerini 1989, 197, Ukkonen 2002 mukaan; Portelli 2006, 56–57). Totuuden ongelmana onkin kvalitatiivisessa tutkimuksessa se, että ”persoonalliset dokumentit ovat subjektiivisesti totta ja että niitä on käsiteltävä sellaisenaan”. Muistelmiin täytyy suhtautua varauksella, tärkeintä on kokemus; se, millainen on tutkittavan omakohtainen kokemus tietyssä tilanteessa. (Pousi 2003, 20.) Myös Kivimäki (2006) näkee, ettei kokemushistorian tarkoituksena ole etsiä tekstin tai kertomuksen takaa autenttista, tapahtumahistoriallista totuutta, vaan kerrotun kokemuksen nähdään viittaavan tekijänsä todellisuuteen. Keskeistä on lukea lähteistä kokijoiden todellisuutta rakentavia merkitysjärjestelmiä. (Mt., 76–77, 84.)

Vuoden 1918 sisällissodan muistamista ja unohtamista tutkineen Ulla-Maija

Peltosen (2003) mukaan ”kaikki sodat ja niiden jälkiseuraukset jättävät jälkeensä muistojen rintamat” (Mt., 10). Muistot palauttavat muistelijan mieleen menneisyyden, ne kertovat muistelijalle sen, mitä itselle ja läheisille todella tapahtui ja miten asiat olivat. Muistot voivat kertoa muistelijalle myös totuuden, johon muut eivät usko ja josta yleisesti vaietaan. Tästä johtuen muistoista voi tulla muistelijalle erityisen merkittäviä ja muistamisen arvoisia. (Peltonen 2003; Ukkonen 2002; Saarenheimo 1997, 94–120.)

Myös toisen maailmansodan kokemushistoriaa tutkineet Sari Näre ja Jenni Kirves (2008) painottavat muistelu- ja muistitietoaineistojen merkitystä sodan kokemushistoriaa tutkittaessa. Vaikka muistitieto voikin olla hataraa ja joskus jopa virheellistä, kuvaa se sisäiseltä merkitykseltään todellisuutta, todellisia tapahtumia mielen sisällä. Jopa sodanaikana levitetyt huhut ja juorut kertovat sen aikaisten ihmisten maailmankuvasta, heidän syvimmistä peloistaan ja toiveistaan. (Mt., 8; ks. myös Portelli 1997, Rossi 2005, 91 mukaan.) Muistelijalle muiston aitouden ja totuuden perusteeksi riittää toteamus ”muistan sen kuin eilisen päivän” tai ”sellainen kokemus ei koskaan unohdu” (Ukkonen 2002). Tutkijan tehtävänä on ratkaista se, missä mielessä ja missä tarkoituksessa muistelijan muisto on totta. Hänen vastuullaan on kokonaiskuvan luominen aiheesta tutkimuskohteen omia näkemyksiä ”mestaroimatta”. (Passerini 1989, 197, Ukkonen 2002 mukaan.)

Leskelä-Kärjen (2001) mukaan menneisyyden tutkijan onkin nöyryyttävä aineistonsa äärellä. Hän toteaa, ettemme ikinä voi tavoittaa menneisyyttä niin kuin menneisyyden ihmiset sen *todella* kokivat. Niin kutsutun totuuden muistaminen eli menneisyyden rekonstruointi sellaisena kuin se todella oli, on mahdotonta. Jokainen ihminen on ainutkertainen yksilö niin kokemus- kuin ajatusmaailmaltaan. Yksilön muistoihin vaikuttavat monet asiat: myöhemmät tapahtumat, muiden kokemukset, kirjalliset aineistot ja yhteisöllisesti hyväksytyt menneisyyden tulkinnat. Toisen ihmisen elämästä kirjoittaminen on myös ongelmallista, koska kukaan ei voi päästä toisen pään sisään. (Mt., 117; Ukkonen 2002.) Leskelä-Kärki (2006) kuvailee siihen liittyvän aina ”väkivaltaa ja vääryyttä, sillä kieli ei voi koskaan tavoittaa ihmisen koko persoonaa”. Jokainen teksti ja tarina on aina tulkinta. (Mt., 631; Ukkonen 2002.) Tässä on pitkälti kyse samasta asiasta kuin Kosellekin tietoisuuden esileimautumisen käsitteessä.

Nykyään aidon ja alkuperäisen kokemuksen tavoittamisen sijaan on

muistitiedon avulla nähty kannattavammaksi tutkia ennen muuta sitä, minkälaisia asioita ihmiset pitävät muistamisen, kertomisen ja säilyttämisen arvoisina ja miten he omaa historiaansa muistelevat, tulkitsevat ja tuottavat. On ymmärretty, että juuri muistitiedon subjektiivisuus, tulkinnallisuus ja nykyisyyden vaikutus tekevät siitä historian tutkimuksenkin kannalta mielenkiintoista. (Ukkonen 2002.)

2.6.3 Tutkimushaastattelu ja toisen ihmisen elämästä kirjoittaminen

Muistitiedon periaatteen, oman historian tavoittamisen toteutuminen edellyttää kuitenkin sitä, että muisteliija voi vapaasti kertoa itselleen tärkeistä asioista ilman ohjailua (Teräs 2000, Ukkonen 2002 mukaan). Toisaalta haastattelua pidetään nykyisin vuorovaikutustapahtumana ja neuvotteluna, jonka tulokseen syntyneeseen muistelupuheeseen vaikuttavat sekä haastatteliija että haastateltava (Ukkonen 2002). Haastattelutilanteessa kohtaavat kaksi tai useampi erilaista maailmaa. Siinä on aina mukana sekä haastattelijan valta sinänsä että yhteiskunnallinen ja sosiaalinen valta, jota osapuolet kantavat mukanaan (Pakkanen 2006, 209). Erilaiset taustat ja kokemukset vaikuttavat siihen, miten hyvin osapuolet puhuvat samaa kieltä vai puhuvatko lainkaan. Vuorovaikutusta ja siinä käytettyjä sanoja tulkitaan oman elämäkokemuksen mukaan. Tutkijan vaarana on myös monologisuus suhteessa haastateltavaan. Tutkijan oma tarkoitus, aineiston kerääminen, asettaa tutkittavan kohteeksi, objektiksi. Tällöin tutkittava kohdataan haastattelijan roolin takaa, ei ihmisenä vaan tietolähteenä. (Pakkanen 2006, 212–213.)

Haastattelutilanteessa tutkittava kertoo omaa tulkintaansa elämästään ja sen tapahtumista. ”Kertoja poimii menneisyydestä asioita, joita hän haluaa kertoa ja jättää pois asioita, joita hän ei pidä elämänsä kannalta relevanttina, joista hän ei muista syistä halua puhua tai jonka hän on yksinkertaisesti unohtanut.” (Pousi 2003, 20; Silvasti 2001, 61.) Ongelmana on, että ajallisen välimatkan kasvaessa itse tapahtumaan, saattaa kertoja kokea tapahtuneet asiat eri tavalla kuin tapahtumahetkellä. Kertojan muistitietoon sisältyy tietoinesta eri ajankohdista tapahtuneen ja kerrontahetken väliltä, jonka seurauksena hän voi muistaa ”väärin” monella eri tavalla. Yleinen ongelma muistitiedon käyttämisessä lähteenä on myös asioiden kaunistelu. Kertoja saattaa jättää kertomatta asioita, jotka hän kokee kiusallisiksi tai peiteltäviksi. (Karjalainen 2003.)

Muistitiedonkerääjän vaikutus muistitiedon laatuun ilmenee puolestaan siten, että muistitiedonkerääjä voi vaikuttaa paljolti siihen, miten ja mitä haastateltava asioista kertoo ja kysymyksenasettelu ja tietyt johdannot voivat johdattaa haastateltavan kertomaan tietyllä tavalla aiheesta. (Karjalainen 2003.) Tästä johtuen tutkijan on tärkeää tunnistaa ja tunnustaa oma positionsa suhteessa tutkittavaan ja erilaisiin teksteihin. Hänen on tiedostettava omassa lukemisprosessissaan esiin nousevia tunteita ja ajatuksia, jotka ohjaavat tutkimusprosessia. Lisäksi tutkijan on tärkeä tuoda esiin, miten haastatteluja tehtiin ja aineisto muodostettiin. Myös kaikkien tutkimuksen osapuolten näkemykset tulisi osata tuoda esiin. (Leskelä-Kärki 2006, 83, Ukkonen 2002.)

Yksi muistitiedon ongelmista on vielä muistitiedon omakohtaisuuden todentaminen. Tällä tarkoitetaan sitä, että muistitietoa käytettäessä on aina varmistettava, onko kyseessä todella kertojan omaan kokemukseen perustuva kertomus vai vaikuttaako siihen esimerkiksi jo aiemmin yhteiskunnassa vakiintunut tulkinta aiheesta. (Karjalainen 2003.) Muistitietoon kun liittyy aina muistin politiikka. Ongelmana on, että menneisyys on vahvasti sidoksissa ajan henkeen. Tarina tuleekin ymmärtää ”kontekstuaaliseksi menneisyydestä tehdyksi tulkinnaksi”, jota katsotaan usein nykyisen tilanteen valossa. (Pousi 2003, 20; Silvasti 2001, 61.) Sigmund Freud on todennut tähän liittyen oivaltavasti: ”Kaikki muistomme ovat yhtä aikaa verhoja ja valkokankaita, joihin menneisyys heijastuu nykyisyyden muokkaamana” (Freud 1992, 322).

Elämä ja kertomus ovat toisistaan irrallaan. Jokainen historia on ennen kaikkea ”kielellinen artefakti”, tietynlaisen kielenkäytön tulos. (Hyvärinen 2004, 298, 303.) Lotat rakentavat kertomusta tapahtumista omista lähtökohdistaan käsin ja kertomusten juoni on lottien konstruoimaa kuvaa todellisuudesta. Hyvärisen (2004) ajatus on kiehtova: yksilön suuntautumista elämäänsä voi ohjata romanssin, tragedian, komedian tai ironian sävy (Mt., 307). Nämä elämään suuntautumisen sävyt värittivät paitsi lottien kerrontaa, myös heidän selviytymistään sodan kriisissä.

2.6.4 Tutkijan eettiset velvollisuudet

Henkilötietolaki velvoittaa tutkijoita ja arkistoja huolehtimaan siitä, ettei tutkittavien henkilötietoja ja arkaluontoisia asioita käytetä väärin. Käytännössä tämä on ongelmallista, sillä saman yhteisön jäsenet tunnistavat usein toisensa peitenimien ja muutettujen henkilötietojenkin takaa. Myös tutkijan ja

tutkittavan suhde on varsin pulmallinen. Tutkijan olisi syytä pohtia enemmän tutkijan oikeuksia suhteessa tutkittavaan, oikeuden tekemisen merkitystä tutkittavalle sekä toisen ihmisen yksityisimpien asioiden penkomista ja julkisuuteen saattamisen etiikkaa. (Ukkonen 2002; Leskelä-Kärki 2001; Kalela 2000.) Ukkonen (2002) pitää tutkijan velvollisuutena huolehtia myös siitä, ettei kukaan tutkittavista tunne itseään väärinymmärretyksi tai loukatuksi. Vaikka Ukkonen tiedostaa asian hankaluuden, jopa mahdottomuudenkin, peräänkuuluttaa hän kuitenkin pyrkimystä tutkittavan kunnioittamiseen. (Mt.) Tässä Ukkosen näkemys tulee lähelle Leskelä-Kärjen (2006) empaattista lähestymistapaa, toisen ihmisen elämän kunnioittamista ja pyrkimystä ymmärtää tutkittavaa – tiedostaen kuitenkin samalla, että tuo ymmärrys voi jäädä hyvinkin vajavaiseksi.

Kaikkein tärkeimpänä eettisenä periaatteena Ukkonen (2002) pitää koko tutkimusprosessin ajan jatkuvaa neuvottelua ja yhteydenpitoa tutkimukseen osallistuvien tahojen välillä. Mikäli tämä ei kuitenkaan ole mahdollista, kuten omassa tutkimuksessani jokaisen haastateltavan osalta, pitää Ukkonen peitenimiin turvautumista hyvänä vaihtoehtona. Hän myös uskoo, ettei tutkijan näkemyksen ole tarkoitus olla ainoa oikea ja objektiivinen, ”vaan ennen kaikkea mahdollinen ja uskottava”. (Mt.) Leskelä-Kärki (2006) puolestaan näkee, että historiantutkijan etiikan ytimessä tulee olla ajatus menneiden ihmisten läsnäolosta meissä tutkimuksemme kautta. Tutkimuksen tekeminen on aina persoonallinen, omiin ajatuksiin ja tunteisiin vaikuttava kokemus. ”Kirjoittaessamme toisesta, kirjoitamme aina myös itsestämme”. Siten tutkijan on oltava tietoinen myös omasta läsnäolostaan tutkimuksessaan, siitä miten hän on siinä läsnä. Yhtä ratkaisumallia toisesta ihmisestä kirjoittamisen problematiikkaan ei ole, mutta kaiken keskiössä on ”oikeudenmukainen tulkinta”. Leskelä-Kärki kuitenkin painottaa, ettei tämä tarkoita sitä, että tutkimuskohteeseen tulisi välttämättä suhtautua ihailen ja positiivisesti. Kriittinen näkökulma ja jopa negatiiviset tunteet sekä vaikeus ymmärtää kun voivat saada aikaan hedelmällisen dialogin tutkijan ja tutkittavan välille. Niin ikään tärkeää on eettinen velvollisuus lukijoita ja tutkimuksen kenttää kohtaan. (Mt., 636.)



Lotta Svärd-järjestön Kultaiset sanat

3 LOTTA SVÄRD – Katsaus järjestön historiaan ja tulkintoihin

3.1 Järjestön synty, toiminta ja kehitys

Lotta Svärd-järjestön juuret ovat vuoden 1918 sisällissodassa ja valkoisten suojeluskuntalaisten tukemisessa. Aluksi työnkuva oli lähinnä suojeluskuntalaisten harjoitusten ja kokoontumisten muonittamista, mutta laajeni sisällissodan jälkeen käsittämään myös huoltoa, varojen keräystä ja lääkintää. Virallisen nimen vielä puuttuessa oli nimityskäytäntö varsin moninainen; puhuttiinkin esimerkiksi Suojeluskunnan naisosastoista ja ompeluseuroista. Lotta Svärd-nimi sai alkunsa valkoisen armeijan ylipäällikön, kenraali C. G. Mannerheimin sodan jälkeen 6.5.1918 Helsingin Senaatintorilla pitämästä puheesta. Puheessaan Mannerheim kiitti Suomen naisia työstä, jonka he olivat tehneet ”taistelutantereella laupeudensisarena tai Lotta Svärdinä tai kodissa uupumattomasti aherrellen”. (Lukkarinen 1981, 25, 29.)

Lotta Svärd-nimen Mannerheim lainasi kansallisrunoilija J. L. Runebergin tunnetussa teoksessa *Vänrikki Ståblin tarinat* (1962/1848 ja 1860) olevasta runosta Lotta Svärd. Fiktiivinen runo käsittelee vuosina 1808–1809 käytyä Suomen sotaa, jossa suomalaisnaiset jo tiettävästi olivat mukana auttamassa sotilaita. (Lukkarinen 1981, 5.) Runo kertoo sotamies Svärdin Lotta-nimisestä vaimosta, joka lähtee miehensä mukaan sotaan. Kun sotamies Svärd kaatuu, jää urhea Lotta-vaimo rintamalle pitämään kanttiinia ja huolehtimaan haavoittuneista sotilaista. (Runeberg 1962, 104–111.) Lotta Svärd-järjestön ideologiasta poiketen runon Lotta Svärd on kuitenkin myös viinan jakelija, mikä on usein haluttu unohtaa, sillä raittius oli järjestön ehdoton periaate (ks. esim. Olsson 2005, 70–71). Yhdistysrekisteriin Lotta Svärd-yhdistys merkittiin 9.9.1920 (Lukkarinen 1981, 31), mutta varsinaisen toiminnan katsotaan alkaneen vasta 22.–23.3.1921, jolloin pidettiin ensimmäinen piiriedustajakokous Helsingin Katajanokalla sijaitsevalla Upseerikasinolla (Lukkarinen 1981, 41–43).

Lotta Svärd-järjestön tuli sääntöjensä mukaan toimia kansan puolustustahdon ja siveellisen kunnan kohottamiseksi sekä avustaa suojeluskuntajärjestöä (Lukkarinen 1981, 82–84). Keskeisimpinä kasvatustavoitteina olivatkin palvelevan isänmaanrakkauden herättäminen, yhteenkuuluvuuden tunteen

vahvistaminen ja maanpuolustushengen kasvattaminen (Kirves 2008c, 99). Järjestö erottautui vuonna 1922 Suojeluskunnista omaksi organisaatiokseen ja laajeni valtakunnallisesti. Kehitys oli voimakasta koko 1920-luvun ajan ja 1930-luvulle tultaessa, jolloin järjestö oli jo vakiinnuttanut asemansa, jäseniä oli jo 60 000. Tuolloin se otti etäisyyttä myös oikeistoradikaaliin Lapuan liikkeeseen erottamalla järjestön johtotehtävistä Hilja Riipisen, joka oli myös Lapuan liikkeen aktiivinen jäsen. Lottajärjestön tärkeimmän tunnuslauseen ”koti, uskonto ja isänmaa” juuret ovat kuitenkin lakkautetun Lapuan liikkeen perilliseksi vuonna 1932 perustetussa kokoomuslaisessa Isänmaallisessa Kansanliikkeessä (IKL), joka otti sanat ensimmäistä kertaa iskulauseekseen (Silvennoinen 2008, 40). Vaikka lotat painottivat, ettei poliittisella kannalla tai siviilisäädellä ollut merkitystä, ei eriävien poliittisten mielipiteiden yhdistyminen ollut kuitenkaan käytännössä ongelmallista. Suojeluskuntien yhteyteen syntyneinä lottayhdistysten hallintokin kun myötäili luonnollisesti suojeluskuntajärjestön organisaatiota. (Lukkarinen 1981, 31.) Vuonna 1931 aloitettiin myös järjestön nuorisotyö pikkulottien kerhotoiminnan muodossa. Talvi- ja jatkosodan aikana järjestöstä tuli kiinteä osa maanpuolustusorganisaatiota, vaikka se muodollisesti säilyttikin itsenäisyytensä. Sotavuosina jäsenmäärä kasvoi ennätysvauhtia. Talvisodassa lottia oli jo noin 120 000 ja jatkosodassa 232 000, mikä vastasi tuolloin noin viidennestä kaikista suomalaisista naisista. Pikkulottia jatkosodan enimmäismäärästä oli noin 52 000. (Korppi-Tommola 2005, 115.)

Lotasta tuli kenttälotta hänen saadessa työmääräyksen johonkin nimenomaiseen työtehtävään ja yksikköön. Sotavuosina komennuksella oli yhteensä noin 90 000 lottaa, joista jatkosodan aikana rintamalla toimi joka päivä noin 13 000. Heistä noin neljännes teki työtään kotialueella ja jopa omasta kodistaan käsin. Ikäraja komennukselle oli alun perin 20 vuotta, mutta säännöstä jouduttiin kuitenkin sodan pitkittyessä ja henkilöstöpulan takia joustamaan. Komennusajat olivat pitkiä; noin kaksi kolmasosaa komennuksista kesti yli vuoden ja noin kymmenesosa kenttälottista oli komennuksella koko jatkosodan ajan. (Latva-Äijö 2009, 360, 362; Korppi-Tommola 2005, 116.) Sotatoimialueille lähetetyt lotat olivat myös sitoutuneet kriisiajan tehtäviin. Vuonna 1942 astui voimaan laki, joka määräsi suomalaiset (18–54-vuotiaat ja rajoitetusti 15–17- sekä 55–65-vuotiaat) joko työ- tai asevelvollisiksi. Samalla kovenivat myös työvelvollisuuden rikkomista koskevat rangaistukset. Tämä tarkoitti lottien kohdalla sitä, että komennukselle sitoutuneet lotat katsottiin ikään kuin asevelvollisiksi, eikä heitä voitu enää ilman erikoisen päteviä syitä lomauttaa tai vapauttaa palveluksesta; erityisesti

tämä koski erikoiskoulutuksen saaneita lottia.² Vaikka lottatyön piti alun alkaen olla jokaiselle lotalle palkatonta, alettiin talvisodan sytyttyä armeijan päätöksestä maksaa myös lotille päivärahaa (Karvinen-Kopteff 1993, 123; Korppi-Tommola 2005, 116). Mistään suuremmasta summasta ei kuitenkaan ollut kyse. Huomioitava on silti, että lotille maksettiin rintamaolosuhteissa täysi ylläpito majoituksineen, muonituksineen ja kuljetuksineen. Yhteyslotat sen sijaan saivat päivärahan lisäksi kuukausipalkkaa.³

Yhdistystä johti Helsingissä toiminut keskusjohtokunta, jonka puheenjohtajana oli vuodesta 1929 lähtien Sortavalan seminaarin yliopettaja Fanni Luukkonen (Sinerma 1995, 284). Piirijohtokuntiin kuului kuusi varsinaista ja kaksi varajäsentä. Lottapiirit, joita oli yhteensä 22, noudattelivat suojeluskuntapiirien jakoa. Piirijohdon alaisena toimivat paikallisosastot, jotka olivat melko itsenäisiä käytäntöä koskevissa päätöksissä. Satojen paikallisosastojen alaisuuteen syntyi etenkin maaseudulla myös niin sanottuja kyläosastoja. Koska lottajärjestön työ suuntautui laajalle alalle, perustettiin eri toimintoja varten myös erilliset jaostot. Näitä olivat muonitus-, varus- ja keräys-, toimisto- ja viesti- sekä lääkintäjaostot. (Kallioniemi 1995, 16; Latva-Äijö 2004, 11.)

Muonitusjaosto, lottien toiminta-aloista suurin ja näkyvin, huolehti sota- ja kenttäsairaaloiden, sairausjunien, esikuntien ja linnoitustöiden muonituksesta. Lisäksi muonituslotat pitivät kanttiineja rintaman läheisyydessä. Varus- ja keräysjaosto sen sijaan oli osastoista pienin ja sen jäsenet vanhimpia. Varuslottien tehtävänä oli huolehtia varusteiden valmistamisesta ja huollosta. Keräyslotat taas keräsivät varoja sekä omaan että suojeluskuntajärjestön toimintaan muun muassa arpajaisten ja iltamien avulla sekä pitämällä kanttiinia. (Lukkarinen 1981, 88–92.) Toimisto- ja viestijaostossa toimivat toimisto- ja kansliat vastasivat toimistotehtävistä, kenttäpostista ja kirjesensuurista. Lisäksi heitä käytettiin väestönsuojelu-, huolto- ja evakuointitehtävissä. (Olsson 2005, 127.) Viestilottia taas olivat korkeilla paikoilla lentokoneita havainnoivat ilmavalvontalotat sekä radisti- ja säähavaintolotat ja puhelinkeskuksessa työskentelevät lotat (Lukkarinen 1981, 97–102). Lääkintäjaosto puolestaan toimi pääasiassa sota- ja kenttäsairaaloissa ja osallistui myös haavoittuneiden kuljetuksiin. Lääkintälottia toimi myös

2 KA Sörnäinen. Kansio A 44 Keskusjohtokunnan kirjelmät piireille 1944. Lottatyövoiman täydennys ja vaihto. 19.1.1944 ja Lottatyövoiman käyttö kesällä 1944; Pohls 2009, 223; Korppi-Tommola 2005, 116.

3 Syvärannan lottamuseo. Määräykset 20.1.1943 Lotta Svärdin julkaisussa Ohjeet yhteyslottien työtä varten 1.2.1943. Lotta Svärd paperiarkisto. Laatikko: Rajatoimisto, Sotatoimialueet, Kenttälötat, Komennuksella olevat lotat, Lahjat rintamalle, KEK, Yhteyslotat.

Kaatuneiden Evakuointikeskuksissa (KEK), joissa kaatuneita hoidettiin arkkuihin ja lähetettiin kotiin omaisten haudattavaksi. Lisäksi lääkintälotissa oli eläinlääkintään koulutettuja lottia, joiden tehtäviin kuului etenkin rintamalla olevien hevosten hoitaminen. (Ohanwe 1993, 135–136; Lukkarinen 1995, 85–87.) Oma lukunsa Lotta Svärdin historiassa on myös pikkulottatoiminta. Iältään 8–16-vuotiaat pikkulotat harjoittelivat monia tärkeitä taitoja, kuten ensiapua, ja avustivat isojen lottien työtä. (Kallioniemi 1995, 23; Olsson 2005, 49.)

On myös tärkeä muistaa, etteivät lotat olleet suinkaan ainoita sotatoimialueella työskennelleitä naisia. On arveltu, että vain noin 40 prosenttia rintamalla jatkosodan aikana toimineista naisista oli lottia. Muita näkyviä naisia olivat muun muassa Suomen Sotilaskotiliiton sisaret, Suomen Punainen Ristin sairaanhoitajat ja apusisaret sekä Suomen Naisten Työvalmiusliiton muun muassa huollosta, sairaanhoidosta ja kuljetuksesta vastannut henkilöstö. Armeijan palveluksessakin työskennelleistä naisista vain osa oli lottia. Muiden naisjärjestöjen lottia huomattavasti pienempi jäsenmäärä (esimerkiksi Sotilaskotiliiton jäsenmäärä oli sotavuosina noin 4 000 henkeä) lienee suurin syy siihen, miksi he ovat jääneet lottien varjoon. (Pohls 2009, 231.) Tämä on johtanut joidenkin sotatoimissa työskentelevien ”ei-lottien” vähättelevään kerrontaan työstään. Minua suretti Kemijärvellä kohtaamani 87-vuotias nainen, joka kertoi työstään ilmavartiossa ja Punaisen Ristin sisarena. Hän koki, ettei ollut saanut minkäänlaista tunnustusta sota-aikana tekemästään työstä. Veteraanijuhlaankaan hän ei ollut saanut ”ei-lottana” kutsua. Siksi haluan tuoda tässä esiin myös muiden sota-ajan naisten työpanoksen merkityksen ja arvon. Uskon, että jokaisen työpanos sodassa oli itsenäisyyden säilymisen kannalta yhtä arvokas.

Lottia koskivat ankarat käyttäytymismääräykset. Järjestön tärkeimpiä tunnusmerkkejä olivat lottalupaus ja Lotta Svärdin kultaiset sanat. Jokainen lottia joutui antamaan seuraavan suullisen lupauksen, joka annettiin juhlallisessa tilaisuudessa tarkan kaavan mukaan: ”Minä lupaan kunniasanallani, että rehellisesti ja omantunnon tarkasti avustan suojeluskuntaa sen puolustaessa uskontoa, kotia ja isänmaata sekä noudatan toiminnassani Lotta Svärd-yhdistyksen sääntöjä.” Sanamuotoa korjattiin vuonna 1941, jolloin sanojen ”noudatan toiminnassani” tilalle tuli ”täytän minulle uskotut maanpuolustustehtävät”. (Rautio 2001, 14–15). Järjestöön liittyminen edellytti lottia-aatteen omaksumista, joka kiteytyy järjestön

kultaisissa sanoissa. Vaatimukset ulottuivat käyttäytymisestä ajatuksiin ja mieleen ja ”oikealta” lotalta edellytettiin ehdotonta raittiutta, kohteliasta käytöstä ja korkeaa sukupuolimoraalia. (Kallioniemi 1995, 20–21; Ohanwe 1993, 134.) Komennuksella olevan lotan järjestyssäännöissä (1943) painotetaan, ”ettei lotta tupakoi, ei tarjoile eikä käytä väkijuomia, eikä muutenkaan käyttäydy lotalle sopimattomalla tavalla. (Huom. sodanaikainen tanssikielto).” Lisäksi todetaan, että ”lotan tulee välttää ulkona ja matkoilla liikkuessaan äänekkästä puhelua ja esiintyy vaatimattomasti sekä huomiota herättämättä”.⁴ Kultaisten sanojen mukaisesti lotan oli oltava uskonnollinen ja ”hyvä”. Lottahengen ydin oli siinä, että ihmisen oli sisäistettävä ihanteet eli lottana oleminen oli kokonaisvaltaista. Tärkeitä yhdyssiteitä lottien välillä olivat myös Lotta Svärd-merkki ja lottapuku. Järjestö myös julkaisi omaa lehteään. (Kallioniemi 1995, 20–21; Ohanwe 1993, 134.)

Lottien aseiden kantamisesta oli käyty keskustelua jo 1920-luvulla ja päädytty kielteiseen kantaan marsalkka Mannerheimin suosituksesta. Mannerheim ilmaisi pitävänsä ”sotaista kamppailua rintamalla miehen yksinomaisena oikeutena ja velvollisuutena”. Poikkeuksena olivat kuitenkin noin 200 valonheitinlotta, joiden keväällä 1944 päämajan pyynnöstä alkaneeseen koulutukseen kuului myös asekoulutusta. Aseenkanto katsottiin desantti- ja maihinnousuvaaran takia yksinäisillä vartiopaikoilla toimiville lotille välttämättömäksi. (Mattila 2009, 225–226; Korppi-Tommola 2005, 117.) Aseen käyttö sodassa ei tullut kuitenkaan valonheitinlotille koskaan tarpeelliseksi. Poikkeuksellista valonheitinlottien koulutuksessa oli myös vapaaehtoisuuden poistuminen, sillä lotat joutuivat tekemään vuoden kestävän palvelustoimituksen. Valonheitinlottien koulutus nostatti myös uudenlaisia kysymyksiä niin järjestön kuin armeijankin taholta. Elokuussa 1944 tehtiin esitys lakisääteisen naisasevelvollisuuden perustamisesta Lotta Svärd-järjestön rinnalle Ilmatorjuntarykmentti 1:n Esikunnassa, jonka alaisuudessa valonheitinlotista muodostettu 14. Valonheitinpatteri (14.Vh.ptri) toimi. Valonheitinlotat nähtiin esityksessä mahdollisen perustettavan naisasevelvollisuusjärjestön etuvartiona:

Puuttumatta lähemmin tähän kysymykseen todettakoon, että m.m. puheena oleva lottapatteri omalta osaltaan raivaava niitä esteitä, jotka naisasevelvollisuuden tiellä on. Aines, joka It.R 1:n [Ilmatorjuntarykmentti] lottapatterissa saa koulutuksen, on

4 Syvärannan lottamuseo. Komennuksella olevan lotan järjestyssäännöt Lotta Svärdin julkaisussa Ohjeet yhteyslottien työtä varten 1.2.1943. Lotta Svärd paperiarkisto. Laatikko: Rajatoimisto, Sotatoimialueet, Kenttälölat, Komennuksella olevat lotat, Lahjat rintamalle, KEK, Yhteyslottat.

kauttaaltaan johtaja-ainesta, ”nais-upseeriainesta” ja siis soveltuvaa naisasevelvollisuusorganisaation johtajatehtäviin.

Kyseessä ei kuitenkaan ollut ”ns. naissotilastyypin luominen”, vaan naisten panoksen tehostaminen ja laajentaminen sotilastyyllisen johtamisen keinoin. Johtavana periaatteena oli pelkästään naisista koostuvan yksikön perustaminen naisjohtoisesti. Samalla esitettiin lottakomennuksen vapaaehtoisuuden poistamista ja sitoutumista 1, 3, 6 ja 12 kuukauden aikajaksoihin sekä lotta- ja arvomerkkien ja käskyvallan käyttöönottoa.⁵

Vaikka lottien aseistus oli muiden lottien osalta ankarasti kielletty, oli kuitenkin lottia, joilla oli niissäkin ase turvanaan (ks. esim. Palokangas 1995, 66). Moni haastateltavanikin kertoo saaneensa sotavuosina epävirallista asekoulutusta. Esimerkiksi rovaniemeläisellä lääkintälotta Jennyllä oli rintamakomennuksella oma pistooli mukanaan. Jennyn tuleva aviomies oli luovuttanut aseensa hänelle siltä varalta, että morsian voisi ampua itsensä, jos joutuisi venäläisten vangiksi. (!) Nyt jo edesmenneellä Jennyllä oli seinällänsikin muistona valokuva, jossa mies opettaa häntä pistoolilla ampumaan. Helsinkiläishaastateltavani Sofie puolestaan kertoo saaneensa kotirintamalla ilmapartiossa toimiessaan koulutusta Parabellumilla ampumiseen:

Kerrottiin, että Länsi-Uudellemaalle oli pudotettu desantteja – – niin meille opetettiin, meille lotille, jotka olimme ilmatorjunnassa, ampumaan Parabellumilla. – – Siis opetettiin tähtäämään tauluun ja ampumaan. – – Annettiin ohjeeksi, että jos nyt tulee joku vastaan siellä pimeässä metsässä matkalla sinne ilmatorjuntatorniin, niin pitää huutaa: 'Rukiver!', siis 'Seis, kädet ylös!' ja ampua ensin, ennen kuin se toinen ehtii ampua. Niin, et se oli niin kun ohjeena. Ja tämä opettaja oli isäni, joka valvoi koko ilmatorjuntatoimintaa siellä paikkakunnalla. Mutta se oli niin salaista, että ei kotona saanu kertoa mitään.

Kysyessäni Sofielta pelottiko mahdollinen aseenkäyttö, vastasi hän kieltävästi: ”Ei, ei pelottanu ei”. Viipurilaissyntyinen haastateltavani, kanttiinilotta Linnea puolestaan kertoi ampuneensa jatkosodassa Viteleessä, Laatokan rannalla jopa tykillä.

5 KA Sörnäinen, kansio A 44. Keskusjohtokunnan kirjelmät piireille 1944. Mietintö ns. valonheitinlottien asemasta 26.8.1944.

3.2 Myyttinen lotta - tulkintojen kirjoja

Lottiin suhtautuminen on ollut koko järjestön historian ajan varsin ristiriitaista. Arvoiltaan lottajärjestö on yhdistetty sen perustamisesta lähtien tiiviisti Valkoisen Suomen porvarillisiin, kristillis-siveellisiin ja maanpuolustushenkisen isänmaallisiin arvoihin. Erityisen negatiivisessa valossa lotat nähtiin kommunistien taholta, sillä Valkoisen Suomen arvojen kautta järjestö kytkeytyi bolsevismin vastaiseen taisteluun. Kommunistien, ja myös sosiaalidemokraattien, silmin lotat nähtiin fasisistiksi ja poliittisiksi ”väkivallan puseroon hypänneiksi herrasneideiksi ja -rouviksi” ja ”demokraattisen yhteiskunnan vihollisiksi”. Vastaavasti lotat nimittivät punakaartilaiden joukoissa aseisiin vuoden 1918 sodassa tarttuneita naisia kansakunnan saastuttaviksi ”ryssän morsiamiksi”. Toisen maailmansodan syttyminen muutti kuitenkin yleistä lottiin suhtautumisen ilmapiiriä suopeammaksi, sillä järjestö pyrki ylittämään luokkarajoja yhteisen kansallisen edun nimissä. (Kinnunen 2006a, 60, 74, 147.) Talvi- ja jatkosotaan osallistuikin lottia kaikista yhteiskuntaluokista ja molemmista kieliryhmistä niin maaseudulta kuin kaupungeista. Talvisodan aikana sosiaalidemokraattinen naisjärjestö kehotti jopa itse jäseniään liittymään lottiin. Virallinen yhteistyösopimus ammattijärjestön, sosiaalidemokraattisen puolueen ja suojeluskunta- sekä lottajärjestön välillä solmittiin pian talvisodan jälkeen. (Rautio 2001, 20–21.)

Lotta Svärd-järjestön kohtalona oli kuitenkin lakkauttaminen jatkosodan rauhanehdoissa 23. marraskuuta 1944 jäsenmäärän ollessa suurimmillaan. Lakkautetun järjestön koko omaisuus tuli kuulumaan valtiolle, mutta onnekseen lotat ehdivät perustaa juuri ennen lakkauttamista Suomen Naisten Huoltosäätiön, jolle osa järjestön omaisuudesta lahjoitettiin. (Lukkarinen 1981.) Järjestön lakkauttamisen jälkeen lotat joutuivat kohtaamaan poliittisesti hyvin toisenlaisen Suomen. Neuvostoliiton tukemana kommunistit pääsivät Valtiollisen poliisin (Valpo) sekä syksyllä 1944 perustetun Suomi-Neuvostoliitto-seuran rinnalla osallistumaan suomalaisen yhteiskunnan puhdistamiseen lotista ja muista neuvostovastaisiksi mielletyistä henkilöistä. (Kinnunen 2006a, 102.)

Järjestön lakkauttaminen oli lotille raskas isku. Suurin osa haastateltavistani kertoo itkeneensä katkerasti saatuaan tiedon lakkauttamisesta. Rovaniemeläinen säähavainto- ja muonituslotta Fanni kertoo olleensa

Helsingin Teknillisellä korkeakoululla opettajajärjestön juhlassa, kun tieto järjestön lakkauttamisesta saapui. Juhlassa esiintynyt oopperalaulaja Anna Mutanen lauloi *Karjalan kunnailta* ja koko juhlasali oli Fannin sanoin ”kyyneleitä täynnä”. Lakkauttamispäätös herätti lotissa surun ja katkeruuden ohella myös hämmennystä, pelkoa ja suuttumusta. He kokivat kuuluneensa isänmaalliseen huoltojärjestöön, eivätkä siten mieltäneet itseään poliittisiksi toimijoiksi saati rikollisiksi. Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä lotat ovat kokeneet, että heidän sodan aikaisesta työstään maanpuolustuksen hyväksi haluttiin vaieta ja sen arvo mitätöidä. Poliittisesti tulenarassa tilanteessa lottien oli myös hyvin vaikea vastata vasemmiston syytöksiin (Kinnunen 2001, 34–35 ja 2006a, 104–105.)

Poliittisen ilmapiirin kääntyessä sodan jälkeen päälaelleen lottajärjestöstä ja lotista tehtiin runsaasti lottia loukkaavia esityksiä. Erityisen loukkaaviksi koettiin kiivaan kirjasodan syyttäneet Väinö Linnan *Tuntematon sotilas* (1954) ja Paavo Rintalan *Sissiluutnantti* (1963). Romaanit maalaavat lotista kuvan seksuaalisesti aktiivisina ja Lotta Svärdin sekä aikakauden yleisen siveellisyyskoodiston näkökulmasta siveettöminä naisina. *Tuntemattoman sotilaan* miesten takia sotaan lähtenyt ja näiden halveksima lotta Raili Kotilainen ja *Sissiluutnantin* kyltymätön nymfomaanilotta Riitta, joka suorastaan raiskasi sotilaat, tulivat määrittämään lottahistorian luonteen vuosikymmeniksi eteenpäin. (Kinnunen 2006a, 104–105; 122–123; ks. myös Kinnunen 2001, 35.) Keskustelu lottien moraalista oli kuitenkin vahvasti esillä jo jatkosodan aikana. Erityisesti kenttälomat herättivät kotirintamalla närkästystä. Lottien parjaaminen näyttääkin perustuneen osittain myös kotirintaman epäluuloihin rintaman tapahtumista ja lotan roolista miesvaltaisessa ympäristössä. (Olsson 2005, 136.)

Seksuaalisesti aktiivinen lottakuva on kuitenkin liioiteltu, sillä jo lottien rikkeiden tilastointi kertoo, että vain noin 0,76 prosenttia toimivista jäsenistä ja kuusi prosenttia komennuksella olleista lotista jouduttiin kotiuttamaan, antamaan rikkeiden takia eroamiskehotus tai suorastaan erottamaan lottatehtävistä. Näistäkin 392 eronneesta, 201 eroamaan kehoitetusta ja 508 kotiutetusta lotasta suuri osa oli niitä, jotka jatkosodan loppuvaiheen suuren työvoimapulan takia oli jouduttu hyväksymään jäseniksi joustamalla vaatimuksista. Lisäksi työvoimapulan täyttäjien koulutus oli useimmiten hyvin vähäistä, toisinaan lähes olematonta. (Olsson 2005, 149; Mt., 40; ks. myös Aitovieri 2010, 138–139.)

Linna ja Rintala ovat puolustaneet lottakuvistaan aiheutunutta kohua halullaan ravisuttaa lotan hahmoon tiivistettyjä kansallisia arvoja ja sankarilottamyyttä (Kinnunen 2006a, 125). Rivisotilaat pitivät lottia helposti ”upseerien heiloina”, joihin heillä tavallisina miehinä ei ollut mitään mahdollisuutta. Tämä oli omiaan lisäämään lottien parjausta. Kuriositeetti taas on, että Linna itse avioitui lotan kanssa! (Malmberg 2007.) Vaikka Linnan ja Rintalan romaaneissa ei ollutkaan kyse kannanotosta todellisiin lottiin, vahvistivat ne kuitenkin myyttä sodasta vain miesten sotana. Lottajärjestöstä kirjoitettiin myös puolustavia historioita, mutta ne eivät onnistuneet kyseenalaistamaan Linnan ja Rintalan luomaa seksuaalisesti aktiivista lottakuvaa. Lotat taas olivat voimattomia vastaamaan heihin kohdistettuihin syytöksiin, koska heillä ei ollut enää tukenaan järjestöä. Näin häväistyksen vastattiin vaikenemisellä. (Kinnunen 2001, 35–37.) Vasta Neuvostoliiton romahtaminen vapautti ilmapiirin ja loi edellytykset objektiivisemmän kokonaiskuvan luomiselle. Latva-Äijön (2005) mukaan tähänastinen lottatutkimus on kuitenkin ollut yhä hyvin sotapainotteista ja järjestökeskeistä. Vuosien varrella tapahtunut asennemuutos ja henkinen vapautuminen on ollut hidasta. Haastateltavieni lämmin ja avoin vastaanotto haastattelulle kertoo kuitenkin paremmasta ja vapaammasta ajan hengestä. Vaikenemisen ajat ovat kuitenkin yhä kipeästi lottien mielissä eivätkä kaikki parjaamisten aiheuttamat haavat arpeudu.



Nuori lotta kiipesi jatkosodan aikana kahden saksalaissotilaan kanssa Oulun Stora Enson tehtaan savupiippuun (korkeus 137 metriä, nykyään 134 metriä, rakennettu v. 1936).

Kuva: Tutkimushaastattelavan, tekijän hallussa.

4 NUORUUS SODAN VARJOSSA

4.1 ”Siinä on kauneimmat nuoruusvuodet, ne hakemisen ja etsimisen vuodet”

Helsingissä on toukokuu hehkeimmillään, ja Rautatientorilla soitetaan rauhanjazzia. – – Torin – – nurkassa seisoo nuori nainen nimeltä Elina Savander. Talvisodan syttyessä hän oli vasta seitsemäntoistavuotias, ja muutama päivä sitten hän on täyttänyt kaksikymmentäkolme. Hän on vaalea, ja hänellä on yllään musta hame ja tummanvihreä takki, jonka leikkaus oli muotia ennen sotia. – – Hattukin on vanhanaikainen, ja Kerttu-äidiltä kesällä 1940 perityt avokkaat ovat pilalle värjäytyneet ja kuluneet. – –

Vaikka lounaasta Porkkalan suunnasta nouseekin kevyt pilvenlonka, nyt on valon päivä, heräämisen päivä. Kuusi vuotta kestänyt painajainen on painettava unholaan. Vain Elina Savanderin on vaikea yhtyä iloon. Hänellä on ympärillään neljäkymmentätuhatta ihmistä, heidän joukossaan hänen sulhasensa, veljensä ja paras ystävättärensä, mutta silti hän tuntee olevansa ypyyksiin. Kukaan hänen ympärillään ei tiedä sitä, mutta muutaman minuutin aikana konsertin alussa Elina näkee vain sen mitä kukaan muu ei halua nähdä. Hän ei näe huumaa ja riehakkuutta, hän näkee syvälle ihmisten kasvoihin. Hän näkee miten uurteisia, miten ilottomuuteen kivettyneitä, miten katkeria ja nääntyneitä he ovat. Hän näkee vartalogot jotka tungeksivat ja tyrkkivät All of Men tahdissa, mutta hän ei näe vasta herännyttä intoa, hän näkee vain laihat, lähes riutuneet vartalogot. Hän näkee sodan jäljet, sen miten kuluneet kuusi vuotta ovat varastoituneet heihin jotka ovat jääneet henkiin, ja säästyäkseen näyltä hän kohottaa katseensa ja suuntaa sen suureen mutta valoisaan Skohan taloon Kaivokadun ja Keskuskadun kulmaan. Hän katsoo edelleen Keskuskadulle, hän näkee aina Svenska Teaternille saakka, ja kun hän kääntää katseensa ylös harmaanvalkoiseen, lähes maitomaiseen pilvipeitteeseen, sotavuodet tunkeutuvat hänen mieleensä. Ne vyöryvät hänen ylitseen kuin lauma mustia, suolta löyhkääviä petoja, kuin mutainen, tukahduttava muisto, muisto joka ei koskaan jätä rauhaan vaan johon hukkuu väistämättä, johon on jo hukkunut, ja tykyttävä kysymys toistuu upotessa: miten painajainen voi kestää niin kauan että kun siitä vihdoinkin heräät, se on vienyt sinulta ja rakkaimmilta ystäviltäsi koko nuoruuden? (Westö 2009a, 12–13.)

Kirjailija Kjell Westön (2009a) kuvaus sodan jälkeisestä tunnemaisemasta nuoren naisen silmin on riipaiseva. Tunnelmassa on paljon samaa kuin TK-mies ja kirjailija Olavi Paavolaisen *Synkässä yksinpubelussa* (1961/1946). Paavolainen päättää monologinsa jälkikirjoitukseen Kesä Keuruulla 1946, jossa kirjoittaa seuraavaa:

Olen iloinen ja olen surullinen. Iloinen siitä, että tässäkin juhlassa olen nähnyt merkkejä

ihmisen halusta muuttua, ja surullinen siitä, etten voi yhtyä keveämpään ilonpitoon. Yhä vieläkö ajattelen liikaa? Yhä vieläkö pystyn vain synkkään yksinpuheluun? Ei, surullisinta on se, että en näine tunnelmineni ole yksin. Innokkaimmin pyörähtelee tanssilavalla se nuoriso, joka ei ole ollut mukana sodassa. Kaksi invalidia katselee hiljaisina vilskettä. Rannalla seisoskelee vaiteliaita miesryhmiä, mutta tuskin on pullo ehtinyt pari kertaa kiertää, kun puheet jo ovat kääntyneet sotaan, haavoittumiseen Krivissä, kaverin kaatumiseen Vuosalmella... Liikaa kokemuksia, liikaa ajatuksia. Suomalainen maisema – anna heillekin voimaa, anna heillekin kyky uudistua! (Mt., 596.)

Westön ote on hänen romaanistaan *Älä käy yöhön yksin*, ja tapahtuman kontekstina on Helsingin Rautatientorilla 10. toukokuuta 1945 järjestetty rauhan juhla. Toinen maailmansota oli vihdoin ohi. Sota-ajan viihdettä tutkinut Maarit Niiniluoto (1994) kuvailee tungoksen olleen valtava ja toria reunustavien talojen parvekkeiden ja kattojenkin olleen täynnä katsojia. Katukivillä tanssittiin congaa sodan päättymisen kunniaksi ja juhliittiin tanssikiellon kumoutumista. (Mt., 190, kuvaliite 192–193; Suikkanen 2007, 168.) Ravintolatanssi tosin sallittiin vasta vuonna 1948. Kiinnostavaa on, että missään muussa toista maailmansotaa käyvässä Euroopan maassa ei ollut niin tiukat rajoitukset tanssin suhteen kuin Suomessa, jossa se nähtiin sodan poikkeusoloissa moraalittomaksi (Suikkanen 2007, 34–35, 43–44, 47–48, 167.) Rauhasta huolimatta sota jatkui kuitenkin ihmisten mielissä edelleen. Näennäisen ilon ja vapauden taustalla se oli yhä vahvasti läsnä. Se oli läsnä mustina silmänalusina, amputoituina jäseninä, tyhjiydentunteena rintalastan alla, alkoholin ja morfiinin pakottavana tarpeena, puuttuvina kasvoina ihmisjoukossa, muistoina, jotka eivät unohtuneet koskaan. Kirjan fiktiivinen henkilö Elina Savander (myöh. Manner) kuluneissa, vanhanaikaisissa ja lainatuissa vaatteissaan olisi voinut olla yksi sodan kokeneista lotista, yksi haastateltavistani. Hän joutui kestäämään sota 17-vuotiaasta 23-vuotiaaksi, aivan kuten moni haastateltavanikin.

Kuusi nuoruusvuotta sodan keskellä on pitkä aika. Se on Westön (2009b) sanoin ”ratkaiseva aika”. Yleradio1:n kirjailijahaastattelussa Westö kertoi, että hän haluaa teoksellaan ihmisten ymmärtävän sen, mikä on ollut hänelle itselleen tärkeä ymmärtää:

Että kun sanoo just, et toinen maailmansota kesti kuus vuotta, niin okei, se on vaan luku. Mut sit jos miettii, et jos ihminen on 17 kun se alkaa ja 23 kun se päättyy, tai 19 kun se alkaa ja 25 kun se päättyy, niin siinä on itse asiassa kauneimmat nuoruusvuodet. Ne hakemisen ja etsimisen vuodet. Ne on siinä. – Et se tuli niin kun jostain sieltä syvältä, et mä ymmärsin sen painon, sen asian painon. Et kuuden vuoden yhtämittäinen sota, siis

se on todella pitkä sota. (Westö 2009b.)

Kehityopsykologien mukaan nuoruusikä onkin ratkaiseva aika yksilön psyykkisen ja sosiaalisen kehityksen kannalta. Tällöin muodostuu identiteetti ja vakiintuu persoonallisuus (ks. esim. Grossman 1996, 265). Nuoruutta leimaa myös kapinallisuus sekä vaihtelun ja arjesta paon kaipuu, eskapismi. Se on elämänvaihe, jolloin on lupa nauttia, hankkia kokemuksia ja elää huoletonta elämää. Nuorisotutkija Tommi Hoikkalan mukaan hauskanpito onkin kuulunut aina nuorten elämään. (Hoikkala 1989, 136–137; ks. myös Suikkanen 2007.) Sodan syttyminen ja pitkittyminen toivat sota-ajan nuorille murheen siitä, että parhaat vuodet kuluvat hukkaan ja nuoruus lipuu elämättä ohi (Kuusi 1994, 48, 52, 54, Suikkanen 2007, 64 mukaan). Moni lotta surikin nuoruutensa kulumista sotaan. ”Maailmansodan alkamisesta tulee viisi vuotta. Viisi vuotta parasta nuoruutta, ja mitä siitä on jäljellä, kun sota loppuu?”, kysyi viestilotta Kyllikki Villa (2006, 442) sota-ajan päiväkirjassaan. Niin ikään nuorena talvi- ja jatkosodan kokenut koivistolainen lotta kertoo:

Kun selasin päiväkirjojani, huomasin, että olen surrut, että olen ollut yli kaksikymmentä, enkä ole ollut koskaan missään isoissa juhlissa tai tansseissa. Surin, että nuoruus menee vain sotaan. (Haavikko 1994, 164.)

”Gaudeamus igitur, juvenes dum sumus”, lauloivat sotavuosina ylioppilaat aivan kuten tänäkin päivänä. Sotavuosina valmistuneista ylioppilaista moni oli lotta, myös usea haastateltavani lakitettiin sota-aikana. Harvoin tulee kuitenkaan ajatelleeksi, mitä tunnetun laulun latinankieliset sanat suomeksi tarkoittavat. Ne voisi suomentaa seuraavasti: ”Iloitkaamme, koska olemme nuoria, suloisen nuoruuden jälkeen peittää meidät multa”. (ks. esim. Koivisto 1983, 273.) Miten kipeään osuvat nuo sanat olivat sota-aikana. Miten lyhyt oli sota-ajan nuoruus. Tämän tutkimuksen myötä myös minä tahdon lukijan ymmärtävän sen, mikä on itselleni tärkeää: lottien sotakokemusten, heidän työnsä ja kipunsa merkityksen.

Parhainta onnea pennulle nimipäivän johdosta. Sinä tyttönen nuori ja hentoinen, ole aina rohkea, iloinen. Silloin kun nuoruutes puhtainta on, olkoon se myöskin huoleton. Tunturissa 1.2.42.

Lottaystävän kirjoitus rovaniemeläisen, kanttiinilottana toimineen haastateltavani Elsan sotamuistokirjassa kuvaa monen lotan eläneen sotavuosina parasta, Westön (2009b) sanoin kauneinta nuoruuttaan.

Lottajärjestön keski-ikä aleni sen historian aikana ja sotia kohti mentäessä vuosi vuodelta. Esimerkiksi Oulun piirissä oli talvisodan syttymisvuonna 1939 neitejä, tyttäriä tai koululaisia lähes puolet jäsenistä, kun heitä 1920-luvulla oli ollut noin 20 prosenttia. (Pohls 2009, 148.) Kenttälötistä suurin osa oli naimattomia nuoria naisia. Lottia käsittelevässä tutkimuksessa lottien nuoruus ja kokemattomuus ovat kuitenkin jääneet usein hämmästyttävän vähälle huomiolle. Myös lottien historiaa laajalti tutkineen Annika Latva-Äijön (2009) mukaan se on ”seikka, jota historiankirjoitus ei kenties ole riittävästi korostanut”. Lottien kokemushistorian valossa voidaan myös sanoa, että virallisesti rintamalle päässyt 20-vuotiaskin oli sota-aikana henkisesti nuorempi kuin tämän päivän 20-vuotias. Ajan lainsäädännön mukaan hän ei ollut vielä täysi-ikäinenkään, sillä täysi-ikäiseksi tultiin sota-aikana vasta 21-vuotiaana. Latva-Äijö toteaa maailman olleen myös nykyistä ”pienempi ja rajallisempi paikka, jossa kokemukset kasaantuivat nykyistä hitaammin”. (Mt., 362; Karvinen-Kopteff 1993, 103.)

Kasvatusfilosofi Kari E. Turusen (1996) mukaan ”yllättäen muuttuvat elinolot ja vaikeudet voivat joskus aikuistaa nuoren nopeasti”. Tuolloin nuori saattaa ottaa vastuuta ympäristönsä tilasta hyvinkin päättäväisesti. (Mt., 120.) Nuoruudessa koetun trauman pääasiallisina reaktioina ovatkin ennenaikainen aikuisuus, mutta myös ennenaikaisen identiteetin päätyminen (Spencer & Pynoos 1985, 47). Tästä johtuen nuorena sodan kokeneita kutsutaan usein ”sukupolveksi, jonka nuoruus päättyi sotaan” (ks. esim. Waltari 1943; Kivimäki 2006, 83; Lassila 1994, 154–155). Myös monet lotat ovat kokeneet sodan tuoman vastuun ja raskaiden kokemusten päättäneen heidän lapsuutensa ja nuoruutensa. ”Silloin me 16–17-vuotiaat kasvoimme hetkessä aikuisiksi sekä tietämään vastuumme. Isänmaa tarvitsi meitäkin”, kuvailee talvisodassa lääkintälottana toiminut Kaisa Laaksonen s. Pesonen. (Alhainen 2004, 224.) Lapsuuden ja nuoruuden huolettomuus, sen valoisuus ja keveys tuntuivat menetetyiltä sodan tummaa taustaa vasten. Ilmavalvontalottana 17-vuotiaana jatkosodassa toiminut Helka Kaarina Puula s. Teikari kertoo: ”Lottapuku antoi turvallisuutta. Kyllä se myös kasvatti lapsellista luonnetta, vaikka joskus tuli itkettyä ikävästä lapsuuden kadonneisiin päiviin – koskaan palaamattomiin.” (Alhainen 2004.) Vastikään edesmenneen kirjailija Bo Carpelanin (2008) sanoja lainaten: ”Jokin ei enää palannut: pahaa aavistamaton, murheeton, tulessa onnellisesti leijuva.”

Kanttiinilotta Pirkko Huuskonen (1999) muistelee välirauhan aikaisia

tuntojaan:

Edessä oleva elämä näytti ihanalta ja jännittävältä, mutta jostakin syystä minulla liittyi siihen pelkoa, mikä kuvastuu lapsellisista runoista ja ilmassa leijuvista kertomuksista, joita joskus kirjoitin. Pelkäsin, etteivät haaveet totundu niin kuin suunnittelin. (Mt., 18.)

Vaikka nuorisoseura toimi Huuskosen kotipaikkakunnalla Vesannolla Pohjois-Savossa jälleen välirauhan aikana; järjestettiin iltamia, tansseja ja talkoita, ”nuoruuden ilo ei kuitenkaan ollut samaa”. ”Ja pojista oli tullut miehiä – heillä ei enää ollut nauru niin herkässä kuin ennen.” (Huuskonen 1999, 18.)

Nuorille naisille suunnatuista sota-aikaisista elämäntapaoppaista kuitenkin välittyi, että nuoruuden huolettomuudesta luopumista pidettiin toivottavana. Vastuuntunto ja uhrautuminen työnteolle isänmaan hyväksi nähtiin nuorten naisten velvollisuutena vaikeassa yhteiskunnallisessa tilanteessa. (Männistö 2003, 117.)

4.2 Nuoruus ikävaiheena

Nuoruuden on nähty pidentyneen sadan viime vuoden aikana niin Suomessa kuin muissakin länsimaissa muodostaen selkeästi erottuvan elämänvaiheen. Tätä myötä myös nuorten oma käsitys nuoruudesta on muotoutunut ajan kuluessa. (Aapola & Kaarninen 2003, 7.) Nuoruuden käsite yleensäkin on melko uusi. Sodan ajan nuoren, kirjailija Eeva Kilven (1998) mukaan ”nuorisoa ei ollut silloin [sotavuosina] olemassakaan siinä mielessä kuin myöhemmin”. Varsinainen kaupallinen nuorisokulttuurikin alkoi kehittyä vasta sodan jälkeen (Näre 2008d, 23). Kilpi (1998) jatkaa: ”Nuorukaiselle kuolla kuuluu’ oli niitä harvoja yhteyksiä joissa nuoruutta edes mainittiin. Ja vaikka laulussa [Ateenalaisten laulu] tarkoitettiin nuoria miehiä, ei voinut olla tuntematta, että uhrautumisen vaatimus koski yhtä lailla myös nuoria tyttöjä.” (Mt., 531.) Tämä sodan vaatima uhrautumisen vaatimus sekä velvollisuudentunto sodan menetysten ja järkytysten rinnalla ovat ne tekijät, jotka moni lottakoki vieneen heidän nuoruutensa.

Tunnetuimpiin nuoruushistorian tutkijoihin lukeutuva John R. Gillis (1974) on määritellyt modernin nuoruuden syntyneen vasta poikien sisäoppilaitoksessa 1800-luvun Englannissa. Tuolloin nuorisokoki alkoi työllistää

psykologeja, sosiaalityöntekijöitä ja tuomioistuimia. (Mt.) Lisäksi koko ikäluokkia koskevan koulutuksen pidentyminen usein kahteen vuosikymmeneen, nykypäivänä jopa vielä pidempään, on muokannut nuoruusvaihetta sellaiseksi kuin se nykyään ilmenee (Nurmi 1995, 261). Sitä vastoin jotkut tutkijat (mm. Musgrove 1964 ja Bourdieu 1985) ovat sitä mieltä, ettei nuoruutta ikävaiheena ole vielääkään olemassa, vaan Bourdieun sanoin ”koko käsite nuoruus on pelkkä tutkijoiden luomus” (Mäki-Kulmala 1989, 11). Nuoruuden tutkimisesta tekee ongelmallisen sen vaikea määriteltävyys. Ikävaiheesta ei ole olemassa ”itsestään selvää yhteisesti jaettua käsitystä”. Sota-ajan nuoruutta tarkasteltaessa on huomioitava myös se, että kaikkien sukupolvien nuoruus on ollut erilainen. (Mäki-Kulmala 1989, 8.)

Monitahoiseksi ja vaikeasti rajattavaksi määritelty nuoruus on ikävaihe lapsuuden ja aikuisuuden välillä, jolloin yksilö joutuu kohtaamaan lukuisia kehityksellisiä esteitä ja haasteita. Identiteetin muodostuminen, minäkuvan kehittyminen, itsenäistyminen lapsuuden kodista ja perheestä, sosialisatio ympäröivään yhteiskuntaan ja kulttuuriin sekä aikuiselämän roolien ja positioiden omaksuminen ovat nuoruuteen keskeisesti miellettyjä tekijöitä. Lisäksi nuori joutuu kohtaamaan ruumiissa ja mielessä tapahtuvat fysiologiset ja kognitiiviset muutokset. Nuoruus on myös aikaa, jolloin yksilö joutuu vastaamaan erilaisiin vertaisryhmän ja vastakkaisen sukupuolen odotuksiin sekä opiskelu- ja uravalintakysymyksiin. (Frydenberg 1997, 6; Raitanen 2001.) Yhteisen tulkintakehikon luomiseksi nuoruudesta ja nuorisosta puhujille on nuoruuteen pyritty rajaamaan tietyt ikävuodet (Mäki-Kulmala 1989, 11). Nykyään nuoruus nähdään varsin pitkänä ajanjaksona yksilön elämässä, aina toisen elinvuosikymmen alusta, puberteetin alkamisesta, kolmannelle vuosikymmenelle. Vaikka kehityskulku onkin vähittäinen ja vaihtelee yksilöstä toiseen, on yleisesti ottaen nähty, että suurin osa nuorista saavuttaa aikuisuuden tunnusmerkit kolmannen elinvuosikymmen aikana. Nuoruuden alkua on kuitenkin pidetty helpommin määriteltävänä kuin sen päättymistä. Tutkijat ovatkin pitäneet järkevänä nuoruuden jakamista eri vaiheisiin. Mitään yleisiä kriteereitä jaon tekemiseksi ei silti ole. (Nurmi 1995, 256–258.)

Lotta Svärd-järjestön suosimassa J. E. Salomaan sota-ajan kasvatusoppaassa *Suunta ja tie. Kansalaiskasvatuksen perusteita*. (1942) nuoruus jaetaan kahteen vaiheeseen. Ensimmäinen vaihe, varsinainen nuoruus, määritellään kuuluvaksi 14–21-ikävuoteen ja toinen vaihe, myöhempi nuoruus, 21–28-ikävuoteen. Ikäkausisielutieteeksi nimetty kehitysvaihepsykologia oli tuolloin kuitenkin

vielä uusi ja pitkälti etenkin Suomessa tutkimaton tieteenala. (Salomaa 1942, 51, 64–66.) Tutkimukseeni olen valinnut lähemmän tarkastelun kohteiksi Erik H. Eriksonin (1950, 1959, 1985) ja hänen tutkimuksiaan soveltavien Barbara ja Philip Newmanin (1991) nuoruusiän kehitysvaihteoriat. Katson näiden teorioiden vastaavan melko hyvin myös Lotta Svärdin sota-ajan nuoruuskäsitystä.

Eriksonin (1950, 1959, 1985) psykososiaalisen kehitysvaihteorian mukaan ihmisen elämänkaarit muodostuu kahdeksasta eri kehitysvaiheesta, joissa kussakin yksilö joutuu kohtaamaan ympäristön taholta uusia vaatimuksia. Jokainen uusi vaatimus saa aikaan psykososiaalisen kriisin. Kriisi on ikään kuin kehitystehtävä tai -haaste, joka muodostuu vastakkaispareista, jotka edustavat kehityksen myönteistä tai kielteistä suuntaa. Myönteisestä kehityksestä on kyse, mikäli käsiteparin myönteiset elämykset ovat kielteisiä vallitsevampia. (Lehtinen, Kuusinen & Vauras 2007, 22–25; Kuusinen & Korkiakangas 1995, 117; Dunderfelt 1992, 215.) Kehitysparit eivät ole vaihtoehtoja keskenään, vaan kyseisen ikävaiheen ”keskeinen kokemuksellinen ulottuvuus” (Dunderfelt 1992, 215). Kehitysvaiheen onnistunut ylittäminen tuottaa yksilölle uuden sisäisen voiman ja kyvyn, jolla on niin ikään sekä positiivinen että negatiivinen puoli. Kehitystä ei voi tapahtua ilman konflikteja, ”mutta konfliktien tarkoituksena on synnyttää yksilössä uusia kykyjä ja valmiuksia”. (Dunderfelt 1992, 215; ks. myös Lehtinen ym. 2007, 22–25 ja Kuusinen & Korkiakangas 1995, 117.)

Eriksonin (1985) kehitysteoriassa jokainen vaihe rakentuu aina aiemman vaiheen muodostamalle perustalle. Onnistunut kehitys muodostuu, jos jokainen osavaihe pääsee kehittymään suotuisalla tavalla oikeaan aikaan. Nuoruuden kehitystehtävänä Erikson näkee *identiteetin* ja sen vastakohtana *roolihämmennyksen*. Nuoruuden kehitysvaiheen onnistunut ratkaisu tuottaa elämän perusvoimaksi elämyksen minän aitoudesta ja eheydestä, *minäidentiteetin*, joka yhdistää lapsuuden ja ennakoitun tulevaisuuden. Tämä perusvoima auttaa yksilöä sopeutumaan muuttuviin tilanteisiin omana itsenään ja toimimaan itsenäisesti ja muiden mielipiteistä riippumatta. Epäonnistuminen tässä nuoruuden kehitysvaiheessa puolestaan ”johtaa roolien sekaannukseen, kykenemättömyyteen tehdä omaa elämää koskevia valintoja ja siihen elämykseen, ettei tunne itseään eikä tiedä, miksi haluaisi tulla”. Minäidentiteetin perusvoiman vastakohtana on *syrjäytyminen*, oman minän vierauden ja epätodellisuuden elämykset. Identiteetti ei kuitenkaan

koskaan synny kivutta, sillä jonkin asteinen roolihajaannus tai epävarmuus on nuoruuden ikävaiheelle välttämätöntä. (Lehtinen ym. 2007, 25; Kuusinen & Korkiakangas 1995, 120–121; Dunderfelt 1992, 217–218.)

Varhaisaikuisuuden tärkeimmäksi kehitystehtäväksi Erikson määrittelee *läheisyyden* ja sen vastakohtaksi *eristyneisyyden*. Läheisyys on tunnetta siitä, että kykenee muodostamaan läheisen ja vastavuoroisen suhteen toiseen ihmiseen ja jakamaan itsensä toisen kanssa pelkäämättä, että oma identiteetti on uhattuna. Rakkauden lisäksi läheisyys on myös kykyä sitoutua toimimaan korkeiden eettisten päämäärien saavuttamiseksi. Epäonnistunut kehitys varhaisaikuisuudessa voi johtaa eristyneisyyteen, kyvyttömyyteen liittyä omana itsenään toiseen ihmiseen ja kokemiseen toiset uhkana omalle minälle sekä yksinäisyyden tunteisiin. Varhaisaikuisuuden psykososiaalisen kriisin onnistunut ratkaisu synnyttää perusvoimana *rakkauden*, jonka vastakohtana on *poissulkeminen*. Rakkaudella Erikson ei tarkoita pelkästään seksuaalista tunnetta, vaan kaikissa ihmissuhteissa esiin tulevaa kykyä ottaa vastuuta toisista ihmisistä ja rakastaa heitä. (Lehtinen ym. 2007, 25.)

Barbara ja Philip Newman (1991) ovat laajentaneet Eriksonin psykososiaalista kehitysteoriaa varhaisnuoruuden kehitysvaiheella. Eriksonin teorian mukaisesti myös tässä kehitysvaiheessa yksilö joutuu kohtaamaan kullekin vaiheelle ominaisen vastakkaispareista muodostuvan psykososiaalisen kriisin. Newmanien myöhäisnuoruuden ja varhaisaikuisuuden kehitysvaiheet ovat hyvin lähellä Eriksonin nuoruuden ja varhaisaikuisuuden kehitysvaiheita. Myöhäisnuoruutta leimaavat itsenäistyminen, moraalinen kehitys, uravalinnat sekä sukupuoli- ja minäidentiteetin kehittyminen. Varhaisaikuisuutta taas määrittävät parisuhde, ystävyys, työelämä ja lasten kasvatus sekä läheisten ihmissuhteiden muodostuminen niissä. Newmanit myös määrittävät kehitysvaiheet tiettyihin ikävuosiin kuuluviksi seuraavalla tavalla:

- Varhaisnuoruus (ikävuodet 12–18)
- Myöhäisnuoruus (ikävuodet 18–22)
- Varhaisaikuisuus (ikävuodet 22–34)

(Newman & Newman 1991, 368; 415–455; 461–505.)

Varhaisnuoruutta luonnehtivat Newmanien (1991) mukaan kehon nopeat fyysiset muutokset, huomattava kognitiivinen kypsyminen sekä vertaissuhteiden voimistunut merkitys. Varhaisnuoruuden kehitystehtävänä

on *ryhmäidentiteetti* (*groupidentity*) ja sen vastakohtana *syrjäytyminen* (*alienation*). Newmanit pitävät ryhmäsuhteiden onnistunutta muodostumista välttämättömänä minäidentiteetin kehittymiselle. Positiivisen kehityksen kannalta varhaisnuorelle on tässä ikävaiheessa erityisen tärkeää löytää sosiaalinen ryhmä, joka vastaa hänen sosiaalisia tarpeitaan ja johon samaistua ja kuulua. Mikäli varhaisnuori ei onnistu tässä kehitystehtävässä, on vaarana syrjäytyminen ja vieraantuminen ikätovereista. Vertaistuen puutteella tässä ikävaiheessa voi olla jopa elinikäisiä seurauksia terveyden, työn ja intiimien perhesiteiden muodostamisen alueilla. Toisaalta yksinäisyyden ja eristäytyneisyyden tunteet voivat olla tässä kehitysvaiheessa hyvin yleisiä. Nuori voi tietoisestikin vetäytyä ikätovereistaan kokiessaan haavoittuvuutta ja vaikeutta jakaa mieltä askarruttavia tunteita ja ajatuksia. (Mt., 368, 399–400.)

Eriksonin ja Newmanin kehitysteorioiden valossa jokainen haastateltavani, suurin osa tutkimuksessani esiintyvistä lotista ja iso osa lotista yleensä eli ikänsä perusteella sota-aikana varhaisnuoruuden-, myöhäisnuoruuden ja/tai varhaisaikuisuuden kehitysvaihetta. Myös lottien historiaa laajalti tutkineen Pia Olssonin (mm. 2005) tutkimuksessa järjestön jäsenistöstä nousevat kaikkein vahvimmin esille nuorehkot, naimattomat naiset. Lisäksi keski-ikäisiä naisia oli paljon. Tyypillistä kun oli, että lottiin liityttiin nuorena, mutta äidiksi tultaessa toiminnasta jättäytyttiin useimmiten pois, kun aikaa ei pienten lasten takia enää riittänyt lottatyöhön. Perhetilanteen helpottuessa palattiin sitten takaisin järjestön velvollisuuksien pariin. (Pohls 2009, 148.)

Eriksonin ja Newmanien teoriat tukevat Westön (2009) ajatusta nuoruudesta ”hakemisen ja etsimisen vuosina”. Tärkeimpänä kehitysvaiheena Erikson (1968) pitää juuri nuoruuteen kuuluvan yksilöllisen minäidentiteetin ja yhteisöllisen roolihämmennyksen välisen kuilun ylittämistä. Onnistuneen identiteetikriisin ratkaisun tuloksena syntynyt aito ja eheä minäkäsitys tarkoittaa käytännössä kykyä rakkauteen. Tutkimusaineistoni kannalta otollista on myös nostaa esiin Eriksonin näkemys siitä, että kyky antaa ja vastaanottaa hoivaa ja rakkautta on erityisen sidoksissa juuri tyttöjen aikuistumiseen. (Raitanen 2001, 191.) Otolliseksi Eriksonin teorian tekee tutkimukseni yhteydessä myös sen syntyperusta; sotaveteraanien kokemukset. Teoria on saanut alkunsa Eriksonin tekemistä havainnoista toisen maailmansodan veteraaneihin liittyen. Hän oivalsi, että kokiessaan menettäneensä sodanaikaisen yhtenäisyyden- ja jatkuvuuden tunteen veteraanit kokivat samalla menettäneensä myös identiteettinsä. Tämän havainnon pohjalta

Erikson teki johtopäätöksen, että identiteetin muodostumista ohjaavat ja muokkaavat perintötekijöiden ja biologisen kehityksen ohella olennaisesti myös henkilökohtainen kokemushistoria ja kulttuurinen ympäristö. (Kroger 1989, 13–14.)

Ajatusta nuoruudesta kauniina, kuohuvana ja huolettomana aikana tukevat muun muassa Jean-Jacques Rousseau (1999/1770) ja elämänkaaripsykologi Tony Dunderfeltin (1998) teoriat. Rousseau määritteli nuoruuden, ”energian ja voiman iän”, sijoittuvan ikävuosiin 15–20. Hän näki nuoruuden ennen kaikkea myrskyisänä tunteiden kypsymisen ja sukukypsyyden saavuttamisen ikäkautena. (Raitanen 2001, 199; Bardy 1996, 52–54.) Dunderfelt (1998) puolestaan sijoittaa nuoruuden Eriksonia ja Newmanejakin myöhemmälle iälle, 13–25 vuoden ikään. Hän uskoo ”elämänpyörteiden rauhoittuvan” 25–26-ikävuoden jälkeen. Siirtymisvaihetta aikuisuuteen hän nimittää ”28. vuoden portiksi”, joka sijoittuu 27–30 ikävuoden välille. Eriksonin ja Newmanien teorioista poiketen Dunderfelt jakaa varsinaisen nuoruusiän kolmeen eri kehitysvaiheeseen. Eriksonin ja Newmanien tapaan jokaiseen vaiheeseen sisältyy kehityskriisi, joka yksilön tulee ratkaista. Kehitysvaiheet ja niihin sisältyvät kriisit hän jaottelee seuraavasti:

- Nuoruusiän varhaisvaihe (13–16-vuotiaana)
 - Ihmissuhteiden kriisi
- Nuoruusiän keskivaihe (16–19-vuotiaana)
 - Identiteettikriisi
- Nuoruusiän loppuvaihe (19–20/25-vuotiaana)
 - Ideologinen kriisi

Nuoruusiän varhaisvaiheeseen sisältyvä ihmissuhteiden kriisi liittyy olennaisesti biologiseen murrosikään. Tuolloin nuorelle on tyypillistä protestoida vanhempiaan ja muita auktoriteetteja vastaan. Ystävyysuhteiden luominen ikätovereiden kanssa tulee tärkeäksi. Identiteettikriisi nuoruusiän keskivaiheessa puolestaan sisältää ihastumisia ja samaistumisia, minäkokemuksen selkiinnyttämistä, omien rajojen kokeilua ja syvällisiä ihmissuhteita. Nuoruusiän loppuvaiheen ideologisesta kriisistä taas leimaa seestymisen, oman aseman maailmassa pohtiminen ja itsenäisen elämän aloittaminen. (Mt., 80, 103.)

4.3 Rintamalle pääsyn ilo ja seikkailunhalu – ”Olimme onnemme kukkuloilla”

Liittyminen lottiin oli usein nuorelle tytölle luonnollinen valinta. Yhteyslotta Tellervo Hakkarainen (1999) kertoo, että tapana oli, että jokainen maatalon tytär kuului lottiin ennen sotia (Hakkarainen & Huovinen 1999). Lottajärjestön nuorekas ilme iltamineen, urheilutapahtumiseen ja erilaisine suojeluskuntatapaamisten järjestelyineen vetosikin erityisesti juuri nuoriin naisiin. Myös yhteiskunnallinen näkyvyys ja hienot paraatit, juhlat ja marssit lisäsivät järjestön vetovoimaa. Eniten lottatoimintaan innoittivat isänmaallisuus, ”ajan henki”, kodin ilmapiiri ja toiminnan sosiaalinen merkitys. Vaikka järjestössä oli selvä oikeistolaisävy, ei lottiin liittyminen näytä kuitenkaan olleen yhteiskunta- tai puoluepoliittinen kannanotto. (Pohls 2009, 148–149).

Isoksi lotaksi pääseminen 17-vuotiaana oli omanarvontuntoa nostattava tekijä, mutta vasta rintamakomennus usein haaveiden täyttymys. Erityisesti kaukana kotoa olevalla komennuksella toimivia lottia ihailtiin ja kadehdittiin (ks. esim. Tiuri 2010, 77). Esimerkiksi talvisodan syttyessä 17-vuotias helsinkiläishaastateltavani, kotirintamalla muonituslottana toiminut Cecilia kertoo:

Kun tulivat nämä pommitukset, sitten mentiin Vaasaan. Ja Kristiinakaupungissa olin, ja se ei ollut mitään hauskaa minulle. Minä sanoin, että jag villa vara till fronten! Jag villa vara till fronten! Ja siellä [Kristiinankaupungissa] minä sain ihan Mannerheimin erikoisluvalla liittyä Lotta Svärdiin.

Rintamallepääsyn riemua kuvaa hyvin 21-vuotiaan Hilja Ilona Melton (1985) päiväkirjamerkinnot elokuulta 1941. ”Olimme onnemme kukkuloilla”, kirjoitti hän saatuaan tietää olevansa ystävänsä Anja Castrénin kanssa niiden Kuopion Ivak [ilmavalvontakeskus] -lottien joukossa, joilla oli mahdollisuuksia päästä rintamalle. Rintamalle pääsyn sitten varmistuttua lotat ”esittivät hurjan sotatanssin pihanurmikolla”. ”Olemme ikionnellisia lähdöstä! Että jotakuta voi yleensä kohdata moinen onni!” Tyttöjen onnea ei himmentänyt lainkaan heidän lähdöstä johtuva ”koko poikien kabinetin eläminen kyynelissä”. Huvittavaa onkin perinteisen sukupuolirooliasetelman kääntyminen pääläelleen:

Ilmoittakaa mitä pikimmin osoitteenne, pyysivät pojat. He jäivät vilkuttamaan niin murbeellisina, että auton takaosasta kuului parin mummon äänekäs ihmettely siitä, että kyllä on maailma mallillaan, kun tytöt lähtevät sotaan ja pojat jäävät kotiin odottamaan kirjeitä... (Melto & Castrén 1985, 28–34.)

Esikuntalotta Meeri Huuhka-Schadewitz (1994) painottaa kuitenkin, ettei sotaan lähdetty mukaan leikkimielellä. Karjalaisena hän kertoo heidän rajan asukkaiden pelänneen pahinta ja jatkaa:

Emme myöskään lähteneet mukaan puoluepoliittisista syistä. Sen ajan nuori ei juuri politiikasta ymmärtänyt. Lotaksi liityttiin, kun piti olla toimintaa, johon energiansa purkaisi. Näinhän sitä toimintaa järjestyisi. (Mt., 6.)

Isänmaallisuus ja velvollisuudentunto olivat pääsyitä rintamalle hakeutumisessa (ks. esim. Pohls 2009, 149). Helsinkiläinen lääkintälotta Heidi Ekman [nimi muutettu] esimerkiksi tunsu itsensä suorastaan rintamakuriksi joutuessaan talvisodassa ”vain kutomaan sukkiä” kotonaan luokkatoverien ja ystävien ollessa rintamalla (Koivisto 1983, 30). Isänmaallisesta innostuksesta kertoo myös eräs kemiläinen radistilotta:

Sitten tuli komennus [syksyllä 1941] ja olin juhlallisesti isänmaallisessa innostuksessa. Koska meidän perheessä ei ollut poikaa, minä koitin vastata yhtä miestä ja poikaa. Ihme ja kumma äiti ja isä päästivät rintamalle. (Haavikko 1994, 175.)

Miesten osallistuessa taisteluihin saattoivatkin naiset kokea itsensä ulkopuolisiksi. Kirjailija Kersti Bergroth (1940) kirjoitti tästä suositussa *Nuoren lotan päiväkirja* -romaanissaan seuraavaa:

Me puhuimme eilen illalla Orvokin [lottatoveri] kanssa siitä, että oli vaikea olla tyttö tänä aikana. Tuntuu siltä, että jollakin tavalla pettää maan sen kautta että on tyttö. Poikana saisi yksinkertaisesti ja selvästi mennä taistelemaan. Nyt täytyy aina selittää itselleen, että naisenkin työ on tärkeää ja että miten poikien kävisi, jos esimerkiksi ei olisi sairaanhoitajattaria tai meitä lottia, jne. Mutta tuntuisi paljon paremmalta, jos ei tarvitsisi selittää mitään, vaan saisi sanoa: minä olen etulinjoilla taistelemassa. (Mt., 17.)

Rintamalle lähtöä on siis etenkin järjestön tuottamassa historiassa korostettu isänmaallis-uskonnollisena velvollisuutena, mutta vähemmän on tuotu esiin sitä, että monelle nuorelle lotalle rintamakomennus näyttäytyi myös suurena ja jännittävänä seikkailuna. ”No, ei sitä oikeestaan, ei sitä osaa peljätä, että sitä

vaan lähti niinku suureen seikkailuun semmoseen. Sitä oli niin paljon semmosta rohkeutta”, kuvailee haastateltavani, rovaniemeläinen lääkintälotta Annikki. Järjestö kyllä tiedosti nuorten seikkailunhalun, mutta piti sitä lottaideologian vastaisena huikentelevaisuutena. Lottajohto pyrkikin tukahduttamaan järjestöideologian ulkopuoliset komennukselle lähdön motiivit valistaen jäseniään: ”kentällä lähtevälle lotalle on teroitettava, että hän lähtee työhönsä yksinomaan auttaakseen isänmaansa puolustusta eikä mistään muista syistä.” (KA Sörnäinen, kansio A 46, Latva-Äijö 2009, 362 mukaan.) Pelkästä seikkailunhalusta rintamalle lähteneet lotat lähetettiin kotiin. Näin kävi esimerkiksi eräälle kanttiinilotalle Lieksan suunnalla maaliskuussa 1943. Lotta oli varoituksista huolimatta esiintynyt kanttiinissa ”hyvin maalattuna, huomiota herättävän vilkkaana ja 'villinä’”. Kun lotalle oli kerrottu kotiuttamisesta, oli tämä ilmoittanut tulleen komennukselle vain seikkailunhalusta. ”Mitään lottahenkeä hänellä ei ole”, todettiin lotan kotiuttamista koskevassa asiakirjassa.⁶

Myös vanhempi, vuonna 1911 syntynyt ryhmäpäällikkölotta Hilma Aitovieri (2010) kritisoi lottien seikkailunhalua:

Kun ajattelen taakse jääneitä Uhtuan rintamanosalla vietettyjä seitsemää kuukautta [vuonna 1941], on rebellisyyden nimessä sanottava, että se ei ole lasten leikkiä tai kadehdittavaa jännitystä ja seikkailua, jollaiseksi kenttälotan elämä kenties joillakin tahoilla kuviteltiin – niin ainakin olen kuullut kerrottavan. Työtä, työtä ja jälleen työtä joka hetki. Lisäksi paljon pelkoa ja monenlaisia epävarmuuden tunteja. Toivottomuudelle ei kuitenkaan ole saanut antaa valtaa, vaikka elämä ja kuolema ovat alinomaan olleet vastatusten. (Aitovieri 2010, 93.)

Isänmaallisen innostuksen rinnalla koettu seikkailunhalu välittyi kuitenkin rivilottien kokemassa jo siitä, ettei päämäärällä ollut niin väliä, ”kunhan pääsisi vain oikein kauas”! (Alhainen 2004, 241; ks. myös Melto & Castrén 1985, 34–35). Rintamalle pääsyä myös toivottiin ja odotettiin sekä talvi- että jatkosodassa niin hartaasti (ks. esim. Alhainen 2004, 40, 51; Rautio 2001, 175–176), että eräskin lotta kertoo valehdelleen 16-vuotiaana ikänsä, jotta olisi päässyt talvisodassa rintamakomennukselle. (Haavikko 1994, 65).

Seikkailun kokemus oli yleistä myös nuorten sotilaiden keskuudessa. ”No kyllä se oli tämmösen varsin lapsellisen ja kehittymättömän pojan kannalta ennen kaikkea henkilökohtainen seikkailu”, kertoo 17-vuotiaana sotaan

⁶ KA Sörnäinen, kansio A 171. LS Keskusjohtokunnan Kurinpitoasiat 1942–1944. Lottien kotiuttamista koskeva asiakirja. Lotta Svärd Keskusjohtokunnan Rajatoimisto Lieksa, maaliskuun 18. p:nä 1943.

lähtenyt professori, kirjailija ja arkkitehti Arne Nevanlinna (2010): ”Jossa tällaiset suuret maailmanhistorialliset tapahtumat, niihin en kiinnittänyt kovinkaan paljon huomiota, vaan mä elin niin kun hyvin voimakkaasti sitä päivää, joka nyt oli milloinkin käsillä.” Kysymykseen: Mikä sotaan lähdöstä teki seikkailun?, Nevanlinna vastaa: ”No tietysti se, että ennen kaikkea se oli totaalinen elämänmuutos, kun hypätään suoraan niin kun tämmösestä aika suojatusta helsinkiläisestä koululaisympäristöstä ensiks Riihimäelle ja sitten rintamalle. – – Lähteminen oli aivan yleisesti kivaa joo, siis sitä pidettiin aivan, siis suorastaan suuria pettymyksiä koki ne, jotka syystä tai toisesta ei päässy mukaan sinne. Mutta tietysti se kivuus sitten vähän haihtu vuosien mittaan.” (Mt.)

Sodan kokemista seikkailuna käsittelee myös historioitsija Elina Martikainen (2010) tarkastellessaan kirjailija Maria Jotunin kuvausta 1930-luvusta. Martikainen havaitsee paitsi Jotunin myös Mika Waltarin 1930-luvun aikalaisteoksissa sodanmyönteisyyttä ja -odotusta, joissa voi nähdä heijastumia myös 1900-luvun alun sivistyneistöä kiehtoneesta nietzscheläisestä ajattelusta. Nietzscheille maailma oli näyttämö, joka kaipaa jännitystä, selkkauksia ja katastrofeja. Sodat olivat juhlanäytäntöjä ja viihdykkeitä jumalille. Nietzschen mukaan sota ja rohkeus myös saivat enemmän suuria tekoja aikaa kun lähimmäisenrakkaus. (Nietzsche 2007, 61 ja 2001, 59, Mt., 195–196 mukaan.) Myös lotat lukivat sota-aikana Nietzscheä (ks. esim. Villa 2006, 149; Paavilainen 2007, 241). Nuorten lottien kokemusmaailma voidaankin nähdä tällaisena nietzscheläisenä jännityksen, selkkausten ja katastrofien kaipuun näyttämönä.

Lottajärjestön suhtautuminen nuorten, ”vielä lapsen näköisten” lottien lähettämiseen rintamalle oli hyvin epäluuloista. Paitsi nuorten lottien psyyken myös siveyden pelättiin turmeltuvan rintamaoloissa. (Ks. esim. Lahti 1996, 17–19.) Järjestön linjana oli, ettei rintamakomennukselle otettu talvisodassa alle 20-vuotiaita lottia. Jatkosodassa ikäraja laski 17 vuoteen. (Ks. esim. Pohls 2009, 218.) Poikkeuksia kuitenkin oli. Rintamalle lähtöön tarvittiin myös vanhempien lupa alle täysi-ikäisiltä (21 vuotta) lotilta, ja varsinkin yleistä oli, etteivät vanhemmat päästäneet nuorta tyttärtään rintamalle. Näin oli myös monen haastateltavani kohdalla. Töitä kun oli tarpeeksi kotiseudullakin. (Ks. myös esim. Huuskonen 1999, 13; Rekola 1997, 234.) Vasta 15-vuotiaana pikkulottana Sallan rintamalle lähtenyt rovaniemeläishaastateltavani Salli ei kuitenkaan nähnyt vanhempiensa huolta esteenä:

Minä tietenkä, kun olin isänmaallinen ja innokas lähtemään, vaikka olin niin nuori. No, ei ne kotona, mitä sitä kyselymään. Sitä oltiin sodassa, sitä ei kysely. Isänmaa kutsui, niin sitä piti lähteä. Ei sitä [vanhempien huolta] silloin saanu ajatella.

Toinen rovaniemeläishaastateltavani, kanttiinilotta Elsa puolestaan oli närkästynyt siitä, että komennukselle lähtöön ylipäätään tarvittiin vanhempien lupa:

Olinhan silloin vasta 18-vuotias, joten en saanut tehdä päätöstä itse. Pidin jopa asiaankuulumattomana, että lupa lähtöni kuului vanhemmilleni, vaikka olin jo vuosia ollut vastuussa elämästäni.

Halu rintamalle oli niin kova, että jos järjestö esti lotan pääsyn rintamalle nuoren iän takia, saatettiin rintamalle pyrkiä toisen järjestön kautta. Näin teki esimerkiksi muonituslottakurssin käynyt Maria Hietalahti, joka hakeutui rintamalle Sotilaskotiliiton kautta Lotta Svärdin evätessä rintamalle pääsyn. (Alhainen 2004, 182.) Rintamakomennuksen kaipuun taustalla saattoi olla myös henkilökohtaisten huolien ja murheiden unohtaminen. Esimerkiksi 19-vuotias ilmavalvontalotta Beata Sjöström oli kokenut raskaita menetyksiä jo jatkosodan alussa ja menettänyt sekä veljensä että rakastettunsa kaatuneina. Päiväkirjaansa hän kirjoitti 27.2.1942 seuraavaa: ”Toivoni on nyt, että pääsisin lähtemään rintamalle, ehkä siellä voisin kaiken unohtaa.” Kun lotan rintamallepääsy kuitenkin nuoren iän takia evättiin, oli katkeruus suuri:

Oli kuin veitsellä olisi sydämmeeni haava lyöty, kun opettaja ilmoitti, etten tule pääsemään – – Voi noita Lotta-siskoja, kun he eivät minua ymmärrä. Eivät tiedä, miksi rintamalle pyrin, eivät tiedä, mikä tuli rinnassani palaa ja nyt on kaikki murskattu ja toiveeni turhiksi tehty! (Alhainen 2004, 54–56.)

Lottien palavaa innostusta ja seikkailunhalua selittävät osaltaan myös nuoruuden ikävaiheeseen kuuluva ”tunnenälkä”. Turusen (1996) mukaan nuoruusiälle kun on ominaista halu kokea jotain suurta ja merkittävää. Tämä tunteiden ”kuohuntavaihe” kestää usein pitkälle varhaisaikuisuuteen saakka. (Mt., 112.)

4.4 ”Aika, jota elämme on suurta”

Minä kun kävin siviilissä ja täällähän oli hyvin masentavaa se olo, kun miehet oli kaikki siellä rintamalla, niin tuli sellanen mieleen, että mulla on semmonen etuoikeutettu tilanne, että minä saan olla siellä, missä on toimintaa ja semmosta. Eikä se siellä oikeastaan näkyny se masennus, nehan oli hyvin reippaita ne nuoret pojat, ja sitä vaan mentiin eteenpäin ja... Ei siellä olu semmosta kuolemanpelkoo, ei ainakaan näyttäny siltä eikä tuntunu.

Muonituslotta Aino Meriläisen kertomus Taru Mäkelän *Lotat*-dokumentissa (1995) selittää osaltaan rintamakomennuksen suosiota. Kotirintaman elämä koettiin pysähtyneeksi jännittävän rintamaelämän rinnalla. Mieli olikin komennukselle lähdettäessä usein valoisa ja täynnä toiveikasta odotusta. Karjalan takaisinvaltaamisen vaiheessa vuoden 1941 kesällä ja syksyllä laulut raikuiivat rintamalle matkaavissa junissa ja kuorma-autojen lavoilla sotilaiden lailla myös lotilla. (Ks. esim. Lahti 1996, 20.) Kiihkeän rintamakomennuksen odotuksen toteutuminen purkautui joillakin lotilla hämmentävänä, lähes euforisena kiitollisuuden- ja onnentunteena jopa vaaratilanteiden keskellä. Ei osattu pelätä. Nyt todistettiin historiaa, oli päästy tapahtumien keskipisteeseen omien urheiden poikien rinnalle. Esimerkiksi eräs kanttiinilotta kirjoitti keväällä 1942 yhteyslotalleen seuraavaa:

Onni oli meitä kohdannut saadessamme olla lähellä etulinjoja – – Olen kiitollinen puoli vuotta kestäneestä komennuksestani. Aika, jota elämme on suurta. Saamme olla onnellisia, jos edes hiukan pystymme auttamaan paljon kärsineitä heimoveljiämme ja -sisariamme sekä osaltamme nostamaan tubkasta uutta Suur-Suomea. (Alhainen 2004.)

Myös 18-vuotias eläinlääkintälotta Eeva Jokela myöh. Jutila oli voimakkaan isänmaallisen innostuksen vallassa jatkosodan alussa. Lotta odotti keväällä 1942 malttamattomana koulun päättymistä ja uuden komennuksen alkamista. Raportissaan yhteyslotalleen hän kirjoitti aiemmasta komennuksestaan Sortavalasta ja Aunuksesta seuraavaa:

Jo ensimmäisenä yönä saapui ryssän lentolaivue pariin otteeseen häiritsemään untamme. Talo tärisi ja heräsimme pommien jyskeeseen, k:k:n [konekiväärin] rätinään ja it:n [ilmatorjunnan] vastausammuntaan. Olin onnellinen saadessani kokea tuollaista, aavistinhan, millaista pojilla oli etulinjoissa. Silti tuntui hyvältä, etten ollut aivan rauhallisella seudulla. Sortavalan motittamisen kiihtyessä sain joka ilta ihailta veripunaisena loimottavaa taivasta ja nukkua tykkien herkeämättömään jylinään. – – Koskaan en ole tehnyt niin paljoa työtä enkä myöskään ollut niin onnellinen, kuin komennukseni ensi viikkoina. En tuntenut väsymystä

koskaan, joskin illalla tai yöllä, milloin aikaa jäi, maistui unikin ihanalta. (Alhainen 2004, 283–286.)

Näiden raporttien kohdalla on kuitenkin huomioitava se, että ne olivat osoitettu esimiehille. Koska lotat toivoivat pääsevänsä uudelleen komennukselle, komennuksella mahdollisesti koettuja negatiivisia asioita ja tunteita tuskin haluttiin juuri tuoda esiin. Siten sävy saattoi olla tavallista ylistävämpi. Silti onnentunteen kokeminen taistelutilanteissa oli todennäköisempää juuri voittoisan hyökkäysvaiheen aikana. Raporttien kirjoitusajankohta, kevät 1942, olikin vielä voimakasta Suur-Suomi-hehkun aikaa.

Nuoruudelle ominainen huolettomuus ja kokemattomuus myös suojelivat ahdistukselta ja pelolta. Nuoresta iästä olikin etua sotaoloissa selviytymiselle. ”Oli vain hyvä, että olimme nuoria ja kokemattomia ja elimme päivän kerrallaan”, kertoo Kannaksella talvisodassa toiminut esikuntalotta Meeri Huuhka-Schadewitz (1994, 83). Tätä johtopäätöstä tukee Risto Paanasen (1984) tutkimus psyykkisistä reaktioista kriisi- ja katastrofitilanteissa. Hänen mukaan nuorten on todettu olevan sotaolosuhteissa vanhempia vähemmän alttiita psyykkisille reaktioille. Nuorten on muun muassa havaittu reagoivan vanhempia ennen ja paremmin varoituksiin ja hälytyksiin. Lisäksi nuoret on nähty vanhempia ihmisiä motivoituneemmiksi evakuoititoimenpiteille, vähemmän alttiimmiksi fyysisille sairauksille ja vammoille ja tarvitsevan vähemmän apua katastrofin jälkeisessä sopeutumisvaiheessa. (Mt., 97–98.) Nuorten vanhempia huolettomampi mieliala näkyi sota-aikana myös miehillä, josta vertailuesimerkkinä on viihdetaitelija Bruno Arkonahon sotamuistelmä:

Eräs lotta oli lahjoittanut meidän korsulle veivattavan grammarin ja muutaman savikiekon. Kun me soitettiin Kodin kynttilöitä ja Äänisen aaltoja kaikki olivat hartaina aivan hiljaa. Me nuoret oltiin jotenkin huolettomampia, mutta kaikkein vaikeinta oli 30–40-vuotiailla miehillä, jotka ajattelivat perhettään. (Arkonahon haastattelu jouluna 1993, Niiniluoto 1994, 51 mukaan.)

Arkonahon muistelmä viittaa siihen, että nuoret olivat vanhempia huolettomampia juuri vastuuttomuutensa vuoksi. Ajatusta tukevat Anna-Liisa Rekolan (1997) (s. Sundqvist) muistelmat. Rekola toimi haastateltavani Kertun lailla talvisodassa Rovaniemellä Pöyliövaaran mäkihyppytornissa ilmavalvontalottana. Maaliskuun 10. päivänä 1940 Rovanimelle tehtiin talvisodan tuhoisin pommitus. Viisautta tai varovaisuutta ei ollut vähäisessä

koulutuksessa opetettu ja kaikki lotat säntäsivät torniin seuraamaan vihollisen lentolaivuetta. Vartiopäällikön toruja lotat eivät oikein ymmärtäneet:

Innokkaina tirkistelimme koneita, ei meillä ollut mahdollisesta vaarasta ajatustakaan – – Operaatioban oli ollut vain jännittävä. Uhkarohkeutemme on kai laskettava nuoruuden hulluuden tiliin, ollaan varmoja, että 'minulle ei voi mitään paha tapahtua'. Näin sitä luulee, mutta elämä opettaa päinvastaista. (Rekola 1997, 225–226.)

Perheellistymisen ja vastuun kasvamisen myötä vähenivät uhkarohkeus ja pelottomuus. Jatkosodan lopulla raskaana oleva Rekola asui kahden opiskelijatyön kanssa syrjäisessä Pöyliössä aviomiehen ollessa rintamalla. Täällä koetusta voimakkaasta turvattomuuden tunteesta hän kertoo seuraavaa:

Illat ja varsinkin yöt olivat ikävät. Oli pimeää ja susikoiramme ulvoi, yleisesti puhuttiin desanteista. Toisellakymmenellä olevat tytöt pelkäsivät. Koetin lohduttaa heitä, vaikka minäkin pelkäsin. Tunsin olevani kovin avuton puolustamaan meitä kaikkia. Vauva piti aikamoista meteliä vatsassa, joka ei enää myötäilytkään liikkeitäni, vaan oli kömpelö ja hankala. En enää ollut lainkaan urhea ilmapalvontalotan tavoin. (Rekola 1997, 238–239.)

Nuoren lotan pelottomuutta ja huolettomuutta osoittavat hyvin myös muonituslotta Eva Korkmanin muistelmat. Viipurin takaisinvaltaus oli käynnissä elokuussa 1941 ja venäläisiä kaatuneita makasi kymmenittäin aivan majoituspaikan lähellä Tienhaarassa. Korkman muistelee hänen ja lottatoveri May-Bee Raution iltamyöhäistä saunareissua tuolta seuraavasti:

Siellä me lotat kaksistaan istuttiin lauteilla ja heitettiin löylyä. Ympäröivistä autiopihoista ja metsästä kuului paukahduksia ja ampumista, mutta meitä ei yhtään pelottanut. Uskoimme, että mitään ei tapahdu ja jos tapahtuukin, sille ei sitten mahda mitään. Aika mieletöntähän oli sinne saunaan mennä, koska tiedettiin, että ympäristössä oli vielä ”puskaryssiä”. (Rautio 2001, 112.)

Pelko saattoi kuitenkin olla huolettomuuden taustalla tiedostamattomana läsnä. May-Bee Rautio (2001) kertoo:

Luulin komennuksella ollessani, että en pelkää. Joskus minulla oli kyllä syvällä sydämen sopukassa kummallinen tunne – piti hengittää oikein hitaasti ja syvään eikä sille kummalliselle tunteelle saanut antaa valtaa. Kaipaa se pelkoa oli, vaikka en sitä myöntänyt edes itsellenikään. (Mt., 180.)

4.5 Lapsellisuus ja kokemattomuus – ”Liian nuorena näki liian paljon, liian raakaa”

”Voi teitä, lapsiraukat. Te ette tiedä mitä sota on”, vaikeroi talvisodassa kanttiinilotta Kaija Seikkulalle (2004) eräs ruokalan emäntä, ja itki (Mt., 12). Myös rovaniemeläishaastateltavani, kanttiinilotta Elsa kertoo itse Mannerheiminkin pahoitelleen hänen nuorta, 19-vuoden ikäänsä vierailullaan Kannaksella. Huoli lottien nuoresta iästä ei ollut turha, sillä vaikka nuoruuden huolettomuuden voidaan sanoa edistäneen lottien selviytymistä, saattoi kokemattomuudella olla myös selviytymisen kannalta haitallisia ja traumaattisia seurauksia. Hyvänä esimerkkinä tästä on hyvin nuorena sotaan lähteneen koivistolaislotan kertomus. Lotta menetti veljensä jatkosodassa ja kävi tunnistamassa tämän ruumishuoneella Kannaksella:

Siellä oli kahdeksantoista ruumista ja kellarissa arkuissa enemmän. Nämä oli lattialla sotavarusteissaan. Siinä tuli mahdoton säälin tunne. Miulla ne ruumiit, joita näin, ne oli myöhemmin silmissäin. En saanut niitä mielestä pois. Kun oli myöhemmin sodan jälkeen apteekissäkin yövuorossa ja oli pimeetä, ne ruumiskasat tuli silmiin. Liian nuorena näki liian paljon, liian raakaa. (Haavikko 1994, 164–165.)

Siinä missä rintamalle pääsy oli osalle lotista suuri ilon ja kiitollisuuden aihe, oli sodan todellisuuden kohtaaminen toisille järkytys (ks. esim. Alhainen 2004, 306). Esimerkiksi 19-vuotiaana, omin sanoin ”lapsena (jatko-)sotaan lähtenyt” lääkintälotta Anna Luoto (1992) muistelee ensimmäistä komennustaan Lapinlahden sairaalassa seuraavasti:

Muistan vain selkeästi sen hetken, jolloin näin ensi kerran sodan armottomat kasvot. — — Minä olin elänyt hiljaista ja suojattua elämää syrjäkylällä, tällaisia kaubuja en ollut osannut edes kuvitella. Kestin kyllä itkemättä, vai enkö edes pystynyt itkemään? Joku varmaan silti näki, että työ oli minun kaltaiselleni lapselle liikaa, koska minut siirrettiin muutaman kuukauden päästä lähelle, entisesä mielisairaalan rakennuksesa sijaitsevalle toipilasosastolle. (Luoto 1992, 22.)

Punamäen (1984) tutkimus voi osaltaan selittää joidenkin nuorten lottien vaikeampaa sopeutumisprosessia kriisiolosuhteisiin. Hänen mukaan lasten kohdalla psyykkisen kehityksen keskeneräisyys voi altistaa lapset aikuisia vakavammin psyykkisille häiriöille. Psykoanalyttisesti suuntautuneet tutkijat uskovat sodan vahingollisuuden lapsen psyykelle perustuvan siihen, että

sotaan liittyvät kokemukset häiritsevät lapsen siirtymistä kehitysvaiheesta toiseen. Lapsi saattaa myös regressoitua alemmalle kehitystasolle ja siten menettää jo saavuttamansa rakenteet. (Mt., 119–120.)

Tämän teorian valossa voidaan ajatella, että monen nuoren lotan sopeutumisvaikeudet johtuivat heidän kypsymättömyydestään. Regressoitumiseen viittaavatkin esimerkiksi 20-vuotiaan Luodon (1992) nukkeleikit komennuksella. Luoto ihastui Itä-Karjalassa Selkin suomalaisessa koulussa olevaan nukkeen niin, että opettajat lupasivat sen hänelle lainaksi. Nuken nähtyään lotta kuvailee ”elämättömän, leikkimättömän lapsuuden heränneen hänessä”. Luodon lapsuutta oli varjostanut äidin keuhkotauti ja varhainen kuolema. 13-vuotias Luoto ja hänen kuusi siskoaan jäivät orvoiksi. Ilo nukesta olikin suuri: ”Nyt kaksikymmenvuotiaana minulla oli nukke! Leikin sillä häpeilemättä ja sydämeni halusta, riisuin ja puin ja näyttelin toisillekin. Taisin pitää sille ristiäisetkin, nimeksi tuli Katja.” Sairaalan väki antoi lotan vapaasti leikkiä nukella siihen puuttumatta. Luoto arvelee heidän kuitenkin puhuneen siitä paljon keskenään. Selkistä lähdön jälkeen lotta ei kuitenkaan enää nukellaan leikkinyt. ”Minusta oli kasvanut aikuinen. Olin kypsä kohtaamaan Kannaksen kesäsodan,” hän kirjoittaa. Nukke kuitenkin kulki lotan repussa koko sota-ajan. (Mt., 10, 87–88.)

Kypsymättömiä olivat myös monet nuoret sotilaat. Heidän kohdallaan regressoitumiseksi voi tulkita heidän turvautumisensa hädän hetkellä lottiin ”kuin äiteihinsä”. Esimerkiksi rovaniemeläishaastateltavani, lääkintälotta Annikki, muistelee kesää 1944 seuraavasti:

Sittenhän mie sitä kans ihmettelin, kun odotettiin siinä sitä, että koska me jatketaan sitä matkaa [vetäytymistä Mäkriältä, Aunuksen Karjalasta]. Niin hämärästi, kun siinä oli niitä nuoria sotilaita menossa rintamalle. Niin jotenki ne oli niin peloissaan, niin hirveen peloissaan, että musta tuntui, että ne niinku takertu lottiinki sillä tavalla aivan niinku olis ollu äiti tai joku. Että ne oli hirveen peloissaan, että mites tässä käy. Rupes juttelemaan ja oli itku silmässä. Että se oli kova paikka.

Myös Luoto (1992) muistelee erään nuoren pojan huutaneen keskellä päivää kenttäsaaralassa vanhemmalle lotalle: ”Tule, äiti, lukemaan iltarukous!”. Moni poika myös soperteli äitiä viime sanoikseen. (Mt., 100.)

Kuten aiemmin on käynyt ilmi, ilmenivät nuoruuden kokemattomuus ja kypsymättömyys joillakin lotilla tietämättömyytenä, uhkarohkeutena ja

naiiviutena (ks. esim. Haavikko 1994, 146; Rekola 1997, 225–226.). Koulutuksen puute ja huono tiedonkulku lisäsivät osaltaan lottien tietämättömyyttä sodan vaaroista ja kulusta. ”Eihän meille lotille koskaan kerrottu, missä sotaväki kulloinkin liikkui”, toteaa esimerkiksi esikuntalotta Huuhka-Schadewitz (1994, 6). Myös sotapropaganda oli omiaan lisäämään nuorten hyväuskoisuutta. Muun muassa kanttiinilotta Pirkko Huuskosella (1999) oli se käsitys vielä keväällä 1944, juuri ennen Neuvostoliiton suurhyökkäystä, että suomalaiset tulisivat sodassa ”valtaamaan puolet Venäjän maasta”. Pystyiväthän suomalaiset ”mihin vain”. Kanttiinissa vierailevia sotilaita lotta huvitti sanoillaan: ”Ei ehkä vielä ensi kerralla, mutta sitä seuraavalla kerralla me varmasti muutamme Moskovaan, ja perustamme kanttiinin Kremlin”. (Mt., 125.)

Myös muonituslotta Mirja Pullin (2005) kertomuksesta tulee hyvin esiin lottien tietämättömyys sodan kulusta ja myös oman yksikön kulkureitistä. Pullin tietämättömyyttä ei voida kuitenkaan selittää nuoruuden kokemattomuudella, sillä hän oli komennukselle lähtiessään jo 26-vuotias kansakoulun opettaja. Kuitenkin hän kertoo, ettei hän vielä muistelmartikkelin kirjoitushetkelläkään vuonna 2005 tiennyt missä komppaniassa hän Itä-Karjalassa toimi jatkosodan alussa (Mt., 148–149). Matkalla Kiteeltä Helylään Sortavalan liepeille, pysähdyttiin järven rannalla. ”Liekö ollut Laatokka”, Pulli arvaa. Helylässä saatiin majoittua sisätiloihin: ”olisiko ollut jokin työväentalo. Pidimme pihalla kanttiinia. Vesi oli lähellä, joen tai järven lahti, en tiedä.” (Pulli 2005, 150.) Pullin tietämättömyys jättää askarruttamaan, ovatko haastateltavani ottaneet vasta myöhemmin selvää sodanaikaisista sijoituspaikoistaan ja kulkureiteistään. Toisaalta toisissa yksiköissä saatettiin lottia myös informoida paremmin.

Pullin (2005) kertomuksesta välittyy tietämättömyys myös vaaratilanteissa. Monin paikoin hän kertoo tapauksista, joissa lotat ovat autuaan tietämättöminä keskellä kuolemanvaaraa. Kiteellä kesällä 1941 Pulli oli parhaillaan keittämässä puuroa, kun taivaalta alkoi kuulua lentokoneiden moottorien jyllinää. Venäläiskoneet tulivat neljän koneen ryhminä, lensivät matalalla ja aloittivat ankaran tulituksen:

Seisoin siinä padan vieressä ja ihmettelin tulitusta. Silloin joku sotilaista karjaisi minulle ja kiskaisi maahan suuren kiven taakse, jossa oli itse suojassa. Vasta silloin heräsi pelkoni. Sydän hakkasi hurjasti maata vasten siinä mahallaan maatessani. (Mt., 148, 150.)

Toinen samankaltainen tapaus on Helyläästä, jonne siirryttiin Kiteeltä:

Ennen Helylää saavuimme ison vajan luo. Sen seinustalle oli pinottu iso kasa kummallisia ”kaluja”. Eräs lotista otti sellaisen käteensä ja tarkasteli sitä. Ihmettelimme, mikä se saattaisi olla. Silloin päällikkömme karautti paikalle kovalla vauhdilla. Hän keiroili ja huusi: ”Se pamahtaa piruvie! Pane se heti varovasti maahan!” Se olikin käsikranaatti. Lotta alkoi itkeä ja vapisi vielä pitkään tapauksen jälkeen. Meille ei oltu selitetty kranaatin vaarallisuutta. (Mt., 148, 150.)

Lottien tietämättömyys vaaratilanteessa saa Meeri Huuhka-Schadewitzin (1994) kertoman valossa jo tragikoomisia piirteitä. Huuhka-Schadewitz oli talvisodan syttyessä aivan rajan pinnassa Raudussa, ja joutui siten kohtaamaan tulikasteensa sodassa ensimmäisten joukossa. Oli joulukuun 1. päivä vuonna 1939. Tuolloin 22-vuotias Huuhka-Schadewitz ja hänen lottatoverinsa päättivät lähteä viemään kahvia linjoille. Tuskin he ehtivät pihalle, kun viholliskoneet olivat jo heidän yläpuolellaan. Suojautumisen sijaan lotat etsivät kiireesti hyvän paikan nähdäkseen paremmin koneiden hienon kaartelun ilmassa! ”Harvoinhan tuollaista komeutta näkikään!”, hän kirjoittaa. Luoteja alkoi ropista satamalla, mutta lottia ei ollut opetettu minkäänlaiseen suojautumiseen, joten he vain seisoivat ja katselivat huvittuneina, kun miehet hevosineen syöksyivät ilmasuojaan. Kuin ihmeen kautta lotat saivat toimitettua kahvit ja rinkelit miehille juoksuhautoihin. Voi vain kuvitella etulinjassa olevien sotilaiden pöllämystyneet ilmeet, kun kaksi tyttöä ilmestyi kranaattitulen keskeltä tyytyväisinä kahvipannuja kantaen. (Mt., 43–44.)

Näissä kertomuksissa tulee hyvin esiin koulutuksen merkitys sotaoloissa sekä sen puute ja tarve, joita tarkastelen lähemmin seuraavassa luvussa. Vaikka lotat olivat saaneet koulutusta, Pullikin oli käynyt lottakurssin ja vannonut lottavalan, ei valmistautumista kriisitilanteisiin ollut juuri harjoiteltu.



Valonheitinlotat saavat asekoulutusta Tampereen lähellä sijaitsevalla Lielahden kansakoululla kesällä 1944. Kuva: Tutkimushaastateltavan, tekijän hallussa.

5 KASVATUS, KOULUTUS JA KURI –

”Aika pienestä sitä joutu kyllä lähtemään”

5.1 Katsaus järjestön epäkohtiin

Kyllä ne mammat Suomen puolelta saarnata osaavat, vaikka eivät tunne olosuhteita. Muutamille saarnaajille tekisi mieli ripustaa kivi kaulaan ja upottaa Ääniseen.

Äänislinnassa toimineen kenttälötkön radikaali kommentti vuodelta 1943 osoittaa, ettei Lotta Svärd-järjestö ollut aatteiltaan niin yhtenäinen kuin se halusi antaa ymmärtää. Kyseisen lötkön kommentista raportoivat Lotta Svärd-järjestön Pohjois-Uudenmaan piirin, Pyhäjärven paikallisosaston puheenjohtaja ja sihteeri Jenny Rauhala ja Vera Hartman 24.8.1943 päivätyssä tarkastusmatkan selostuksessa. Lottaesimiehet Rauhala ja Hartman olivat vapaaehtoisella kenttälötkön työhön tutustuttavalla komennusmatkalla Äänislinnassa 11.7.–23.7.1943. Selostuksessa otetaan voimakkaasti kantaa sota-ajan lottakoulutuksen ja -kurin tilaan. Rauhala ja Hartman muun muassa kirjoittavat:

Perin terveelliset tällaiset tutustumismatkat. Lähetämme jatkuvasti lottia sinne jonnekin. Usein saamme myöskin kuulla mitä ankarampia arvosteluja lötkön edesottamuksista, ja ikävä kyllä ei savua ilman tulta. Mutta kun saa vilahdukseltakin nähdä, millaisissa oloissa lötköämme työskentelevät vaimenee tuomio, ja sijaan astuu kysymys: ”Onko todella lötkön hyväksi tehty kaikki, mitä olisi voitu?” Ja silloin tulee omantunnon jyrisevä vastaus: Ei ole.⁷

Tarkastusmatka avasi lottaesimiesten silmät järjestön epäkohdille uudella tavalla. Vierailumatka kotirintaman melko rauhallisesta ja tasaisesta arjesta kauas vallattuun Itä-Karjalaan ja lähelle etulinjoja avasi heidän käsityksiään rintama- ja kotirintamaolojen erilaisuudesta sekä lötköjohdon ja kenttälötkön välisistä tiedonkulun ja yhteistyön ongelmista. Matka sai heidät myös ymmärtämään kenttälötkön haastavuuden ja lötköjohdon riittämättömyyden. Erityisen huolissaan Rauhala ja Hartman olivat matkalla havaitsemastaan huutavasta työvoimapulasta. Sama teema nousee esiin myös

⁷ KA Sörnäinen, kansio A 153. Tarkastusmatkojen selostukset 1943–1944. L.S Pohjois-Uudenmaan piirin Pyhäjärven p.o:n jäsenten kertomus komennusmatkalta Äänislinnan 11.7.43–23.7.43.

viestilotta Kyllikki Villan (2006) ja hänen lottaitinsa sota-ajan kirjeenvaihdosta. Äiti ja Villa kritisoivat molemmat lottakurin ankaruutta, ja tästä huolestuneena äiti kirjoitti Villalle 13.11.1942 seuraavaa:

Muista olla varovainen kaikesta säkätyksestä [flirttailusta, ks. Villa 2006, 479] y.m.s. siellä ota huomioon että siellä ovat kaikki tuttuja jotka voivat juoruta (olematontakin) paikallis-osastoon ja piiriin. Tiedäthän vanhastaan kuinka ”leimattuja” kenttäsellaiset ovat. – – Kotirintamaihmiset ja elimet eivät tunnetusti ole yhtä huumorintajuisia kuin oli teillä rintamalla. – – Johto voipi käsittää niin helposti väärin, täytyy olla varovainen pubeissaan, kun ne eivät ole hituistakaan huumorintajuisia. (Mt., 469–470.)

Tässä luvussa tarkastelen sota-aikaisen lottakoulutuksen ja -kurin tilaa. Kysymys siitä, miten Lotta Svärd-järjestö valmisti lottia kohtaamaan sodan vastoinkäymiset ja selviytymään sen paikoin hyvinkin ankarissa oloissa, nousee keskeiseksi. Kutsun tätä koulutusta ja tukea, jonka tavoitteena oli selviytymisen edistäminen ja taistelutahdon ylläpitäminen ja vahvistaminen, lottajärjestön käyttämän termin mukaisesti henkiseksi koulutukseksi ja huolloksi. Kuri taas oli keskeinen osa lottakoulutusta. Kuriin liittyen pyrin etsimään vastauksia myös seuraaviin kysymyksiin: millaista oli lottakuri, miten se määritteli lottien toimintaa ja miten kuriin suhtauduttiin?

Ennen sotia lottien koulutukseen oli aikaa ja varaa panostaa enemmän kuin sota-aikana. Vielä ennen talvisotaa oltiin hyvin tarkkoja siitä, kuka pääsi järjestön jäseneksi. Hakijan taustat selvitettiin huolella, eikä lotaksi päässyt kuin 17 vuotta täyttänyt, oikeistotaustainen ja taustaltaan nuhteeton nainen. (Pohls 2009, 149.) Lottakurssitkin olivat pitkiä ja perusteellisia, ja etenkin lotta-aatteen omaksuminen nähtiin arvokkaaksi kasvatuksen tavoitteeksi. Talvisodassa ikäraja komennukselle oli 20 vuotta. Jatkosodassa ei kuitenkaan jäsenmäärän räjähdysmäisen kasvun ja tästä huolimatta huutavan työvoimapulan takia ollut enää entiseen tapaan aikaa valvoa jäsenistön taustoja.⁸ Myös komennukselle lähtijöiden ikäraja laskettiin jatkosodassa 17 ikävuoteen. Rintamalle lähetettiin kuitenkin myös tätäkin nuorempia tyttöjä (Pohls 2009, 218; Kirves 2008c, 126). Esimerkiksi haastateltavani, rovaniemeläinen Salli, oli vasta 15-vuotias, juuri rippikoulun käynyt pikkulotta lähtiessään Sallan rintamalle muonittajaksi kesällä 1941. Kun jäsenistön keski-ikä aleni kaiken aikaa, eikä koulutustakaan voitu tarjota entiseen tapaan, oli yhä harvemmallalla rivilotalla aiempaa kokemusta sodan todellisuudesta ja

⁸ KA Sörnäinen, kansio 44. Keskusjohtokunnan kirjelmät piireille 1944. Uusien jäsenten otto LS järjestöön 20.3.1944; Kirves 2008c, 101; Latva-Äijö 2009, 362.

valmiuksia kohdata sitä (ks. esim. Pohls 2009, 148). Tilannetta hankaloitti entisestään se, ettei kouluttajilla tai lottia ”sinne jonnekin” lähettäneillä johtokunnan lotilla ollut usein itselläänkään kunnollista käsitystä siitä, millaisiin olosuhteisiin lotat komennuksellaan joutuivat (ks. esim. Latva-Äijö 2009, 364).

Työvoimapula ja koulutuksen puute konkretisoituvat Rauhalan ja Hartmanin tarkastusmatkan raportissa, heidän rintamalla tekemistään kenttälottien olosuhteita ja mielialoja koskevista havainnoista:

Ensinnäkin, kun intoa uhkuen lotat komennukselle pyrkivät, ei heillä ole aavistustakaan millaisiin oloihin he joutuvat, vaikka paikallinen lkp [liikekannallepano] -yhteyslotta yrittääkin parhaansa mukaan nuoria evästä, on tuo evästys perin puutteellista, kun hänellä ei ole tietoa niistä olosuhteista, joihin lotat joutuvat. Tämä 2 viikon komennus avarsi hiukkasen näköaloja. Kun muistelemme niitä 2 nuorta lottaa, jotka asemankanttiinista komennettiin yksin jonkun sotilasryhmän emännäksi, niin vapisuttaa ajatellessa heitä siellä. Ei ole toveria tukena, ei ystävää, kenen kanssa keskustella. Jos sotilaissa on joku hengenheimolainen, joka ymmärtää ja tahtoo ymmärtää yksinäistä, on luonnollista, että heidän välilleen muodostuu ystävyysuhde ja tuo suhde voi olla puhdas ja pyhä. Mutta onko sanottu, ettei joku matalamielinen vainua siinä pahaa?

Neuvojen antamisessa ja opastamisessa on noudatettava tarpeellista hienotunteisuutta. Olkoon jokainen ohjeenne rakkauden sanelema. Ennen kuin ketään tuomitsemme, menkäämme itseemme ja arvostelkaamme, miten itse vastaavassa tilanteessa olisimme menetelleet. Eräs lähes 2 vuotta Äänislinnassa toiminut lotta tuumi: ”Kyllä ne mammat Suomen puolelta saarnata osaavat, vaikka eivät tunne olosuhteita. Muutamille saarnaajille tekisi mieli ripustaa kivi kaulaan ja upottaa Ääniseen”. Tuo sana paljasti selvästi, millä mielellä tuomion vasaran iskut vastaan otetaan. Kenttälotan suhteen olemme sitä mieltä, että silloinkin kun hän tekee rangaistuksen ansaitsevia tekoja, on rangaistuksen oltava äidin rakastavasta sydäimestä lähteneen rangaistuksen kaltainen. Kenttälotan on saatava tuntea, että rangaistustoimenpiteillä häntä koetetaan nostaa, kantaa ja pelastaa, eikä ainoastaan tuomita.

Mielestämme olisi rajatoimistoihin saatava yksi virkailija lisää, lottaaäiti, joksi valittaisi vakava, kristillismielinen, lottia ymmärtävä ja huumorintajuinen lotta. Hänelle kenttälotta uskaltaisi uskoa raskaimmatkin huolensa. Hän neuvoisi, nuhtelisi, lohduttaisi ja välittäisi yhteyslotalle asiat, ja niin varmaankin estettäisi moni kärpänen härkäseksi paisumasta. Sitäpaitsi kenttälotat tietäisivät, että on yksi, jolle voi avoimesti puhua. Tuon lottaaäidin olisi annettava rajatoimiston piirissä kulkea eri yksiköissä ja toimipaikoissa ja olisi hänen joka kuukausi lähetettävä toimintakertomus suoraan Kj:lle [Keskusjohtokunnalle].

Kenttälotat suorittavat raskaissa oloissa kaukana omaisistaan ja ystävistään suuriarvoista työtään armeijamme avuksi. Miten usein he saavatkaan unohdettuina uurastaa. Paljon olemme heille kiitollisuuden velassa. Tehkäämme siis voitavamme heidän hyväkseen.

Karkkilassa elokuun 24 p:nä 1943.
Jenny Rauhala, Vera Hartman [allekirjoitettuina]⁹

Selostuksessa painottuu henkisen tuen ja koulutuksen merkitys. Kotirintaman ja rintaman välisestä heikosta tiedonkulusta ja yhteydenpidosta kertoo osaltaan myös se, että Rauhalan ja Hartmanin vierailu tuli paikallisille lotille Äänislinnassa täytenä yllätyksenä. Äänislinnan rajatoimistoon saapuneita Rauhalaa ja Hartmania oli vastassa yhteyslotta, joka ei ollut kuullutkaan tulijoista. Yllättävistä vieraista hämmentyneenä hän tokaisi ärtyneenä: ”Ei meistä kukaan jouda teitä täällä opastamaan. Meillä ei ole aikaa muille kuin Kj:n [Keskusjohtokunnan] jäsenille ja heille me näytämme vain parhaat puolet.”¹⁰ Kommentti kertoo jännitteistä myös ylemmän tason lottien välillä.

Hämmentävää on, että moni lotta kertoo vaaratilanteisiin valmentautumisen olleen hyvin vähäistä tai sitä ei ollut lainkaan. Lottia käsittelevien tutkimusten, asiakirjojen ja muistelmien valossa muodostuu käsitys siitä, että lottakoulutuksen fokuksena oli lotta-aatteen ja järjestön sääntöjen omaksuminen sekä varsinaisten työtehtävien hallitseminen. Kurseillakin käsiteltiin pääasiassa järjestö- ja sotilastietoutta sekä varsinaisia spesifialueita.¹¹ Varsinaiseen henkiseen hyvinvointiin ja jaksamiseen tähtäävää koulutusta ei juuri annettu. Tämä on asia, joka on erityisesti selviytymisen tutkimuksen kannalta tärkeä nostaa esiin. Onhan sodan tavoitteena kohdistaa viholliseen niin voimakasta stressiä, että se menettää taistelutahtonsa. Näin ollen on väistämätöntä, että sota aiheuttaa ajoittain voimakasta stressiä molemmille osapuolille. Koulutuksen ja harjoituksen merkitys nouseekin sodassa ensiarvoisen tärkeäksi, jotta yksioiden stressinsietokykyä kyetään kehittämään. (Eränen, Harinen & Jokitalo 2008, 49.) Ammatillisen kriisiavun merkityksestä osoituksena on kriisipsykologi Salli Saaren (2003) tutkimukset, joiden mukaan jopa 30–40 prosenttia traumaattisen tapahtuman kokijoista ei kykene käsittelemään kokemustaan ilman psykologista ammattiapua – toisin sanoen tavanomaisen sosiaalisen verkoston ja henkilökohtaisten voimavarojensa avulla. Seurauksena on usein traumaperäinen stressihäiriö eli PTSD (*posttraumatic stressdisorder*) tai siihen liittyviä oireita, kuten lisääntyneitä

9 KA Sörnäinen, kansio A 153. Tarkastusmatkojen selostukset 1943–1944. L.S Pohjois-Uudenmaan piirin Pyhäjärven p.o:n jäsenten kertomus komennusmatkalta Äänislinnan 11.7.43–23.7.43.

10 KA Sörnäinen, kansio A 153. Tarkastusmatkojen selostukset 1943–1944. L.S Pohjois-Uudenmaan piirin Pyhäjärven p.o:n jäsenten kertomus komennusmatkalta Äänislinnan 11.7.43–23.7.43.

11 KA Sörnäinen, kansio A 43. Lotta Svärd Keskusjohtokunnan kirjelmät piireille 1943. Keskusjohtokunnan peruskoulutusohjelma 20.11.1943. Järjestön yleinen peruskoulutus I; Ks. myös Alhainen 2004, 50.

poissaoloja sekä vaikeuksia ihmissuhteissa ja työhön sopeutumisessa. (Mt.)

Lisäksi lottien selviytymisen kannalta merkillepantavaa on, että lotat olivat sekä kriisin ensisijaisia että toissijaisia uhreja. Ensisijaisina uhreina kriisi kosketti heitä suoraan, mutta sodan uhreille ominaisesti se kosketti heitä myös toissijaisesti. Toissijaisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että sodan kriisi heijastui lottiin myös välillisesti koskettaessa suoraan heidän läheisiään; perheenjäseniä, ystäviä, työtovereita ja naapureita. Näiden lisäksi kriisi kosketti lottia myös auttajan roolissa. Vaikka harva lotta sai juuri koulutusta kohdata sodan ankaruutta, oli heidän tehtävänään toimia nimenomaan avustus- ja auttamistyössä kriisialueella. (Ks. esim. Munnukka-Dahlqvist 1994, 17.) Näin ollen sodan kriisi kosketti lottia kolmitahoisesti, mikä teki selviytymisestä entistä haasteellisempaa.

Tarvetta henkiseen sodan kohtaamiseen olisi myös ollut, sillä moni lotta – muun muassa haastateltavani Gunilla – on kertonut sodan jälkien vaikuttavan heissä yhä. Helsinkiläinen Gunilla toimi koko sota-ajan lottana eri tehtävissä kotirintamalla ja itärintamalla Kannaksella ja Itä-Karjalassa, ja kertoo seuraavaa:

Mutta aika mainiota nyt, kun on joku pienempikin katastrofi, niin on heti tämmönen [kriisiapu saatavilla]. Joo, sitä ei koskaan saanu niinku. Ja kyl mul oli semmosia unettomia öitä ja mä muistan, et mieheni yritti mua niin kun lohduuttaa [sodan jälkeen]. Et kyllä sitä [ammattiapua] olis ilmeisesti tarvinnu. [KMP: Näitkö sie painajaisia?] Mmm, joo jotain tämmöstä tietenkin että. [KMP: Näätkö sie vieläkin, et tuleeko se sota vieläkin joskus uniin?] Ei, mut mä en tahdo nähdä yhtään televisioissa mitään uutisia ja sotajuttuja, että mitään. Enkä, eikä tuskinkaan mä enää katson mitään filmejäkään, kun nekin on niin... Että miten muuten ihmiset kaipaa niin paljon, ku nythän on nää väkivalta... Et Ruotsissakin oikeen toinen toistaan etevämpi kirjailija kirjottaa kriminalromaner, missä on kauheuksia. Et ketkä tarvitsee niin hirveesti tämmöstä? Mä en niinku... mut et sillä lailla, et jos tahtoo sanoa, et miten on vaikuttanu sota, et kyllä se on vaikuttanu, et ei ainakaan tahdo nähdä sotakuvauksia eikä mitään. Lupauksessakin [Ilkka Vanteen vuonna 2005 ohjaama elokuva lotista] – oli niin paljon [väkivaltaa ja sodan kuvausta], et mä aattelin, et tätä mä en kuitenkaan katso. Et pitäköön nyt vaan ne tapauksensa.

Toinen haastateltavani, lääkintälottana itärintamalla toiminut helsinkiläinen Marie, puolestaan pahoittelee sitä, ettei sotakokemuksista saanut sodan jälkeen puhua:

No, ilmeisesti kyllä, niin minä en ole [nähty painajaisia]. Minä olen sitten kysynyt veteraaneilta, niin jotkut. Minusta tuntuu et, kun ajattelee, että jos jokin tapahtuu nyt, joku auto-onnettomuus tai mitään semmoista, niin jo tulee psykologeja ja lääkäreitä kasa. Ja nämä näkivät niin kauheita näkyjä! [KMP: Ja silloin ei ollu ammattiapua.] Ei, ei ja ne ei saanu puhua siitä! Kun tuli kotia, niin ää älä puhu aina siitä sodasta, että ole nyt hiljaa, ja se oli ihan hullua!

Myöskään rovaniemeläishaastateltavani Salli ei ollut saanut minkäänlaista henkistä valmennusta tai tukea kenttätyöhön. Hän hän lähti tutun väepelin pyynnöstä Sallan rintamalle vasta 15-vuotiaana pikkulottana kesällä 1941. Lottatyössään hän ei ollut koskaan tekemisissä myöskään valistus- tai yhteyslottien kanssa. Salli painotti haastattelussa kuitenkin ajan olleen kovin toisenlaisen kuin nykyään muun muassa koulutuksen suhteen. Hänen mukaan sota-aikana ja sitä edeltävinä vuosina ei ollut myöskään samanlaista ymmärrystä kriisiavun tarpeesta kuin tänä päivänä. Brittiläisen historioitsijan Peter Burken (2001, 187) mukaan tutkijan ongelmana onkin, ettei hän voi tietää mitä menneisyydessä ”todella” tapahtui. Myöskään minä eri aikakauden lapsena en voi täysin ymmärtää sitä todellisuutta, missä lotat sotavuosina elivät. Burkea lainaavan kulttuurihistorioitsija Mervi Auttin (2010) mukaan vaarana voi olla ”anakronistinen, oman aikakautemme väärin valottaman jälkiviisaan kuvan esittäminen asiasta”. Nykypäivänä, jolloin kriisi- ja ammattiapu liitetään usein itsestään selvästi katastrofi- ja kriisitilanteisiin, onkin pyrittävä ymmärtämään tutkittavaa aikakautta ja sen kulttuuria syvällisesti, jotta jälkiviisaudelta vältyttäisiin. (Burke 2001, 187, Mt., 82 mukaan.) Nykypäivän kriisiapua ei sota-aikana osattu kaivata, mutta henkistä läsnäoloa ja tukea sitä vastoin paljonkin.

5.2 Lottajärjestön kasvatustraditio

Lotta Svärd-järjestön johtavia kansalaiskasvatuksen periaatteita olivat isänmaallisuus ja valtakunnallisuus. Ideaalina nähtiin näiden periaatteiden toteutuminen ”yksimielisessä yhteishengessä”. Kasvatuksen eli ihmiseksi ja kulttuuriin kasvattamisen nähtiin kestävän koko ihmisiän. (Salomaa 1942, 7, 17, 23.) Kasvatuksen perimmäisessä tehtävässä, luonteen kasvatuksessa, oli tärkeää juurruttaa kasvatettaviin suomalaista olemusta ilmentävinä pidettyjä kansallisia hyveitä, kuten rehellisyyttä, lainkuuliaisuutta, vapaudenhalua, isänmaanrakkautta, ahkeruutta, työteliäisyyttä, itsenäistä harkintaa, sisukkuutta

ja urhoollisuutta. Myös uskonnollisuus ymmärrettiin olennaiseksi osaksi suomalaista sivistysihannetta. Uskonnollisen kasvatuksen nähtiin olevan samalla myös ”yhteisyydentunnon” ja isänmaanrakkauden kasvattamista, sillä uskonto ymmärrettiin yhteisöä muodostavaksi ja lähimmäisenrakkautta opettavaksi. Korkeimmista arvoista, kuten totuudesta, oikeudesta, vapaudesta, uskonnosta ja isänmaasta, joiden omaksumiseen hyveisiin kasvattaminen tähtäsi, uskottiin kasvavan ihmisen ”moraalinen voima”. (Salomaa 1942, 33–34, 41, 45–46.)

Sota-aikana korkea moraalinen nähtiin taistelutahdon ylläpitämisen kannalta erityisen tärkeäksi ja tavoiteltavaksi. Kasvatusfilosofi J. E. Salomaa kiteyttää tämän ajatuksen Lotta Svärdin julkaisussa *Suunta ja tie: kansalaiskasvatuksen perusteita* vuodelta 1942 seuraavasti:

Vain erään opetuksen – jos kohta ei kovin kauan mielissä säilyvän – antaa sota, joka on paljon hävittänyt, nim. sen opetuksen, ettei elämän korkeinta arvoa ole etsittävä aineellisesta omistuksesta. Sota pakottaa arvostamaan monet arvot uudelleen. Se avaa silmät huomaamaan korkeimpia arvoja. Mutta tässäkin pitää paikkansa kansojen suhteen sama seikka kuin yksilöjen: toinen kasvaa sodassa ja muissa vaikeuksissa yhä ryhdikkäämmäksi, toinen luhistuu siinä kokoon. Vain moraalinen luonne ei taitu hädässä ja vaarassa, vaan kasvaa niiden mukana. Sillä moraalinen luonne omistaa moraalisen rohkeuden. (Salomaa 1942, 47.)

Arvoista tärkeimpinä lottajärjestö näki isänmaallisen kasvatuksen ja isänmaan rakkauden kehittämisen; näihin sisältyi myös Salomaan (1942) mukaan kaikkien kulttuuriarvojen yhteissumma. Nuoruusikä nähtiin isänmaanrakkauden ja siihen sisältyvien arvojen otollisimpana kehittämisen aikana. Näin ollen kasvatus korkeiden arvojen omaksumiseen tulikin aloittaa jo nuorena. (Mt., 70.) Myös työnteon rooli ja sen arvostus korostuivat sota-aikana ja sitä edeltävinä vuosina, olihan työtä entistä enemmän (Leino & Viitanen 2003, 191). Lisääntynyt naisten työnteon arvostus tulee hyvin esiin sotaa edeltävistä ja sota-aikaisista nuorille naisille suunnatuista elämäntapaoppaista. Jo 1920-luvun lopun oppaista välittyy vahvasti työtä ylistävä asenne. Työ nähtiin nuorille naisillekin välttämättömyytenä ja hyvän elämän takeena, jonka tuoma tyydytys ”soi levon ja hyvän omantunnon”. Ruumiillisen työn uskottiin kehittävän myös henkeä, sillä sen nähtiin vaativan jatkuvaa itse kieltäytymistä ja oman mukavuudenhalun voittamista. Erityisen arvokkaana pidettiin oman itsen unohtamista, uhrautumista ja palveluallttiutta. Tässä traditiossa lotat kasvoivat tekemään työtä pienestä pitäen. Ahkeruuden,

ja uutteruuden lisäksi hyvän ihmisen ominaisuuksina arvostettiin tottelevaisuutta ja häveliäisyyttä. Myös aikuisten auktoriteetin kunnioittaminen, kohteliaat käytöstavat ja vaatimattomuus olivat keskeisiä kasvatuksen tavoitteita. Nämä kasvatuseriaatteet näkyivätkin monen lotan työssä siten, että uskottiin, että vaikeuksista selvitettäisiin ahkeralla työnteolla ja sitkeydellä. (ks. Leino & Viitanen 2003, 192–195.)

Sota-ajan naisille suunnatuissa kasvatuseriaateissa naisten tekemä hyötytyö nousee uudella tavalla esiin. Kaikki työ kun oli yhteiskunnallista ja kansallista työtä ja siksi tärkeää ja arvostettavaa. Mukana oleminen ”yhteisessä ponnistuksessa isänmaan kalleimpien arvojen puolesta” välittyikin etuoikeutena ja onnena. (Männistö 2003, 112–117.) Vielä sotia edeltävinä vuosikymmeninä naisten yhteiskunnallinen toiminta kodin ulkopuolella rajoittui usein koulunkäyntiin ja järjestötoimintaan. Naisten työssäkäyntiä pidettiin toissijaisena asiana, sillä naisen ensisijaisena tehtävänä korostettiin perheenemännän työtä. (Korppi-Tommola 2005, 62, 136.) Esimerkiksi porvarillisen *Aamulehden* uutisoinnissa 1930-luvun lopulla naisen tärkeimmäksi elinalueeksi määriteltiin koti, tämän jälkeen yhteiskunnallinen toiminta ja vasta viimeiseksi työelämässä toimiminen (Pohls 2009, 154–155). Isänmaallisessa työssä Lotta Svärd-järjestö pyrki kuitenkin yhdistämään kaikki nämä toimialueet. Erityisesti sota-aikana aiempi viktoriaaninen käsitys hauraan ja hennon äiti-ruumiin suojelemisesta raskaalta työnteolta sai väistyä, kun jokaisen työpanos oli uhkaavassa tilanteessa tärkeä. (Männistö 2003, 112–117.)

Naisen kodin ulkopuolisen työskentelyn perustana nähtiin kuitenkin sotavuosinakin ”hänen luontainen äidillisyytensä” (Männistö 2003, 122–123). Äidillisyyys korostui myös yleisen huolen takia kansan vähälukuisuudesta. Lotta Svärd painottikin väestön lisäämistä kansan tärkeimpiin kuuluvana tehtävänä ja kansalaisvelvollisuutena (Salomaa 1942, 180). Vaikka sota siis avarsikin merkittävästi naisen toimintakenttää yhteiskunnallisena toimijana, meni naisten kodin ulkopuolisen työn edelle kuitenkin lasten synnyttäminen isänmaalle. Lotilla käsitys äitiydestä keskittyi voimakkaasti yhteiskunnalliseen äitiyteen. Lotta Svärdin tarkoituksena olikin olla maanpuolustuksen äiti, aatteellinen kasvattaja, joka huolsi suojeluskuntia ja puolustusvoimia sekä aineellisesti että henkisesti. Sotilaillekin lotat toimivat ikään kuin sijaisäiteinä. (Kempainen 2006, 234–239; Latva-Äijö 2004, 278–290.) Tiivistettynä voidaankin ajatella, että lotissa kiteytyi snellmannilainen uhrautuva ja toimielias

äidillisyyttä, jonka merkittävimpänä tehtävänä oli kasvattaa perheensä isänmaallisuuteen ja luoda perheensä avulla uudenlainen kansakunta (Pohls 2009, 155–156). Tämän äidillisen hoivan tuli ilmetä sisäisenä naiseutena, ulkoinen naisellisuus sen sijaan tuli häivyttää. Suorituskykyisimpänä pidettiin ei-seksuaalista ruumista. Lottajärjestön ideologia ilmentää näkyvästi tätä aikakauden naisihannetta fyysisen työvoiman ja äidillisyyden valjastamisessa kansakunnan palvelukseen. Ankarat käytös- ja pukeutumismääräykset taas kuvastavat hyvin pyrkimystä naisruumiin neutralisointiin. (Männistö 2003, 122–123, 130.)

Lottien kokemuksia tutkinut Pia Olsson (2005) on lisäksi todennut, etteivät sukupuoliasiat kuuluneet sota-ajan naisten keskustelujen piiriin. Monelle naiselle ne saattoivatkin olla puhumattomuuden ja julkisen seksuaalivalistuksen puutteen vuoksi tuntemattomia ja vieraita. (Mt., 161.) Tupakoinnin ja alkoholin käyttöä taas paheksuttiin ja pidettiin vaarallisina, sillä niiden uskottiin johtavan ”turmion tielle”, jonka päässä odotti seksuaalinen lankeaminen ja pahimmillaan avioton äitiys.¹² Osa lotista kantoi kuitenkin jo sota-aikana huolta seksuaalivalistuksen puutteesta. Esimerkiksi lääkärilottien kokouksessa Helsingissä 18.5.1944 pidettiin esitys aiheesta ”Kokemuksia kenttälottien terveydellisistä oloista” (Virallisesti: ”Havaintoja kenttälottien parista”). Erään paikallisosaston lääkintäjaoston päällikkö toteaa esityksessä seuraavaa:

Sitten on seikka, että meillä vieläkin kodeissa vältetään väärästä häveliäisyydestä keskustelemasta lasten kanssa heidän ruumiinsa kehityksestä ja toiminnoista, jättää nuoret naiset vain sattumalta saatujen tietojen tai omien arvailujensa varaan, jolloin heille sattuu monta kimmellusta pelkämästä tietämättömyydestä. Tälle joukolla ei kannata luetella mitään esimerkkejä, ne ovat kaikille tuttuja, matkahavaintoni vain vahvistivat sitä jälleen.¹³

Sotavuosina ja niitä edeltävinä vuosikymmeninä yleinen ideaali myös kaikkien naisjärjestöjen osalta oli kunnollinen itsensä hillitsevä ja kontrolloiva nainen, jonka kasvatusta niin kotona kuin koulussa hallitsivat kristillis-siveelliset ja isänmaalliset arvot. Arvoihanteiden noudattamisen katsottiin kyllä koskevan molempia sukupuolia, mutta eri tavoin, sillä sukupuolilla katsottiin olevan erilaiset ominaisuudet. Keskiaikaisen kulttuurin kuvaston mukainen käsitys miestä moraalisesti ylemmäksi asettuvasta naisesta ohjasi myös lottajärjestön

12 KA Sörnäinen, kansio A 154. Kokemuksia kenttälottien terveydellisistä oloista (Virallisesti: ”Havaintoja kenttälottien parista”). Esitys lääkärilottien kokouksessa Helsingissä 18.5.1944, s. 9–10.

13 KA Sörnäinen, kansio A 154. Kokemuksia kenttälottien terveydellisistä oloista (Virallisesti: ”Havaintoja kenttälottien parista”). Esitys lääkärilottien kokouksessa Helsingissä 18.5.1944, sivut 9–10.

toimintaa. Miestä henkisempänä ja eettisempänä nähtyyn naiseen voitiin näin ollen myös kohdistaa suuremmat vaatimukset. Lottien historiaa laajalti tutkineen Maritta Pohlsin (2009) mukaan on perusteltua ajatella, että Lotta Svärd painotti naisten siveellisyyttä vielä aikakauden yleistä moraaliakin voimakkaammin. Etenkin kenttäolosuhteissa työskentelevien naisten tulikin aikalaiskäsityksen mukaan olla poikkeuksellisen tarkkoja siveellisyydestään. Tässä asiassa miehille ei voitu antaa vastuuta. (Mt., 154–155; Kinnunen 2008, 26–27; ks. myös Salomaa 1943, 10–11.) Naisten siveellisyyden ylipäätään nähtiin yhdistyvän koko kansakunnan moraaliseen hyvinvointiin. Lotat miellettiinkin tässä asenneilmapiirissä koko kansakunnan ryhdin ja moraalin edustajiksi ja vaalijoiksi. (Kirves 2008c, 116; Kinnunen 2008, 26–27; Salomaa 1943, 10–11.) Kuvaava esimerkki tästä on erään sotilaspastorin kommentti lottien illanvietossa Sortavalan kansakoululla helmikuussa 1942: ”Millaisia ovat lotat, sellaisia ovat sotilaat kussakin yksikössä.” (Melto & Castrén 1985, 90–91.)

5.3 Lottakoulutus sotavuosina

5.3.1 Koulutusjärjestelmä sotavuosina

Lotta Svärdin koulutusjärjestelmä oli 1930-luvulla kasvanut varsin laajaksi ja monipuoliseksi. Vuoden 1938 lopussa tuolloisesta noin 100 000 jäsenestä lähes kolmannes (30 857 naista) oli saanut oman jaostonsa peruskoulutuksen. (Pohls 2009, 258.) Periaatteessa jokaiselle lotalle tuli antaa sellainen peruskoulutus, jonka perusteella hänet voitiin määrätä sääntöjen tarkoittamaan lottatyöhön. Lapin Suojeluskunta-, lotta- ja sotilaspäärejä tutkineen Mikko Uolan (2005) mukaan kaikki lotat eivät kuitenkaan voineet osallistua muilla paikkakunnilla järjestetyille peruskursseille, vaan lottataitojen oppiminen jäi monella lotalle käytännössä oppimisen varaan. (Mt., 356.) Vuonna 1943 peruskoulutuksen saaneita lottia oli 60 061, mikä vastasi edelleen noin kolmannesta silloisesta kasvaneesta jäsenmäärästä (172 755 naista). Valtaosa koulutetuista lotista kuului sotavuosina muonitusosastoon, seuraavaksi eniten heitä oli lääkintäjaostossa ja kolmanneksi eniten vasta välirauhan aikana perustetussa toimisto- ja viestijaostossa. Sitä vastoin varus-, keräys- ja huoltojaostojen koulutukseen ei sotavuosina ollut niin paljon varaa panostaa kuin muihin jaostoihin. Talvisodan aikana taas lottakursseja ei järjestetty lainkaan, lukuun ottamatta yhtä radiosähköttäjäkurssia. (Pohls 2009,

258; Uola 2005, 510; Olsson 2005, 43.)

Vasta talvisodan jälkeen arvioitiin, että lottakoulutuksen tarve oli luultua suurempi. Havaittiin, ettei pelkkä peruskoulutus aina riittänyt tositoimiin jouduttaessa, vaan monet lottien töistä vaativat myös erikoisosaamista, jota vain harvalla oli omasta takaa. (Uola 2005, 517.) Lottatyövoima oli katsottu talvisodassa hyödylliseksi, ja myös puolustusvoimat esittivät talvisodan jälkeen lottakoulutuksen lisäämistä ja sen alojen laajentamista. Tavoitteena oli suunnata toimintaa erityisesti aloille, joilta miehiä vapautuisi varsinaiseen taistelutoimintaan. Tämä tarkoitti erityisesti toimisto- ja viestialojen koulutuksen lisäämistä. Samalla puolustusvoimat ottivat kantaakseen osan koulutuskustannuksista ja järjestivät myös kursseille omat kouluttajansa. (Pohls 2009, 257.) Niin ikään myös rajatoimisto ryhtyi järjestämään koulutusta muonitus- ja kanttiinilotille omalla kustannuksellaan (Pohls 2009, 260–261).

Jatkosodan aikaisen lottakoulutuksen periaatteina olivat panostus peruskoulutukseen ja puolustuslaitoksen palveleminen parhaalla mahdollisella tavalla (Pohls 2009, 260–261). Peruskoulutusta alettiin jatkosodassa siirtää myös yhä enemmän paikallisosastoihin. Piirit, joiden alueella oli enemmän suurempia kaupunkoja, kykenivät tarjoamaan jäsenilleen kursseja maaseutupiirejä paremmin. Peruskoulutuksen päämuotona paikallisosastoissa olivat neuvonta- ja valistustilaisuudet. (Pohls 2009, 261–265, 313.) Vuodesta 1942 lähtien alettiin antaa myös varsinaista lottajohtajakoulutusta (Pohls 266, 269–270). Resurssit riittävän lottakoulutuksen järjestämiseen eivät kuitenkaan tahtoneet riittää ulkopuolisestakaan tuesta huolimatta, ja ammattitaitoisesta työvoimasta oli jatkuva pula (Uola 2005, 517). Sodan loppuvaiheessa vuonna 1944 lottakursseillekin otettiin enää sellaisia lottia, jotka sitoutuivat lähtemään rintamalle (Pohls 2009, 260–261). Lottatoiminnasta taas pyrittiin luennoimaan erityisesti opettajille, joita toivottiin lisätyövoimaksi koulujen kesäloma-aikana. Luennoinnin toivottiin lisäävän naisten maanpuolustusvalmiutta myös opettajien omassa opetustyössä. (Pohls 266, 269–270.)

Lottakurssit olivat vielä rauhan aikana usein hyvinkin pitkiä. Esimerkiksi radistilottakurssi kesti erään lotan mukaan välirauhan aikana Oulun kasarmilla 23.9.1940–29.2.1941 viisi kuukautta (Alhainen 2004, 46). Sota-aikana taas kurssit kestivät vain muutaman viikon ajan (ks. esim. Alhainen 2004, 62). Tuolloinkin päivät olivat kuitenkin pitkiä ja oppitunteja oli jopa 12 tuntia päivässä. Päivät saattoivat silti kulua nopeasti, mikäli opetus oli yhtä

viihdyttävää, kuin eräällä lotalla viestikurssilla Tuusulassa kesällä 1942. Kurssilaiset harjoittelivat lähettämään ja ottamaan vastaan puhelinsanomiam opettajien esittäessä lentokoneita ja tehdessä välillä ilmahyökkäyksiä. Opettajat, jotka tässä tapauksessa olivat upseereja, kävivät ilmataistelua toisella siipinään karttakeppi ja toisella levitetyt kätensä, ja lotan oli annettava tiedotus tapahtuneesta asianomaiseen paikkaan. Lisäksi oli opittava korjaamaan puhelimeen salaperäisellä tavalla ilmestyviä vikoja. Oikosulun aiheuttajana saattoi olla esimerkiksi puhelinlangoista löytynyt hakaneula. (Alhainen 2004, 108–109.)

Työvoimapulan vain lisääntyessä sodan pitkittyessä jouduttiin suunniteltua ohjelmaa supistamaan, ja järjestettiin myös pikakoulutuksia, joiden kesto oli vain 4–5 päivää, – ”jos sitäkään”, kuten lottia tutkinut ja itsekin lottana toiminut May-Bee Rautio (2001) on todennut. (Mt., 40.) Uolan (2005) mukaankin monista jatkosodan aikana järjestetyistä kurseista huolimatta esimerkiksi Länsi-Pohjan lottapiiristä vain vajaa puolet lotista oli kurssin käyneitä. Parhaiten koulutettuja olivat lääkintälotat, joista 67 prosenttia oli kurssin käyneitä. Muonituslotista kurseilla oli ollut 53 prosenttia, toimisto- ja viestilotista 37 prosenttia ja varus-, keräys- ja huoltototista 24 prosenttia. (Mt., 519).

5.3.2 Lottien henkinen koulutus

Talvisodassa lotat lähtivät sotatoimialueelle usein ilman yksityiskohtaisia ohjeita komennuksesta. Vaikka lotat olivat tottuneet kenttätööhön jo ennen sotaa muonittajina sotaharjoituksissa ja Kannaksen linnoitustyömailla, oli tietoisuudessa vaaratilanteiden kohtaamisesta kuitenkin merkittäviä puutteita. Tilanne ei juuri muuttunut jatkosodassakaan, vaikka asiaan pyrittiin kiinnittämään enemmän huomiota. Lottien historiaa laajalti tutkinut Annika Latva-Äijö (2009) kirjoittaa: ”Varsin varmasti voidaan väittää, että hyvin monet kentälle lähteneet lotat eivät todella tiensivät, minne olivat menossa ja mikä heitä siellä odotti. Ja näin oli sitä useammin ja todennäköisemmin, mitä pidemmälle sota venyi.” (Mt., 364.)

Kuten edellisessä, lottien nuoruutta käsittelevässä luvussa kävi ilmi, aiheutti koulutuksen puute tietämättömyyttä sodan todellisuudesta, mikä näkyi esimerkiksi suoranaisten tyhmänrohkeutena ja naiiviutena vaaratilanteissa.

Joidenkin lottien kertomuksista kuitenkin ilmenee, että lottakoulutukseen saattoi sisältyä jonkinlaista kriisikoulutusta. Annettiin esimerkiksi ohjeita rauhoittaa hädässä olevia ihmisiä (ks. esim. Alhainen 2004, 50). Myös henkisen selviytymisen perusteita oli käyty läpi. Muonitustarkastaja Tellervo Hakkarainen (1999) esimerkiksi kertoo talvisodan syttymisestä Helsingissä seuraavaa:

Minulle on jäänyt sellainen muistikuva, etten oikeastaan pelännyt pommitusten kestäessä, vaikka olin vaarassa kuten muutkin rautatiekuilussa kyyristelevät. Ehkä olin jotenkin valmistautunut tuohon kokemukseen, olinhan saanut lottakoulutuksen, jonka yhtenä tavoitteena oli itsensä hallitseminen kriisitilanteissa. (Hakkarainen & Huovinen 1999, 49–50.)

Sodan pitkittyessä lottajohto alkoi kuitenkin huolestua kenttälottien henkisestä kestävydestä ja psyykkisten voimavarojen vähenemisestä, minkä nähtiin vaarantavan koko järjestön toimintakyvyn. Huoli oli aiheellinen, sillä sotaväsymys näkyi lotilla työmoraalin ja -tehokkuuden heikkenemisenä. Joutilaisuus, jolle asemasota antoi enemmän sijaa vapaa-ajan lisääntyessä, nähtiin kaikkien paheiden alkuna. Eräs lääkintäjaoston päällikkölotta esimerkiksi kirjoittaa kuvaavasti raportissaan:

Ei turhaan sanota, että joutilaisuus on paheitten alku. Sellaisissa paikoissa, jossa on vuorotyö, vaikka rasittavakin, jää paljon joutilasta aikaa ja se johtaa seurusteluun joukossa, jossa ei ehkä muuten viihtyisi ja keksimään kaikenlaisia huvituksia, jotka eivät ole korkeinta luokkaa.¹⁴

Tällä lääkintäjaoston päällikkö viittaa muun muassa sotilaiden ”ryyppäysseuroihin”, joihin oli havainnut myös lottien osallistuneen. Joutilaisuuden vaaroja painotti jo muun muassa saksalainen Albert Zimmermann (1920) ensimmäisen maailmansodan jälkeen ilmestyneessä kasvatusoppaassa *Kenen kanssa naimisiin? Nuorille ja nuorten vanhemmille*. Ratkaisuna joutilaisuuden ongelmaan hän näki ahkeruuden ja työteliäisyyden, joiden hän uskoi ehkäisevän ”huonojen ajatusten pääsyä oraalle”. (Mt., 52.) Lottajohtokin näki tärkeimpänä ratkaisuna ongelmaan monipuolisen harrastustoiminnan lisäämisen ja siten vapaa-ajan vieton ohjaaminen mahdollisimman tehokkaasti pois ”tylsäilystä” ja muista haitallisista ilmiöistä. (Pohls 2009, 386–388, 391–393.) Henkiset harrastukset, joihin lottia

14 KA Sörnäinen, kansio A 154. Kokemuksia kenttälottien terveydellisistä oloista (Virallisesti: ”Havaintoja kenttälottien parista”). Esitys lääkärilottien kokouksessa Helsingissä 18.5.1944, sivut 9–10; ks. myös KA Sörnäinen, kansio A 153. Valistussihteeri lotta Valkaman päiväkirja 1942: ”Ilmavalvontalottien työttömyys on täällä päivänpolttava kysymys. Upseeristokin valittaa tuota. Laiskuus tahtoo olla paheiden äiti.”

kehotettiin ryhtymään, olivat lukeminen, kirjoittaminen ja opiskelu muun muassa Keskusjohtokunnan järjestämän kirjeopiston kautta. Muina ”oikeina ajanviettopapoina” tarjottiin esimerkiksi ohjelmallisia lottailtoja ja -kerhoja, kanttiininsisustus- ja tietokilpailuja, puhdetöitä sekä laulua ja lausuntaa. Lisäksi rohkaistiin ruumiinliikuntaan lisäämällä muun muassa voimistelua ja erilaisia urheilukilpailuja. Etenkin hiihtokilpailuja järjestettiin paljon. Urheiluun kannustettiin myös erilaisten urheilumerkkien avulla. Lottailtojen aiheina oli Suomen historiaan ja Lotta Svärd-järjestöön sekä lotan henkiseen kasvuun ja käytännön vaatimuksiin liittyviä teemoja. Elokuvista muodostui myös lottailtojen vetonauloja.¹⁵ Lottakerhotoiminnassa taas kokoonnuttiin käsitöiden parissa iltaa istumaan. Ohjelmana oli muun muassa musiikkia ja hartausohjelmaa. (Aitovieri 2010, 119–120.)

Keskeinen rooli lottien henkisestä hyvinvoinnista huolehtimisessa oli lottien sosiaalisesta aktivoinnista vastaavilla yhteyslotilla ja mielialoista vastuussa olevilla valistuslotilla. Yhteyslottien päätehtävän, sosiaalisen aktivoinnin, perimmäisenä tarkoituksena oli kenttälottien yhteisöllisyyden ja lotta-aatteen vahvistaminen. Yhteyslotat olivat usein eräänlaisia äitihahmoja, oman toimialueensa, divisioonansa tai armeijakuntansa lottien ehdottamia johtajia. (Pohls 2009, 251, 390; Olsson 2005, 133.) Valistuslotat taas toimivat yhteyslottien tukena ja olivat eräänlaisia lottien työnohjaajia, jotka kiersivät yksiköissä keskustelemassa kenttälottien kanssa. Heidän tehtävänään olin toimia henkireikänä sodan paineessa ja ylläpitää kodin ja järjestön välistä yhteyttä. (Pohls 2009, 251, 390.)

Yhteyslotan tehtävänä oli myös nimittää lottavanhin jokaiseen alaiseensa yksikköön. Lottavanhimmaksi tuli valita lotta, joka oli oikeudenmukainen ja velvollisuudentuntoinen ja nautti yksikkönsä lottien luottamusta. Hänen tehtävänään oli toimia yhteyslottansa yhteyshenkilönä, joka tiedotti ja vastasi yksikön lottien mielialoista ja viihtyvyydestä sekä mahdollisista epäkohdista. Lottavanhimman tuli myös muun muassa perehdyttää uudet lotat yksikössä vallitseviin oloihin sekä valvoa lottien pukeutumista, käyttäytymistä sekä osallistumista lottailtoihin ja heille järjestettyihin tilaisuuksiin sekä järjestää ohjelmaa lottien vapaa-ajanviettoon. Lisäksi lottavanhin valitsi jokaiseen yhteismajoituspaikkaan tupavanhimman toimien sitten hänen esimiehenään. Tupavanhimman tehtävänä oli valvoa majoituspaikan järjestystä, siisteyttä

15 KA Sörnäinen, kansio A 154. Yhteyslottien työtä koskevia papereita. ”Näihin toimenpiteisiin olisi ryhdyttävä hajallaan olevien yksiköiden lottien huollon parantamiseksi”; Pohls 2009, 388–391; Latva-Äijö 2009, 388; Olsson 2005, 124, 133; ks. myös Aitovieri 2010, 45, 118–119.

sekä kurin noudattamista.¹⁶

Ongelmaksi koitui kuitenkin yhteyslottien valtava työmäärä; kenttälottia oli alaisuudessa satoja eikä henkilökohtaisten ja äidillisten suhteiden luominen jokaiseen kenttälottaan ollut mitenkään mahdollista. Yhteyslottien tukihenkilöitäkin, valistuslottia, oli aivan liian vähän - vuodesta 1942 alkaen vain kymmenkunta. Vasta sodan loppuvaiheessa heidän määrää lisättiin, ja Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alkaessa kesäkuussa 1944 valistuslottia oli työssä noin 60. (Pohls 2009, 251, 390.) Tämäkin luku tuntuu hyvin pieneltä, kun huomioi, että kentällä, vähintään 10 kilometriä asuinpaikkansa ulkopuolella, toimi päivittäin lähes 13 000 lottaa (Olsson 2005, 118).

Myös lääkärilottien kokouksessa Helsingissä 18.5.1944 pidetyssä esityksessä tulee hyvin esiin paitsi henkisen huollon vähäisyys, myös koulutuksen riittämättömyys ja tietämättömyyden ilmapiiri. Lääkintäjaoston päällikkölotta raportoi tarkastusmatkaltaan itärintamalta seuraavaa:

Lähtiessäni sille tarkastuskierrokselle, jonka tuloksia minun nyt pitäisi täällä selostaa, ei minulla ollut harmaankirjavaa aavistusta siitä, millaisia menettelytapoja käyttäen pitäisi toimia, eikä oikein siitäkään, mitä olin etsimässä. Liian optimistisena luotin siihen, että työ tekijäänsä neuvo, mutta olen saanut havaita, että tehtäväni on koko ajan kasvanut kuin lumivyöry ja että se aika, joka minulla siihen oli käytettävissä aluksi 3.kk joka sitten pidennettiin vajaalla kuukaudella, oli aivan riittämätön. Jokaisen lotan systemaattinen lääkärintarkastus ei voinut tulla kysymykseenkään, sillä jo pääsy kaikkien luo oli mahdottomuus ja siitä olisi syntynyt vain jonkinlainen joukkotarkastus siellä, missä sen olisi voinut järjestää, jolloin jokaisesta yksilöstä jää perin pintapuolinen käsitys. Tyydyin kulkemaan pääasiassa yhteyslottien kanssa heidän yksikkönsä alaisten lottien luona. Yritin persoonallisen kosketuksen kautta saada jonkinlaista kuvaa heidän olostaan ja elämästään ja pyysin lottia, jotka sitä halusivat kahdenkesken juttelemaan vaivoistaan. – – Se että aivan tietämättömänä koko kenttäarmeijaan kuuluvien lottien järjestelystä ja työsijoituksista sekä yleensä koko koneistosta siellä joutuu kulkemaan, on omiansa rajoittamaan mahdollisuuksia tehtävän täyttämässä ja ainakin minulla on kestänyt äärettömän kauan, ennenkuin olen päässyt kärryille vähääkään. – –

Paljon ilmenee lotissakin väsymystä ja psyykillisiä häiriöitä. Komennukselta pois pyrkimisen virtaus ei ole vain maatalouskamppailuun osallistuvien joukossa yleinen, vaan päivittäin sai kuulla yhteyslotalta kysyttävän, eikö jo pääsisi siviiliin. Eihän sovi ihmetelläkään tätä ilmiötä, onhan meillä jokaisella se tunne, että haluaisi jo välillä laskea lossiksi. – – Väsymys ilmenee mielestäni enimmänsä johtavassa asemassa olevien keskuudessa ja osoittanee parhaiten, että se on henkistä väsymystä johtuen

16 Lottavanhimman toimintaohjeet Lotta Svärdin julkaisussa Ohjeet yhteyslottien työtä varten 1.2.1943. Syvärännan lottamuseo. Lotta Svärd paperiarkisto. Laatikko: Rajatsto, Sotatoimialueet, Kenttälötat ym. Kirje Kenttälötille.

velvollisuudentunnosta ja suuremmasta vastuusta. – – Ei voi kieltää etteikö etulinjoissa ja vaaranalaisilla paikoilla työskentelevillä lotilla olisi ainainen jännitystilä, vaikkei heillä varsinaista pelkoa olisikaan. Vain muutama on suoraan sanonut pelkäävänsä, muut vain silloin kun tulee keskitys tai jotain tapahtuu.¹⁷

Erityistä huomiota lottien henkiseen hyvinvointiin alettiin kiinnittää kuitenkin vasta asemasodan aikana, vuodesta 1942 lähtien, ja ennakkovalmennuksesta ja jälkihoidosta vasta vuonna 1943. Esimerkiksi keräys- ja huoltojaoston päälliköiden neuvottelu- ja opintopäivillä Helsingissä 23.–24.10.1943 käsiteltiin asiaa. Muun muassa rouva Aili Salomaa alusti tuolloin aiheesta otsikolla ”Kenttälottien huolto kotirintamalla”. Alustuksessa painotettiin etenkin kentälle lähtevien ennakkovalmennusta, jonka Salomaa näki erityisesti paikallisosastojen tehtävänä. Salomaa myös ehdotti yhteyslotan nimityksen muuttamista *kenttälottahuoltajaksi*, jollainen tulisi olla jokaisessa paikallisosastossa. Kenttälottahuoltajan tehtävänä oli Salomaan mukaan kenttälottien hoitaminen ja valvominen paitsi komennukselle lähdetessä ja itse komennuksella, myös lomalla ja komennukselta palattua. Neuvottelu- ja opintopäiville osallistui myös lottajärjestön puheenjohtaja Fanni Luukkonen, joka niin ikään kehotti kiinnittämään erityistä huomiota jälkihoitoon. Kenttälottahuoltaja oli tärkeässä asemassa myös ”hairahtuneiden lottien” kohdalla, joita tuli ymmärtää ja tukea kotiuttamistilanteessa. Opettaja Sylvia Linnanheimo puolestaan luennoi aiheesta ”Kenttälottien huollosta rintamalla” pitäen tätä huoltotehtävää erityisesti yhteyslotan tehtävänä. Apuna henkisessä huollossa yhteyslotalla olivat lottavanhimmat ja tupavanhimmat. Suurimpana kenttälotan voimavarana Linnanheimo näki hyvän lottasisaruuden.¹⁸

Merkillepantava seikka selviytymisen kannalta on myös lottavanhimpien usein nuori ikä (ks. esim. Alhainen 2004, 65). Esimerkiksi viestilotta Kyllikki Villasta (2006) tuli lottavanhin 19-vuotiaana ja ilmaivalvontalotta Hilja Ilona Meltosta (1985) 21-vuotiaana. Myös yhteyslotat saattoivat olla varsin nuoria. Rovaniemeläisestä haastateltavastani, lääkintälotta Jennystä, tuli yhteyslotta 21-vuotiaana. Hän kertookin, ettei virka ollut mieluinen:

Mie en ois millään halunnu semmoseen ikävään virkaan, mutta lottahommista vaan panivat ja sanovat että mee vain sinne! Olin mielestäni vähän liian nuori siihen hommaan, mutta

17 KA Sörnäinen, kansio A 154. Kokemuksia kenttälottien terveydellisistä oloista (Virallisesti: ”Havaintoja kenttälottien parista”). Esitys lääkärilottien kokouksessa Helsingissä 18.5.1944, s. 9–10.

18 KA Sörnäinen, kansio A 47. Lotta Svärd Keskusjohtokunnan kirjelmät piireille 1943. Pöytäkirja keräys- ja huoltojaoston päälliköiden neuvottelu- ja opintopäiviltä 23.–24.10.1943; Aili Salomaan esitys ”Kenttälottien huolto kotialueella”.

mukavasti se meni, ei siinä mitään hättää ollu.

Vastaavalla tavalla myös sotilaiden läheisimmät esimiehet ovat sodassa usein hyvin nuoria. ”He olivat teinejä johtamassa teinejä”, kuten yhdysvaltalainen everstiluutnantti ja sotatieteiden emeritusprofessori Dave Grossman (1996) kirjoittaa Vietnamin sodan veteraaneista. Amerikkalaissotilaita Afganistanin sodassa havainnoinut amerikkalaistoimittaja Sebastian Junger (2011) taas kirjoittaa 22-vuotiaan ryhmänjohtajan olleen Afganistanissa isähahmo 19-vuotiaalle sotilaalle. Vanhempien ja kokeneiden roolimallien ja mentorien puute aiheuttikin nuorille sotilaille haasteen selviytyä sodan paineissa. (Grossman 1996, 264–265; Junger 2011, 155.) Vastaavalla tavalla myös lottaesimiehen ja äitihahmon titteli varsin nuorella iällä saattoi tuntua varsin hämmentävältä ja ahdistavaltakin, kuten myös Villan ja Melton päiväkirjamerkinnöistä käy ilmi. Villa (2006) nimittää tittelii ”tuhannesti kirotuksi viraksi” (Mt., 329) ja kirjoittaa 6.1.1943 Tiiksjärvellä seuraavaa:

Yhteysslotta soitti iltapäivällä, että minut on määrätty lottavanhimmaksi Korvassa [yksikön peitenimi]. Virkaiän perusteella arvatinkin. Kun olisin edes vanhempi, järkevempi, lujaluonteisempi –. Tämä tällainen ei ole hyväksi muutenkin komentelemiseen taipuvalle luonteelleni. Voi kunpa nyt osaisin olla niinkun pitää! Jaksaisin vastata edes itsestänikään. (Mt., 243.)

Melto (1985) puolestaan kirjoittaa Kuhmossa 4.10.1943:

On vaikea muistaa, että olen nyt lottavanhin. Tämän huomasi tänään, kun hiukan myöhässä saavuini päivällispöytään. Kaikki seisoivat juhlallisina odottamassa minua paikalleni Papan oikealle puolelle. Täytyypä muistaa olla vast'edes ajoissa! Toisaalta on tämä hauskaakin. Tunnen itseni perheen äidiksi, jolla on monia huolia ja tehtäviä. Täytyy järjestää ja johtaa ja saattaa kaikki kuntoon talvea varten. (Mt., 220.)

Vaikka parikymppinen lottavanhin osasikin ehkä asettua nuorten rivilottien tasolle paremmin kuin vanhemmat lottajohtajat, ei hänellä välttämättä ollut valmiuksia toimia auktoriteettina. Myös lottaesimiehen rooliin liitetty vastuullinen äidillisyytensä saattoi tuntua vieraalta kypsymättömälle nuorelle lotalle.



Kuriton lotta junassa tupakalla.
Kuva: Pohjois-Pohjanmaan museo. Uno Laukan kokoelma.

5.4 Lottakuri – ”Joukkoon yksinomaan papin hartaustilaisuuksia taikka upseeriluentoja”

5.4.1 Kuuliaisuuteen kasvattaminen

2.8.1942 Tiiksjärvi

Roope [puh.lotta] sai juuri piiriltään kirjeen, jossa oli liitteenä Keskusjohtokunnan kenttälottien pukeutumisesta, käytöstä ym. koskeva kirjelmä. Olemme aivan kuobuksissamme sen

kangistuneisuuden ja joustavuuden puutteen vuoksi, mitä tästä ilmenee. Hihat alhaalla, kaulus kiinni, tummat sukat, ulkona aina lakki päässä, siviilipukua ei suljetussakaan seurassa. Ne naiset pitäisi tuoda muutamiksi kuukausiksi näihin oloihin! Roope luki ääneen ja me kiljuimme ympärillä. Luulevatko ne todella, että näitä määräyksiä voi noudattaa käytännössä ja että niitä noudatetaan? Vai ovatko ne vain teoriaa, muodon vuoksi? Kunpa Keskusjohtokunnan ja piirien tädit olisivat olleet näkemässä äskeitä kohtausta! Roope käveli edestakaisin pitkät housut jalassa ja savuke kädessä ja luki ääneen ”pasmoja”. Me istuimme ympärillä, kuka pöydällä, kuka missäkin, kirjavissa kesävaatteissa ja paljasjaloin. Naurettavaa. (Villa 2006, 165.)

Myös viestilotta Kyllikki Villan päiväkirjamerkintä kertoo värikkäästi lottakurista ja kenttälottien ja lottajohdon välisestä suhteesta. Villa toimi tuolloin Tiiksjärven lentokentän ilmavalvontakeskuksessa. Kuten otteesta käy ilmi, puututtiin lottien ulkonäköön tiukoin määräyksiin ja yksityiskohtaisin ohjein. Lottapuvun oikeaoppinen käyttö nähtiin tärkeäksi, eikä pukeutumisessa saanut ohjeiden mukaan ilmetä ”vallattomuutta eikä mielivaltaa”, sillä lottapuku oli järjestön näkyvin tunnus. Puvun kanssa tuli pitää tummia sukia ja kauluksen oli oltava kiinni, hihojen alhaalla ja sekä kauluksen että mansettien oli oltava puhtaan valkoiset. Kirjavien tai räikeiden kenkien käyttö oli kokonaan kielletty ja manttelin tuli olla siististi napitettu eikä käsiä saanut pitää taskussa. Lakki taas tuli pitää aina ulkona päässä, sen tuli olla suorassa ja melko edessä siististi kammattujen hiusten peittona.¹⁹ ”Teatterikampauksia” eikä meikkiä sallittu. Siviilipuvun käyttö komennuksella oli niin ikään ehdottomasti kielletty. (Latva-Äijö 2009, 363 ja Alhainen 2004, 52, 127.)

Määräykset tuntuivat etenkin rintamaoloissa usein kohtuuttomilta. Lottapuvun käytön sääntöjä kun oli vaikea sodan kaaosmaisissa oloissa noudattaa, kuten Villan kirjoituksesta jo hyvin kävi ilmi. Myös kemiläinen, Sortavalassa toiminut radistilotta kertoo:

Lottapukuhan on hieno puku ja se käy paraateissa, mutta määräysten mukaan sen piti olla kaksikytviis senttiä maasta ja oli kangaspula ja se ei ollut tarpeeksi leveä, kun käveli ja villasukat oli alla, se kietoutui jalkoihin. Se suorastaan sito naisen. Se oli mahdoton kävellä, jollei nostanut helmasta. Sitten jokailtainen pesu sen ajan pesuvehkeillä. Valkoiset mansetit ja kaulukset piti olla puhtana. Jos me vain suinkin voitiin, me oltiin omissa vaatteissa, siksi että säästettiin saippuota. (Haavikko 1994, 175.)

¹⁹ Esiintyminen lottavarusteissa Lotta Svärdin julkaisussa Ohjeet yhteyslottien työtä varten 1.2.1943; Syvärannan lottamuseo. Lotta Svärd paperiarkisto. Laatikko: Rajatsto, Sotatoimialueet, Kenttälötat ym. Kirje Kenttälötille.

Moni lotta joutuikin poikkeamaan siviilipuvun käyttökiellosta komennuksella jo siitä syystä, että kangaspula oli sotavuosina huutava, eikä lottapiirin varastosta saatu uusia vaatteita kuluneiden tilalle tarpeeksi nopeasti (Latva-Äijö 2009, 374–375; ks. myös Alhainen 2004, 52). Jatkosodan lopulla pukeutumissääntöä kevennettiin hieman, ja vuoden 1943 komennuksella olevan lotan järjestyssäännössä yksinkertaiseen siviilipuvun käyttöön annetaan lupa vaikean varustilanteen takia. Kovin suuresta myönnytyksestä ei kuitenkaan ollut kyse, sillä lotan oli lupa esiintyä siviilipuvussa vain sisällä kotioiloissa, ei ”missään tapauksessa julkisilla paikoilla eikä matkoilla”. Kotioiloissakin siviilipuvun käyttö oli luvallista vain, mikäli lottapuku oli pestävänä tai korjattavana.²⁰

Ulkonäköön liittyvistä määräyksistä poikettiin vaativien olosuhteiden lisäksi myös turhamaisuuden tähden. ”Toki me tytöt halusimme näyttää poikien silmissä näteiltä ja niin hilkka liukui pikku hiljaa kohti takaraivoa jättäen hiuslaineet kauniisti näköksälle”, kertoo itärintamalla toiminut kanttiinilotta Meeri Kaarina Repo s. Rantalainen. (Alhainen 2004.) Lottakurin ankaruutta osoittaa kuitenkin se, että ulkonäkösäntöjen rikkomisesta saattoi seurata jopa kotiuttaminen (Latva-Äijö 2009, 363), ja erityisesti turhamaisuudesta johtuvaa ulkonäkösäntöjen rikkomista paheksuttiin. Muun muassa edellä mainitun kemiläisen radistilotan kertomus on osoitus tästä:

Minä olen aina ollut hyvin kalpea ja äiti opetti minut nätisti meikkaamaan, mutta kun lottavanhin näki, hän pani minut pesemään naaman ja huulipunan. Lotta ei saanut meikata, eikä herättää huomiota eikä olla seksipommi. Se oli niin ankaraa se moraali. Meidät pyydettiin aika ajoin lottavanhimman luo puhutteluun ja joka kerta minut pantiin pesemään naamani. (Haavikko 1994, 176.)

Lotta Svärd-järjestö omaksui kurin käsitteen jo siksi, että sillä oli juurensa sotilaallisessa Suojeluskuntajärjestössä, jonka sisarjärjestöksi se mielsi itsensä (Valkama 1942, 16). Sotilaallinen sisaruus korostui jatkosodassa, jolloin järjestö liitettiin kokonaisuudessaan osaksi puolustusvoimia ylipäällikkö Mannerheimin päätöksellä heinäkuussa 1941 (ks. Halonen 2000, 2). Yhteishengen, isänmaallisuuden ja kurinalaisuuden nähtiin ylipäätään liittyvän tiiviisti toisiinsa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä (Mälkki 2008, 190). Sotilaskasvatusta taas määrittää erityisen suuri kurin noudattamisen vaatimus,

20 Komennuksella olevan lotan järjestyssäännöt Lotta Svärdin julkaisussa Ohjeet yhteyslottien työtä varten 1.2.1943.

Syvärannan lottamuseo. Lotta Svärd paperiarkisto. Laatikko: Rajatsto, Sotatoimialueet, Kenttälötat ym. Kirje Kenttälötille.

sillä siinä on kyse vahvasta vallan ja jopa tappavan voiman käytöstä, johon sisältyy aina suuri vaaran ja katastrofin riski. Tämän riskin hallinta vaatii sääntöjä ja kuria. (Ks. esim. Toiskallio 2009b, 69.)

Lottakurin perusedellytyksenä nähtiin kuuliaisuus lottajohdolle, jonka tuli ensisijaisesti ilmetä sääntöjen ja määräysten noudattamisessa, toisena kuuliaisuutena lottatehtävissä ja kolmantena kuuliaisuutena lottajohdolle lottapukuisena. Kuuliaisuutta lottapuvun käytössä rikottiin lottajohtaja Aino Valkaman (1942) mukaan eniten. Hän painottaakin lottakuria käsittelevässä artikkelissaan lottien koulutusohjelmisto -julkaisussa seuraavaa: ”On tärkeä muistaa, että järjestöpuku kuten järjestönimi on erinomainen suoja. Se tekee kantajastaan sotilaan asesisaren, työtoverin, jota myös sellaisenaan kohdellaan.” (Mt., 18.) Lisäksi kuuliaisuuteen lottajohdolle sisältyi vielä neljäntenä tekijänä kuuliaisuus esiintymisessä. Lotan ”erehtymisen vaaroina” Valkama nostaa esiin keimailun ja välinpitämättömyyden tai epäoikeudenmukaisuuden miehiä kohtaan. Lisäksi esiintymisessä painotettiin paitsi hyviä käytöstapoja, vaatimattomuutta ja vaitiolovelvollisuutta myös ehdotonta raittiutta. Kuuliaisuuden ohella lottakuriin sisältyi vielä olennaisena osana uskollisuus, jolla tarkoitettiin pyyteetöntä toimintaa asian puolesta sekä ”työn korkeimpana tienviittana” uhrautuvuus ja työn ja velvollisuuden hoitaminen hyvällä omallatunnolla eli kunniantunto. (Valkama 1942, 19–20.)

5.4.2 Kulttuurin viihteellistyminen ja kurin höltyminen

Sota-ajan viihdettä tutkineen Maarit Niiniluodon (1994) mukaan ”viihteestä tuli sodan voittaja”, osa henkistä sodankäyntiä. Hän uskookin sen toimineen ihmisten elämänhalun säilyttäjänä vaikeina vuosina. Sotavuosina kulttuuri myös viihteellistyi merkittävästi niin Suomessa kuin muissakin sotaa käyvissä maissa. Tätä todistavat jo elokuvien, teatterinäytösten, rintamaradioiden, viihdytyskiertueiden, asemiesiltojen ja kirjallisuuden ennennäkemätön suosio. Jatkosodan aika olikin populaarikulttuurin, jonka lajeista erityisesti elokuvan, kulta-aikaa. Jokaista elokuvaa kävi tuolloin katsomassa lähes puoli miljoonaa ihmistä. (Mt., 11.) Talvisodan aikana organisoitua viihdytystoimintaa ei vielä ollut sodan hektisyyden ja lyhytaikaisuuden takia, mutta osaltaan viihteellisyyden ei nähty myöskään sopivan vakavaan ajankohtaan. Kristillis-isänmaallisesti painottunut valistustyö herätti kuitenkin arvostelua jo tuolloin. Oli tahoja, jotka kokivat sen pitkävetoiseksi ja vaikuttavan siten kielteisesti mielialoihin. Jatkosodan alussa perustettiinkin Valtion tiedustelulaitoksen

viihdytysosasto. (Niiniluoto 1994, 17, 21, 39, 79.) Osaston tehtävänä oli irrottaa mielet hetkeksi sodasta, ehkäistä sotaväsymystä, tuoda tervehdys kotirintamalta sekä vahvistaa yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ja asevelihenkeä. Rintamaväkeä varten perustettiin Päämajan alaisia sota- ja rintamateattereita. (Lehtinen 2009, 198, 200; Niiniluoto 1994, 176.)

Sodan pitkittyessä alkoi myös lottien alkuaajan innostus vähetä ja kaivattiin yhä enemmän kevennystä arkeen. Sotaväsymys ja viihteellisyyden kaipuu ilmenivät sotilaiden lailla myös lotilla höltyneenä suhtautumisena kuriin. Kurinpito ja etenkin kenttälottien henkinen hyvinvointi muodostuivatkin asemasodan aikana lottajohdon keskeisimmäksi huolenaiheeksi. (Ks. esim. Olsson 2005, 132.) Lottajohdon suhtautuminen viihteeseen oli hyvin varauksellista ja talvisodan aikaisia kristillis-isänmaallisia arvoja kannattavaa. Kuvaavaa on, että esimerkiksi lottajohtaja Aino Valkama (1942) kutsui talvisodan kristillis-isänmaallista henkeä sodan juhlaiksi. Jatkosodassa oltiinkin tultu sodan arkeen, joka vaati yksilöltä yhä vahvempaa moraalista selkärankaa. (Mt., 16.) Myös kenttäpastorit kokivat itsensä syrjäytetyiksi talvisodan hengellisen ilmapiirin heiketessä. Siinä missä viihteen puolestapuhujat uskoivat viihteen lisäävän taistelutahtoa, uskoivat vastustajat sen heikentävän ja turmelevan sitä. (Niiniluoto 1994, 170–171, 174–175.)

Myös Olavi Paavolainen kritisoi *Synkässä yksinpuhelussaan* (1961/1946) sota-ajan viihteellistä kulttuuria. Hänen mukaansa sota-ajan todellisuus kun oli kuohuttavampi kuin mikään draama. Keskeisinä keinoina paeta todellisuutta hän piti alkoholia ja taidetta, joiden ei nähnyt tarjoavan älyllistä haastetta. (Mt., 187–188; ks. myös Niiniluoto 1994, 111.) Sota-ajan kirjallisuuttakin Paavolainen (1961) arvosteli, sillä se ei kyennyt palvelemaan sitä tarkoitusta, mikä hänen mielestään oli kirjallisuuden päätehtävä eli saada ihmiset ajattelemaan. (Mt., 440; ks. myös Niiniluoto 1994, 127 mukaan.) Sukupuolta nuorille naisille suunnattujen elämäntapaoppaiden valossa tutkineen Tiina Männistön (2003) mukaan taas elokuvien katsottiin 1900-luvun alussa vaikuttavan naiskatsojiin epäedullisella tavalla. Opaskirjojen kirjoittajat uskoivat elokuvien lumemaailman vääristävän kuvaa todellisuudesta ja turmelevan joutilaisuudella ja kevytmielisyydellä tyttöjen siveyttä ja kasvua. Myös muun viihteen, kuten kevytmielisten romaanien, tanssin, kortinpeluun, iltamien, kahviloiden ja teatterin nähtiin uhkaavaan nuoria naisia. (Mt., 143–146.) Lottailtojen ohjelmassakin ”tiettyä varovaisuutta ja selkärankaa pidettiin suotavana”. Lottajohtajia esimerkiksi valistettiin seuraavasti:

On aivan väärin kuvitella heidän [lottien] kaipaavan kevyttä, tyhjää tingel-tangel ohjelmaa yhtämittäisine nauruhermoja kutkuttavine esityksineen. – – Monta kertaa kiitollisempia lotat ovat heille tarjotusta, kunnollisesta, isänmaallisesta ja uskonnollisesta ohjelmasta. Jos jotain kevyempää esitetään, niin yhdistettäköön se hienovaraisesti isänmaalliseen illanviettoon, ja varottakoon sotkemasta uskonnolliseen.

Kaunis ja hyvin yleisesti käytetty tapa on lopettaa isänmaallisissakin merkeissä vietetty ilta pienellä hartaushetkellä, tai ainakin asiallisella laululla. Mutta taas minä sanon, varottakoon sotkua. Vain kyky, joka hallitsee joukkonsa, pystyy sen riehakkaan mielialan yht'äkkiä muuttamaan vastaanottavaksi iltarukoukselle ja iäisyyskysymykselle. – Lottailtojen ohjelma siis mieltäkohottaviksi ja asiallisiksi. Joukkoon yksinomaisia papin hartaustilaisuuksia taikka upseeriluentoja. 21

Kristillis-isänmaalliset lottaillat ja valistustilaisuudet sekä papin hartaustilaisuudet ja upseeriluennotkin toivat osalle lotista virkistävää vaihtelua arkeen (Olsson 2005, 134). Myös iltojen suunnittelu ja järjestely toivat mieluisaa tekemistä ja vahvistivat yhteisöllisyyttä (Latva-Äijö 2009, 388). Toiset lotat kaipasivat kuitenkin yleistä viihdekaipuunkulttuuria mukaillen kevyempää ohjelmaa. Kyllikki Villa (2006) esimerkiksi kirjoitti Tiüksjärveltä 15.12.1942 närkästyneenä äidilleen seuraavaa:

Eilen illalla oli "lottailta" Kanttiinilla. Yhteyslotta, muuan toinen tantta ja kaikki [lento-] laivueen lotat. Kaksi ensinmainittua ihan nuoria ihmisiä, mutta voi, tanttoja silti! Eivätkö lotat voi järjestää yhtään iltaa, joissa olisi tosiaan hauska ohjelma eikä iänkaikeista asioiden vatkaimista ja venyttämistä? Lauantai-iltana olimme [lento-] laivueen pikkejouluissa, nauroimme puolitoista tuntia ihan ulvoen ja lähdimme oikein hyväntuulisina ja virkistyneinä pois. Tämän piti myös olla jonkinlainen pikkejoulu, järjestetty meidän "ylösrakentamiseksi" – istuimme siellä kaksi ja puoli tuntia ja lähdimme pois melko uuvuksissa, kyllästyneinä ja harmissamme. Pääsimme oikeaan viireeseen vasta, kun ulos tultuamme aloimme laulaa "Illan muistan ihanaisen armaan". Hub –! (Mt., 237–238.)

Lottaillat saattoivatkin olla osalle lotista myös tympeää pakkopullaa, kuten Villalle (2006) kirjaimellisesti. Kirjeissään rintamalta äidilleen hän moittii tilaisuuksien "tanttamaisuutta": "Lottaillassa saarnattiin moraalialia ja syötettiin kamalan ummehtuneen makuista pullaa. Hirveitä tilaisuuksia." (Mt., 326.) Suurhyökkäyksen aikaan 16.6.1944 hän kirjoittaa jälleen Tiüksjärveltä seuraavaa:

Eilen meillä oli lottailta, ihan samanlainen kuin ennenkin moraalisaarnoineen. Hilpeän seurustelun, reippaan laulun ja isänmaallisen innostuksen merkeissä niitä ei koskaan saada

21 KA Sörnäinen, kansio A 154. Yhteyslottien työtä koskevia papererita. Kenttälottien vapaa-ajan vietto ja lottailtojen ohjelmat.

aikaan. Palaamme aina kotiin joko uhmaa täynnä tai matalalla mielellä. (Mt., 379.)

Ei Villalla kuitenkaan mitään lotta-aatetta vastaan ollut, päinvastoin, hän oli sen itsekin omaksunut, mutta häntä turhautti asian ilmentäminen. Tämä tulee esiin hänen Sortavalassa 20.2.1942 kirjoittamastaan päiväkirjamerkinnästä:

Muuan lotta toi meille Keskusjohtokunnan terveiset, t.s. oli puolen tunnin varsinainen teennäinen tilaisuus ruokasalissa. Fraaseja ja ikuisesti samaa sanahelinää – miksi ei milloinkaan mitään aitoa? Hän puhui työn ilosta, alttiudesta, lämmöstä ja iloisuudesta, jota kaikkea olen miettinyt ja johon olen pyrkinyt itsekseni – mutta en halua, että niitä tyrkytetään minulle. Sulkeudun heti ja mieleni nousee kapinaan. (Mt., 121.)

Jälkeenpäin Villa arvostelee lottajärjestöä myös siitä, ettei se huoltanut kentällä olevia lottia tarpeeksi aineellisestikaan:

Suomen armeija antoi meille muonan ja päivärahat. Lottajärjestöltä, joka oli meidät kasvattanut ja kouluttanut, saimme joskus ostaa laamapaidan tai villasukat. – – Vasta nyt olen ajatellut, että lottapiirit, joilla sentään oli varoja (ja jotka osasivat bankkia niitä), olisivat voineet lähettää meille edes terveysseiteitä ja saippuaa. Aineellisen huollon sijasta saimme lottapiirin ja keskusjohtokunnan kiertokirjeissä jatkuvasti moraali ohjeita, jotka meidän oloissamme olivat täysin epärealistisia. – – Paljon rikoimme turhanaikaisia sääntöjä ja olimme tottelemattomia, mutta työmme teimme aina kunnollisesti ja saimme siitä esimiehiltämme kiitosta. (Villa 2006, 14.)

Villan kohdalla on kuitenkin huomioitava, ettei häntä voidaan pitää lottien standardiyksilönä. Hän tunsu jo nuorena toiseutta ja vastusti läpi elämänsä tavanomaisuutta ja tiettyyn muottiin asettumista (ks. esim. Villa 2006, 374). Hän vietti suurimman osan elämästään rahtilaivoilla valtamerillä. Tästä huolimatta Villan lottajohtoa kohtaan osoittama turhautuminen on hyvä osoitus lottajärjestön sisällä vallinneista jännitteistä.

5.5 Kurinrikkomisen ilmeneminen

5.5.1 Tyytymättömyys lottajohtoa ja kuria kohtaan

Lottakuri oli sotilaskurin lailla kokonaisvaltaista ja ulottui kaikkialle lottien toimintaan. Hyvinkin pienestä rikkeestä saatettiin lähettää kotiin. Lotan

kotiuttamiseen riittäviä syitä saattoivat olla paitsi pukeutumiskoodin noudattamatta jättäminen²², myös vieraiden pitäminen kello 22 jälkeen²³ tai julkiset hellyydenosoitukset. Esimerkiksi haastateltavani Elsan muonituslottatoveri kotiutettiin Rovaniemen Rajavartiostosta jatkosodan alussa, koska hän oli istunut tulevan aviomiehensä sylissä julkisella paikalla:

*Aika pienestä sitä joutu kyllä lähtemään. Ei siinä paljon tarvinnu mitään kummempaa tehdä –
– Mie muistan Rajassaki, se oli yks minun hyvä ystävä ja huonekaveriki. Se oli siellä
ruokalassa istunu todennäköisesti, jos taru kertoo, sen kaverin [sylissä]. Nehän meni naimisiin
silloin sota-aikana. Ja sitten tuli tää [lotta-] päällikkö sinne, niin se sai lähtiä. Ei se tarvinnu
olla silti mikään huono ihminen, siellä helposti joutu lähtemään.*

Ankara kuri oli omiaan lisäämään rivilottien tyytymättömyyttä ja vastustusta lottajohtoa kohtaan. Myös luvattomia poistumisia tehtiin; syinä olivat tavallisesti huvittelumatkat, kuten elokuvat, tanssit, rekiretket tai treffit.²⁴ Eräs kanttiinilotta taas kotiutettiin hänen lähdettyä smukaan hiihtopartion tiedusteluretkelle Äänislinnan suunnalla keväällä 1942.²⁵

Ilmavalvontakeskuksessa Kuhmossa lottavanhimpana toiminut Hilja Ilona Meltokin (1985) arvosteli kurin ankaruutta päiväkirjassaan 23.10.1943. Lottavanhimpana hän oli mukana epävirallisessa oikeudenkäynnissä, jossa kolmea ilmavalvontalottaa syytettiin luvatta poistumisista vartiopaikaltaan. Näin Melto kirjoittaa:

*Minä tulin siihen tulokseen, että he olivat pelkästä ajattelemattomuudestaan tehneet rikkeensä.
Lapsellisia, nuoria ihmisiä, jotka ovat kaivanneet vaihtelua päiviinsä yksinäisellä
vartiopaikallaan. Minä en voi puuttua asiaan, mutta toivon, ettei heitä jätettäisi kenttäoikeuden
ankarasti tuomittaviksi. Tunnen, etten itse ole yhtään esimerkillisempi lotta kuin hekään.
(Mt., 223.)*

Kaikilla lotilla ei ollut kuitenkaan tarvetta kapinointiin. Myös haastateltavistani monet kertovat sopeutuneensa lottakuriin sen ankaruudesta huolimatta hyvin ja pitäneensä sitä luonnollisena asiana. Esimerkiksi Rovaniemellä ja Sallan

22 Syvärannan lottamuseo. Lotta Svärd paperiarkisto. Laatikko: Rajatsto, Sotatoimialueet, Kenttälötat ym. Kirje Kenttälötille.

23 KA Sörnäinen, kansio A 171. Lotta Svärd Keskusjohtokunta Kurinpitosisat 1942–1944 ”Musta kirja”. Yhteyslotta kirje Keskusjohtokunnalle helmikuussa 1944; Syvärannan lottamuseo. Lotta Svärd paperiarkisto. Laatikko: Rajatsto, Sotatoimialueet, Kenttälötat ym. Komennuksella olevan lotan järjestysäännöt.

24 Ks. esim. KA Sörnäinen, kansio A 171. Ilmavoimien Esikunnan Ye-osaston yhteyslotta kirje LS Keskusjohtokunnalle 4.3.1943, liitteenä Kuulustelupöytäkirja 19.2.1943.

25 KA Sörnäinen, kansio A 172. Rajatoimistoon saapuneet kirjeet 1940–1942. Äänislinnan Rajatoimiston kirje Keskusjohtokunnalle 15.1.1942.

rintamalla muonituslottana toiminut kemijärveläissyntyinen haastateltavani Kaarina kertoo:

Mä tiedän yhden, mutta en tuntenu [kotiutetun lotan]. Se vaan seurusteli jonkun kanssa. Se oli kova kuri, mutta ei siinä ollu mitään kiusaustakaan. Kyllä sitä kuria noudatettiin mikä siellä oli.



Lottia ja sotilaita rintamatansseissa.

Kuva: Pohjois-Pohjanmaan museo. Uno Laukan kokoelma.

5.5.2 Sota-ajan juhliminen – päihteet, tanssi ja seurustelu

Kuten edellä on käynyt ilmi, oli Lotta Svärd-järjestön kanta päihteiden, kuten alkoholin käyttöön ja tupakointiin hyvin kielteinen, ja lotalta edellytettiin ehdotonta raittiutta. Päihtyneenä esiintynyt lotta lähetettiin kotiin johtokunnan antaman varoituksen kera. ”Törkeässä sekä uusiintuvassa

tapauksessa tutkimuksen tuloksesta riippuen” seurasi rangaistusta määräaikainen tai ainiaaksi erottaminen järjestöstä.²⁶ Alkoholi oli kuitenkin osa sota-aikaista juhlintaa ja vapaa-ajan viettoa. Sotilaidenkin keskuudessa kiersi sanonta, että yksi litra spriitä vastaa kymmentä viihdytyskiertuetta (Paavilainen 2007, 96). Komppanian yhteisöelämää tutkinut Knut Pipping (1978, 1979–181) on todennut täysin raittiita sotilaita olleen erittäin vähän, joskaan komppaniassa ei ollut toisaalta vaikeita alkoholistejakaan. Sota-aikana alkoholin saanti oli helppoa, sillä viinan trokaus oli yleistä niin rintamalla kuin Sisä-Suomessakin (Oksanen 2008, 200). Viinaa oli kuitenkin vain harvoin varaa ostaa riittävästi. Siksi turvauduttiin erilaisiin korvikkeisiin, kuten bensiinin tuoksuiseen moottorispriihin, ”telaketjuun”, ja hyvin sikunapitoiseen, kotipolttoiseen aineeseen. Miehillä alkoholi näyttäytyi ennen kaikkea päihdyttävänä aineena, jonka maulla oli toissijainen merkitys. Lomalaisillakin kuului lähes asiaan tuoda rintamatovereille tuliaisiksi pullo alkoholia. Mikäli alkoholia oli tarpeeksi saatavilla, ei katsottu juuri aikaa eikä paikkaa. ”Koko kenttävartion tai tukikohdan miehistö saattoi maata humalassa ilman vartiota”, Pipping kuvailee. Humaltumista ei pidetty myöskään millään lailla häpeiltävänä, vaan se oli pikemminkin miehisyden merkki. Komppanian upseeritkaan eivät puuttuneet tavallisiin tapauksiin, mikäli niihin ei liittynyt ilkivaltaa tai ”vallattomuuksia”. (Pipping 1978, 179–181.)

Jatkosodan pitkittyessä myös naisten juominen lisääntyi. Olut laitettiin kortille vuonna 1941 ja seuraavana vuonna se kiellettiin kokonaan. Tämän seurauksena alkoholin painopiste siirtyi yhä enemmän väkeviin juomiin, mikä lisäsi humalahakuista juomista. (Oksanen 2008, 200.) Naisten runsaan juomisen pani merkille muun muassa Helsingissä lomailut Olavi Paavolainen (1961/1946) kirjoittaen tästä 12.1.1942 seuraavaa:

Kotirintaman elämän ilottomuus ei voi olla herättämättä myötätuntoa. Ravintoloiden ruokalistaista näkyy pula jo ankarana, ja ruokajonot tyhjien kauppojen edessä on huolestuttava. – – Huono ruoka on opittu huuhtomaan viinalla alas. Siinä subteessa naiset näyttävät ripeästi oppineen seuraamaan miesten esimerkkiä. (Mt., 183.)

Alkoholin käyttö ja kapina lottakuria vastaan ilmenevät värikkäästi Äänislinnassa lottana toimineen Tamaran (nimi todennäköisesti muutettu)

²⁶ KA Sörnäinen, kansio A 171 Lotta Svärd Keskusjohtokunta Kurinpitosiat 1942–1944 ”Musta kirja”. Ohjeet kotiutettujen lottien rankaisutoimenpiteitä varten.

kirjeestä lottaystävälleen:

Boksikavereina mulla on nykyään koko rykmentti – akejoja... Mm. kuuluu siihen rykmenttiin eräs ”vanhapiika” ts. rykmenttimme vääpeli elikkä ”Helvetin esikaupungin Venus”. Hänen mieliharrastukseensa kuuluu esitelmien pito omasta säädyllisyydestä ”nuoruudesta” (edesmenneestä) ja meidän epäsiiveistä elämäntavoistamme.

Eräänä iltana, kun tulin jo 23.30 kotiin, oli hän minua ovelta vastassa (tietenkin, se on näet sitä mun hyvää onneani). ”Sinäkö se oletkin”, sanoi hän paljonpuhuvalla äänellä ja katsoi minua epämielilyttävän pitkään lasimaisilla silmillään. ”Joo, minä se vain olen”, vastasin ja leijailin huoneeseen. Huomasin kaiken, vaikka huulillani karehtikin humalaisen typerä hymy, lakkini oli niskassa ja kiharani nenällä. Pääsin sillä kertaa kuitenkin enemmittä. Seuraavana päivänä tiesi kyllä koko lafka, että Tamara on ollut jublimassa ja tullut ”epäsäädyllisessä” asussa kotiin. En välitä, sillä parempi epäsiiveylinen asu ja säädyllinen mieli kuin päinvastoin. Eiks je? (Koivisto 1983, 202–203; ks. myös 212.)

Myös Kyllikki Villa (2006) mainitsee sota-ajan kirjeissään äidilleen heidän lottien ottaneen rintamaoloissa välillä alkoholia (ks. esim. Mt., 169, 209, 224, 465). Tiiksjärven lentokentällä he muun muassa juhlivat saksalaisten sotilaiden kanssa, josta hän kirjoittaa äidilleen 9.8.1942 seuraavaa:

Istun tässä ja pidän iltapäivystystä vähän väsyneenä. Tuli nim. juhlituksi eilen illalla. Olin ensi kertaa kahden meikäläisen lotan kanssa saksalaisten juhlissa. – – Siellä oli kymmenkunta upseeria ja neljä naista. Mukavat nojatuolit, Cointreau-likööriä, sähkögramofoni ja hyviä levyjä. Minäkin totesin taas osaavani tanssia – tangoakin – ja oli oikein hauskaa. (Mt., 169.)

Huvittavinta on, että Villa jopa pyytää äitiään, joka niin ikään toimi lottana, tuomaan tuliaispullon mukanaan rintamalle. Näin hän 10.12.1943 Tiiksjärveltä äidilleen kirjoittaa:

Huomenna menen taas käymään Paukkulassa [Villan upseeri-isän yksikkö 14. divisioonan esikunnassa Tiiksassa, noin 40 kilometriä Villan yksiköstä, Tiiksjärven lentokentältä, Rukajärvelle päin]. (Uolevin [ystävä] luona olen luvannut – kerran pubelimitse – käydä jouluna – ja hän on luvannut tarjota Cointreuta.) Apropos tuothan Sinäkin tullessasi itsellesi ja mulle – ettei tarvitse katsella kuivin suin – jonkin hienon, kauniin pullon, ei mitään kotimaista Marnia tai Moniccaa vaan Moscato Passittoa tai Cointreuta tai sellaista. (Villa 2006, 237.)

Villan ja hänen lottatovereiden juomiseen ei kuitenkaan rintamalla puututtu. Tämä johtui luultavimmin siitä, että lotat olivat Tiiksjärvellä armeijan

alaisuudessa ja lottajohdon valvonta kohdistui heihin pitkälti vain kauempaa selustasta. Toisin kävi esimerkiksi eräälle jo 13 vuotta lottajärjestön jäsenenä olleelle lotalle, joka kotiutettiin ja erotettiin järjestöstä alkoholin käytön takia keväällä 1944. Lotta oli kuulustelussa väittänyt, ettei ollut tuntenut väkijuomien makuakaan ennen komennustaan. Hän kertoi oppineensa juomaan vasta komennuksella, jossa lottatoveritkin lotan ihmetykseksi joivat.²⁷ Alkoholi olikin syynä monen lotan erottamistapauksessa. Esimerkiksi erästä kanttiinilottaa syytettiin paitsi humalassa esiintymisestä, myös kiljun keittämisestä, johon hänen väitettiin käyttäneen kaiken kanttiinin sokerin²⁸. Toinen lotta taas jäi kiinni viinan myymisestä²⁹.

Päihteistä puhuttaessa on myös huomioitava, että toisessa maailmansodassa käytettiin huumausaineita, kuten heroïinia, morfiinia, oopiumia ja kokaiinia, yleislääkkeinä. Lisäksi jatkosodassa saatiin aseveljeyden myötä saksalaisten ihmelääkettä Pervitiniä, joka oli amfetamiinia kaksi kertaa tehokkaampaa metamfetamiinia. Suurinta voimakkaiden lääkkeiden käyttö oli hyökkäysvaiheessa syksyllä 1941 ja vetäytymisvaiheessa kesällä ja syksyllä 1944. Kivun lievitykseen tarvittiin runsaasti lääkkeitä, sillä noiden kymmenen kuukauden aikana tapahtui 45 prosenttia kaikista sodan ajan haavoittumisista. Huumeiden käyttöä Suomessa tutkinut Mikko Ylikangas nostaa esille myös lääkintähenkilökunnan piristeiden käytön rintamalla, josta julkisuudessa on puhuttu hyvin vähän. Hän mainitsee sairaanhoitajien ja lääkäreiden käyttäneen joukkosidontapaikoilla ja sairaaloissa usein Pervitiniä ja muita muita piristeitä pysyäkseen valveilla jatkuvan potilasvirran äärellä. (Ylikangas 2009, 146–176.)

Tähän liittyen eräällä haastattelemani B/39. kenttäsairaalassa Kannaksella toimineella lotalla ja sairaanhoitajalla oli valokuva-albumissaan kuva sairaalan henkilökunnan musikaalista nimeltään ”Villa Pervitin” (ks. s. 258). Pervitinin haitoista, kuten riippuvuudesta, univaikeuksista ja hallusinaatioista ei aina oltu tarpeeksi tietoisia. ”Sitä [Pervitiniä] ei pidetty sen kummempaan kuin kahvinjuontia”, kertoo sairaanhoitajana sotavuosina toiminut Anne-Marie Franck. Tietoa siitä, kuinka moni lääkintähenkilöstöön kuuluva olisi jäänyt koukkuun huumausaineisiin sota-aikana, ei kuitenkaan ole. Joidenkin sairaanhoitajien ja lääkäreiden tiedetään kuitenkin jatkaneen piristeiden käyttöä sodan jälkeenkin. Noin puolet sodan jälkeisistä morfinisteista luettiin

27 KA Sörnäinen, kansio A 170 LS Keskusjohtokunta Kurinpitoasiat 1942–1944. Lotta Svärd Saimaan Piirin Piirijohtokunta, Pieksämäellä 10.6.1944.

28 KA Sörnäinen, kansio A 171 Tapausta koskevat asiakirjat.

29 KA Sörnäinen, kansio A 170. LS Keskusjohtokunta Kurinpitoasiat 1942–1944. Lotta Svärd Lounais-Hämeen piirin Piirijohtokunta, Forssassa 21.1.44. Koskee: eroittamis päätöksen vahvistamista.

lääkintähenkilöistöön sota-aikana kuuluneiksi. Piristeitä ja lääkkeitä käytettiin myös lottien keskuudessa. Määrästä ei ole tietoa, mutta Ylikankaan tutkimusten perusteella niiden käyttö on luultavimmin ollut yleisintä juuri lääkintälottien keskuudessa. (Ylikangas 2009, 146–176.)

Lääkintälomat joutuivat sairaanhoitajien ja lääkäreiden lailla tekemään etenkin vuoden 1941 hyökkäysvaiheen ja kesän 1944 aikana todella raskaita ja pitkiä päiviä, pahimmillaan monta vuorokautta putkeen ilman unta. Eräs helsinkiläinen lääkintälotta kertookin kesän 1944 komennukselta Vahvialasta, Kannakselta seuraavaa:

Siellä oli myös lääkekaappi ja nyt vasta vuosien kuluttua olen tajunnut, mitä kaikkea siellä oli. Me annettiin lääkkeitä ja otettiin itse. Joskus otettiin kofeiinia. Yhden lotan tiedän, joka sekosi, kun se valvoi kofeiinilla ja nukkui medinaalilla. (Haavikko 1994, 181–182.)

Tupakkaakin poltettiin lottien keskuudessa (ks. esim. Villa 2006, 222; Lehväslaiho 2006, 208; Huuskonen 1999, 100–101). Helsinkiläinen haastateltavani, Hangon rintamalla jatkosodassa toiminut toimistolotta Sofie, kertoo – edellä mainitun alkoholin käytön komennuksella oppineen lotan lailla – oppineensa tupakoimaan komennuksella. Tätä samaa osoittaa myös erään emäntälotan kotiuttamisasiakirjassa oleva maininta siitä, että linnoitustyöyksikkö, jossa hän toimi, oli jo aiemmin saanut muistutuksen tupakoinnista. Muistutukseen olivat ainakin kolme yksikön lottaa vastanneet: ”kun emäntäkin polttaa, niin on tullut opeteltua”.³⁰

Ristiriitaiselta järjestön ehdottoman raittiusaatteen kannalta tuntuu etenkin se, että usein myös lotille jaettiin miesten lailla muonatupakat (ks. esim. Hakko 1988, 243; Lehväslaiho 2006, 112, 208), ja monille myös armeijan viina-annokset, kuten Mannerheimin syntymäpäiväryyppy. Tästä kertoo muun muassa Suojärvellä, Kannaksella toiminut ilmavalvontalotta:

Marskin syntymäpäivänä 4.6.1942 meillekin annettiin pullo valtion viinaa viiteen tyttöön ja minä sanoin, etten ota ryyppyäkään, saatte juua minunkin viinasentit. No, tytöt tietenkään, älä otakaan, vaan kyllä hyö ottaa. – – Iltasella tytöt alkoivatkin ottaa pikku ryyppyjä ja se vähä viina menikin päähän. (Lehväslaiho 2006, 100.)

Myös Sofielle jaettiin muonatupakat ja Mannerheimin syntymäpäiväryyppy.

30 KA Sörnäinen, kansio A 171. LS Keskusjohtokunta Kurinpitoasiat 1942–1944. Asiaa koskeva kirje LS Keskusjohtokunnan Rajatoimisto 3.1.44.

Hän itsekin ihmettelee asiaa:

*No, minä ainakin poltin, että en tiedä kuinkahan tuo nyt olisi, että [oliko kiellettyä]. Se mua ihmetytti sota-aikana, kun isä ei koskaan kysynyt niiden tupakoiden perään. Äiti ei ehkä ymmärtänyt kysyä, mutta isän olisi pitänyt ymmärtää kysyä [*naurua*]. [Isä oli upseeri] – – Äitini kyllä oli niin ankara, että tuota hän ei olisi kyllä hyväksynyt, ettei tullut kysymykseenkään, että mä olisin polttanut kotona, vanhempieni kodissa. Että mä olin perheen musta lammas joo, sisaret oli kilttejä tyttöjä, minä olin paha tyttö. Minä tupakoin ja minä join ja käytin miehiä [*naurua*].*

Myös sotavuosina vallinnutta tanssikieltoa uhmattiin. Nurkkatanssit yleistyivät asemasodan vuoden 1942 ja erityisesti vuoden 1943 aikana. Jatkosodan tanssikulttuuria tutkineen Merita Suikkasen mukaan nurkkatanssien innokkaimpia järjestäjiä olivat sotilaat. (Suikkanen 2007, 63, 73, 86.) Luvatta tanssimisesta seurasi rangaistus tai kotiuttaminen ja/tai järjestöstä erottaminen. Koska tanssiminen oli koko sota-ajan myös lailla kielletty, saattoi sen rikkomisesta seurata myös sotatuomioistuimeen joutuminen.³¹ Tanssimisesta langetetut tuomiot olivat yleensä ankarampia etulinjan läheisyydessä. Yleisin rangaistus tansseihin osallistumisesta oli sakkotuomio, mutta tanssejen järjestämisestä saattoi joutua myös vankilaan. (Suikkanen 2007, 125–133.) Huvittelunhaluiset nuoret keksivät kuitenkin keinot välttää kiinnijäämistä. Kuvaava esimerkki tästä on erään Rukajärvellä toimineen varastolotan kertomus:

Eniten olimme tekemisissä autokomppanian miesten kanssa, kun meidän emäntätalon naapurin poika oli yksi heistä. Nuori sotilas oli hyvä soittamaan banjoa ja panimme joskus salaa tanssit pystyyn. Me kyllä tanssittiin, kun arjet olivat kaikille raskaat ja sota vain jatkui ja jatkui. Kerran pojat olivat kutsuneet lottia ruokailuparakeihin iltaa istumaan ja tanssimaan yhtenä sunnuntaina. Jostakin sotapoliisit olivat kuitenkin saaneet asiasta vihiä ja tulivat tarkastukselle kesken kaiken. Eivät kuitenkaan päässeet yllättämään kun ulkona oli vahdit, jotka hälyttivät. Ja samassa me teimmekin omaa ohjelmaa, yksi lotta lauloi ja toinen lausui ja laulettiin yhdessäkin. Ja Eikka säesti banjollaan. Ja näin säästyimme sota-oikeudelta, sillä ainahan meitä varoitettiin pysymään poissa tansseista, taikka joutuu sota-oikeuteen. Sotapoliisit hetken kuuntelivat ”juhlaamme” ja lähtivät pois. (Lehväslaiho 1988, 140.)

Toisaalla sotapoliisitkin saattoivat olla lottien juonessa mukana ja jopa mukana

³¹ Ks. esim. KA Sörnäinen, kansio A 170. Valkjärven sotilashallintopiirin sotilaspoliisin pöytäkirja poliisikuulustelusta 9.2.1943; Kansio A 171. Poliisikuulustelupöytäkirja Kuolemanjärven kunnan esikunnassa 26.6.1943; Ilmavoimien Esikunnan Osasto 1.:n yhteislotan kirje Päämajan Kom. 6:lle, liitteenä Ivak-lottien kuulustelupöytäkirja ja Ohjeet kotiutettujen lottien rankaisutoimenpiteitä varten; Ks. myös esim. Haavikko 1994, 145; Lehväslaiho 2006, 152.

tansseissa, tosin ilman käsivarsinauhaa (ks. esim. Lahti 1996, 133–134). Tanssikiellon valvonta ei siten ollut aina kovin kurinalaista. Laatokan Karjalassa toiminut ilmavalvontalotta kertoo tästä seuraavaa:

Sotilaat tulivat meille ehdottamaan, kun meidän emännän mies oli hyvä soittaja, että pannaan salaa tanssit pystyyn. Me alussa vähän epäiltiin, ettei sellainen käy, kun tanssi oli sota-aikana kielletty. Mutta siellä asemalla oli sotapoliisikomennuskunta ja myö tutustuttiin niiden kanssa. Me niille sanoimme, että pojat panevat kohta tanssit pystyyn. Voimmeko mennä? Sotapoliisit nauroivat vaan ja sanoivat, menkäähän hyppimään, he eivät meitä polta. Jos muualta on tulossa sotapoliiseja, hyö soittaa meille sinne tanssipaikalle. Nuoria kun oltiin, sotapoliisit olivat meidän kanssa yhtä poikaa. (Lehväslaiho 2006, 99.)

Niin ikään myös suhtautumisessa tanssiin ilmeni vaihtelua eri yksiköiden välillä. Useimmiten syynä kurinpidollisiin eroavaisuuksiin näyttää olleen lottajohdon puutteellisuus. Etenkin syrjäseuduilla kun oli yksiköitä, joissa lotat Kyllikki Villan lailla olivat pääosin pelkästään armeijan valvonnan alaisina. Eräskin kanttiinilotta esimerkiksi kertoo, että heillä oli kaukana Kankivaarassa Kuhmossa komentajan myöntämä erikoislupa pitää nimi- tai syntymäpäivänä tanssit. (Haavikko 1994, 86).

Myös muun muassa Villa (2006, ks. esim. 196, 198, 239, 242–243, 271, 298, 377, 355, 378), ilmavalvontalotta Hilja Ilona Melto (1985, ks. esim. 26, 149) sekä monet haastateltavani kertovat tanssineensa paljonkin sotavuosina lottajohdon siihen juuri puuttumatta. Esimerkiksi rovaniemeläishaastateltavani, lääkintälotta Annikki, kertoo osallistuneensa muun muassa Petsamossa ja Rovaniemellä tansseihin, joissa oli mukana myös saksalaisia sotilaita. Näin hän esimerkiksi kertoo:

Kyllähän me kerran, kun kuultiin, että jotkut on järjestäneet juhlat, ja meitä ei ollu sinne kututtu, niin sanottiin että me järjestetään omat juhlat. Ja sitten justiin siellä [Rovaniemen liepeillä] oli yksi kokonainen semmonen pirtti vapaana. En muista kenen se oli, mutta ainaki yks [tuttava] sano, että kuule, sinne me lähetään. Hänellä oli koti siellä – – ja siellä me sitten oltiin, tanssittiin ja meillä oli hirveän kivaa, ja siellä oli niitä saksalaisia paljon. Ei siinä sitten muuta ku, että porukalla tultiin kotia ja yöllä piti tulla kotiin. En muista edes kyytejä, että minkälaisilla kyyteillä tultiin. Että tämmösiä oli, että nuorethan on nuoria.

Haastateltavani, toimistolotta Sofie, taas kertoo merivoimien juhlista Tammisaaressa ja Hangossa. Hän oli muun muassa panssarilaiva Väinämöisellä upseerien daamina:

*Se oli hienoa, oli hienoa. Oi, oi sentään! Ai, ai kun oli hienoa! [*naurua*] Ja siellä kyllä tarjottiin hyvää ruokaa ja juomaa ja tanssittiin ja pidettiin lystiä joo. Kyllähän siellä laulettiin, juujuu, laulettiinhan me fregatista ja niin edelleen. [*naurua*]*

Kysyessäni alkoholin käytöstä juhlissa hän vastaa:

*Vaikea sitä on sanoa, kun sitä on mukana juhlimassa [*naurua*], niin kun sitä juotiin. Niin mä en oo koskaan juonu paljon. Aina tullu se raja, niin mistä syytä? Yksinkertaisesti siksi, etten pidä siitä humalan tunteesta. Mä en pidä siitä kerta kaikkiaan, että mä lopetan ennen kun menen niin pitkälle, että mä olen humalassa. – – No, saatto olla villikin [meno], mutta en minä nyt itse kokenut villiyttä mitään. Mutta romanssin siellä koin! [*naurua*]*

Romanssin kohteena oli nuori merivoimien upseeri. Suhde päättyi kuitenkin lyhyeen, kun sotilaat joutuivat siirtymään toisaalle:

Ne oli komeita poikia joo. – – Kun ne hävis sieltä, niin ne hävis. Ei se sen kummempaa ollut. – – No, jonkin verran tuli kirjeitä ja sellaista myöskin. Mutta se oli itsestään kuolevaa touhua, ei se [kauaa kestänyt].

Itsestään kuoleva romanssi olikin tyypillinen sota-ajan suhde. Lyhyet ja satunnaiset kohtaamiset, välimatka, sodan epävarmuus, erilaiset odotukset ja mustasukkaisuus kun ajoivat ihmisiä erilleen. (Ks. esim. Melto 1985, 91.) Siinä missä Sofien juhlintaan ei puututtu, on lottajärjestön ”Mustassa kirjassa” merkintöjä siitä, että upseerien kanssa vastaavalla tavalla seurustelleille ja juhlineille lotille saattoi käydä varsin nolosti. Esimerkiksi Viipurin suunnalla keväällä 1943 erotettiin kaksi kirjurilottaa tästä syystä johtuen. Lottien asunnossa oli rikottu tavaraa ja lotat ja upseerit olivat kaikki juovuksissa. Tarkastuskierrokselle lähetetty lotta raportoi lottajohdolle tapauksesta järkyttyneenä seuraavaa:

Lähestyessäni lottien asuntoa kuulin sisältä hirveää ryskettä ja huutoa – – Tilanne oli siksi hirveä, että käännäin eteisessä pois. Sisällä seurue tanssia rytkytti ja jälleen huusi. Talon ulkopuolelle oli kerääntynyt aliupseereita ja sotamiehiä kuuntelemaan melua, he todistivat, ettei tämä suinkaan ollut ensimmäinen kerta, kun lotat näin ”juhlivat” ja että ”kyllä ne ovat juovuksissa kaubeita, paljon pahempia kuin miehet”. Yksikössä tuntuu olevan kaikkien yleisessä tiedossa lottien juopottelu ja muu sopimaton käyttäytyminen.³²

Räikeimpiä tapauksia upseerien kanssa juhlimisesta lottajärjestön ”Mustassa

32 KA Sörnäinen, kansio A 171. LS Keskusjohtokunta, Kurinpitotiedot 1942–1944. KD N:o 144 koskee: lottien erottamista 25.2.1943.

kirjassa” on tapaus, jossa naimisissa olevaa lottaa syytettiin rahan kiristämisestä upseereilta, joille oli väittänyt olevansa raskaana. Saman lotan väitettiin myös tanssineen upseerien juhlissa alasti.³³

Lisäksi ”Mustassa kirjassa” on muutama tapaus, joissa yksikön lottien kotiuttamista on vaadittu jopa kymmenien nimien adressilla. Esimerkiksi huhtikuussa 1944 sattui tapaus, jossa yhteensä 69 pääosin miehistöön kuuluvaa sotilasta vaati lottien erottamista. Sotilaiden katkeruus lottia kohtaan aiheutui ilmeisesti suurelta osin sen takia, että lotat seurustelivat enemmän upseerien kanssa ja heidän lähestymisyrityksensä oli torjuttu. Lotat olivat istuneet iltoja aliupseerien ja upseerien kanssa sekä sotilaiden mukaan viettäneet myös öitä näiden luona. Adressin kirjoittaneiden pääosin sotamiesten ja korpraalien väitteet perustuivat kuitenkin pitkälti huhupuheisiin ja aliupseerit, upseerit ja lotat kiistivät kaikki syytteet.³⁴ Tällaiset tapaukset olivat omiaan lisäämään huhuja ja puheita kenttähuorista, upseerien kenttäpatjoista ja ilolinnuista ja aiheuttamaan katkeruutta rivisotilaissa – mutta myös kotirintaman naisissa, jotka lähettelivät keskusjohtokunnalle äkäisiä kirjeitä lottien siveettömyydestä ja yrityksistä viekoitella heidän miehensä.³⁵ Käsittelen tätä aihetta lähemmin sota-ajan sukupuolimoraalia ja rakkautta käsittelevässä luvussa.

Kuten aiemmin toin esiin, ei kaikilla lotilla ollut kuitenkaan tarvetta järjestökurin uhmaamiseen. Esimerkiksi haastateltavalleni, rovaniemeläiselle Petsamon Liinahamarissa säähavaintolottana toimineelle Fannille, lotta-aate ja raittiuden vaaliminen olivat sydämen asioita. Näin hän kertoo:

uomalaiset, kun ne juhli siellä saksalaisten kans, ja siellä oli satamakomendanttina Liinahamarissa saksalainen kenraali, ja sillon ku mä tuln pyykille, niin siellä olikin jublat ja muakin tultiin hakemaan sinne juhliin. Ja mä sanoin, että mää en lähe, että siellä on alkoholiongelmia, että en mää lähe. No, ne tuli uudelleen, ja niin mää menin sinne ja istuin siellä pöydässä. Siellä olin aivan selvänä – ja alkoholia siellä tarjottiin, että se oli aivan ihmeellistä. Yhestä naisesta sanottiin, se oli lotta, että se voittaa miehet juomisessa. Ja mää kuuntelin ja sanoin sille herralle, että lotat ei saa juoda, että ette saa tarjota hänelle. Se oli meän säännöissä. Ja kun mulle tuotiin pikari, ja kun mulla oli ikkuna auki, niin beitin sen sinne. Ja kuule, siellä oliko ulkopuolella levyjä maassa. Ja se herra [saksalainen kenraali] kuleksi siellä

33 KA Sörnäinen, kansio A 171. LS Keskusjohtokunta Kurinpitoasiat 1942–1944. LS Rajatsto 26.11.1943 2/HÖ/MÖ.

34 KA Sörnäinen, kansio A 171. LS Keskusjohtokunta Kurinpitoasiat 1942–1944. Asiaa koskevat asiakirjat, mm. Kuulustelupöytäkirja Jv. Koulutuskeskus 23:ssa 19.–20.5.1944.

35 Ks. esim. KA Sörnäinen, kansio A 171. LS Keskusjohtokunta Kurinpitoasiat 1942–1944. Lotta Svärd Rajatoimisto Äänislinnaan osoitettu kirje 28.9.1942; ks. myös Yhteyslota kirje valistussihteeri –lle LS Keskusjohtokuntaan 10.7.1944.

ympäristöä ja mä arvasin, että nyt kattoo kummissaan. Ja eipä kuule mulle enää tarjottu. Mutta seuraus oli, että kun mä palasin Nurmensättiin, mä sain aivan ihanan paketin suklaata ja kahvitölkin, että pyysi anteeksi, ettei ollu ymmärtäny. Mutta ottaa huomioon, että ihmisiähän ne on ollu kaikki.

Kuten edellä on käynyt ilmi, oli lottajärjestön suhtautuminen myös miesten kanssa seurusteluun tiukkaa. Helsinkiläishaastateltavani Gunilla toteaaakin kuvaavasti:

*Se oli katastrofi semmoselle, joka nyt sitten sattuu rakastumaan, että kun se oli niinku laitettu pois koko siitä ohjelmasta [*naurahtaa*]. Et ei ois saanu...*

Kyllikki Villa (2006) taas kirjoitti tuohtuneena päiväkirjaansa 17.2.1943 Tiiksjärvellä seuraavaa:

Yhteyslotta on kieltänyt lottien naimisiinmenon täällä ja ”seurustelun siinä mielessä”. Se tuntuu kovin tyhmältä. Voiko sellaisen asian mikään ulkopuolinen tekijä määritellä tai määrätä? Eikö se ole luonnonvastaista? Miksi meidät aidataan ja rajoitetaan niin, että tulemme vauhkoiksi ja järjettömiksi? Välistä oikein tuntuu puristavan ja ahdistavan – aina täytyy ajatella: ”Se on sopimatonta, tuo on väärin, tätä ei saa tehdä, mitähän tästä ajatellaan, ovatkohan ne nyt vihaisia?” Välillä kaipaan siviilivapautta niin hirveästi. (Mt., 262.)

Käsittelen lähemmin myös tätä aihetta, kurin heijastumista sukupuolisuhteisiin ja rakkauteen Piikkilankaan takertunut rakkaus -luvussa. Seuraavassa alaluvussa sen sijaan teen yhteenvetoa tästä luvusta soveltaen läpikäytyä muun muassa sotilassosiologi Juha Mälkin (2008, 2010a–c) tutkimuksiin.

5.6 Herrat ja jätkät, tantat ja flikat

5.6.1 Organisaatiokulttuurin epävirallistuminen

Yleisesikuntaeverstiluutnantti Juha Mälkki (2008, 2010a–c) tuo tutkimuksillaan kansalaissoilas- ja ammattisotilasarmeijan rakentumisesta ”talvisodan ihmeeksi” mielenkiintoista näkökulmaa myös lottien sodassa selviytymisen tutkimiseen. Sotilassosiologisissa tutkimuksissaan Mälkki käsittelee kansalaissoilaiden muodostamaa epävirallista organisaatiokulttuuria ja epävirallisen normijärjestelmän omaksumista, jotka sitten saattoivat

ulkopuoliselle tarkkailijalle näyttäytyä kurittomana ”jermuiluna” – kuten myös komppaniaa pienoiskoossa tutkinut Pipping (1978) on omassa tutkimuksessaan osoittanut. Tämä virallisen organisaatiokulttuurin epävirallistaminen ei kuitenkaan Pippingin havaintojen mukaan heikentänyt kansalaissotilaiden taistelutahtoa ja -kykyä, vaan päinvastoin, oli ”eräs tärkeimmistä taistelutahtoa kohottavista tekijöistä”. Kyse ei ollut kaiken vastustamisesta ja virallisen organisaation hylkäämisestä, vaan pikemminkin pyrkimyksestä ymmärtää virallisen organisaation toimintaa ja sovittaa se osaksi kansalaissotilaiden omia lähtökohtia. Epävirallisen organisaatiokulttuurin muodostaminen virallisen organisaatiokulttuurin sisälle olikin Mälkin mukaan kansalaissotilaiden selviytymisstrategia sotaoloissa. (Mälkki 2008, 132–133; Pipping 1978, 21.)

Epävirallinen organisaatiokulttuuri on kuitenkin sotilastutkimuksissa usein ohitettu, sillä sen on nähty voivan paljastaa organisaatiosta piirteitä, joista mieluiten vaietaan. Mikrotaso ja epäviralliset organisaatiot yleensäkin jäävät usein makrotason tai virallisia organisaatioita vähemmälle huomiolle. Virallisten organisaatioiden näkökulmasta ongelmana on, että epäviralliset organisaatiot voisivat tuottaa liian realistisia ja negatiivisia näkökulmia kansallisen identiteetin rakentamisprosessiin, joka siten eroaisi kansallisia arvoja vahvistavan virallisen organisaation ideologiasta. (Mälkki 2008a, 132–133; 2010b, 28–29.)

Miten virallisen organisaation vastustaminen sitten lisäsi kansalaissotilaiden taistelutahtoa ja näin ollen tuki virallisen organisaation tarkoitusperiä? Mälkki (2008a, 253, 344) selittää tätä siten, että jos yksilöille annettiin mahdollisuus osoittaa siviili-identiteettitautansa ja annettiin siten liikkumatilaa, pystyivät he myös paremmalla todennäköisyydellä toimimaan epäitsekkäästi ja noudattamaan virallisen organisaation antamia käskyjä. Epävirallisten organisaatioiden tutkimattomuudesta johtuen ei myöskään niissä piileviä voimavaroja ole nostettu esiin (Mt., 343–344). Epävirallinen organisaatio voidaankin nähdä merkittävänä voimavarana paitsi yksilön selviytymisen, myös yleisen taistelutahdon kannalta.

Ajatusta epävirallisesta organisaatiosta voimavarana pohjaavat toisen maailmansodan aikaiset sotilassosiologiset tutkimukset. Niiden mukaan joukko hajosi ensisijaisesti ”sisältäpäin” eli epävirallisen organisaation hajoamisen vaikutuksesta (Shils & Janowitz 1985, 16, Mälkki 2008a, 270

mukaan). Lisäksi esimerkiksi Saksan armeijan – sodan loppuvaiheen lähes toivottomassa yleistilanteessa – hämmästyttä herättäneen suorituskyvyn nähtiin perustuneen ensisijaisesti joukkojen erinomaiseen sisäiseen koheesioon, ei niinkään natsismin vaikutukseen (Janowitz 1959 ja Shils & Janowitz 1985, 22, Mälkki 2008a, 270 mukaan). Vastaavasti kuin kansalaissosialistiset ajatukset ulottuivat hollantilaisen sosiologi Jacques van Doornin (1971, XXIV, Mälkki 2008a, 270 mukaan) mukaan 10 kilometrin päähän etulinjasta, Mälkin mukaan Runebergin, Topeliuksen ja Lönnrothin vaikutus ulottui Suomessa samalla tavoin 10 kilometrin päähän etulinjasta – mutta ei yhtään lähemmäksi. Toisin kuin on yleisesti ajateltu, ideologiset aatteet, kuten isänmaallisuus tai usko sodan oikeuteen siis säilyivät ja lisäsivät taistelutahtoa selusta-alueella, mutta kuihtuivat rintamaolosuhteiden ”epäromanttisissa ja raadollisissa olosuhteissa, kuolemanpelon, nälän ja unenpuutteen ilmapiirissä”. (Mälkki 2008a, 271; ks. myös Greenberg & Jones 2011, 77–78; Harinen 2000, 18.)

Näihin teorioihin soveltaen lottaaate toimi siis kauempana etulinjasta selviytymistä edistävänä tekijänä, mutta mitä lähemmäs etulinjaa tultiin, sitä vähäisempi oli sen merkitys. Etulinjan läheisyydessä toimivat lotat olivat sotilaiden lailla altteimpia taistelustressille, kun taas taaempana selustassa toimivat altistuivat sille harvemmin. Suoranaisiin taistelutilanteisiin lotat joutuivat kuitenkin vain harvoin. Tiivistettynä siis: mitä kauempana oltiin etulinjasta, sitä vähäisempi oli taistelustressin vaikutus ja sitä suurempi ideologian merkitys. Tämä selittää myös kotirintaman ja rintaman välistä jännitteistä suhdetta. Ongelmana oli, etteivät usein kaukana etulinjasta toimineet lottajohtajat olleet aina perillä rintamaolosuhteiden todellisuudesta. Mälkin (2010c, 161) mukaan ”mitä kauempana johtaja toimii varsinaisesta taistelusta, sitä enemmän hän joutuu kohtaamaan sodan sumua”. Sodan sumu on Clausewitzin (ks. esim. 1989, 140) luoma käsite sodan epävarmuudesta ja kitkasta. Rintamalotat kokivatkin kotirintamalla toimineen lottajohdon aatteellisen kasvatuksen rintamaoloissa helposti etäiseksi, merkityksettömäksi ja turhaksi. Varsinaiselle heidän viihtyvyydelleen ja selviytymiselleen rintamalla sillä ei ollut kovin suurta merkitystä.

Toista maailmansotaa edeltävänä aikana kuri oli länsimaisessa armeijassa mekaanista (kasarmi-) kuria, mikä tarkoitti sitä, että kuri ja käskyvalta olivat kiinteästi sidoksissa esimiehen autoritäärisen valta-asemaan ja massan kontrolloimiseen yksilöiden sijaan (Janowitz 1966, 8; Mälkki 2008, 168).

Ongelmia syntyi kuitenkin, kun mekaanista (kasarmi-) kuria haluttiin ylläpitää myös sodan poikkeusoloissa, joka kansalaissotilaiden osalta nähtiin outona ja sopimattomana sodan olosuhteisiin, ja siten kahlitsevana. Kansalaissotilaiden selviytymisstrategiaksi muodostui siis näin ollen virallisen organisaatiokulttuurin epävirallistaminen, mikä ilmeni jännitteen muodostumisena kansalaissotilaiden eli ”jätkien” ja ammattisotilaiden eli ”herrojen” välille. (Mälkki 2008, 198–199, 253, 337.) Näin oli myös lottajärjestössä, jossa rivilotat – etenkin rintamaolosuhteissa – kokivat kurin usein kohtuuttomaksi ja mielsivät lottajohtajat ”organisaation henkiseksi portinvartijoiksi”, joiden hierarkiaan he eivät mieltäneet itseään. Sotaoloissa niin kansalaissotilaille kuin rivilotillekin muodostui siis oma erillinen ja epävirallinen organisaatiokulttuurinsa. Kyse oli kiteytettynä toiseuden kautta tuoteusta erottelusta meihin ja heihin. (Ks. Mälkki 2008, 337, 342, 344.) Siinä missä Mälkki puhuu jännitteestä ”jätkien” ja ”herrojen” välillä, voidaan lottien kohdalla puhua jännitteestä ”tanttojen” ja ”flikkojen” välillä. Rivilottien puheissa nämä nimitykset lottajohtajista ja lottatovereista olivat sotavuosina yleisesti käytössä. Esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalta kotoisin oleva haastateltavani, lääkintälottana toiminut Katri, käytti rivilotista hyvin paljon flikka-nimitystä.

Hyvä esimerkki tästä tanttojen ja flikkojen välisestä jännitteestä on rivilottien näyttelemisen valvonnan alaisuudessa. Kun valvontaa ei ollut, käyttäydyttiin vapaammin. Tämä tulee hyvin ilmi Kyllikki Villan lotta-aikaa käsittelevässä teoksessa *Tyttö sodassa* (2006), jossa on valokuva Villasta ja hänen lottatoveristaan radistityössä Tiiksjärvellä. Villan kuvateksti on huvittava:

Tyttö [Villa] (pubelinpäänyistäjä) ja Kuoppu (radiopäänyistäjä) laittoivat äkkiä valkoiset kaulukset kiinni hakaneuloilla, kun lehtikuvaaja tuli. (Villa 2006, kuvaliite.)

Epävirallinen organisaatiokulttuuri ei virallisen organisaation ottamista SA-kuvista (Puolustusvoimien virallisista valokuvista) ja Lotta Svärd-järjestön julkaisemista kuvista juuri välity. Parhaiten se ilmenee epävirallisen organisaation sisällä otetuista lottien yksityisistä valokuvista, joita on myös tässä tutkimuksessa mukana. Myös Lotta Svärd Säätiön vuonna 2005 tuottama elokuva *Lupa* toistaa osittain yhä tätä virallisen organisaation tuottamaa kuvaa eikä juuri huomioi epävirallisen organisaatiokulttuurin olemassaoloa.

5.6.2 Kuri ylläpitää motivaatiota, mutta ei synnytä sitä

Siinä missä lyhyen varusmiespalveluksen aikana ei välttämättä kyetty vaikuttamaan asevelvollisten ajatuksiin ja käyttäytymiseen (ks. Mälkki 2008, 61), eivät kaikki sodan aikana pikakoulutetut lotatkaan omaksuneet järjestön ideologiaa. Lisää ongelmia aiheuttivat jatkosodan pitkittyminen ja sitä seurannut huomattava työvoimapula. Kun lottien taustojen ja iän tarkastamiseen sekä lotta-aatteeseen ja työtehtäviin perehdyttämiseen ei ollut enää samalla tavalla aikaa ja resursseja kuin aiemmin, liittyi lottiin taustoiltaan hyvin vaihtelevaa joukkoa, joita ei sitonut entisen kaltainen yhteishenki. Moni ilman koulutusta sotaan lähtenyt lotta ei myöskään ymmärtänyt, että lotan vapaa-ehtoisuus usein päättyi hänen lähtiessään komennukselle.³⁶ Tästä on runsaasti merkintöjä muun muassa lottajärjestön ”Mustassa kirjassa”. Lottaan, joka ei noudattanut määräyksiä tai jättäytyi luvatta työstään, suhtauduttiin ikään kuin rintamakarkurina ja tekoa pidettiin vakavana rikoksena. Äärimmäisenä rangaistuksena ei kuitenkaan sotilaiden lailla voinut olla teloittaminen, mutta sotatuomioistuimeen joutuminen ja kuritushuone- tai vankilatuomio kuitenkin. Merkille pantavaa on myös se, että sota-aikainen työvoimapula saattoi jossain määrin myös löyhentää kurinpitoa, sillä varaa etenkin erikoistehtäviin koulutettujen lottien kotiuttamiseen ei ollut, ja lottien rikkomuksia saatettiin tästä johtuen katsoa jonkin verran läpi sormien.³⁷

Sodan pitkittyessä kurinpitorikkomukset siis lisääntyivät merkittävästi ja lotta-aate ohjasi toimintaa yhä vähemmän. Tilannetta heikensi entisestään se, että lottien henkisestä hyvinvoinnista huolehtivia ja heidän tarpeitaan ja huoliaan kuuntelevia lottia oli aivan liian vähän. Tämä lisäsi turvattomuuden tunnetta ja aiheutti katkeruutta kaukaa kotirintamalta ohjeita ja määräyksiä jakelevia lottajohtajia kohtaan. Lottajohtajat eivät sodan pitkittyessä osanneet myöskään välttämättä tarpeeksi huomioida sodan normalisoitumista osaksi arkipäivää. Suhteellisen lyhyissä, alle neljä kuukautta kestäneissä aiemmissa sodissa, vuoden 1918 sisällissodassa ja talvisodassa, sodan arki ei vielä jatkosodan lailla ehtinyt normalisoitua. Jatkosodassa sodan pitkittyminen johti sotaväsymykseen ja pitkä asemasodan aika sai ihmiset kaipaamaan

36 KA Sörnäinen, kansio A 171. LS Keskusjohtokunta Kurinpitoasiat 1942–1944. Päämajan järjestelyosaston Hallinnollisen toimiston kirje LS Keskusjohtokunnalle 14.2.1944.

37 Ks. esim. KA Sörnäinen, kansio A 171. LS Keskusjohtokunta Kurinpitoasiat 1942–1944 (Lottien musta kirja). LS Keskusjohtokunnan Rajatsto 9.11.1943 2/HÖ/EK; Kuulustelupöytäkirja 9.8.1943; Kannaksen ryhmän Esikunnan hall.tston kirje Kannaksen ryhmän komentajalle 31.11.1943.

mahdollisimman siviilinomaista elämää.

Lottien pyrkimykseen elää sotaoloissa mahdollisimman siviilinomaisesti ei osattu lottajohdon taholta suhtautua eikä nähty tämän merkitystä selviytymiselle ja henkiselle hyvinvoinnille, vaan liian siviilinomainen ja huvitteluun liittyvä toiminta koettiin helposti uhkaksi moraalille ja taistelutahdolle. Tämä siviilinomaisuuden ja viihteellisyyden poiskitkeminen johtivat toisinaan kohtuuttomalta tuntuvaan kurinpitoon. Kohtuuttomuutta osoittavat erityisesti tapaukset, joissa lotat ovat yrittäneet ankaran kurin takia itsemurhaa tai huhut lotista, joiden päät olisi rangaistukseksi kurin rikkomisesta ajeltu kaljuiksi.

Hämmäntävää on, että lottien muutamien itsemurhayritysten syyksi lotat ovat lähes poikkeuksetta ilmoittaneet kurin ankaruuden. Ryhmäpäällikkölotta Hilma Aitovieri (2010) esimerkiksi kertoo eräästä lotasta, jonka hermot pettivät Sallan rintamalla talvella 1942 niin, että hän yritti itsemurhaa tableteilla:

Onneksi sain hänet hoitoon saksalaiseen sairaalaan ja hän pelastui. Syyksi ilmeni myöhemmin häneen aiheutta kohdistunut ”ojennus”, nöyrytys ja uhkailu erään päällikkölotan taholta. (Mt., 99–100.)

Lottien ”Mustassa kirjassa” taas on merkintä kahdesta lääkintälotasta, jotka olivat kesällä 1943 ottaneet yliannostuksen unilääkettä Raudun suunnalla Kannaksella. Syynä tähän oli muun muassa lottien luvaton matka Lempaalaan, josta lotat odottivat rangaistuksen täytäntöön panoa. Toinen lotista oli ennen lääkkeen ottoa jättänyt pöydälle kirjeen siskolleen, jossa luki: ”Lottatoveri tuli juuri sisään ja sanoi, että jos tämä juttu ei selviä, hirttää hän itsensä. Ja minä teen samoin.”³⁸

Epävirallista muistitietoa naisten ja lottien päiden kaljuiksi ajamisesta löytyy runsaasti. Kaljuksi ajaminen oli toisen maailmansodan aikana yleisessä käytössä oleva häpeärangaistus, ”symbolinen naisellisuuden kastraatio”, jota toteutettiin etenkin saksalaisten vihollisotilaiden kanssa seurustelleiden naisten kohdalla (Näre 2008b, 353–354; Näre 2008c, 18; Warring 2006, 121; Junila 2006, 250, 259; Junila 2000, 32–33; Runtti 1997, 319). Muun muassa karjalainen muonituslotta Helmi Piispanen kertoo, että häntä pyydettiin järjestön taholta keskustelemaan Lahden sotasairaalassa olleiden kuuden

38 KA Sömäinen, kansio A 171. Pöytäkirja 40 KS mainitun myrkytystapauksen johdosta 18.6.1943.

raskaana olevan ja tästä rangaistuksena kaljuksi ajellun lotan kanssa. Myös muualla hän muistaa tavanneensa muutamia kaljuksi ajeltuja lottia; syinä olivat muun muassa ”ryssänmorsius” ja kuppa. Pysäyttävintä Piispasen tarinassa on, että hän uskoo häpeärangaistuksen takana olleen nimenomaan lottajärjestön. (Laamanen 2010, 117–118; ks. myös Wilms 2010, 37–38.)

Myös helsinkiläishaastateltavani, toimistolotta Gunilla, kertoo lottien päiden kaljuiksi ajamisista seuraavaa:

Hirveen pieni määrä [lottia kotiutettiin komennukselta]. Ja sitten oli vain se, mä muistan, et kyl me reagoitiin, et kun lotalta ajettiin tukka. Kun ajettiin kaljuksi. Et jos tiedettiin, et hän on ollu [sukupuolisuhteessa sotilaan kanssa].

Kun haastattelutilanteessa osoitin hämmästykseni aiheetta kohtaan, alkoi Gunilla kuitenkin epäillä muistiaan:

Etkö! [ole kuullut aiheesta] Ajatella, miten? Et kun mä muistan, et me oltiin hirveen, et miten väärin kuitenkin se on häneltä, et mies, joka nyt mukana on ollu siinä, niin pääsee kaikesta. Ja lotta leimattiin heti ja lähetettiin pois sieltä. Ei kai tää vaan voinu olla jotain, joka ei pitäny paikkaansa. Mut mä muistan kyllä, että kyl me siitä keskusteltiin. En [nähty], kuulin vain. Et onks se sit? [huhua] Joo, et oisko se sit ollu? Paha sanoa se...

Virallista vahvistusta lottien kaljuksi ajelemista koskevan muistitiedon todenperäisyydelle en ole löytänyt, mutta puheet ja huhutkin voivat joka tapauksessa kertoa jotain olennaista siitä todellisuudesta ja kulttuurista, jossa lotat sota-aikana elivät (ks. esim. Kirves & Näre 2008, 8). Koska kaljuksi ajamisesta puhuttiin lottien keskuudessa järkyttynein sävyin, kertoo tämä osaltaan siitä, että kuri koettiin paikoin kohtuuttomaksi.

Mielenkiintoista on, että myös puolustusvoimat kritisoiivat lottakurin ankaruutta. Tämä tulee esiin Ilmatorjunta 1:n Esikunnan tekemässä esityksessä 26.8.1944, jossa ehdotetaan lakisääteisen naisasevelvollisuuden ottamisesta käyttöön. Idean innoittajana toimi 1. Ilmatorjuntarykmentin (It.R 1) alaisuudessa toiminut, valonheitinlotista kesällä 1944 muodostettu 14. Valonheitinpatteri (14.Vh.ptri) – ainoa lottayksikkö, joka sai virallista asekoulutusta. Mietelmässä ehdotetaan myös lottakomennuksen vapaaehtoisuuden poistamista ja kiinteään yksikköorganisaatioon sitoutumista, jossa tulisi taata lotalle samanlainen huolenpito kuin miesasevelvollisille sotakuukausipalkkoja myöten. Lottakurin ankaruuden kritiikki ilmenee seuraavassa otteesta:

Kohtuullista olisi myös, että kiinteässä organisaatiossa palvelevat lotat saisivat suurempia etuja kuin heidän usein suhteellisen vähän persoonallista vapautta rajoittavilla tavallisilla lottakomennuksilla olevat lottasisarensa, mutta tämä on LS järjestön sisäinen asia. Jos taas kävisi niin, että valtio ei kenties tehtävästä ehdotuksesta huolimatta katsoisi voivansa järjestää ehdotettuja etuja koko lottajärjestölle, niin olisi suotavaa, jos lottajohto voisi tällaiset edut ajaa läpi ainakin kiinteässä organisaatiossa palveleville jäsenilleen. Tämä olisi koko järjestön kannalta periaatteellinen edistysaskel yleisemmän järjestelyn hyväksi.³⁹

Mietintö ei saanut koskaan tulta alleen, sillä lottajärjestö lakkautettiin jo kuukauden päästä mietinnön valmistumisen jälkeen. Kiinnostavaa olisi tietää, miten järjestössä esitykseen suhtauduttiin. Esitys jättää myös pohtimaan, olisiko valonheitinlottien työ johtanut naisten asevelvollisuusarmeijan syntymiseen, mikäli järjestöä ei olisi lakkautettu ja/tai sota olisi jatkunut.

Tutkimusaineistoni valossa näyttää myös siltä, että armeijan valvonnan alaisina olevilla lotilla oli erilainen ja usein löyhempi kuri kuin lottajärjestön valvonnan piirissä toimineilla lotilla. Esimerkiksi jatkosodassa Sortavalassa viestilottana toiminut Aili Karjalainen s. Paukku kertoo heidän lottien lähteneen sotilaiden mukana moottoriveneellä partioretkelle, vaikka tiesivät sen olleen lotilta kielletyn. Yksikön komentaja sai tietää tästä ja määräsi lotat puhutteluun. Hän määräsi lotille viikon poistumiskieltoa, mutta tuli jo kolmessa päivässä katumapäälle. Komentaja perui rangaistuksen ja vei lotat autoajelulle ja rantakalalle sekä kaiken lisäksi lupasi olla kertomatta asiasta lottajohtajalle. (Alhainen 2009, 31.)

Vaikka sotilaskurikin oli ankara, osittain ankarampi kuin lotilla esimerkiksi kuolemanrangaistuksen suhteen (ks. esim. Kulomaa & Nieminen 2008), annettiin sotilaille kuitenkin lottia suurempi vapaus ja liikkumatila epävirallisen organisaation alueella. Mälkki (2010a) näkee itsellisen ja ehkä myös itsepäisen kansalaisotilaan olleen suoritus- ja toimintakykyinen sotatilanteessa, koska häneen ei suhtauduttu kuin alokkaaseen ja hänelle annettiin riittävästi tilaa toteuttaa tehtävänsä omalla tavallaan (Mt., 35). Lottien kohdalla näin ei tiukan valvonnan ja moraalikasvatuksen alaisuudessa ollut, mikä sitten ilmeni turhautumisen tunteina etenkin rintamaoloissa.

³⁹ KA Sörnäinen, kansio A 44. Keskusjohtokunnan kirjelmät piireille 1944. Mietintö ns. valonheitinlottien asemasta 26.8.1944.

Mälkin (2008a) mukaan ohjesääntöorientoituneen ja mekaaniseen toistamiseen keskittyneen organisaation ongelmana on, ettei siinä tunnisteta todellista suorituskykyä. Asevoimien organisaatio olikin kulutussodankäynnin (rintamalinjojen pitäminen kaikin käytössä olevin keinoin) ja käskytykskeskeisen johtamiskulttuurin vuoksi kykenemätön ja ehkä haluton ymmärtämään epävirallisen organisaation muodostumista ja siihen liittyviä voimavaroja. (Mt., 333.) Sama ongelma oli lottajärjestössä. Myös Clausewitzin (1998) mukaan tietynlainen ankara vakavuus ja tiukka palvelusohjesääntö voivat kyllä pitää joukon henkistä voimaa, sotilaallista moraalialla, yllä melko pitkään, mutta ne eivät synnytä sitä. Kurilla on siis arvonsa, mutta sitä ei tule kuitenkaan yliarvioida. (Mt., 110.) Myös moraalien ja taistelutahdon merkitystä sodankäynnille tutkineen Juhani Sinivuon (2006) mukaan joukot taistelevat pelkän muodollisen kurin avulla vain niin kauan kuin esimiehet ovat paikalla tai hengissä, ja silloinkin vain, jos joukoilla on välineitä millä taistella. Taistelutahdon ja itsekurin perustana Sinivuo painottaa vahvaa moraalialla, joukon henkistä ryhtiä ja kestokykyä. Moraalialla suuresta merkityksestä sodankäynnille kertoo muun muassa se, että taistelustressistä johtuvien tappioiden on nähty lisääntyvän merkittävästi juuri siinä vaiheessa, kun moraalialla heikkenee ja usko esimerkiksi sodan oikeutukseen tai asevoimien taisteluvalmiuteen tai -kykyyn murenee. (Mt., 276, 282–284.)

Lottakuri saattoi siis ylläpitää motivaatiota toimia sotaoloissa melko pitkäänkin, mutta ei itsessään synnyttänyt sitä. Yhtenä tärkeimpänä henkisenä voimavarana ja taistelutahtoa synnyttävänä tekijänä Clausewitz (1998) näki joukon sisäisen koheesion, kiltahengen (*esprit de corps*). Sotilaallinen moraalialla pysyi parhaiten koossa juuri tämän sidosaineen vaikutuksesta. (Mt., 107–108.) Vahvan ryhmäkiinteyden onkin havaittu ehkäisevän ennalta taistelureaktioiden syntymistä ja vähentävän sotilaiden pelkoa taistelussa (Eränen, Harinen & Jokitalo 2008, 44). Tarkastelen näitä käsitteitä, kiinteyttä, moraalialla ja henkeä ja niiden merkitystä selviytymiselle lähemmin Ystävyys ja yhteisöllisyys -luvussa.



Gaudeamus igitur, juvenes dum sumus
Asemasodan kevään 1942 ylioppilaita Rovaniemellä.
Moni luokkatoveri oli jo kaatunut.
Kuva: Tutkimushaastateltavan, tekijän hallussa.

6 LOTAT SODAN KRIISISSÄ – ”Jotenki se oli kyl vähän liian järkyttävää”

6.1 Äkillinen, traumaattinen ja yksilöllinen sodan kriisi

Se on niin uskomaton juttu siinä mielessä, että kun mä tulin sinne Terijoelle, se oli 9.päivä jo kesäkuuta [1944], ja silloin mä lainasin pojilta joltakin pyörän ja lähdin katsomaan vanhoja paikkoja. Ja sitten tulin rannalle, jossa me asuttiin ensimmäisen kerran. No, joka tapauksessa, niin se huvila, jossa me oltiin silloin asuttu, niin yks kaks kuuluu hirveen räjähdys ja se hajoo mun edessäni! Se oli tää huvila [Gunilla näyttää valokuvaa entisestä kotitalostaan Terijoella], jossa me silloin asuttiin. Ja sit tulee yks sotilas ja huutaa, et mitä ihmettä lotta täällä tekee, että onneksi ette tullu sekuntia aikasemmin, että sehän... Ja sitten oli ihan tulikuumia kranaatinpaloja pitkin tietä. Ja mul tuli semmonen hirveen tunne, että mitä tää tarkoittaa, että just kun mä tuun siihen, mun silmien edessä häipy se [kotitalo].

Näin uskomattomalla tavalla; entisen kotitalon räjähtämisellä omien silmien edessä Suomen Rivieraksi kutsutulla Terijoella, noin 50 kilometriä Pietarista, alkoi haastateltavani Gunillan kohdalla kohtalokas puna-armeijan kesän 1944 suurhyökkäys Kannaksella. Ennen näkemättömän massiivinen suurhyökkäys tuli muuttamaan koko sodan luonteen ja päätti yli kaksi vuotta jatkuneen asemasotavaiheen (ks. esim. Juutilainen 2006, 806). Tapaus kuvastaa hyvin sodan äkillistä ja traumaattista, kaiken mullistavaa luonnetta. Niin tapauksessa kuin sodassa yleensäkin on kyse kriisistä, tilanteesta jossa yksilön aikaisemmat kokemukset ja opitut reaktiotavat eivät riitä akuutin tilanteen ymmärtämiseen ja sen psyykkiseen hallitsemiseen. Kyse on myös henkilökohtaisesta kriisistä kollektiivisen sodan kriisin pyörteissä, äkillisestä pysähtymisestä ja käännekohdasta. (Ks. Cullberg 1991.)

Kriisi- ja traumapsykologi Eija Palosaari (2007) jakaa kriisin käsitteen kolmeen osaan: *kehityskriisiin, elämänkriisiin ja äkilliseen kriisiin*. Kehityskriisi on luonnolliseen kehityskulkuun kuuluva, valoisakin, mutta ongelmallinen elämäntilanne, kuten esimerkiksi opiskelun aloittaminen ja lapsuudenkodista itsenäistyminen, avioliiton solmiminen, lapsen syntymä tai eläkkeelle siirtyminen. Elämänkriisi taas on elämäntilanteeseen kuuluva pitkäkestoinen rasisitustilanne, jota ei satu kaikille, kuten vakava pitkäaikaissairaus, ennakoitu konkurssi, pitkään harkittu avioero tai työuupuminen. Äkillisestä kriisistä

puolestaan on kyse, kun ihmistä kohtaa äkillinen ja yllätyksellinen, epätavallisen voimakas tapahtuma, joka tuottaisi huomattavaa kärsimystä lähes kenelle tahansa. Tällaisia ovat esimerkiksi erilaiset onnettomuudet, väkivallan kohteeksi joutuminen, odottamaton irtisanominen, läheisen kuolema, yllättävä avioero ja äkillinen vammautuminen. Äkillinen kriisi nimetään usein myös traumatisoivaksi tai traumaattiseksi kriisiksi sen voimakkaan kriisikokemuksen takia. Tämä ei tarkoita kuitenkaan sitä, että äkillinen kriisi aiheuttaisi aina traumatisoitumista. Palosaari itse on perehtynyt juuri äkillisten kriisien kohtaamiseen muun muassa vuoden 1994 Estonian merikatastrofin yhteydessä. (Palosaari 2007, 22–24; ks. myös Munnukka-Dahlqvist 1994, 16–19.)

Sota muistuttaa näistä kriisin määritelmistä eniten äkillistä eli traumaattista kriisiä, joskin sotilassosiologi Juha Mälkin (2010c) mukaan todellisen sodan kokemus eroaa todennäköisesti äkillisestä kriisistä. Kriisipsykologit ja sotilaspsykologit käyttävätkin kriisireaktioista eri termejä, sotilaspsykologit puhuvat sokkireaktioista ja sotilaspsykologit taistelustressistä. Näiden termien voidaan kuitenkin nähdä liittyvän kiinteästi toisiinsa. Voidaan ajatella, että taistelu ei ole itsessään äkillinen kriisi, mutta sen aikana voidaan kokea äkilliseen kriisiin liittyviä reaktioita ja vaiheita. (Mt., 177.) Äkillistä kriisiä paremmin sotaa kuvaakin termi traumaattinen kriisi. Sota kun jättää jälkensä jokaiseen sen kokijaan (ks. esim. Punamäki 1984, 104). Esimerkiksi Swank ja Marchand (1946) ovat tutkineet toisen maailmansodan vaikutusta ihmisen psyykeen ja tulleet siihen tulokseen, että 60 taistelutehtävissä vietetyn vuorokauden jälkeen 98 prosenttia sotilaista kärsii jonkin asteisista psyykkisistä oireista. Jäljelle jääneiden oireettomien kahden prosentin nähtiin olevan jo valmiiksi psyykkisesti sairaita, aggressiivisia sosiopaatteja. (Grossman 1996, 43–44). Lotat taas toimivat ikään kuin sotilas- ja siviilielämän välissä; he eivät taistelleet sotilaiden lailla, mutta eivät kuitenkaan olleet siviilejäkään. Siten lottien kokemaan on perusteltua soveltaa sekä kriisi-että sotilaspsykologiaa.

Sodan kriisiin sisältyvää äkillisyyttä ja traumaattisuutta valottaa lisää toimistolotta Gunillan kertomus. Tapauksen jälkeen yksikköönensä päästyään Gunillan isä, JP 1:n komentaja ja jääkärieversti Ragnar Wahlbeck, soitti ja kertoi lähettäneensä kaikki sairaanhoitajat ja lotat taaksepäin:

Et nyt alko se suurhyökkäys, mistä hän [isä] on puhunu. Ja joka paikassa koko Karjalan Kannaksella [oli suurhyökkäys käynnissä]. Kato, kun olihan siellä, siellä oli jo Terijoella

niin kamala tykistö, ettei paljon puhetta kuulunu. Ja sitten kun isän puhelu loppu, niin siihen tuleekin komppanian päällikkö ja sanoo, että kuule Gunilla, että nyt tuli käsky, että meidän täytyy tunnin kuluttua lähteä, ja että täytä poikien vesipullot raikkaalla vedellä. Ja niin mä sitten huuhdeltin pullot ja pistin vettä ja annoin jokaiselle käteen. Ja kyl se oli niin, et mä itkin koko ajan. [Gunillan ääni pettää ja itkee] Et se oli niinku liian... Ja se ääni, kun taivas palo. Se oli niin valtava, ettei sitä voinu ajatella, että kukaan elävä ihminen menee sinne. Ja sinne niitten oli pakko pyöräillä.

Tilanne Kannaksella oli katastrofaalinen. Puna-armeijalla oli käytössään noin 260 000 sotilasta 102 000 suomalaissotilasta vastaan, joten voimasuhteet olivat noin 1:2,5 puna-armeijan eduksi. Myös neuvostoliiton panssarivaunujen ja tykistön määrät olivat suomalaisiin verrattuna murskaavat. (Juutilainen 2006, 797.) Sotasairaalat täyttyivät ääriään myöten haavoittuneista. Lääkintälottana Räisälän kenttäsairaalassa Kannaksella toiminut Mirjam Penttiläs s. Taimelan mukaan potilaita tuli autojonoina niin paljon, ettei sisään enää mahtunut. Sairaalan pihakin oli täynnä paareilla tuskissaan makaavia haavoittuneita, pääosin nuoria, monen lotan ikäisiä poikia. (Alhainen 2004, 249.) Olihan viimeisenä sotakesänä suomalaisten sotilaiden keski-ikä vain 23 vuotta (Kempainen 2006, 113). Lääkintälotta Penttilä kertoo, että Räisälän kenttäsairaalaan tuotiin päivittäin jopa 800–900 potilasta. Pahimpina päivinä lääkärit menivät vain autoihin antamaan haavoittuneille morfiinipiikit ja autot jatkoivat matkaa. Taistelut lähenivät kaiken aikaa, ”peltikatot kumisivat tykistökeskityksen voimasta”, taivas hehkui tulimerenä ja viholliskoneet tekivät jatkuvia ilmahyökkäyksiä. Lotta Penttilän mielessä takoi vain epätoivoinen rukous: ”Herra, armahda meitä!”. (Alhainen 2004, 249.) Myös kuorma-autojen lavojen reunoja jouduttiin korottamaan ruumiiden paljouden takia. Vainajien pesemiseen ja pukemiseen ei ollut aikaa. Lotat naulasivat arkkuihin pahvilappuja, joissa pyydettiin olla avaamatta arkunkansia. Työtä tehtiin tauotta ja lepäämättä ympäri vuorokauden. (Alhainen 2004, 41.)

Pelko vaaratilanteessa on kuitenkin tarkoituksenmukainen emootio, koska se motivoi suojautumaan tai puolustautumaan. Pelkkä rationaalinen tieto ei yleensä motivoi suojautumaan, vaan siihen edellytetään jonkinlaista pelon tunnetta. Hyvin voimakas pelko heikentää kuitenkin toimintakykyä, sillä se voi lamaannuttaa, tehdä toimintakyvyttömäksi ja johtaa paniikkiin. (Eränen, Harinen & Jokitalo 2008, 49.) Osa etenkin nuorista ja kokemattomista lotista lamaantui järkytyksen ja paineen alla. Näin kävi muun muassa ensikomennukselleen Kannakselle juuri ennen suurhyökkäystä lähetetylle helsinkiläislotalle. Tuolloin 20-vuotias lotta toimi Vahvialan pappilaan

perustetussa kenttäsaaralassa lääkintälottana. Myös pappila oli käytäviä myöten täynnä haavoittuneita, ja kaaoksesta järkyttynyt lotta seisoi ”tumput suorana, eikä tiennyt mitä tehdä”:

Joku sanoi siinä kiireessä, että lotta, korjatkaa tuo pää. Siinä makasi mies, jolla oli pää siteessä. Mä ajattelin, että teen oikein hyvää työtä ja aukaisen siteen ja teen sen kykyjeni mukaan hienosti. Kun aukaisin sen, aivot oli mun käsissäni. Minä en ollut koskaan mitään sellaista nähnyt. Järkytyin ja sen jälkeen mä en enää järkyttynyt mistään. Mä pystyin tekemään yhtä ja toista. (Haavikko 1994, 181.)

Lottien erilaiset reaktiot, kuten itku, rukoilu ja lamaantuminen, sodan äkillisen kriisin keskellä havainnollistavat Palosaaren (2007) tulkintaa siitä, että äkillisyys merkitsee paitsi erilaista reaktiokulkua myös erilaista ja usein kivuliaampaa palautumissysteemiä kuin hiljalleen kehittynyt ja odotettu kehitys- tai elämänkriisi. Kriisin äkillisyys, yllätyksellisyys ja voimakkaat tuntemukset ovat signaaleja, jotka laukaisevat yksilön toimintaan aivan erityiset biologispohjaiset suojautumisjärjestelmät. Aivojen ja koko fyysisen kehon toiminta muuttuu itsestään ja pyrkii varautumaan mahdollisimman tehokkaaseen yksilöä suojaavaan toimintaan. Mielenkiintoista on, että tämän seurauksena ihmisen käyttäytyminen ja kokemistapa muuttuvat, usein myös erilaiseksi kuin persoonallisuuden pohjalta voisi olettaa. (Mt., 25–26.)

Sotatilanteessa äkillisiä menetyksiä ja vastoinkäymisiä sattui odotettuja menetyksiä ja vastoinkäymisiä useammin. Vaikka tiedostettiinkin, että itse tai läheinen voi olla tässä viimeistä kertaa, oli vaaratilanteiden ja kuoleman kohtaaminen yleisesti ottaen aina yllättävä ja raskas isku. Turtumista ja tottumista sotaan, sen olosuhteisiin ja työtehtäviin toki ilmeni, mutta moni lotta toteaa, ettei kuolemaan tottunut koskaan. ”Kuolemaan ei koskaan totu. Ei ainakaan nuoren ihmisen väkivaltaiseen kuolemaan”, ajatteli esimerkiksi Savonlinnan sotasairaalassa ja sairaalajunissa lääkintälottana toiminut Heidi Ekman (nimi muutettu). (Koivisto 1983, 158, ks. myös 82.) Oma tai läheisen joutuminen hengenvaaraan on yleensä ottaenkin nähty niin vaikeaksi tilanteeksi, että se tuottaa huomattavaa kärsimystä kenelle tahansa. Myös toisen ihmisen väkivaltaisen kuoleman näkeminen ja useiden ihmisten kuolema samanaikaisesti ovat yleisesti vaikeiksi luokiteltuja tilanteita. (Eränen, Harinen & Jokitalo 2008, 48.)

Ruumiiden ja kuoleman kohtaaminen oli kuitenkin jokapäiväistä sodan arkea Kuolleiden evakuoimiskeskuksessa eli KEK:ssä työskenteleville lotille.

Laatokan rannalla sijaitsevassa Pitkärannassa KEK 20:ssä kuolinilmoitusten kirjoittamisesta ja postittamisesta jatkosodassa vastannut lotta kertoo tunteneensa ensimmäisinä päivinä lievää pahoinvointia, mutta työhön tottui vähitellen:

Kuumuus, kärpäset, kalmanhaju... mutta vähän kerrassaan siihen tottui, koska oli pakko. Samoin pääsin työssäni siihen, etten ajatuksissani pysähtynyt jokaisen vainajan kohdalle miettimään hänen ruhjoutunutta ruumistaan tai vanhaa äitiään, jolle suruviesti kohta saapuu. (Alhainen 2004, 272–273.)

Myös 22-vuotias nivalalainen Katri Vähäsarja määrättiin jatkosodassa talvisodan lääkintälottana ja kuolleita sairaalatyössä paljon nähneenä KEK-lotaksi juuri vallattuun Äänislinnaan. Perillä KEK:ssä häntä kohtasi kammottava näky:

Kyllä minä ensiksi ajattelin, että mitähän tästä tulee. Minä en osaa sanoa, olisi pitänyt mitata se varasto, miten suuri se oli ja siellä oli kumminkin metrin korkuisesti, niin kuin halkoja, ruumiita pinossa. Ne oli yleensä Prääsässä kaatuneita ja sillä välillä, kun Äänislinnaan mentiin, ketkä olivat siellä varastossa. Yhden toisen lotan kanssa me pestiin niitä ja meillä oli kymmenen sotavankia siellä apuna.

Ruumiita pestiin ja laitettiin arkkuihin jopa 70 päivässä:

Se oli maksimi, että saatiin ruuhka purettua. Työpäivät olivat ympäröityjä. Vaikka minä olen itse luullut aina, että minä en ole vahvahermoisia, mutta minuun ei vaikuttanut yhtään yöuneen se.

Lotta tuntuu itsekin hämmästelevän kylmähermoisuuttaan ankarissa oloissa:

Minä kävin iltaisin siellä panemassa kamiinaan puita ja koetin oikoa niitä jäseniä, kun talvella jäätyni mihin asentoon tahansa. Eikä minkäänlaista kammoa silloin tuntunut, ne oli niin kuin eläviä. (Rautio 2001, 169–174.)

Vaikka ulkoiseen uhkaan ja sen aiheuttamaan stressiin saattoi sodassa tottuakin ja oppia elämään sen kanssa, ei tämä kuitenkaan tehnyt immuuniksi stressireaktioille. Sodassa elimistön voidaankin sanoa olevan jatkuvassa lievässä hälytystilanteessa. (Eränen, Harinen & Jokitalo 2008, 49). Erityisen karmaisevalta tuntuu se, että lotat joutuivat pesemään ja laittamaan arkkuihin myös ruumiita, jotka oli kesän 1941 hyökkäysvaiheen aikana väliaikaisesti haudattu laatikoihin kenttähautausmaihin, ja sotatilanteen rauhoituttua

asemasodan aikana kaivettu ylös kotipitäjän multiin lähettämistä varten. Esimerkiksi Pälkjärven kenttähaudausmaasta Kannakselta nostetut ruumiit olivat niin mädäntyneitä, ettei niitä voinut edes pestä ja ne jouduttiin lähettämään sellaisenaan kotiin. (Rautio 2001, 169–174.) Myöskään metsissä kesähelteleillä lojuneita ruumiita ei voitu aina pestä, kun ne saattoivat kuohua matoja ja kärpäsiä (Alhainen 2004, 274). Madoista kertoo myös Jyväskylän sotasairaalassa, jatkosodan alussa pikkulottana työskennellyt Eila Tiuri (2010). Potilaan käsivarressa olevasta haavasta purskahti lotan päälle sentin mittaisia valkeita matoja:

Niitä valui käsivarrelleni, esiliinalle, tennistossuille ja lattialle. Joku kumartui pyyhkimään lattiaa. Matoja valui yhä. Ne olivat pehmeitä, pulleita.

Näky järkytti lottaa pitkään ja madot tulivat monena yönä uniin. Seuraavana päivänä tapauksesta potilashuoneessa leijunut kaamea mädän löyhkä oli kuitenkin poissa. Potilaan käsivarsi oli amputoitu. (Mt., 19–21.)

Lottien historiaa käsittelevissä teoksissa toistuu usein kertomus KEK-lottien kaikkein raskaimmasta taakasta. Vaikka kuolleiden evakuoimiskeskuksissa työskentelevien lottien työ olikin epäilemättä henkisesti hyvin raskasta, ei työ kuitenkaan tutkimusaineistoni valossa näytä jättäneen niin suuria traumoja kuin haavoittuneiden ja kuolevien kohtaaminen, erityisesti läheisten ihmisten ollessa kyseessä. Myös veteraanitutkimuksissa erityisen traumatisoivaksi kokemukseksi on havaittu läheisen ihmisen kuoleman, haavoittumisen tai häneen kohdistuvan julmuuden todistaminen (Pitkänen 2008, 35; Borders & Kennedy 2006, 334; Hautamäki & Coleman 2001, 165–167, 169; Laufer, Frey-Wouters & Gallops 1985). Traumatisoitumista lisää se, että etenkin läheisen ihmisen kuoleman on havaittu aiheuttavan raskaita ja usein epärealistisia syyllisyyden tunteita. Tällöin oma pelastuminen voikin ilon sijasta tuottaa pakkomielleisen syyllisyyden omasta eloonjäämisestä. (Punamäki 1984, 109–111.)

Raskas työ ja ruumiit eivät tulleet myöskään KEK-lotta Marjatta Usvan (ent. Karvinen) uniin. ”Eivät ne tulleet uniin – mutta pommituksia juoksin usein pakoon”, hän kertoo. Raskaasta työstään huolimatta lotta tunsu suurta haikeutta joutuessaan jättämään työnsä yliopisto-opintojen takia syksyllä 1942:

Kun viimeinen juna lähti [Syvärin] asemalta, niin itkin. Jäi ikävä kaikkea, niitä raskaita päiviä, hiljaisia vainajia ja ystäviä. – – En ymmärrä vielääkään, miten kestimme sitä työtä –

mutta piti kestää, olinhan antanut lottalupauksen. (Jaakkonen 2010, 46–48.)

Kuten edellisten lottien erilaisista kriisireaktioista ilmenee, on kriisikokemus yksilöllinen ja vaihtelee eri ihmisillä. Vaikka vaihtelua ilmenee vähiten juuri äkillisten kriisien kohdalla, on tämä otettava huomioon kriisikokemuksia tutkittaessa. Kasvutausta ja elämäntilanne esimerkiksi ovat tekijöitä, jotka vaikuttavat tunnekokemuksen voimakkuuteen. Siinä missä sama kokemus voi olla toiselle aito kriisi, voidaan toisen kohdalla puhua pikemminkin järkytyksestä. Merkillepantavaa on, että kriittisten kokemusten lukumäärä ei tee ihmistä vahvemmaksi sietämään kriisitilanteita. Tärkeämpää selviytymisen kannalta on se, miten aiemmat kriisit on saatu kohdatuiksi. (Palosaari 2007, 32–33.)

Edellä mainitut kolme kriisin muotoa, kehitys-, elämän- ja äkillinen kriisi, voivat myös kietoutua toisiinsa ja vaikuttaa uhriin yhtä aikaa. Yksilöllä saattaa olla äkillisen kriisin kohdatessaan pohjalla jo pitkään siedetty kasautuneen stressin tila. Tällöin reaktiot menevät limittäin ja purkamisen ja toipuminen ovat haastavampia. Mikäli taustalla on vielä avoin kehityskriisin vaihe, kuten haastateltavillani nuoruuden minäidentiteetin muodostumisen vaihe, tulee tilanne luonnollisesti entistäkin vaikeammaksi. (Palosaari 2007, 26.)

6.2 Sodan synnyttämä uhka

Gunilla ja hänen lottatoverinsa jäivät viimeisten joukossa Terijoelle, Suomen tuolloin tunnetuimmalle lomanviettopaikalle. Tuttu vääpeli oli järkyttynyt, että lotat olivat vielä paikkakunnalla:

Kun hän kuuli [puhelimessa], et me ollaan vielä Terijoella, niin hän sano, että kun Terijokihan on tyhjennetty, että ette te voi olla! Että nyt on vaan sieltä tultava ja tuota rantatietä. Ja siellä oli hirveesti, ikävä kyllä, pakenevia sotilaita. Ja niitten joukossa tultiin Raivolaan ja sieltä jatkettiin matkaa.

Enimmillään rintamalinja siirtyi kesällä 1944 yli 20 kilometrin vuorokausivahtia. Suomalaisjoukot joutuivat perääntymään Länsi-Kannaksella kymmenessä päivässä lähes sata kilometriä. Vuonna 1941 takaisin vallattu Kannas jouduttiin luovuttamaan puolessatoista viikossa takaiskujen huipentuessa 20. kesäkuuta vain lyhyen taistelun jälkeen Viipurin

menetykseen. Massiivinen hyökkäys aiheutti ennennäkemättömän pakokauhun, joka ilmeni joukosta harhautumisina ja rintamakarkuruutena. Kannaksella kesäkuun aikana joukosta harhautuneiden määräksi on arvioitu non 29 000 miestä. Todellisia karkureita näistä on sotahistorioitsija Jukka Kulomaan mukaan 14 000 miestä. Kaikkiaan kesän 1944 karkurien määrä oli 77 prosenttia koko sodan ajan karkureista. (Kulomaa & Nieminen 2008, 77–78; Levä 2008, 215–216.) Voimakkaan vihollisuhkan alla eduskunta säätäi 4. heinäkuuta 1944 armeijan toivomuksesta lain sotaväen kovennetusta rikoslaista. Laki mahdollisti kuolemantuomion ”pelkuruudesta taistelussa”, jos sotilas karkasi sota-ajan joukostaan. Kysymys teloitettujen karkureiden määrästä on kiistanalainen. Puolustusvoimien tietojen mukaan varsinaisia karkuruudesta teloitettuja on 46 ja kieltäytymis- ja pakotilanteessa ammuttuja 12. (Kulomaa & Nieminen 2008.) Sen sijaan emeritusprofessori Heikki Ylikankaan (2007) mukaan heitä on jopa satoja enemmän.

Gunillan ja hänen lottatoverinsa matka pakenevien sotilaiden joukossa päättyi 11.6. puna-armeijan pommittamaan Viipuriin. Suurhyökkäyksen aiheuttamaa pakokauhua muistelevat myös kaikki kesällä 1944 Kannaksella tai Itä-Karjalassa olleet haastateltavani. Syväriältä vetäytymään lähtenyt rovaniemeläinen lääkintälotta Annikki kertoi nuorten sotilaiden takertuneen heihin lottiin kuin äiteihinsä. Lappeenrannassa kenttäsairaalassa toiminut rovaniemeläishaastateltavani Kerttu taas muistelee seuraavaa:

Se on kummallista, että ihminen, ku tietää että on tämmönen tilanne, että ei siinä auta muu. Se on kaubia, kun alko olla se, että ei enää pärjätä venäläisille, niin siellä Lappeenrannassa, kun alko tulla kaubiasti nuoria ihmisiä ja ne huusi, että ryssä tulee, ryssä tulee, juoksivat ympäri sitä pihaa. Ja mie sanoin lääkärile, että mitä noile tehbään, ku sanotaan että tuolla ammutaan kaikki jotka lähtee tuolta pois. Nii sano, että ei ainakaan näitä ammuta, että nämä viiään tuonne sairaalaan, että on niin nuoria miehiä. Mutta kyllähän niitä ammuttiin, siitähän juuri puhutaan, vaikka ei niitä montaa kai ollu.

Gunilla kertoo, miten kaikki Viipurissa olevat lotat koottiin Viipurinlinnan vieressä sijaitsevaan Alvar Aallon suunnittelemaan kirjastoon. Gunilla oli puolikuollut väsymyksestä, sillä hän ei ollut nukkunut moneen päivään suurhyökkäyksen syttymisen jälkeen. Lepäämään hän ei päässyt kuitenkaan Viipurissakaan, sillä kirjastossa alettiin heti lottien sinne saavuttua etsiä vapaaehtoista lottaa tuntemattomalle komennukselle. Kukaan ei kuitenkaan ollut halukas ottamaan komennusta vastaan tilanteessa, jossa lottia oltiin siirtämässä taaksepäin. Gunilla kuunteli vapaaehtoisen hakua muutaman

tunnin ja ajatteli epätoivoisena: ”Hyvä ihme, jonkun täytyy mennä!”. Kun kukaan ei edelleenkään ilmoittautunut, nousi hän ylös. Väsymyksensä ääri rajoilla ja vastoin isälleen tekemäänsä lupausta siirtyä pois rintamalta ilmoittautui hän vapaaehtoiseksi tuntemattomalle erikoiskomennukselle.

Urhean lotan tie vei kohti Itä-Karjalaa ja parhaillaan tyhjennettävää Aunusta, josta kaikki muut lotat oli jo lähetetty pois. Komennuksen erikoislaatuisuus konkretisoitui tuntolevyjen vaihtamisessa; Lotta Svärdin tuntolevyn tilalle Gunilla sai armeijan tuntolevyn:

Et se hetki oli kyl semmonen, et sillon mä niin kun tunsin, ja oli niin kun isä mielessä, et jos isä aavistais, missä mä olen ja miten on. — Ja sit mä ymmärsin heti, kun hän [viestikomentaja] sano, et hän liittää minut armeijaan. Ja hän sano, et mä niin kun kuulun tähän porukkaan. Niin mä ymmärsin, et se tahtoo sanoa, et nyt mulla on poissa ne mahdollisuudet. Et kun lottana oli oikeus, et jos pelkäs, jos oli väsyny vaan, niin voi sanoa vaan, et mä en nyt kerta kaikkiaan pysty olemaan, ja sai lähteä. Mut jos kuulu armeijaan, niin ei ollu sitä, et sillon oli petturi jos jätti. Et se oli hirveen järkyttävä.

Gunilla sai tärkeän tehtävän toimia muutaman muun lotan kanssa keskuksessa, jossa toimivat myös Aunuksen ryhmän komentaja, kenraaliluutnantti Paavo Talvela sekä hänelle alistetun VI:n Armeijakunnan komentaja, kenraalimajuri Aarne Blick. Gunilla oli myös todistamassa kenraalien tunnettua ristiriitaa ja välirikkoa. Talvelan tahto oli taistella sitkeästi, Blick taas kannatti vetäytymistä. Kun Aunuksen rintama Viipurin menetyksen jälkeen 23.6. murtui, ei Blick totellut Talvelan hyökkäyskehotusta. Pelastaakseen joukkonsa tuholta antoi Blick 24.6. illalla vastoin Talvelan määräystä käskyn irrottautua asemista ja ryhtyä viivytystaisteluun. Talvela sai tiedon tapahtuneesta vasta kuusi tuntia myöhemmin. Hän ei antanut Blickin kuuliaisuusrikosta koskaan anteeksi. (Juutilainen 2006, 803–804.) Gunilla muistelee tapahtunutta seuraavasti:

Ja nyt Blick sano, että me ollaan motissa, et ryssät nousee maihin [Tuuloksessa Laatokan rantatiellä 23.6.1944]. Ja sillon oli kyl kans sellanen juttu [Gunillan ääni sortuu], et mä menin sitten teltasta pois. Siellä oli semmonen suoja ja mä itkin siellä, kun ne oli niin urhoollisia ne muut lotat, etten mä voi näyttää heille. — Ja mä kuulin vaan, kun Talvela sano, että ette lähde minnekään, että minä määrään. Blickhän meidät pelasti, kun hän sitten oli tottelematon. Se oli juhannuspäivä, kun Blick sitten sano, et nyt tota... [irrottaudutaan asemista?] Mut se oli kyl aika kauhee se lähtö sieltä että. — Ja autot oli ihan täynnä. Oli kaks autoa ihan täynnä tommosta keskustavaraa. Ja sit meidän lottien piti kiivetä sinne ylös [kuorman päälle]. — Sitten oli venäläisiä koneita ja niitä oli yli 300 aina välillä. Ja sit me tultiin semmoseen

paikkaan, missä meidän piti yöpyä. Mut ku me tultiin sinne sisälle, niin se oli ihan veressä. Ja silloin mehän ymmärrettiin, että se on ollu ensimmäinen tämmönen [joukko-] sidontapaikka. Ja silloin mä en niin kun voinu, enhän mä voinu ruveta itkemään ja mä sanoin, et mä meen vähän kävelyille, ja mä menin alas rannalle. Siinä oli Laatokka ja siinä oli sitten ruotsinkielisiä. Ne oli tota machin... siis konekirjoitus, semmonen Vaasasta, sieltä päin komppania. Ja toinen sano, et vad fan gör lotta här. Ja mä sanoin, et mä puhun kyl itse ruotsia, et me tullaan tuolta vähän alemmaa. Ja se sano, et onks siel vielä ketään. No, mä sanoin, et en mä usko, et siel enää on, et me oltiin varmaan viimiset, että vietiin se keskus, taikka se keskus hajotettiin. Ja se toinen sano vaan näin, laski leikkiä, että jaha, että lottako täällä sit ottaa vastaan, että ryssät tulee ihan millon tahansa uudelleen. Ja nyt ei oo yhtään tykkiä, että me ollaan kaikki annettu pois, että et sen näkee, att det bara säga att det kommer sitten että.

Koska Gunillan yksikkö oli viimeisiä, jotka vetäytyivät Aunuksesta, räjäytettiin sillat heidän takanaan. Kuorma-auto oli keskuskuormineen liian raskas kulkemaan siltojen yli ja lotat joutuivat tämän tästä hyppimään alas kuorman päältä:

Ja loppujen lopuksi me oltiin jo hypätty niin usein sieltä ylhäältä, että jalat oli ihan naarmuissa ja ihan... Niin että mä sanoin, että eiks vois niin, että kun auto menee, kunnes taas on vähän puita. Ja me ryömitään pitkin ojaa. Ja se on kyllä kumma, että kivet vaan lenteli ja mä en osaa sanoa, että ryömittiinks me 20 kilometriä vai 100 kilometriä. Ja ei ollu juotavaa ja... oli näkkileipää jos, mutta ei sitä saanu enää syötyä, kun ei ollu juoda mitään. Ja sitten siinä loppuvaiheessa, siinä ojassa, kun oli semmonen pieni tauko, joku niin kun ryömi mun viereen. Ja mä aattelin, että voi, joku sotilasparka. Niin kuule, se oli koira! Ja mä en voi sitä unohtaa [Gunillan ääni sortuu, puhkeaa itkuun], et se oli yks semmonen [järkyttävä tapaus]. Se haki turvaa, täräsi ja... ja tota et semmosta. Ja sit me tultiin vähitellen Salmiin ja sieltä sitten taas jatkettiin.

Raskaan ja uuvuttavan vetäytymisen jälkeen saavuttiin viimein Sortavalaan Laatokan pohjoisrannalle, jossa Gunilla sai elämänsä järkyttävimmän puhelun; tiedon isänsä kaatumisesta. Tässä vaiheessa tarinaa Gunillan ääni pettää kokonaan ja hän itkee avoimesti:

Ja sinne tuli sitten puhelinsoitto, että teidän isänne on... [Gunilla nyyhkyttää, ääni sortuu]... [KMP: Ja kaiken tämän jälkeen...] Joo, et se oli niin kun... [itkee]

Isän kaatuminen oli Gunillalle koko sodan raskain kokemus. Jokainen isän sana sai uuden merkityksensä tapahtuman jälkeen ja isän turvallinen olemus ja huoli tyttärestään sodan ankarissa oloissa ovat Gunillan kertomuksessa vahvasti läsnä. Isän kaatuminen torjuntataistelussa Vuosalmella 4.7.1944 on

myös tapahtuma, johon hän viittaa usein kertomusta rakentaessaan. Isänsä sanoista Gunilla tuntee vuoroin syyllisyyttä ja lohtua:

Jälkeenpäin, kun mulla on ollu vähän paha mieli siitä, että isä viimisenä päivänään joutu olemaan niin huolissaan minusta. Niin mä aattelen, et hän on ollu itse 16, kun hän lähti jääkäriksi [Saksaan vuonna 1915]. Et kyllä hän ois ymmärtäny, jos olis tienny miten se oli. Mut se on aika jännittävä, mä löysin nyt kun mun pitäis polttaa ja repiä papereita, mut sitte aina löytyy jotain, niin löyty isän vieminen, viimiseks kirjoitettu, et 3. päivä myöhään illalla – – kun hän sitten yöllä sai sen täysosuman. Niin siinä hän kirjottaa, et hän on hirveen huolissaan minusta, mut sitten lisää siihen, et Gunilla har alltid haft god tur. Et hän niinku lohduttautuu sillä, et mä ehkä selviän. Mut jotenki se oli kyl vähän liian järkyttävää. Et mähän en ole viiteenkymmeneen vuoteen puhunu näistä jutuista.

Gunillan kertomus on koskettava esimerkki sodan traumatisoivasta vaikutuksesta. Selviytymisen kannalta järkyttävää sodassa ovat erityisesti ihmisarvon ja moraalien murtuminen, etiikan muuttuminen sekä Gunillan kertomuksessa erityisen hyvin esiin tuleva traumojen ketjuuntuminen. Ei ehditä toipua edellisestä järkytyksestä, kun koetaan jo uusia, entistäkin järkyttävämpiä vastoinkäymisiä. Käsittelen tätä traumojen ketjuuntumista tarkemmin hieman myöhemmin omassa alaluvussa.

Israelilaisen sodassa selviytymisen tutkijan Norman Milgramin (1986) mukaan sota on kokonaisvaltainen uhka yksilöille, perheille, yhteisöille ja organisaatioille. Se uhkaa paitsi sosiaalisia suhteita, omaisia ja läheisiä, myös tavoitteita, omaisuutta, asemaa, työtä ja vapaa-aikaa, arvoja ja normeja. Sodan synnyttämä uhka on myös suhteessa luonnonkatastrofeihin ainutkertainen, sillä luonnonkatastrofeista poiketen sotien taustalla on aina harkintakykyinen ja tarkoituksenmukainen ihminen. Sotaa käyvä ihminen voikin harkitsevuudessaan ja laskelmoinnissaan synnyttää suunnattoman pelon ja uhkan ilmapiirin. Sodassa lapsuudesta saakka omaksutut ja opitut tavat, arvot ja asenteet joutuvat koetukselle ja särkyvät, kun toisesta ihmisestä tulee vihollinen; kun tarkoituksena on tappaa ja tuhota. Kyky hallita omia ulkoisia ja mielen sisäisiä tapahtumia ja niiden seurauksia järkkyy, elämä muuttaa muotoaan ja vaikeutuu. (Milgram 1986, 10–12.)

6.3 Traumatisoituminen ja dissosiaatio – ”Kävelen ympäri huoneita ja itken kädet nyrkissä”

Kun ihminen joutuu kokemaan vakavaa uhkaa, aktivoituvat eloon jäämistä turvaavat toimintarakenteet, kuten taistelu ja pako. Tilanteen ollessa voimakas ja puhutaan traumatisoitumisesta, tapahtuu *dissosiaatio*, psyykinen puolustuskeino näiden kahden toimintarakenteen, taistelun ja pakenemisen, välillä. Tällöin niin sanottu persoonan normaali osa jatkaa lajin säilymiseen liittyviä tehtäviä ja suoriutuu arkipäivän haasteista. Samalla kuitenkin persoonan toinen, niin kutsuttu emotionaalinen osa ottaa kantaakseen traumatisoivaan muistoon liittyvän rasituksen, muun muassa psyykkisen kivun ja pelon. Rasitus voi pysyä alkuun muistamattomana antaen tunteen, että toipuminen on käynyt yllättävänkin nopeasti ja kivuttomasti. Ajan kuluessa traumamuistot alkavat kuitenkin tunkeutua normaalin persoonan puolelle. (Palosaari 2007, 26–27.)

Holokaustikokemuksia tutkineen Lawrence L. Langerin (1991) teoria muistojen dualismista tukee teoriaa dissosiaatiosta. Muistojen dualismissa on normaalin ja emotionaalisen persoonan lailla kyse pinnalla ja syvällä olevien muistojen vuorovaikutusta. Pinnalla olevia muistoja ohjaa älyllinen, harkittu muisti, kun taas syvällä olevia muistoja ohjaa filosofoiva tunnetason muisti. Syvällä oleva muisto yrittää palauttaa muiston sellaisena kuin se tapahtumahetkellä oli. Pinnalla oleva muisti taas palauttaa muistelijan kokemusta edeltävään ja kokemuksen jälkeiseen tilanteeseen. Samalla se pyrkii muovaamaan muiston tämän päivän intressien mukaiseksi ottamalla huomioon, miltä muiston pitäisi näyttää. Langer on myös todennut, etteivät vaikeat traumaattiset kokemukset prosessoidu ajan myötä samalla tavalla kuin muu kerronta. Menetykset, joista traumaattiset kokemukset muistuttavat, eivät herätä toiveita niiden uudelleen kokemisesta. (Langer 1991, Peltosen 2003, 18–19 mukaan.)

Juuri näin tapahtui useimmille lotille. Moni hämmästeli omaa sota-aikaista pelottomuuttaan tai tunteettomuuttaan järkyttäviä vaaratilanteita ja kauhunäkyjä kohdatessaan. Syvällä olevat traumaattiset muistot palasivat kuitenkin myöhemmin pinnalla olevaan muistiin painajaisten ja pelkotilojen muodossa. Surullisen moni koki niitä yhä, vuosikymmenten jälkeen, elämänsä illassa.

Suomen Punaisen Ristin kriisir ryhmän vetäjän, katastrofipsykologi Salli Saaren (2003) mukaan psyykkiselle traumalle tunnusomaista onkin, että se tallentuu mieleen kaikkine tunnelatauksineen sellaisena kuin se oli syntyhetkellään. Aika ei muuta sitä tai sen merkitystä ja siihen liittyviä tunnelatauksia. Saari vertaa ilmiötä pakastamiseen. Psyykkiset traumat voivat säilyttää tuoreutensa koko ihmisen eliniän. Trauman aktivoituminen tapahtuu, kun jokin pieni ja usein tiedostamaton vihje liittyy sen nykyhetkeen. (Mt., 317.) Gunillalle tämä vihje oli lentokoneen ääni, joka muistutti häntä yhä sodasta. Myös väkivaltaa televisiossa hänen oli tästä johtuen vaikea sietää.

Koko traumaattinen kokemus ei kuitenkaan aktivoitu jälkeenpäin, vaan myöhempään kokemukseen liittyvät voimakkaat tunteet, jotka valtaavat kokonaisvaltaisesti mielen. Psyykkiset traumat voivat olla myös täysin tiedostamattomia, jolloin henkilö ei kykene lainkaan muistamaan traumaattista kokemusta. Myös psyykkisten traumojen vaikutukset ovat lähes aina tiedostamattomia. Ne vaikuttavat yksilön valintoihin, ratkaisuihin, ihmissuhteisiin ja koko persoonallisuuteen, ja siten koko elämään ilman, että yksilö tietää tai tunnistaa sitä. (Saari 2003, 317.)

Haastateltavani Kertun lääkintälottatoveri Anna Luodon (1992) kertomus on hyvä esimerkki dissosiaatiosta. ”Tähän asti minun on ollut helppo muistella sotakokemuksiani”, kirjoittaa hän lottamuistelmateoksensa keskivaiheilla ja jatkaa:

On tuntunut hyvältä palauttaa mieleen jo lähes viisikymmentä vuotta sitten tapahtuneita asioita. En arvannutkaan miten tarkasti ne ovat tallella muistin lokeroissa. Johtuuko se siitä, että elin ja koin kaiken myös sydämelläni?

Tähän saakka Luoto on kertonut komennuksella sattuneista iloista, suruista ja peloista vapaasti ja elävästi. Vasta kesän 1944 suurhyökkäyksen kauhujen muisteleminen saa hänet todella pysähtymään ja kokemusten aukikirjoittaminen käy hyvin raskaaksi:

Minulta on kysytty, miten minä, kokematon nuori tyttö, kestin Kannaksen kesäsodan vuonna 1944. Ihmettelen sitä itsekin. Luonto näköjään tulee apuun, kun ihminen on kestäättömän edessä. Ja sitten ihminen rakentaa tietämättään sisälleen panssarin, jonka taakse kätkee sellaiset muistot, jotka olisivat liian kipeitä mielessä pidettäviksi. Luulin sehvinneeni sodasta ilman vaurioita, kunnes rupesin siitä kirjoittamaan. Nyt kun koetan tunkeutua tämän panssarin

taakse, se tuntuu ylivoimaiselta. Kävelen ympäri huoneita ja itken kädet nyrkissä. – – On kuin tulisin helvetin esikartanoihin. Korvissa kuuluu lakkaamaton tykkien jymy, silmien edessä aukenee suuri kuuma aula, jonka täyttää ällöttävä veren, lian ja ruudin haju. Lattia on täynnä verisiä vihreitä paareja, joissa makaa kalpeita nuoria miehiä. Kaikkialta kuuluu vaikeroiva ääni: - Antakaa vettä! Voi antakaa vähän vettä! (Luoto 1992, 98–99.)

Luodon traumaattiset muistot olivat siis koteloituneet, osaksi jopa unohtuneet, vuosikymmeniksi pinnan alle. Vasta niistä kirjoittaminen sai tunteet ryöpsähtämään pintaan. Samoin kävi haastateltavalleni Gunillalle. Sodassa koetut menetykset olivat Gunillalle niin raskaita, ettei hän ollut kyennyt käsittelemään kunnolla sotavaiheitaan. Vasta miehensä kuoltua, 50 vuotta sodan jälkeen, pystyi hän paneutumaan sotamuistoihinsa ja puhumaan niistä. Haastattelutilanteessa näki miten kipeää raskaiden vaiheiden läpikäyminen teki edelleen. Lotan kyyneleet valuivat virtanaan hänen kerratessa sotavuosien tapahtumia. Hän oli kuitenkin valmis kohtaamaan muistojen aiheuttaman kivun, sillä hän koki tärkeäksi puhua ja säilyttää kokemuksensa jälkipolville.

Kuten Luodonkin kertomuksessa ilmeni, voi dissosioituminen olla joskus niin voimakas, ettei normaalin persoonan osa muista kokemaansa traumaa. On hämmentävää, että haastateltavistani jopa kymmenen lottaa (40 %) koki, ettei sota ollut jättänyt heihin jälkeä. Sodan psyykkisiä vaikutuksia lapsiin ja siviiliväestöön tutkinut psykologi Raija-Liisa Punamäki (1984) kun uskoo, että ilmapommitukset ja muut sodan traumaattiset kokemukset jättävät aina jälkensä sen kokijan psyykeen ja kehitykseen ja vaurioittavat mielenterveyttä. (Mt., 104). Rovaniemeläishaastateltavani, monenlaisissa lottatehtävissä kotirintamalla toiminut Helena esimerkiksi kertoo:

Mutta ei mulla oo mistään semmosta kaubukuvvaa jääny, että ois pelottavaa ollu. Ja sitten kun ei joutunu näkemään semmosta [mitä esimerkiksi sairaalajunissa työskennelleet lotat] – – Hankalaa, mutta ei siitä ole jääny mittään. Ehkä ne on niitä, joilla on ollu isä tai veljiä rintamalla. Ei mulla ainakaan ole jäänyt mittään semmosta. Se oli vain jännää [lottatyö] jossakin mielessä. Vaihtelua.

Punamäen (1984) tulkintaan pohjaten mahdollista onkin, että lotat, jotka väittävät selvinneensä sodasta täysin vaurioitta, kantavat mielessään tiedostamatonta traumaa. Helenan lailla myös muut haastateltavani, jotka kokivat, ettei sota ollut jättänyt heihin jälkeä, vähätelivät usein kokemuksiaan verraten niitä muihin, vaikeammassa tilanteissa olleisiin ihmisiin. Toinen rovaniemeläinen kotirintamalotta Elli esimerkiksi kertoo:

Ei sota ole jättänyt [traumoja]. Vaikka sillon viimisenä yönä ku läbethin [Lapin sodassa evakkoon Ruotsiin], ku saksalaiset, vai ryssä, ryssä se vissin oli, joka pommitti aivan tähän likele. Ku mie sanoin miehele, että ei veikkonen tämmöstä, ei tämä ole vielä mittään mitä tuola rintamala on.

Haastateltavani, jotka kokivat, ettei sota ollut jättänyt heihin jälkeä, selittivät traumattomuuttaan sillä, etteivät he olleet tapahtumien keskipisteessä eivätkä kohdanneet sodassa läheistensä menetyksiä tai raskaita vastoinkäymisiä. Pääosin (seitsemän kymmenestä) he olivat lottia, jotka olivat toimineet koko sota-ajan kotirintamalla. ”No eii, no ei oikeastaan [traumaattisia kokemuksia], kun en sillä tavalla niin lähelle sitä [etulinjaa] joutunut”, toteaa Joroisissa Itä-Suomessa puhelinkeskuksessa toiminut haastateltavani Helvi. Myös ne rintamalla olleet haastateltavani, jotka kokivat selviytyneensä sodasta ilman ikäviä seurauksia (kolme kymmenestä), kertoivat samaa sekä korostivat sotatilan väliaikaisuutta. Sota oli velvollisuus, joka täytyi hoitaa, ja jonka jälkeen alkoi uusi aika. Aunuksenlinnassa Laatokan rannalla koko jatkosodan radistilottana toiminut rovaniemeläinen Saimi kertookin:

Vaikka sillonhan se oli aika kaubia, kun Syväriltä alko tulla [kesän 1944 suurhyökkäys], kun pauke kuulu ja kaubia räiske. Ei sitä sillä tavalla koskaan [ajatellut miten itselle käy], ei mulla oo mitään semmosia muistikuvia. Sitä vaan hoiti työnsä ja tiesi vaan, että se on tehtävä. Ei minusta millään tavalla, että ei voi sanoa, että mitenkään pahat muistot on [sodasta] siinä mielessä. Se vaan kuulu asiaan tehdä. Ja se oli niinku perintönä mulla, kun äiti on ollu lottana. En tiedä isästä, mutta luulisin, että isäki on ollu ja kaikki sukulaiset, siinä äidin sisaret ja muut, kaikki ne kuulu [lottiin tai suojeluskuntaan]. Ei ollu painajaisia, ei mittään. Sitä jollaki tavalla vaan eläyty siihen ja oli ja koki sen.

Vastaavalla tavalla jatkaa myös Tammisaarella lapsuutensa viettänyt ja Itä-Karjalassa muonituslottana toiminut Ingrid:

Ettei sitä jääny sitä sen kummempaa. Ei, ei ollenkaan [paluu sodan jälkeen arkeen vaikeaa]. Se oli se, että se aika sit oli ohi – – ja sitten se oli alotettava uuden elämän taas. Eteenpäin. Ettei sen kummempaa. Ei, ei ollenkaan [jäänyt pelkoa pommituksistaan]. Kato, kun ei ollut tapahtunut mitään semmoista niin kuin suurempia ikävyyksiä eikä tommosta mitään sen kummempaa. Tai sitä tai tätä. Niin se oli vaan niin kun, että elämä jatkui sillä tavalla sitten. Sitä rataa piti mennä.

Vaikka raskailta menetyksiltä tai vastoinkäymisiltä olisikin vältytty, oli sodan uhka ja sen tuottama epävarmuus kotirintamalla, kaukana etulinjoilta

kuitenkin kaiken aikaa läsnä. Kaikki haastateltavani joutuivat kokemaan omakohtaisesti myös ilmapommitustilanteita. Traumattomuuden kokemusta voivatkin osaltaan selittää tutkimukset siviilikohteiden pommitusten uhreista. Näissä tutkimuksissa on ilmennyt, että terveillä ihmisillä neuroosikehitys alkaa ilmetä vasta erittäin kovien pommitusten aikana. Toisen maailmansodan aikaisissa Lontoon pommituksissa psyykkisiä ja hermostollisia oireita ilmeni eniten vaikeissa elämäntilanteissa elävillä ja niillä, joilla jo aikaisemmin oli ilmennyt psyykkisten häiriöiden oireita. Mielenkiintoista on, että siviilien reaktiot pommitustilanteissa olivat suurelta osin samankaltaisia taistelevien sotilaiden kanssa. Oireiden kroonistumistaipumus oli kuitenkin siviileillä sotilaita pienempi. Tämä johtui siitä, etteivät jännitystilat, jotka liittyivät pommitustilanteisiin, olleet niin pitkäkestoisia kuin taistelukentällä. Parempi suojautumismahdollisuus, paremmat liikkumismahdollisuudet, kontaktit perheeseen ja tuttuun ympäristöön sekä vähäisempi psyykinen ja fyysinen rasitus olivat tekijöitä, jotka tekivät siviilipommituksista toipumisen sotilaiden taistelutilanteista toipumista helpommaksi. Siviilipommitusolosuhteista puuttui usein myös mahdollisuus sairaudesta saatavaan sekundaarihyötyyn. (Paananen 1984, 96.) Lotilla, joilla ei siis ollut taustalla käsittelemättömiä kriisejä ja traumoja, oli helpompi selvitä myös pommitustilanteista. Toisen maailmansodan kokemukset viittaavat myös siihen, ettei siviiliväestön psyykinen sairastuvuus lisääntynyt kovin merkittävästi sotaolojen vaikutuksesta (Paananen 1984, 98).

Pommitusolosuhteissa keskinäisen avun ja tukemisen ilmapiirin on havaittu vahvistuvan voimakkaasti. Pommituksen alaisena olevassa yhteisössä syntyy helposti perusteeton haavoittumattomuuden ja turvallisuuden tunne, mikäli pommitukset ovat ”kaukaa ohi” -tyyppisiä. Mikäli pommitukset kuitenkin ovat ”läheltä ohi” -tyyppiä, vahvistuvat ihmisten pelkotilat, ja vallitsevaksi tulee pelko ”seuraavaksi osuu”. (Paananen 1984, 97.) Traumatisoitumisen yhteydessä huomioitava psykologinen lainalaisuus onkin se, että emme reagoi pelkästään siihen mitä todella tapahtui, vaan myös siihen mielikuvaan, mitä olisi voinut tapahtua. Läheltä-piti-tilanteet ja jopa väärät hälytykset voivat siten aiheuttaa voimakkaita psyykkisiä reaktioita siinä missä itse kriisitilanteeseen joutuminen. (Saari 2003, 33.)

Päällekkäisten kriisien kohdalla toinen kriiseistä suljetaan usein mielestä ja varastoidaan. Tällöin kokemusvarasto aiempien kriisien kohtaamisista ei välttämättä nouse enää hyödyksi. Aiemmat kokemukset eivät voi auttaa

ratkaisemaan uutta tilannetta, ellei niistä ole vielä selvitty. Sitä vastoin niihin taltioitunut tunnelataus saattaa ”revetä auki”, aktivoitua ja tuottaa moninkertaista kärsimystä, vanhaa ja uutta päällekkäin, kun uusi traumaattinen kokemus tuo vanhat, kipeät kokemukset jälleen pintaan. (Palosaari 2007, 33–34.) Tällöin puhutaan jatkuvasta traumatisoitumisesta (Saari 2003, 316) ja *ketjuuntuneesta traumasta* (Palosaari 2007, 33–34). Voi myös käydä niin, että uusikin kriisi suljetaan. Voimavarat sitoutuvat yhä enemmän kriisien ympärille ja vapaata energiaa jää yhä vähemmän itse elämään, kuten kauneuden kokemiseen, luovuuteen ja läheisyydestä nauttimiseen. Vaarana on myös kyynisyys. Tunteiden kurissa pitämisestä tulee niin oleellinen osa elämää, ettei mikään kriisien ulkopuolellakaan tunnu enää miltään, eivät myöskään hyvät asiat. (Palosaari 2007, 33–34; Saari 2003, 71.) Tässä tunteettomuuden kokemuksessa on usein kyse myös pitkittyneestä sokista, jota käsittelen omassa kappaleessaan hieman myöhemmin.

Tunteettomuuden kokemus saattaa olla myös joidenkin ihmisten kriisitilanteessa kokeman lieventyneen vaarantunteen perustana. Norjalaisen kriisipsykiatri Atle Dyregrovin (1994) mukaan tämä ilmenee selvimmin sota-alueilla sotilaiden haavoittumattomuuden kokemuksissa (Mt., 19). Sama haavoittumattomuuden illuusio tulee esiin myös lottien kokemuksista. Vaaran tunteen lieventyminen kriisitilanteessa ilmenee heidän kohdalla erityisesti usein toistuvana kertomuksena siitä, ettei pelkoa juuri tunnettu.

Sodan kriisissä moni lotta joutui kohtaamaan yhä uusia, henkilökohtaisia kriisejä toisensa perään. Läheisten ja kotien menetykset, sairastumiset, loukkaantumiset, kauhunäyt, vaaratilanteet ja paikanvaihdokset seurasivat toisiaan. Aikaa tai otollisia olosuhteita traumaattisen kokemusten käsittelylle ei ollut, vaan oli vain pyrittävä säilyttämään toimintakyky ja jatkettava eteenpäin (ks. Saari 2003, 72). Voidaankin ajatella, että moni lotta eli sota-aikana jatkuvassa ketjuuntuneen trauman tilassa. Olo oli ikään kuin turtunut, apatisoitunut, koska mieli ei jaksanut ottaa enempää kärsimystä vastaan.

6.4 Kriisireaktioiden kulku

Saari (2003) ihmettelee ihmisen selviytymiskykyä. Ihmisellä on suunnattomasti voimavaroja, sisäänrakennettuja tarkoituksenmukaisia reagointi- ja käsittelymalleja, jotka käynnistyvät äärimmäisessä tilanteessa.

Ongelmana on vain se, että kriisissä oleva yksilö pyrkii itse puuttumaan selviytymisprosessiinsa ja estämään kokemuksen käsittelyä. Kaikki automaattiset reagoitumallit eivät myöskään ole traumaattisen kokemuksen käsittelyä edistäviä tai tehostavia, sillä yksilö on voinut omaksua sellaisia käsittelytapoja, jotka estävät kokemuksen käsittelyn tai vaikeuttavat sitä. (Mt., 41.) Traumaattisen kokemuksen jälkeisissä reaktioissa on myös havaittu selvää lainomaisuutta (Saari 2003, 41), jota selviytymisen tutkijat ovat hyödyntäneet tutkimuksissaan. Lottien kriisitilanteissa selviytymisen avaamisessa sovellan ruotsalaisen sosiaalipsykiatri Johan Cullbergin (1991) teoriaa kriisireaktioiden kulun vaiheista. Lähdeaineistona toimivat Cullbergin teoriaan nojaavien katastrofipsykologien Dyregrovin (1994), Saaren (2003) ja Palosaaren (2007) tutkimukset.

6.4.1 Sokki – kehon ja mielen suojamekanismi

Ensimmäistä kriisivaihetta traumaattisen tapahtuman jälkeen nimitetään psyykkiseksi sokiksi. Päinvastoin kuin usein ajatellaan, sokki ei ole sekaisin menemistä tai seinille hyppimistä, vaan kehon ja mielen suojamekanismi, joka tähtää hengissä pysymiseen. Sokin tehtävä onkin puuduttaa sietämättömiä tunteita ja auttaa ihmistä toimimaan enimmäkseen tarkoituksenmukaisesti, ja varmistaa siten toimintakyvyn säilyminen silloin kun se on oleellista ja tarkoituksenmukaista. (Palosaari 2007, 54–61; Saari 2003, 42; Dyregrov 1994; Mälkki 2010c, 207) Mielenkiintoista on, että aivojen kapasiteetista on sokissa käytössä suurempi osa kuin normaalioloissa. Myös aistit avautuvat vastaanottamaan vaikutteita ilman tavanomaista valikoitumista ja muokkaamista. Siten aistivaikutelmat ja mielikuvat ovat sokissa hyvin voimakkaita, yksityiskohtaisia ja selkeitä. Karkeasti ottaen sokin kesto on noin vuorokausi. Suuria eroja ilmenee kuitenkin tilanteesta ja onnettomuudesta riippuen. (Palosaari 2007, 54–61; Saari 2003, 42; Dyregrov 1994.)

Sokille tyypillistä on, että siihen menevä ihminen kokee usein katsovansa tapahtumaa ikään kuin sivusta. Olo on epätodellinen. Onnettomuustarinoissa hyvin usein toistuvat hengähdykset ”Ei voi olla totta” ja ”Tämä ei tapahdu minulle” ovat portti sokkiin, mistä alkaen liian voimakkaat tunteet on etäännytetty. (Palosaari 2007, 54–61, 200–201.) Sokkivaiheessa vaistomaiset suojautumismekanismit myös muuttavat tiedonkäsittelyjärjestelmää. Käsitys ajasta muuttuu, usein niin, että aikaa tuntuu olevan runsaasti harkintaan ja ei-

vaihtoehtojen puntarointiin. Ihminen voikin onnettomuuden kohdatessaan käyttäytyä hämmästyttävän rationaalisesti. Lisäksi onnettomuuden kohtaamishetkellä hän voi nähdä elämänsä tapahtumat ikään kuin filminauhalla. (Palosaari 2007, 54–61, 200–201.) Tästä elämän näkemisestä filminauhana kertoo viestilottana Nurmoilassa Aunuksen Karjalassa toiminut Aili Karjalainen s. Paukku. Puhelinkeskus sai täysosuman ja lotta luuli kuolevansa:

Mun piti koko hyökkäyksen ajan tehdä työtä. Sit yks kaks mä huomasin, et mä olin sängyn alla ja veri vuotaa mun päästäni ja kädestäni. – – Sillon kun ihminen on kuolemanvaarassa, niin koko elämä kulkee läpi. Se on ihmeellinen tunne. (Haavikko 1994, 117–118.)

Ympäristönkin havaitseminen muuttuu äkkitilanteissa, mikä mahdollistaa tehostetun havaitsemisen ja muistamisen tärkeiden havaintojen suhteen ja sulkee pois vaaratilanteen kannalta epäoleellisia havaintoja. Hyvin tavallista onnettomuustilanteissa on myös uskomattomiin fyysisiin ponnistuksiin kykeneminen ja kipukynnyksen kohoaminen. Ihminen saattaa esimerkiksi haavoittua tai loukkaantua vakavastikin huomaamatta tätä itse tai tuntematta juuri kipua. Sokissa oleva ihminen ei usein tunne myöskään kuumaa, kylmää eikä nälkää. Kuitenkin tilanteissa, jotka eivät ole pelastautumisen kannalta olennaisia, voi ilmetä ponnittomuutta ja ajattelun aaltoilua sekä päätöksenteon vaikeutta helppojenkin asioiden kohdalla. (Palosaari 2007, 54–61, 200–201; Eränen, Harinen & Jokitalo 2008, 48.) Hyvä esimerkki tästä johdonmukaisuudesta vaaratilanteessa on kauhavalaisen lääkintälottahaastattelvani Katrin kertomus asemasodan aikaisesta tulipalotilanteesta Karhumäestä:

Meillähän tapahtu semmonen siellä sitten – – että meitä oli ainakin yli 30 siinä talossa. Niitä oli aina alakerrassa neljä huonetta ja toisessa päässä neljä huonetta. Mä en tiää, mikä se oli venäläisillä ollu se talo, ja yläkerrassa samalla tavalla. – – No, joka tapauksessa 23. heinäkuuta. Mie aina pelkäsin siellä vähän ja se oli minun kaveri, joka asu mun kanssani, niin oli yökkönä. Mä olin yksin huoneessa ja yhtäkkiä mä kuulin kolinaa eteisestä, ja heti valpastuin. Kello oli neljä yöllä ja aattelin, että nyt siellä taas joku kömpii tuolta. Kun siellä oli, että jos jotain oli, niin yrittivät sisään aina. Siellä sai olla varuillansa. Se pelotti aina.

Ja sitten yhtäkkiä tuli savukiehkura oven yläkantista ja sillon mä äkkiä nousin. Mä olin yläpetissä ja hyppäsin sieltä. Aamutakin vedin niskaani ja menin kattomaan, että mistä se savu tulee, niin siellä komero paloi. – – Ja se oli kyllä lukossa, sitä ei saanu auki, mä en saanu tehtyä mitään. No, mä rupesin herättään näitä flikkoja. Kauheasti huusin siellä ja taoin jokaisen ovia, että herätkää, herätkää, talo palaa! – – Ja sitten mä menin yläkertaan, jossa oli

jo niin paljon savua, että ei sinne ois enää päässy oikeen kunnolla. Ja mä huusin vaan niin kuin jellona siellä väliportaassa ja sain siellä myöskin herätettyä, ja sanoin, että hakatkaa myöskin toistenne seiniin. Niin ne heräs sielläkin onneksi kaikki ja kun mä tulin takasin omaan eteiseeni, niin siellä paloi sitten koko eteinen. Ja mä heitin sen aamutakin niskaan, ettei tukka syttyny palamaan ja menin omaan huoneeseeni. Sieltä ei enää päässy ulos. Mä – – panin matkalaukkuni kiinni ja särin sillä matkalaukulla ikkunan ja hypin siitä ikkunasta ulos, ja tavarani ja kaikkiahan en saanu. Sinnehän jäi kaikki kukkarot ja kaikki tällaset jäi sinne, ja lottapukukin tais jäähä siihen naulaan ja kaikkia tällasia ja sen kaverin vaatteita. Enhän mä tajunnu ollenkaan, että mun ois ne pitäny sieltä sängyn alta onkia. Sehän oli kaubian paboillansa aina, kun mä en sitä ottanu sieltä, mutta ei siinä oikeen tajua kaikkia.

– – No, sitten yläkerrasta ruvettiin hyppimään alas. Sehän oli Äänisen rantaa melkeen se sairaala ja se oli hiekkaa, hiekassa kulki sellaset puiset pitkospuun tyyliiset. Ja nuoremmat, kun toiset oli, kun lotatki kaikki aika nuoria, pääsi hyppäämään sinne pitkospuiden yläpuolelle. Mutta sitten, ku oli yks sairaanhoitaja, joka oli vähän vanhempi ja lihavampi, sanottiin sitä aina äiteeksi, niin se viimisenä huusi, piti välipuusta kiinni ja auu, se oli ihan järkyttävää! Ja sitten me vaan huudettiin siellä alhaalla, että hyppää alas, hyppää alas! Ja no sitten se, kun oikein lieskat jo löi ylhäältä, niin se hyppäs, mutta lonkka siltä meni, kun se ei päässy niiden puiden yli, vaan löi siihen pitkospuuhun jalkansa.

Sokkivaiheessa ihmiset myös hakeutuvat herkästi toistensa läheisyyteen. Psykkisen eli henkisen ensiavun tarve on suuri. Läsnäolo, hiljainen tuki ja käytännöllinen apu ovat tuolloin tärkeimpiä lohtutekijöitä. Suuria sanoja ei tarvita, kuunteleminen on tärkeämpää. Uhri saattaakin muistaa lopun ikäänsä hiljaisen vierelläistujan, tämän tuoksen ja lämmön sekä osaaottavan, lujan halauksen. Yksittäiset sanat tai äänensävyt voivat myös jäädä vahvasti mieleen. ”Muistot ikään kuin ankkuroituvat pieniin tuokiokuviin”. (Palosaari 2007, 61, 91–93.) Erityisen tärkeää psykososiaalinen tuki ja levollinen läsnäolo ovat kolmen ensimmäisen päivän aikana traumaattisesta tapahtumasta, jolloin mieli on auki ja järkytyksen kokenut yleensä halukas puhumaan kokemuksistaan. Traumaattinen kokemus on niin vahva, että se pakottaa ihmisen käsittelemään tapahtunutta mielessään prosessin alkuvaiheessa. (Saari 2003, 96, 144.)

Sokkivaiheen käyttäytymisvariaatioiden ilmenemistä havainnollistaa hyvin sotilaspsykologiaan perehtynyt Taisto Paananen (1984). Artikkelissaan psyykkisistä reaktioista kriisi- ja katastrofitilanteissa hän nojaa tulkintansa Weissin ja Paysonin (1967) teoriaan katastrofivaiheista. Katastrofivaiheessa, joka vastaa pitkälti sokkivaihetta, yksilöiden välillä on havaittu olevan seuraavanlaisia käyttäytymisvariaatioita:

- 12–25 prosenttia kykenee säilyttämään rauhallisuutensa huomattavan hyvin,

pysymään aktiivisina ja auttamaan toisia. Tarkoituksenmukainen aktiviteetti pitää myös ryhmän helpommin koossa.

- 75 prosenttia reagoi neuvottomuudella, avuttomuudella ja saattaa olla seuraavien ryhmien lailla alttiita paniikkikäyttäytymiselle.
- 10–25 prosenttia suhtautuu tilanteeseen apaattisesti, menettää tasapainonsa ja kontrollinsa. Ahdistuneisuus tulee vallitsevaksi tunteeksi. Käyttäytymisessä voi ilmetä myös aggressiivisia purkauksia, regressiivisyyttä ja stereotyyppisyyttä, sekavuustiloja sekä katalepsiaa eli lihasten jännitysjäykkyytilää. Myös muistihäiriöitä ja depressiivisiä reaktioita voi ilmetä.
- 1–3 prosenttia menettää psyykkisen tasapainonsa täysin, tulee psykoottiseksi, menettää kontaktin ympäristöön sekä realiteettien hallinnan. Myös harhoja, hallusinaatioita ja muita psykoositiloille ominaisia oireita ja reaktioita voi esiintyä.

Nämä reaktiot ovat sokkireaktioiden lailla useimmiten kuitenkin lyhytaikaisia. (Weiss & Payson 1967, Paananen 1984, 87–90 mukaan.)

6.4.1.1 Paniikki

Kuten edellisestä sokkireaktioiden ilmenemisjaottelusta käy ilmi, on varsinainen panikoituminen epätavallinen ja harvinainen sokin tyyppi. Paniikkitapaukset saavat kuitenkin usein runsaasti huomiota erikoisuutensa vuoksi, mikä voi vääristää mielikuvaa paniikin yleisyydestä. (Palosaari 2007, 54–61, 200–201.) Paniikkia voi kuitenkin ilmetä joskus hengenvaarallisissa ja äkillisissä tilanteissa, joissa täpärän pelastautumisen mahdollisuus on olemassa. Lisäksi sitä voi esiintyä toivottomaksi nähdyissä tilanteissa, esimerkiksi kun ihminen näkee läheisensä niin pahasti ruhjoutuneena, ettei mitään ole tehtävissä. (Palosaari 2007, 54–61, 200–201; Paananen 1983, 94.)

Talvi-, jatko- ja Lapin sodassa eniten paniikkikäyttäytymistä ilmeni juuri kesällä 1944, Karjalan Kannaksen puolustuksen murruttua. Tuolloin sotilaiden joukkopaniikin todistajiksi joutuivat myös monet lotat, kuten edellä on käynyt ilmi, ja pakokauhun ilmapiiri heijastui myös heihin. Kanttiinilotta Pirkko Huuskonen (1999) kertoo paniikkiin joutuneesta lottatoveristaan jatkosodan hyökkäysvaiheen ajalta. Kyseessä on lotta, joka kohtasi ensimmäistä kertaa sodan ja rintamaolojen todellisuuden. Yksikkö, jossa Huuskonen toimi, oli juuri saapunut Jessoilaan, syyskuussa 1941. Venäläiskoneet pudottivat pommeja ja ampuiivat konekivääritulta pitkin päivää eikä kanttiinipidosta tullut mitään:

Erästä toimiston lottaa oli lähdettävä viemään pois. Hän oli pelännyt pommituksen aikana niin kovasti, että vain pyöri teltan lattialla ja huusi. Hänelle annettiin kyyti Suomen puolelle. En koskaan saanut tietää, mitä hänelle tapahtui, mutta luultavasti hän toimi myöhemmin joissakin kotirintaman tehtävissä. (Mt., 37.)

Paniikille luonteenomaista onkin yksilön kestokyvyn murtuminen ylivoimaiseksi käyneen pelon ja ahdistuneisuuden vaikutuksesta. Paniikin alaisena yksilö menettää itsekontrollinsa, tunteet saavat yliotteen ja yksilö toimii primitiivisesti ja vaistonvaraisesti. (Paananen 1984, 93.) Paniikki voi ilmetä niin yksilö- kuin ryhmä- ja joukkopaniikkina. Erityisen paniikkialttiita ovat ihmiset, jotka ovat tasapainottomia tai neuroottisesti häiriintyneitä. Lisäksi hyvin alttiita paniikille ovat ihmiset, jotka ovat läheisessä kontaktissa keskenään tietyn geografisen alueen sisällä, ja jotka joutuvat äkkiä eristys- ja onnettomuusuhan alaisiksi. (Harinen, Eränen & Jokitalo 2008, 51; Paananen 1984, 93–94.)

6.4.1.2 Pitkittynyt sokki

Vakavan traumatisoitumisen yhteydessä puhutaan *pitkittyneestä sokista* (Palosaari 2007) tai *sokkivaiheeseen juuttumisesta* (Saari 2003, 74). Kyse on traumaattisen kokemuksen käsittelyprosessin häiriöstä, jolle ominaista on, ettei mitään psyykkistä käsittelyä tapahdu, vaan kokemus torjutaan mielestä tai kielletään kokonaan. Kokemus painuu tiedostamattomaan ja yksilö saattaa jopa unohtaa traumaattisen kokemuksen kokonaan. Ongelmallista pitkittyneelle sokille on, että käsittelemätön kokemus vaikuttaa salakavalasti yksilön kaikkiin ratkaisuihin, valintoihin ja ihmissuhteisiin. Tästä voi seurata virhevalintoja ja toistuvasti ihmissuhteita haittaavaa käyttäytymistä, kuten mustasukkaisuutta ja väkivaltaa. (Saari 2003, 74–76.)

Palosaari (2007) viittaa israelilaisen stressipsykologi Ofra Ayalonin julkaisemattomaan luentoön ja tämän nimittämään *eksistentiaalisen sokin* käsitteeseen. Ayalon kutsuu pitkittyntä sokkia eksistentiaaliseksi, koko olemassaolon tunnetta vaarantavaksi uhkaksi. Pitkittyneen sokin ja traumatisoitumisen syntymiseen voi riittää yksikin sietämätön kokemus tai vakavien menetysten sarja, edellä mainittu ketjuuntunut trauma, jossa toipumisvälit jäävät kohtuuttoman lyhyiksi. Sokki voi Palosaaren käsityksen mukaan pitkittyä myös silloin, kun traumatisoituminen ei ole vakavaa, mutta rasisustekijöitä on niin paljon, ettei uhri jaksa päästä reaktioiden ja toipumisten prosessia eteenpäin. Pitkittynyt sokki ilmenee siten, että aiemmin

mainittu normaali persoonan osa jatkaa elämää varsin toimivan tuntuisesti, mutta tunne-elämä pysyy puutuneena laajemmin ja pitempään. ”Elämä ei ole elämää, mutta se voi olla kuin unta tai näytelmää. Näyttelen opiskelemista, näyttelen kotiaskareita ja näyttelen seurustelua ystävien kanssa.” (Ayalon 1994, Palosaari 2007, 61–63 mukaan.) Lohdullista kuitenkin on, että tästäkin tilasta voidaan toipua (Palosaari 2007, 63).

6.4.2 Reaktiovaihe

Siinä missä sokkivaihe puuduttaa tunteita, päästää reaktiovaihe ne irti. Reaktiovaiheen tehtävä on antaa mielen avautua sille, mitä on todella tapahtunut ja mikä on tapahtuneen merkitys asianomaisen elämälle. Esimerkki reaktiovaiheeseen siirtymisestä on kauhavalaisen lääkintälotta Katrin jatkokertomus tulipalotilanteelle. Vaaran ollessa ohi, nousivat sokkivaiheen puuduttamat pelon ja järkytyksen tunteet pintaan:

No, sitten kun minäkin, kun olin siellä kymmenen metrin päässä, niin siellä mun vaatteni rupes palamaan. Kun tietysti, kun se kuumuus oli niin kova, etten tajunnu mennä kauemmaksi. Ja sitten tuli itku. Kun se talo luhistui, niin silloin luhistuinkin minäki. Minut laitettiin sitten lepäämään siksi päiväksi, ei tarvinnu mennä töihin, ja äitee makas mun kans samassa vierekkäin siellä.

Reaktiovaiheessa tunteet voivat myös läikkyä ja hämmästyttää sokkireaktioiden lailla kokijaansa. Tyypillistä reaktiovaiheelle on tunteiden vaihtuminen, ilman että kokija osaa niitä itsekään selittää. Erilaiset voimakkaat tunteet, kuten itkuisuus, helpotus, pelko ja ahdistus, syyllisyys ja syyttely, voivat liikkua laidasta laitaan. Reaktiovaiheessa ilmenee myös muisti- ja keskittymisvaikeuksia. Ajatus katkeilee, mieleen painaminen on vaikeaa ja olo saattaa olla levoton, jopa hajanainen. Koska nämä reaktiot saattavat kestää pidempään kuin tunnereaktiot, on niitä joskus vaikea yhdistää enää tapahtuneeseen. (Palosaari 2007, 63–65, 201.)

Reaktiovaiheelle ominaista ovat myös mieleen tunkeutuvat muistivälähdykset, flashbackit, tapahtuneesta. Joskus ne saattavat alkaa jo sokkivaiheen loppupuolella. Flashbackeja voi esiintyä minkä tahansa aistimodaliteetin alueella. Yleisimpiä ovat näköhavainnot, mutta muistivälähdykset voivat olla myös kosketus-, haju-, maku- ja äänihavaintoja, joihin liittyy vahvoja tunnelatauksia; säikähdyksiä, tuskaa ja kauhutiloja. Flashbackien tehtävänä on

edistää toipumista tarjoamalla erilliset elämykset muistetun yhteyteen, pois rasittamasta. Siten niitä ei tarvitse pelätä. Joskus flashback voi olla portti myös syvempään traumatisoivan elämyksen toistumiseen, takaumaan. Kun takauma aukeaa, uhri elää uudelleen voimakkaasti jotain traumaattisen tapauksen hetkeä. Sen kohtaaminen on vaativaa, mutta kipuineen se antaa mahdollisuuden päästä käsittelemään tapahtunutta ja integroimaan sitä osaksi omaa elämäntarinaa. Tyypillistä on, että takauimat ja flashbackit tulevat esiin usein levon ja valveen välillä. (Palosaari 2007, 63–65, 201.)

Reaktiovaihe ilmenee mielen ohella myös kehollisesti. Kun sokki on lauennut pian tapahtuman jälkeen, päästää keho irti myös sokin sulkemat fyysiset reaktiot. Ne voivat olla vapinaa ja pahoinvointia, kylmää, kuumaa, tai vaikkapa sydämen tykyttelyä, joita tilanteen aikana olisi tuntenut, jos olisi ollut tilaisuus huomata. Reaktiovaiheen kestoksi arvioidaan pari viikkoa. Yksilölliset erot ovat kuitenkin jälleen suuret. (Palosaari 2007, 63–65, 201.) Hyvä esimerkki reaktiovaiheesta on ilmavalvontalotta Hilja Ilona Melton (1985) päiväkirjamerkintä helmikuulta 1943 Sortavalasta. Melto ja hänen lottaystävänsä joutuivat junanradan viertä kaupunkireissulla kulkiessaan todistamaan junan ja kuorma-auton yhteentörmäystä. Lottia kohtasi karmea näky: autonkuljettajan irronnut pää vierähti heidän eteensä tielle. Sokkireaktiolle ominaisesti järkyttyneet lotat unohtivat kaikki toimitettavat asiat ja palasivat kiireesti yksikköonsa kyeten vain sekavasti kertomaan tapahtuneesta. Onnettomuushetken näyt ja tunnelmat palasivat seuraavana yönä mieleen reaktiovaiheelle tyypillisesti levon ja valveen välillä:

Heräsin keskellä yötä siihen, että verinen, irvistävä pää lensi minua kohti. Tepukin [lottaystävä] avasi silmänsä, kun nousin istumaan vuoteellani ja sytytin valon.

- Näin sen verisen pään unissani, sopersin kaubhuissani.

- Minä en ole saanut vielä ollenkaan unta. Sen pään ilme vaivaa minua jatkuvasti, kuiskasi Tepeu. (Melto & Castrén 1985, 179.)

Joskus reaktiovaihe voi ottaa niin voimille, että se halutaan ohittaa. Pitkään jatkuva tunnereaktioiden estäminen voi ajan kuluessa näyttäytyä kyynisyytenä, joka heijastuu myös työstymis- ja käsittelyvaiheeseen. (Palosaari 2007, 63–65, 201.) Sotaoloissa olikin yleistä, että oman pelon näyttämistä pyrittiin välttämään. Tämä tuli hyvin esiin jo Gunillan kohdalla, joka pyrki salaamaan itkunsa ja pelkonsa muiden katseilta (ks. myös Alhainen 2004, 75). Lotat halusivat olla urheita ja negatiivisten tunteiden näyttäminen miellettiin urheuden vastakohtaksi. Negatiivisten tunteiden kätkemiseen myös

kehoitettiin sotaoloissa. Haastateltavani, rovaniemeläinen lääkintälotta Kerttu, kuitenkin kuvailee narkästyneeseen sävyyn tätä tunteiden kätkemisen menettelytapaa. Hän oli juuri saanut kuulla järkyttävän tiedon vastikään heränneen ihastuksensa kuolemasta Paateneessa Itä-Karjalassa:

Nii sitte, ku ne [taisteluista palaavat miehet] aamulla tuli meän kenttäsairaalaan ja paljon tulee sieltä hyvin vaikeasti haavottuneita, ja mie kysyin, että miten tämän johtajan kävi, nii ne sano, että se ensimmäiseksi kaatu. Mie menin ulos sieltä sitten ja aloin siellä itkemään. Lääkäri, että hei Kerttu, minne sie olet menny. Et sie voi mennä, ku täällä on niin paljo potilaita, että et sie saa ruveta itkemään. Että täällä ei saa kuule itkiä, voi kauhia! Se oli ensimmäinen kerta kun näin mulle tapahtu, vaikka tuli mulle serkkujakin kaks haavottuneena siellä Sallassa.

Lääkärin menettely Kerttua kohtaan on varsin ymmärrettävää. Oli hätä ja kiire ja jokaisen työpanosta tarvittiin. Negatiiviset tunteet nostivat pintaan myös muiden sisäisen tuskan ja ahdistuksen. Siksi negatiivisten tunteiden näyttämiseen suhtauduttiin sodassa usein varautuneesti ja kielteisesti. Kerttu kertoo lääkärin peittäneen ahdistustaan yötä päivää jatkuvan haavoittuneiden kuorman alla kiroillen ja laulaen. Vaikka tunteiden kätkeminen ja kieltäminen olivatkin ankarissa oloissa selviytymiskeinoja, eivät ne edistäneet selviytymistä. Palosaaren (2007) mukaan tunteettomuuden tulisikin olla vain väliaikainen suoja. Vahvojen suojausten aikana elämä ei ole oikeastaan elämistä, vaan selviytymistä ja suorittamista. (Mt., 63–65, 201.)

6.4.2.1 Traumaperäinen stressihäiriö – PTSD

Traumaattisen kokemuksen käsittely voikin pitkittyneen sokin lailla juuttua myös reaktiovaiheeseen. Tällöin voimakkaat reaktiot eivät heikkene ajan myötä vaan jäävät päälle. Ilmiöstä käytetään nimitystä *traumaperäinen stressireaktio tai -häiriö (PTSD, Post-traumatic Stress Disorder)*, joka on tavallisin ja tunnusomaisin traumaa seuraava oireyhtymä. 1970-luvulla nimetty ja vuonna 1980 diagnosoitu PTSD on psykiatrisessa tautiluokituksessa ainoa, jossa diagnoosin ehdoksi on asetettu ulkoinen tapahtuma ja sen tunnusmerkit. Sotilaspsykiatriassa ilmiö on ollut kuitenkin tunnettu koko menneen vuosisadan ajan. (Käypä hoito 2010, 3; Nurmi 2006, 164–166; Saari 2003, 77, 79; Henriksson & Lönnqvist 2001, 293.)

On tärkeä huomioida, että traumaperäisellä stressireaktiolla tarkoitetaan

terveen yksilön normaalia reaktiota itse kriisitilanteessa. Traumaperäisessä stressihäiriössä sen sijaan on kyse varsinaisesta diagnosoidusta psyykkisestä häiriöstä, jossa oireet alkavat viimeistään kuuden kuukauden jälkeen tapahtumasta ja kestävät vähintään kuukauden ajan ja aiheuttavat merkittävää kärsimystä tai haittaa sosiaalisella, ammatillisella tai muulla tärkeällä toiminnan alueella. (Ponteva 1995, 875.) Tässä tutkimuksessa käytän traumaperäisestä stressihäiriöstä kansainvälistä lyhennettä PTSD ja traumaperäisestä stressireaktiosta PTSD-oire tai -reaktio.

Traumaperäiselle stressihäiriölle ominaista on, että henkilö on joutunut traumaattiseen tilanteeseen, jossa tapahtui kumpikin seuraavista asioista:

- henkilö koki, näki tai kohtasi sellaisen tapahtuman, johon liittyi kuolema tai vakava loukkaantuminen tai niiden uhka tai oman tai muiden fyysisen koskemattomuuden vaarantuminen
- henkilön reaktio oli voimakas pelko, avuttomuus tai kauhu

Henkilö kokee tapahtuman toistuvasti uudelleen vähintään yhdellä seuraavista tavoista:

- jatkuvat muistikuvat, hetkelliset voimakkaat takauamat, painajaisunet tai ahdistuneisuus olosuhteissa, jotka muistuttavat koetusta tapahtumasta.

Lisäksi esiintyy huomattavaa pyrkimystä välttää traumaan liittyviä asioita sekä yleisen reagointiherkkyyden turtumista vähintään kolmella seuraavista tavoista:

- kykenemättömyys muistaa joitakin keskeisiä asioita tapahtumasta, traumaattista tapahtumaa koskevien tai siitä muistuttavien aiheiden, paikkojen tai ihmisten välttely, merkittävä kiinnostuksen ja osallistumisen väheneminen tärkeisiin toimintoihin, etääntymisen ja vieraantumisen tunne sekä affektien kuten lämpimien tunteiden laimentuminen ja/ tai tulevaisuuden näkymien kaventuminen.

Myös jatkuvia kohonneen psyykkisen herkistymisen ja ylivireyden oireita esiintyy vähintään kahdella seuraavista tavoista:

- univaikeudet, ärtyneisyys- ja vihanpuuskat, keskittymisvaikeudet, korostunut varuillaanolo sekä säikkyminen.

(Käypä hoito 2010, 3; Nurmi 2006, 164–166; Saari 2003, 77, 79.)

PTSD:n oireet ovat normaaliin kriisin käsittelyyn kuuluvan reaktiovaiheen oireita, traumaperäisiä stressireaktioita tai -oireita, joita vaikean stressitapahtuman jälkeen ilmenee 50–90 prosentilla. Valtaosalla ihmisistä oireet kuitenkin häviävät itsestään parissa päivässä. Varsinainen traumaperäinen stressihäiriö eli PTSD kehittyy arviolta vain enintään 20–30 prosentille trauman kokeneista ihmisistä. (Ponteva 2008, 17; Käypä hoito 2010 mukaan.) Mikäli oireet kestävät vähemmän kuin kolme kuukautta, puhutaan lyhytkestoisesta eli akuutista häiriöstä. Varsinaiseksi PTSD:ksi häiriö kehittyy, jos oireet kestävät yli kolme kuukautta. Tällöin puhutaan kroonisesta eli pitkäkestoisesta ja toistuvasta häiriöstä. Viivästyneestä häiriöstä taas on kyse, mikäli oireet alkavat vasta vähintään kuuden kuukauden jälkeen traumaattisesta tilanteesta. (Nurmi 2006, 31.) Viivästynyt traumaperäinen stressihäiriö on yleistä juuri sodan kokeneille, sillä traumaattisen kokemuksen syvällinen työstäminen siirtyy usein sodan jälkeiseen aikaan. Sodan aikana tunnereaktiot työnnetään usein syrjään ja pyritään näin säilyttämään toimintakyky. Vasta sodan päättymisen ja tilanteen rauhoittumisen jälkeen on aikaa ja tilaa reagoida. Joskus reaktiot ja muistikuvat tulevat esiin vasta kuukausien tai jopa vuosien jälkeen. (Eränen, Harinen & Jokitalo 2008, 49.) Näin oli myös monen lotan kohdalla.

6.4.2.2 PTSD veteraaneilla

Kattavaa tutkimusta suomalaisten sotaveteraanien PTSD-oireista ei ole tehty. Yleensä suomalaisia veteraaneja koskevissa tutkimuksissa on kuitenkin raportoitu alhaisia PTSD:n esiintymisprosentteja. Esimerkiksi lääkintäeversti ja psykiatri Matti Pontevan (1995) sekä psykologian alan professorien Airi Hautamäen ja Peter Colemanin (2001) tutkimusten mukaan luvut ovat olleet alle 10 prosentin. Sotavankien kohdalla luku on hieman suurempi. (Mt.; ks. myös Achté, Jarho & Ponteva 1996, 13, Tuomaala 2008, 33 mukaan.) Syinä suomalaisten alhaisiin lukuihin on arvioitu se, että veteraanit ovat kokeneet sotakokemuksensa merkityksellisiksi Suomen kannalta. Veteraanien traumatisoitumista on vähentänyt heidän kokema kansan tuki sekä sotaveteraani- ja sotainvalidijärjestöjen tarjoama vertaistuki. (Hautamäki & Coleman 2001, 165–167, 169.)

Erikoislääkäri Tapio Hanhela (1995) taas on Oulun seudun veteraanien terveyttä ja sairautta koskevan tutkimuksensa pohjalta todennut, että 20 prosentilla miehistä ja 10 prosentilla naisista oli sota-aikana sellaisia pelko-, ahdistus- ja masennusoireita, joita hoidettiin tai joita olisi pitänyt hoitaa, mikäli siihen olisi ollut mahdollisuuksia. Sotaa seuranneiden viiden vuoden aikana vastaavia stressioireita oli kuitenkin jo yli 30 prosentilla miehistä ja 20 prosentilla naisista. Sota-aiheisia unia näki tutkimusajankohtana edelleen noin 65 prosenttia miehistä ja lähes 25 prosenttia naisista. Sotainvalideilla kyseisiä oireita oli hiukan enemmän, ja ne olivat jonkin verran vaikeampia kuin muilla veteraaneilla. (Mt., 65.) Hanhelan tutkimuksessa esiintyvien sodan jälkeisten oireiden määrä vastaa yleistä käsitystä sodan kokeneiden PTSD-oireista. Tavallisten sotakokemusten mielenterveysuhka kun on arvioitu 15–35 prosentiksi. Luku on peräisin yhdysvaltalaisen Vietnamin sodan veteraanien tutkimuksista. (Käypähoito 2009, 8.) Viimeaikaisissa Irakin ja Afganistanin sodissa yhdysvaltalaisotilaiden PTSD-kriteerit ovat täyttyneet noin 12–20 prosentilla 3–4 kuukautta palveluksen jälkeen (Hoge 2011, 20–21). Suomalaisia rauhanturvaajia parhaillaan käytävässä Afganistanin sodassa tutkineen Mikko Westersundin (2011) 77 tutkittavasta 66,2 prosenttia kertoi kärsineen taistelustressin oireista operaation aikana ja 55,8 prosenttia välittömästi sen jälkeen (Mt., 96–98.)

Lottien kohdalla kattavan selvityksen tekeminen siitä, kuinka moni heistä koki sotavuosina tai sodan jälkeen PTSD-oireita ei ole tutkimukseni puitteissa mahdollista. Koska lottien raportoimat PTSD-oireet tai oireettomuus kuitenkin heijastavat oleellisesti sodassa selviytymistä ja sen haasteellisuutta, olen katsonut tarpeelliseksi perehtyä lähemmin asiaan. Haastatteluaineistoni perusteella voinkin havaita eriasteisia ja todennäköisesti sodan aiheuttamia PTSD-oireita kahdeksalla lotalla kahdestakymmenestäviidestä haastateltavastani. Tämä vastaa 32 prosenttia haastateltavien kokonaismäärästä. Kolmella heistä eli 12 prosentilla oireet olivat voimakkaita ja selkeästi normaalia elämää haittaavia. Lottien oireet, joita he kertoivat kokeneensa sodassa, sodan jälkeen tai kokivat yhä, olivat muun muassa sotaan liittyviä painajaisia ja pelkotiloja, mutta muistelussa ilmeni myös tunnekyllmyyttä sekä itkua ja vaikeutta kertoa sodan aikana koetuista tapahtumista ja tilanteista. Myöskään sitä, olivatko kaikki oireet juuri sodan aiheuttamia, ei ole tämän tutkimuksen rajoissa mahdollista selvittää.

Hanhelan (1995) tutkimukseen verraten sodan jälkeiset oireet olivat

haastateltavillani eri luokkaa kuin hänen tutkittavina olleilla naisveteraaneilla. Kun Hanhelan tutkimuksessa naisilla ilmeni PTSD-oireita 20 prosentilla viiden vuoden jälkeen tapahtuneesta, on lottahaastateltavieni kohdalla luku yli 60 vuoden jälkeenkin huomattavasti suurempi (32 prosenttia). Tässä on kuitenkin huomioitava, että kyseessä on oma karkea arvioni, sillä perusteellista PTSD-tutkimusta en haastateltavilleni tehnyt. Arvioni perustuu haastateltavieni raporttoimiin ja omakohtaisesti koettuihin oireisiin sota-aikana ja sodan jälkeen. Varsinaisen PTSD:n toteamiseen minulla ei ole valmiuksia.

Äärimmäisimmän traumaattinen ja eniten mielenterveyttä koetteleva kokemus on pitkäaikainen keskitysleirivankeus, joka aiheuttaa mielenterveydellisiä häiriöitä jokaiselle. Seuraavaksi traumatisoivin kokemus on erityisen vaikea onnettomuus, johon liittyy pitkäkestoinen fyysinen stressi. Tällaisia ovat esimerkiksi kaivossortuma ja haaksirikko, joiden on nähty aiheuttavan mielenterveyshäiriöitä 80–90 prosentille kokijoista. Erittäin vaikeiden sotakokemusten ja sotavankeuden seuraukset taas ilmenevät mielenterveydellisinä häiriöinä 50–80 prosentilla. (Käypähoito 2010, 8.)

Traumaattisen tilanteen laatu määrittääkin olennaisesti alttiutta PTSD:lle. PTSD:n riski on havaittu erityisen suureksi myös kidnappauksen, raiskauksen, seksuaalisen väärinkäytön ja häirinnän sekä puolison tai avopuolison pahoinpitelyn, aseellisen uhkauksen, tapaturmaisen ja vaikean loukkaantumisen tai kuoleman ja lapsen vakavan sairauden yhteydessä. (Käypähoiton 2010, 6; Bonders & Kennedy 2006, 334.) Sotatilanteessa taas taistelutilanteiden intensiteetillä ja määrällä on suora yhteys PTSD-oireisiin. Mitä intensiivisempi on taistelutilanne, sitä suurempi on PTSD:n riski. (Campise, Geller & Campise 2006, 231–232.)

6.4.3 Työstymis- ja käsittelyvaihe ja suruun juuttuminen

Työstymis- ja käsittelyvaiheessa siirrytään aiempaa hiljaisempaan vaiheeseen, joka voi myös yllättää yksinäisyydellään. Tämän vaiheen tehtävä on antaa tilaa rauhalliseen pelkojen ja mahdollisten traumojen läpikäymiseen, entisestä luopumiseen ja uuden luomiseen. Ominaista vaiheelle on oikea luopuminen; sureminen. Sanotaan, että ihminen joka uskaltaa surra, ehkäisee itseltään masennusta. Suru pääsee kuitenkin vapautumaan vasta, kun voimakkaissa reaktioissa on päästy eteenpäin. Vihan, katkeruuden tai epäuskon keskellä se

ei pääse esiin. Selviytymisen kannalta on tärkeää, että surun yhteydessä tulee menetetyistä luopumisen ohella olla tilaa katsoa myös tulevaan. Kokonaan ei kuitenkaan tarvitse unohtaa. Menetetty voi tulla osaksi elämää ja suhde tavallaan jatkuu, mutta se ei ole koko elämä. Suru voi kestää pitkään, vuosiakin, ja väistyä vähitellen tämän hetken tieltä. (Palosaari 2007, 65–67, 202.) Aika ei yksistään paranna haavoja ja edistä selviytymistä. Pelkkä ajan kuluminen voi arpeuttaa ja peittää, mutta hyvä toipuminen vaatii enemmän. (Palosaari 2007, 74.)

Joskus surukin halutaan kuitenkin reaktiovaiheen lailla ohittaa sen raskauden takia. Jos surua kuitenkin kovasti estellään, voi tulla estäneeksi myös reaktiovaiheen tunteet. Nekään eivät pääse vapautumaan, vaan jäävät kiertämään kehää, sitovat voimia ja saattavat ryöpsähtää esiin hankalissa yhteyksissä. (Palosaari 2007, 65–67, 202.) Siinä missä traumaattisen kokemuksen käsittely voi pysähtyä niin sokki- kuin reaktiovaiheeseen, voikin yksilö juuttua myös työstymis- ja käsittelyvaiheeseen; juuttua suruun, kuten Saari (2003) asian ilmaisee. Menetetyn kaipuu saa surijan pitämään lujasti kiinni menetetyistä muistosta. Suruun saatetaan tuolloin jäädä kiinni, kun ei haluta luopua menetetyistä. Surusta luopuminen ja oman elämän jatkaminen voidaan kokea menetetyistä läheisen hylkäämiseksi. Useilla elämänalueilla aktiivisten ihmisten on havaittu pääsevän passiivisia paremmin irti surusta. (Mt., 84–86.)

6.5 Taistelustressi ja traumatisoitumiselle altistavia tekijöitä sodassa

Taistelustressissä on kyse kasautuvan stressin ja traumaattisen stressin yhdistelmästä, joka on pahimmillaan erittäin voimakas ja sotilaan taistelukyvyn lamauttava psykofyysinen reaktio. Taistelustressi voi johtaa PTSD:iin tai muihin psykologisiin häiriöihin. Ilmiötä on havaittu ja tutkittu jo useiden sotien aikana ja suhtautuminen on vaihdellut ja muuttunut historian, lääketieteen ja psykologian kehityksen myötä. Vielä 1800-luvulla taistelustressin uskottiin olevan seurausta räjähdysten aiheuttamista muutoksista aivoissa ja siitä käytettiin nimitystä *shell shock*, ”kranaattisokki”. Yhdysvaltain sisällissodassa (1861–1865), Krimin sodassa (1853–1856) ja Etelä-Afrikan Buurisodassa (1880–1902) taistelustressin nähtiin olevan yhteydessä koti-ikävään ja sitä kutsuttiin termillä *nostalgia* tai vastaavasti

yhteydessä sydänvikaan, jolloin sitä nimitettiin ”sotilaan sydämeksi” (*irritable heart, soldier's heart*). Ensimmäisessä maailmansodassa alettiin puhua taisteluväsymyksestä (*combat exhaustion, battle fatigue*) ja Israelin Jom Kippurin sodassa (1973) taistelustressi nimettiin taistelushokiksi (*battle shock*). Toisen maailmansodan ja erityisesti Vietnamin sodan jälkeen taistelustressin tutkimus lisääntyi ja ilmiötä alettiin ymmärtää paremmin, ja termi taistelustressi vakiintui. (Leskinen 2009; Eränen, Harinen & Jokitalo 2008, 48; Ray 2007, 24; Newsome 2007, 85; Noy 1991, 509–510.)

Nykyaikaisilla aseilla käydyissä sodissa, ainakin toisesta maailmansodasta lähtien, taistelustressin on arvioitu pudottaneen armeijoiden miesvahvuutta fyysistä haavoittumista enemmän. Taistelukyvyttömyydestä noin 30–70 prosenttia on arvioitu johtuneen psyykkisistä syistä. (Leskinen 2009; Newsome 2007, 86–87; Noy 1991, 508.) Suomessa psyykkisistä syistä menetettiin jatkosodan aikana taistelijoina noin pataljoonan verran miehiä (n. 1 000 miestä) (Ponteva 1977, 51, Harinen 2000, 50 mukaan). Siitä millaiset ihmiset ovat alttiimpia murtumaan psyykkisesti taistelutilanteessa, ei kuitenkaan ole varmaa tutkimustietoa. Voidaan kuitenkin sanoa, että jokaisella on joku sietoraja, jonka yli ei voida mennä. Tarpeeksi pitkä tai kyllin voimakas taistelualtistus kun lamauttaa henkisen ja fyysisen toimintakyvyn tavalla tai toisella. Yksilön taistelukyvyn murtumiseen liittyy usein kokemus yksin jäämisestä, joutumisesta ryhmän ulkopuoliseksi, luottamuksen menettäminen johtajaan sekä itseluottamuksen ja hallinnan tunteen romahtaminen. (Noy 1991, 514–515; Steiner & Neuman 1978, Leskinen 2009 mukaan.)

Tutkimukset sotilaiden taistelustressistä ovat merkittäviä ja hyödyllisiä myös lottien sodassa selviytymisen tutkimisen kannalta, sillä trauma ei ole sukupuolisoitunut. Taisteluiden aiheuttaman trauman oireet miehillä ovat tutkimusten mukaan samankaltaiset kuin esimerkiksi raiskauksen tai inestien kokeneiden naisten oireet. Myös PTSD-tutkimukset yhdysvaltalaisista Vietnamin sodan veteraaneista osoittavat naisveteraaneilla, joista suurin osa oli sairaanhoitajia, olleen samanlaisia oireita kuin miehillä. Näiden tutkimusten mukaan noin 30 prosenttia miespuolisista Vietnamin sodan veteraaneista ja noin 26 prosenttia naisveteraaneista kärsi loppuelämän PTSD:stä. Molemmilla sukupuolilla PTSD-oireet olivat voimakkaimpia niillä, jotka olivat toimineet sotatoimialueella. (Campise, Geller & Campise 2006, 221; Meichenbaum 1994.) Myös traumasta selviytymisen keinot ovat miehillä ja

naisilla samankaltaiset. Molempien sukupuolten kohdalla ja kokemuksista riippumatta eheytymiseen tarvitaan turvallisuuden vakiinnuttamista, trauman purkamista kertomalla sekä selviytyjän ja hänen yhteisönsä suhteen entisöintiä. (Kulka ym. 1990, 55, 61, 63; Baker, Menard & Johns 1989, 737; Ulman & Brothers 1988; Herman 1992, Goldstein 2001 mukaan.)

Israelilaiset sodassa selviytymisen tutkijat Zahava Solomon, Shabtai Noy ja Reuven Bar-On (1986) ovat luoneet profiilin sotilaasta, jolla on suuri riski kokea taistelustressiä (*CSR combat stress reaction*). Tutkimuskohteina ovat olleet Vuoden 1982 Libanonin sodassa taistelleet israelilaissotilaat. Tekijät, jotka lisäävät sotilaiden taistelustressiä ovat tutkijoiden mukaan seuraavat:

- reserviläisyys
- 26 vuoden tai sitä vanhempi ikä
- heikot soveltuvuustulokset
- matala koulutustaso
- matala sotilasarvo

Israelilaistutkimuksen mukaan reserviläisillä, jotka kutsutaan palvelukseen vasta kriisin uhatessa, on ammattisotilaita suurempi riski kokea taistelustressiä. Tutkijat perustelevat kantaansa sillä, että reserviläisten ryhmäkoheesio ja itseluottamuksen on havaittu olevan ammattisotilaita väljempi joukon vaihtuvuuden ja lyhyemmän palvelusajan takia. Lisäksi reserveilla on tavallisesti ammattisotilaita heikompi kunto. Myös ikä tuo sotaoloissa selviytymiselle omat haasteensa. Mitä vanhempi sotilas on, sitä haastavampaa on selviytyminen, sillä fyysinen aktiivisuus ja taistelumotivaatio heikkenevät iän myötä. Mikäli taustalla on vielä aiempia traumaattisia taistelukokemuksia, laskee taistelumotivaatio entisestään ja sitä myötä myös paineensietokyky. Vanhempi ikä tuo myös vastuuta mahdollisesta perheestä ja taistelu- ja siviilielämän yhteensovittaminen on yhä hankalampaa. Sekä reserveilla että vanhemmilla sotilailla on myös vaikeampi siirtyä rauhanoloista sotaoloihin kuin nuoremmilla ja ammattisotilailla. Tutkimuksen mukaan 18–21-vuotiailla sotilailla oli kaksi kertaa suurempi riski haavoittua fyysisesti kuin psyykkisesti. Sitä vastoin vanhemmilla sotilailla, 26 ikävuodesta ylöspäin, oli huomattavasti suurempi riski haavoittua psyykkisesti kuin fyysisesti. (Milgram 1986, 69; Solomon ym. 1986, 80–83.) Joissakin tutkimuksissa on kuitenkin osoitettu, että selviytymiskyvyt eivät välttämättä heikkene korkean iän takia. Muun muassa saksalaisten psykologien Petra G. H. Aarts'in ja Wybrand Op den

Velde'n (2000) mukaan vanhat ihmiset eivät ole nuoria alttiimpia trauman seurauksille. Posttraumaattisista seurauksista kärsivät heidän tutkimustensa mukaan eniten 30–43-vuotiaat. (Aarts & Op den Velde 2000, 295, Tuomaala 2008 mukaan.)

Koulutus korreloi stressikokemusta vastaavalla tavalla. Mitä matalampi koulutus sotilaalla on niin ammattitaidon kuin yleissivistyksen osalta, sitä suurempi riski hänen on haavoittua psyykkisesti ja fyysisesti. Taistelustressille altteimpana Solomon, Noy ja Bar-On (1986) pitävät sotilasta, jolla on matala kouluttautuneisuus, alusta alkaen matala motivaatio asevelvollisuutta kohtaan, ja jonka sotilaallinen kehitys on jatkuvasti ollut heikko. (Milgram 1986, 69; Mt., 80–83; ks. myös Friedland & Merari 1986, 245–247.)

Kun näitä tutkimustuloksia sovelletaan lottien sodassa selviytymiseen, voidaan tulla seuraaviin johtopäätöksiin:

Reserviläisyys voidaan lottien kohdalla nähdä lyhytaikaiseksi järjestöjäsenyydeksi. Lotilla, jotka olivat olleet pitkään mukana järjestön toiminnassa, oli vahvempi ryhmäkoheesio ja he olivat usein omaksuneet lottiaatteen uusia jäseniä paremmin. Tältä pohjalta voidaan nähdä, että pitkään lottana palvelleilla oli lyhyen aikaa palvelleita lottia paremmat valmiudet ja edellytykset kohdata sota ja sen haasteet. Taistelustressitutkimus selittää myös nuoren 18–26 vuoden iän edullista merkitystä selviytymiselle. Haastavimmissa olosuhteissa, usein lähellä etulinjaa, työskentelevät lotat olivatkin usein juuri tämän ikäisiä, naimattomia naisia, joilla ei ollut vastuuta omasta perheestään. Sota- ja siviilielämän yhteensovittaminen sekä rauhanoloista sotaoloihin siirtyminen voidaankin nähdä olleen heille helpompaa kuin vanhemmille ja perheellisille naisille. Myös koulutuksella oli sotilaiden lailla lottien sotaoloissa selviytymiselle suuri merkitys. Niin siviili- kuin lottakoulutukseltaankin korkeasti koulutetuilla lotilla oli usein vähemmän koulutettuja lottia paremmat valmiudet kohdata vaaratilanteita sekä laajempi tietämys sotatilanteesta ja sotaolosuhteista. Korkeasti koulutetuilla lotilla oli myös vähemmän koulutettuja lottia paremmat mahdollisuudet toimia vaarattomammassa toimistotehtävissä ja kauempana etulinjasta. Ylioppilaita ja korkeakouluopiskelijoita esimerkiksi otettiin mielellään esikuntatehtäviin ja vaikutusvaltaisilla vanhemmilla (mm. sotilaspäällystö) oli paremmat mahdollisuudet vaikuttaa tyttären sijoituspaikkaan. Sotilasarvo sotilailla voidaan lottien kohdalla tulkita statukseksi järjestössä. Statukseltaan korkea-

arvoisella lotalla voidaan nähdä olleen paremmat edellytykset selviytyä sotaoloissa, sillä hänellä oli usein turvaa tuova vahva ideologia- sekä kokemus- ja tietopohja. Lisäksi korkea-arvoisella lotalla oli usein myös tiiviimpi yhteenkuuluvuudentunne suhteessa muihin lottiin ja järjestöön sekä korkeampi motivaatio toimia kriisiolosuhteissa.

Vaikka trauma itsessään ei ole sukupuolistunut, on sukupuolella kuitenkin hieman merkitystä kriisissä selviytymiselle. Naisten on havaittu reagoivan miehiä voimakkaammin traumaattisiin kokemuksiin, ja heillä on myös miehiä enemmän erilaisia oireita. Pitkällä tähtäimellä naisten on kuitenkin nähty kykenevän käsittelemään traumaattisia kokemuksia miehiä paremmin. Tästä johtuen miehillä on pitkään jatkuvia häiriöitä enemmän kuin naisilla. Myös kriisin käsittelykeinoissa on eroja sukupuolten välillä. Naisilla yleisimpiä keinoja käsitellä traumaattisia kokemuksia ovat puhuminen ja kokemusten jakaminen läheisten kanssa. Miehet taas purkavat kokemuksiaan enemmän toimintaan ja yksinäisyydessä miettimiseen. (Käypähoito 2010, 7; Saari 2003, 70.)

Lisäksi vuoden 1982 Libanonin sotaan osallistuneiden sotilaiden stressin sietokykyä tutkineet Ruben Segal ja Chaim Margailt (1986) painottavat erityisen suurena taistelustressin riskiä lisäävänä tekijänä aiempia ongelmia ydinperheessä (85 prosenttia tutkittavista). Seuraavaksi eniten riskiä lisäävät koulunkäynti- ja keskittymisvaikeudet, käytöshäiriöt sekä epäjohdonmukaisuus saavutusten suhteen, vaikeudet sosiaalisissa ja läheissuhteissa nuoruudessa ja varhaisaikuisuudessa sekä ongelmat avioliitossa ja perhe-elämässä (70 prosenttia tutkittavista). Viimeiseksi eniten taistelustressiä lisäävänä tekijänä nähtiin kurinpidolliset ongelmat sotilaspalveluksen aikana (60 prosenttia tutkittavista). (Segal & Margailt 1986, 93; ks. myös Noy 1987 ja Bartone 2000, Leskinen 2009 mukaan.) Selvän riskin sodassa selviytymiselle muodostavat myös aiemmat omakohtaiset tai perheenjäsenten mielenterveyshäiriöt (Noy 1987 ja Bartone 2000, Leskinen 2009 mukaan). Mitä haasteellisemmista oloista lotta lähti sotaan, sitä haasteellisempaa oli myös hänen sodassa selviytymisensä. Jos hänellä oli taustalla käsittelemättömiä kriisejä, kuten ongelmia läheissuhteissa, ketjuuntui trauma helpommin sodassa koetun myötä.



B/39. kenttäsairaalan väkeä saunomassa Uudenkirkon Vanhasahalla Kannaksella asemasodan aikana. Kuva: Tekijän hallussa.



Lottien pigmenttikerho Aunuksenlinnassa kesällä 1942. Kuva: Tutkimushaastattelun, tekijän hallussa.

7 YHTEISÖLLISYYS JA YSTÄVYYS – ”Se ystävyys, mikä tykkitulien alla syntyy, ei koskaan katoa”

7.1 Yhteinen koettelemus vahvisti yhteishenkeä

Haastateltavani, kanttiinilottanana Jääkäripataljoona 3:n (JP 3) riveissä toimineen Linnean, kirjoitus ”Se ystävyys, mikä tykkitulien alla syntyy, ei koskaan katoa” hänen valokuva-albumissaan kertoo sotavuosien ystävyysuhteiden erikoislaatuisuudesta ja merkityksellisyydestä. Myös viestilotta Kyllikki Villan (2006) lottana toiminut äiti kirjoitti kuvaavasti tyttärelleen rintamalle 10.8.1944 seuraavaa:

Sain hakea juuri 4arkkisen kirjeesi josta liikuttuneena itkin, lukiessani sitä – – vilpitöntä yhteenkuuluvaisuuden tunnetta jota asesiskoudeksi sanotaan. Se on oikeata ja totista ystävyyttä. Asesiskous joka siellä solmitaan samoissa iloissa ja suruissa ja vaaroissa luulisin olevan elinikäisesti kestävä! Minua liikutti teidän Monican [Villan lottaystävä] kanssa yhteinen yksinäisyyden tunne ja että nukahditte kuin kaksi orpoa lasta itsenne väyksiin itkettyänne. [lotat olivat nukahtaneet toistensa kaulaan itkettyään siirtoa Tiiksjärven yksiköstä Repolaan] (Mt., 428.)

Sotilaspsykologien ja -sosiologien mukaan taisteluiden paineen ja eristyneisyyden ulko- ja siviilimaailmasta onkin nähty vahvistavan yksilön tarvetta kokea arvostusta, hyväksyntää ja ystävyyttä. Etenkin rintamalla sosiaaliset tarpeet korostuvat, kun ympärillä on usein vain oman yksikön ja ryhmän jäseniä. Myös yhteiset ja jaetut, suurta emotionaalista stressiä sisältävät kokemukset, joita ulkopuoliset eivät voi koskaan ymmärtää, sitoivat ihmisiä yhteen. (Aikko 2010, 75, 92; Stouffer ym. 1949, 98–100, Harinen 2000, 67 mukaan; Shaw 1987, 51.)

Myös Saaren (2003) mukaan traumaattisten tilanteiden on nähty muuttavan elämän arvoja, ja sellaiset tekijät kuin työ, ura, ammatti, raha ja omaisuus menettävät tuolloin merkitystään. Perheen ja ihmissuhteiden arvon on kuitenkin todettu lisääntyvän. (Mt., 26.) Sosiaalisten suhteiden merkityksen korostuminen tulee eriyisen hyvin esiin lottien sotakokemuksista. Saari (2003) näkee hyvän ja vahvan sosiaalisen verkoston traumaattisen kokemuksen kokeneen parhaana turvana. Erityisen tärkeää ja suurta sosiaalisten kontaktien tarve on traumaattista kokemusta seuraavina viikkoina

ja kuukausina. (Mt., 70.)

Sotavuodet olivat poikkeuksellista ja ainutkertaista aikaa Suomen kansan historiassa siinäkin mielessä, että sota toi ihmisiä yhteen erilaisista lähtökohdista niin alueellisesti, taloudellisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisestikin. Matkustaminen ei ollut vielä sotia edeltävässä Suomessa kovinkaan yleistä. Suomi oli maatalousyhteiskunta, jossa läheiset ihmissuhteet muodostettiin pitkälti lähialueiden ihmisten kesken. Talvisodan syttyessä noin neljästä miljoonasta suomalaisesta asui jopa kolme miljoonaa maaseudulla. Kaupunkilaisia oli vain vajaa miljoona. Maaseudulla asuvia oli siis koko väestöstä jopa kolme neljännestä. Monelle lotalle komennus vieraalle paikkakunnalle saattoikin olla ensimmäinen matka kauemmas kotipaikkakunnalta. (Korppi-Tommola 2005.)

Ankarat olosuhteet ja yhdessä koetut kollektiiviset, raskaat menetykset sitoivat kuitenkin eri lähtökohdista tulleita ihmisiä toisiinsa. Hyvä esimerkki raskaiden kokemusten synnyttämästä yhteenkuuluvuuden tunteesta ja ystävyydestä on helsinkiläisen lääkintälotta Heidi Ekmanin (nimi muutettu) kertomus. Ekman toimi talvisodassa Savonlinnan sotasairaalassa. Rauhan tultua sairaalaan tuotiin vielä paljon viimeisissä taisteluissa haavoittuneita. Yksi näistä oli nuori vänrikki, joka kuolinvuoteellaan kihlasi hämmentyneen lotan. Sotilaan kuoltua Ekman kirjoitti lohdutuskirjeen vainajan omaisille. Vastaukseksi hän sai kirjeet sotilaan äidiltä ja siskolta. Siskon kanssa lotalla syntyi tiivis kirjeenvaihto ja koko sodan ajan kestänyt ystävyysuhde. (Koivisto 1983, 76–80.) Yhteinen menetykset yhdisti sotilaan sisko ja lottaa. Sotilaan sisko Kristiina kirjoittikin kuvaavasti lotalle:

Minusta tuntuu kuin Te olisitte minulle kovin läheinen, olettehan Te hoivannut ja valvonut rakkaan Ilmari veljeni vuoteen äärellä – – Tunnen niin suurta rakkautta ja kiitollisuutta Teitä kohtaan... (Mt., 120.)

Ekman alkoi nimittää Kristiinan kirjeitä ”ilopillereikseen” ja Kristiinaa hän kutsui ”eläväksi päiväkirjäksi” (Mt., 136, 255). Kun molemmat sitten myöhemmin menettivät veljet, lotta syksyllä 1941 ja Kristiina kesällä 1944 toisenkin veljensä, syveni ystävyys entisestään. Kristiina kirjoitti:

Minusta tuntuu, että Sinä kuulut aivan erottamattomasti meidän perheeseemme, ja olen kiittänyt siitä Jumalaa, että Hän on antanut meille sellaisen hyvän ystävän kuin Sinä olet. (Mt., 304.)

Sota-ajan ystävyys muodostuikin monelle lotalle enemmän sisaruudeksi kuin ystävyudeksi. Vastaavalla tavalla myös sotilaiden suhteet ovat kautta aikojen muodostuneet veljelliksi. Etenkin sotaoloissa veljeyden kokemus vahvistuu entisestään saaden jopa romanttisia piirteitä. Suhteet ovat harvemmin seksuaalisia, mutta niihin liittyy kuitenkin paljon romanssille ominaista kiihkeyttä ja omistautumista. Paljonpuhuvaa on, että moni sotilas on mieltänyt aseveljensä läheisemmäksi kuin oman perheenjäsenensä (Grossman 1996, 236; ks. myös Junger 2011, 155; Ray 2007, 274; Nadelson 2005, 27–28.) Vietnamin sodan veteraaneja tutkinut Jonathan Shay (1994) vertaa aseveljeyttä jopa äiti-lapsi-suhteen intensiiviteettiin (Mt., Nash 2007, 25 mukaan). Englanninkielinen aseveljeyttä kuvaava termi *band of brothers* on peräisin William Shakespearen näytelmästä *Henry V*, joka käsittelee kuninkaan puhetta sotilailleen ennen Ranskan ja Englannin välillä satavuotisessa sodassa käytyä Agincourtin taistelua vuonna 1415. Ohessa ote näytelmästä:

From this day to the ending of the world,
But we in it shall be remember'd;
We few, we happy few, we band of brothers;
For he to-day that sheds his blood with me
Shall be my brother; be he ne'er so vile,
The day shall gentle his condition.

(Shakespeare 1623/1979, Ray 2007, 113–114 & Nadelson 2005, 28 mukaan.)

Tämä lottien aseveljeyteen verrattavissa oleva sisaruussuhde tulee erityisen hyvin esiin Villan (2006) päiväkirjamerkinnästä Tiiksjärveltä 10.11.1942:

Tämä eroaa tavallisesta siviiliolojen ystävyydestä sikäli, että tähän kuuluu tällainen perhe-elämä – kaikki jokapäiväinen ja arkinen, pienet ilot ja harmit, ruoka ja työ, lepo ja hovit, pabantuulisuus ja väsymys – se merkitsee oloa aina samojen seinien sisällä, aina toisten näkyvissä. Sanoisin että tämä on paljon enemmän sisaruutta kuin ystävyyttä. Asesisaruus – ei se ole tyhjä sana – vaikkapa ase olisikin vain – puhelin. (Mt., 219.)

Vaikka harva lotta kantoi asetta, omaksuivat lotat kuitenkin asesisaruustermin kuvaamaan lottien välistä tiivistä suhdetta. Läheinen yhdessäolo, yhteismajoitus ja vaativat olosuhteet johtivatkin siihen, että etenkin rintamalla ystävyyssuhteista muodostui usein perheenomaisia. Monille rintamalla solmituille ystävyyssuhteille oli myös ominaista, että ne säilyivät vielä pitkään sodan jälkeenkin, toisinaan läpi koko elämän.

Sota-aika lisäsi myös kansainvälistä ilmapiiriä. Saksalaiset sotilaat ja venäläiset sotavangit tulivat monelle suomalaiselle osaksi arkipäivää. Suomessa toimi myös suuri joukko kansainvälisiä vapaaehtoisia niin sotilaina, humanitäärisen työn tekijöinä ja reporttereinakin (ks. esim. Sander 2010). Sotasairaaloissa esimerkiksi työskenteli paljon ulkomaalaisia lääkäreitä ja hoitajia. Esimerkiksi Kokkolan sotavankisairaalassa toimi lääkintälottahaastateltavani Eevin rinnalla tanskalaisia, ruotsalaisia ja norjalaisia vapaaehtoistyöntekijöitä. Myös ulkomaalaisen kanssa, saksalaistenkin myöhemmästä vihollisuhteesta huolimatta, pidettiin yhteyttä pitkään sodan jälkeen. Osasta heistäkin tuli elinikäisiä ystäviä (ks. myös Lehto, 31).

Sota kosketti koko kansaa ja yhteinen koettelemus nostatti voimakkaan yhteisöllisyyden tunteen, talvisodan hengen, joka korostuu ja toistuu yhä uudelleen veteraanien muisteluissa. Talvisodan kollektiivisesta hengestä ja sen merkityksestä selviytymiselle puhuivat myös lähes kaikki haastateltavani. Esimerkiksi rovaniemeläinen Kannaksella kanttiinilottana toiminut Elsa toteaa paljonpuhuvasti:

Mie en ole missään elämäni vaiheessa nähnyt niin hyvää henkeä, ja mie olen 83, mitä sota-aikana oli. Ainoa oli, että sota-aika oli, paras jokaiseen jälen. Yhteenkuuluvuus, henki oli hyvä.

Talvisodan henki olikin lotille selkeä ryhmäkoheesiota vahvistanut ja siten myös selviytymistä edistänyt tekijä. Koheesiota lisäsi myös sodan tuottama suuri uhrien määrä, jonka on katastrofitilanteessa nähty voivan tuoda lohtua siitä, ettei ole kohtalossaan yksin (ks. Palosaari 2007, 35). Jatkosodan pitkittymisen aiheuttamasta sotaväsymyksestä huolimatta haastateltavani kokivat talvisodan hengen säilyneen koko sota-ajan. Toinen rovaniemeläishaastateltavani, Petsamossa ja itärintamalla lääkintälottana toiminut Annikki, esimerkiksi kuvailee:

Sillonhan se oli aivan ilmiömäinen [yhteishenki], kun talvisota alko. No, kyllä se sittenkin oli [jatkosodassa], ei se koskaan häipynyt. Että aivan valtavaa, että kerta kaikkiaan, että Suomea piti puolustaa, että se oli jotenki valtavan ihmeellistä.

Talvisodan hengessä olikin kyse myös vahvasta isänmaallisuuden tunteesta. Itsenäisyyden säilyttäminen ja oman työpanoksen täyttäminen koettiin merkitykselliseksi velvollisuudeksi. Lottatyöllä, jonka päätarkoituksena oli

tukea Suomen puolustusta, koettiin olevan siis vahva oikeutus, joka antoi voimia ja luottamusta jaksaa ankarissa oloissa.

Talvisodan hengen muodostumista näen edistäneen tuolloisen maaseutuyhteiskuntamallin ja siihen liittyvän kaupunkielämää yhteisöllisemmän elämäntavan (ks. esim. Eskola 1984, 77–78, 87). Maaseutuelämän yhteisöllisyys ja auttamishalu välittyvät hyvin kemijärveläisen haastateltavani, pikkulotta Annin kertomuksesta:

Mutta sehän oli köyhyys ennen. Oli meillä peruna- ja porkkanamaat ja maito tuli naapurista, että ei koskaan ruuasta ja tuommosesta ollu puutetta. Että jos kaupungissa oli köyhä, sillähän ei ole raukalla mitään. Naapurin isännälle aina sanottiin, että jos jää pottumaahan perunoita, niin saammeko me perunoita. Ja aina se jätti varta vasten, että me saimme lisää perunoita talveksi. Että naapurit auttavat kaubian hyvin. Esimerksiki monelle jouluna kokonaisen maitoämpärin oli joku naapureista jättäny portaille. Että kaikki oltiin ybessä! Meitä pentuja oli kaheksan. Joka talossa oli kuudesta kaheksaan asti lapsia ja suurin piirtein oltiin saman ikäisiä. Ja kun oltiin jo aikuisia, jo työssä, kun taas kerännyttiin meille. Ja sitä kun oltiin, että jaettiin kahteen joukkueeseen, ja toinen joukkue jäi sisälle ja lähtivät sitten hakemaan toisia ympäri kaupunkia [poliisia ja rosvoa?]. Ajattele, ja oltiin jo lähelle kahtakymmentä, että meillä oli se henki niin hyvä vielä koko porukalla. Että minulla käy sääliks nämä nykyajan, kun yks lapsi on enää perheessä. Ja sitten kaikki laulettiin – – meillä oli aina talo täynnä – – että rahalla ei ole mejän talossa ollu merkitystä. Sitä oli aina vähäsen ennen vanhaan, tietysti. Minä annoin vielä 32-vuotiaana puolet tilistäni äitille. Että se oli aivan normaalia, että äiti sai sen, vaikka äiti oli työssä ite ja sillä oli varmaan kai palkka. Mutta se oli vain, että sitä oli tottunu antamaan sen tilinsä. Että nykyajan nuoriso kasvaa niin erilailla.

7.2 Joukon kiinteys selviytymisen voimavarana

Palaan nyt Kasvatus, koulutus ja kuri -luvun alaluvussa Herrat ja jätkät, tantat ja flikat esiin tuomieni epävirallisen organisaatiokulttuurin ja ryhmäkoheesio merkitykseen. Katson, että aihealue vaatii tässä yhteydessä syvempää tarkastelua, kun tutkitaan lottien sosiaalisten suhteiden ja yhteishengen merkitystä sodassa selviytymiselle. Kaikkiin organisaatioihin, joissa ihmiset elävät yhdessä edes jossain määrin vakiintuneissa oloissa, on siis virallisen rakenteen lisäksi nähty syntyvän epävirallisia pienryhmiä. Näihin pienryhmiin muodostuu oma erikoislaatuinen kulttuurinsa, jota määrittävät virallisesta organisaatiosta poikkeavat käyttäytymissäännöt ja oma sisäinen arvojärjestys.

(Allardt & Littunen 1958, 145, Harinen 2000, 9 ja 12 mukaan.)

Merkittävä virallisten organisaatioiden sisälle syntyvien pienryhmien ominaisuus on niiden kiinteys eli koheesio (engl. *cohesion, cohesiveness*), jossa on kyse ryhmää yhteen sitovista voimista, toisin sanoen niistä tekijöistä, jotka saavat jäsenet pysymään ryhmässä (Deutsch & Krauss 1965, 55, Harinen 2000, 9 ja 13 mukaan). Mitä vahvempi on ryhmän kiinteys, sitä tiiviimmin ryhmän jäsenten on nähty mukautuvan ryhmän normeihin (Cartwright 1968, 104, Harinen 2000, 14 mukaan). Sosiologian ja sosiaalipsykologian piirissä ryhmän kiinteydestä käytetään myös nimityksiä me-henki, joukkohenki ja yhteishenki. Sotilasorganisaatioon liittyen vastaavia termejä ovat muun muassa henki (*morale*), joukkuehenki (*team spirit*), joukko-osastohenki (*unit cohesion, unit climate*), joukko- tai kiltahenki (*esprit de corps*), rykmenttihenki (*regimental spirit*), taistelumoraali (*combat morale*), taistelutahto ja taistelumotivaatio (*combat motivation*). Käsitteet ovat toisiaan lähellä ja virallista erottelua ei ole monista yrityksistä huolimatta tehty. (Eränen, Harinen & Jokitalo 2008, 40, 69–71; Harinen 2000, 60–61, 64; Harinen 1998, 56.)

Ryhmän kiinteyttä käsittelevissä tutkimuksissa on nähty tärkeäksi erottaa ryhmä primääri- ja sekundaariryhmään. Primääriryhmässä on kyse ryhmästä, jonka jäsenet ovat henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa, ja jossa vallitsee voimakas yhteenkuuluvuuden tunne (me-henki) huolimatta siitä, ettei ryhmällä ole muodollisia käyttäytymisnormeja. Sekundääriryhmä taas on primääriryhmän vastakohta, jolla on kiinteä organisaatio, kirjoitetut säännöt, virat ja johtajat. Sotilasorganisaatiossa sekundääriryhmää edustaa esimerkiksi pataljoona (n. 1 000 henkilöä) ja primääriryhmää esimerkiksi yhdessä toimivat kiväärimiehet ja tämän ryhmän sisälle muodostuneet toveriryhmät. (Allardt & Littunen 1964, 42–43, Harinen 2000, 11–12 mukaan.) Vastaavasti lotilla sekundääriryhmää edustivat esimerkiksi lottajohtajien hallitsemat paikallisosastot ja lottapiirit. Primääriryhmänä taas voidaan pitää esimerkiksi rivilottien muodostamaa tupayhteisöä tai tiivistä rintamatoveriryhmää.

Kooltaan kiinteät sotilasryhmät voivat vaihdella kahden hengen ryhmistä 3–4:n hengen ”keittoporukoihin” ja kivääriryhmiin (n. 7–8 henkilöä) sekä korkeintaan joukkueisiin (n. 30 henkilöä) tai komppanioihin (n. 110–260 henkilöä). Ryhmäkiinteydestä puhuttaessa puhutaankin lähinnä primääriryhmistä tai hieman näitä suuremmista ryhmistä. (Manning 1991,

455–458; Harinen 2000, 60, 64–65; Eränen, Harinen & Jokitalo 2008, 40.) Kun taas on kyse esimerkiksi pataljoona- (n. 1 000 henkilöä) tai rykmenttitasosta (n. 2 000–2 500 henkilöä), on selvää, ettei jokainen sotilas voi tuntea toista henkilökohtaisesti. Kyse ei siis ole enää sotilaiden suhteista toisiin sotilaisiin, vaan persoonattomasta suhteesta instituutioon, sitoutumisesta suurempaan sotilasorganisaation ryhmään tai ylpeys siihen kuulumisesta. (Manning 1991, 455–458; Harinen 2000, 64–65.)

Organisaation kiinteyttä tutkittaessa on kuitenkin tärkeää huomioida, että kiinteys vaihtelee organisaation eri tasoilla ja niiden välillä. Sotilasorganisaation tutkijat (ks. esim. Etzioni 1966) ovat erottaneet organisaatiokiinteudessa muun muassa seuraavia tasoja:

- *horisontaalinen kiinteys*, jossa on kyse perinteisestä primääriryhmäkiinteudesta eli samantasosten ryhmän jäsenten kiinteudesta (esim. kivääriryhmän miehistöön kuuluvat jäsenet)
- *vertikaalinen kiinteys* eli ryhmän jäsenten ja heidän esimiestensä välinen kiinteys (esim. joukkueenjohtaja–alaiset)
- *organisaationaalinen kiinteys*, jolla taas tarkoitetaan pienryhmän sitoutumista suurempaan yksikköön tai koko organisaatioon (esim. sotilaiden joukostaan tuntema ylpeys, joukko-osastohenki tms.)

(Harinen 2000, 41–42.)

Lottien kertomuksista käy ilmi, että rintamalottien ryhmäkiinteys oli kotirintamalottia tiiviimpi kaikilla organisaatiokiinteiden tasoilla, erityisesti horisontaalisesti eli samantasosten ryhmän jäsenten välillä. Kenttälottien ystävyysuhteet muodostuivat usein kotirintamalottia tiiviimmiksi ja pitkäaikaisemmiksi, sillä kenttälottat olivat komennuksella tavallisesti kotirintamalottia pidempiä aikoja kerrallaan. Myös pitkä välimatka kotiin ja haastavammat olosuhteet yhdistivät kenttälottia ja turvaa haettiin toisista. Kotirintamatyössä taas monet lotat nukkuivat yöt kotonaan ja työ oli usein jaksottaista. Rintaman lailla kotirintamalla pidettiin tiiviisti huolta toisista, mutta sodan jälkeen kotirintamalottat jatkoivat yleensä elämää kukin tahoillaan ja omillaan. Sen sijaan kenttälottina toimineille haastateltavilleni monet sota-aikana solmitut ihmissuhteet olivat säilyneet pitkään sodan jälkeen, osalla koko sodan jälkeisen elämän ajan.

Kahdestakymmenestäviidestä haastateltavistani (10 kotirintamalotaa ja 15 rintamalotaa) viisi kertoi, ettei heille muodostunut komennuksella tiiviitä ystävyssuhteita. Näistä viidestä neljä työskenteli kotirintamalla ja vain yksi kotirintamatyön lisäksi itärintamalla. Tämäkin siis osaltaan osoittaa kotirintamakomennuksen tuottaneen löyhempää ryhmäkiinteyttä kuin rintamakomennuksen. Tiivistäen haastateltavistani 80 prosenttia muodosti komennuksellaan läheisiä ystävyssuhteita. Heistä hyviä ystäviä sai kotirintamalotista 60 prosenttia ja rintamalotista jopa 93 prosenttia. Viisi haastateltavaani, jotka eivät kokeneet ryhmäkiinteyttä komennuksellaan, arvelivat syiksi muun muassa joukkojen vaihtuvuuden, yksinäisen työn, syrjäänvetäytyvän luonteensa, persoonallisuuserot tai ajan puutteen luoda ystävyssuhteita.

7.2.1 Ryhmäkiinteyden yhteys taistelutahtoon – ”Sotilas taistelee maansa, mutta kuolee ystäviensä puolesta”⁴⁰

Kautta aikojen on sotien kulkuun ja niiden lopputulokseen vaikuttanut kolme perustekijää: taisteluvälineet, sotataito ja armeijan taistelutahto. Näistä tekijöistä taistelutahdon merkitys sodankäynnille on nykypäivänä entistä suurempi, kun taisteluvälineiden yhä suurempi tuho vaikutus lisää psyykkisiä oireita, stressiä, pelkoa ja taistelutahdon menettämistä. (Ks. Harinen & Leskinen 2006, 95–96.) Taistelutahto nousee myös lottien sodassa selviytymistä tutkittaessa keskeiseksi. Vaikka lotat eivät taistelleet sotilaiden tavoin, on taistelutahdossa kuitenkin kyse motivaatiosta, joka liittyy olennaisesti selviytymiseen. Yksilötasolla taistelutahdon tutkimuskohteena onkin taistelustressin hallinta eli se, miten todellisen sodan olosuhteet todella vaikuttavat yksilön käyttäytymiseen. (Ks. Harinen & Leskinen 2006, 96; Leskinen 2006, 33–34, Mälkki 2010, 14 mukaan.)

Sotilasorganisaation kiinteyttä ja sen suhdetta taistelumotivaatioon alettiin tutkia varsinaisesti vasta toisen maailmansodan aikana (ks. esim. Hult 2002, 11). Muun muassa Yhdysvaltain asevoimissa tehtiin tuolloin ja sodan jälkeen laaja-alaista tutkimusta amerikkalaisten sotilaiden taistelumotivaatiosta, sotilaskuriin sopeutumisesta ja käyttäytymisestä taistelussa. Tulokset julkaistiin vuonna 1949 neliosaisena teossarjana professori Samuel A. Stoufferin johdolla, ja teossarjaa pidetään yhtenä alan merkittävimpänä yhteiskunta- ja

40 Aikko 2010, 68.

käyttäytymistieteellisenä julkaisuna. Teossarjan kaksi ensimmäistä osaa muodostivat teoksen *The American Soldier*, joka perustuu valtavan suureen, lähes 600 000 sodassa olleen sotilaan vastaamaan kysely- ja haastatteluaineistoon, ja käsittelee sotilaiden sopeutumista ja asennoitumista sotilasorganisaatioon ja sodan olosuhteisiin. Tutkimus on erityisen arvokas ryhmäkiinteyden näkökulmasta, sillä se toi esille juuri sotilaiden pienryhmien erikoislaatuisen merkityksen taistelumotivaation kannalta. (Harinen 2000, 17–18, 25–26; ks. myös Muona 2008, 138.)

Omaan ryhmään kohdistuva solidaarisuus ja sotilaiden epäviralliset sosiaaliset ryhmät ja niissä vallitsevat normit ja käyttäytymissäännöt mainittiin kyselytutkimuksissa merkittävimpinä taistelutahtoon vaikuttavina tekijöinä. Näitä useammin mainittiin vain halu saada tehtävä suoritettua, jotta päästäisiin kotiin. (Stouffer ym. 1949, 107–109, 130–131, 191, Harinen 2000, 18, 26 mukaan.) Myös suomalaisilta toisen maailmansodan veteraaneilta on saatu vastaavia tutkimustuloksia. Suomen reserviupseeriliiton teettämässä tutkimuksessa sotaan osallistuneet miehet vastasivat, että tiivis ryhmä- ja joukko-osastohenki oli taistelutahdon kannalta virallista kuria merkittävämpi tekijä (Lindgren 1998, 75, Halt 2002, 12–13 mukaan). Kuten jo aiemmin Mälkin (2008, 2010a ja 2010b) tutkimusten kautta toin esiin, eivät myöskään *The American soldier* -tutkimuksen vastaajat pitäneet tärkeinä usein keskeisinä pidettyjä ideologisia syitä eivätkä viholliseen kohdistuvaa vihaa (Stouffer ym. 1949, 108–109, Harinen 2000, 18 ja 26 mukaan).

Amerikkalaistutkijoilta ilmestyi toisen maailmansodan jälkeen myös toinen merkittävä taistelutahtoa käsittelevä tutkimus: *Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht* (1948). Kyseessä on Edward A. Shilsin ja Morris Janowitzin kirjoittama tutkimusartikkeli saksalaissotilaiden hämmästyttä herättäneestä taistelumotivaatiosta heidän kannaltaan jo lähes toivottomassa sodan loppuvaiheessa vuosina 1944–1945. Artikkelin perustuu saksalaisten sotavankien haastatteluihin. *The American Soldier* -tutkimuksen lailla myös Shils ja Janowitz tulivat siihen tulokseen, että sotilaiden käyttäytymiseen keskeisimmin vaikuttavia asioita oli se primääriryhmä, johon he kuuluivat. Poliittisten ja ideologisten aatteiden ja vakaumusten merkitys taistelutahdolle oli merkittävästi vähäisempi. (Shils & Janowitz 1950, 22, Harinen 2000, 18–19, 32–33.) Sama ilmiö tulee esiin myös tietokirjailija ja journalisti Sebastian Jungerin (2011) havainnoissa koskien yhdysvaltalaisotilaita nykyisessä Afganistanin sodassa. Jungerin mukaan politiikka menetti taistelualueella

täysin merkityksensä ja sotaisaa puhetta isänmaallisuudesta ja uskonnosta kuuli ainoastaan selustan tukikohdissa. (Mt., 44, 48.)

Onkin tutkittu, että primääriryhmissä ei hyväksytä sodan ideologisista puolista puhumista. ”Lippua liehuttavat” puheet arvoista, isänmaallisuudesta ja sodan oikeudesta koetaan vieraiksi, ja epärealistisiksi sodan todellisuuden ja raskaiden kokemusten yhteydessä. (Stouffer 1949, 150–151, Harinen 2000, 31 mukaan.) Haastateltavani kertoivatkin, etteivät he lottatovereiden kesken puhuneet juuri politiikasta tai ideologiasta (ks. myös Huuhka-Schadewitz 1994, 6).

Juuri kiinteät primääriryhmät ja niiden epävirallinen rakenne ovat siis ne tekijät, joiden voidaan katsoa antavan sotilasorganisaatiolle sen sisäisen lujisuuden, joka auttaa sotilasjoukkoa pysymään koossa taisteluiden paineessa ja ehkäisevän taistelustressiä (Shils & Janowitz 1950, 22, Harinen 2000, 18–19, 32–33 mukaan; Hult 2002, 17). Kiinteässä yksikössä sotilaat taistelevat enemmän tovereidensa puolesta kuin vihollista vastaan (Campise, Geller & Campise 2006, 230; Noy 1991, 513). Karkaamisia ja antautumisiakin tapahtui eniten niissä Wehrmachtin yksiköissä, joissa primääriryhmien kiinteys oli heikompi johtuen muun muassa siitä, että joukko oli koottu nopeasti ja miehet eivät tunteneet hyvin toisiaan (Shils & Janowitz 1948, 285 ja 288, Harinen 2000, 33 mukaan). Niin ikään amerikkalaiset sosiologit, Korean sodassa (1952–1953) sotilasjoukon sosiaalista rakennetta tutkinut Roger W. Little (1964, 205) ja vastaavaa tutkimusta Vietnamin sodassa (1964–1975) tehnyt Charles C. Moskos (1970, 147) ovat tulleet samaan tulokseen ideologisten tekijöiden vähäisestä merkityksestä rintamalla oleville sotilaille (Harinen 2000, 46 mukaan).

Moskos (1970) on kuitenkin edellä mainituista tutkijoista poiketen sitä mieltä, että primääriryhmän myönteinen vaikutus sotilasorganisaatiolle toteutuu vain, mikäli sotilas on pohjimmiltaan sitoutunut edustamansa laajemman sosiaalisen järjestelmän arvoihin. Moskos näkee siis epävirallisen ja virallisen organisaation arvot toisiaan täydentävinä. (Mt., 147, Harinen 2000, 47 ja 53 mukaan.) Myös osa lotista painottaa isänmaallisen lottaideologian olleen kaiken ystävyuden ja yhteisöllisyyden perustana. Esimerkiksi haastateltavani, rovaniemeläinen säähavainto- ja muonituslotta Fanni sekä helsinkiläinen muonituslotta Cecilia, korostavat isänmaallisen velvollisuudentunteen ja lottahengen olleen tärkeimmät ryhmähengen muodostumiseen vaikuttavat

tekijät. Ideologiset tekijät voidaan kuitenkin nähdä sotaoloissa motivoivina tekijöinä ainoastaan, jos yksilön fyysiset perustarpeet on tyydytetty ja hän tuntee olevansa hyväksytty ja rakastettu (ks. esim. Junger 2011, 241). Näin oli Fannin ja Cecilian kohdalla; he kokivat vahvaa yhteenkuuluvuutta muiden lottien ja työyhteisönsä kanssa.

Primääriryhmään kuulumisella havaittiin toisen maailmansodan kokemusta käsittelevien tutkimusten *The American Soldier* (1949), *Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht* (1948) ja Knut Pippingin *Kompaniet som samhälle* (1947) mukaan olevan seuraavia vaikutuksia:

Ensinnäkin primääriryhmä asetti jäsenilleen tiettyjä käyttäytymissääntöjä ja valvoi niiden noudattamista. Ryhmän sisäinen kontrolli kohdistui erityisesti ryhmälle kuuluviin yhteisiin tehtäviin. Tässä oli kyse ryhmän turvallisuuden ylläpitämisestä, joka ilmeni muun muassa siten, että miestä joka käyttäytyi tavalla, jota ryhmä ei hyväksynyt, paheksuttiin ja vastaavasti miestä, joka toimi ryhmän hyväksymällä tavalla, arvostettiin. Taistelijalta ja etulinjan sotilaalta ryhmä odotti tietyn määrän rohkeutta, kestävyyttä ja ”kovapintaisuutta”, ja edellytti, että jokainen hoitaisi tehtävänsä niin hyvin kuin osasi. Erityisesti arvostettiin sellaisia yksilöitä, joiden toiminnasta oli hyötyä koko ryhmälle. (Stouffer ym. 1949, 98, 130–131, 135–137, 142–143, Harinen 2000, 26–27, 29–32 mukaan; Pipping 1978, ks. esim. 132, 134, Harinen 2000, 38–40 mukaan.)

Toiseksi ryhmä tuki ja auttoi yksityisiä jäseniään paineissa ja vaikeuksissa, joita yksilöt eivät muuten olisi kyenneet kestävänsä. Ryhmätovereita ei saanut jättää pulaan tai pettää taistelussa. Tämä toi jäsenille luottamusta ja turvallisuutta toimia taistelussa. Taistelutilanteessa kun jokaisen sotilaan turvallisuus ja henki riippui muiden käyttäytymisestä ja muiden käyttäytymisen taas hänen käyttäytymisestään. Koko ryhmälle tuli siis tärkeäksi sellainen yksilöiden käyttäytyminen, jolla oli merkitystä koko ryhmän jäsenten turvallisuudelle. (Stouffer ym. 1949, 98, 130–131, 135–137, 142–143, Harinen 2000, 26–27, 29–32 mukaan.) Moskos (1970) taas uskoo primääriryhmän kiinteyden merkityksellisyyteen niin, että on esittänyt ajatuksen: ”Mitä enemmän tukea ja apua sotilas saattoi odottaa taistelijapariltaan ja ryhmältään, sitä paremmat olivat hänen henkiinjäämismahdollisuutensa – ja siksi kannatti muodostaa primääriryhmiä”. (Mt., 156, Harinen 2000, 45–46 mukaan.)

The American soldier -tutkimuksessa ilmenee myös tapauksia, joissa sotilaita oli karannut kenttäsairaaloista takaisin yksiköihinsä, koska kokivat syyllisyyttä ollessaan poissa yksiköistään ja kantoivat huolta tovereistaan taisteluissa. Velvollisuudentunto kohdistui nimenomaan siihen primääriryhmään, johon sotilas kuului. (Stouffer ym. 1949, 135–137, Harinen 2000, 30 mukaan.) Myös nykyisessä Afganistanin sodassa toimittajana toiminut Junger (2011) kirjoittaa tästä ilmiöstä. Eräs amerikkalaisotilas totesi hänelle lomallaan Yhdysvalloissa: ”Mun on pakko palata. Ne on mun poikia. Ne on parhaita kavereita, jotka mulla on koskaan ollut.” (Mt., 130.) Oma ryhmä saattoi tarjota myös ainoan henkisen pakopaikan sodan kauheuksista. Sodan kokemattomilta kun ei voinut saada koskaan samanlaista ymmärrystä, kuin oman ryhmän jäseniltä, jotka jakoivat samat kokemukset. (Junger 2011, 238; Nadelson 2005, 122.)

Myös moni lottia koki niin vahvaa velvollisuudentuntoa työtään kohtaan, että sen jättäminen tuntui toverien ja isänmaan pettämiseltä, jopa rintamakarkuruudelta (ks. esim. Villa 2006, 97; Alhainen 2004, 286; Rautio 2001, 176). Primääriryhmää kohtaan tunnettuun lojaalisuuden ja solidaarisuuden ryhmänormiin liittyi myös ylpeys omasta joukosta, joka ilmeni muun muassa ylpeytenä sen historiasta (Stouffer ym. 1949, 133, Harinen 2000, 30–31 mukaan). Ylpeys omasta joukosta vahvistui myös lotilla rintaman haasteellisissa olosuhteissa. Osoituksena hyvästä joukkohengestä ovat muun muassa lukuisat matrikkelit, joita luettiin erilaisissa juhlatilaisuuksissa ympäri rintamaa. Näitä oli monella haastateltavallani yhä tallessa ja he esittelivät niitä ylpeinä.

Tiivis ryhmäkiinteys saattaa kuitenkin kääntyä myös haitaksi, mikäli tappiot kasvavat kiinteässä joukossa suuriksi. Lisäksi ryhmän jäsenet saattavat tehdä yhdessä päätöksen toimia vastoin virallisen organisaation sääntöjä. Esimerkiksi Suomen puolustusvoimissakin ilmeni jatkosodan aikana kokonaisten ryhmien yhteisiä karkaamisia. (Harinen 2000, 54–56.) Ryhmäkiinteyden haittana voi olla myös liiallinen riippuvuus joukosta. Tämä voi ilmetä esimerkiksi epäröintinä pärjätä yksin ilman toisten tukea. Riippuvuuteen liittyy myös eroahdistus muun muassa ryhmien kokoonpanojen vaihtuessa. (Aikko 2010, 93.) Tämä oli hyvin yleistä lottien kohdalla. Tutuksi käyneestä yksiköstä ja lottatovereista eroaminen tuntui kipeältä. ”Nämä äkilliset lähtemiset ja eroamiset ja hyvästelyt ovat surkeinta sodankäynnissä”, kirjoitti esimerkiksi Villa (2006) äidilleen Tiüksjärveltä 9.11.1942 (Mt., 218; ks. myös 61).

7.2.2 Joukon kiinteyteen vaikuttavia tekijöitä

Sotilasjoukon kiinteyttä sotilasorganisaatiossa laajalti tutkinut sosiologi Olli Harinen (2000) on listannut sotilasjoukon kiinteyteen vaikuttavia tekijöitä edellä mainittujen tutkimusten valossa. Stoufferin ym. (1949) sekä Shilsin ja Janowitzin (1948) tutkimuksia apuna käyttäen hän nostaa esiin joukon kiinteyteen keskeisesti vaikuttavia tekijöitä, jotka esittelen lottien kokemuksiin ja jo aiempaan tekstiin soveltaen:

- Ryhmään kohdistuva ulkopuolinen uhka

Taistelutilanne muodostaa ryhmään kohdistuvan vakavan uhkan, joka edistää yhteistyötä ja toisten tukemista ryhmässä ja siten vahvistaa ryhmäkiinteyttä (Stouffer ym. 1949, 96, Harinen 2000, 66 mukaan).

- Yksityisen sotilaan ja sotilasryhmän hengissä säilymisen halu, turvallisuuden tarve

Ryhmäkiinteyden yhtenä perustana on se, että ryhmän jäsenet ymmärtävät yhteistoiminnan välttämättömäksi hengissä säilymiselle. Taistelussa kun hengissä säilyminen riippuu paitsi omasta, myös toisten sotilaiden toiminnasta. Henkilökohtainen turvallisuuden tarve ja halu säilyä hengissä taistelussa synnyttivät yhteistyöhalun ja keskinäisen riippuvuuden sotilaiden välille sekä motivaation toimia yhteisen edun ja turvallisuuden hyväksi. (Stouffer ym. 1949, 98, 169 ja Moskos 1970, 145, Harinen 2000, 66–67 ja 73 mukaan; ks. myös Aikko 2010, 92.)

Vastaavasti myös lotilla turvallisuuden tarve ja elämänhalu vahvistivat ryhmäkiinteyttä sodassa. Läheiset lottaystävät toivat turvaa ja lohtua ja synnyttivät siten lotissa halun toimia yhdessä toinen toista tukien. Hyvänä esimerkkinä tästä on muonitus- ja kanttiinitarkastaja Tellervo Hakkaraisen (1999) kertomus kahdesta kanttiinilotasta, joista toinen oli pommitustilanteessa sanonut toiselle: ”Tule tänne, kuollaan edes yhdessä.” (Hakkarainen & Huovinen 1999, 53–54; ks. vastaava kokemus Haavikko 1994, 97.)

- Ryhmän antama sosiaalinen tuki, yhteiset kokemukset, ystävyys

Taisteluiden paine ja eristyneisyys ulko- ja siviilimaailmasta lisäävät ja vahvistavat yhteishenkeä ja ystävyyttä. Mitä lähempänä etulinjaa ollaan, sitä tärkeämpiä ovat myös sosiaaliset tarpeet. Myös yhteiset ja jaetut koettelemukset vahvistavat ryhmäkiinteyttä. (Stouffer ym. 1949, 98–100, Harinen 2000, 67 mukaan; Aikko 2010, 75, 92.)

- Joukkojen täydennysjärjestelmä

Joukkojen täydennys ja uusien miesten tulo vaikuttivat heikentävästi ryhmän kiinteyteen, etenkin jos täydennystä tapahtui tiheään (Stouffer ym. 1949, 102–104, Harinen 2000, 68–69 mukaan). Näin oli myös lottien kohdalla. Jatkuva sijoituspaikan ja ihmisten vaihtuminen koettiin helposti stressaavaksi. Haastateltavani Elli esimerkiksi kertoi, ettei ystävyysuhteista Rovaniemen lähellä sijaitsevassa ilmavalvontatornissa muodostunut tiiviitä johtuen juuri joukon jatkuvasta vaihtumisesta.

- Ryhmään kuuluvien sotilaiden taustat

Samankaltaisuuden on nähty edistävän ryhmäkiinteyttä. Samanlaiset asenteet, sosiaaliset taustat ja perhesuhteet voivatkin lisätä joukon kiinteyttä ja vastaavasti erilaiset taustat heikentää sitä (Muona 2008, 137; Shils & Janowitz 1948, Harinen 2000, 69–73 mukaan). Myös lottien kokemuksista on havaittavissa, että samanlaiset taustat yhdistivät ihmisiä. Esimerkiksi Kauhavalta kotoisin oleva haastateltavani, lääkintälotta Katri, painotti etelä-pohjanmaalaisten voimakasta isänmaallista henkeä, joka lisäsi yhteenkuuluvuudentunnetta lottien välillä. Viestilotta Villa (2006) taas tunsi heti yhteenkuuluvuutta yhteyslotan kanssa yhteisestä ANKS (Akateemisten naisten Karjala-Seura) -taustasta johtuen (Mt., 375).

- Ryhmän jäsenten persoonallisuus

Myös persoonallisuustekijät vaikuttavat siihen miten hyvin ryhmän jäsenet tulevat toimeen keskenään ja miten kiinteäksi ryhmä muodostuu (Harinen 2000, 74). Lottien välit eivät olleet aina mutkattomat johtuen muun muassa juuri persoonallisuuseroista. Villa (2006) esimerkiksi kertoo miten Sortavalassa aiemmin hyvään ryhmähenkeen vaikutti negatiivisesti uuden

lotan siirto heidän tupaan. Primääriryhmä koki uuden lotan häiriötekijäksi ryhmäkiinteydelle ja ”ulkopuolinen tunkeilija” suorastaan savustettiin toisaalle, minkä onnistumista sitten juhliittiin riemulla (Mt., 102–105, 113). Villan ja hänen rintamatovereidensa toiminta osoittaa, ettei lottien toiminta ollut aina sisarellista, vaan toiset saatettiin jättää kylmästi ryhmän ulkopuolelle.

- Upseereiden ja miesten väliset suhteet sekä taistelutilanne, etulinjassa olemisen ja johtamistapa

Koska upseerilla oli keskeinen asema ryhmässä, oli hänen alaisiinsa luomilla suhteilla tärkeä merkitys ryhmän solidaarisuudelle ja kiinteydelle. Etenkin taistelutilanne lisäsi miehistön ja upseerien välistä solidaarisuutta. Rintamaoloissa upseerit myös usein asuivat miehistön joukossa, joka pienensi heidän välistä eroa ja lähensi heitä toisiinsa. Upseerit myös sovelsivat rintamaoloissa enemmän ihmiskeskeistä johtamistapaa (*leadership*) rauhan ajan olosuhteissa paljon käytetyn tehtäväkeskeisen johtamistavan (*command*) sijaan. (Stouffer ym. 1949, 118–119, Harinen 2000, 68 mukaan.) Myös kiväärikomppanian kokemuksia Korean sodassa tutkinut Little (1964) havaitsi upseerien ja miehistön välisen solidaarisuuden lisääntyvän etulinjassa. Vaikka upseerit pysyivät lojaaleina viralliselle organisaatiolle, hyväksyivät he kuitenkin epäviralliselta organisaatiolta poikkeamista virallisista normeista. (Mt., 219, Harinen 2000, 44 mukaan.) Vastaavasti lottaesimiesten ja rivilottien väliset suhteet muodostuivat rintamalla kotirintamaa tiiviimmiksi ja merkityksellisemmiksi kuin rauhan aikana. Erityisesti nuorille lotille lottaesimiehet olivat parhaimmillaan turvallisia lottaäitejä.

- Primääriryhmän kova ydin

Primääriryhmän myönteinen vaikutus sotilaalliseen tehokkuuteen on tutkijoiden mukaan yhteydessä sellaisiin pienryhmien jäseniin, jotka kannattavat virallisen sotilasorganisaation tavoitteita. Shils ja Janowitz (1948) kutsuvat tällaisia henkilöitä primääriryhmän ”kovaksi ytimeksi”. Kaikista miehistöön kuuluvista näitä henkilöitä oli heidän mukaan 10–15 prosenttia, ja aliupseerien ja upseerien keskuudessa heidän määränsä oli vielä suurempi. Tietyissä eliittijoukoissa, kuten laskuvarjodivisioonissa, heidän määränsä saattoi olla jopa lähes 100 prosenttia, mikä näkyi näiden joukkojen suorituskyvyssä. ”Kovaan ytimeen” kuuluvat henkilöt toimivat esimerkkinä vähemmän innostuneille ryhmän jäsenille ja vaikuttivat paheksunnalla tai

muulla tavoin niihin, jotka eivät muuten sopeutuneet primääriryhmään. Shils ja Janowitz kutsuvat näitä mallihenkilöitä myös mielipidejohtajiksi, jotka toiminnallaan vähensivät virallisen organisaation vastaisten poliittisten keskustelujen syntymistä. (Mt., 286–287, Harinen 2000, 69 mukaan.) Tällaiseen lottajärjestön kovaan ytimeen miellän kuuluvaksi erityisesti lottavanhimmat ja yhteyslotat. He olivat usein hyvinkin nuoria, mutta nimitys velvoitti heitä toimimaan järjestön tavoitteiden mukaisesti ja toisia motivoiden. Kovaan ytimeen kuuluvia yksilöitä löytyi myös rivilotista. He olivat lottia, joilla oli vahva sisäinen motivaatio ja usein pitkä järjestöhistoria takanaan. Lisäksi lotta-aate oli heillä usein perintönä suvussa.

- Sotilaskuri

Mikäli virallisen ja epävirallisen organisaation normit olivat yhdenmukaiset, lisäsi kuri ryhmäkiinteyttä (Harinen 2000, 74). Lotilla, jotka olivat vahvasti motivoituneita ja kokivat lottaideologian omakseen, ei ollut juuri tarvetta kapinoida kuria vastaan. Heille lottakuri oli luonnollinen ja asiaan kuuluva tekijä. Esimerkiksi helsinkiläinen muonituslotta Cecilia toteaa:

*Kyllä se oli aika, joo, joo [tiukka kuri]. Se oli tietysti sotilaallinen ja minähän olen vanhaa sotilassukua, että kyllä minä tykkäsin, että sen täyty olla niin. Seisottiin asemassa! [*naurua*].*

Cecilia oli kasvanut vahvasti isänmaallisessa kodissa. Äidin puoleisessa Wreden suvussa oli useita kenraaleja ja lottajohtajana toiminut täti ja oli yksi ensimmäisistä lotista. Cecilia itse oli marsalkka Mannerheimin kummityttö. Kuri oli siten hänelle itsestäänselvyys, jota tuli noudattaa ja joka velvoitti hänet sukulaisten lailla työhön isänmaan hyväksi.

- Sitoutuminen yhteiskunnalliseen järjestelmään, ideologiset tekijät, isänmaallisuus

Poliittisten ja ideologisten tekijöiden merkitys korostuu ryhmässä, jossa osa ryhmän jäsenistä on jossain mielessä politisoitunut tai muuten erityisen motivoitunut (Harinen 2000, 74). Tämä tulee esiin muun muassa Villan (2006) sotamuistelmista. Hän oli aktiivinen ANKS:n (Akateemisten Naisten Karjala-Seura) ja OKS:n (Oppikoulujen Karjala-Seura) jäsen, ja koki yhteenkuuluvuutta ja virkistystä löytäessään vertaisseuraa. Tällöin myös keskustelut olivat tavallista poliittisempia ja ideologisempia. (Ks. esim. Mt.,

187, 358.) Lotta Svärd-järjestön kristillis-isänmaallinen ideologia taas korostuu ryhmäkoheesiota vahvistaneena tekijänä etenkin helsinkiläishaastateltavieni muonituslotta Cecilian ja kanttiinilotta Linnean sekä rovaniemeläisen säähavaintolotta Fannin kohdalla. Kaikki kertovat yhteishengen olleen erityisen vahva juuri lotta-aatteen takia. Muistelmissaan Linnea kirjoittaa kuvaavasti:

Ystävyydellä, lämmöllä ja rakkaudella muistelen asesiskoja ja -veljiä, joita tapasin sekä talvisodan että jatkosodan monilla vaiherikkailla retkillä. Koti-uskonto-isänmaa olivat yhdysiteemme.

- Asejärjestelmä

Myös asejärjestelmä voi toimia primääriryhmäkiinteyttä lisäävänä tekijänä, jos se edellyttää sotilailta yhteistoimintaa, kommunikointia ja fyysistä läheisyyttä. Jotkut aseet ja asejärjestelmät myös edellyttävät enemmän ryhmäsolidaarisuutta kuin toiset. Lisäksi joitakin aseita ja asejärjestelmiä arvostetaan eri tavalla, joten korkealle arvostetun asejärjestelmän käyttäminen voi lisätä ryhmäkiinteyttä. Myös joukon perinteet, yhdenmukainen vaatetus ja yhteinen kieli on nähty solidaarisuutta ja kiinteyttä edistävinä tekijöinä. (Harinen 2000, 74–75.) Asejärjestelmää voidaan soveltaa lottien kohdalla jaostoihin ja osastoihin. Esimerkiksi erikoiskoulutus saattoi lisätä lottien ryhmäkiinteyttä. Muun muassa tiivistä yhteistyötä edellyttänyt lääkintälotan työ vahvisti usein ryhmäkiinteyttä. Myös lottajärjestön perinteet, tapahtumat ja yhdenmukainen vaatetus loivat yhteenkuuluvuutta. Rintamaoloissa näiden merkitys ryhmäkiinteydelle oli kuitenkin vähäisempi kuin kotirintamalla.

- Eristykseen joutuminen omasta primääriryhmästä

Omasta primääriryhmästä eristykseen joutuminen heikentää merkittävästi ryhmäkiinteyttä ja asetta siten haasteen selviytymiselle. Esimerkiksi Shilsin ja Janowitzin (1948) tutkimuksessa kävi ilmi, että saksalaisten joukkueiden ja komppanioiden eristykseen jääneitä osia antautui tavallista enemmän amerikkalaisjoukoille. Fyysisellä läheisyydellä on siis joukkojen kiinteydelle tärkeä merkitys. (Mt., 288–289, Harinen 2000, 71 mukaan.)

Ahtaisiin joukkomajoitusolosuhteisiin sopeutuminen oli haastavaa monelle lotalle (ks. esim. Tiuri 2010, 17–18, 120; Villa 2006, 164). Vuosia ahtaissa oloissa eläessä oli luonnollista kaivata yksinäisyyttä ja rauhaa. Yksinäisyys ja

eristäytyminen oli tuolloin kuitenkin vapaaehtoista, ja siten lohdullista ja turvallista. Jos kuitenkin oli pakotettu olemaan yksin, muuttui yksinäisyys helposti pelottavaksi ja ikäväksi (ks. esim. Huuskonen 1999, 117–118). Kaikkein yksinäisimmältä yksinäisyys tuntui muiden ihmisten seurassa.

- Perhesiteet

Selviytyminen hankaloitui, jos siviilielämän primääriryhmäsuhteet vaikuttivat eri suuntaan kuin sotilasorganisaation primääriryhmä. Näin tapahtui erityisesti silloin, kun sotilas koki perheensä tai läheisensä olevan vaarassa, sotilaan asuinpaikka miehitetiin tai kun sotilas taisteli kotinsa lähellä. (Shils & Janowitz 1948, 289–290, Harinen 2000, 72 mukaan.) Myös lotilla primääriryhmän kiinteyteen vaikuttivat negatiivisesti siviilielämän asettamat vaatimukset. Moni lotta joutui keskeyttämään komennuksensa siviilielämän velvollisuuksien takia. Yleisimpiä syitä olivat tutkimusaineistoni perusteella opintojen jatkaminen, vanhempien tarvitsema apu kotitaloustöissä, avioituminen tai läheisen sairastuminen. Monet lotat kävivätkin kamppailua siviilielämän ja lottatyön asettamien vaatimusten välillä (ks. esim. Villa 2006, 306–307).

7.3 Rintamaperheet ja lottasisarus – ”Olimme kuin yhtä perhettä”

Pikkulottien ja suojeluskuntapoikien historiaa tutkineen Seija-Leena Nevalan (2003) mukaan suojeluskuntajärjestön perustamisen taustalla oli ajatus ”eräänlaisen saman sateenvarjon alle kootun suurperheen muodostamisesta”. Suojeluskunta nähtiin ikään kuin kansakuntana pienoiskoossa, joka rakenteeltaan muistutti ydinperhettä. (Mt., 345; Nevala 2002, 99, 114.) Myös lottien ja muiden ennen toista maailmansotaa perustettujen naisjärjestöjen toiminta perustui ajatukseen perheestä yhteiskunnan perusyksikkönä (Pohls 2009, 155). Tämä suurperhekuvasto nousee hyvin vahvasti esiin lottien sotakokemuksista ja määrittää koko sosiaalisten suhteiden kentän luonnetta erityisesti rintamaoloissa. Etenkin rintamalotat rakensivat yhteisöllisyyttä ja kaukana olevaa kotia korvaavaa turvallisuutta perhekäsitteistön avulla. Kuvaavaa on, että ympäri Suomea lotat käyttivät lottatovereista nimitystä sisko, sotilaat olivat veljiä, läheiset sotilasesimiehet isiä tai pappoja ja

lottaesimiehet vastaavasti äitejä, mammoja ja mummoja. Hyvin nuori lotta saattoi saada kutsumanimen ”Beibi”. Kaukana kotoa myös kotipaikkakunnalta olevat ihmiset tuntuivat kuin sisaruksilta. (Ks. esim. Aitovieri 2010, 44, 175–176; Villa 2006, 230, 250; Huuskonen 1999, 40, 49; Lahti 1996, 33.)

Riittävän kauan siviilimaailmasta ja aidoista primääriryhmistä, kuten perheestä, parisuhteesta ja niin edelleen, erossa olevan organisaation onkin havaittu muuttuvan perheenomaiseksi. Ryhmän jäsenet alkavat tällöin noudattaa myös virallisen organisaation säännöistä ja normeista poikkeavia epävirallisia ja normeja. (Harinen 2000, Siltala 2009, 74 mukaan.) Moni lotta kutsuikin rintamayhteisöä perheeksi (ks. esim. Alhainen 2004, 52; Villa 2006). ”Sota-aika antoi monta hyvää ystävää, olimme kuin yhtä perhettä”, toteaa esimerkiksi ilmavalvontalotta Lahja Raitanen s. Pyöriä. Ja jatkaa: ”Sota aiheuttaa niin paljon pahaa, mutta se myös antaa ja opettaa”. (Alhainen 2004, 84; ks. myös Villa 2006, 318.) Ystävien saaminen ja ennen kokematon yhteishenki voidaan mieltää tällaisiksi positiivisiksi kokemuksiksi sodassa.

Rintamaväen perheenomaisuus ja solidaarisuus tulevat erityisen hyvin ilmi haastateltavani Kertun lääkintälottakolleega Anna Luodon (1992) kertomuksessa:

Aloin viihtyä välittömästi, tunsin päässeeni kuin kotiin. Ylilääkäristämme Olavi Leikkosesta tuli minulle palvottu isäbahmo, ja ylihoitaja Sally Baarmania ihailin ja rakastin. Hänelle jäi paikka sydämeeni ainiaaksi. Lottavanhin Helli Kouri oli minulle kuin keinoemo, ja monista muista lottatovereista tuli elinikäisiä ystäviä. Kotiutumiseeni vaikutti varmasti sekin, että sairaalassa vallitsi minulle läheinen kristillinen henki. Jälkeenpäin olen ymmärtänyt, miten onnellista minulle oli, että sain kasvaa aikuisuuteen näiden ihmisten suojassa ja hyväksymänä. Tunsin, että minua rakastettiin, ja minä rakastin heitä koko sydämeistäni. ”Näen sydämellisen, herkän ihmisen, jolla kaikki elämänarvot ovat edessä. Ne pirstoutuvat vielä. Niistä palasista täytyy poimia kokonaisuuden jalot arvot, joiden puolesta kannattaa elää.” Nämä sanat Olavi Leikkonen kirjoitti vieraskirjaani, kun joukkomme oli viimeistä kertaa yhdessä Itä-Karjalassa iltaa viettämässä. Sitä yhteishenkeä, jonka voimin toimimme, on vaikea kuvata. Ei sellaista voi muunlaisissa oloissa syntyä. Jaoin ilot ja surut keskenämme ja tuimme toisiamme. Toistemme siviilitaustasta tiesimme vähän. (Luoto 1992, 57.)

Myös Kerttu muistelee paitsi iisalmelaista Luotoa, joka yksikössä tunnettiin paremmin Pikku-Annina, myös jatkosodan aikaista yhteisöllisyyttä suurella lämmöllä. Lisäksi Kerttu painottaa lottaystävien merkitystä:

Pikku-Anniki aina kun soittaa, että muistakko sen ja sen. Mie kysyin, että missä me siellä

*Sodankylässäkin [Lapin sodassa] mentiin nukkumaan. Että mie en varmana ole nukkunu siellä ollenkaan! Se sano, että me vissiin istuttiin vähän aikaa. [*nauraa*] Se sattuu semmonen kaveri, se oli kauhian hyvä, että oli semmonen kaveri. Joku, joka teki, jonka kanssa yhtä kyytiä mentiin. Ja samaten se yks sairaanhoitajaki oli meän kans mielissään, jonka kans oltiin, joka tiesi kaikki asiat, ku meän piti puhdistaa kaikki vaattet ja kaikki hommat ja riisua niitä verisiä kampeita. On ne ystävät ollu, joitten avulla on jaksettu. Jos ois aina ollu uusia, ei sitä ois jaksanu. Ja semmosia epämääräisiä, niitähän oli semmosiaki.*

Kuten aiemmin on tullut esiin, muodostui lottasuhteista usein niin tiiviitä, että sana sisaruus kuvaa niitä paremmin kuin ystävyys (ks. esim. Lahti 1996, 21). Kyllikki Villa (2006) kirjoitti kuvaavasti äidilleen Repolasta jatkosodan loppuvaiheessa: ”Kotini on täällä missä omat tytöt ovat” (Mt., 430). Lisäksi hän kirjoitti Sortavalasta Päämajan tiedusteluosaston radiokuunteluyksikkö-ajalta moneen otteeseen ”Tupa 224”:n neljän lotan tyttöporukan vaiheista, muun muassa seuraavaa 17.12.1942:

Olemme ihan uuvuksissa nyt. [Lotat olivat tehneet ”hamsterimatkan” kaupungille] Illalla kuitenkin aiomme nauttia oikein tupa 244:n tyyliin. Juttelemme kovasti, nautimme tuvassa vallitsevasta sovusta ja hyvästä tahdosta, olemme tyytyväisiä toisiimme ja kaikkeen. [Marginaalissa:] Kaikkeen vain tuvan seinien sisäpuolella! Veera panee pasianssia, Pete ja Nita [lottaystäviä] kirjoittavat kirjeitä, minä kiipeän yläpetille lukemaan ”Parisin Notre-Damea”, käytävässä soi radio... Ihan myöhään menemme suihkuun... Meillä on kauhean hauskaa pesuhuoneessa, ihan kuin lapsilla, otamme vuoronperään lämpimän suihkun, siellä on kosteaa ja lämmintä, käytämme kovasti saippuaa ja vettä ja lopulta painumme puhtaina ja raukeina petille. Pete joutuu aina viimeisenä, sammuttaa valon ja kömpii Nitaa yli seinänpuoleiselle alapetille. Hän sanoo sitä ”liukumiseksi”, itse asiassa molemmat sängyt heiluvat ja tärisyvät –. Sitten makaamme pimeässä vierekkäin kahdessa kerroksessa ja juttelemme tyyppillisen tyttömäisesti kaikkea hassua ja sängyt heiluvat ja natisevat aina, kun joku meistä kääntyy. On eri ihanaa, että meillä on niin mukava tupa. Muutahan ei juuri olekaan. (Villa 2006, 90.)

Tässä yhteydessä herää ajatus lottien välisistä romanttisista suhteista, joita ei – ihme kyllä – ole (vielä) nostettu esiin, kuten sotilaiden homosuhteita (ks. esim. Mustonen 2006; Näre 2008b, 371–374). Lottien keskinäisiä sukupuolisuhteita ei ole juuri tieteen tai median piirissä käsitelty, saati kyseenalaistettu lottien seksuaalista suuntautumista. Lottien väliset lesbosuhteet nousivat tutkimukseni aikana keskustelunaiheeksi vain yhden lotan kanssa, joka ei kuitenkaan aineiston runsauden takia päätenyt viralliseksi tutkimushaastateltavakseni. Tämä etelä-pohjanmaalainen, jatkosodassa itärintamalla toiminut lääkintälotta kertoi lottatoveristaan, joka kotiutettiin heti uuden rajan taakse tultaessa jatkosodan alussa. Kotiutettu lotta oli ollut

niin peloissaan, että oli yöllä takertunut kiinni toisiin lottiin. Tämä oli herättänyt muiden lottien keskuudessa keskustelua lotan seksuaalisesta suuntautumisesta. Lotta, joka asiasta minulle kertoi, epäili kuitenkin kyseessä olleen vain nuoren, pelokkaan tytön, joka hädissään etsi turvaa toisista. Toisiin turvautuminen hädän hetkellä kun oli ankarissa oloissa etenkin hyvin nuorten lottien kohdalla yleistä (ks. esim. Huuskonen 1999, 39).

Muuta lähdeaineistoa en lottien lesbosuhteista ole löytänyt. Lottien ”Mustasta kirjastakaan” ei löydy viitteitä tästä. Aihe on lotille tabu johtuen pitkälti järjestön vahvasta kristillis-siveellisestä arvopohjasta, jota monet lotat haluavat yhä vuosikymmenten jälkeenkin vaalia. Mahdollisesti naisten välistä seksuaalista rakkautta on kuitenkin naisvaltaisessa ympäristössä ollut – joskin sitä on kuitenkin rajoittanut useimpien lottien vahva kristillis-siveellinen kasvatus ja tausta. Niin homo- kuin lesbosuhdekin oli sota-aikana myös lain mukaan rikos, josta tuomittiin vankilaan aina vuoteen 1971 saakka. Sairautena sitä pidettiin vielä kymmenen vuotta tämän jälkeenkin, vuoteen 1981 asti. (Ks. esim. Mustola 2006.)

Konkreettisimpia esimerkkejä rintamaperheistä ovat Villan (2006) kirjeissä ja päiväkirjamerkinnöissä esiintyvät perheet. Villalle muodostui jatkosodan aikana itärintamalla jokaisessa yksikössä perheeksi nimetty tiivis yhteisö, jossa jokaisella oli selkeä perheenjäsenen rooli. Perheen kesken rakennettiin kotileikkiä muistuttavan toiminnan kautta yhteistä kotia rintamaoloihin. Villa kuvailee rintamaperhettään ja -kodin rakentamista 27.1.1942 seuraavasti:

Rakas äiti. Nyt on taas vähän mukavampaa. On muodostunut ”meidän perhe”, jossa ovat 9584:n [Sortavalan radiokuunteluyksikön peitenumero] hauskimmat ihmiset: Nita, Pete (joka on nyt lomalla), Lumikki [Lottia], Seppä, Hoki [ylikersantti ja viestivänrikki] ja Tipu [Villa]. Istumme iltaisin täällä – pojat lähtevät pois klo 23, se on nyt määrätty – ja meillä on mukavaa. Pojat tuovat aina mukaansa jotain, heidän teepurkkeinsa, korppulaatikkonsa ym. ovat vakituisesti täällä – ja me laitamme pöydän koreaksi. Meillä on nyt 6 paria kahvikuppejakin, yksi lautanen jne. Aina puhdas punaruutuinen paperiliina ja lautasliinoja, maljakoissa havuja. (Mt., 103.)

Perheen kesken myös käytiin yhteisillä ostoksilla (mm. yhteinen unikirja ja karamelleja) ja elokuvissa, jaettiin siviilipaketit ja sisustettiin:

Jotain tuollaista täällä kaipaa, tiedäthän. – – Mutta paras on vielä kertomatta. Se, mikä täälläkin hetkellä luo tupaan tunnelmaa ja on koko ajan täältä puuttunut. Se tekee olon viihtyisäksi ja kodikkaaksi. Huone ei ole enää niin kolleko: ostimme tänään pöytälamppun.

Kaunis varjostin. Se voi tuntua järjettömältä näissä oloissa, mutta se tekee niin paljon. Armottoman kirkekaasti koko huonetta valaiseva valkoinen pallo katossa ei sovi kodikkaitten iltatehokkien tunnelmaan – siinä on laitostuntu. Lamppu on Perheen yhteinen ja merkitsee 30–40 mk pekkaa päälle. (Villa 2006, 103–105.)

Lottajohdossa oltiin kuitenkin huolissaan lottien kodin rakentamisesta rintamaoloihin. Ryhmäpäällikkölotta Hilma Aitovieri s. Kuosmanen (2010) kertoo, miten hänen kutsumillaan Itä-Karjalan rautateiden emäntälottien neuvottelupäivillä 28. huhtikuuta 1944 ”teroitettiin” emäntälottien mieleen, etteivät lotat olleet tulleet Itä-Karjalaan ”rakentamaan omia kotejaan, vaan keskittymään heille uskottujen tehtävien hoitoon”. (Mt., 189–190.)

Nuorten lottien ja sotilaiden tiiviissä ryhmäkiinteydessä voidaan nähdä yhtäläisyyksiä nuorisojengien kanssa. Psykologit Mirja Kalliopuska ja Heli Tapio (1984) kirjoittavat nuoren löytävän oman minänsä jengin avulla. Nuoruudelle on ominaista voimakas irrottautuminen vanhemmista, lapsuuden ja esinuoruuden identiteetin karistaminen ja sen myötä taistelu itsenäisyydestä, yksilöllisyydestä ja uusista liittymisen muodoista. (Mt., 32.) Moni lotta ja sotilas itsenäistyikin vasta sota-aikana, jolloin usea heistä lähti ensimmäistä kertaa pois kotoaan pidemmäksi aikaa. Kalliopuskan ja Tapion mukaan jengi on nuorelle tietystä elämänvaiheesta koko elämä. Tavat, tyylit ja kokemukset ovat samoja ja yhteisesti jaettavia. Näin oli myös lotilla ja sotilailta. Toisaalta Kalliopuska ja Tapio toteavat poikien kiinnittyvän tiiviimmin jengiin kuin tytöt. Jengissä voidaan kuitenkin kokea uusia tunnealueita, persoonallisten tarpeiden tyydytystä ja useita sosiaalisesti merkittäviä odotuksia tulevaisuudesta. Fyysinen, kognitiivinen ja moraalinen kasvu yhdistyneenä sosiaaliin suhteisiin auttavat nuorta kohti autonomiaa, itsenäisyyttä ja tunne-elämän seestymistä. (Kalliopuska & Tapio 1984, 34.)

Voidaan myös ajatella, että monelle lotalle – siinä missä sotilaillekin – sota-aika oli poikkeuksellisen raskas sen sattuessa heidän nuoruutensa kipeimpään, identiteetin muodostumisen ja kodista irtautumisen vaiheeseen. Tässä vaiheessa sosiaalisen tuen tarve on silmin nähtävää, kun nuori tarvitsee lievitystä äärimmäiseen epävarmuuteen ja hämminkiin (Kalliopuska & Tapio 1984, 35). Tältä pohjalta ajateltuna lottajohdon huoli lottien kodin ja yhteisöllisyyden rakentamisesta rintamaoloissa oli pitkälle aiheeton ja nuorten kehityksen sekä motivaation kannalta haitallistakin. Onhan pienryhmäkiinteyden ja sen onnistuneen rakentumisen, joita perheiden muodostaminen ja kodin rakentaminen edistivät, todettu olevan

merkittävimpiä taistelutahtoon ja siten sotaoloissa selviytymiseen vaikuttavia tekijöitä (ks. esim. Mälkki 2010a, 39–40).

7.4 Johtajan merkitys, lottaäidit ja isähahmot

Johtaja nousee sodassa ja siihen valmistauduttaessa selviytymisen kannalta keskeiseen asemaan, sillä hänen tehtävänä on kyetä tunnistamaan ja hallitsemaan alaistensa stressiä sodan aikana. Sotilaspsykologien mukaan stressin merkit on tärkeää tunnistaa ajoissa ennen kuin stressin taso kohoaa toimintakykyä heikentäväksi. Stressitekijät, jotka heikentävät toimintakykyä on pyrittävä poistamaan ja niihin tekijöihin, jotka eivät ole poistettavissa, on alaisia autettava sopeutumaan. (Eränen, Harinen & Jokitalo 2008, 49.) Sotilasjohtamisen ja -pedagogiikan suurimpina haasteina ovat kuitenkin sodan etiikan problemaattisuus ja sodan ennustamattomuus, eettisyyden vaatimuksen ja pahimpaan valmistautumisen jännite (ks. esim. Toiskallio 2009a, 9; Kesseli 2006, 77). Myös lottajohtajat joutuivat tekemisiin näiden haasteiden kanssa.

Sotilaspsykologisten tutkimusten mukaan hyvä johtaja on sellainen, joka tiedostaa ja tunnistaa ne tekijät, jotka pitävät yksiköt koossa taisteluiden paineessa (mm. kiinteät primääriryhmät ja yhteishenki, *esprit de corps*). Olennaista sotilasjohtajuuden – ja tässä myös lottien johtamisen kannalta – on osata ottaa ryhmää yhteen sitovat tekijät johtamistyön välineiksi, mikäli ne vain eivät ole ristiriidassa organisaation perustehtävän kanssa. Tärkeää on myös, että ryhmän jäsenet mieltävät johtajan primääriryhmän jäseneksi, jolloin ryhmäläisten solidaarisuus kohdistuu myös johtajaan, mikä helpottaa johtamista. (Siltala 2009, 76–78.)

Mälkki (2010a, 37) uskoo kansalaissotilaiden eli ”jätkien” kaivanneen lähiesimiehekseen Linnan *Tuntemattoman sotilaan* Vilho Koskelan tyyppistä hahmoa, joka ei herättänyt heissä herravihan syvimpiä olemuksia. Koskelassa Mälkki (2008, 254) näkee kansanarmeijan johtajan, jonka fokus on nimenomaan omassa joukossa ja sen epävirallisessa organisaatiossa, ei siis esimiesten kunnioituksessa ja siten virallisessa organisaatiossa (ks. myös Syrjänen 2003, 37–39). Vastaavalla tavalla myös rivilotat eli ”flikat” olisivat kaivanneet esimieheksi heidän tasolleen asettuvia, eräänlaisia naispuolisia

koskeloita. Kuten edellä on käynyt ilmi, oli äidillisyyks lottajärjestön ihanne, joka nähtiin ratkaisuna kurinpito-ongelmiin ja henkisen hyvinvoinnin kohentamiseen. Järjestö pyrkikin lähettämään kentälle huolehtivia ja kuuntelevia lottaaiteja.

Tämä äitihahmon merkityksellisyys ja kaipuu näkyy kiinnostavalla tavalla nykypäivänkin armeijassa Sotilaskodin tarjoamana äidillisenä ja lohdun ulottuvuutena, jonka sosiologi Tommi Hoikkala (2009) nostaa tutkimuksessaan varusmiesten terveyskäyttäytymisestä esiin. Tutkijan haastattelema Sotilaskodin päällikkö oli korostanut ajatusta sotilaskodin sisarten äidillisyystehtävästä vastapainona armeijan kovuudelle. (Mt., 377.)

Koko jatkosodan Rajatoimiston päätoimiston päällikkönä toiminut Annikki ”Mamma” Nissinen oli pidetty lottajohtaja. Häntä muistelevat lämmöllä muun muassa hänen ”adjutanttinsa”, muonitus- ja kanttiinitarkastajalotta Tellervo Hakkarainen (1999, 67) sekä ryhmäpäällikkö ja emäntälotta Hilma Aitovieri s. Kuosmanen (2010, 29–32) ja kanttiinilotta Kaija Seikkula (2004, 31). Mamma Nissisen persoona tulee hyvin esiin hänen kirjoituksestaan linnoitustyömaiden rajatoimistolle lahjoittamassaan vieraskirjassa. Kirjoitus on päivätty 25.11.1944 jatkosodan päättymisen ja lottajärjestön lakkauttamisen jälkeen:

Sulkiessani tänään rajatoimiston kodin oven pierrän nimeni tähän kirjaan kiitollisin mielin. Viisi vuotta lottakomennuksella, siihen on sisältynyt paljon vaikeuksia ja surua, paljon riemua ja onnea, paljon pettymystä ja murhetta, mutta aika on ollut sisältörikas ja unohtumaton. Rajatoimisto on ollut kodittomien koti, sen suojassa on sykkineet kauniit, sykehdyttävät aatteet, työn ilo ja keskinäinen rakkaus, joka on ollut voima työssämme. Kiitos siitä ajasta, jonka olen saanut olla tämän kultaisen perheen Mamma. (Hakkarainen & Huovinen 1999, 98.)

Tekstistä välittyvää aitoa välittämistä, äidillistä huolenpitoa ja työlle omistautumista lukiessa on helppo uskoa Nissisen olleen pidetty lottajohtaja. Sanat kiteyttävät myös sen, miten paljon lottien sotavuosiin sisältyi. Myös Nissistä kunnioittanut Hilja Aitovieri s. Kuosmanen (2010) oli monelle pidetty lottaaitei. Vuonna 1911 syntynyt kuopiolainen Aitovieri toimi muun muassa välirauhan aikana emäntälottana Virolahdella Puntin linnoitustyömaalla. Tuolta ajalta hän kertoo esimiehen tehtävistä ja lohduttajana olost seuraavaa:

Oli opeteltava itse ja opetettava lotille ruoan valmistusta ja paljon muitakin askareita. Oli

pidettävä heistä muutenkin huolta, oltava nuorimmille sijaisäitinä, kuunneltava heidän ilojaan ja surujaan, lohdutettavan ja tarpeen tullen ojennettava. Ilo ja suru olivat näissä oloissa lähellä toisiaan. Karjalaan jääneiden kodin kaipaus kalvoi lakkaamatta lottien mieltä. Eikä vain heidän, vaan myös linnoitusmiehet tunsivat samanlaista ikävää. Koti oli menetetty, omaiset ties missä evakkoteillä. Miesten kanssa keskustellessa tuntui joskus siltä, ettei niin jäyhää luonnetta ollutkaan, ettei silmäkulmaan olisi väliin herahnut kirkas kyynel. Parhaaksi lohduttajaksi lottien kohdalla jäi työ, joka ei jättänyt liikaa aikaa murehtimiseen. (Mt., 24.)

Rajatoimiston päällikkö Nissinen ja ryhmäpäällikkö Aitovieri olivat pidettyjä lottajohtajia pitkälti heidän huumorinsa, empaattisuutensa ja lähelle rivilottaa asettumisensa ansiosta. Aitovieri (2010) esimerkiksi kertoo, miten eräs lomamatkalle luvatonta tavaraa, kimpaleen voita, mukaan ottanut lotta oli tästä rangaistukseksi määrätty erotettavaksi järjestöstä. Aitovieren ja Nissisen yhteistoimesta lotta kuitenkin armahdettiin ja sai siirron muihin tehtäviin. (Mt., 29–32, 42.)

Vastaava pidetty lottaesimies oli haastateltavani, toimistolotta Gunillan, vanhempi lottatoveri Lilli Rämö. Gunilla kuvailee häntä seuraavasti:

Ja hän oli niin ihana ihminen! Mulla oli semmonen tunne aina, kun mä juttelin hänen kanssaan, et vaikka hän oli käynny maalais-, Muolaassa [Kannaksella] koulun ja käynny sitten jotain kansanopistoa, niin mulla oli semmonen tunne, et hän on käynny missä vaan maailmassa. Joo, et aivan ihmeellistä, että miten hänellä oli niin valtavan suuri sielu! – Hän oli vähän vanhempi. Häntä kutsuttiin Mammaksi, ja hän oli koko sen hyökkäysvaiheen mukana. Ja monet pojat sanoivat, et ei he varmaan olis selvinneet, jos ei ois ollu Mamma laittamassa vähän lättöjä ja tota... Me saatin asua hänen pienessä mökissään ja siellä sitten, sinne kerty sit semmosia, niin kun hän sanoi, hänen lapsiaan. Ja meillä oli mahottoman hienoja keskusteluja. Et mä ajattelen jälkeenpäin, et en mä ole monenkaan ihmisen kanssa [käynyt vastaavia keskusteluja], ja ne oli kaikki tämmösiä poikia ihan maalta, käyneet jonkun kansakoulun, et miten se oli jotenkin hirmu hienoa.

Olosuhteissa, missä vanhempaa lottajohtajaa ei ollut läsnä, oli lottien esimiehinä puolustusvoimien henkilöstöä. Näistä miehistä muodostui usein vastaavasti isähahmoja. Esimerkiksi 6. divisioonassa toimineesta tohtori Olavi Leikkosesta tuli läheinen isähahmo monelle lotalle. Nuorena sotaan lähtenyt lääkintälotta Anna Luoto (1992) kuvailee häntä seuraavasti:

Sairaalamme johtava lääkäri Olavi Leikkonen oli verraton yhteishengen luoja. Hän huolehti meistä lotista kuin isä, ja Isä Leikkoseksi me häntä nimitimmekin. Minulle äidittömälle, karuissa oloissa kasvaneelle maalaistytölle hänen sydämellinen ja rohkaiseva huomionsa merkitsi

paljon. (Mt., 60.) Henkilökunta ei ollut hänelle vain joukko alaisia, me olimme yksilöitä, joiden ominaisuudet ja kyvyt hän tiesi ja joita hän osasi parhaalla mahdollisella tavalla käyttää. Me tunsimme, että hän kunnioitti meitä. Sellaisen esimiehen alaisena on ilo tehdä työtä. (Mt., 150.) Saatoimme luottaa siihen, että Leikkonen piti aina meidän puoltamme. Kerran talvella lotat etsivät vaihtelua elämänsä yksitoikkoisuuteen ja rupesivat harrastamaan Seesjärven rannassa hiihtoratsastusta. Hyvää se teki niin meille kuin joutilaille hevosillekin. Mutta kun asia kantautui erään henkilötäydennyskeskuksen majurin korviin, saimme ankarat nuhteet ja pelkäsimme jopa rangaistuksia. Säikähdimme hirveästi. Helli lottavanhimpana sai juosta kysymään neuvoa Isä Leikkoselta. Leikkonen kiivastui omiensa puolesta. ”Jos te hätyytätte meidän lottia, minä poltan jokaisen HTK:n [Henkilötäydennyskeskus] upseerin”, hän uhkasi. Asiasta ei puhuttu enempää. (Mt., 62.)

Luoto (1992) jatkoi komennustaan haastateltavani Kertun kanssa aina Lapin sotaan saakka, jossa kertoo potilasaineksen olleen erilaista kuin Kannaksella. Nyt amputoitiin miinaan menneiden käsiä ja jalkoja ”tusinatyönä”. Nuori lotta joutui myös itse osallistumaan raajojen amputoimiseen. Ranuan Portimojärvellä syksyllä 1944 Luoto oli leikkaamassa erään potilaan housunsaumaa auki, kun Isä Leikkonen tuli hänen viereensä:

”Älä leikkaa housuja, leikkaa ensin jalkaterä irti.” Jalka oli nilkasta poikki, luu ja toisen puolen lihas tohjona. Katsoin tohtoria: mitä hän tuolla tavalla rupesi hulluttelemaan? ”Ota ja leikkaa se jalka siitä irti”, hän toisti. Katsoin ihmetellen, mutta kun vieressäni oli vahvat sidesakset, otin ja iskin kiinni vahvaan mustaan libaan. Varmuuden vuoksi vilkaisin tohtoria, joka katseli rauhallisesti vierestä. Se oli minun tekemäni amputaatio. Nilkka oli aivan mustaa, kuollutta massaa, mutta ilkeältä tuntui leikata noin vain ihmislibaa. Sellaista sattuu vain sodassa. (Luoto 1992, 132.)

Tohtori luotti lottaan ja halusi antaa tytölle mahdollisuuden kehittyä työssään. Esimiehen luottamus ja usko alaisiin olikin merkittävä lottien itseluottamusta vahvistanut tekijä. Lottien komennuksen lähetessä sitten loppuaan Muurolassa syksyllä 1944 Isä Leikkonen rohkaisi jälleen Luotoa. Tohtori tuli istumaan potilaita valvomassa olleen lotan viereen:

”Kuule Pikku-Anni, kun sinä tulit meille, minä kirosin sodan”, hän sanoi. ”Eikö se säästä enää lapsiakaan? Minkälainen ihminen tuosta lapsesta täällä sodan keskellä kehittyy? Minun täytyy sanoa, että sinusta on kehittynyt erittäin tasapainoinen, viehättävä nuori nainen.” (Luoto 1992, 151.)

Esimehen sanat lämmittivät Luodon mieltä niin, että hän muisti nuo sanat rohkaisuna yhä vuosikymmenten jälkeen. Vastaava kokemus oli myös

rovaniemeläisellä, nyt jo edesmenneellä esikuntalotta Esterillä. Hänen esimiehensä, eversti ja kaksinkertainen Mannerheim-ristin ritari Martti Johannes Aho oli kirjoittanut sodan jälkeen hänen työtodistukseensa: ”hyvin kehityskelpoinen”. Näitä sanoja Esteri toisteli ylpeänä 84-vuotiaanakin, juuri ennen kuolemaansa.

Viestilotta Villalle (2006) muodostui Tiüksjärven lentokentällä läheinen suhde Lentolaivue 24:n 2. lentueen lentomestari Yrjö ”Pappa” Turkkaan. Tiüksjärvellä Villan kanssa samaan aikaan toiminut hävittäjä-ässä Lauri Pekurikin (1993) muistelee Turkkaa lämmöllä:

Pappa oli lentueen henkinen isäbaho, joka loi porukkaan vankan voitontahdon ja toverihengen. Hän toimi nuoremmille isällisenä opettajana elämänviisauksineen, ja hävittäjätoiminnan ilmataistelutekniikan opettajana paremmin kuin sotakoulujen teoreettiset opit. Aloitin aikoinani sotalentoni pappan ”siivellä” lentäen ja opin ilmataistelutaidon aakkoset. (Mt., 27.)

Ominaisuudet, jotka korostuvat lottien arvostamisissa ja kunnioittamisissa johtajissa, miehissä ja naisissa, ovat tiivistettynä: kyky luoda ja ylläpitää yhteishenkeä, empaattisuus, avoimuus, kannustavuus, yksilön huomioiminen, kunnioittaminen ja tukeminen, luottamus alaiseen sekä äidillinen tai isällinen opettajuus, elämänviisaus ja vahva ammattitaito. Tärkeää oli myös alaisten tukeminen ristiriitatilanteissa. Hyvänä esimerkkinä tästä olivat Mamma Nissisen ja Hilja Aitovieren sekä Isä Leikkosen toimintatavat rangaistustilanteissa. Kaikkien päämääränä oli oikeudenmukaisuus ja vilpittömien alaisten auttaminen hädässä. Nämä esimiehet voidaankin nähdä ”koskelasmaisina” ”siviili- ja sotilasidentiteetin rajapintahenkilöinä”, joista Mälkki (2008, 2010a) käyttää kiinalaisen sotateoreetikko Sunzin (n. 770–476 eaa.) (2005) ja amerikkalaisen sosiologi Rensis Likertin (1961) tutkimuksia soveltaen nimitystä *linchpin*. He olivat eräänlaisia pyörännapoja, sokkanauvoja, yhdistämässä epävirallista ja virallista organisaatiota toisiinsa, ja samalla myös keskeisiä koheesiota ylläpitäviä voimia. (Mälkki 2008, 315–316, 340–341; 2010a, 28–29.) Tällaisiksi linchpin-henkilöiksi Mälkki (2010a) nostaa ammatti- ja reserviupseerit. He olivat talvi- ja jatkosodassa koheesiota koossapitäviä ydinhenkilöitä ja koko organisaation voimanlähteitä (*center of gravity*), joista riippui pitkälti koko organisaation jatkuvuus. (Mt., 32–33.) Linchpin-henkilöissä voidaan nähdä myös yhtymäkohtia Shilsin ja Janowitzin (1948) primääriyhtymän ”kovan ytimen” kanssa; henkilöiden, jotka toimivat esimerkkinä vähemmän innostuneille ryhmän jäsenille, ja jotka toiminnallaan

vähensivät virallisen organisaation normeista poikkeavaa ja sitä vastustavaa käyttäytymistä (Mt., 286–287, Harinen 2000, 69 mukaan).

Mälkki (2010a) painottaakin, että sotatuloksen kannalta eniten merkitystä on organisaatioihin sijoitetuilla ihmisillä, ei niinkään rauhan oloissa korostuvilla elottomilla organisaatorakenteilla ja strategioilla. Tästä johtuen linchpin-henkilöiden merkitys on erityisen suuri sodassa, jonka todellisuus yllättää aina vakavuudellaan ja inhimillistä mieltä ja kehoa järkyttävällä tavalla. Erityisesti se yllättää juuri johtajat, jotka joutuvat organisaation haastavimpaan tehtävään, ”taisteluttamaan organisaatiotaan”, eli saattamaan organisaationsa ennalta arvaamattomaan ja traumatisoivaan tilanteeseen. (Mälkki 2010a, 31–33.)

Lottajärjestön vaalima lottaäiti-idea ei kuitenkaan suuren työvoimapulan takia toteutunut toiveiden ja suunnitelmien mukaisesti. Pelkkä äidillisyyys tuskin olisi myöskään ratkaissut kaikkia lottien kurinpidollisia ja sotaväsymyksen tuottamia ongelmia. Sotilaiden johtamiseenkaan kun ei riittänyt vain käskyttäminen, edustuksellinen oleminen ja isällinen huolenpito, vaan johtajalta vaadittiin ennen muuta myös kansalaissotilaiden tuottaman kritiikin hyväksymistä ja kriisin sietokykyä (Mälkki 2010a, 24). Tältä pohjalta lottajohdon ongelmana näyttää olleen se, ettei rivilottien kritiikkiä pyritty tarpeeksi ymmärtämään eikä sitä siksi hyväksytty, vaan se nähtiin huikentelevaisuutena ja siten tukahdutettavana. Näin ollen rivilottien maailma jäi lottajohdolle usein varsin etäiseksi ja tuntemattomaksi, mikä aiheutti kitkaa yhteisen päämäärän eteen toimimisessa.

7.5 Kodin voima ja muut sosiaaliset voimavarat

Myös vanhempien ja kodin tuki nousee tutkimusaineistostani merkittäväksi sodassa selviytymistä edistäneeksi tekijäksi. Erityisen hyvin sen merkitys ilmenee nyt jo edesmenneen haastateltavani, rovaniemeläisen yhteys- ja lääkintälotta Jennyn kertomuksesta. Jenny toimi talvissodassa lääkintälottana Rovaniemen keskussairaalassa, johon venäläisten pommitukset kohdistuivat 31. tammikuuta 1940. Kaikkiaan suurpommituksessa kuoli 14 henkilöä ja 54 haavoittui. (Runtti 1997, 307–308.) Tuolloin 20-vuotias Jenny oli yksi pommituksessa haavoittuneista. Kuolleista kaksi oli hänen luokkatovereitaan. Jennyn selkä paloi pommituksessa pahasti ja hän joutui puoleksi vuodeksi sairaalaan. Kysymykseeni: Mikä auttoi jaksamaan vaikeassa tilanteessa?, hän

vastasi seuraavaa:

En minä ossaa sanoa. Minä olin niin pahasti haavottunu, että kaikki luuli, että minä kuolen siihen. Mutta minä aattelin, että minä oon ainoa lapsi, että isä ja äiti jää, että minä niinku kaikkeni yritin, että minä en kuolis siihen, vaikka oikeestaan ois kauhian hauska ollu kuolla. Tuntu niin kauhian mukavalta, että antas mennä vain, mut sitten mie aina taistelin vastaan, että ei, että minä en voi, että se on äitille ja isälle niin kauhia asia. Oli kauhiat tuskat, aamulla oli tietenki. Mutta onhan sitä morkkua [morfiinia].

Myös toinen edesmennyt rovaniemeläishaastateltavani, säähavainto- ja muonituslotta Fanni, painotti kodin merkitystä. Kysyessäni häneltä sotaoloissa jaksamisen voimavaroja, vastasi hän:

Oisko se sitten ollut ehkä kodin voima. Isä ja äiti oli huolissaan, että miten tässä nyt käy. Ja meänkin perhe oli hajonnu niin monelle paikalle ja se oli semmonen vankea isänmaallinen tunne. Ja sitten hyvät lähimmäiset! Ne merkittee niin paljon.

Moni vanhempi kantoi suurta huolta tyttärestään komennuksella. Erään Helsingistä Viipurin sotasairaalaan kesällä 1944 komennetun lääkintälotan lähtö on liikuttava. Puna-armeijan suurhyökkäys oli juuri alkanut ja tilanne Kannaksella oli kaoottinen. ”Leski-isäni oli saattamassa ja antoi kukallisen yöpaidan läksiäislahjaksi ja itki vielä laiturilla”, lotta kuvailee. (Haavikko 1944, 180.) Valistuslotta Aune Raittisen s. Peltonen isä taas lähetti tyttärelleen Itä-Karjalaan lukkovarusteet oveen, ettei kukaan ulkopuolinen pääsisi sisään. (Alhainen 2004, 21.)

Vanhempien tuki ja hyväksyntä tyttären lottatyötä kohtaan oli etenkin nuorelle lotalle hyvin tärkeää (ks. esim. Lahti 1999, 28). Huolenpito, kirjeet ja paketit kotoa sekä vanhempien neuvot valoivat luottamusta ja rohkeutta kaukana kotoa oleviin lottiin. Jatkosodassa Kannakselle muonituslotaksi 18-vuotiaana lähtenyt May-Bee Rautio (2001) esimerkiksi kertoo:

Kirjeitä odotin kovasti – etenkin kotoa. Aivan komennukseni alussa äitini ja isoäitini muistuttivat minua rukouksen tärkeydestä, ja jo talvisodan aikana isäni korosti, että pelkuri kuolee monta kertaa, rohkea vain kerran. (Mt., 180.)

Erikoislaatuinen esimerkki vanhempien ja kodin merkityksestä selviytymiselle on Villan (2006) lottana Kajaanissa toiminut äiti. Hänen lähes jokapäiväiset kirjeensä ja pakettinsa rintamalle olivat paitsi Villalle, myös hänen

lottatovereilleen tärkeä jaksamisen voimavara (ks. esim. Mt., 301). Villan äiti toimikin eräänlaisena lottajärjestön työvoimapulaa epävirallisesti paikkaavana lottamammana. Mikäli Villan lottaystävillä oli vaikeuksia, otti äiti välittömästi heidät siipiensä suojaan (ks. esim. Mt., 277, 279). Kuvaava esimerkki tästä on Villan kirje äidilleen Tiiksjärveltä 12.3.1943:

Yöllä Helmi [lottaystävä] ja minä kädet toistemme kaulassa niin kuin siskokset juttelimme petillä aina kahteen asti. Hän kertoi perbeestään ja kotioloistaan, ajoittain mielisairaasta äidistään ja juoposta isästään ja perbekehtauksista ja riidoista. Oikein kaubistuini kuullessani, mitä hänen on pitänyt kestää. Ehkä ei ole aivan oikein, että kerron Sinulle, mutta en voi muuta. Ajattelin pyytää että Sinä kaikkien siskojen loisto-Maiikki-äiti ottaisit Helmin erikoissuojelukseesi. – –

Tiedätkö, mitä myös suunnittelimme yöllä! Että hän lomalle mennessään huhtikuun lopulla viettäisi muutamia päiviä Sinun luonasi. Vaikekapa sen sijaan, että minä mahdollisesti menen Turkuun [siskon luo]. Hänellä olisi mukavaa vieraassa pienessä kaupungissa [Kajaanissa], rauhallista ja hiljaista, ja Sinä hiukan hemmottelisit häntä. Olisihan Sinullakin nuorta seuraa, jota niin kaipaat, ja Helmistähän Sinä pidät, eikö totta? Kävisitte yhdessä kaupungilla ja elokuvissa ja Helmi varmasti kertoisi Sinulle paljon meistä. Ottaako Maiikki-äiti pikkusiskoni luokseen? (Mt., 279.)

Äiti pistikin heti toimeksi ja alkoi huomioida myös Helmin kirje- ja pakettilähetyksissään. Turvallisen vanhemman ja kodin kaipuu ja merkitys kenttälötelle välittyy erityisen hyvin Villan kirjeestä äidilleen 13.3.1943:

Tiedätkö, kun kuiskasin Helmille tänään pyytäneeni Maiikki-äidiltä hänelle mustikkapiirakkaa, hän rupesi itkemään. Otti yksinkertaisesti minua kaulasta ja itki ilosta. Pikkusisko parka. (Mt., 281.)

Muita tutkimusaineistostani esiin nousevia sosiaalisia selviytymisen voimavaroja sodassa olivat lotille lapset, tutustuminen karjalaiseen paikallisväestöön sekä lemmikkieläimet. Lasten kanssa toimiminen ja heistä huolehtiminen oli joillekin lotille suuri ilon aihe sodassa. Esimerkiksi haastateltavani Gunilla toimi opettajana isänsä, jääkärieversti Wahlbeckin, perustamassa koulussa Itä-Karjalassa ja muisteli inkeriläisten lasten kohtaloita surullisena. Lääkintälotta Eeva Hautala s. Kalliomäki taas otti Utin sotavankisairaalassa 7- ja 8-vuotiaat venäläistytöt vastuulleen. Trakooman sokeuttamat lapset oli hylätty Kannaksella olevaan taloon ja tuotu sotavankisairaalaan. Lotta halusi tuoda lapsille edes hiukan iloa ankeisiin oloihin ja ompeli huonoimmasta lottapuvustaan tytöille mollamaijat. Pala

kurkussa hän sitten seurasi lasten reaktiota ojennettuaan heille nuket: ”Sokeat lapsukaiset koettelivat sormin nukkien muotoa ja nauroivat ja itkivät, kun heillä oli omat lelut. Ei sellaista unohda.” (Alhainen 2004, 213, 215.) Lasten ilon näkeminen ankarissa oloissa toi lohtua ja voimaa myös omaan jaksamiseen.

Myös tutustuminen karjalaiseen paikallisväestöön, jota verrattiin usein Kalevalan tarinoihin, oli monelle lotalle rikastuttava kokemus (ks. esim. Alhainen 2004, 119, 278). Esimerkiksi Syvärillä muonittajana toiminut lotta muistelee ”lottakomennuksen vepsien mailla” olleen ”ennen kaikkea kansantieteellisesti opettava ja havainnollinen” (Sadeniemi ym. 1979, 227). Moni itärintamalla toiminut haastateltavanikin muisteli karjalaisväestöä lämmöllä ja suri heidän tuntematonta kohtaloaan sodan päättymisen jälkeen.

Lemmieläimet taas saattoivat toimia ystävänkin korvikkeina (ks. esim. Alhainen 2004, 265, 317, 318). Lemmikkieläinten merkityksestä kertoo se, että rintamaoloissa lemmikkeinä pidettiin paljon myös kesytettyjä luonnonvaraisia eläimiä. Esimerkiksi 14. divisioonan esikunnassa lemmikkeinä olivat kesy harakka ja divisioonan komentajan, kenraalimajuri Erkki Raappanan, karhu (Villa 2006, 420) ja Ässärykmentiksi kutsutussa Sörnäisten ja Kallion asevelvollisista kootussa JR 26:ssa kaksi huuhkajan poikasta (Paavilainen 2007, 50). Hevosten parissa työskennelleillä eläinlääkintälotilla taas rakkaus hevosiin oli luonnollisesti tärkeä selviytymisen voimavara (ks. esim. Alhainen 2004, 306, 309–310).

7.6 Ristiriidat sosiaalisissa suhteissa

Lottiin suhtautuminen oli sotavuosina varsin ristiriitaista. Esimerkiksi sotapoliisi ja valvontaupseeri Taavetti Heikkinen (2010) kuvailee päiväkirjassaan 17.8.1941 lottiin suhtautumista vallatussa Itä-Karjalassa seuraavasti:

Koko telttakuntamme halveksii mitä syvimmin rintamalottia tällä korkeudella. Olkoon, että niitä on armeijakunta-portaassa, mutta divisioona-portaassa niitä ei enää tarvita eikä naisen oleskelu rintamalla ole naisellista. Ja kun niitä on rykmenteissä, jopa pataljoonissakin, eikä liene komppanioissakin. Siellä niitä saa suojella tulelta ja kolme yhtä kohti vartioimassa ja

passaamassa. Kirkuvat, jos näkevät sisiliskonkin. (Mt., 53–54.)

Suhtautuminen naisiin, jotka ovat läheisissä tekemisissä armeijaan, on ylipäättään kautta aikojen ollut ristiriitaista (Laisi 1996, 10). Nykypäivänäkin miesten asennoituminen naisiin armeijassa on havaittu huomattavasti naisia kielteisemmäksi ja konservatiivisemmaksi. Esimerkiksi – hieman jo vanhentuneen tutkimuksen mukaan (Halonen 1999) – upseereista 79 prosenttia ei käyttäisi naisia sodan ajan tehtävissä miesten tapaan. Naisten toimiminen miesvaltaisessa yhteisössä luo helposti ristiriitaisen ja hämmentyneen ilmapiirin etenkin miehille, kun perinteiset käyttäytymisnormit ja sukupuoliroolit eivät enää toimi (Määttä 1999, 87). Näin oli myös lottien kohdalla ja erityisesti kenttälottiin suhtautuminen oli varsin varauksellista. Maanpuolustuksellinen työ etulinjan lähellä saatettiin nähdä ei-naisellisena ja naisen perinteisen roolin hylkäämisenä. Tämä tulee ilmi Heikkisen päiväkirjamerkinnän lailla muun muassa Villan (2006) kirjeestä äidilleen Tiiksjärveltä 8.2.1943:

Ajoin mukavasti kolonnanjohtajan autossa, luutn. Viberjuuri oli tullessa samassa autossa ja oli oikein virkistävän kohtelias. (Pyytää anteeksi kun kiroaa ja lausuu pieniä sieviä kohteliaisuuksia, se on meikäläiselle niin outoa.) Ajatella, että joku on vielä kohtelias kenttälotalle – liikuttaa vanhaa paatunutta sydäntä! Että joku pitää meitäkin naisina. (Mt., 255–256.)

Sairaaloissa työskennelleiden lottien kokemuksissa toistuu usein ristiriita sairaanhoitajien ja lottien välillä. Lotat kokivat olevansa sairaalan alinta kastia, joihin sairaanhoitajat suhtautuivat ylimielisesti (ks. esim. Koivisto 1983, 47–48; Rautio 2001, 123; Tiuri 2010, 22). Myös lääkintälottina toimineet haastateltavani kertovat tästä. Helsinkiläinen Itä-Karjalalassa toiminut Marie esimerkiksi kertoo sairaanhoitajien ”olleen niin kauhean olevinaan”.

Koska ideologisten tekijöiden merkitys taistelutahdolle oli etulinjassa vähäinen, tapahtui kansallinen eheytyminen Mälkin (2008) mukaan ensisijaisesti kotirintamalla. Kansallista eheytymistä ei tapahtunut siis etulinjassa, jossa eli edelleen vahvana yhteiskunnallinen luokka-asetelma ja jännite herrojen ja jätkien välillä. (Mt.; ks. myös Suomen historian myytit 2010.) Lottien keskuudessa yhteiskunnallinen luokkajännite ei ollut niin voimakas, sillä järjestöllä oli vahva valkoinen tausta ja porvarillinen ideologia. Tanttojen ja flikkojen välinen jännite sen sijaan korostui rintamaolosuhteissa, kuten lottakuria käsittelevässä luvussa toin esiin. Rivilotista osan kapinaa

lottakuria vastaan lisäsi kuitenkin myös luokkajännite. Etenkin jatkosodassa komennukselle kun lähti myös työväenluokkaisia lottia, jotka eivät olleet omaksuneet lottaidelogiaa.

Myös lottien horisontaalisissa eli vertaissuhteissa saattoi olla kitkaa johtuen esimerkiksi aiemmin esiin tulleista persoonallisuuseroista. Rovaniemeläishaastateltavani Vuokko esimerkiksi moittii keittiölottia, joita piti ”leuhkoina” ja kertoo seuraavaa:

Ne oli vähän semmosia yliolkasia [muut lotat]. Minä en käsitä miksi. – – Minun sisareni [toimi myös lottana] oli niille saarnannu jotaki, ja ne oli saanu sen käsityksen, että pittää itteänsä parempana jotenki. Ja ajattelivat ilmeisesti, että minä oon samanlainen. Mutta aivan tuntu selvästi, että olisivat kantaneet kaunaa, vaikka minä en varmastikaan ollu tehny mitään. Mie koitin vaan olla ystävällinen ja olinkin. Me asuttiin samassa talossa ja niitä oli usiampi. Se pääemäntä tais asua yksin omassa huoneessa, mutta ne toiset, nehän vain aina vinoilivat, varsinkin siitä teatterista ne vinoilivat joskus. Vaikka oli siinä joku ystävällinenkin. Mutta en mie ruvennu niitten kans. Ja mie olen kyllä semmonen, että jos ei tykätä, nii ei tule mitään, jos ei tykätä. Siellä olkoot. Siinä mielessä se oli kyllä kertakaikkinen raja, mutta muuten oli kaikki okei.

Toisten lottien ”yliolkaisuus” Vuokkoa kohtaan saattoi osaltaan johtua kateudesta, sillä kauniskasvoinen Vuokko oli näyttelijänä Karhumäen teatterissa ja TK-kuvaajien suosiossa. Hänestä otettuja kuvia julkaistiin myös sota-ajan lehdissä. Rintamalla miesvaltaisessa ympäristössä naisten välillä esiintyikin kilpailua ja kateutta miesten suosioista ja huomiosta. Ilmavalvonta Hilja Ilona Melto (1985) kirjoitti kuvaavasti päiväkirjaansa 8.3.1943 Sortavalassa:

Näkyvä olevan niin, että jos mies tällaisessa naisparvessa kiinnittää yhteen enemmän huomiota kuin kaikkiin muihin yhteensä, herättää se pahaa verta toisissa. Niin me naiset, me naiset! Voi meitä! Jokainen käyttää omia keinojaan saavuttaakseen suosion. Kun huomaa epäonnistuneensa, on sitten kiukkuinen ja mikä naurettavinta, etsii vikoja toisten ”konsteista”. (Mt., 186.)

Osoitus horisontaalisen kiinteyden ongelmista on myös järjestön ”Mustasta kirjasta” esiin nouseva ilmiö, jonka mukaan joidenkin lottien kurin ja järjestösääntöjen rikkomusten ilmiantajana oli lottatoveri.⁴¹ Tämä on sotilassosiologisten tutkimusten mukaan merkki ei-tiiviistä ryhmäkiinteydestä. Yksi voimakkaan ryhmäkiinteyden merkki kun on ryhmään kuuluvien

41 Ks. esim. KA Sörnäinen, kansio A 171. Lotta Svärd Keskusjohtokunnan Rajatoimisto 7:n kirje Keskusjohtokunnalle 1.12.1943.

henkilöiden tekemien laiminlyöntien ja virheiden peittäely. (Ks. esim. Harinen 2010, 38.)



Lottia ja upseereja junassa.
Kuva: Pohjois-Pohjanmaan museo. Uuno Laukan kokoelma.

8 PIIKKILANKAAN TAKERTUNUT RAKKAUS

8.1 Lotat ja sota-ajan jännitteinen sukupuolimoraali

On selvää, että korrektiivisuuden rajat taistelevissa joukoissa ja heidän huoltajissaan muodostuvat toisiksi kuin rauhan aikana. Ihminen ei pysty säilyttämään sivistyneitä pitämyksiään silloin kun oikea ja väärä, elämä ja kuolema, pyhä ja epäpyhä sekoittuvat niin mielivaltaisella tavalla kuin sodassa. Sodanaikainen moraalit on toinen kuin rauhanaikainen, uskonto sekin saa poikkeuksellisen luonteen, toveruus ja ystävyys nousevat eri pohjalta kuin tavallisesti, rakkaus ja viha ovat herkemässä ja saavat siksi sekä näkyvämpiä että selvemmin banaaleja muotoja. (Paavilainen 1963.)

Toimittaja Matti Paavilainen ottaa kirja-arvostelussaan kantaa juuri ilmestyneeseen Paavo Rintalan *Sissiluutnantti* -romaaniiin (1963) *Helsingin Sanomissa* 1.9.1963. Teos herätti Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* (1954) lailla suurta kohua etenkin lottia loukkaavasta esitystavasta johtuen (ks. esim. Kinnunen 2006a, 320–321). Rintala kuvaa teoksessaan lotat lähes eläimellisinä, seksuaalisesti aktiivisina nymfomaanilottina. Paavilainen (1963) kommentoi Rintalan lottakuvaa:

Tuntuu luonnottomalta, jos joku yrittäisi todistaa Rintalan olevan teoksessaan totuudellisuuden ulkopuolella. Vain siitä määrästä, minkä tämän kaltainen aines on romaanissa saanut tilaa, voitaisiin kenties keskustella.

Hän uskoo, että yhtä hyvin kuin Rintalan teoksessa on ”kilvoitteleva ja puhtain vaikuttimin toimiva pappi pornografisia tulkintoja tekevän kolleegansa rinnalla, yhtä hyvin kuin kunnoton ja uskonnollinen sotilas taistelevat rinnakkain, yhtä hyvin on jakautuminen tapahtunut luonnollisesti myös hyvätapaisiin ja huonotapaisiin lottiiin.” (Mt.)

Sota-ajan on todella nähty höllentäneen suomalaista sukupuolimoraalia, huolimatta siitä, että sitä pyrittiin tiukasti säätelemään. Kuoleman läheisyys herätti toisissa tarpeen kontrolloida tilanteita ja tulevaa ja toisissa taas tarpeen kokea kaikki mahdollinen ennen yhtäkkistä kuolemaa. Nämä ovat nuorten sukupuolikulttuuria, tyttökulttuuria ja sukupuolistuneen väkivallan muotoja tutkineen Sari Näreen mukaan yleisiä tapoja reagoida vaaraan ja sotavuosina niistä muodostui elämäntapoja. Näre myös uskoo kuoleman läheisyyden

tuottaneen uudenlaista ”tässä ja nyt”-asennetta, joka rikkoi vanhoja moraalisia pidikkeitä etenkin sukupuolisuhteissa. (Näre 2008c, 9.) Miesten lähteminen rintamalle loi yhteiskuntaan poikkeustilan, jossa etääntyminen toisesta sukupuolesta ajoi monia suhteisiin, joihin he tuskin olisivat normaalioloissa päätyneet (Näre 2008c, 22).

Sota-ajan poikkeuksellinen sukupuolimoraali ilmeni paitsi lisääntyneinä avioliiton ulkopuolisina suhteina myös avioeroina ja aviottomina lapsina. Saksalaisten ja suomalaisten suhteita jatkosodassa tutkinut Marianne Junila (2006) toteaa, ettei eronnut nainen tai yksinäinen äiti ollut enää sotavuosina ”niin paheksuttava ilmiö kuin aiemmin” (Mt., 247–248; ks. myös Mustola 2006 ja Laine 1982, 312–313). Näre (2008c) mukaan muuttunut sukupuolikäyttäytyminen ilmeni myös sotilaiden homokokeiluina. Lisäksi sukupuolitaudit ja raiskaukset lisääntyivät. Rikollisuuden kasvu oli suurinta nimenomaan siveellisyysrikosten kohdalla. Irto-suhteiden yleistyminen lisäsi sota-aikana merkittävästi myös sikiön lähdeyksiä eli abortteja ja lapsensurmia. (Mt., 22; Mustola 2006.)

Ajankohdalle kuvaava ilmiö: yksistään Helsingissä on tällä hetkellä enemmän sukupuolitauteja kuin koko Ruotsissa. Tällainen tilasto kotirintamalta kertoo enemmän Suomen tilanteesta kuin rintamatiedotukset.

Näin kirjoitti TK-mies ja kirjailija Olavi Paavolainen (1948/1961) päiväkirjaansa 16.11.1943 Mikkelin Päämajassa. (Mt., 443.) Myös lääkintälotta Heidi Ekman (nimi muutettu) kuvailee sota-ajan Helsingin olleen kuin Sodoma, jonka kaduilla ei iltaisin uskaltanut liikkua (Koivisto 1983, 281; ks. myös 213, 256). Komppanian yhteisöelämää tutkineen Knut Pippingin (1978) mukaan miehet vitsailivat sukupuolitartunnan saaneista ja heidät pakotettiin hakeutumaan hoitoon. Vuonna 1943 aloitettiin myös antiseptisten pakkausten jakaminen lomalaisille, mutta niitä ei juuri käytetty. Avioliitto ei taannut säädyllystä elämää ja sotilaiden kesken nähtiin luonnollisena, että myös naimisissa olevat miehet ”etsivät pieniä seikkailuja”. Uskollisina pysyvät aviomiehet herättivät kuitenkin kunnioitusta. (Mt., 189.)

Sotilaiden jatkuva liikkuminen lisäsi myös prostituution määrää ja esimerkiksi Helsingissä prostituution määrä kaksinkertaistui sota-aikana (Näre 2008b, 363). Aki-Mauri Huhtinen ja Pasi Kesseli (2006) sekä Matti Parjanen (2009) kirjoittavat sotilasjohtajien pohtineen jo antiikin ajoista lähtien, miten sotaikäyvien miesten seksuaalisia tarpeita tulisi hoitaa. Yhtenä ratkaisuna

tähän on nähty kenttäbordellit. Sotapäälliköiden tulkinnan mukaan päätökset ovat perustuneet valta-ajatteluun, jonka mukaan miesten motiivit taisteluun heikentyvät, jos he eivät saa välillä tyydyttää seksuaalisia tarpeitaan. Suurvallat hyödynsivätkin prostituutiota toisessa maailmansodassa. Kun saksalaiset miehittivät Pariisin keväällä 1940, valtasivat heidän upseerinsa siellä sijainneet luksusbordellit. Neljä vuotta myöhemmin asiakkaat vaihtuivat amerikkalaisotilaisiin Pariisin vapauduttua saksalaismiehityksestä kesällä 1944. On huhuja, että päämaja suunnitteli myös sota-Suomeen kenttäbordellijärjestelmää. Kirjallisia todisteita tästä ei kuitenkaan ole. Armeijan kenttäpiispan kerrotaan marssineen huhuja kuultuaan Mannerheimin puheille. Hän oli, Huhtisen ja Kesselin mukaan perustellusti, sitä mieltä, että kenttäbordellijärjestelmä romahduttaisi kotirintaman. Kotirintaman tuella kun oli hyvin suuri merkitys sotilaiden taistelumoraaliin pienikokoisessa Suomessa. (Huhtinen & Kesseli 2006, 41, 44, 48, 50; Parjanen 2009, 246, 249.)

Huhut kenttäbordelleista ovat kuitenkin jääneet elämään. Äänislinnassa kerrotaan olleen iso bordelli ja sotamuisteluissa toistuvat kertomukset Kannaksella kulkeneesta pyykkijunasta ja ylipäätään palveluja myyneistä pyykinpesijöistä ja paidanpaikkaajista (Huhtinen & Kesseli 2006; Näre 2008b, 364; Paavolainen 1961, 249). *Sissiluutnantin* (1963) kirjoittanut Paavo Rintala on kertonut huomanneensa 13-vuotiaana ainakin saksalaisten pitäneen rintamabordelleja juuri pesulajunissa (Salokannel 1993, 338). Pitäviä todisteita näillekään huhuille ei kuitenkaan ole. Parjanen (2009) myös toteaa, että jos Italian Napoli oli saksalaisten ja liittoutuneiden sotilaiden irtosuhteiden metropoli vuonna 1943, niin vastaava keskus Suomessa, joskin pienemmässä mittakaavassa, oli Äänisen rannalla sijaitseva Karhumäki (Mt., 251; ks. myös Huhtinen & Kesseli 2006, 44). Rintala (1963) on käyttänyt Karhumäen kyseenalaista mainetta hyväkseen *Sissiluutnantti* -romaanissaan. Upseerien kesken Karhumäki on sinä yleinen nähtävyys, jossa ”joku lotta makaa aina selällään, meni sinne mihin vuorokauden aikaan tahansa”. (Mt., 19.)

Prostituutio ja musta pörssi rehottavat yleensä sataman, rautatien ja suurten, vaihtuvien joukkojen läheisyydessä. Siten muun muassa Kemin ja Rovaniemen alueella oltiin huolissaan siveyden alhaisesta tasosta. (Junila 2000, 245; Lähteenmäki 2005, 99.) Kemijärveltä kotoisin oleva haastateltavani Kaarina kuvailee Rovaniemen olleen sota-aikana ”oikea paheiden pesä”. Hänet komennettiin kesällä 1941 19-vuotiaana Rovaniemelle muonituslotaksi:

Siellä oli semmmonen suuri kansakoulu, johon meät komennettiin töihin. Ja ei me tykätty yhtään olla siellä Rovaniemellä, kun siellä oli niin paljon niitä saksalaisia ja ne naiset veljeili niin paljon niiden kans. En mä lottia nähny, ne oli kaikki siviilejä. Siellä ne roikku niitten kaulassa ja sen [lottatoverin] kanssa me sitten että, ei me kyllä täällä katota nuita, että lähetään nyt jonnekin pois täältä.

Lotat suuntasivat ensimmäisenä vapaapäivänään alueen lottien puheenjohtajan puheille ja anoivat siirtoa toisaalle. Siirto onnistui ja lotat komennettiin Alakurtille Sallan rintamalle:

Lähetettiin mielihyvin sieltä Rovaniemeltä pois. Se oli niin tolkuton meno. Humalaisia. Niin no, mehän oltii loukkaantuneita, kun pojat oli rintamalla tappelemassa, niin ne vaimot ja morsiamet oli niitten saksalaisten kans.

Rovaniemen merkitys korostui toisen maailmansodan aikana Petsamon kaivosalueen ja Liinahamarin sataman takia. Kaarinan saama ”tolkuton” kuva kaupungin elämästä ei ole aivan perätön, sillä Rovaniemestä muodostui sota-aikana tilastollisesti Suomen ylivoimaisesti rikollisin paikkakunta. Etenkin saksalaisten suuri lukumäärä ja väestön liikkuvuus vaikuttivat rikollisuuden kasvuun. Rovaniemi oli myös tunnettu risteyspaikkana toimineen Pieksämäen, silloisen Pieksämän, ohella maan alkoholisoituneimpana alueena. (Junila 2000, 248; Oksanen 2008, 200; Runtti 1997, 311, 329.) Rovaniemellä huhuttiin naisten siveettömästä elämästä niin paljon, että kaupunkia pääpaikkanaan pitänyt työvoimatoimikunta palkkasi naispuolisen tarkastajan tutkimaan naistyövoiman käyttäytymistä talven 1942–1943 ajaksi. Tarkastajan havaintojen perusteella naistyöntekijöiden siveellinen ryhti oli kuitenkin parempi kuin huhuttiin. Myös Päämajan alainen ja saksalaisten kanssa yhteistyötä tehnyt Yhteysesikunta Roi sekä paikallinen poliisi tutkivat asiaa. Havaintojen mukaan rakastajattarien palkkaaminen ei ollut yleistä eikä tunnettuja yleisiä naisia tullut ilmi. ”Kevytkenkäisinä” nähtyjä naisia oli kuitenkin jonkin verran. Sikiön lähdeämisiäkin löytyy Rovaniemen nimismiespiirin rikospäiväkirjoista sota-ajalta vain muutamia. Tosin arkaluontoisuutensa vuoksi tällaiset rikkeet eivät välttämättä tulleet ilmi. Sukupuolitartunnat lisääntyivät kuitenkin Rovaniemellä niin, että myös sinne jouduttiin perustamaan helmikuussa 1943 sukupuolitautilin poliklinikka. (Runtti 1997, 319, 322.)

Huipussaan sukupuolitautilin olivat Suomessa vuonna 1943. Kun

ennen sotaa miehillä oli todettu sukupuolitauteja naisia enemmän, oli niitä vuonna 1942 molemmilla yhtä paljon. Naisten tartuntojen määrä nousi sodan loppua kohden, mutta sodan jälkeen alkoi miesten tartuntamäärä olla jälleen naisia suurempi. Naisten osuuden lisääntyminen tartunnoissa kertoo Näreeseen mukaan siitä ahdingosta, jossa naiset ovat sodassa olleet. Pula-aikana maksuksi kelpasivat elintarvikkeiden ja puutteenalaisen tavaran ohella myös seksi, johon jotkut naiset joutuivat turvautumaan. (Näre 2008b, 365; Näre 2008c, 24). Sota-aikana nopeasti solmitut suhteet puolestaan näkyivät heti sodan jälkeen avioerotilastoissa. Vuonna 1944 solmituista avioliitoista hajosi kolmessa vuodessa 5,5 prosenttia. Seuraavista sodan jälkeen solmituista liitoista kariutui alkuvuosina kolmisen prosenttia. Vuonna 1944 laillisia avioeroja oli 3 246, vuonna 1945 jo 5 605 kun niitä oli vuonna 1938 vain 1 784. Vuonna 1948 erot vähentyivät hieman; niitä oli tuolloin 4 170. (Pesola 2002, 314–315; Näre 2008b, 336.) Siten sotavuosina solmittujen avioliittojen voidaan sanoa olleen keskimääräistä alttiimpia erolle. Sota-ajan avioliittoja kuvaa kanttiini- ja ilmavalvontalottana sekä pikkulottien opettajana toiminut keravalainen Mirja Pulli (2005) seuraavasti:

Moni [sotilas] oli solminut avioliiton vain siksi, että sen avulla sai loman. Vaikka morsian oli tuttu, ei hänen kanssaan oltu seurusteltu. Tunsin tällaisia tapauksia. Jokin liitto onnistui, useimmat purkaantuivat. (Mt., 160.)

Avioerot nousivat 1960-luvulla jälleen vuoden 1945 tasolle. Näreeseen (2008b) mukaan sota-aika edisti sukupuolimoraalin murrosta ja loi henkisen pohjan pidättyvyysnormeista vapautumiselle. Sota-aikana sukupuolimoraali oli vielä hyvin jännitteinen; pidättyvyys oli ihanne, mutta poikkeusolot houkuttelivat luopumaan normien noudattamisesta. Jossain määrin kyseessä oli myös yhteiskunnallinen jännite. Keskiluokkainen normisto edellytti tiukempaa pidättyvyyttä kuin työväenluokkainen. Tämä näkyi Näreeseen mukaan etenkin juuri lottien moraalikäsitksissä. (Mt., 336–337; ks. myös Männistö 2003, 148.)

Pippingin (1978) mukaan rintaman läheisyydessä työskennelleet naiset voitiin jakaa sotilaiden käsitysten mukaan moraalisilta ominaisuuksiltaan kolmeen luokkaan, ”vaikka lähdettiinkin siitä olettamuksesta, että kaikki rintaman läheisyydessä olevat naiset olivat kevytkenkäisiä (säädyllyiset naiset eivät lähteneet sellaisiin seikkailuihin)”. Luokitus oli seuraava: 1) lotat, 2) sotilaskotisisaret ja 3) pyykkärit, myymäläapulaiset, parturiapulaiset ja alkuperäiseen siviiliväestöön kuuluvat naiset. Miesten mielestä kolmanteen ryhmään kuuluvat olivat ”yleisiä”, toiseen ryhmään kuuluvat ”kevytmielisiä”,

”jos antavat, niin antavat rakkaudesta”, mutta ensimmäiseen ryhmään kuuluvat lotat herättivät enemmän kunnioitusta ja suhtautuminen oli kohteliaamapaa. Kuten jo aiemmin on tullut ilmi, lottia pidettiin kuitenkin pääasiassa upseerien heiloina, joiden kanssa tavallisilla rivisotilaille ei ollut juuri mahdollisuuksia päästä lähempään tuttavuuteen. Upseereilla olikin miehistöä enemmän yhteyksiä lottatoimintaan, kun taas rivisotilaille lotat jäivät helposti etäisiksi. (Mt. 184–185; Parjanen 2009, 250–251.) Tätä käsitystä vahvistavat helsinkiläishaastateltavani Sofien muistelmat. Hän toimi jatkosodassa toimistolottana Hangon rintamalla ja kertoo, ettei heillä lotilla ollut edes lupaa viettää aikaa muiden miesten kuin upseerien kanssa.

8.1.1 Upseerien kenttäpatjoja ja pyhiä naisia – Myyttien kirjoja

Etenkin rintamalottiin liittyy runsaasti myyttejä. Naisenkaipuisten sotilaiden silmissä lotat olivat seksiobjekteja. Kuten edellä on mainittu, jäivät he kuitenkin usein tavalliselle rivisotilaille etäisiksi ja saavuttamattomiksi haavekuviksi. Tämä oli osaltaan tuottamassa moraalitonta lottakuvaa, jota miesten kesken viljeltiin. Katkeruudessaan sotilaat alkoivat nimittää lottia milloin kenttähuoriksi, milloin taas upseerisatuloiksi. Nämä puheet loivat runsaasti huhuja ja tarinoita. Myyttiä siveettömistä lotista vahvasti myös hävityn sodan aiheuttama trauma, johon liittyvä katkeruus oli helppo heijastaa lottiin. (Koivunen 1995, 136.) Pakollista pidättyvyyttä paikanneet rivot puheet toimivat myös rintamamiesten yhteisöllisyyttä vahvistavana tekijänä (Näre 2008b, 343). Myyttiä lotista riettaiden fantasioiden kohteina ilmentää hyvin Aarre Nymanin, Esko Salmisen ja Urpo Venton (1974) toimittama rintamamuistelmateos *Sotasavotta*:

Juu, me maattiin sen lotan kanssa samassa poterossa, se oli yhden everstin tytär, nuori ja nätti. Kun me maattiin siinä suojassa vihollisen keranaateista, rupes mun tekee mieli naida. Mä kysyin sopisko se ja se vastas, että sen kun vaan. Oli sillä pirulla villahousuja, kahdet tai kolmet päällekkäin. No, olihan pakkastakin. Juuri kun me naitiin, lakkasi tykistötuli ja sitten vihollinen hyökkäsi. Me maattiin vain ja naitiin vaikka vihollisia hyppi poteromme ylitse kuin heinäsiirkoja. Emme lopettaneet ja se lotta kysyi, että mitä siellä oikein nyt tapahtuu. Keitä juoksee meidän yli. (Nyman ym. 1979, 113, Näre 2008b, 358 mukaan.)

Kertomus on kuin kohtaus testosteronia uhkuvasta, hypermaskuliinisesta toimintaelokuvasta. Kerrottiin myös tarinoita lotista, joiden asuinkorsut olivat kuin bordelleja, joihin miehet odottivat vuoroaan. Myös Rintalan (1963)

kuvaama nymfomaanilotta esiintyy toisessa muisteluperinne-esimerkissä. Kertomuksessa eräs kenttäsairaalan lääkintälotta suorastaan keräilee miehiä ja harrastaa heidän kanssaan seksiä muun muassa liinavaatekomerossa (Näre 2008b, 360). Rohkenen epäillä ainakin korsubordellien todenperäisyyttä, sillä en usko, että tällainen toiminta olisi voinut pitkään pysyä salassa sotilas- tai lottajohdolta. Hyvin pienestäkin rikkeestä kun saattoi joutua lähtemään kotiin. Näin kävi paitsi haastateltavani Elsan lottatoverille, joka Rovaniemen Rajatoimistossa istui tulevan aviomiehensä sylissä, myös toisen haastateltavani Sallin lottatoverille.

Rovaniemeläinen Salli sai poikkeuksellisesti 15-vuotiaana pikkulottana komennuksen muonituslotaksi Sallan rintamalle kesällä 1941. Eräänä yönä hän heräsi siihen, että sotilas huusi teltan ovelta toista sotilasta nimeltä. Teltan hämärässä valonkajossa Salli huomasi sotilaan vanhemman lottatoverinsa vuoteessa:

Ne olivat upseerit seuranneet sitä [sotilasta] ja ne hakivat, huusivat sen yöllä sieltä pois. Ne lähtivät vissin yöllä ne autot liikkeelle, että se oli autonkuljettaja. Niin seuraavana päivänä se lotta sai sitten lähteä. Ja mie jäin sitten yksinään niitten kahen keittiöpossun [huoltomiesten] kanssa [kahdeksi viikoksi, ennen kuin muita lottia tuli avuksi]. En [tiedä mitä lotalle tapahtui], mutta ne ei tykänny siitä, että se alko [seurustelemaan sen sotilaan kanssa]. Mie luulen, että kyllä siinä oli takana varmasti se, että se [sotilas] oli lähteny reissuun, ja sitä ei ollu siellä [sotilaiden teltassa] ja ne miehet tietenki tiesi missä se on. Ja mie en tienny siitä mitään. Mie olin tietenki niin nuori, että mie nukuin niin sikeästi. Ja mie heräsin siihen sitten, kun se vääpeli parkasi siitä teltan ovelta sen miehen nimen. En mie muista kaikkia yksityiskohtia [oliko suhde kestänyt pidempään]. Mutta mulle se oli yllätys, että se oli siellä meän teltassa se mies sitten. Mie olin sen verran nuori tyttö, niin johan se oli siltä naiselta järjettömästi tehty, että se sinne otti sen miehen.

Ennakkoluuloisuus lottia kohtaan oli yleistä myös kotirintamalla. Lääkintälotta Inkeri Myllyniemi kertoo komendantin käytöksestä lottia kohtaan Kauhajoen sotasairaalassa kesällä 1944:

Komendantti huusi niin kovaa kuin pystyi. Ei siitä saanut edes paljon selvääkään, mutta sen verran kuitenkin, että hän nimitteli meitä kenttähuoriksi, jotka vain haluavat seurustella miesten kanssa. Hänen huudettuaan puolen tunnin verran, hän meni yläkertaan huutamaan samat asiat Ainolle [lottatoveri], joka oli sillä osastolla.

Kun lotat syytöksistä loukkaantuneina ja tuohtuneina anoivat siirtoa toisaalle, raivostui komendantti entisestään. ”Hän sanoi, että olemme sotarikollisia, jos

lähdemme omin luvin emmekä uskaltaneet lähteä.” (Alhainen 2004, 259.) Siveyssiyt saattoivat olla syynä siihen, etteivät vanhemmat päästäneet tyttäriään rintamalle. Esimerkiksi eräs helsinkiläinen lottia kertoo seuraavaa: ”Hän [äiti] sanoi, että siellä jokaisesta naisesta tulee yleinen nainen ja sillä sipuli” (Haavikko 1994, 43). Olavi Paavolainen (1961) puolestaan kuvailee tätä kotirintaman ennakkoluuloisuutta huvittuneena Aunuksessa 5.1.1942:

Huvittavia ovat eräiden komppanian ukkomiesten salavihkaa antamat evästyksset siitä, etten heidän rouvilleen terveisiä viedessäni vain millään mainitsisi aviomiesten olleen lottiemme luona edes kahvilla, saatikka sitten iltaa istumassa, >>näistä kun Helsingissä uskotaan ja puhutaan kaikenlaista>>. Mikä koomillinen varovaisuus. Olenhan itse voinut todeta heidän suorastaan pakollisen siveytensä samoin kuin kaikkien tapaamieni lottien erittäin nuhteettoman käytöksen. (Mt., 181–182.)

Varovaisuuteen oli kuitenkin syytäkin, sillä myös lottia ajautui suhteisiin naimissa olevien miesten kanssa. Seurauksena suhteesta naimisissa olevaan mieheen oli kotiuttaminen ja/tai järjestöstä erottaminen.⁴² Myös eräs sairaanhoitajanakin toiminut lääkintälotta, jonka haastattelua en ehtinyt sisällyttää tähän tutkimukseen, kertoi sota-ajan suhteestaan naimissa olevaan ja perheelliseen kenttäsairaalan lääkäriin. Molempien sukupuolten uskottomuusepäilyjä ja sukupuolimoraalin jännittyneisyyttä kuvastaa hyvin erään Itä-Karjalassa toimineen yhteyslotan kertomus:

Keväällä 1942 alkoi erikoinen propagandasota – – Miehillä kerrottiin, että saksalaiset pitää kotirintaman naisia. Miehet koitettiin saada levottomiksi. Naisille kerrottiin, että lotat ja sotamiehet seurustelevat keskenään. Se alko mennä sillä tavalla vaikeeksi, että jotkut vanhemmat pyysivät lottia pois ja minulle tuli kirjeitä, joissa kysyttiin, miten rintamalla eletään. Kahden viikon välein tuli keskusjohtokunnan kiertokirjeitä ja aina oli moraalisia muistutuksia. Sitten oli ihan yllättävää, että määrättiin kämppätarkastusten pitoon. Ryhmän vanhimman piti huolehtia siitä. Aunuksessa oli silloin paljon siviilinaisia. – – Varuskorjaamolla oli pesula, jossa oli työvelvollisia, irtolaisnaisia. Kaikki meni aina lottien syyksi, mitä siellä ikinä tapahtu. Kotirintaman naiset rukoilikin, että varjele miestäni ryssiltä ja lotilta. (Haavikko 1994, 110–111.)

Siinä missä sotilaiden kotirintamalla olevat naiset olivat katkeria rintamalotille ja sotilaat naistensa kanssa kotirintamalla olleille saksalaisille sotilaille, olivat

42 Ks. esim. KA Sörnäinen, kansio A 171. LS Keskusjohtokunnan Rajatoimiston kirjeet LS keskusjohtokunnalle Helsinkiin 10.2.1943, 29.12.1943, 17.1.1944, 15.3.1944 ja Puolustusvoimien Yhteyslotan toimiston kirje LS keskusjohtokunnalle 15.4.1944; KA Sörnäinen, kansio A 154. Kokemuksia kenttälottien terveydellisistä oloista (Virallisesti: ”Havaintoja kenttälottien parista”). Esitys lääkärilottien kokouksessa Helsingissä 18.5.1944. Sivut 9–10; Melto & Castrén 1985, 50, 71, 73, 91, 205, 220–240.

lottien miehet huolissaan rintamalla sotilaiden keskellä toimivista tytöistään. Esimerkiksi kanttiinilotta Pirkko Huuskosen (1999, 131) lottatoverin rintamalta poislähdön syynä oli sulhasen toivomus saada tuleva vaimo muiden miesten silmien edestä kotiin.

Lottien mustamaalaamisen osasyynä olivat myös niin kutsutut ”valelotat” eli ilman lupatodistusta rintamalle lähteneet naiset, joita rintamalla tavattiin jonkin verran (ks. esim. Aitovieri 2010, 78). Ilman komennustodistusta kiinni jäänyt ”lotta” lähetettiin heti kotiin. Eräs yhteyslotta sai passittaa lotaksi tekeytyneen helsinkiläisnaisen useampaan kertaan pois itärintamalta ja kertoo tästä seuraavaa: ”Ei se harhakuula mikään lotta ollu, eikä se ikinä ole missään lotissa ollutkaan. Se oli erään kapteenin yksityisomaisuutta.” Jo kahteen kertaan kotiin lähetetty ”valelotta” tavattiin kuitenkin pian jälleen Aunuksessa. ”Näin junan nurkassa yhden sotilaan ja lotan lempimässä. Siellä oli taas se harhakuula, että sitkeesti siellä niitä lenteli”, yhteyslotta jatkaa. (Haavikko 1994, 110–111.)

Lottia puhe rintamahuoruudesta ja seksuaalisesta aktiivisuudesta loukkasi syvästi ja he ovat kärsineet pitkään sotien jälkeenkin tällaisesta maineesta. Muonituslottana Kannaksella toiminut Kaija Seikkula (2004) kertoo nuorten ihmetelleen kirjailija Inkeri Kilpiseltä (1990) tämän kirjoittamaan *Rakas lotta* -näytelmään viitaten: ”Missä se tehtiin ja milloin?” Näytelmässä Kilpinen on omien sanojensa mukaan halunnut kuvata lotat sellaisina kuin valtaosa heistä oli: ”vaikeissa oloissa kovaa työtä tekeviä lämminsydämisiiä nuoria naisia. Tyttöjä, jotka uskoivat elämään, tulevaisuuteen ja rakkauteen.” Kun Kilpinen oli vastannut nuorille, että ”se on sillä tavalla, ettei sitä tehty missään eikä milloinkaan”, olivat nuoret nauraneet vastaukselle kuin hyvälle vitsille. ”Niin, että sielläkö pideltiin kaunista poikaa kädestä ja katsottiin syvälle silmiin?”, olivat he puistelleet päitään epäuskoisina. Seikkula itse kommentoi asiaa:

No, näinhän asia oli, pääasiassa näin. Silloin elettiin toisenlaista aikakautta. Monien mieltä hämmentävä seksuaalisen vapautumisen aika ei ollut vielä tullut. Voimassa olivat toisenlaiset lait ja toisenlaiset säännökset ja ne itsestäänsehyydet olivat tuon ajan nuorten sisimpään piirtyneet lähtemättömin kirjaimin.

Seikkulalle Terijoella syksyllä 1941 syttynyt romanssi tuli säilymään koko elämän mittaisena ja sitä määrittävänä suurena rakkautena. (Seikkula 2004.) Negatiivisen suhtautumisen ei pidäkään hallita lottamoraalikeskustelua. On huomioitava, että sota-aikana ja sen jälkeenkin lottiin suhtauduttiin myös

hyvin myönteisesti (ks. esim. Alhainen 2004, 32). Suhtautumistapojen kirjavuutta ja ristiriitaisuutta osoittavat hyvin ääripäästä toiseen, huorasta madonnaan siirtyvät tulkinnat. Madonnakuvaa edustaa haastateltavani Gunillan kanssa samassa JP 1:ssä luutnanttina toimineen everstiluutnantti Ilmo Haarion kertomus. Komppanian muonituslotan kautta hänelle muodostui lotista kuva eräänlaisina pyhinä naisina:

No, mulla on taas semmonen ehkä poikkeuksellisen hieno lottakokemus. Meillä oli, mä en muista hänen sukunimeään, se oli Laina, semmonen vähän tukevabko karjalaistyttö. Hän oli koko jatkosodan ajan komppaniassa mukana. Hän johti kenttäkeittiötä ja asui varusmiesten kanssa töpinäteltassa. Vivica Pandler [s. von Frenckell, teatteriohjaaja, toimi myös lottana] kerran sanoi, että liikuttavan nuhteettomia olivat lotat. Siis poikkeuksia on aina ja ihmisiähän ne on lotatkin olleet niinkuin miehetkin. Ja olivathan ne lotat hiukan lähempänä upseereita niinkun siinä sodan seurapiirissä. Mutta tämä lotta Laina, meidän 3. komppanian lotta, se oli niin täysin nuhteeton ja teki työnsä hyvin. – – Ja hänestä minä oon saanu semmosena niinkun naisena, ei sexbombina, vaan naisessa on paljon muutakin charmia. Niin, kun tulimme Onkamuksesta [Itä-Karjalaa syksyllä 1941], marssimme, meidät oli jo etulinjasta vapautettu. – – Niin tämä lotta oli ottamassa paraatia vastaan. – – Ja mulla on jääny se, että kun nainen näki meidät sellaisina kuin olimme, niin se on merkinny hirveän paljon! – – Hän oli kokenu sen joukko-osastohengen. Hän sanoi näin, että kun hän katsoi kun me tulimme, et mie tiijän, et työ meette sinne minne käsketään, mut mie en tiijä ketkä pallaa. Siinä se oli. Et jos mä jonkun saisin nähdä tai kuulla, se olis tää lotta Laina, se oli minusta niin kuin pyhä nainen!

Kysyessäni Haariolta, mikä oli miesten suhtautuminen lottiin yleensä sota-aikana, vastasi hän seuraavaa:

Mä en, kun minuun jäi niin voittopuolisesti tämä Laina mieleen, että oon vähän huono vastaamaan. Mutta kyllähän siellä oli lottia, ja jotkut oli ehkä vähän vapaampia. Ja kyllä siellä sattuu, et yks lotta löysi vänrikin, jonka poika oli Kajaanin seminaarissa oppilaana mulla laulussa. Mutta kyllä yleensä ottaen se oli hyvin hallitu joukko. – – Ja pysähdytään siihen Lainaan, se oli ehkä hyvä juttu, ettei tullut edes koskaan mieleenkään mitään ajatella Lainan kohdalla seksistä. Mutta hän oli nainen ja viehättävä nainen, mutta hän oli sitten lottana. Et siinä oli oikea, kyllä se on ollu, kyllä se on ollu hirveän hyvä joukko se lotta, se henki siellä.

8.1.2 Lottien kohtaama seksuaalinen häirintä ja väkivalta

8.1.2.1 Seksuaalirikokset sodassa

Sota-aika on kautta aikojen altistanut naisia herkemmin seksuaalisen väkivallan uhreiksi (Gottschal 2004; Rehn & Johnson Sirleaf 2003). Sodan kumoamat moraalisäännöt, raaistuminen, dominoiva ja hypermaskuliininen toimintaympäristö sekä naisten puute sotatoimialueilla ovat syitä seksuaalisen väkivallan lisääntymiseen sodassa. Lisäksi kuoleman läheisyyden on nähty lisäävän seksuaalista kiihottuneisuutta. (Nadelson 2005, 123, 130, 135.) Raiskausta on myös sodassa käytetty ja käytetään yhä vihollisten nöyryyttämisen ja hyökkäyksen välineenä sekä vallan ja alistamisen merkkinä (Krug ym. 2005, 169; Brusila 2006, 333). Raiskauksen sodankäynnin aseena on tarkoitus saada vihollisen mies tuntemaan taistelutahtoa nujertavaa epäonnistumista, koska hän ei kykene suojelemaan naispuolista läheistään tai kansansa jäsentä (Huhtinen & Kesseli 2006, 46, 47; Goldstein 2001, 359). Selviytymiselle seksuaalisen väkivallan kokeminen asettaa suuren haasteen, sillä sitä kokeneilla naisilla on havaittu olevan suurempi riski sairastua masennukseen, traumaperäiseen stressihäiriöön ja itsetuhoisuuteen kuin naisilla keskimäärin (Krug 2005, 188). Myös talvi- ja jatkosodassa niin suomalaiset, saksalaiset kuin venäläisetkin harjoittivat seksuaalista häirintää ja väkivaltaa. Kuten jo aiemmin mainittiin, lisääntyivät rikollisuudessa eniten juuri siveellisyysrikokset. (Verkko 1953, 184–185, Näre 2008b, 366 mukaan; Tarjamo 2006, 348–349 mukaan.) Myös lotat joutuivat siveellisyysrikosten uhreiksi. Moni lotta pelkäsi sota-aikana paitsi ulkopuolisten, myös omien miesten ahdistelua ja väkivaltaa, eikä syyttä. (Ks. esim. Huuskonen 1999, 65; Jäske 1992, 24.)

Suomen entinen puolustusministeri Elisabet Rehn sekä nykyinen Liberian presidentti ja vuoden 2011 Nobelin rauhanpalkinnon saaja Ellen Johnson Sirleaf (2003) ovat kirjoittaneet konfliktialueilla eri puolilla maailmaa tekemiensä havaintojen pohjalta raportin YK:n naisten kehitysrahastolle, UNIFEM'ille. Aiheena on aseellisten konfliktien vaikutus naisten elämään ja heidän asemaansa jälleenrakennuksen aikana. Raportissa todetaan raiskausten olleen käytetty strategia etnisten puhdistusten osana muun muassa konflikteissa Bosnia ja Hertsegovinassa, Itä-Timorissa, Kosovossa, Ruandassa ja Sudanissa, joissa kymmenettuhannet naiset on raiskattu toistuvasti. Osa uhreista tuli myös raskaaksi tai sai HIV-tartunnan. (Mt., 19.) Suurena

ongelmana seksuaalisen häirinnän ja väkivallan yhteydessä on asiasta vaikeneminen. Raikaustrauma kun koetaan hyvin intiimiksi ja siitä kertominen voimakkaiden häpeän tunteiden vuoksi usein kiusalliseksi ja haavoittavaksi. (Raijas 2000, 2; Rehn 2002.) Kuvaavaa on, ettei esimerkiksi Kosovossa oltu Rehnin mukaan vuonna 2002 nostettu yhtään raikaussyytettä (Rehn 2002; Raijas 2000). Vaikenemisen kulttuuria tukevat sodan aikaista raikausta lääketieteen näkökulmasta tutkineiden Shana Swiss'in ja Joan E. Giller'in (1993) tutkimukset. He tuovat esiin, että Ugandan sisällissodassa 1980-luvun alussa Luweron alueen naisista arvioidaan raikatun 70 prosenttia. Moni raikattiin jopa kymmenen sotilaan joukkoraikauksena. Kuitenkin tutkimuksessa esiintyvistä 107:stä sotilaan raikaamasta ugandalaisnaisesta vain puolet oli kertonut raikauksesta sen jälkeisten seitsemän vuoden aikana. Silti jokaisella heistä oli raikaukseen liittyviä stressioireita heidän viimein tutkimuksen aikana kertoessa tapahtuneesta. (Mt., 613.)

Vastaavia kokemuksia on ollut myös naissotilailla viimeaikaisissa Irakin ja Afganistanin sodissa. Yhdysvaltalaisista naissotilaista jopa lähes kolmannes on kohdannut omien sotilaiden taholta seksuaalista häirintää tai väkivaltaa. On kuitenkin arvioitu, että tämäkin määrä on vain noin 10–20 prosenttia seksuaalisten ahdistelutapausten kokonaismäärästä. (Benedict 2009, 2010; Gibbs 2010; Report of the Defence Task Force 2009.) Irakin sodassa palvelleiden naissotilaiden kokemuksista kirjoittanut Helen Benedict (2009) on kärjistäen todennut, että Yhdysvaltain armeijan naissotilaille on todennäköisempää tulla aseveljiensä raikaamaksi kuin kuolla vihollisen tuleen. Väkivallasta kertominen on sota-aikana myös tavallista vaikeampaa, kun tavalliset tukijärjestelmät puuttuvat ja pelko perheen ja läheisten, sekä oman aseman menettämisen puolesta on suurempi (ks. esim. Swiss & Giller 1993, 613). Myös lottien kertomuksista välittyy pelko seksuaalisen häirinnän tai väkivallan tuomisesta julki aseman ja kasvojen menettämisen takia.

Luotettavia tilastoja myöskään toisen maailmansodan aikaisesta seksuaalisesta väkivallasta ei ole johtuen vihollissuhteista ja uhrien haluttomuudesta viedä asiaa eteenpäin (Morris 2000, 170). Raikausten on silti todettu lisääntyneen merkittävästi tuolloin. Arvellaan, että liittoutuneiden maiden miehittäjät raikasivat jopa 1,4–1,9 miljoonaa saksalaisnaista Berliinin valtauksessa toisen maailmansodan lopulla keväällä 1945. Luku on vielä suurempi, jos huomioi, että monet raikauksista olivat joukkoraikauksia, jolloin raikausmäärä oli moninkertainen. 10 prosenttia näistä raikatuista naisista päätyi itsemurhaan.

Saksalaisen Philipp Kuwertin johtama psykiatrian alan tutkimusryhmä on tutkinut 27 Berliinin valtauksen aikana raiskatun naisen kokemuksia, ja havainnut yli puolen tutkittavista kärsineen tai kärsivän yhä pitkittyneistä traumaperäisistä stressioireista. Naisten keski-ikä oli raiskausajankohtana vain 16,7 vuotta. (Kuwert ym. 2010, 450–451.)

Seksuaalirikosten vähäiseen ilmituloon antaa aihetta myös Tiina Vatasen (2010) tuore pro gradu-tutkielma suomalaisten sotilaiden jatkosodan aikaisista seksuaalirikoksista Karjalassa. Vaikka sodan on todettu lisänneen seksuaalirikosten määrää, on Vatasen tutkimusaineistostaan (63 kenttäoikeuden asiakirjaa, kokonaismäärä 124) löytämien raiskaustapausten määrä ällistyttävän pieni. Tutkimistaan asiakirjoista Vatanen löysi jatkosodan ajalta sotatoimialueella tehtyjä väkisinmakaamisesta tai sen yrityksestä nostettuja syytteitä vain 25. Näistä tapauksista yhdeksän oli väkisinmakaamisen yrityksiä. Luku on hämmästyttävän pieni, jos vertaa sitä Vatasen tutkimien kenttäoikeuksien syytteiden kokonaismäärään: 53 228. Näistäkin tapauksista vain yksi liittyy lottaan. Kyseessä oli sotilaan syyttäminen lotan väkisinmakaamisesta. (Mt., 17–19.) Suomalaisten seksuaalirikoksista vaikenemisen kulttuuria tukevat rauhanaikaiset tilastoarviot piilorikollisuuden suuruudesta. Esimerkiksi vuonna 1988 vakavista väkivallanteoista, johon myös väkisinmakaaminen ja sen yritys lukeutuvat, päätyi poliisin tutkintaan arviolta vain 8,2 prosenttia. Lisäksi juuri naisten on todettu tekevän miehiä vähemmän ilmoituksia väkivallanteosta. (Laitinen & Aromaa 1994, 45; Aromaa & Heiskanen 1993, 46, 47, Vatanen 2010, 18 mukaan.)

8.1.2.2 Lottien kokemuksia seksuaalisesta ahdistelusta – ”Ei sitä niin vaan raiskata!”

Myös lottien ”Mustasta kirjasta” löytyy vain muutama merkintä väkisinmakaamisesta. Lottien tekemiä ilmoituksia seksuaalisesta häirinnästä tai väkivallasta ei myöskään otettu aina vakavasti. Kuvaava esimerkki tästä on ”Mustassa kirjassa” oleva asiakirja, jossa ilmenee erään sairasjunassa Äänislinnassa työskennelleen lotan nostaneen syytteen alkukeväällä 1943 suomalaista sotilasta vastaan ”jatketusta väkisinmakaamisesta”. Äänislinnan Rajatoimiston yhteyslotta kirjoittaa kuitenkin kirjeessään Keskusjohtokunnalle Helsinkiin, että ”tietooni ei ole tullut muuta kuin, että sota-oikeus on luonnollisestikin pitänyt mainittua syytöstä naurettavana sekä ihmeteltyt

lottapukuista kantajaa.”⁴³

Rintamalottiin liitetty seksuaalinen myytti oli osaltaan lisäämässä lottiin kohdistuvaa seksuaalista häirintää ja väkivaltaa. Puheet rintamahuorista ja kenttäpatjoista houkuttelivat sotilaita kokeilemaan huhujen paikkansapitävyyttä (ks. esim. Luoto 1992, 75–77; Melto & Castrén 1985, 36–37). Myös haastateltavani kertovat kokeneensa seksuaalista ahdistelua sota-aikana. Kahdestakymmenestäviidestä haastateltavastani kahdeksan mainitsi tunteneensa pelkoa asiasta. Neljä heistä jopa niin, että koki todellista raiskatuksi joutumisen uhkaa. Näin esimerkiksi kauhavalainen lääkintälotta Katri, joka kertoo juhannuksenvietosta Karhumäessä 1942 seuraavaa:

Ja sitten se, että – – piti olla varovainen. Se, ku siellä ei ollu miehillä ollu naisia pitkään aikaan ja kun tulee tällasia lottia, nuoria flikkoja, niin ohan se niin, että niitä täytyy hirviästi vähän varoa. Kun mä olin siellä Laatikaisellakin [Jalkaväenkenraali Taavetti ”Pappa” Laatikainen, II AK:n komentaja Maaselän kannaksella 1941–1944], ensinnäkin siellä kenraalin asunnossa. Mä olin seitsemältä tullu työhön, oli juhannusaatto ja kello oli 22. Niin sitten se Laatikainen tuli sanomaan, että kyllä nyt täytyy pikkulotan, se sano mua aina pikkulotaks, mä olin niin, tietysti olin lapsen näkönen. Siihen aikaan lapset oli lapsen näkösiä, vaikka oli 20 vuotta. Niin se sano, että nyt ei pikkulotta saa enää tehdä täällä mitään, että nyt pitää lähteä ulos vähän, että menkääpä kattoon justiin tätä samaa luonnonpuistoa, mutta yksin ei saa mennä. Niin sano, hänpä panee tuon autonkuljettajansa mun vartijaksi. Ja se oli oikeen iso mies se autonkuljettaja, roteva.

No, me käytiin sitten, hän juuri näytti mulle alun perin sen paikan [luonnonpuiston], ja tulimme sitten sellaset puurappuset hiekassa. Ja yhtäkkiä tuli sotilaita taakse ja sano, että naarasleijonan jälkiä, naarasleijonan jälkiä. Huomas, että ne oli humalassa ne miehet ja niin ne otti, kun se mies, mun autonkuljettaja, tuli mun perässä, niin pukkas sen sinne hiekkapenkkaan ja meinas ottaa musta kiinni. Ja sillonhan minä sain jalat alleni ja kaubiolla vauhdilla lähin niitä rappusia ylöspäin. Ja minä olin vanha pesäpallonpelaaja, että mä kyllä juoksin, niin eihän ne saanu heti kiinni. Mutta sitten tuli tällanen ylänkö, jossa oli hiekkaa, putos ne reunat aivan, että se oli aivan tämmönen kieleke ja ne saarto mut sinne, että mie en päässy sieltä enää pois. Mutta kun ne meni yhteen, niin mä täältä pääsin [kiertämällä] juoksemaan pois.

Että kyllä se tällasta oli ja ne ois minut raiskannu heti. Kolme niitä oli. Jos en mä olis tosiaan ollu niin nopeakinttunen, niin en tiä, olisko siellä ollu tieten muita ihmisiä, että olisko joku sitten tullu, jos ois oikeen huutanu. Mutta kun vaaratilanteeseen joutuu, niin sitä ei edes oikeen osaa enää huutakaan. Aattelee vaan, että mitä mä teen, kuinka mä ratkasan sen asian.

43 KA Sörnäinen, kansio A 171. LS Keskusjohtokunnan Äänislinnan Rajatoimiston kirje LS Keskusjohtokunnalle Helsinkiin 15.2.1943.

Seksuaalisen häirinnän ja väkivallan uhkan tiedostivat myös esimiehet, jotka pääsääntöisesti pyrkivät suojelemaan lottia etenkin miesten ollessa alkoholin vaikutuksen alaisina. Aihetta varovaisuuteen ja pelkoon oli kuitenkin myös upseeri- ja esimiestasolla. Upseerien juhliin ei lottia järjestön raittiusaatteen vuoksi yleensä kutsuttu, jos tarjolla oli alkoholia (ks. esim. Huuskonen 1999, 90–91), mutta aina järjestön raittiusaatetta ei kunnioitettu tai siitä ei välitetty, ja lotille tarjottiin juhlissa alkoholia tai jopa yritettiin juottaa humalaan (ks. esim. Melto & Castrén 1985, 179–180). Esimerkkinä tästä on rovaniemeläishaastateltavani Vuokon kertomus. Karhumäessä keväällä 1944 kanslialottana toiminut lotta kutsuttiin juhlistamaan upseerien kanssa Vuokon päivää, nimipäiviä kun vietettiin sota-aikana yhtä juhlavasti kuin syntymäpäiviäkin (ks. esim. Villa 2006). Nuoret esikuntaupseerit tarjosivat nimipäiväsankarille alkoholia, jonka lotta kaatoi kuitenkin kukkaruukkuun, koska ei halunnut loukata sotilaita.

Kun pullo oli tyhjennetty, kävi yksi upseereista lottaan käsiksi. Järkyttyneelle lotalle valkeni, että toiset upseerit odottivat oven takana vuoroaan. Vuokko sai riuhtaistua itsensä irti miehen otteesta ja antoi oven takana odottavien upseerienkin kuulla kunniansa: ”Vai tällä tavalla kenttähuoria tehdään! Ja Suomen ritarilliset upseerit ovat asialla. Olettepa te oikeita herrasmiehiä, oikein upseeriainesta. En eläessäni olisi uskonut tuollaisia tapaavani sota-aikana!” Tuolloin veti häneen käsiksi käynyt valistusupseeri pistoolinsa esille ja osoitti sillä kohti lotan päätä. Vuokko pelkäsi jo hetken loppunsa koittaneen, kun äkkiä kuului kova kolahdus takana olleen luutnantin tönäistessä aseensa miehen kädestä. Muiden upseerien voimin valistusupseeri talutettiin alakertaan. Vuokko selvisi tapauksesta säikähdyksellä, mutta anoi heti siirtoa toiseen yksikköön, joka hänelle myönnettiin. (Turpeenniemi 1991, 220–222.)

Vuokko ei haastattelutilanteessa ottanut tapausta esille ja itse luin siitä vasta myöhemmin haastattelun jälkeen. Haastattelutilanteessa hän kertoi kuitenkin hyvin samankaltaisesta, samana vuonna 1944 sattuneesta läheltä-piti-tilanteesta Ihantalasta:

Niin minä olin, että minun tykö ei tulla, että kun mulla ei ollu mitään intressejä siihen. Mutta kyllä ne [miehet] vaan onki röyhkeitä, että ne uskaltavatkin. Kyllähän mie pääsin irti siitä [käsiksi käyneestä suomalaissotilaasta], mutta aika vaikea tapaus oli tuolla Kannaksella, siellä Ihantalassa. Meillä oli semmonen pieni maalaistalo, oikeestaan semmonen mökki ja aitta siinä sitten, ja mie olin siinä aitassa. Niin se yks, se oli vielä ratsumestari, ja se oli kokoajan Karhumäessäki ollu, eikä koskaan tehny mitään elettäkään, ja se tuli kännissä minun

huoneeseen. Ja herrajestas, mie hakkasin sen kerta kaikkiaan niin, että käsivarsiin kävi kipiää. Niin se oli sitten itsepintanen, eikä meinannu mua päästää pois. Mutta pakkohan se oli. Se oli sen verran kännissä tietysti että, mutta kyllähän se minun iskuistakin saatto sen verran tympästä, että väsähti sitten.

*Ja minä ryntäsin sinne pihan puolelle ja siellä ei ollu yhtään sielua siellä pihalla. Siellä oli noita sotilaspoikia ja lähettejä, mutta nyt siellä ei ollu ainuttakaan, että oiskohan se järjestäny ne pois sieltä, että hän raiskaa minut joka tapauksessa, että oli päättäny sen. Mutta huonostihan sille kävi. Toivottavasti se on muuttunu mies. [*naurua*] Onneksi se oli semmonen pienikasvunen, ettei ollu semmonen [isokokoinen]. Mutta ei sitä siltikään, kyllä sitä nainen pystyy. Tekee sitten niin, että vaikka potkasee, niin että mennee nokka poikki! [*naurua*] Ei sitä niin vaan raiskata! Vaikka kyllähän niitä, mutta sehän riippuu naisesta, jos on niin heikko ettei pärjää, kyllähän semmosia tapahtuu. Mutta ihmettelen mie kyllä, että miten ihmeessä ne ilkiävätkin, että kun näkevät että toinen on vastabakonen, niin ei muuta kun väkisin yrittävät.*

Vuokko itse arvioi syitä tapahtuneeseen seuraavasti:

Olisko se ollu, että kun Suomen armeija alko heiketä. Hänkin kun oli aivan kunnollinen ollu koko ajan ja sitten heittäyty tuommoseksi roistoksi suoraan sanottuna. – – Ja ku se oli asemasodan aikaa, niin ei tarvinnu toisesta niin säntillisesti huolehtia.

Haastateltavieni Katrin ja Vuokon toiminta uhkaavissa tilanteissa oli hämmästyttävän rohkeaa ja tarkkanäköistä. Johdonmukainen toiminta viittaakin sokkireaktioon, jonka tehtävä on äkillisessä kriisitilanteessa puuduttaa haitallisia tunteita ja auttaa ihmistä toimimaan tarkoituksenmukaisesti. Kuten Lotat sodan kriisissä -luvussa kävi ilmi, on katastrofitilanteissa useimpien ihmisten todettu toimivan järkevästi. Aivokapasiteetilla näyttää olevan kriisi- ja onnettomuustilanteissa kyky laajeta ja käyttää aikaisempaa kokemusta uuden tilanteen hallitsemiseksi. (Dyregrov 1995, 20–21; Palosaari 2007, 54–61.) Kaikki lotat eivät kuitenkaan kyenneet edellä mainittujen lottien lailla suojautumaan ahdistelijoilta. On lottia, jotka joutuivat myös omien sotilaiden raiskaamiksi. Näiden tapausten lukumäärästä ei ole tarkkaa tietoa. Yleisintä seksuaalista loukkaamista sota-aikana olivat kuitenkin juuri häirintä ja huorittelu.

Elise Turpeenniemi on haastatellut teoksessaan *Lotat vapaan valkean Suomen* (1991) haastateltavani Vuokon ohella myös nyt jo edesmennyttä Vuokon neljä vuotta vanhempaa siskoa. Myös sisko oli ollut vähällä joutua raiskatuksi komennuksellaan. Seksuaalisena ahdistelijana oli lotan esimies. Tapaus sattui Rovaniemellä, jossa Vuokon sisko toimi esikunnan toimistolottana. Lotan

esimies, sotilasarvoltaan kapteeni, kävi lottaan käsiksi lotan ollessa yksin saunomassa. Lotta oli hädissään alkanut esimiehen ylivoimaisessa otteessa itkemään, mikä sai miehen perääntymään ja häviämään paikalta. Vuokon sisko kuitenkin pelkäsi, että esimies erottaisi hänet tapauksen jälkeen, eikä uskaltanut lähteä viemään asiaa eteenpäin. Vain lottatovereilleen hän kertoi tapauksesta. (Mt., 55–58.) Tapaus osoittaa hyvin lottien voimattomuutta toimia vastaavassa, uhkaavassa tilanteessa. Esimiestä vastaan uskalsi harva asettua. Seurauksena kun saattoi olla simputusta ja usein lotta joutui tilanteesta vapautuakseen anomaan siirtoa toiseen yksikköön (Näre 2008b, 370), kuten Vuokko Karhumäen tapauksen jälkeen teki.

Aina ei siis esimies toiminut esimerkiksi Katrista huolehtineen kenraali ”Pappa” Laatikaisen lailla suojelevasti. Toinen esimerkki esimiehen seksuaalisesta häirinnästä on lottajärjestön ”Mustassa kirjassa” oleva tapaus heinäkuulta 1944. Tapaus koski 20-vuotiasta puhelinkeskuksesta Keski-Suomessa toiminutta viestilottaa, jota samassa yksikössä osastopäällikkönä toiminut everstiluutnantti oli alkanut lotan yövuoron aikana lähennellä. Lotta ei ollut avannut miehelle ovea, jolloin tämä oli kiivennyt väkisin sisään ikkunasta. Väsyttyään lotan torjuntoihin, lähti mies pois, mutta palasi kuitenkin pian pistooli mukanaan osoittaen sillä lottaa. Ase oli lauennut ja luoti mennyt aivan lotan vierestä ohi seinään. Asiakirjan mukaan everstiluutnantti oli todennut: ”Herra Jumala” ja mennyt pois. Lotta puolestaan suojautui piiloon sängyn alle, jossa poltteli tupakkaa ”hermojensa rauhoittamiseksi”. (!) Hämmentävää tapauksessa on, että kaikki yksikön miehet näkivät lotan syypäänä tapahtuneeseen, sillä heidän mukaan lotta oli antanut miehille aiheita, että häntä voitaisiin lähestyä. Lisäksi upseerien mukaan ”halpana naisena” pidetty lotta suhtautui tapaukseen ”kylmäverisesti” ja kertoi olleensa tottunut tällaiseen toimintaan. Myös lottaopiston johtaja antoi lotasta ”häilyvän” lausunnon. Lotasta ei ollut oikein saanut otetta ja viestikurssilla tämä oli seurustellut ”turhan paljon” kouluttajina toimineiden upseerien kanssa. Lotan mukaan taas everstiluutnantti yritti saada hänet allekirjoittamaan väärän selostuksen tapahtuneesta ja järjesti Kotijoukkojen ja myöhemmin puolustusvoimien komentajana toimineen kenraali Aarne Sihvon kautta lotan poistettavaksi yksiköstä. Lotta kertoi vastaavaa tapahtuneen hänelle aiemminkin Jyväskylässä Kuokkalan kasinolla vappuna 1942, jolloin eräs eversti oli käynyt häneen käsiksi. Eversti oli syytänyt lottaa ylpeydestä ja kun lotta oli yrittänyt karata tämän huoneesta, oli eversti heittänyt kaksi tai kolme kertaa puukon lottaa kohti. Kaikki puukot olivat kuitenkin menneet

luodin lailla ohi. Runsaalla alkoholilla oli osuutensa myös tässä tapauksessa. Vappuaattoyönä oli eversti lotan kertoman mukaan tullut myös lottien huoneeseen ja repinyt yöpaidan lotan lottatoverin päältä.⁴⁴

Lottajohto ilmeisesti kotiutti lotan tapauksen jälkeen. Vaikka lotta oli käytöksellään uhmannut järjestökuria, kuvastaa tämäkin tapaus lottien heikkoa asemaa esimiehiinsä nähden. Sota-aikana nainen joutui myös helposti syylliseksi häneen kohdistuneesta väkivallasta. Tätä perusteltiin miehen voimakkaammalla seksuaalivietillä, jonka kurissapitäminen nähtiin tietyllä tapaa naisen tehtävänä. (Ks. esim. Olsson 2005, 159.) Asiakirjasta ei käy selville, mikä oli asetta käyttäneen everstiluutnantin kohtalo, mutta sellainen vaikutelma jää, että lotta oli tapauksessa häviäjä ja sotilasesimies voittaja. Edelliset tapaukset myös osoittavat, että omien miesten aiheuttamaan seksuaalisen väkivallan uhkaan saattoi lisäksi liittyä muun fyysisen väkivallan ja jopa hengen menettämisen pelko. Irakissa ja Afganistanissa sotineiden Yhdysvaltain armeijan naissotilaiden lailla myös lotat olivat sodassa kahden tulen välissä. Paitsi, että uhka kohdistui heihin ulkopuolisen, yhteisen vihollisen taholta, kohdistui se heihin myös organisaation sisältä, omien miesten taholta. (Ks. esim. Benedict 2009, 2010; Gibbs 2010; Report of the Defence Task Force 2009.)

8.1.2.3 Sotilaat veljinä ja tovereina – ”Nehän pitivät meitä kuin kukkaa kämmenellä”

Siinä missä toiset lotat joutuivat seksuaalisen häirinnän kohteiksi, kokivat toiset miesten kohtelun pelkästään huomaavaiseksi ja ystävälliseksi (ks. esim. Pulli 2005, 150). Sotilaiden kohtelua kuvailtiin usein myös veljelliseksi (ks. esim. Alhainen 2004, 39, 111). Haastateltavani, kemijärveläinen muonituslotta Kaarina, esimerkiksi kertoo: ”Ja se, mitä mä kauheesti jälkeenpäinkin ihailen, on että sotilaat kunnioitti lottia. Ne ei mitään pahaa halunneet, eikä kukaan yrittäny tehdä mitään.” Myös Petsamon Liinahamarissa säähavaintolottana toiminut rovaniemeläishaastateltavani Fanni muistelee lämmöllä miesten suhtautumista:

Pelotti, ja kun semmonen [vaara-]tilanne, kun mä yksin niin paljon. Ja on kysytty, että oliko miehet inhottavia, niin mua suojeltiin aina. Aina joku huusi, että missä pikkulottatyttö on. Lottasisko, missä se on? Onko kukaan nähny? Niitä oli kolme niitä majakkamestarin taloa,

44 KA Sörnäinen, kansio A 171. Tapausta koskevat asiakirjat mm. 23.8.1944. Kirje alkaa ”Rakas Johtaja Fanni Luukkonen”.

niin kivijalkaan menin [ilmahälytysten aikana] tai millon mihinkin, mikä lähellä sattuu olemaan. Aina joku miehistä oli pantu kattomaan, että mulla oli joku suojapaikka jossakin.

Myös Mäkiluodon saarella Porkkalanniemen ja Tallinnan välillä jatkosodassa toiminut viestilotta kertoo:

Muuta vaaraa ei ollut kuin pimeys. Miehistöä ei tarvinnut pelätä. Nehän pitivät meitä harvoja lottia kuin kukkaa kämmenellä ja antoivat karamelliä, jos jostain saivat. Maalaistalojen pojat toivat munia, että me voitiin välillä tehdä lettuja. (Haavikko 1994, 158.)



Onko romantiikka kuollut? Motto: ”Me emme polvistu toistemme eteen laulaen: sinä, sinä – Minä tartun sinun käteesi, sanon: ole minun kanssani, sillä huomenna olen jo rintamalla, ja sinä ymmärrät sen. (Viljo Kajava). Artikkelin *Hopeapeili* -lehdessä 4/44.

8.2 Ihastuminen ja rakastuminen – ”Sydän hypähti kuperkeikkaa”

8.2.1 Kielletty rakkaus – ”Se oli katastrofi semmoselle, joka sattuu rakastumaan”

Sota-ajan sukupuolimoraalin jännitteisyydestä ja tiukasta kurista johtuen lotat elivät sotavuosina jatkuvassa pidättäytymisen ja heittäytymisen ristipaineessa (ks. Näre 2008c, 22). Painetta lisäsi se, että olosuhteet ihastumiselle ja rakastumiselle olivat sota-aikana usein hyvin otolliset. Paikkakunnat ja maisemat vaihtuivat tiheään ja sitä myötä myös ihmiset; uusia ja mielenkiintoisia tuttavuuksia solmittiin runsaasti. Myös rakkauden merkitys jaksamiselle ja selviytymiselle oli suuri. Tätä painottaa muun muassa eräs

Kannaksella toiminut lääkintälotta:

Rakkautta oli sota-aikana paljon enemmän kuin yleensä kerrotaan. Luulen, että juuri sen voimalla kestettiin se suru ja huoli, joka osanamme oli. Tunteet tuotiin myös julki avoimesti, koska jokainen tapaaminen saattoi jäädä viimeiseksi. (Hakko 1988, 258.)

Järjestön säännöille haluttiin kuitenkin sukupuolisuhteissa olla pääsääntöisesti uskollisia, vaikka käytösnormien noudattaminen ei ollut aina helppoa. Tämä tulee esiin esimerkiksi viestilottana jatkosodassa Rukajärven suunnalla toimineen Annikki Aholan kertomuksesta:

Silloin tällöin kaukopartiomiehet pistäytyivät juttusille ja puolin ja toisin kertoilimme tarinoita ja saimme kuulla monista liikuttavista kohtaloista. Nuoria kun oltiin, välillä ihastuttiinkin, vaikka se oli oikeastaan kiellettyä. Mutta kun nätti poika katsoi silmiin ja kiitti hyvästä kahvista, sydän hypähti kuperkeikkaa. (Alhainen 2004, 28; ks. myös Huuskonen 1999, 86–87.)

Kurin alla eläminen tuntui kuitenkin myös hyvin katkeralta, kuten Kaija Seikkulan (2004) kertomus Raivolasta vuoden alusta 1942 osoittaa. Hän oli juuri tavannut elämänsä rakkauden Rolfin, joka oli pyytänyt häntä iltakävelyille:

Päällikkölottien hyvää tarkoittavat varoitukset olivat menneet toivotusti perille; nuoren tytön olisi ollut vaarallista kävellä kauniin miehen kanssa kuutamossa. Tottelin, mutta päätin kostaa. Pitäköönpä nyt hän, helteisen kesän ja jatkuvan tupakanpolton haalistama, pitkin askelin ja suurin saappain sotapolkuaan harppova kunnioitettu ryhmäpäällikkö, pitäköön hän itse seuraa sankarilleni, joka jostakin kaukaa oli tullut minua katsomaan. Näin ajattelin, kun kävelin pakkasessa ja itkin. Itkin kultaisen ruskan, hopeisen kuutamon ja rantaan vyöryvien laineiden ikävästä. Tapaamisen ikävästä. (Mt., 23–24.)

Kuten jo Kasvatus, koulutus ja kuri -luvussa toin esiin, oli lottien seurustelu ikään kuin epävirallisesti kielletty. Tätä kuvaavat hyvin haastateltavani Gunillan sanat siitä, että rakastuminen oli ikään kuin ulkoistettu koko järjestön ohjelmasta ja siten komennuksella olevalle lotalle katastrofi. Hän päättikin rintamalle lähtiessään varoa rakastumasta ja vältteli lähempää kanssakäymistä etenkin nuorten upseerien kanssa, jotka koki uhkaksi lottatyölle:

Mut sitä mä kyllä vähäsen, kun nuoria upseereja. Etenkin, kun tiesin joitakin, jotka yritti liehitellä semmosia maalaistyttöjä, jotka oli rehtiä, kivoja lottia, mutta ykskin sitten rakastu. Ja mä mietin, et miten mä oisin saanu hänelle sanottua, et älä ota sitä vakavasti, et ei hän nyt

tarkota niin. Että kato, kun siinä oli vielä se, et kun ne oli maalta kotosin, niin upseeri oli niinku herra. Ja oli vähän tämmöstä nöyryyttä, oli [ikään kuin parempaa väkeä]. Ja sen takia mulla vähän harmitti kans, kun upseerit käytti aina keittiön ovea, tulivat kanttiiniin keittiön kautta ja niillä ei ollu semmosta [nöyryyttä]. Et mä muistan, et joskus sanoin vaan, että poikienki takia, niin pitäis tulla sieltä vaan mistä tullaan. Et oli pikkusen tämmöstä. Ja mähän olin niinku päättäny, vaikke mulle huonosti [kävi] sillä lailla, että ihan siinä [jatkosodan] lopussa tapasin tulevan mieheni [mies oli upseeri, autokomppanian päällikkö]. Mä olin niinku päättäny, et mulla on päiväkirjoissaki, et mä en ensinkään juttele sen enempää näitten nuorten upseerien kanssa, että vähän tietää niitten metkut.

Myös toinen haastateltavani, kauhavalainen lääkintälotta Katri, kertoo seurustelun olleen ikään kuin kielletty lotilta. Katrin tuttavuus Karhumäen sotasairaalassa 1943 yllättää. Ujonoloinen tuhkarakkopotilas oli jo tuolloin legendaarisena sotasankarina tunnettu Mannerheim-ristin ritari Lauri Törni!⁴⁵ Katri muistelee ensikohtaamistaan Törnin kanssa seuraavasti:

Ja tosiaan hän oli mun veljeni kanssa ollu jollain samalla kurssilla. Ja sen takia hän sitten, kun mä ensimmäisen kerran menin sisäänki [potilashuoneeseen], niin se aivan punastu. No, sitten kun nimi oli selvillä, se sitten rupes kyselemään, että onko mulla sen ja sen nimistä veljeä, niin olihan mulla. Ja siitä se sitten rupes tavallansa niinku pitämään huolta. Mä kun olin kans vielä aika nuori kaveri.

Törni ja lotta ystävästyivät, ja toivuttuaan Törni vei Katria muun muassa Karhumäen vesitorniin ja luonnonpuistoon, aseveli-iltaan ja nyrkkeilyotteluun. Sissiretkiltä palatessaan Törni tuli aina sairaalaan Katria tervehtimään ja pyytämään ulos:

Oli se kyllä mahottoman rohkea ja aina mä kyllä aattelin, että ei se kyllä koskaan takas tuu, kun se kerto, että mitä se taas oli tehny. Tuli se vaan, ihme ja kumma! – – Hän tuli aina kyllä ja oikeen oli kivaa. Ja hän oli fiksu minusta. Joskus, kun mä olen lukenu näitä [Törnistä kirjoitettuja] kirjoja, niin sanotaan, että hän oli aika raaka. Mutta kyllä sitä vissin täyty ollaki, mutta mä en huomannu mitään sellasta. Mä en silloin muuten tienny, että hän oli mitenkään erityinen. Mut sitä mä aina ihmettelin, että kun hän odotti mua siellä [sairaalan] pihalla, niin kaikki ikkunat oli täynnä. Ja mä aina ihmettelin, että mitä ne tuijottaa, kun se odotti aina siinä niin kauan, että mä tuln, että se ei koskaan tullu sisälle.

Seurusteluksi Katri ei kuitenkaan suhdettaan Törniin miellä:

⁴⁵ Lauri Allan Törni (1919–1965) kohosi Suomessa kapteeniksi, Saksassa Hauptsturmfureriksi ja Yhdysvalloissa majuriksi. Palkittiin Suomessa Mannerheim-ristillä, Saksassa rautaristillä ja USA:ssa Bronze Starilla. Valittiin Suomen Sotilas -lehden äänestyksessä v. 2006 rohkeimmaksi Mannerheim-ristin ritariksi. (Iltalehti 2006.)

En seurustellu, mitä nyt olin sitten sen Törnin kanssa vähän, mutta se ei ollu niin, se oli vaan suurta kaveruutta. Sitä ei seurusteltu sillä tavalla ollenkaan. Eikä sodassa, se oli vähän niinku lotiltakin tavallansa kielletty. Ei saanu kenenkään kans oikeen ruveta.

Poikkeuksen seurustelun ongelmallisuuteen ja kihlautuneiden kotiin lähettämisen käytäntöön tuo kuitenkin erään emäntänä rakennus- ja linnoituspataljoonassa Itä-Karjalassa toimineen lotan kertomus:

Minä tapasin mieheni samassa pataljoonassa. Siinä oli vähän pulmia, kun en olis saanu olla samassa pataljoonassa. Rajatoimisto olis eristänyt minut toiseen pataljoonaan, mutta komentaja ei tykännyt tästä. (Haavikko 1994, 128.)

Tälle lotalle annettiinkin ymmärtävän komentajan alaisena harvinainen vapaus seurustella sota-oloissa, joskin asiaa lienee edesauttanut se, että pariskunta oli pian menossa naimisiin:

Ja niinhän me saimme olla yhdessä koko ajan. Me käytiin vihillä ja tultiin taas takas. Ja kun sitä kesti niin kauan, niin minun poikanikin oli yhtä aikaa siellä. Minä läksin siviiliin vasta, kun se syntyi keväällä neljäkymmentäneljä. Sitten alkoivat ne siviilitaistelut. Taistelut asunnoista ja kengistä. (Haavikko 1994, 128.)

8.2.2 Voimistunut rakkauden kaipuu

Sotaoloissa kaivattiin usein rauhan olojakin kipeämmin läheisyyttä, ihmistä, jolle uskoutua ja jonka kanssa jakaa ilot ja surut. Jotain ystävyyttä suurempaa: rakkautta; lohtua, lämpöä ja turvallisuutta vastapainoksi sodan ankaruudelle. Suurta rakkauden kaipuuta selittää osaltaan traumakokemusta läpikäyvän voimistunut läheisyyden tarve. Kosketuksella voi selittää välittämistä ja jakamista paljon aidommin ja tehokkaammin kuin sanoilla (Saari 2003, 146–147). Kollektiivisesta rakkauden kaipuusta kertoo myös sota-ajan viihteen romantisoituminen. Sota-ajan viihdettä tutkineen Maarit Niiniluodon (1994) mukaan juuri ”rakkaus oli koko toisen maailmansodan aikaisen elokuvan suurin kertomus”. Esimerkiksi ohjaaja Anatole Litvak kirjoitti *Elokuva-Aitta* -lehdessä seuraavaa: ”Enemmän suudelmia filmeihin... Kun ihmiset ovat väsyneet traagisiin sotauutisiin, he haluavat unohtaa itsensä ja etsivät unohdusta rakkaudesta – sekä oikeassa elämässä että elokuvassa.” (Mt., 73.)

Rakkautta laajalti tutkinut professori Kaarina Määttä (2000) on todennut rakkauden olevan kaikkein arvokkainta juuri ”arjessa, työn uuvuttamina ja

väsyyksensä hetkinä” (Mt., 42). Rakkauden voima piilee sen kyvyssä ”karkottaa eristäytymisen ja yksinäisyyden ja tuottaa eheyden ja turvallisuuden kokemuksen” (Määttä 1999, 17). Monella lotalla olikin sota-aikana voimistunut ”rakastumisvalmius”, toive tulla rakastetuksi ja olla rakastettu (ks. Määttä 1999, 116). Rakastumisvalmiutta kuvaa hyvin 22-vuotiaan ilmavalvontalotta Melton (1985) päiväkirjateksti Lieksasta 15.11.1942:

Rakkaus! Lienenkö sitä koskaan todella saanut osakseni – äidin rakkautta lukuunottamatta. Tosin vanhan, nyt niin yksinäisen äidin rakkaus lämmittää yhä mieltä. Mutta syvää, voimakasta miehen rakkautta, sellaista, josta romaaneissa puhutaan, en tiedä saaneeni osakseni. Eikö minulla ole todellakaan onnea rakkaudessa? Ainoa selitys on, ettei se oikea ole vielä ilmestynyt elämääni. – – Nyt voin vain toivoa, että Rakkaus isolla alkukirjaimella astuu joskus minunkin elämääni. Mitä pikimmin, sen parempi! (Mt., 159.)



Lottamorsiamia-palsta *Lotta Svärd* -lehdessä 5–6/1944

8.2.3 Salamakihlaukset ja naimisiinmenokuume

Lähes jokaisella haastateltavallani oli sota-aikana kevyitä ihastumisia, mutta myös vakavampia rakkaussuhteita. Löysipä kymmenkunta heistä tulevan aviopuolisonsakin sodasta. Haastateltavistani neljä myös avioitui sota-aikana. Avioliiton tuoma turvallisuus korostui epävarmoina aikoina. Helsinkiläisen lääkintälotta Heidi Ekmanin (nimi muutettu) sanoin ”salamakihlaukset” ja ”naimisiinmenokuume” olivat sotavuosina yleisiä. Ekman työskenteli keväällä 1942 Yleisradiossa kirjeenvaihtajana ja kertoo lähes kaikkien palkkarahojen kuluneen ystävien kihla- ja häälahjoihin. (Koivisto 1983, 222, 228, 255.) Myös

kirjailija Helmi Krohnin (kirjailija Aino Kallaksen sisar) tyttären Annikki Setälän ja Kemi-yhtiön johtajana toimineen, ”Lapin keisariksi” kutsutun Jarl Sundqvistin tytär Anna-Liisa kihlautui ja avioitui salamavauhtia sota-aikana. Ilmavalvontalottana Rovaniemellä toiminut Anna-Liisa tapasi tulevan aviomiehensä, oululaisen juristin Eero Ahmavaaran, helmikuussa 1943. Näin hän muistelee ajan henkeä:

Se oli sota-aikaa, vauhti oli kovaa: tapasimme muutamana päivänä, kirjoittelimme, maaliskuun lopussa vietettiin Rovaniemellä kihlajaiset, heinäkuun lopussa häät (Rekola 1997, 234–235). Ennuste oli kohtalainen, vaikka naimisiinmeno tapahtui tietysti liian nopeasti. 'Robkeutta!' sanoin itselleni, niin kuin olen monessa elämäni mutkassa saanut sanoa. 'Robkeutta!' Mieluummin lapsia Suomelle kuin typeriltä tuntuvia opintoja. Tällainen oli meidän, dramaattisesti ilmaistuna meidän 'piikkilankaan takertuneen sukupolven' kohtalo. Menimme naimisiin sota-aikana, naiset yleensä ilman ammattitaitoa, saimme noin kolme lasta – isänmaa tarvitsi heitä. Näin syntyi suuri ikäluokka ja useille tuli jossain vaiheessa aviollisia ongelmia. (Rekola 1997, 236–237.)

Anna-Liisan ja Eeron avioliitto kuitenkin kesti ja he pysyivät yhdessä aina miehen sairaskohtauksesta johtavaan kuolemaan vuonna 1961. Sota-aikana sosiaalisten tarpeiden, kuten tässä rakkauden kaipuun, ohella korostui myös tarve olla hyödyksi. Anna-Liisalle yliopisto-opinnot Helsingissä eivät epävakaana aikana tuoneet tarpeeksi merkityksellisyyden tunnetta. Lisäksi yliopistot olivat sota-aikana aika-ajoin kiinni. Hän olisi tahtonut rintamalle lotaksi tai työpalveluleirille, mutta dominoivat vanhemmat eivät päästäneet. (Rekola 1997, 234, 287.) Sota-aikana rintamakomennus ja avioliitto näyttäytyivätkin lotille vapauden ja itsemääräämisoikeuden konteksteina. Opinnot eivät isänmaallisen työn lailla tuottaneet tyydytystä ja opiskelija oli myös usein taloudellisesti kiinni kodissaan. Lottatyön lailla vaimous ja äitiys miellettiin vahvasti isänmaallisiksi tehtäviksi.

Naisten sotakokemuksia tutkinut Tiina Ohanwe (1993) arvelee, että sota-ajan ”naimisiinmenokuumeen” taustalla oli ajatus siitä, että sen uskottiin helpottavan erossaolon aikaa ja vähentävän uskottomuutta tai ainakin sen pelkoa pitkien erojen aikana (Mt., 317). Myös Määtän (2000) tutkimus tukee parisuhteen positiivisia vaikutuksia selviytymiselle. Kriisitilanteessa kumppanin antama emotionaalinen tuki voi toimia suojelevana ”kilpenä stressiä vastaan”. (Mt., 61.) Aina avioituminen sota-aikana ei kuitenkaan näyttäydy positiivisessa valossa, sillä naimisiin saatettiin mennä hyvinkin aikaisin. Muonituslotta Kaija Seikkulan (2004) sisko Katrimaria esimerkiksi

vihittiin vasta 16-vuotiaana lokakuussa 1941. Lupaa presidentiltä ei tuolloin tarvittu. Seikkula kuvailee tapausta seuraavasti:

Mikään ilonpäivä se ei ollut. Mustiin pukeutunut lapsimorsian tiesi, että samana päivänä vietettiin toisenlaista juhlaa jossakin muualla. Samana päivänä siunattiin haudan lepoon muuan Antero, vapaaehtoisena vartiointitehtävissä Viipurin lähistöllä kaatunut kaunis serkkupoikamme Kannakselta. Molemmat kuusitoistavuotiaita vielä tämän lokakuun alussa. Katrimaria ja Antero. (Mt., 19.)

On myös huomioitava, ettei suhteiden syntymiselle runsaan työnteon ja kiireen alaisena jäänyt aina edes aikaa (ks. esim. Alhainen 2004, 125). Tätä mieltä olivat myös rovaniemeläishaastateltavani Vuokko ja Iida. Vuokko toimi Karhumäessä paitsi toimistolottana myös näyttelijänä kaupungin rintamateatterissa, joka vei kaiken vapaa-ajan:

Mutta suoraan sanottuna, että ei tule kuulonkaan [seurustelu]. Meillä oli tiukat säännöt. Eikä se kiinnostanukaan. En mie tiää siitä asiasta [muiden lottien seurustelusta]. Kyllä kai niillä oli [lotilla suhteita miesten kanssa], mutta kun mie olin nimittäin aina teatterissa. Että mie en ollu missään tekemisissä näitten lottien kanssa, en missään tekemisissä. Totta kai niillä on ollu, on kai ne [olleet suhteessa], mutta ei siitä puhuttu. Eikä mulla kiinnostanu. Herranen aika, mitä mie, jos nyt löytää ystävän sieltä, niin sen kun! Olishan sieltä ystäviä saanu ja kavereita, jos ois viittiny, mutta mitäs ihmettä sillä siellä teki, ei siellä ollu aikaa. Ei mulla ainakaan ollu aikaa. Sitä paitti miten semmosessa tilanteessa voi ruveta mitään tuommosta vakavampaa suhdetta alkaa kehittää, kun se on sota!

Myös muonituslotta Iida omistautui Vuokon lailla sotavuosina pelkästään työnteolle.

8.3 Kokemattomuus sukupuolisuhhteissa – ”Olimme lapsellisempia kuin nykynuoret”

8.3.1 Viktoriaanisten äitien ja romanttisen kirjallisuuden kasvatit

Lottien sodan aikaiset suhteet näyttävät tutkimusaineistoni valossa jääneen useimmiten viattomaksi toveruudeksi. Lotat kertovat olleen hyvin lapsellisia ikäisekseen etenkin rakkausasioissa. Kyllikki Villa (2006) kertoo lotta-aikaansa käsittelevän teoksensa esipuheessa:

Tytön [Villan lempinimi sodassa] kirjeistä näkyy, että olimme myös lapsellisempia kuin nykynuoret, kehityimme hitaammin; laillisesti täysi-ikäisiksi tultiin vasta 21-vuotiaana (Mt., 13).

”Viktoriaanisten äitien ja romanttisen kirjallisuuden kasvattamina” tytöillä oli ”kokonaisvaltaisen rakkauden kuvitelma”. ”Voidaan sanoa, että olimme estoisia”, Villa kuvailee. Hän ei olisi ilman sota-ajan kirjeidensä ja päiväkirjamerkintöjensä lukemista uskonut miten pitkään sota-aikana teititeltiin. (Mt. 12–13, ks. myös Melto & Castrén 1985, 172, 174, 177–178, 190; Haavikko 1994, 164.) Myös haastateltavani muistelevat ihmetellen sota-ajan muodollista teitittelykäytäntöä. Esimerkiksi helsinkiläinen toimistolotta Gunilla yllättyi Villan lailla lukiessaan myöhemmällä iällään sota-ajan kirjeitä. Hän oli tutustunut sota-aikana Hämeen Rakuunarykmentin (HRR) komentajan, everstiluutnantti Carl-Gustaf Wahrenin, niin ikään HRR:n riveissä komppanian päällikkönä palvelleeseen poikaan, Michael Wahreniin, ja viettänyt aikaa tämän kanssa. Huvittuneena Gunilla kertoo:

Mä sain, löysin hänen kirjeensä [Michael Wahrenin] tässä joku päivä. Ja se oli kirjoitettu vuonna 43 ja kuvitteli, hän teitittelee minua! Ja me oltiin upseerien pentuja, etten edes minä ymmärtänyt sanoa, att nu säger vi... Ja hän alottaa vaan näin, et förlåt att jag använder, att jag skriver till er med Gunilla. – – Niin on se hassua että!

Michael Wahrenin sota ja nuori elämä päättyi vain 21-vuotiaana Ilomantsin torjuntataisteluissa kesällä 1944. Hän oli myös edellä mainitun Ilmo Haarion kadettivelji sota-ajan viimeisenä valmistuneelta 27. kadettikurssilta.

Myös Hilja Ilona Melton (1985) sota-ajan päiväkirja heijastelee lottien pidättyväistä sukupuolimoraalia, josta esimerkkinä ovat seuraavat pitkähköt otteet. Jatkosodan alussa 20-vuotiaan Melton 19-vuotias lottaystävä Anja Castrén uskoutui heänelle, että oli seurustellut jo kolme vuotta luokkatoverinsa kanssa, mutta suhde oli edelleen ”suukkotasolla”:

Olemme viime aikoina olosuhteiden pakosta tavanneet harvemmin, mutta kirjoitamme abkerasti. Hän oli ensimmäinen poika, joka suuteli minua. Se oli silloin seitsemännellä luokalla järkyttävä kokemus. Minulta meni aikaa, ennenkuin hyväksyin suhteemme sille tasolle. Olin ollut siinä lapsellisessa uskossa, että ensimmäinen suukko kuuluu tulevalle aviomiehelle! Ehkä hän on tuleva mieheni, kuka tietää.

- *Entä nyt, millä tasolla seurustelunne nyt on?, kysyin minä [Melto] jännittyneenä.*
- *Ihan samalla suukkotasolla. En voisi kuvitellakaan meneväni pitemmälle vielä vuosiin, kertoi Anja avomielisesti. (Mt., 31.)*

Melto (1985) itse häpeili omaa kokemushistoriaansa. Hänen oli hankala kertoa parhaalle lottaystävälleen Castrénillekin, että hän oli kokenut enemmän välirauhan kesänä 1940 toimiessaan sotilaskotisisarena Utin harjoituskeskuksessa. Pitkä ja hoikka vänrikki, johon Melto oli ihastunut, oli ollut kiihkeä eikä hän jaksanut vastustaa tämän hyväilyjä:

Hän oli jo 24-vuotias mies, päämäärästään tietoinen. Minä koulutyttö, nuori ja kokematon, ensi kertaa rakastunut. Yht'äkkiä hän sulki minut syliinsä ja piti kuin pihdeissä. Koetin sanoa:

- Älä Antti, minuun sattuu. Päästä irti!

Mutta hän ei päästänyt, vaan pakotti minut korsun lavitsalle allensa. Kaikki tapahtui nopeasti. Kun en muutakaan voinut, vastenmielisesti annoin hänen hyväilyjensä tapahtua. Kun se oli ohi, juoksin pois korsusta. — —

- Sinun ei olisi pitänyt kohdella minua noin, sanoin hänelle itku kurkussa.

- En pidä sinusta tuollaisena, sanoin.

- Anna anteeksi, en pystynyt hillitsemään itseäni. Olit niin suloinen istuessasi lähelläni korsussa sadepisaroiita hiuksillasi. Ymmärrän nyt, että järkytin sinua eikä minun olisi pitänyt tehdä sitä. Ethän ole minulle vihainen?

En niinkään vihainen kuin järkyttynyt. (Mt., 133–134.)

Yhteydenpito vänrikkiin jäi tämän lähdettyä lomalle ja Melton jatkaessa lukio-opintojaan. Lotta ei kuitenkaan voinut unohtaa miestä. Kun he vasta lähes neljän vuoden kuluttua keväällä 1944 Helsingissä kohtasivat sattuman kautta uudelleen, ei tunne ollut kadonnut. Kohtaaminen tuntui kohtalomaiselta ja epätodelliselta. Lotta ja tuolloin kapteeniksi ylennetty Antti viettivät onnentäyteisen, unohtumattoman loman yhdessä. Melto kertoi helsinkiläistädilleen lähtevänsä kotiin Kuopioon, mutta menikin Antin luo Töölöön. Lotan tietämättömyyttä sukupuoliasioissa osoittaa kuitenkin se, ettei hän edes muistanut, että voisi tulla raskaaksi. Vasta kolmen kuukauden jälkeen lomasta Melto kirjoitti päiväkirjaansa:

En silloin Helsingissä Antin kanssa koskaan ajatellut, että ihanista, yhteisistä hetkistämme voisin tulla raskaaksi. Jälkeenpäin toivoin niin tapahtuneen. Mutta niin ei käynyt. Olisin ollut valmis Antin lapselle. (Mt., 263.)

Lotan ja upseerin kohtalomainen kohtaaminen jäi kuitenkin heidän viimeiseksi. Niin myös mies Lotalle sota-ajan ainoaksi sukupuolisuhteeksi. Loman jälkeen Antti lähti suoraan Kannakselle, josta Neuvostoliiton suurhyökkäys jyrähti käyntiin kesäkuun alussa. Heinäkuussa Melto sai takaisin

miehelle lähettämänsä kirjeen. Kirjekuoreen oli vieraalla käsialalla kirjoitettu musertava viesti: ”Kaatunut. Palautetaan lähettäjälle”. (Mt., 265.) Kun lottaystävykset Melto ja Castrén jatkosodan päätyttyä ja pitkän erossaolon jälkeen syyskuussa 1944 vaihtoivat vihdoin kuulumisia, kertoi Melto sukupuolisuhteestaan Antin kanssa: ”Olin onnellinen siitä, että olin saanut kuulua hänelle ne hetket, jotka saimme viettää toistemme kanssa.” Castrén puolestaan totesi ”jurraavansa yhä entisellä suukkotasolla”: ”Kohdalleni ei ole tullut sellaista suurta tunnetta, joka olisi johtanut muuhun, vaikka ihastuksia onkin ollut.” (Mt., 271.) Melton ja Castrénin kertomusten valossa lottien sota-aikainen sukupuolimoraali näyttää määräytyneen siten, että sukupuolisuhteeseen voitiin ryhtyä vain, mikäli tunne oli tarpeeksi vahva ja rakkauden kohde tuntui oikealta. Moraali ei kuitenkaan ollut yhtä korkea kaikilla lotilla, kuten esimerkiksi erotettujen lottien kohdalla on tullut ilmi. Toisilla se puolestaan oli vielä korkeampi, ja perinteisen kristillisen opin mukaisesti seksin nähtiin kuuluvan vain avioliittoon.

8.3.2 ”Ihastuksesta toiseen hypähtelevä nuoren tytön tunnetila”

Sota-aikana siis ihastuttiin ja rakastuttiin helposti tiukasta järjestökurista huolimatta. Ihastuksen kohteet vaihtuivat monella nuorella lotalla tiheään. Kanttiinilotta Pirkko Huuskonen (1999) esimerkiksi kertoo: ”Minä en tuohon aikaan ymmärtänyt mitä rakkaus on. Olin ihastunut yhteen tänään, toiseen huomenna. Mutta mitään vakavaa tunnetta minulla ei ollut.” (Mt., 88; ks. myös 11.) Huuskosen lailla nuorina sotaan lähteneet haastateltavani, rovaniemeläislotat Kerttu ja Elli, ihastuivat sota-aikana tämän tästä. Ilmavalvontalotta Elli oli kirjeenvaihdossa peräti yhdeksän tuntemattoman sotilaan kanssa: ”Mie vain rasvasin aina. Lehistä mie sain niitä kirjeenvaihtokavereita”, hän nauraa. Ellin lailla ilmavalvontalottana toiminut Kerttu oli sotilaiden suosiossa. Pilke silmäkulmassa hän kertoo:

*Siellä piti olla sellaset pehmeät retkut päällä [Rovaniemen Pöyliövaaran ilmavalvontatornissa talvisodassa] ja sitten me laskettiin aina alas ja hurautettiin. Ja niiden poikien kans piti tapella, ku aina oli joku poika siellä kaverina. Nii piti ruveta tappeleen, että ruvetaanpa tappeleen, että tulee hiki! [*naurua*] Mie olin tietysti semmonen vähän poikamainen, että olin aina niiden kans siellä. – – Paatenessakin [jatkosodassa lääkintälottakomennuksella] ne tykkäs aina ne miehet minusta, jotka kuletti niitä kuolleitakin minusta. Mie aina jotaki tinkasin, että mie en läbe mihinkään, nii se [yksikin] otti kiinni ja nakkas minut sinne järveen vaatteet päällä.*

Kevyet ihastumiset saattoivatkin edistää sodassa selviytymistä. Tästä kertoo myös muonituslotta Kaija Seikkula (2004). Kesällä 1942 hän ihastui Karhumäessä komeaan Kaukoon, joka sitten pyysi lottaa kanssaan kirkkokonserttiin. Kun Kauko konsertin jälkeen kertoi kuitenkin menevänsä yöksi Karhumäen Lotta-hotelliin, oli Seikkula mustasukkainen, sillä hän tiesi hotellissa asuvan kauniin lotta Sina Sumkinin:

Siis Lotta-hotelliin, mutta menköön. Onhan minulla Eikka, se Virtanen, yhdeksäntoista, Rajatoimiston pomojen autonkuljettaja, johon myös Sina on ihastunut. On Antti, Kalevi ja Pentti-nimisiä kolme. Mukavia poikia kaikki, kyllähän ne aina yhden Kaukon korvaavat. Näin lohduitin itseäni, mutta aivan turhaa oli pelkoni: Jo aamulla Kauko soitti. Kertoi, mistä kaikesta hän tykkää: laulusta, riisipuurosta ja kolmanneksi minusta. Että sellaista se oli, se meidän sukupolvemme kohtaloksi sattunut harmaa nuoruus. Eikä tämä ihastuksesta toiseen hypähtelevä nuoren tytön tunnetila ollut mitään kevytmielistä haihattelua. Päinvastoin. Se saattoi jopa olla jonkinlainen suojakeino idän vaaroja vastaan. Arvattavasti olisi ollut paljon vaarallisempaa se, että olisi vain yhteen rakastunut, se olisi saattanut tehdä rakastuneen tyttölapsen sokeaksi kaikelle muulle. Siispä mitään merkittävää ei tällaisessa häilyvässä tunneallokossa tapahtunut, se piti uneksijan maankamaralla. Mitä tapahtui, se tapahtui vain uneksijan omassa päässä. Houreita ja haaveita, sellaisenaan ne auttoivat kestäämään sodan angeden ja sen mukanaan tuoman raskaan arkipäivän. (Mt., 34–35.)

”Ihastuksesta toiseen hypähtelevä tunnetila” kevensi sodan ankaruutta, mutta samalla se osoittaa myös nuoruuden kypsymättömyyttä. Ei osattu vielä kantaa vastuuta tunteista ja niiden seurauksista (ks. myös Seikkula 2004, 42, 45, 49, 51).

8.3.3 Ujostelu potilaiden hoidossa – ”Kyllä siinä lottaparan kädet vapisivat”

Lottien kokemattomuutta sukupuolisuhteissa osoittaa myös heidän hämmennyksensä heidän joutuessa suorittamaan miesten intiimihoitoa (ks. esim. Koivisto 1983, 48). Haastateltavistanikin lääkintälotat Kerttu, Briitta ja Eevi kertoivat alkuvaikeuksistaan miespotilaiden kanssa. Kerttu kuvailee 18-vuotiaan lotan totuttelemista lääkintätyöhön kesällä 1941 sotasairaalassa Sallassa, jossa oli sekä suomalaisia että saksalaisia sotilaita:

Ja yötä päivää melkein sellanen jyrämä päällä ja otettiin vastaan niitä [haavoittuneita]. Ja ensi kerralla mulla tuli semmonen homma, että ku oli oikein vaikiasti [haavoittunut] pieni mies, ja

sitä ois pitäny auttaa, että se saa pissata ja muuta. Nii mie lähin kiertämään sitä huonetta, mökkiä. Ja se [hoitaja], että mihin se jäi, tyttö, ku se ei tulekaan auttamaan häntä. Mie sanoin sille isommalle naiselle, joka siinä oli, että mene sie sitä kattomaan, ku mie en nyt uskalla mennä sitä laittamaan, ku en ikinä ollu vissin miestä kattonukaan! Se oli minulle semmonen ensimmäinen paikka, mutta kyllä mie siihen kasvoin sitten.

Toinen rovaniemeläislotta, jo 28-vuotias Briitta, koki vastaavan tilanteen yhtä hankalaksi ja noloksi samoihin aikoihin Kemin sotasairaalassa. Huvittuneena hän kertoo:

*Mutta siinä kävikä niin hullusti, että siellä Kemin ammattikoululla oli saksalaisten haavoittuneiden huone ja siellä niitä hoidettiin. Ja ne johtajalotat, joilleka mie olin ilmottautunu, ottivat sitten minut ja lähtivät viemään sinne huoneeseen. Ja sieltä kuulu niin kauhian surkia valituksen ääni, kun ne oli päähän haavottuneita ne miehet. Ja minä rupesin itkemään! [*naurua*] Ja ne huomaa ne lotat, että ei minusta oo siihen hommaan. No, sitten minut pantiin suomalaiselle osastolle, jossa ei ollu niin sairaita. Yksi Kaipio-niminen sotamies siellä oli. Ainoa, joka oli vuoteeseen sidottu. Se ei pystyny kävelemään. Joo, mutta ensimmäinen työ, joka ois tullu sillä osastolla, oli peräruiskeen antaminen sotilaille. Ja minä olin ujo nuori tyttö. Ja se oli minusta niin hirviä asia. Se oli niin hirviä asia, että minä karkasin enkä kerta kaikkiaan menny sinne. Sitten joku toinen lotta joutu menemään minun tilalle sinne. Ja sitten, kun se tuli, se oli niin vihanen mulle ja sano, että hän on nyt haukkunu minut siinä koko huoneessa niin pahaksi, että kaikki sotilaat siellä vihaavat minua. [*naurua*] Mutta ei ne nyt kuitenkaan. No, kyllä minä jatkoin sitten ja karaistuini niin, että pystyin. Kolme kertaa oli yhtenäki kertana miehiltä pylly pestävä, kyllä mie karaistuini sitten.*

Kertun lääkintälottatoverille, 19-vuotiaalle Anna Luodolle (1992), ei miesten intiimihoito hänen kokemattomuudestaan huolimatta tuottanut kuitenkaan ongelmia:

Sitä minä itsekin ihmettelin, että miesten intiimihoito ei tuottanut minulle, kokemattomalle maalaistytölle, mitään vaikeuksia. Katsoin aluksi toisilta mallia, sitten nekin työt luontuivat itsestään. Olisihan se ollut pulmallista poikaraukalle, jos olisin siinä ruvennut punastelemaan ja häpeilemään. Olin kai alalle luotu.

Luoto kuitenkin huomioi, ettei toimenpide sujunut kaikilta yhtä luontevasti. Hän kertoo osastolla toimineesta vanhemmasta lotasta, ”jonka sanottiin olevan oikein maisteri, papin tytär.” Osaston hoitajan käskiessä lottaa suorittamaan erään potilaan alapesun, oli lotta kauhuissaan: ”Minä en voi’, hän vaikeroi. ’Te pesette’, se kuuluu lääkintälotan työhön. ’Ei ei, se on mahdotonta’, vastusti tyttö kauhuissaan.” Onneton opetettava punasteli ja uskalsi tuskin katsoakaan, kun osastonhoitaja kädestä pitäen opetti lottaa

työhön: ”Hän oli hyvä ja tunnollinen lotta, mutta häntä kauhistutti tarttua miespotilaaseen. Pian hän katosikin joukostamme, hakeutui varmaankin toisiin tehtäviin”, Luoto kertoo. (Mt., 36–37.)

Huvittava yhteensattuma on, että Luodon kertomuksen punasteleva maisterislottaparka on mitä todennäköisimmin haastateltavani Briitta! Niin yhteensopiva Briittan tarina on Luodon kertomuksen kanssa. Myös yksityiskohdat täsmäävät. Aika ja paikka ovat samat: kesä 1941 ja Kemin ammattikoululla toiminut sotasairaala. Briitta myös oli papin tytär ja jo valmis opettaja. Hän myös mainitsi haastattelussa Luodon osastolla olleen Antti Kaipio-nimisen vuodepotilaan, joten lotat ovat olleet samalla osastolla töissä. Näin ollen Luodon lottamuistelmissa sivutaan paitsi haastateltavani Kertun, myös Briittan tarinaa.

Sotilaita huvitti lapsellisten ja kokemattomien lottien toiminta. Peräruiskeen tai ”kuikan” antamista seurasikin usein utelias ja huvittunut potilasyleisö. Talvisodassa Kokkolan sotavankisairaalassa 21-vuotiaana lääkintälottanana toiminut haastateltavani Eevi kertoo tästä seuraavaa:

Jokainen lotta joutui myös yöpävystäjäksi. Tehtäviin kuului muun muassa kierrellä potilashuoneissa. Jotakin janotti, toinen tarvitsi ”kuikkaa”. Kyllä siinä lottaparan kädet vapisivat, kun ensi kerran joutui avustamaan potilasta, jonka molemmat kädet olivat kääreissä. Viltin alta kurkisteli joita riitti todistamaan tapahtumaa.

Toisaalta oli myös paljon kokemattomia nuoria sotilaita, joita ujostutti yhtäläillä intiimihoitoa suorittavan lotan edessä (ks. esim. Koivisto 1983, 48).

8.4 Haaveet kantavat – ”Sinä kuutamotyttöni, kuun hopeaa hiuksillasi”

Näre (2008b) muistuttaa, että siinä missä kuolemanvaara sai toiset etsimään suhdetta kuin viimeistä päivää kokeakseen suuren rakkauden ennen kuolemaa, sai se toiset pelossaan vetäytymään. Pelko kumppanin tai omasta kuolemasta saattoi nostattaa toisissa halun olla sitoutumatta suojellakseen itseään ja toista menetyksen aiheuttamala tuskalta. (Mt., 336.) Lottien sukupuolisuhteet jäivätkin usein kevyiden ihastumisten ohella haavekuviksi. Myös päiväunelmointi auttoi jaksamaan sotaoloissa. Viihdeteollisuus osasi

hyödyntää tätä ja sota-aika synnytti ennen näkemättömän määrän romanttisia ja unelmia ruokkivia elokuvia, radio-ohjelmia, teatteriesityksiä, lehtiä ja kirjallisuutta. (Skog 1995, 200). Jo ennen sotavuosia 1920-luvulta alkaen romanttiset elokuvat olivat nuorten naisten suuressa suosiossa. Moni lotta kasvoi elokuvien ja glamourtähtien lumemaailmassa. Esimerkiksi rovaniemeläiset lottina toimineet lappilaiskirjailijat Annikki Kariniemi ja Anna-Liisa Rekola (ent. Ahmavaara, s. Sundqvist) kertovat filmitähtien palvonnasta ja elokuvien ihanuudesta. Filmitähtien kuvien keräily ja vaihtaminen oli yleistä nuorten keskuudessa. Greta Garbo ja Marlene Dietrich olivat suurimmat suosikit ja jakoivat ystäväpiirin Dietrich- ja Garbo-leireihin. (Kontio 117–123; Rekola 1997, 218, 220.) ”Elokuvat olivat elämän ainoa valopilkku ja niiden kautta näki toisenlaisen maailman”, muistelee Rekola (1997) ja jatkaa:

Me, eli tytöt, joiden koulunkäynnin talvisota lopetti, elimme romanttisissa kuvitelmissa rakkaudesta ja avioliitosta. Missähän määrin romaanit ja elokuvat olivat ihanteemme muokkaajia? Se olisi kiinnostava aihe tutkia. (Mt., 218, 220.)

Nuoruuden kypsymättömyyttä ja filmitähtihaaveita kuvastavat myös lotta Aune Ahteen (2007) muistelmat:

Ainakin minä olin vielä uskomattoman lapsellinen, vaikka täytinkin Viipurissa 20 vuotta. Tauno Palo oli miesihanteeni, kouluaikana leikkelin hänen kuviaan lehdistä ja liimasin albumiin. Jatkosodan aikana hän tuli viihdytyskiertueella Viipuriin ja minä tietysti hyökkäsin katsomaan. Pettymys oli hirveä. Tämä Tauno Palo oli aivan eri mies kuin albumikuvieni tummakulmainen, välkkyväsilmainen tsaarin upseeri. Tällä Tauno Palolla oli ruttuiset housut ja kamalat jalkineet ja muutenkin hän oli hieman reissussa räjähtänyt. Siihen ihanteeni romahti. Tämän kerron vain osoituksena siitä, minkälaisia pikkutyttöjä me kuitenkin sisimmässämme olimme. Tavallaan siitä oli apuakin, ei esimerkiksi ymmärtänyt pelätä henkensä puolesta. Nykyinen mieheni oli komppaniapäällikkönä lähellä Viipuria ja siellä me tutustuimme, muttei hän silloin yhtään sykähdyttänyt. Meidän lottien yhteinen kiinnostuksen kohde oli muonitusmies, jota me kovin innokkaasti kahvitettiin. Hän nimittäin toi joskus marmeladia, joka oli silloin kovin yllleistä. Ja paljon tärkeämpää kuin joku aineeton romanssi. (Mt.)

Yhteisten pilvilinnojen rakentaminen saattoi olla myös yhteisöllisyyttä lisäävä tekijä. Villan (2006) kirjeissä tämä tulee ihastuttavasti ilmi. Kirjeessä äidilleen Lieksasta 18.12.1941 välittyä paitsi haaveiden tarjoama suloinen todellisuuspako, myös Suur-Suomi-hehku ja Karjalan ihannoiti. Jatkosodan hyökkäysvaihe oli juuri päättynyt ja suomalaiset vallanneet takaisin paitsi

talvisodassa menetetyt alueet myös edenneet pitkälle Itä-Karjalaan, Syvärille ja Ääniselle saakka:

Vähän ennen kymmentä otettiin ”perbesuuhku”. Sitten yöpaidat ylle, ja puhtaina, raikkaina ja suloisen raukeina painuimme petille traditionaalisessa järjestyksessä. Ja sitten alkoi kaikkein hauskin. Se alkoi siitä, että mitä mahdammme olla kymmenen vuoden kuluttua. Innostuimme unelmoimaan oikein lapsellisesti. Ei olisi uskonut, että on sota ja että olemme komennuksella olevia toimistolottia maailman idioottimaisimmassa laitoksessa. Loppujen lopuksi olin tunnin verran yksin äännessä sepittäen viehättävä tarinaa, johon tytöt lisäilivät yksityiskohtia. Alku oli se, että he yksimielisesti selittivät, että minusta tulee pappinrouva. Pappi on vaalea, tulisieläinen, kaunisääninen, intelligentti. Kaunis, valkoinen pappila on Vienan-Karjalassa järven rannalla. Eräänä päivänä joskus vuonna 1952, kesällä, tytöt tulevat vierailulle pappilaan. Peten [lottaYSTävä] mies on vuori-insinööri ja heillä on neljä villiä poikaa. He poikkevat pappilaan ollessaan, komealla Lincolnilla matkalla Kuolan kaivosalueelle. Nitän [toinen lottaYSTävä] mies on majuri, tumma ja hieno, aristokraattinen ja musikaalinen, sotilashallintoherrana jossain Poventsan seudulla, ja he tulevat ratsain mukanaan suuri schäfer. Hirveän tyylikäs ja hieno pari. Veeran [kolmas lottaYSTävä] mies on metsänhoitajana myös Karjalassa. He tulevat hienolla avoautolla, joille Veera aina seuraa miestään, housupukeisena, pörröpäisenä, räiskyvän reippaana ja hiukan tyrannisoivana.

Sitten vietimme pappilassa pari ihanaa päivää. Uimme, kalastimme, retkeilimme, ihailimme keskiyön aurinkoa tunturin laelta, vietimme sateisen illan pappilan salissa avotakan ääressä; Veera loikoi takan edessä karhunaljalla ja pappi ja majuri soittivat. Oli hyvin tunnelmallista; kerran vain pieni tähtisilmäinen tyttäreni pitkässä valkeassa yöpaidassa raotti ovea ja pyysi voileipää. (Myöhemmin minulla on kaksi poikaakin; toisesta tulee runoilija ja toisesta upseeri.) Sunnuntaiamuna sousimme tyynen järven yli kauniiseen, pieneen kirkkoon, kansa ihmetteli hienoja vieraita pappilan penkissä ja minä olin hyvin ylpeä mieheni kauniista messuäänestä. – Sopiviin paikkoihin sijoitimme tietysti vähänväliä herkullisia aterioita ja kahvihetkiä.

Koko tarina oli kiehtova ja olimme ihan sen lumoissa. Kello oli yksi kun lopetimme. Uni ei tahtonut tulla. (Mt., 91–92.)

Myös rakkauden muisto saattoi olla se, mikä antoi voimia jaksaa väsyttävää sotaa, jonka päättymisestä ei ollut tietoa. Natsien keskitysleirivankeja tutkinut ja leireiltä itse pelastunut itävaltalaispsykiatri Viktor E. Frankl (1978) onkin havainnut, että äärimmäisessä lohduttomuudessa, jossa ihminen ei voi ilmaista itseään positiivisen toiminnan avulla, kun ainoana saavutuksena on kärsimysten kestäminen, voi rakastetun kuvan ajattelu tuoda suuren lohdun ja täyttymyksen (Mt., 42). Rakkauden muiston merkitys selviytymiselle nousee keskeiseksi muonituslotta Seikkulan (2004) kertomuksessa. Terijoen ihastus Rolf jatkoi kirjeiden kirjoittelua, vaikka lotta oli jo kihlautunut

naapurinpojan kanssa. Kesän 1944 suurhyökkäyksen puhjettua mies kirjoitti lotalle raskaista menetyksistä ja tappioista huolimatta ihmeen toiveikkaana seuraavaa:

Sinä olet kotonasi ja minä täällä vieraalla paikkakunnalla. Kaikki liikkuu jälleen, paikat joissa olemme olleet, ovat nyt toisilla. Kaukana on Terijoki ja yhtä kaukana harmaa kaupunkimme Karhumäki, mutta en jaksa uskoa, että ne olisivat iäksi menneet. Sota vyöryy edes ja takaisin – ehkä jo huomenna on meidänkin vuoromme voittaa. Tulee mieleen Jääkärien marssi, sen viime säe. Se on meidän sukupolvemme uskontunnustus. Sinä kuutamotyttöni, kuun hopeaa hiuksillasi ja silmissäsi yön tummaa sineä, lehtikatoksen alla hiljalleen tummenevassa puistossa. Muistathan... Olen onnellinen, että omistan tämän muiston, se on usein auttanut minua ja antanut voimaa kestäämään tätä nykyisten päivien harmautta... (Mt., 53.)

Rolfin sinnikkyys sai lopulta Seikkulan purkamaan kihlauksensa kotikylän poikaan. Lottien lailla haaveet kantoivat myös sotilaita. Kirjeiden kirjoittamisesta Rolfin ja Seikkulan välillä tuli harrastus, joka jatkui vielä pitkään sodan jälkeenkin tuoden iloa ja voimia myös rauhan ajan arkeen. Kirjoittaminen yleensäkin oli molemmille selviytymiskeino. Kumpikin pyrki myös julkaisemaan omia tekstejään. Ystävyys syveni ja yhteinen unelma – ”Terijoki ja kuutamo ikuinen”, säilyi molempien mielessä aina Rolfin kuolemaan, vuoteen 1982 saakka. (Seikkula 2004, 92–95, 114.) Myös Seikkula on monen muun lotan lailla tulkinnut nuoruutensa päättyneen sotaan. Jotain jäi kokematta:

Unta ja unelmia, sitähän ne olivat Rolfin kirjeet. Sitä hänelle itselleen, mutta sitä myös tällaisten kirjeiden saajalle. Herkin nuoruus, se oli jäänyt kokematta. Olivatko nämä unet ikään kuin korvausta menetetyistä nuoruudesta. Niin voimakaina ne mieltä hallitsivat, että oli vaikea saada otetta oikeaan arkipäivään, jossa ei ollut sijaa unille eikä unelmille. (Mt., 76.)

Haaveet olivatkin monelle nuorelle lotalle pakokeino sodan tuomasta aikaisesta vastuusta ja velvollisuuksista kaivattuun ja menetetyksi koettuun, huolettomaan nuoruuteen.

8.5 Pettymykset rakkaudessa – ”Rakkauteen sisältyy myös paljon kärsimystä”

Rakastuminen ja suhteessa eläminen oli lotille sota-aikana vaikeaa tiukan kurin, pitkien välimatkojen ja harvojen kohtaamisten ohella erityisesti kuoleman läheisyyden takia. Siinä missä nämä tekijät toivat ihmisiä yhteen ja sitoivat heitä entistä tiiviimmin toisiinsa, ajoivat ne myös erilleen ja aiheuttivat paljon surua ja huolta. Esimerkiksi kemiläinen ilmavalvonta- ja kanttiinilotta Annikki Liakka oli kihlautunut vain muutama kuukausi ennen talvisotaa. Lotan veli oli kaatunut sodan alussa ja lotta pelkäsi nyt entistä enemmän rintamalla olevan kihlattunsa puolesta. Postikin tuntui kulkevan liian harvaan. Päiväkirjalleen hän purki sydäntään 27.2.1940 seuraavasti:

Minulla on ollut taas niin äärettömän vaikea olla. Sain kirjeen eilen, mutta se, että hän [kihlattu] antaa odottaa minun niin tavattomasti. Tuntuu, ettei löydä mitään ratkaisua. Elämä on niin raskasta sen tähden. Rakkauteen sisältyy myös paljon kärsimystä. – – En tiedä, tuntuu ihan sietämättömältä. Voi sitä Kullervo, kuinka paljon kärsimyksiä rakkaus häneen on minulle aina tuonut.

Liakan ja hänen kihlattunsa suhde kuitenkin kesti vaikeuksista huolimatta paitsi pitkän sota-ajan, myös koko elämän. Jatkosodan aattona 20.6.1941 he avioituivat. (Hyry & Leppänen 2009, 207, 228.)

Moni etenkin sodassa alkanut suhde päättyi kuitenkin lyhyeen, kuten edellä on käynyt ilmi, ja pahimmillaan toisen osapuolen kaatumiseen. Siinä missä kerrotaan tarinaa nuoruuden kuolemista sotaan, nousee lottien kertomuksista myös tarina rakkauden kuolemista sotaan. On lottia, joille rakkaan menettäminen sodassa oli niin raskas isku, etteivät he myöhemmässä elämässään kyenneet enää tuntemaan voimakasta rakkauden tunnetta. Esimerkiksi pikkulottana Kemijärvellä toiminut haastateltavani Anni kertoo rintamalottana toimineesta isosiskostaan, jonka mies kuoli sodassa: ”Hän on mennyt naimisiin 40-vuotiaana ja sanoi, että hänen rakkautensa kuoli sodassa. Mutta hän meni järkiavioliittoon ja sillä siisti.” Myös rovaniemeläishaastateltavalleni Vuokolle rakastetun kaatumisen jatkosodassa oli erityisen raskas kokemus, kyseessä kun oli vielä hänen ensirakkautensa. Vuokko kertoo tästä seuraavaa:

Mie olin vasta 18-vuotias silloin. Se oli ensimmäinen. Taikka oonhan mie ihastunu ollu senkin jälkeen. Ihastuinhan mie [tulevaan avio-] mieheenikin, mutta ei se ole semmosta ollu, mitä se

oli se ensimmäinen kerta. Vaikka meillä ei ollu mitään semmosta kanssakäymistä, että ois seksiä ollu tai mittään, että se oli hyvin viatonta. Ehkäpä se olikin juuri se.

Rakastamisen vaikeudesta ja rakkaan menettämisen lohduttomuudesta kertoo koskettavasti myös helsinkiläinen, itärintamalla lääkintälottana toiminut haastateltavani Marie. Kysyessäni häneltä, seurusteliko hän sota-aikana, puhkesi hän itkemään:

*No, se oli juuri se juttu, että kun rupes jonkun kanssa, niin sitten se kaatu tai jotain [*ääni sortuu*] sattu, että se oli niin, se oli vaikeata olla nuori silloin. Ikävä. [KMP: Kaatuko sulla joku semmonen, johon olit ihastunut?] Joo, se oli silloin kyllä aika... [*huokaa ja vaikenee*] [KMP: Menikö sulla ystäviä silloin naimisiin?] Joo, ja se oli sillä tavalla, että ne ehti jo niin vähän aikaa olla yhdessä, että se oli niin ja sitten... – – Joo, se piti olla se siveellisyys joo [*naurahtaa* ivallisestiko?] Ja sitä ei olis ollenkaan ymmärtäny, jos joku ois saanu vauvan.*

Marien oli selvästi vaikea puhua aiheesta enkä kysellyt enempää, jotta hän ei olisi kokenut haastattelua tungettelevaksi. Sydänsurut olivat siis sotavuosina hyvin yleisiä. Pettymykset rakkaudessa saattoivat osaksi johtua myös kykenemättömyydestä suhteeseen sodan aiheuttamien traumojen vuoksi. Tästä esimerkkinä on ilmavalvontalotta Melton (1985) kertomus suhteestaan kotikaupungista tuttuun luutnanttiin. Nuori upseeri haavoittui heti orastavan suhteen alussa keväällä 1943 miinan sirpaleista vakavasti jalkaan menettäen samassa tilanteessa hyvän luutnanttitoverinsa. Miehen ahdistus tapahtuneesta etäännytti hänet lotasta ja sai turvautumaan runsaaseen alkoholin käyttöön. Jalka ei parantunut ja se jouduttiin amputoimaan sodan päätyttyä. Pian amputoinnin jälkeen Melto löysi lehdestä miehen kuolinilmoituksen. Oliko kyseessä itsemurha – mikä tässä tapauksessa näyttää mahdolliselta, sitä lotta ei kerro. (Mt., 203–204, 207, 214, 222, 237–238, 274, 276.)

8.6 Miesten takia sotaan – ”Vähin mitä sotaretkeltä on saatava, on oma kulta”

Reino Lehväslaihon (2010/1978) peitenimellä Veikko Remes kirjoittamassa romaanissa *Rintamalotat* lotat kuvataan Rintalan (1963) lailla seksualisoivan miehisen fantasian kautta. Romaani kertoo neljän nuoren lotan sotakokemuksista jatkosodassa. Kirjoittaja arvostaa lottia, mutta teoksen ronski kieli ja lottien jatkuva miehenkaipuu tuntuvat tutkimusaineistoni

valossa vierailta. Tarkat kuvaukset lottien vartalonmuodoista, puolialastomina yöllä yllätyshyökkäystä pakenevista lotista ja haavoittuneen lotan haavojen sitomisesta rintaliiveillä kuvastavat lottien näkemistä pohjimmiltaan seksiobjekteina. (Lehväslaiho 2010/1978, 54–55.) Seuraavassa otteessa nämä tekijät tulevat hyvin esiin:

Kuperat rinnat kiristivät yöpuvun tiukaksi. Hän [Vuokko-niminen lotta] – – paineli käsillä rintojaan hetken ja sanoi: Siinä olisi komeat kellukkeet jonkun miehenpuolen pidellä. – – Kun Sirkka [lottatoveri] haavoittui ja me olimme kuin uitetut rotat siinä sirpalesuojassa, niin minä muistin, että kotirintamalla nukkuvat naiset lämpöisissä huoneissa ja oikeissa sängyissä. Niillä on miehet vierellä, siinä imee ukko tissiä ja pitää muutenkin hyvänä. Nyt minä olen päättänyt, että vanhanpiian elo saa jäädä sivuun. Kun tämä sota joskus loppuu, niin minä haen itselleni miehen joka painaa päänsä rinnoilleni. Sanon että rintamalotta on tullut nyt siviiliin. Panen ylleni siviilihameen, silkkisukat ja korkeakorkoiset kengät ja sanon sille miehelle, että nyt sopii. Sopii mikä vain. Haen tutulta apteekkarilta pirtua ja otan pikkuisen kännin. Ja miehen minä hankin, vaikka takapuoli repeisi. (Lehväslaiho 2010/1978, 87–88.)

Myytti miesten takia sotaan lähteneistä lotista oli tunnettu jo sota-aikana, kuten aiemmin on tullut ilmi. Tutkimusaineistoni perusteella tällä on kuitenkin todellisuuspohjaa. Lottien joukossa kun oli myös niitä, joiden yhtenä komennukselle lähdön motiiveista oli löytää mies. Esimerkiksi eräs kemiläinen radistolotta kertoo, että hänen haavenaan oli löytää mies sodasta ja päästä naimisiin. ”Juku minä kunnioitin miehiä ja pelkäsin kaikkia ja yritin pärjätä, että vaan pääsisin naimisiin”, hän kertoo. (Haavikko 1994, 176.) Myös ilmavalvontalotta Melton (1985) lottatoveri Riitan komennuksen yhtenä päämotiivina oli miehen löytäminen. Riitan aviomies oli kaatunut talvisodassa. Meltoa hän neuvoikin: ”Pidä huoli, että tämän sodan aikana löydät itsellesi sopivan miehen! Miehillä on kova vienti sodan jälkeen. Se on ainakin minun tarkoitukseni. En aio elää loppuelämäni leskenä.” (Mt., 156.) Ei mennytkään kauan, kun Riitta jo palasi lomalta sormus nimettömässään. Kun kihlautunut Riitta sitten tavan mukaan lähetettiin pois rintamalta, muistutti hän iloisen hyvästelynsä lomassa muita lottia: ”Tytöt, muistakaa pitää lippu korkealla! – – Älkää panko kynttiläanne vakan alle. Vähin mitä sotaretkeltä on saatava, on oma kulta.” (Mt., 166, 187–188.) Melto itsekin havahtui Riitan kanssa juteltuaan omaan rakkaudenkaipuuseensa. Huvittavasti hän kirjoittaa päiväkirjaansa Sortavalassa 15.11.1942 seuraavaa: ”Ovatkohan nämä minun toiveeni [rakkaudesta] saaneet siiveet alleen Riitan toiveista ja puheista? Vai selittyvätkö ne sillä, että on marraskuinen aamu kello 04.26?” (Mt., 159.) Vaikka moni lotta tunsikin sota-aikana miehenkaipua, haaveili rakkaudesta

ja tulevan elämäkumppanin löytämisestä, näyttää miehen saaminen varsinaisena pääsyynä komennukselle lähtöön olleen kuitenkin harvinaista.



Siviilipukuisia lottia ja saksalaisia sotilaita Pohjanhovin rannassa Rovaniemellä jatkosodan kesällä 1942. Kuva: Tutkimushaastateltavan, tekijän hallussa.

8.7 Lottien suhteet saksalaissotilaisiin

8.7.1 Tie huvitteluun ja hauskanpitoon

Jatkosodan aikana Suomessa liikkui yli 200 000 saksalaissotilasta, joista suurin osa toimi Pohjois-Suomessa. Saksalaisten suuri määrä hahmottuu hyvin suhteessa esimerkiksi Rovaniemen asukaslukumäärään. Rovaniemen kauppalassa oli vuoden 1941 lopussa vakituksia asukkaita 8 190. Saksalaisia Rovaniemellä asui tuolloin jatkuvasti noin 6 000, eli vain noin 2 000 vähemmän kuin paikallisia! Ei siis ole ihme, että romansseja syntyi, kun maan naimaikäiset miehet oli siirretty pois kotikulmilta. (Runtti 1997, 317.) Saksalaissotilaat herättivät ihastusta kohteliaine käytöstapoineen ja suoraselkäisine käyntheineen. Heidän kanssaan seurustelleista naisista suurin osa oli haastateltavieni lailla parikymppisiä nuoria naisia, jotka eivät olleet ehtineet vakiintua. Suhteita saksalaissotilaisiin solmittiin paitsi ihastuksesta myös silkasta nälästä ja puutteesta. Saksalaisilla kun oli runsaat varastot lihasäilykkeitä, kuivattuja keittoaineita, suklaata, kahvia, saippuaa ja muita

tarvikkeita, joista Suomessa oli kova pula. (Näre 2008b, 353.)

Saksalainen tuttava oli Junilan (2006) mukaan myös ”tie huvitteluun ja hauskanpitoon”. Osa naisista hankkiutuikin saksalaisten seuraan lottakomennuksen lailla seikkailun ja vaihtelun kaipuussa. Kun ikkunat olivat pimennetyt, tanssiminen kielletty, nälkä ja puute sekä alituinen pelko ja huoli vaivasivat ja kun lähes kaikki nuoret miehet olivat rintamalla, tarjosivat saksalaissotilaat ankeisiin oloihin jotain ainutkertaista; paitsi hyvää ruokaa, myös ”tanssia, laulua, juhlia ja ylen määrin kohteliaita kavaljeereja”! (Mt., 249; Junila 2000, 258.)

Lähes kaikilla haastateltavillani, erityisesti lappilaisilla, oli omakohtaisia kokemuksia kohtaamisista ja kanssakäymisestä saksalaissotilaiden kanssa. Osa heistä myös osallistui saksalaisten juhliin. Moni lotista mainitsee yhden syyn saksalaisten kanssa viihtymiseen olleen myös mahdollisuuden saksan kielen harjoittamiseen. Ainakin oppikoulun käyneet lotat osasivat saksaa, sillä se oli kouluissa englannin sijasta pääkielenä. Haastateltavistani helsinkiläiset Marie ja Ingrid sekä rovaniemeläinen Helena olivat myös ennen sotia Saksassa opiskelijavaihdossa. Marie näki kesällä 1939 Hampurissa jopa kansallissosialistisen Saksan johtajan Adolf Hitlerin. Matka juutalaisvastaiseen Saksaan toisen maailmansodan aattona jätti Marielle kuitenkin ahdistuksen tunteen:

Minä sain siellä hyviä ystäviä ja olin semmosessa kivassa perheessä. Se isä halusi puhua politiikkaa ja silloin kaikki ovet kiinni ja meni katsomaan, ettei ketään ollut ulkona. Ja sitten alettiin vähän puhua politiikka, se oli niin tarkkaa. Ja se mikä oli niin kauheeta, se juutalaisten... siellähän oli uimahalli esimerkiksi judischen hier untersagt [juutaisilta kielletty -kylttejä]. Ja se, mikä järkytti mua ihan hirveästi, minä otin siitä ihan kuvan vielä, se oli semmonen lasten puisto. Ja siinä oli kyltti: Spielplatz für arjische kinder, vain arjalaisille lapsille. Muutenkin kun olin vähän saksalaisia vastaan niin. Ja sitten semmosta marssimista oli paljon. Ja Hitler tuli ensimmäistä kertaa, kun minä olin Hampurissa, hän tuli ensimmäistä kertaa Hampuriin silloin. Ja minulla oli ylioppilaslakki päässä ja suomenlippu tässä [rintapielessä]. Hän tuli autollaan sinne ja siellä oli semmosia SS- tai SA-miehiä. Ja niillä oli tarkoitus tietysti, että kaikki vilkuttaa ja huutaa. Ja minä jäin tietysti mieleen [lakista ja lipusta johtuen] ja se työnsi minun kättäni ylös [natsitervehdykseen] tämä SA-mies, kun hän [Hitler] meni siitä ohitse. Hui kamala!

Haastateltavistani neljä rovaniemeläistä lääkintälottaa, Jenny, Briitta, Kerttu ja Annikki, hoitivat jatkosodan aikana saksalaisia potilaita. Rovaniemeläinen toimistolotta Helena taas toimi saksalaisten palveluksessa Rovaniemen

lentokentällä.

8.7.2 Suhtautuminen saksalaissotilaisiin

Saksalaissotilaiden kohtaaminen oli monelle lotalle hämmentävä kokemus. Ulkomaalaisiin kun ei oltu napapiirin leveyksillä juuri totuttu. Esimerkiksi vuonna 1938 koko Lapin läänissä asui vain 207 ulkomaalaista. Se oli jatkosodan aikaiseen 200 000 saksalaiseen verrattuna toista! (Runtti 1997, 317.) Herraskaisten saksalaisten hienous suomalaisten korpisoturien rinnalla herätti hilpeyttä ja ihmetystä. Esimerkiksi haastateltavani Kerttu ihmettelee saksalaispotilaiden hienoja silkkialusvaatteita ja hänen lottatoverinsa Anna Luoto (1992, 30) kertoo saksalaispotilaiden nukkuneen hiusverkko ja pinnit päässä. Villakin (2006) kirjoittaa tästä saksalaissotilaiden fineydestä äidilleen Tiiksjärveltä seuraavaa:

Kaikissa suhteissa, he ovat esim. vähän liian huoliteltuja ja sliipattuja näissä oloissa hyvin hoidettuine kynsineen, aina tiptop puettuina aina hansikkaita myöten – omat lentäjämme kuljeskelevat täällä resuisissa verryttelypuvuissa, parta vähän pitkänä jne. – ja tuntuvat kotoisilta, turvallisilta ja luotettavilta. Mutta seurustelen aina vähän näittenkin Staabin herrojen kanssa – en vakavasti senhän tiedät – kielenkin takia. (Mt., 175–176.)

Suhtautuminen saksalaissotilaisiin saattoi olla myös hyvin ennakkoluuloista. Haastateltavani, muonituslotta Iida, esimerkiksi kertoo saksalaisten tulosta Rovaniemelle seuraavaa:

Ja se riitti jo sekin, mitä ryssä tänne pommitti kaiken aikaa, ja sitten ku vielä se sakemanni tuli tänne, niin se minusta oli hirviää. Mie ihmettelin sitä, ku me seisottiin siinä Torckolan [kaupan] portaalla – – tätin kans. Ja mie, että mitäs miehiä nuo on, eihän niillä oo oikiat univormutkaan päällä. Niin täti sanoo, että äläkä sano niille mittään, että ne on niitä sakemanneja. Ja mie, että mitä ne täällä tekee. No, otappa siitä selvää, mitä ne täällä tekee, että meän pitäs saaha ne pihalle täältä. Ja meniki monta vuotta ennen ku saatiin ne pihalle. Onneksi meän ei tarvinu olla niitten kans missään tekemisissä. Paljonhan niitä oli tyttöjä jotka juoksi niitten perässäkin. Piti vaan saaha joku mies ja kun omat miehet oli rintamalla.

Saksalaisten ilmestyminen Suomeen syksyllä 1940 oli Iidan lailla myös suurimmalle osalle muita suomalaisia yllätys. Lapin läänin maaherra Kaarlo Hilliläkin sai tiedon kauttakuljetusten alkamisesta lyhyellä puhelinsoitolla, jossa ilmoitettiin ettei saksalaisilta saanut vaatia passia ja että sotilasviranomaisten piti hoitaa suhteet. Myös sanomalehdet olivat hyvin

vähäsanaisia. Vaikka Iidan lailla vain harvat tiesivät saksalaisten tulosta, oli yleinen mielipide kuitenkin heidän tulonsa kannalla. Mikä tahansa nähtiin parempana kuin uhkaava neuvostonaapuri. Saksalaisten sotajoukkojen pääkeskitykset Pohjois-Suomeen alkoivat kuitenkin vasta kesäkuussa 1941, kun operaatio Barbarossan [Saksan suurhyökkäys Neuvostoliittoon] ajankohta lähestyi. (Runtti 1997, 314.)

Ennakkoluulot saksalaisten ja suomalaisten välillä olivat kuitenkin molemminpuolisia. Tämä tulee hyvin esiin Kemin saksalaisessa sotasairaalassa lääkintälottina työskennelleiden Anna Luodon (1992) ja Eeva Hautalan s. Kalliomäen kertomuksista. Hautala kuvailee saksalaisten suhtautuneen lottiin ylimielisesti ”heidän joutavia oikkujaan toteuttavina piikoina”: ”Vähitellen huomasin, että saksalaiset pitävät itseään herraskansana ja meitä suomalaisia alempirotuisina”. (Alhainen 2004, 214–215.) Luoto (1992) puolestaan ilmaisi ennakkoluulonsa välttelemällä saksalaisia. Esimerkiksi körttipastorin pitämässä raamattupiireissä hän vältteli seuraansa hakeutuvaa saksalaissotilasta:

Hän oli opetellut vähän suomea, piti kerran raamattupiirissä pienen puheenkin. Siviilissä hän kuului olevan teologian opiskelija. Hän olisi mielellään kulkenut kanssani sen pienen matkan mikä kokouspaikastamme oli sairaalaan. Mutta minä en halunnut, vaan juosta piristin edellä, vain siitä syystä, että hän olisi saksalainen. Nätti poika, jolla oli herrasmiehen käytös.

Ennakkoluulot kuitenkin karisivat, kun Luoto eräänä päivänä työstä palatessaan tapasi ovella saksalaispotilaan häntä odottamassa:

Hän pysäytti minut siihen ja alkoi kertoa, että hänen pitää huomenna lähteä rintamalle. Se oli niin kauheaa. Toiset pilkkaavat ja herjaavat Jumalaa, itki poika. Siellä ei ole ketään, joka ymmärtäisi. Siinä me seisoi ovenpielessä ja itkimme. Minulla ei ollut sanoja eikä lohtua jakaa, ei muuta kuin vuolaat kyyneleeni ja katumukseni. Olin tehnyt väärin kun en ollut aikaisemmin kuunnellut kristiveljeni hätää. Olin lapsellinen ja ymmärtämätön. Poika lähti sotaan. Enempää en hänestä kuullut. (Mt., 29, 33.)

Kokemuksessa on samaa, kuin vihollisvankeihin suhtautumisessa. Ennakkoluulot hälvenivät, kun tutustuttiin lähemmin.

8.7.3 Rakkauden ja eron kyyneleet

Siinä missä romansseja syntyi saksalaissotilaiden ja kotirintaman naisten kesken, syntyi niitä myös saksalaisten ja lottien välille. Näin kävi muun muassa

rovaniemeläishaastateltavalleni, lääkintälotta Annikille. Eräs saksalaissotilas ihastui häneen Petsamonvuonon pohjukassa sijainneessa Parkkinan kirkonkylässä. Suhteen rakentaminen tuntui lotasta väärältä, mutta hän oli kuitenkin mieheen yhteydessä sodan jälkeenkin:

*Kyllähän mulla oli yks oikein semmonen. Se oli ollu mun ihailija, mutta mie en oikein saanu siihen kosketusta – että ei musta se ollu oikein. Mutta se oli semmonen, joka oli joka paikassa, missä mie olin. Sitten mie menin Itävaltaan [sodan jälkeen] ja ajattelin, että no, sille mää voin soittaa. Sillä oli kauppa jossakin siellä Kärntenin maakunnassa. Mie sitten soitin sille ja se sano, että ootapa, että hän tulee sinne Strasbourgiin minua tapamaan. Ja se tuli ja vaimo oli tietysti aatellu, että mikä kumma tämä on, ja oli pannu kaikki kolme lasta sen mukkaan. Ja mulla on niin naurattanu se niin kaubiasti! [*naurua*]*

Nurmolainen lääkintälotta Henni Yli-Jaskari puolestaan avioitui saksalaissotilaan kanssa. Juuri ylioppilaaksi valmistunut Yli-Jaskari komennettiin vuonna 1942 saksalaiseen sotasairaalaan Kemiin, jossa myös Anna Luoto (1992) ja haastateltavani Briitta työskentelivät. Veli oli varoitellut Yli-Jaskaria ”ryhtymästä mihinkään seikkailuihin saksalaisten kanssa”. ”Älä huoli, kyllähän sinä minut tunnet”, nauroi varoitukselle huoleton lotta, mutta jo toisena työpäivänään hän tutustui kohteliaaseen saksalaispotilaaseen, Sallan rintamalla haavoittuneeseen Georg Höhniin. Yli-Jaskari sai päivittäiseksi tehtäväkseen voimisteluttaa ja ulkoiluttaa toipuvaa Höhniä. Päivittäisten pitkien kävelylenkkien myötä lotta ja potilas ystävästyivät, mutta alkoivat pian olla myös syvästi rakastuneita. Intiimi yhdessäolo rajoittui kuitenkin ”poskien silittelyyn”, sillä kävelyretket olivat ainoat kahdenkeskiset hetket. ”Emme olisi varmaan kuitenkaan menneet sen pidemmälle. Vasta erotessamme vaihdoimme ensimmäiset suudelmat”, kertoo haastatteluhetkellä jo 84-vuotias Yli-Jaskari.

Elokuussa 1944 lotta sitten matkusti kotiinsa Nurmoon valmistelemaan kihlajaisia. Lotan vanhempia kihlauutinen ei ilahduttanut, mutta he antoivat kuitenkin suhteelle hyväksyntänsä. Suunnitelmat kuitenkin muuttuivat: syttyi Lapin sota ja saksalaisia joukkoja alettiin ajamaan pois maasta. Sulhanen olikin yllättäen vihollisleirissä. Lotta ei kerro, tapasivatko he vielä ennen uutista. Yli-Jaskarilla oli kuitenkin tallessa valokuva parin viimeiseltä kävelyretkeltä Kemin satamasta Perämeren rannalta. Siinä nuori lotta seisoo veden äärellä kiharat tuulesa hulmuten. Taustalla on purjeveneitä ja Kemin Jalokivigallerian jyhkeä kivirakennus. Onko lotan katseessa surua vai vain rakastuneen onnea? Sitä ei voi rakeisesta kuvasta nähdä, eikä lehtiartikkeli kerro, otettiinko kuva

ennen vain jälkeen uutista saksalaisten lähdöstä. ”Sodan erottamalla rakastavaisilla oli molemmilla kyyneleet silmissä”, toteaa silti lehtiartikkelin kuvateksti.

Yhä lonkkavaivoista kärsivä Höhn joutui marssimaan joukko-osastonsa mukana Pohjois-Suomen läpi Norjaan. Hämmästyttävää on, että posti kulki uudelle vihollisrintamalle ja takaisin aina vuoteen 1945 asti. Vasta tämän jälkeen Yli-Jaskarin lähettämät kirjeet tulivat takaisin. Unohtaakseen sydänsurunsa lotta syventyi lääketieteen opintoihin. Hän ei tiennyt oliko Höhn enää edes elossa. Viimein vuoden 1946 lopussa lotta sai kauan kaivatun kirjeen Ruotsissa asuvan lottaystävänsä tuttavien kautta. Höhnin kerrottiin aloittelevan omaa yritystä sodan raunioittamassa Giessenissä. Yli-Jaskari ja Höhn olivat Ruotsin kautta kirjeitse yhteydessä kirjeitse aina vuoteen 1947, jolloin yhteys Suomen ja Saksan välillä avautui. Kun matkustuskielto samalla kumottiin, lähti lotta matkaan ensimmäisten joukossa. Lotan äiti oli toivonut, ettei saksalaissotilaan kirjettä koskaan tulisikaan, mutta ymmärsi hyvin, että tyttären oli pakko lähteä. Vuosien jälkeen päästiin vihdoinkin viettämään kihlajaisia ja pian juhlittiin jo häitä. ”Tuntui, että tästä se elämä vasta alkaa! – – Voi, kuinka elämä on täynnä mielenkiintoisia käänteitä”, Yli-Jaskari päättää. (Kettunen 2008.)

8.7.4 Suhteiden seuraukset

Lottien kertomukset ilmentävät saksalaissotilaan ja lotan välisen suhteen ongelmallisuutta ja aikakauden asenneilmapiiriä. Sodan aikaisen liittolaisuuden saksalaisten ja suomalaisten välillä voidaan sanoa kääntyneen vihollisuudeksi sukupuolirintamalla. Sukupuolirintamalla saksalaiset aseveljet olivat potentiaalisia vihollisia. Kuten edellä on käynyt ilmi, herätti suomalaisnaisten ja saksalaissotilaiden seurustelu laajaa paheksuntaa sekä kotirintamalla että suomalaissotilaiden keskuudessa. Viranomaiset moittivat suomalaisnaisia jopa siitä, että sallivat itseään puhuteltavan kadulla. (Näre 2008b, 353–354; Näre 2008c, 18; Junila 2006, 250, 259; Junila 2000, 32–33; Runtti 1997, 319.) Hyvä esimerkki tästä on haastateltavani Vuokon kertomus lottana toimineelle siskolleen sattuneesta tapauksesta Rovaniemellä:

Se oli kyllä huvittava juttu, ku joku vanhempi saksalainen, joku upseeri se oli ollu, ku sisartani huuteli. Se oli kysyny, että missä Pohjanhovi [hotelli Kemijoen rannalla] on. No, sehän [sisko] osas parempaa saksaa ku minäki ja selitti sitten sen, niin sitä oli joku jätkeä seurannu

*sitä tilannetta ja keysy, että tulikos teillä hinnasta riitä. [*naurua*]*

Saksalassotilaiden ja suomalaisnaisten suhteita käsiteltiin niin runsaasti sanomalehdissäkin, että aiheeseen liittyvien kannanottojen julkaiseminen kiellettiin marraskuusta 1941 lähtien, lähinnä niiden saksalaisia loukkaavan sävyn vuoksi. Eri puolilla Suomea järjestettiin myös propagandatilaisuuksia, joissa suomalaisnaisia ohjattiin välttämään läheistä kanssakäymistä saksalaisien kanssa. Myös saksalassotilaiden piirissä annettiin ymmärtää, ettei suhteisiin antautuneita suomalaisnaisia ollut hyvä ottaa vakavasti. ”Sekarotuisia” avioliittoja pyrittiin estämään tiukentamalla avioliittolupien myöntämistä ja lisäämällä sotilaiden lomien kotimaahansa. Saksalassotilaiden kanssa seurustelevia naisia myös häpäistiin niin suomalaisten kuin saksalaistenkin toimesta ensisijassa sanallisesti ja sosiaalisesti, mutta myös ruumiillisesti. (Näre 2008b, 353–354; Näre 2008c, 18; Junila 2006, 250, 259; Junila 2000, 32–33; Runtti 1997, 319.) Myös Yli-Jaskarin vanhempien nihkeä suhtautuminen kihlauutiseen kuvastaa vanhempien huolta tyttärestään ja samalla myös muiden ihmisten suhtautumista asiaan. Yli-Jaskarin tarinasta ei kuitenkaan käy selville, miten työyhteisössä suhtauduttiin nuorten seurusteluun. Kihlaloma ainakin myönnettiin.

Kuvaava esimerkki epäluulosta paitsi saksalaisia, myös lottia kohtaan on heinäkuussa 1942 Kemijärvellä junassa sattunut tapaus, joka oli johtaa lotan erottamiseen järjestöstä. Kyseessä oli Etelä-Pohjanmaan piirin Vimpelin paikallisosastoon kuuluva muonituslotta, joka oli junalla matkalla Kemijärvi–Salla-alueen rautatierakennuksen työmaalta kotiin sairaslomalle. Lotta oli toisten lottien kertoman mukaan käyttänyt väärin reseptillä saamaansa vahvasti alkoholipitoista lääkettä ja käyttäytynyt Kemijärven asemalla lottapuku päällä sopimattomasti päihtyneenä. Varsinainen kohu nousi lotan ja hänen lottatovereidensa toiminnasta junassa, josta junapartion johtaja raportoi keskusjohtokunnalle seuraavaa:

Kemijärveltä lähdettäessä oli kolme lottaa ja kolme saksalaista sotamiestä ottaneet erään kolme penkkiriviä käsittävän vaunuosaston haltuunsa ja pimentäneet sen sulkemalla ikkunaverhot tiiviisti. Partion mennessä tarkastukselle oli osasto pimeä, ja kun vetäisin yhden ikkunaverhon auki, havaitsimme, että jokainen pari, lotta ja saksalainen, olivat erikseen eri penkkirivillä erittäin läheisessä suutelemis- ja hyväilytoiminnassa. Junamies tuli myös samalle paikalle ja vetäisi loput ikkunaverhoista sivulle. Kummallakin puolen tätä pimennettyä vaunuosastoa olevat matkustajat olivat suorastaan järkyttyneitä k.o. lottien käyttäytymisen vuoksi vaatien partiota pidättämään lotat.

Lotan onneksi hänellä oli läheiset suhteet paikallisossastonsa puheenjohtajaan ja asia kääntyi lopulta lottien eduksi, kun paikallisosaston puheenjohtaja vaati keskusjohtokuntaa perumaan erottamisen. Lotta teki keskusjohtokunnalle myös itse valituksen asiasta, jossa vakuutti syyttömyyttään. Hän kertoo saksalaissotilaiden tulleen vaunuun ja sulkeneen verhot lottien vastustelusta välittämättä. Junapartion miehet taas eivät jääneet kuuntelemaan lottien selityksiä.⁴⁶

Myös saksalaissotilaiden ja suomalaisnaisten suhteista syntyneet lapset ovat joutuneet kärsimään. Heitä on arviolta noin 700–1000, pääosin Pohjois-Suomessa syntyneitä. Lapsia on saatettu herjata syntyperästään ja he ovat tunteneet usein juurettomuutta, kun isästä on haluttu vaieta. (Näre 2008b, 355.) Lisäksi lukuisia suomalaisnaisia lähti maastapoistuvien saksalaisten matkaan syksyllä 1944. Myös lottia oli heidän joukossaan. Lotta Svärdin kurinpitoasiakirjoissa mainitaan ainakin yhdeksän lotan lähteneen tai epäillyn lähteneen saksalaisten mukaan.⁴⁷ Syitä olivat rakastumisen ohella työsuhteen jatkuminen, pelko ja seikkailunhalu. Useimpien naisten matka päättyi Norjaan, jossa he työskentelivät saksalaisissa yksiköissä, sotasairaaloissa, kanttiineissa, ompelimoissa ja niin edelleen. Saksalaisten antautumisen jälkeen 7. elokuuta 1945 naiset kerättiin Narvikiin, josta heidät lähetettiin takaisin Suomeen. Kotiinpaluu oli lainsuojattomiksi itsensä tunteville naisille häpeällinen. Lehdissä naisten matkaa kutsuttiin ”Canossan matkaksi”. Saksalaisten matkaan lähtenyt lääkintälotta Airi Nieminen s. Virola kertoo joutuneensa luvattomasta rajan ylityksestä käräjille ja tuomitun sakkoihin. Joillakin oli tullessaan mukanaan myös imeväisikäinen lapsi ja jotkut olivat raskaana. Kaikkiaan saksalaisten mukaan lähteneitä naisia palasi sodan jälkeen takaisin Suomeen arviolta tuhat. (Näre 2008b, 354; Runtti 1997, 319; Alhainen 2004, 232–240.) Saksalaissotilaiden naisten julmasta kohtalosta liikkuu paljon huhuja, joille ei ole kuitenkaan saatu vahvistusta. Puhutaan mereen heitetyistä naisista ja rovaniemeläishaastateltavani, lääkintälotta Kerttu, kertoo seuraavaa:

Ja aattele niin, se oli kummallista. Se [tuttu upseeri] oli tullu silloin sodan lopussa tänne [Rovaniemelle]. Ja se kirjottaa mulle kerran, että – – ku hän oli täälä, niin oli semmonen: saksalaiset olivat riisuneet naisia auki ja panneet huilaamaan tuonne joelle. Ja ne [naiset] huusivat sitten, että ottaakaa heivät irti, että heilä ei ole vaatteita. Että ku olivat lähössä heidän

46 KA Sörnäinen, kansio A 170. LS Keskusjohtokunta Kurinpitoasiat 1942–1944. Mm. Seinäjoella 12.2. ja 27.2.1943 kirjatut tapaukseen liittyvät asiakirjat sekä Rovaniemen Asemakomennuskunnan tekemä raportti 8.8.1942.

47 KA Sörnäinen, kansio A 170. LS Keskusjohtokunta Kurinpitoasiat 1942–1944. Saksalaisten mukana lähteneet.

[saksalaissootilaiden] *matkaan Saksaan, mutta he jättiväkin heidät tänne. He huilasivat siinä joen päällä ja he [suomalaissootilaat] ottivat heidät kiinni. Ja sano, että ikinä hän ei enää tule tänne, että tää on kauhia juttu, että ikinä hän ei ois voinu kuvitella tämmöstä. Saksalaisten kanssa olivat olleet [naiset]. Varmasti olivat raiskanneet. Niitten [saksalaissootilaiden] kanshan ne [naiset] juopottelivat ja olivat...*

Kuten edellä kävi ilmi, saattoi lotan seurustelu saksalaissootilaan kanssa johtaa järjestystä erottamiseen (ks. esim. Ohjeet kotiutettujen lottien rankaisutoimenpiteitä varten, KA Sörnäinen A 171). Myös helsinkiläinen muonituslotta Mirja Pulli (2005) kertoo tällaisesta tapauksesta. Kanttiinilotat Pulli ja hänen lottatoverinsa Helvi olivat Onttolassa kesällä 1941 odottelemassa rintamalle pääsyä. Yhtenä vapaailtanaan heidän kuljeskellessa metsätiellä, tuli heitä vastaan kuorma-auto täynnä saksalaisia sotilaita. Auto pysähtyi lottien eteen ja sotilaat pyysivät lottia hyppäämään lavalle luvaten näyttää heille Joensuuta, jonne olivat matkalla. Helvi innostui ja nousi kyytiin. Pulli jäi yksin tielle katsomaan saksalaisia lauluja hoilaavan iloisen joukon perään. Tämän jälkeen Helviä ei kuitenkaan enää näkynyt. Hän ei tullut illaksi takasin kanttiinisiin. Pulli sai myöhemmin kuulla, että Helvi oli erotettu lotista ja kotiutettu. (Mt., 148.)



Nuori neuvostovanki suomalaisotilaan reppuselässä Kokkolan sotavankisairaalassa talvisodassa. Vangin varpaita ja sormia jouduttiin paleltumisvammojen takia amputoimaan. Vierellä pohjoismaalaisia vapaaehtoistyöntekijöitä. Kuva: Tutkimushaastateltavan, tekijän hallussa.

8.8 Lotat ja sotavangit – ”Vihollinen unohtui, tilalle astui ihminen”

8.8.1 Vankityöhön sopeutuminen

Lottien kertomuksissa toistuu usein kertomus siitä, ettei heille kerrottu ennalta komennuksen sisällöstä, mikäli kyseessä oli sotavankien parissa työskentely. Lottia houkuteltiin mukaan salaperäisen ”tuntemattoman komennuksen” nimellä, mikä sai asian kuulostamaan nuorelle ja seikkailunhaluiselle lotalle kiehtovalta, huolimatta siitä, että esittelyssä painotettiin komennuksen vaikeutta ja haastavuutta. ”Juttu kuulosti jännittävältä. Jyväskylässä [sotasairaalassa] olo tuntui sentään kesyiltä päivän askareineen. Uusi seikkailu odottaisi meitä siellä jossakin”, kirjoitti kuvaavasti helsinkiläinen pikkulotta Eila Tiuri s. Suvanto (2010) kuullessaan mahdollisuudesta hakeutua uudelle komennukselle jatkosodan alussa. Komennuksen paljastuminen sotavankisairaalksi tai -leiriksi olikin sitten useimmille lotille tyrmistys. Moni koki myös tulleeensa huijatuksi. ”Muulla keinolla kuin puijaamalla tänne ei olisi ikinä saatu väkeä”, muisti Tiuri ajatelleensa komennuspaikan paljastuessa Lappeenrannan sotavankisairaalksi. ”Minä en ainakaan hoida niitä hyvin”, oli taas toisen lotan ensimmäinen ajatus

paikan päällä. (Mt., 23, 28–29; ks. myös Koivisto 1983, 180.)

Työhön oli kuitenkin ryhdyttävä vastentahtoisuudesta huolimatta. Kokkolan Keskuskansakouluun perustetussa sotavankisairaalassa lääkintälottana talvi- ja jatkosodassa toiminut haastateltavani Eevi kertoo tästä alkujärkytyksen jälkeisestä sopeutumisesta seuraavaa:

Vihollisen hoitamiseen oli vaikea asennoitua (Vehmas 2001). Olimmehan kuvitelleet saavamme pajjata omia poikiamme, mutta toisin kävi (Keskipohjanmaa 2000). Varsinkin ne itkeä tubersivat, joilla oli isä tai veljiä kaatunut. Heidät sitten vapautettiinkin sairaalapalveluksesta. Emme me mitään raivoa kuitenkaan tunteneet. Oli vain ajateltava, että edessä on kärsivä ihminen. Ehkä sotaan lähtö ei ollut hänen tahtonsa. (Vehmas 2001.)

Kivun, kuoleman, nälän ja kurjuuden keskellä lottien ennakkoluuloisuus ja vastenmielisyys sulivat usein sääliksi ja haluksi auttaa. Olot sotavankileireillä ja -sairaaloissa olivat useimmiten todella kurjat ja asettivat lottienkin selviytymiselle suuren haasteen. Monelle lotalle, myös Eeville, vahvin sotavankisairaalamuisto on kammottava, kaikkialla leijuva mädän löyhkä, joka Tiurin (2010) sanoin ”pauskautui” ovella paksuna seinänä vastaan. ”Haju oli erilaista kuin Jyväskylässä [sotasairaalassa]. Nyt löyhkäsi vielä enemmän sodalle, sen raadollisuudelle, sen kärsimyksille ja jännitykselle. Se oli kammottavaa”, Tiuri kuvailee. Haju pinttyi hiuksiin ja vaatteisiin ja saattoi tulla myös uniin yhä vuosikymmenten jälkeen. (Mt., 40, 55, 145.) Eevinkin tullessa työstä kotiin oli siskolla aina kiire avaamaan ikkuna ja tuulettamaan Eevin lottapuku perusteellisesti.

Eevi kertoo myös kovissa pakkasissa olleista vangeista, joista suurimmalla osalla oli vaikeita paleltumia. Vaatteet olivat riekaleina, likaisia ja täisiä:

Muistan eräänkin, jolla oli täitä selässä niin paksu kerros, ettei se pesusta liikahtanutkaan, vaan piti erikseen kuoria miehen päältä. Sillä ihmisparalla eivät kädet toimineet. Kuinka valtavat tuskat hänellä olikaan mahtanut olla. (Vehmas 2001.)

Jalkineet – jos sellaisia ylipäätään sattui olemaan – olivat jäätyneet vankien jalkoihin. Vaikka jalkineita ja jalkarättejä yritti liottaa irti jaloista niin rauhallisesti kuin suinkin, lähti mukana aina lihasta ja ihonriekaleita. Pahimmillaan lotan esiliinalle putosi pahoin paleltuneita varpaita. Osa lotista pyörtyili tätä toimenpidettä seuratessaan. Eevi kertoo tästä seuraavaa:

Miehet seurasivat koko ajan siteiden vaihtoa. Kyllä heidän katseensa oli surkea, kun varpaat tai sormet lähtivät. Itsekin aluksi säikähdin, että hyvänen aika, väänsin sen irti! Useimmat menettivät varpaita. Sormista saattoi jäädä ensimmäinen nivel tallelle. Rannetta pidemmälle ei amputointeja yleensä tarvinnut tehdä. (Vehmas 2001.)

Utin sotasairaalassa jatkosodassa lääkintälottana toiminut Eeva Hautala s. Kalliomäki taas kertoo, miten hänen mieleensä jäi ikuisesti venäläinen miesvanki, jolta kranaatinsirpale oli vienyt alaleuan. ”Koko suu oli verinen aukko, josta työntyi verta ja mätää, kieli oli jäänyt roikkumaan kurkkutorveen.” Lotan ei auttanut kuin sitoa kieli kitalakeen ja yrittää juottaa pillillä nestettä mahaan. Järkyttäväksi lotta koki etenkin sen, että tämä isokokoinen potilas konttasi kovissa tuskissaan huutaen hänen perässään pitkin käytäviä. Lääkintämiesten antama rauhoituspiikkikään ei potilaaseen tehonnut. Mies tyyntyi vasta, kun lotta juotti häntä ja oli näköetäisyydellä. Eräänä yönä hän sitten kuoli. (Alhainen 2004, 213.) Hämmentävää lotille oli myös venäläisten naissotilaiden kohtaaminen, joita oli usein vankien joukossa (ks. esim. Alhainen 2004, 213).

8.8.2 Suhtautuminen sotavankeihin – ”Ne on raukat sotavankeja”

Yleensä ottaen lottien suhtautuminen sotavankeihin oli myötämielistä. Esimerkiksi Kemijärvellä ilmavalvonnassa toiminut haastateltavani, pikkulotta Anni, kuvailee:

Se juuri, että ei pelätty sotavankeja. Ne oli luottovankeja. Ja ne kulki kävellen aivan ja ne oli aivan kuin suomalaisetki. Sotilaspojat kulki meillä ja olivat, ja siellä ne meni vangit seassa eikä ne saksalaiset kobellu niitä yhtään huonosti.

Anni kertoo kävelleensä eräänäkin päivänä noin kymmenen kilometrin matkan Hanhikoskelta ilmavartiopaikalleen Kalliosalmeen kolmen sotavangin kanssa. Eväsleipänsäkin hän jakoi vankien kanssa:

Että näihin sotavankeihin uskottiin – – eikä kobeltu sen huonommin mitä muitakaan. – – Että kun Kemijärvellä oli oikein sotavankileiri ja me saimme jutella ja viiä ruokaa, ja ne otti ilomielin. Ei me koskaan ajateltu, että me oltas niitä haukuttu ryssiksi ja muuta. Siis ei meillä ollu tuolla sellanen tapa. Ne oli sotavankeja ja päinvastoin, oltiin paboillaan, että ne on raukat sotavankeja.

Myös Eevi kuvailee sotavankisairaalan ilmapiiriä seuraavasti:

Ne [vangit] oli onnellisia ja kiittivät kovasti kaikesta mitä tehtiin. Että ei minkäänlaista semmoista vihasubdetta ei tuntenu, kun näki semmosen avuttoman haavottuneen nuorukaisen. Että itketti vaan, että miks pitää sota olla tällöinen! Joillakin oli sitten, näytti kuvia perheestään tai vanhemmistaan ja muuta. – – Ja sitten kuule, ne jotkut anto osotteitakin, että jos joskus tulet käymään Venäjällä, niin tule tapaamaan. Mutta ainuttakaan ei tavotettu [sodan jälkeen]. Ja pari semmosta, jotka alko puhumaan saksaa ja keskustelemaan, että mistä ne sais suomen rahan ja sais väkeviä karamellejä. Ja minä kyllä toin. Niitten kans kyllä pystyttiin keskustelemaan. Varmasti oli semmosten emigranttien jälkeläisiä.

Ruuan antaminen salaa vangeille oli kuitenkin yleensä ankarasti kielletty. Säälistä jotkut lotat kuitenkin uhmasivat kieltoa. (Ks. esim. Aitovieri 2010, 165–166; Alhainen 2004, 63.) Anni kertoo myös tapauksesta, jonka ilmitulo sota-aikana olisi voinut johtaa vakaviin seurauksiin. Naapuritalon tytär oli huomannut jonkun piileskelevän talon saunassa ja tuli pyytämään Annilta apua, miten tilanteessa tuli menetellä:

Että jos se on karannut sotavanki. Minä sanoin niin, että mennäänpä teille. Ja niin me tehtiin voileipiä – – maitopullo täytettiin ja panttiin ne pakettiin ja kaikki pussiin ja vietiin sinne eteiseen. Ja aamulla me hiivittiin, ne oli häipyneet, mutta eihän se pitkälle päässyt. – – Niin me [naapurin tytön] kans sanottiin, että jos sillä oli onnenpäivä ees yksi, että söi ja joi, ja ajatteli, että joku anto mulle kuitenkin tämän. Ja me annettiin ja laitettiin se menemään. Eikä koskaan tietty kuka se oli, oliko se suomalainen, tai oliko se, mikä se oli?

Lotat kiintyivät usein vankeihin ja muistelivat heidän kohtaloitaan surullisin mielin. Esimerkiksi talvisodassa Parikkalan sotavankileirillä työskennellyt lääkintälotta Kaisa Laaksonen s. Pesonen muistelee haikeana:

Minne joutui se sairas, surullinen tohtori, joka lämmitti poliklinikamme uunia tai melankolinen opiskelija Sergei, joka ikävöi Moskovaan? Entä iloinen farmaseuttipoika Vasili, joka kääri kanssani sideharsorullia? Mikä mahtoikaan olla kohtalo karjalaispojalla, joka polviin saakka paleltumisen vuoksi amputoituja jalantynkiään katsellen totesi: ”A, ei voi enää tanssata...” (Alhainen 2004, 225.)

Eevinkin ääni on haikea hänen muistellessa vankeja:

Voi, voi. Joo, ne oli nuoria poikia. Ja sitten oli tällöinen kirgiisipoika, ei ollu ku 15-vuotias. Sillä oli kämmen ammuttu läpi. En tiää, oliko se sitten ite vai miten? Se oli ku pikkukoira. Se tuli viereen istuun muiden kanssa. Ja se sai istua muiden kanssa ja ne anto sitten aina jotain suupalaa. Se oli semmonen pikku tossukka. – – Onko lie kukkaan enää elossa?

Vaikka lotat painottavat suomalaisten inhimillistä vankien kohtelua, ovat tutkimukset vankien olosuhteista ja kuolinmäärästä kuitenkin karua luettavaa. Jatkosodassa suomalaisilla vankileireillä kuoli noin 20 000 neuvostovankia. Luku on kansainvälisestäkin vertaillen korkea. Pääkuolinsyynä olivat sairaudet. (Kujala 2008, 307.)

8.8.3 Rakkaus sotavankiin

Sotavankisairaaloihin ja -leireille komennetut lotat olivat aluksi usein tyrmistyneitä johtajalottien varoituksista sotavankien kanssa seurustelusta. Olihan sotavangin kanssa seurustelu vakava rikos, josta lottia uhkasi ”ainiaaksi erottaminen järjestöstä” sekä sakko- tai vankilarangaistus.⁴⁸ Varoittelu venäläisvankien charmista ja viettelytaidoista suorastaan naurattivat hullunkurisuudessaan lottia. Tiuri (2010) esimerkiksi kirjoittaa:

Miltä toiselta planeetalta kunnianarvoisa nainen oli kotoisin! Suhteessa viholliseen, kun omat pojat olivat rintamalla ammussateessa! Lisäksi olimme nähneet talvisodan aikaisista sanomalehdistä kuvia vihollissotilaista tai sotavangeista, noista kurjista, huonokuntoisista miehistä. Täysin utopistisia ajatuksia. Vai vielä charmia! (Mt., 28.)

Kun sotavankiin kuitenkin tutustuttiin ja kiinnnyttiinkin, ei varoittelu enää tuntunut niin utopistiselta. Moni vanki oli nuori ja lottien ikäluokkaa, kaipasi juttuseuraa ja ystävää ja oli usein vielä varsin hauskan näköinen (ks. esim. Koivisto 1983, 190–191). Vaara sotavankiin ihastumisesta lisääntyi sodan pitkittyessä ja läheisen kanssakäymisen jatkuessa. Lottien ”Mustassa kirjassa” onkin joitakin mainintoja sotavankien kanssa seurustelun takia kotiutetuista ja järjestöstä erotetuista lotista.⁴⁹ Vuosina 1942–1944 lottia oli tästä syystä kotiutettu ja erotettu seitsemän (Olsson 2005, 148).

Kaikki tapaukset eivät kuitenkaan tulleet järjestön tietoon. Tästä esimerkkinä on haastateltavani, pikkulotta Annin, kertomus. Hän ihastui sotavankiin ilmavartiossa Kemijärven lähellä sijainneella Kalliosalmen lentokentällä kesällä 1943. Etuna Annilla tuntuu olleen kuitenkin nuori ikä – hän oli tuolloin vasta 15-vuotias – sillä kukaan ei tuntunut ottavan hänen ihastustaan vakavasti.

48 Ks. esim. KA Sörnäinen, kansio A 170. LS Keskusjohtokunta Kurinpitoasiat 1942–1944. Hämeenlinna 5.5.1944. LS järjestöstä erott.; KA Sörnäinen, kansio A 171. LS Keskusjohtokunta Kurinpitoasiat 1942–1944. Päämajan Valvontaosaston Vastavakoilutoimiston asiakirja 25.6.1943; Asetus kiellosta seurustella sotavangin kanssa (97/1943).

49 Ks. esim. KA Sörnäinen, kansio A 171. Lotta Svärd Keskusjohtokunnan Rajatoimisto Viipurissa 1.10.1942. N:o 1059/46; KA Sörnäinen, kansio A 170. Pöytäkirja Porin piirin piirihohtokunnan kokouksesta 26.4.1944; Wilms 2010, 38.

Päinvastoin, se herätti muissa vain hilpeyttä! Nauraen Anni kertoo:

*No niin ja minä rakastuin sitten yhteen sotavankiin! [*nauraa*] Nehän toi meille vain ruuan. Minä olin vartiossa, mutta minä näin sinne pihalle. Ja se poika istu siellä pihalla. Se oli puolalainen... se ei ollu venäläinen, vaan joku, jotka sitten joutuivat noiden venäläisten huostaan. Semmonen nuori poika ja minä vilkutin näin [*tekee vilkutusliikkeen*] ja se vilkutti mulle. Ja sitten seuraavan kerran kun se tuli, niin minä olin sen verran utelias ja menin kattomaan. Ja se tuli ja tervehti mulle jotain, se puhu saksaksi. Ja minähän vielä silloin osasin, kun mulla oli koulu vielä kesken ja luin saksaa. Niin, että sen jälkeen kun hän tuli, niin jos hän oli vapaalla, niin me istuttiin – keskellä pihaa oli iso kiivi – käsi kädessä. [*nauraa*] Ja ne nauro ne suomalaiset ja ne nauro ne saksalaiset! Ja jos minä olin vartiossa, se meni sinne kiville istumaan ja kattomaan. Mutta sitten se häipy, kun ne lähti. Mut ne otti aina siitä lähtien sen sotavangin mukaan vain siksi, että minä sain tavata tämän pojan. Ja niillä oli niin hauskaa, että me istuskeltiin.*

Vaikka Annin viaton ihastus nähtiin vain huvittavana, olivat neuvostovankien – joita oli jopa 76:sta eri kansallisuusryhmästä – ja suomalaisnaisten suhteet vielä saksalaissotilaiden ja suomalaisnaisten suhteita kohutumpia ja häpeällisempiä. Myös vankisuhteista syntyi lapsia, lotillekin. Lisäksi jotkut vangin kanssa seurusteleet naiset ovat olleet saksalaissotilaiden kanssa seurustelleiden naisten lailla loppuelämänsä ”merkattuja naisia”, ”ryssän huoria ja morsiamia” ja suhteista syntyneitä lapsia on leimattu ”ryssän äpäriksi” ja ”pikku-Iivanoiksi”. (Wilms 2010, 1, 28, 31.)

Noora Wilmsin (2010) pro gradussa sotavankien kanssa seurustelleista naisista ja heidän lapsistaan on myös muisteluaineistoa, jossa ilmenee tapauksia, joissa sotavangin kanssa seurustelleiden naisten suomalaispuolisot olisivat surmanneet vangin ja/tai suhteesta syntyneen lapsen. (Mt., 31–32). Myös tässä aineistossa on kertomuksia naisista ja lotista, jotka ajeltiin kaljuiksi rangaistuksena suhteesta vihollisvankiin (Mt., 37–38).



Lottia ja sotilaita vappua juhlistamassa
Rovaniemen Suutarinkorvan sillalla 1943.
Kuva: Tutkimushaastateltavan, tekijän hallussa.

9 SODAN VAIMENNUT ILO – ”Mut meillähän oli niin hauskaa!”

9.1 On elettävä kun koska tahansa voi kuolla⁵⁰

9.1.1 Tapaus Nurmoila 1942 – ”Sopivat sota-ajan Vapun vastaanottajaiset”

”Jotakin niin järkyttävää kuin vappuilta Nurmoilassa olen harvoin nähnyt”, kirjoitti TK-mies ja kirjailija Olavi Paavolainen teoksessaan *Synkkä yksinpuhelu* (1961) vapunpäivän iltana 1.5.1942. Lotat olivat järjestäneet Länsi-Aunuksessa, lentokentän läheisyydessä sijaitsevalla Nurmoilan kasarmilla railakkaan vapun aaton illallisen. Vanhassa venäläisessä kasarmikylässä toimi myös Aunuksen teatteri, joka oli jatkosodan aikana perustetuista Päämajan alaisista rintamateattereista ensimmäinen ja maineikkain. Lisäksi Nurmoilassa sijaitsi tuolloin Tiedotuskomppania 1 (1. TtusK), jossa toimi Paavolaisen lailla sota-ajan tunnetuimpia kulttuurivaikuttajia ja toimittajia.⁵¹ Komppanian johtajana oli toiminut Martti Haavio, joka runoilijana tunnetaan P. Mustapäänä. Lisäksi joukossa oli muun muassa talvisodan kuuluisimmasta runokokoelmasta *Kiirastuli* tunnettu Yrjö Jylhä. Niin Haavio, Jylhä kuin Paavolainenkin olivat tunnettuja 1920-luvulla vaikuttaneesta Tulenkantajat-kirjailijaryhmittymästä, joka pyrki modernisoimaan Suomen kulttuurielämää ja avaamaan ikkunat auki Eurooppaan. Kapteeni Haavio ja luutnantti Paavolainen kuuluivat myös Aunuksen teatterin perustamista ajavaan neuvottelukuntaan. (Ks. esim. Niiniluoto 1994, 90.)

Tunnelma Nurmoilassa asemasodan vappuna oli nousussa, kun kasarmirakennus yhtäkkiä puolen yön aikaan tärähti. Vihollispommittajat olivat liikkeellä. Sotaan oli kuitenkin jo niin totuttu, ettei tilannetta osattu ottaa vakavasti – ei, vaikka vihollinen uudisti pommitushyökkäyksensä ”useampana aaltona”. Palopommien sytyttämien tulipalojen loimussa toikkaroi miehiä pihalla iloisessa humalassa. ”Kukaan ei tunnu pelkäävän; naurua ja pilapuheita kuuluu kaikkialta. Sopivat sota-ajan Vapun

50 Lausahdus on Yleradio 1:n Nadjan huone-ohjelmasta Minun sotani: On elettävä, kun koska tahansa voi kuolla syksyiltä 2007. Ohjelmassa käsiteltiin kirjailija Sirpa Kähkösen *Lakanasiivet* -romaanin (2007), joka sijoittuu jatkosodan aikaiseen Kuopioon 1941.

51 Ks. esim. KA Sörnäinen PK 2227. Aili Lewingin Muistikirja ja Valokuva-albumi 1. TtusK 1941–42; Paavolainen 1961, 132.

vastaanottajaiset”, Paavolainen kuvailee. (Paavolainen 201–203.)

Ilonpito ja huoleton vaaran uhmaaminen saivat kuitenkin äkillisen lopun, kun vihollinen palasi kuuden koneen voimin seuraavana iltapäivänä. Kasarmikylässä sijainnut viestikeskus tuhoutui täysin ja silpoutuneita ruumiinjäseniä, verta, käryäviä ja palaneita autoja ja taittuneita puita oli joka puolella. Tapauksessa kuoli ainakin seitsemän upseeria sekä yksi saksalainen autonkuljettaja ja viisi lottaa, joista moni oli viihdytyskiertueen lottia. Haavoittuneita oli parikymmentä; heidän joukossaan myös nuori Aunuksen teatterin näyttelijätär Liisa Autere.⁵²

Nurmoilan kasarmilla vuonna 1942 vietetty vappu kuvastaa hyvin sodan arjen ja vapaa-ajan vieton luonnetta, ilon ja surun läheisyyttä, jotka nousevat keskeisiksi tekijöiksi tutkittaessa lottien sodassa selviytymistä heidän kokemustensa valossa. Nurmoilan tapauksessa näin monen lotan kuoleminen ja haavoittuminen yhdellä kertaa samassa tilanteessa oli sotaoloissakin, ja erityisesti asemasodan aikana, poikkeuksellista. Tapauksessa Paavolaista ja muita sotilaita järkyttivät eniten juuri kaatuneiden ja haavoittuneiden lottien kohtalot. ”Ajatteleme kaikki lottien ruumiita kalkintomon täyttämässä hävitetyssä keskuksessa”, kirjoitti Paavolainen järkyttyneenä pommituspäivän iltana ja kertoi ”yleensä niin rauhallisten sotilaiden” paniikin muuttuneen jo hysteriaksi. ”Pari pioneeriupseeria ja muutama aliupseeri ovat täysin menettäneet hermonsansa.” ”En mene mihinkään sisään, en taloon, en teltaan...”, hoki Paavolaiselle eräs suunniltaan oleva luutnantti. (Paavolainen 1961, 203.) Se, että sotilaat olivat niin järkyttyneitä juuri lottien kohtaloista, kertoo osaltaan siitä, että nainen oli rintamalla poikkeuksellinen toimija, jonka toiminta sai miehiä suurempaa huomiota osakseen (ks. esim. Runtti 1997, 319).

9.1.2 Ilon ja surun samanaikaisuus

Nurmoilan tapauksesta tekee erityisen koskettavan murhenäytelmän konteksti: vapaa-ajan vietto sodassa, iloinen vappujuhlahumu. Miten lähellä ilo ja suru olivat sodassa toisiaan. Miten lyhyt oli matka ilosta suruun ja päinvastoin, surusta iloon. Ilo ja suru olivatkin sota-aikana usein lähempänä

⁵² Paavolainen 1961, 201–203; KA Sörnäinen 1487, 1./VP 11:n Sotapäiväkirja 30.4.42; KA Sörnäinen 4859, Aunuksen Ryhmän Sotapäiväkirja III 20.4–15.5.1942; Kaatuneet 1939–1945 kokoelmatietokanta; Lagerbohm 2010, 77.

toisiaan kuin rauhan aikana. Esimerkiksi sota-ajan lapsi ja kirjailija Laila Hirvisaari (2010) kertoo sodasta jääneen mieleen paitsi ääretön vakavuus aikuisten kasvoilla myös merkillinen naurun ja itkun samanaikaisuus (Mt., 5). Poikkeusolot loivatkin tilanteen, jossa ilo saattoi vaihtua hetkessä suureen suruun ja murheeseen, ja toisinpäin; pelon ja järkytyksen jälkeen kaivattiin nopeasti vastapainoksi jotain iloa, huvia ja naurua. Viestilotta Kyllikki Villa on kertonut hämmästyttävästi, että pommitusten jälkeen heihin lottiin iski aina ”euforinen eloonjäämisen ilo”: ”Paistoimme räiskäleitä ja nauroimme.” (Toivoniemi 2007.) Sama kokemus on havaittavissa myös monien muiden lottien kohdalla, kuten toisen viestilotan, vuonna 1912 syntyneen Rauni Ihalaisen (s. Piironen) kertomus talvisodasta osoittaa. Vihollinen oli katkaissut Säkkijärvellä sijaitsevan viestikeskuksen puhelinlangat ja Ihalainen jäi seitsemän muun lotan kanssa kahdeksi viikoksi osuuskaupan kellariin ilman minkäänlaisia yhteyksiä ulkomaailmaan. Elettiin talvisodan viimeisiä viikkoja ja rintama läheni uhkaavasti. Lotat suunnittelivat jo, miten he saisivat vihollisen tullessa tapettua toisensa yhden lotan mukana olleella pistoolilla, jossa oli vain kuusi luotia. Talvisodan viimeisen aamun hämärässä he heräsivät kuitenkin vartiossa olleen lotan epäuskoiseen huudahdukseen: ”Suomalainen tulee!” Viipurin esikunnasta oli lähetetty viestivänrikki ja amerikansuomalainen vapaaehtoinen noutamaan lumikiitäjällä keskuksen unohtuneita lottia. Myöhemmin päivällä tuli tieto kahden tunnin kuluttua alkavasta aselevosta. Ihalaisen kotipaikkakunta Säkkijärvi ja koko Karjalan kannas oli menetetty. Lotta kertoo tiedon aiheuttamasta sokkireaktiosta seuraavaa:

Tytöt itkivät vuolaasti, olivathan kaikkien hermot riekaleina. Samalla kai purkautui kellarissa koettu kuolemanpelon aiheuttama jännitys, jota lisäsi tieto, että menetämme kotimme ja omaisuutemme. Koetin lohduttaa, että kyllä Jumala meistä huolehtii. – – Ostin puoli kiloa karamelleja, enkä ole koskaan myöhemmin ostanut sellaista määrää karamelleja. Toisetkin ostivat – olimme kai muuttuneet lapsiksi hermopaineen lauettua. Istuimme lattialla ja söin kerralla koko makeispussillisen. Sitten purskahdimme nauramaan.

Myöhemmin Ihalainen avioitui lumikiitäjää kuljettaneen viestivänrikin kanssa, josta jatkosodan syksyllä 1941 syntynyt tytär kertoo seuraavaa: ”Äitini kertoi rakastuneensa juuri isän rohkeuteen, koska tämä henkensä uhalla tuli pelastamaan nuo kahdeksan lottaa”. Tyttären kummiksi tuli pistoolin omistanut lottaystävä. (Alhainen 2004, 25–26.)

Lottien sotakokemuksissa hämmästyttävää onkin se, miten paljon iloa ja

naurua ne sisältävät. ”Elämä on täällä ihanaa, suoraan sanoen. Elämme täällä kuin viimeistä päivää”, kirjoitti eräskin Äänislinnassa komennuksella ollut lotta ystävälleen keväällä 1942. (Koivisto 1983, 202.) Tällainen elämän ihanuuden hehkutus sodan keskellä hämmentää. Miten oli mahdollista tuntea näin suurta iloa sodassa? Villa (2006) itsekin ei olisi ilman sota-aikaisten kirjeidensä ja päiväkirjamerkintöjensä lukemista muistanut, miten paljon he sotavuosina nauroivat ja lauloivat, ”sodan lopulla yhä enemmän”:

Tietämättämme etsimme ja loimme vaihtelua, rytmiä jota vailla ei voi elää, ei ainakaan pysyä terveenä. Kuinka usein ilolla on traaginen tausta! Mozart ja Aleksis Kivi esimerkiksi. Olen viime aikoina yleensäkin pohtinut ”kevytmielisyyttä” uudessa merkityksessä: ei moraalittomuutena, vaan raskasmielisyyden vastakohtana. (Mt., 14.)

Tätä iloa osoittaa hyvin myös lääkintälottana Itä-Karjalassa toimineen helsinkiläishaastateltavani Marien muistelmat:

*Me olimme nuoria silloin ja usein ihmiset sanoo, että kyllä teillä oli varmasti kauheen ikävää, kun eihän saatu esimerkiksi tanssia. – – Minä en nyt löydä sitä kuvaa, mutta mulla oli kuva siitä, kun mulla oli vieraita. Ja siellä oli jotkut vielä univormuissa – – ja me järjestimme sitten kotona semmoset tanssiaiset, sitten kun olin lomalla. – – Meillä oli iso koti, niin että mahtu tanssimaan. Minä olen aina ollut niin hirveän innostunut tanssista! [*naurua*] – – Kyllä se oli hirmusen hullua, kun heti semmoset – miten sen nyt sanois – niinku kiihkokristilliset [paheksuivat asiaa], se oli niin hullua. – – Mutta muistan, kun kerrankin, kun joku sanoi näin, niin me katsoimme toisiamme, että mut meillähän oli niin hauskaa! [*naurua*] Että me nauroimme hirveesti! Mutta se johtu siitä, että me olimme niin nuoria ja elämä jatkuu kuitenkin.*

Ankarat olot vaativat vastapainoksi iloa – ja juuri poikkeusoloissa koetut ilonhetket olivat niitä, joiden avulla jaksettiin sodan pitkät vuodet. Lottien historiaa laajalti tutkinut dosentti Tiina Kinnunen (2008a) on todennut, että sodan aikainen nauru saattaa sotien jälkeisessä muistelussa vaimeta. Ilo ja nauru sodassa kun tuntuvat helposti rienaavilta ja veteraanien ja sodan uhrien halventamiselta. Sodan jälkeistä iloa vaimensivat myös sodan raskas päätös ja menetykset sekä lottajärjestön lakkauttaminen. (Mt., 132–133.) Ilo sodassa ei myöskään vaimennut vain sodan jälkeen, vaan siitä tunnettiin toisinaan syyllisyyttä jo sota-aikana. Esimerkiksi lääkintälotta Heidi Ekman (nimi muutettu) työskenteli keväällä 1942 kirjeenvaihtajana Yleisradiossa. Tuolloin hän kirjoitti ystävälleen Helsingistä seuraavaa:

Olen ollut pari kertaa Japanilaisessa lähetystössä suurissa juhlissa. Siellä oli eri kivaa, mutta kun tulin kotiin, oli minun vaikea olla, sain omantunnon tuskia, kun ajattelin, että minä vain laulan ja iloitsen, vaikka on niin vakava aika. Mutta nuoriso on nuoriso, ei sitä aina jaksa muistaa, että on sota ja suru. (Koivisto 1983, 201.)

Sodassa koetun ilon paheksuntaa sodan jälkeen osoittaa hyvin erään lotan hieman närkästynyt kommentti syksyllä 2010 Seinäjoella Suomen Sotahistoriallisen Seuran *Nainen sodassa* -seminaarissa pitämäni esitelmän jälkeen. Lotta oli esitelmäni perusteella saanut sen käsityksen, että ”sitä oltiin kuin huviretkellä”. Huviretkeltä lottakomennus kuitenkin joskus todella tuntui. Ilmavalvontalotta Hilja Ilona Melto (1985) esimerkiksi kuvaili elämää Suojärvellä Kannaksella kuin lomakodiksi kesällä 1942 (Melto & Castrén 1985, 119).

Muistutus tutkijan positiosta ja asennoitumisesta on kuitenkin sodan aikaisesta ilosta puhuttaessa erityisen tärkeä. Sodan arki saa erilaisen sävyn riippuen siitä, haluaako tutkija kääntää tutkivan katseen iloon vai sota-ajan ankaruuteen. (Kinnunen 2008a, 132–133.) Ilon kokeminen sodassa ei tunnu myöskään enää niin ihmeteltävältä, kun huomioi sotavuosien vaihtelevan luonteen ja pituuden sekä useimpien lottien nuoren iän. Lisäksi lotat eivät eläneet sotavuosina historiaa, vaan omaa todellisuuttaan. Sota oli kokonaisuus, jonka todellisuutta ei nuori ihminen välttämättä kyennyt hahmottamaan – kuten Villa (2006, 14–15) on todennut. Myös lottien historiaa tutkinut Annika Latva-Äijö (2009) kirjoittaa, että kenttälotan tyypillinen ympäristö oli ”asemasodan paikoilleen jäänyt todellisuus, liikkumaton arki. Vaikka asemapaikat saattoivat vaihdella joskus tiheäänkin, oli lotta kuitenkin ”sidottu osaksi pientä ja rajattua maailmaa, kuin saarelle sodan keskellä”. Henkilökohtaisen elämän keskuksena oli majapaikka, työpiste ja ihmiset, joiden kanssa saareke jaettiin. (Mt., 366.)



B/39. Kenttäsairaalan lottien naamiaset Kannaksella asemasodan aikana.
Kuva: Tekijän halussa.

9.2 Hetkessä elämisen taito ja haavoittumattomuuden harha

9.2.1 Kuolema opettaa hetkeen liittyvän ilon

Oliko ilo sitten sota-aikana toisenlaista kuin rauhan aikana? Lottien kokemusten perusteella sen voi sanoa olleen helposti purkautuvaa, vastapainoa sodan ankaruudelle ja usein poikkeusolojen tilanteista syntyvää. Sodan aikainen ilo vaikuttaa myös rauhan olojen iloa voimakkaammalta. Tätä tukee positiivisen psykologian keskeisimpiin vaikuttajiin lukeutuvan Martin E. P. Seligmanin (2009) tutkimukset onnellisuudesta. Seligman on todennut, että

voimakkain ilo kumpuaa pahimpien pelkojen hälvenemisestä. (Mt., 76.) Järkyttävien tapausten keskellä ja etenkin niiden jälkeen koettu eloonjäämisen ilo olikin sodassa hyvin voimakas ja voimaannuttava kokemus. Pelkoon taas liittyy läheisesti jännityksen tunne, joka tekee tunteesta erikoisella tavalla kiehtovan. Perusteleehan esimerkiksi moni extremeurheilija vaarallista harrastustaan sillä, että siinä tuntee todella elävänsä. Sodassa tämä jännityksen ja pelon tuottama elossa olon tunne saattoi olla vahvempi kuin koskaan. (Ks. esim. Nadelson 2005, 115–116; Grossman & Christensen 2007, 138–141; Glover 2007, 79–81). Paitsi että sodassa voi kokea olevansa vahvimmin elossa, voi siinä kokea olevansa myös hyödyllisimmillään (Junger 2011, 232). Esimerkiksi eräälle toisen maailmansodan kokeneelle ranskalaisnaiselle sota oli ollut kärsimystä ja pelkoa. Siten hän ei halunnut sota, mutta kertoi kuitenkin sotilaiden lailla sodan saaneen hänet tuntemaan elävänsä tavalla, jota hän ei ollut kokenut enää koskaan sodan jälkeen. (Gray 1970, 217, Nadelson 2005, 121 mukaan.)

Kuolema oli sota-aikana konkreettisemmin ja tiedostetummin läsnä kuin rauhan aikana. Siksi myös ilo oli voimakkaampaa. Samalla voimakkaampaa oli kuitenkin myös suru, joka aina aika-ajoin väistämättä nousi pintaan. Tämä ilon ja surun limittäisyys ja jatkuva vuorottelu tulevat hyvin esiin myös lääkintälotta Heidi Ekmanin (nimi muutettu) kirjeessä lottaystäväilleen Helsingistä keväällä 1942:

Toisinaan taas, kun aurinko paistaa oikein kauniisti, kaikki ihmiset tulevat optimistisemmalle tuulelle, unohdetaan hetkeksi, että on sota. Aurinko ja elämä hymyilee. Mutta sitten yht'äkkiä herää uudestaan: On sota, poikamme vuodattavat verta puolestamme. Veljemme Antti ja Esa ja Putte ovat myöskin puolustamassa maatamme, kukin vartiopaikallaan, emme tiedä miten heidän käy... Ilmari ja Sandor ovat siellä Jumalan luona [molempien lottien veljet olivat jo kaatuneet sodassa]. (Koivisto 1983, 201.)

Kyllikki Villan (2006, 14) hämmentävää ajatusta ilon lisääntymisestä sodassa selittää osaltaan se, että kuoleman läsnäolo opetti hetkessä elämisen taitoa. Professori Leo Buscaglian (1990) mukaan ”kuolema opettaa meille hetkeen liittyvän ilon”. ”Se opettaa meille, ettei meillä ole ikuisesti aikaa. Se opettaa meille, ettei mikään ole pysyvää. Se opettaa meitä luopumaan, että ei ole mihin takertua. Se kehottaa meitä jättämään odotukset ja antamaan huomisen kertoa oma tarinansa, koska kukaan meistä ei tiedä pääseekö kotiin tänä iltana. – – Kuolema sanoo: Elä nyt!” (Mt., 190.) Kuoleman läheisyys oli sodan arkipäivää, sitä ei voinut kieltää ja siten se oli hyväksyttävä selviytyäkseen.

Menettämisen ja katoavaisuuden läsnäolo korostuu lottien kertomuksissa. Rovaniemeläishaastateltavani, lääkintälotta Kerttu, kertoo nuorista lentäjistä, jotka olivat tanssikieltoa uhmaten pyytäneet heitä lottia tanssimaan viimeisenä iltanaan ennen etulinjaan lähtöä:

Siellä oltiin Kajaanissa, niin sinne tuli lentäjiä ja sano, että kuulkaa tytöt, se on sillä tavalla, että voi olla, ettei me ikinä enää tulla takasin, ku me lähetään sinne [etulinjaan], että teän pittää lähtiä meän kans tanssimaan. Mie sanoin, että mie en ossaa tanssia, nii ne, että ossaat varmasti. Ja autola ne vei meät, mihinkä lie. Ja ihanat, mustat silmät sillä oli ja kun se minua tansitti ja hyppyytti! Ja hän sano, että kyllä hän vielä tulee takasin, kyllä hän tulee sinua vielä kattoon. Mutta ei me sillon, ei siitä kukaan muu tienny [tanssimisesta], ku ei me voitu [olla lähtemättä], ku ne raukat sano, että ei sitä tiää tullanko enää takasin. Sitten kerran tuli takasin semmosia, joilta oli koneet tipahtanu. Ja tuli sinne Paateneeseen jotenki ja me niistä sitten huolehittiin. Kyllä se on monilla pojilla, voi että se on ollu vaikka mitä tilanteita!

Toisaalta sotilaat osasivat käyttää hyödykseen kuoleman läheisyyttä, sillä tiesivät sen vetoavan naisten tunteisiin. Esimerkiksi hävittäjälentäjä Lauri Pekuri (1993) s. Ohukainen kertoo miten he, nuoret lentokadetit, jatkosodan alussa lauloivat kapakoissa suureen ääneen lentäjien lauluja: ”Parhaimmat meistä on kuolleet, vain huonoimmat jäljelle jää”. Tämä meni Pekurin mukaan täydestä tyttöihin, jotka kyyneleet silmissä ihailivat lentäjänsankareita. (Mt., 12.)

Sodan jatkuva epävarmuus, kuoleman läheisyys ja epäinhimillisuus normalisoituivat usein ajan kuluessa osaksi arkipäivää. Elämä saattoi tuntua varsin huolettomalta ja vaarattomalta, vaikka tiedostettiin kaiken aikaa läsnä olevat sodan uhkat ja vaarat. ”Kun sitä tilannetta oli jatkuvasti, nii ei sitä jaksanut pelätä”, on eräskin muonituslotta kuvaavasti todennut. (Mäkelä 1995.) Pysähtymistä sodan ankaruuden edessä tapahtui enää vain harvoin ja ohimennen. Syvärillä toiminut muonituslotta esimerkiksi kertoo, että rintamalta kaiken aikaa kuuluva tykkien jyske oli niin arkipäivää, että tämän taustaaänen hiljetessä ”tuntui kaamean aavemaiselta” (Sadeniemi ym, 1979, 225). Eeva Peltosen (1993) tutkimuksessa kotirintaman naisista eräs toimistolottana työskennellyt nainen kertoo, että sota-ajan ihmisen kyky mukautua muuttuviin tilanteisiin perustuu siihen, että sota-ajan ihminen ei voi täydellä tunne-elämällään läpikäydä kaikkea kokemaansa. Tapahtumavyöryt tallennetaan sellaisenaan ja pois mielestä, ehkä vasta myöhemmin ne nousevat esille. Onkin tutkittu, että sellaiseen olotilaan, missä mitä tahansa voi tapahtua milloin tahansa, saatetaan reagoida yrittämällä elää niin kuin mitään odottamatonta tai järkyttävää ei voisi tapahtua. (Mt., 29–30.)

9.2.2 Sodan arjen normalisoituminen

Tätä elämän normalisoitumista kriisitilanteessa selittää katastrofipsykologi Salli Saari (2003). Hänen mukaan jatkuvassa tietoisuuden tilassa omasta haavoittuvuudesta, jatkuvassa tietoisuudessa siitä, että minä hetkenä hyvänsä voi tapahtua mitä tahansa, on mahdoton elää. Saari selittää tätä haavoittumattomuuden illuusiota tarkastelemalla terveiden ja masentuneiden maailmankuvia. Masentuneelle on ominaista nähdä maailma ja elämä uhkana. Niin sanotut terveet taas jättävät nämä elämään sisältyvät riskit ja uhat huomiotta ja ohittavat ne. Näin ollen psyykkiseen terveyteen liittyy haavoittumattomuuden harhassa eläminen. Kun jotain järkyttävää tapahtuu, tulee yksilö välittömästi tietoiseksi haavoittuvuudestaan. Psyykkisesti terve ihminen alkaa kuitenkin nopeasti työstää tätä haavoittuvuuden tunnetta pois itsestään. Saaren mukaan tämä haavoittuvuuden ahdistava tunne häviääkin lähes kokonaan muutaman kuukauden kuluessa, edellyttäen kuitenkin, ettei tapahdu mitään uutta tapahtumaa, joka saisi haavoittuvuuden tunteen uudelleen esiin. Sodassa traumatisoivat kokemukset seuraavat kuitenkin usein toinen toistaan. Siksi selviytyminen sodassa on yksittäistä kriisitilannetta haastavampaa, sillä monien perättäisten traumaattisten kokemusten toistuminen ja kasautuminen voivat järkyttää haavoittumattomuuden kokemuksen kokonaan tai pitkäksi aikaa. (Mt, 25–26.)

Myös viestilotta Villan (2006) kokemukset ovat hyvä esimerkki tästä haavoittumattomuuden harhassa elämisestä ja sen särkymisestä traumaattisen tilanteen sattuessa kohdalle. Tällainen oli Villalle 23-vuotiaan lottatoverin, ”Pikku-Sirkan”, kuolema. Pikku-Sirkka oli matkalla Tiiksjärveltä lomalle, kun auto ajoi miinaan ja vihollispartio hyökkäsi. Suomalaiseen sotilasasuun pukeutunut vihollissotilas oli tarttunut lotan hiuksiin, jolloin tämä oli kirkaissut säikähdyksestä. Samassa sotilas oli työntänyt pistimen lotan rintaan. Muut autossa olijat, muun muassa Pikku-Sirkan lottana toiminut kasvatussisko, olivat tekeytyneet kuolleiksi ja pelastuneet.⁵³ Villa kirjoitti tapahtuman jälkeen järkyttyneenä päiväkirjaansa:

Hänellä on täytynyt olla kauheita hetkiä. Koko tapahtuma on niin järkyttävä. En voi olla ajattelematta sitä – ja kuolemaa. En voi mitään sille, että pelkään kuolemaa. Elämähän on ainoa rikkauteni – en voi rauhallisin mielin ajatella, että se otetaan minulta pois. En voi tietää

⁵³ Villa 2006, 147–148; KA Sörnäinen, kansio A 172. Lotta Svärd Keskusjohtokunnan Rajatoimisto Lieksa 20.7.1942. Koskee Lotta – kaatumista. Liittyy: Puhelinilm.

miten ja millä hetkellä – voisinko menettää järkeni kun ajattelen sitä. (Mt., 147–148.)

Pelon olemuksesta sodassa kertoo pikkulottana vailla koulutusta sotaan lähtenyt helsinkiläinen Eila Tiuri (2010). Hän kertoo pelänneensä ennen sotia kovasti ja saaneensa ”vapinakohtauksia”. Lotan isä oli kuitenkin lohduttanut tyttärtään todeten, ettei kannattanut pelätä etukäteen. ”Jos ja kun se sitten tapahtuu, asennoituminen muuttuu ja sitä suhtautuu kaikkeen toisella tavalla. Pelon sijasta tulee jotakin muuta.” Ja niin kävi, että kun talvisota sitten syttyi ja viholliskoneet ilmestyivät Helsingin taivaalle, ei lotta muistanut pelkoa. Ajatuksissa kalvoi vain huoli äidin ja sisarusten saamisesta turvaan maalle, jota lotta alkoikin heti kiireellä järjestää. (Mt., 38–39.) Tiurin kertomus muistuttaa niin ikään hetkessä elämisen tärkeydestä. Tulevasta ei ole tietoa, eikä sen hetkisistä tunteista. Todellisuus on eri, kuin sitä edeltävä tunne.



B/39. Kenttäsairaalan revyy ”Villa Pervitin” esiintyy asemasodan aikana Kannaksella.
Kuva: Tekijän hallussa.

9.3 Vapaa-aika ja harrastukset – ”Joka paikassa oli semmosta jännitävää se elämä!”

9.3.1 Riviera, rintamakuoroja ja spiritismiä

Sotavuosiin sisältyi myös paljon rauhallisempia jaksoja. Etulinjojen lähelläkin oli aikoja, jolloin sota tuntui hyvin kaukaiselta, melkein kuin sitä ei olisikaan. (Ks. esim. Olsson 2005, 188–190; Melto & Castrén 1985, 208.) Sota on kaukana muun muassa Villan (2006) kuvauksissa kesäpäivistä Tiüksjärven ”Rivieralla”. Lentokentän läheisyydessä sijaitsevaa erämaarantaa alettiin kutsua Rivieraksi sen saavuttaman suuren suosion takia. Siellä lotat ”harrastivat pigmettikerhoa” ja loikoivat raukeina uimapatjoilla hehkuvassa auringossa

selkä pikiöljyssä. Gramofoni soitti Edelweissia ja aallot lauloivat. Niin oli huoletonta joskus sodan kesä. (Mt., 146, 273, 396.)

Sotavuosina myös urheiltiin, musisoitiin, näyteltiin, kirjoitettiin kirjeitä, luettiin ja opiskeltiin, pelattiin pelejä, sisustettiin parakkeja ja korsuja, hoidettiin puutarhaa, tehtiin käsitöitä, piirrettiin ja maalattiin. Lottajohto myös tuki näitä harrastuksia järjestämällä erilaisia kilpailuja, kursseja ja tilaisuuksia; harrastusmahdollisuuksien kun nähtiin lisäävän viihtyvyyttä ja yhteishenkeä sekä vahvistavan siten osaltaan lotta-aatetta ja -identiteettiä. (Latva-Äijö 2009, 389–390.) Vapaa-ajan vieton käytännöt ovatkin olleet lotille tärkeitä mielialaa kohottavia tekijöitä sodassa.

Haastateltavieni puheissa sota-ajan vapaa-ajan vietossa painottuu musiikki. Toimistolotta Gunilla ja lääkintälotta Kerttu osallistuivat myös rintamakuoroihin ja kiersivät laulamassa ja näyttelemässä eri yksiköissä. Gunillan yksikössä, JP 1:ssä, Itä-Karjalassa toimi oopperalaulaja Veikko Tyrväinen, joka perusti kuoron ja ohjasi näytelmiä ja musiikkiesityksiä. Näin Gunilla muistelee harrastusta:

*Et etenki joulun aikaan me kierrettiin kaikki ne tukikohdat ja laulettiin joululauluja. Ja hän [Veikko Tyrväinen] keksi vielä sen – siihen aikaan mä en tiedä, olisko mulla ollu edes 8 laulussa – niin hän päätti, et meidän on pakko laulaa ”Maa on niin kaunis” yhdessä. Me käytiin siellä linjoilla. Ja isä [JP 1:n komentaja, eversti Ragnar Wahlbeck] oli järjestäny semmosen suuremman joulutapaamisen, jossa me laulettiin. Ja mä muistan, et me Veikko Tyrväisen kanssa duettoa. [*naurahtaa*] Onneksi sitä ei tarvinu kuulla! [*nauraa*] Tuntu itsestä niin älyttömälle. Mutta nää oli hyvin musikaalisia, tää Veikko Tyrväinen, ja siellä oli muita, et usein illalla istuttiin ja laulettiin.*

Myös Kerttu kertoo moneen otteeseen musiikin merkityksestä sotaoloissa jaksamiselle ja kertoo nauraen miten hänen laulutuntinsa rintamalla saivat huvittavan kääntein:

Siellä Itä-Karjalassahan oli sitten semmonen luutnantti, joka oli kuulunu tämmöseen hommaan [kuorotoimintaan]. Sehän alkaa mulle, että sulla on niin ihana ääni, että ala käymään hänen tykönä, että hän alkaa sua opettaan. Se oli semmonen aika hauskan näkönen mies. Mie olin sitte että joo, ja me siellä laulettiin ja meillä oli oma kuoro siellä. Ja ku mie sitte menen sinne viimisen kerran, niin se on valkeissa vaatteissa ja oli laittanu ikkunoihin narut. Nii mie, että mitä sie oikeen meinaat. No hän, että mie aion sinun kans mennä naimisiin. Nii mie olin, että ei kuule, minä en sinun kans naimisiin mene. Nii hän että tule, hän vie sinut tuonne pappilaan ja kaikkiin semmosiin paikkoihin. Nii mie olin, että ei vaikuta minua viii. Ja tytöt

sitte nauraa aina, että kun mie tulin sieltä, nii mie nakkelin kaikkia mitä mie näin käteen, ku bullu, ku olin niin innoissaan sen kans laulamaan ja kaikkea. – – Että se on juuri niin, että kaikki oli meillä semmosta hauskaakin! Piti aina välillä, että oltiin, että läheppä sie taas Kerttu laulattaa meitä. Sitä on laulettu kauhiasti! Ja vieläki joku kysy, että vieläkö sie laulat. Ei ollu kenelläkään soittopelejä, mutta siellä oli kyllä hirviän hyviä laulajia. Ja mulla raukalla kävi nii ikävästi, että ku sattu, että joku alkaa minua opettaa, niin heti alkaa minua vaimoksi haluaa. Kyllä mie olin, että kyllä mie en täälä mettäsä kenenkään kans naimisiin ala!

Musiikki ja laulu toimivat yhteisöllisyyttä lisäävinä ja vahvistavina tekijöinä. Sen kautta tutustuttiin myös uusiin ihmisiin, mikä tulee hyvin esiin seuraavasta Kertun muistelma:

Kajaanissa sitä oli vähän aikaa, ku muistan, ku oli niin ihana, kun lottatoverin kans mentiin kunnolliseen saunaan, jossa oli ihanat valkoset sisustat ja me ruvettiin siellä laulamaan. Sitten sieltä vastattiin seinän takaa ja kaks poikaa alko laulamaan, ja aina jatkovat siitä mihin jäätiin. Joka paikassa oli semmosta jännittävää se elämä! Ja ku tultiin sieltä, oltiin että kato mitä poikia siellä oikeen oli. Siitähän se tuli justiin toisesta minun kaveri, joka sitten kuoli, kaatu siellä. Mahottoman kaunis ääni, oikein semmonen urheilija, kirjotti kirjojaki aivan, oikeen fiksu kaveri.

Samalla musiikki ja laulu etäännyttivät kärsimyksestä. Musiikin voima on siinä, että se voi toimia tuskallisen objektin sijasta mielenliikutuksen kohteena, jolloin menetetyt kaipuu helpottuu. Musiikin yhtenä tehtävänä onkin toimia yksilöllisenä ja kollektiivisena vapauttavana ja puhditavana itku- ja ilovirtenä. (Kukkonen 2007, 21–23.) Musiikin ja laulun merkitys selviytymiskeinona konkretisoituu Kertun kertomuksessa, jossa hän kertoo johtavan lääkärin laulaneen jatkuvien potilasvirtojen äärellä:

Mutta olihan se kauhiala niille. Ajatella, yötä päivää semmosta tekemistä! Joskus se [Isä-Leikkonen] rupes laulamaan, että se olis niinku helpottanu sitä tilannetta.

Laulu selviytymiskeinona tuli ilmi myös sotavangeilla Kokkolan sotavankisairaalassa toimineen haastateltavani, lääkintälotta Eevin, muistelma:

Sitten kun ne [neuvostovangit] parani loppujen lopuksi, ne rupes harrastamaan kuorolaulua ja kerääntyivät nurkkaan. Ja kyllä ne melkein kaikki itki, kun ne yhdessä lauloivat niitä. Ja oli moniäänisiä, niin kyllä siinä itki hoitajat jos itki potilaatki, kun oli niin koti-ikävä jokaisella tietysti.

Mielenkiintoinen kuriositeetti lottien sota-ajan vapaa-ajan vietossa on spiritismin harrastaminen. Tämä nousee esille joidenkin lottien muistelmissa (ks. esim. Huuskonen 1999, 77–78; Villa 2006, 98–99). Spiritismi oli suosittua etenkin naisten keskuudessa jo vuoden 1918 sisällissodan aikana ja sen jälkeen. Ensimmäisen maailmansodan jälkeinen aika, jolloin ihmiset tarvitsivat kaiken avun käsitellessään sodan kuolemien tuottamaa epäjärjestystä, oli myös muualla Euroopassa spiritismin kukoistusaikaa. (Winter 1997, 54–57; Peltonen 2003, 170.) Ehkäpä juuri tämän takia se saavutti sotavuosina suosiota myös lottien keskuudessa. Samalla kaivattiin kuitenkin myös jännitystä ja ajanvietettä. ”Ei se hyväksi ole, tuo harrastus, se käy hermoille, mutta niinhän käy tämä tylsyyden ja valvomisen ja muu”, kirjoitti viestilotta Villa Sortavalassa 13.1.1942. Spiritismin pelaaminen näyttää noudattaneen lotilla samaa kaavaa kuin jo sisällissodan aikana. Eräs 16-vuotiaana sisällissodan kokenut kertoo Peltosen (2003) tutkimuksessa vuoden 1918 sodan muistihistoriasta seuraavaa:

Se tuli muotiin koululaisten keskuudessa vuosien 1916–17–18 aikana. – Paperille oli juomalasilla piirretty ympyrän suuntaan pyörylöitä, joissa sekaisin aakkosten kirjaimet ja reunassa numerot 1–10. Nyt joka halusi peliin mukaan hankasi etu- ja seuraavan sormenpäät johonkin villaseen ja puhalsi ne oikein kuumaksi. Kaikki hiljeni, kun yhteinen kysymys oli päätetty, lasi oli asetettu keskustan pyörylän päälle alassuin, ja jokainen asetti sormensa lasin pohjan päälle. Vähän ajan kuluttua lähti lasi liikkumaan paperille asettuen kirjainpyörylöiden päälle muodostaen kirjaimista tavuja ja sanoja. Se oli merkillistä, kun vastaukset sattuivat oikein, vaikkei kukaan joukosta sitä tiennytäkään. Usean kerran kysyttiin, kuka voittaa sodan. Vapausota oli juuri käynnissä ja aina saimme vastauksen: ”Valkoiset voittaa.”⁵⁴ (Mt., 170)

Villa (2006) puolestaan kirjoitti Sortavalasta tammikuussa 1942 äidilleen seuraavaa:

Tiedätkö mitä, Neitsytpolun [lottien puoli] on vallannut spiritismipsykoosi. Meidänkin tuvassamme on pelattu kahtena yönä. Ja tiedätkö, en voi muuta kuin ihmetellä, niin kummallista se on, ja haluaisin kiihkeästi kuulla jonkun viisaan ihmisen selityksen koko roskaan. Olemme kyselleet kymmeniä asioita, ja se vastaa ilmiömäisen loogillisesti, yllättävästi, ilkeästi, ivallisesti, humoristisesti. – Nytemmin se on yhä enemmän ja enemmän ruvennut puhumaan hengistä ja muusta sellaisesta, ehkä se johtuu kiihoittuneista hermoistamme. Kaksi kertaa se on sanonut olevansa jonkun jollekulle meistä tutun, tässä sodassa kaatuneen miehen henki. Viimeksi se kehotti meitä pakenemaan tätä asuntoa, koska hän asuu täällä. Kysyimme missä, ja se vastasi: ”Veeran [lottatoveri] sängyssä”. Sitten kysyimme kuka se on, ja se vastasi

54 SKS Kansanrunousarkisto 1918–1941:129 nainen s. 1902 opettaja Helsinki.

erään Veeran luokkatoverin, jonkin aikaa sitten kaatuneen pojan nimen. (Mt., 98.)



B/39. kenttäsairaalan joulu Uudenkirkon Vanhasahalla Kannaksella 1942.
Kuva: Tekijän hallussa.

9.3.2 Juhlimisen kaipuu ja herkuttelun himo – ”Se oli kaikkein suurin ilo, kun niitä räiskäleitä paistettiin”

Myös juhlapäivien vietto oli osa lottajohdon henkisen hyvinvoinnin kampanjaa. Sota-aikana vietetyt juhlat ja erilaiset viihdytys- ja valistustilaisuudet ovatkin olleet lotille merkityksellisiä, joita on vaalittu jopa hienoimpina sotamuistoina (ks. esim. Rautio 2001, 103). Esimerkiksi helsinkiläishaastateltavani, muonituslotta Ingrid, kertoo, ettei niin hauskaa uudenvuoden aikaa ole ollut koskaan, kuin Syvärillä asemasodan aikana. Juhlien merkityksellisyydestä kertovat myös lukuisat kirjoitukset lottien muistokirjoissa ja juhlatilaisuuksia varten sepitetyt laulukronikat (ks. esim. Melto & Castrén 1985, 74). E erityisen mieleenpainuvia ovat olleet rintamalla vietetyt sotajoulut. Muun muassa haastateltavalleni, nyt jo edesmenneelle rovaniemeläiselle lääkintä- ja yhteyslotta Jennylle, vuoden 1941 joulu

sulhasensa komppaniassa Sallan rintamalla oli ikimuistoinen. Lotalla oli viimeisenä elinvuotenaan, jolloin kävin häntä haastattelemassa, seinälläänkin tuona jouluna otettu kuva hänestä ja hänen miehestään. Mies joutui myöhemmin jatkosodassa sotavangiksi Uralille Jennyn odottaessa heidän esikoistaan, ja kuoli sodan jälkeen vankileirillä saamiinsa vammoihin.

Tyypillistä juhlien järjestämisessä oli, että koti-ikävän lieventämiseksi poikkeusoloihin pyrittiin luomaan mahdollisimman siviilin- ja kodinomaisen tunnelma. Poikkeusolot ja puute loivat silti erikoislaatuisen leimansa tilanteeseen. Esimerkiksi joulukoristeet askarrettiin säästetyistä sulatejuustopakettien tinapapereista (ks. esim. Aitovieri 2010, 45–46; Alhainen 2005, 151–152) ja joulupukki vieraili sota-ajan hengessä kypärä päässä ja kaasunaamari kasvoilla (Melto & Castrén 1985, 163–164). Sotilaille jaettiin tuntemattomien sotilaiden paketteja ja lottien arvostus näkyi siinä, että hekin saattoivat saada sotilailta itse tehdyt lahjat (Aitovieri 2004, 46). Vaikka tarjoilu pyrittiin järjestämään niin hyvin kuin sotaolosuhteissa oli mahdollista, saattoi joulupuuroksi kuitenkin kelvata makea kaurapuuro ja manteliksi kuiva herne (Melto & Castrén 1985, 74).

Ruoka korostuu monen lotan muistelussa (Karvinen-Kopteff 1993, 120), viestilotta Villan (2006) kirjeissä äidilleen aivan ylenpalttisesti. Etenkin räiskäleiden paistosta muodostui sodassa vapaa-ajanvieton johtava teema. Lättytaikina tehtiin aina, kun vain jonkinlaisia aineksia saatiin kyhättyä kokoon. ”Se oli kaikkein suurin ilo, kun niitä räiskäleitä paistettiin”, kertoo eräskin Äänislinnassa toiminut radistilotta. (Haavikko 1994, 92; ks. myös Huuskonen 1999, 78.) Tavaksi tuli myös, että kotoa saadut paketit jaettiin lähimpien tovereiden kesken ja usein kekkerien merkeissä (ks. esim. Villa 2006, 80; Haavikko 1994, 157; Melto & Castrén 1985, 69, 93). Juhlimisen tarve vastapainona ankarille oloille oli suuri ja juhlan aiheissa vain mielikuvitus oli rajana. Aiheeksi riitti pienen ruoka-annoksen saamisen ohella esimerkiksi lämmin loppukesän ilta, jolloin järjestettiin venetsialaisia ja kuutamojuhlia (Villa 2006, 345; Melto & Castrén 1985, 149). Helsinkiläishaastateltavani Ingrid kertoo nauraen, että Syvärillä keksittiin juhlia muka hänen 100-vuotis syntymäpäiviä.

Villa (2006) arvioi loputtoman herkuttelunhalun ja makeanhimon johtuneen niukan ja yksitoikkoisen ruokavalion lisäksi myös psyykkisistä syistä. Useimmat nuoret lotat kun olivat ensimmäistä kertaa pidemmän aikaa poissa

kotoaan ja ikävä vaivasi. ”Yhteinen herkuttelu, pakettien odottaminen, saaminen ja jakaminen toi viihtyisyyttä joukkomajoitukseen ja karuihin oloihin.” (Mt., 13.) Tieteellistä pohjaa Villan ajatukselle antaa Catrin Smithin (2002) vankilatutkimus, jonka mukaan vangit hakevat syömisestä mielihyvää ja vastapainoa totaalisen instituution tuottamiin stressipiikkeihin. Herkuttelunhalun on todettu korostuvan myös toisessa totaalisessa laitoksessa, armeijassa (ks. esim. Goffman 1961, 6–7). Tämä konkretisoituu Sotilaskodin eli ”Sotkun” tai ”Soden” legendaarisen maineen saavuttaneiden munkkien suurena suosiona. Varusmiesten terveyskäyttäytymistä Kainuun Prikaatissa Kajaanissa tutkineet sosiologit Tommi Hoikkala ja Mikko Salasuo tekivät kiinnostavan havainnon siitä, että vaikka varusmiehet pitivät armeijan ruokaa hyvänä ja riittävänä, tilattiin kasarmille kuitenkin lisäksi pizzaa tai jättisuuria kebab-annoksia. Munkkien ja grilliruoan nähtiinkin toimivan mielihyvää ja siten ahdistusta lievittävinä ja yhteisöllisyyttä lisäävinä tekijöinä – korvaavan siviilielämän kaljoittelun. Hauska tulkinta tutkijoilta oli, että kolme munkkia vastaa armeijassa kolmea siviilikaljaa. Kyse oli paitsi lohtu-, myös frustraatio- syömisestä. (Hoikkala 2009, 380, 389–391.)

Myös lotat elivät sodassa totaalisen organisaation, armeijan, alaisuudessa. Tietyissä mielessä lottien valvonta oli myös sotilaita totalitäärisempää, sillä heitä sitoivat kurin lisäksi lottajärjestön siveellisyysmääräykset. Komennukselle lähtenyt lotta oli myös velvollinen täyttämään tehtävänsä eikä kotiin pääsy halutessa ollut helppoa. Siten vankila- ja armeijatutkimukset toimivat lottahistoriaa tutkittaessa vertailukohteina. Syöminen toimi myös lotilla vankien ja sotilaiden lailla stressiä lieventävänä tekijänä.

Herkuttelunhalussa lotat keksivät toinen toistaan erikoisempia vippaskonsteja puutteenalaiseen ruuanlaittoon. Esimerkiksi korvikekahvia valmistettiin herneistä ja voikukanjuurista, teetä apilankukista, vadelman ja koivun lehdistä ja perunajauhoista keitettiin siirappia (Paavilainen 2007, 97, 115; Korppi-Tommola 2005, 131; Runtti 1997, 326, 329; Sadeniemi ym. 1979, 185). Saksalaissotilailta saatua vahvasti sokerista ja siirappimaista maitotiivistettä, malkkia, taas keksittiin upottaa purkissa hernekeittoon kypsymään – ja näin saatiin ”kinuskia” (Alhainen 2004, 179). Hyytävänä esimerkkinä kekseliäisyydestä on erään apusisaren kertomus siitä, miten verenluovutusverta voitiin käyttää makkarapötköjen valmistukseen (Karvinen-Kopteff 1993, 120).

9.4 Huumori ja hulluttelu – ”Voe kaaheeta, aattakee!”

Sodan poikkeusoloissa syntyi myös oma, erikoislaatuinen huumorinsa. Hyvä esimerkki tästä liittyy kenttäkauppaa hoitaneeseen lottaan, Martta Löhöseen, joka sai jatkosodan alussa uuden lempinimen ”Voe kaaheeta”. Nimi tultiin tuntemaan koko sota-ajan pitkin rintamaa. Sattui nimittäin niin, että kyseinen lotta oli Raatteentien suunnalla viholliskoneiden lähestyessä hypännyt hädissään lähimpään kuoppaan. Koneiden tulittaessa aluetta kuopasta valittava huuto: ”Voe kaaheeta, aattakee!” Toiset olivat varmoja, että lotta oli haavoittunut ja lähtivät auttamaan. Kuopan reunalla heitä kohtasi kuitenkin surkuhupaisa näky: kuoppa, johon lotta oli syöksynyt, olikin kenttäkäymälä! Siellä lotta oli upoksissa, eikä päässyt omin avuin ylös, sillä monttu oli syvä ja käymälä paljon käytetty. Onneksi lähellä oli lampi, josta riitti vettä puhdistautumiseen, eikä lotankaan huumorintaju pettänyt. (Aitovieri 2010, 59.)

Savon murteesta riitti huvia myös toisaalla. Haastateltavani, helsinkiläisen lääkintälotta Marien, yksikkö joutui perääntymään kesällä 1944 Syväriltä Äänislinnan kautta Sisä-Suomeen. Matkalla he majoittuivat savolaisessa rykmentissä, josta hän kertoo seuraavaa:

*Se oli pitkä matka, ihan semmosta korpea. Ja sitten joskus siellä keskellä korpea, niin meän piti majottua yöksi, ja se oli savolainen rykmentti. Ne oli kauhean kivoja, nehan on savolaiset niin iloisia ja heillä on se huumorintaju kaikissa tilanteissa. Ja rupes tulemaan pommikoneita. Ja sehän oli ihan semmosta suomaata ja siinä semmoset pienet puut, mistä ei ollu paljon hyötyä. Mutta sitten kuulu kuitenkin huuto, että ilimahällytys, kaikki immeiset pommisuojiin! [*naurua*]*

Tällaiset kommellukset ja lausahdukset olivat omiaan synnyttämään niin kutsuttua sota-ajan hurttihuumoria. Huumoria ja naurua kun synnyttävät usein vain vakavat ja traagiset asiat, eivät niinkään kevyet ja turhanpäiväiset (ks. esim. Österberg 1995, 75). Sota opetti myös taitoa olla murehtimatta turhista. Sota-ajan nuori, kirjailija Eeva Kilpi (1998) kertoo perhettä auttaneen venäläisen sotavangin sanonnan ”ei mittää, sota-aika” nousseen suosituksia hokemaksi sotavuosina. ”Ei ollut tilannetta, johon se ei olisi sopinut ja kyllä sitä totta totisesti käytettiin”, hän kirjoittaa. Kilpi kertoo tuolla lausahduksella olleen sodassa jaksamisen kannalta valtava psykologinen merkitys paitsi hänelle, myös hänen läheisilleen. Hokema laukaisi monia

jännittyneitä tilanteita, sai heidät nauramaan ja ”ottamaan asiat lungisti”. (Mt., 545.) Vastaavalla tavalla erilaisista sota-ajan sattumuksista ja tilanteista syntyneistä lausahduksista, kuten ”voe kaaheeta” ja ”ilimahällyytys, kaikki immeiset pommisuojiin!” tuli ahdistusta lievittäviä lentäviä lauseita myös lottien keskuudessa.

Hermostuttavaa arkea pyrittiin tilannekomiikan ohella piristämään myös erilaisilla tempauksilla ja kepposilla (ks. esim. Rautio 2001, 181). Mielikuvitus oli valttia huvitusten keksimisessä. Sitä riittikin haastateltavieni Kertun ja Briittan lääkintälottatoveri Anna Luodolla (1992), joka keksi piristää Kemin sotasairaalassa makaavaa suomalaista vuodepotilasta, jolla oli jaloissa 120 reikää:

Ne olivat lihashaavoja, jalat olivat kuin mustikoita täynnä. – – Huomasin, että Antin mieli oli alamaissa. Äkkiä riipaisin sideharsopakasta aimo kappaleen ja sitaisin sen päähäni hunnuksi, nappasin aamulla tuomani horsmankukat käsivarrelleni ja menin Antin viereen. ”Kuulepas Antti, nyt meidät vihittää, minä olen morsian!” Siitäkö alkoi ilonpito huoneessa. Ei siinä enempää seremonioita tarvittu. Antilta meni ikävä ja taisi monen muunkin pojan mieli kirkastua. Oli poikkeuksellista, että sinuttelin potilasta, muuten me teitittelimme molemmin puolin. (Mt., 34–35.)

Myös Villan (2006) sota-ajan kirjeistä ja päiväkirjamerkinnöistä välittyy erityisen hyvin tämä rintamaolojen hulvaton ja kujeileva puoli. Villa kirjoittaa tällaisten leikkien olleen ”jonkinlainen suojaverkko sodan tosiasioiden ja vaarojenkin keskellä” (Mt., 15). Tämä tulee esiin muun muassa seuraavista kirjeotteista äidille:

Tiiksjärvi 23.7.1942

Viime yönä meidän tyttöjen kämppään tehtiin ”matalahyökkäys”, aivan hurja. Meillä oli ollut pari vrk. poistumiskieltoa, melkein kuin leikiten, sillä sellainen ei ole Korvassa [yksikön nimitys] ollenkaan tapana. – Ja yöllä klo 2–3 maissa heräsimme outoihin ääniin. Tai minä ainakin heräsin sekavasta unennäöistä sellaiseen tilanteeseen, että huoneessa naurettiin ja kuiskutettiin armottomasti, tytöt nousivat istumaan, kolme tummaa habmoa loikki siellä sun täällä – joku seisoj vuoteeni vieressä ja tunki räiskälettä suuhuni. Kesti kotvan ennen kuin tajusin, että ne olivat Kärpässien [naapuriasunto] pojat Huke, Kaaleppi ja Topi, jotka olivat tulleet ”katsomaan” meitä. Riemu oli rajaton ja kesti kymmenen minuuttia, sitten pojat hävisivät aivan hiljaa, kuin varjot ovesta. Heiltä voi kyllä odottaa mitä tahansa – eikä esivalta aamulla epäillyt mitään! (Villa 2006, 160.)

Minun piti kertoa Sinulle taas hävittäjälentäjiemme huolettomasta ja lapsekkaan iloista mielenlaadusta. Kärpässien Topi ja Kaaleppi kun nim. olivat lomalla, he ostivat ”Stockikselta” suurimman vauvanuken mitä löytyi (sulkee silmänsä ja huutaa) ja sitten eri osastoilta sille röijyn, myssyn, silkkinauhoja ja hajuvettä. Sen ristiäisiä varten ostettiin 80 serpentiinirullaa. Sitten he kävivät sen kanssa valokuvassa, ”perheestä” otettiin 2 Poly-fotosarjaa. Nyt se sitten istuu Kärpässienessä ja sitä hoivataan kovasti. Koko juttu tuli maksamaan toista tuhatta. Niin sitä pitää! (Villa 2006, 202–203.)

Kenttäpostikin toimi hulluttelun välineenä. Kirjeenvaihdossa oli mahdollista käyttää tekaistuja nimiä ja muun muassa lehtien kirjeenvaihtoilmoitukset ja lottajärjestön suosimat pakettilähetykset tuntemattomille sotilaille tarjosivat tähän oivan mahdollisuuden. (Ks. esim. Ohanwe 1993, 310.) Kirjeenvaihdon tarjoamasta huvittelusta hyvä esimerkki on rovaniemeläishaastateltavani, ilmavalvontalotta Ellin, yhdeksän tuntematonta sotilaskirjeenvaihtokaveria. Oli kuitenkin myös sellaisia lottia, jotka kokivat, ettei sota jättänyt sijaa huumorille (ks. esim. Olsson 2005, 191). Näin koki haastateltavani, rovaniemeläinen muonituslotta Iida, joka ei omien sanojensa mukaan osannut nauraa sota-aikana. Hänen kertomuksensa tuokin huumorin näkökulmaan mielenkiintoista säröä:

*Mie muistan kerran, kun olin koko talven [Rovaniemen keskuskansakoululla muonittamassa], kun sitä oli putkissa semmosia metallisia, joilla pannaan kiinni, semmonen paksu – [prikkoja?]. Ja joillaki oli tapana kihlata minua semmosella, että mulla oli niitä kihlasormuksia vaikka kuinka paljon. Aina anto semmoselle, joka oli toinen tyttö, semmonen joka ei nauranu koskaan. Se piti, se oli minun luonteeni, se oli niin vakavaa se elämä sillon. Ja ne kysyki, että mikset sie naura koskaan. Niin mie sanoin, että mie ootan miten tämä sota loppuu. Jos se loppuu hyvin, minä nauran, mutta mulla ei ole mitään aihetta nauraa nyt. [*naurua*] Että mie otin sen niin vakavasti. Se ei ollu mitään aihetta nauraa, että se sai olla mikä oli, ja siinä oli ihan tarpeeks. – – No, olihan se, kyllähän sitä saatto tapahtua sellastakin, että ois melkeen saattanu naurattaakin, mutta mie en osannu nauraa sillon. Minusta se oli niin kaubiaa se kokonaisuus, että ei. Ja se riitti jo sekin, mitä ryssä tänne pommitti kaiken aikaa, ja sitten ku vielä se sakemanni tuli tänne, niin se minusta oli hirviää.*

Iidalle sota oli niin vakava asia, ettei hän osannut hyödyntää huumoria selviytymisessään. Iloa ja huumoria ei hänen mielestään voinut liittää sotaan millään tavalla, vaan hän sulki ne kokonaan sodan ulkopuolelle ja keskittyi tekemään lujasti työtä. Työnteko olikin hänen ilmeinen selviytymiskanavansa, ei niinkään vapaa-aika. Vuosikymmenten jälkeen sota-aikaa

haastattelutilanteessa muistellessaan osasi Iida kuitenkin jo nauraa hyväntahtoisesti tuolle totiselle nuorelle muonituslotalle.

9.5 Pommitusten jälkeinen euforinen ilo ja combat high

9.5.1 Universaali trauma

Tiiksjärvi 8.10.1942

Tuli vielä toinenkin ”aalto”. Pom pom kovasti ja kek [konekivääri] ja valopommeja ja it [ilmatorjunta]. Mitään hauskaa se ei ollut. Roope, Kuopus [lottia] ja minä söimme räiskäleitä ja nauroimme kauheasti ihan syyttä suotta. (Villa 2006, 192.)

Viestilotta Villan yövuorossa kirjoittamassa kuvauksessa pommitusten jälkeisestä ”euforisesta ilosta” (ks. myös Toivoniemi 2007) on pitkälti kyse samasta ilmiöstä, josta sotatieteissä käytetään nimitystä *survivor euphoria*, *exhilaration stage* tai yleisimmin *combat high* (ks. esim. Grossman 1996, 234; 2007, 167). Taistelutilanteiden jälkeen sotilas kokee usein euforisen riemun vaiheen, joka syntyy vahvasta hengissä olon tunteesta. Myöhemmin euforian vaihetta seuraa kuitenkin tavallisesti syyllisyyden ja katumuksen vaihe, kun sotilas kohtaa tilanteen vakavuuden ja sen seuraukset. Tämä voi ilmetä hyvinkin voimakkaina reaktioina, kuten pahoinvointina ja oksentamisena – etenkin jos kyseessä on nuori sotilas, joka on ensi kertaa tappanut jonkun. (Grossman 1996, 111, 115, 234; 2007, 167, 243.) Vastaavaa syyllisyyttä kokivat myös lotat sodassa iloitsemisesta, kuten aiemmin toin esiin.

Combat high -reaktio on ollut viimeaikoina esillä liittyen sotilaiden kokemuksiin viimeaikaisissa Irakin ja Afganistanin sodissa. Muun muassa vastikään ilmestyneet, palkitut dokumenttielokuvat *Armadillo* (2010) ja *Restrepo* (2011) käsittelevät ilmiötä, ja ovat herättäneet laajaa keskustelua rauhaturvaaamisen haasteista, sotilaiden moraalista sekä sodan julmuudesta ja seurauksista. *Armadillo* seuraa tanskalaisrauhanturvaajien ja *Restrepo* yhdysvaltalaisotilaiden komennusta Etelä-Afganistanissa. Ohjaajat, *Armadillon* Janus Metz ja *Restrepon* Tim Hetherington (kuoli Libyan sodassa 20.4.2011) ja Sebastain Junger, osallistuivat kameran takana sotaan ja sotilaiden joukossa myös taistelutilanteisiin tallentaen sen, mitä näkivät ja kertoakseen katsojalle mahdollisimman totuudenmukaisesti millaista sodassa on. *Armadillon* ohjaaja

Metz vieraili Rakkautta ja anarkiaa -festivaaleilla Helsingissä syyskuussa 2010. Hänen silloisessa radiohaastattelussaan tulee hyvin ilmi samankaltaisuus lottien kokemusten kanssa sekä sodassa selviytymisen ja sotilasjohtamisen suurin haaste; se, ettei sotaan voi koskaan täysin valmistautua (ks. esim. Toiskallio 2009a, 9). Lisäksi Metz kertoo sodan arjen normalisoitumisesta, taistelustressin ilmenemisestä ja sosiaalisten suhteiden voimistuneesta merkityksestä:

Osasin odottaa paljon, olin myös tehnyt paljon tutkimusta aiheesta. Mutta sodan kokemiseen ei voi oikeasti valmistautua. Sen kokee koko kropallaan. Minä oletin, että sota traumatisoisi välittömästi, että ensimmäisessä tulitaistelussa traumatisoituisimme heti, laskisimme allemme ja juoksisimme kotiin äidin luo. Se on stereotypia, että menettää järkensä. Mutta oikeastaan tulitaistelut ovat varsin epätodellisen tuntuisia, vihollinen ei ole missään näkyvissä. Taistelevien osapuolten välillä voi olla satojakin metrejä etäisyyttä. Pommi putoaa jonnekin ja myöhemmin kuullaan, että viisi ihmistä on kuollut. Ruumiita ei näe melkein koskaan, kaikki on jotenkin epätodellista. Vaikka taistelu on lähellä, se on yhtä aikaa hyvin kaukana. Se on jotakin, minkä kanssa tulee toimeen, kun on pakko, niin kuin liikenneonnettomuudessa. Se ei tarkoita, etteikö silloin pelkäisi. Tilanteen kanssa pitää vain tulla toimeen. Mutta ajan kuluessa se saa otteen ja alkaa väsyttää, rasittaa hermoja. Me taistelimme talibanien kanssa vähintään kerran viikossa. Usein taistelu kesti monta päivää. Sinä aikana näkee, kuinka sotilaat alkavat polttaa enemmän tupakkaa, juoda suuria määriä kahvia. He alkavat tuijottaa kaukaisuuteen. Kuulostaa stereotyyppiseltä, mutta niin siinä oikeasti käy. He tarvitsevat jonkun, jonka kanssa keskustella. (Metz 2010.)

Koska trauma ei ole sukupuolisoitunut, ovat sodan aiheuttamat tuntemukset ja traumaattiset oireet pitkälti samankaltaisia miehillä ja naisilla. Kuten Lotat sodan kriisissä -luvussa toin esiin, ei trauman kokemus ole myöskään tilanteeseen, aikaan ja paikkaan sidonnainen, vaan sodan aiheuttamisen oireiden on todettu olevan vastaavia sodasta tai aikakaudesta riippumatta. (Kulka ym. 1990, 55, 61, 63; Baker, Menard & Johns 1989, 737; Ulman & Brothers 1988; Herman 1992, Goldstein 2001 mukaan.) Ohjaaja Metz'in kertomuksesta löytyy hyvin paljon yhtäläisyyksiä lottien kokemusten kanssa jo olosuhteiden perusteella. Harva lotta toimi aivan etulinjassa, joten vihollista ei ollut näkyvissä ja ruumiitakin saatettiin nähdä vain harvoin, jos lainkaan.

Armadillon ja *Restrepon* kohdalla suurimman kohun ovat aiheuttaneet kohtaukset, joissa sotilaat tulittavat ja tappavat taliban-kapinallisia ja naureskelevat tilanteille jälkeenpäin. On ymmärrettävää, että tällainen ilon kokemus sodan keskellä herättää ulkopuolisissa helposti paheksuntaa.

Sotilaiden kohdalla riehakas ilonpito tappamisen jälkeen tuntuu erityisen brutaalilta. Kolme *Armadillo*-dokumenttielokuvassa esiintyvää sotilasta saikin syytteen toiminnastaan. Kyseessä on kuitenkin useimmiten juuri *combat high*'ksi kutsuttu taistelutoiminnan jälkeinen stressireaktio. Se on äärireaktio ääritilanteessa, puolustusmekanismi järkyttävälle ja hengenvaaralliselle tapahtumalle, jossa jännitys ja pelko purkautuvat hurmoksellisenakin riemuna hengissä olosta ja onnistuneesta suorituksesta. (Grossman 1996, 243–245; ks. myös Junger 2011, 153–154; Sundqvist 2010; Kantola 2009.) Samalla se voi olla myös keino peittää todelliset tunteet (ks. esim. Junger 2011, 193). Maanpuolustuskorkeakoulun johtamisen professori Aki-Mauri Huhtinen (2009a, 3) onkin kuvaavasti todennut, että sota on poikkeavaa toimintaa, siksi emme saisi olettaa ihmisten käyttäytyvän sodassa normaalisti. Enemminkin epänormaali reagointi epänormaaliin tilanteeseen on normaalia käyttäytymistä (Frankl 1978, 27). Sotilasjohtamisen tavoitteena on pyrkiä hallitsemaan ja ennakoimaan tällaisia sodan arvaamattomia olosuhteita ja ohjaamaan niissä yksilöiden toimintaa ja vuorovaikutusta (Huhtinen 2010, 99).

9.5.2 Sodan koukuttava vaikutus ja etiikka

”Ehkä pahin haava on se, joka saa sinut kaipaamaan sotaa, johon jouduit.”

- Amerikkalaissotilas Afganistanin komennuksen jälkeen (Junger 2011, 267.)

Armadillo ja *Restrepo* ovat herättäneet myös keskustelua sodan koukuttavasta vaikutuksesta. Suurin osa elokuvissa esiintyneistä sotilaista aikoi palata tai halusi palata Afganistaniin. Sodasta tulee ikään kuin huumetta, josta tullaan riippuvaisiksi. Jännitys purkautuu vasta taistelutilanteissa, jolloin niitä aletaan toivoa ja odottaa. Pahimmillaan odottaa, että päästään tappamaan. (Ks. esim. Grossman 1996, 234–235.) Sama riippuvuusilmiö oli havaittavissa myös aikaisemmassa Afganistanin sodassa (1979–1989), jota eräs neuvostokapteeni kuvailee, tässä yhteydessä osuvasti, ”Afganistanin oireyhtymäksi”:

Emme koskaan kävele tai rakasta tai tule rakastetuiksi, kuten kävelimme, rakastimme ja tulimme rakastetuiksi siellä. Kuoleman läheisyys teki kaiken ympärillämme voimakkaammaksi: kuolema leijui kaikkialla ja kokoajan. Elämä oli täynnä seikkailua: opin tuntemaan vaaran hajun... Osa meistä tuntee siihen koti-ikävänsä kaltaista vetoa. (Alexievich 78–79, Glover 2007, 79 mukaan.)

Myös tämä voi kuitenkin olla osa sodan poikkeuksellista normaalia

käyttäytymistä, joka asettaa sotilasjohtajalle suuren haasteen toimia perustehtävän mukaisesti ja ohjata sotilaita moraalisesti oikein. Sotateoreetikko Clausewitzin mukaan harkitseva äly rohkeuden rinnalla on hyvin tärkeää, ja yhä tärkeämpää mitä ylemmältä johdosta on kyse, jotta toiminta ei ole vain tarkoituksetonta intohimon sokeaa purkausta. Sotatyön maailmassa eli perustehtävässä pysyminen edellyttää sekä johtajalta että johdettavilta erityisesti turhautumisen sietokykyä ja pitkäjänteisyyttä. (Clausewitz 1998, 111; Siltala 2009, 75.) Sodassa perustehtävä voikin helposti hämärtyä, kun mieliteot ja -halut alkavat ankarissa oloissa ohjata yksilöiden ja siten koko joukon toimintaa. Perustehtävän hämärtymiseen liittyy kiinteästi myös organisaation ja sen normiston epävirallistuminen. Sodassa sotilasryhmän jäsenten kun on havaittu tuovan ryhmäänsä armeijan virallisista ohjesäännöistä ja normeista poikkeavia epävirallisia normeja, jolloin myös viralliset roolit muuttuvat ja vääristyvät. Myös ryhmien johtajien on nähty hylkäävän tai unohtavan viralliset ”ulkoiset”, perustehtävää palvelevat roolinsa ja ryhtyvän käyttäytymään ”sisäisten”, mielitekoja ja -halujen ohjaamien roolien mukaisesti. Tämä johtaa paitsi organisaation perustehtävän ja sodan tarkoituksen hämärtymiseen, myös organisaation jäsenten todellisuustajun heikentymiseen ja vääristymiseen. Johtajan johtama sotatyön maailma ja harkitseva äly jäävät ikään kuin taustalle ja ihmisen sisäinen, mielitekojen ja -halujen maailma ryhtyy dominoimaan. (Siltala 2009, 76.)

Kun sota koukuttaa, miten sotilaat korvaavat rauhan aikana sodassa koetun adrenaliinihuurun? Samaa sodan koukuttavaa vaikutusta jäin pohtimaan myös lottien kohdalla. Se on tabu, josta ei puhuta. Tappamisen psykologiaan perehtyneen professori Dave Grossmanin (2007) mukaan on sotilaita, jotka odottavat tilaisuutta päästä taisteluun – joiden on saatava kokea sen intensiivisyys ja jotka jopa ”rakastavat sitä oudolla ja hämmentävällä tavalla” – sekä sotilaita, joka eivät oikeastaan haluaisi osallistua taisteluihin, mutta tekevät sen velvollisuudesta. Vaikka etenkin seikkailunhaluisia sotilaita helposti syytetään moraalittomuudesta, painottaa Grossman molempien suhtautumistapojen olevan yhtä normaaleja ja hyväksyttäviä. (Mt., 138–143; ks. myös Glover 2007, 79–80.) Yhtäläillä näen, että oli lottia, joiden komennukselle lähtöä ja sotakokemusta määrittivät vahva seikkailunhalu ja jännityksenkaipuu, sekä lottia, jotka tekivät lottatyötä enemmänkin pelkästä velvollisuudentunteesta isänmaata ja lottajärjestöä kohtaan. Sota oli välttämätön paha ja lottakomennus työ, joka oli hoidettava. Lisäksi lottien käyttäytymistä ohjasivat, etenkin rintamalla, sotilaiden lailla virallisesta

organisaatiosta poikkeavat epäviralliset normit, jotka osaltaan etäännyttivät lottia lottajärjestön perustehtävästä; työstä kodin, uskonnon ja isänmaan hyväksi. Sotilaiden lailla myös lotilla oli rintamalla olon jälkeen vaikeuksia sopeutua rauhallisempaan kotirintamatyöhön tai ylipäätään rauhan oloihin sodan päätyttyä. Kotirintaman elämä koettiin sodassa helposti pysähtyneeksi ja tylsäksi jännittäväksi mielletyn rintamaelämän rinnalla. ”Olisi hirveää olla siviilissä ja syrjässä tällaisista ilonpäivistä. Luoja kiitos taas, että olen täällä!”, kirjoitti Villa (2006) kuvaavasti äidilleen rintamalta lokakuussa 1942. Tiiksjärven korpitukikohdan lentäjät olivat ampuneet alas kaksi viholliskonetta, ja Villa kuvailee miten koko yksikön seinät olivat hajota riemunkiljunnasta, kun väki halasi toisiaan, huusi ja tanssi. (Mt., 217–218; ks. myös 317 ja Lehväslaiho 2006, 134, 211.)

Perustehtävän hämärtyminen ja sodankäynnin ikävien lieveilmiöiden, kuten sodan koukuttavan vaikutuksen, välttämiseksi painottaa sotilaspedagogiikan emeritusprofessori Jarmo Toiskallio (2009) sotilaskasvatuksessa ehdotonta eettisyyden ja vastuullisuuden merkitystä. Poikkeusoloissa, kuten taistelu- ja muissa ääritilanteissa, hän näkee erityisen tärkeinä yksilön vahvan, henkilökohtaisen moraalidentiteetin ja moraaliset resurssit. Olosuhteissa, jossa uhka kohdistuu koko eksistenssille eli olemassaololle, voi ihminen ajautua kriisiin jopa siinä määrin, että hän voi vieraantua itsestään; ”lakkaa toimimasta ja alkaa pelkästään käyttäytyä”. Tämä muutos voi ilmetä raaistumisena ja tunnekyllyytenä, joiden ehkäisemiseksi Toiskallio peräänkuuluttaa eettisen mielikuvituksen ja empatian kehittämistä. Eettisyyden ehtona on hänen mukaan se, että kykenemme eläytymään toisen ihmisen asemaan, jopa hänen haurauteensa ja haavoittuvuuteensa. (Toiskallio 2009, 61–62, 67–68; ks. myös Värri & Ropo 2010, 126–128.) Tämä eettisyyden vaatimus on sotilasjohtamisen ja -pedagogiikan suurin haaste sodan ennustamattomuuden ohella. Kysymys siitä, miten olla moraalijohdaja, eettinen toimija ja samaan aikaan valmistautua tilanteeseen, jossa mahdollisesti joutuu käyttämään kuolettavaa väkivaltaa, asettaa sotilaille suuren haasteen. (Toiskallio 2009, 61–62, 67–68; ks. myös Värri & Ropo 2010, 126–128.)

Saman haasteen eteen joutuivat myös lotat, joilla sota uhkasi sotilaiden lailla koko olemassaoloa. Osa lotista joutui omakohtaisesti tekemisiin myös tappamisen etiikan kanssa. Vaikka lotat olivat virallisesti valonheitinlottia lukuun ottamatta aseettomia, kertoo moni lottia kuitenkin kantaneensa

epävirallisesti asetta tai saaneensa epävirallista asekokoulutusta. Lottia myös puhuteltiin sotilaina ja asesisarina (ks. esim. Villa 2006, 428). Tunnistankin lottien kertomuksista sodan sotilaille aiheuttaman itsestä vierautumisen uhan. Sodan aiheuttamat raskaat kokemukset eivät kuitenkaan tutkimusaineistoni valossa ilmenneet lotilla aggressiivisuutena ja raaistumisena, mutta tunnekyllämyytenä niinkin, kuten Lotat sodan kriisissä -luvussa toin esiin. Tutkimusaineistostani ei löydy lottia, jotka olisivat itse joutuneet tappamaan, mutta Grossmanin (1996) tutkimuksessa esiintyvä tappamisesta selviytymisen prosessi on silti sovellettavissa myös lottien kokemuksiin. Euforista eloonjäämisen ilon vaihetta (*The Exhilaration Stage*) seurasi syyllisyyden ja katumuksen vaihe (*The Remorse Stage*), jonka jälkeen siirryttiin selviytymisprosessin viimeiseen vaiheeseen, järjeistämiseen ja hyväksymiseen (*The Rationalization and Acceptance Stage*). Tätä viimeistä vaihetta ei välttämättä saada täysin käsiteltyä koskaan. Tappaja ei voi koskaan täysin jättää tekoonsa liittyvää syyllisyyttä ja katumusta taakseen, mutta voi kuitenkin hyväksyä sen. Vastaavasti ei lottakaan välttämättä kyennyt pääsemään täysin yli sotatapahtumiin liittyvästä syyllisyydestä. Tässä on kuitenkin vaaransa, sillä mikäli yksilö ei kykene järjeistämään tapahtumia ja tekoja itselleen ja hyväksymään niitä, on seurauksena traumaperäinen stressihäiriö (PTSD). (Mt., 231–240.)



Silta yli Vammeljoen ikimuistoiseen, vuosisatoja vanhaan lehtikuusimetsään Raivolassa Kannaksella. Kuvassa on B/39. kenttäsaaralan lotta asemasodan aikana. Myöhemmin sodan jälkeen lotta palasi metsään hakemaan kuusentaimia istutettavaksi kotipihalle.
Kuva: Tekijän hallussa.

10 YHTEENVETO JA KESKEISET TULOKSET – Lottien sodassa selviytymisen voimavarat

10.1 Johdatus lottien positiiviseen psykologiaan

Lottien selviytymistarinoista on havaittavissa samat kolme selviytymisen vaihetta, jotka natsien keskitysleirivankeja tutkinut ja leireiltä itse pelastunut, tunnetuimpiin selviytymisen tutkijoihin lukeutuva psykiatri Viktor E. Frankl (1978, 1984) on havainnut vankien käyttäytymisessä: saapumisen, varsinaisen leirielämän ja vapautumisen jälkeiset vaiheet. Ensimmäiselle, saapumisen vaiheelle tunnusomaista oli niin kutsuttu tulosokki, jota lotilla leimasivat hämmennyksen ja ahdistuksen tunteet sekä toisinaan taas voimakkaat kiitollisuuden ja onnen tunteet. Saapumisen vaihe oli monen lotan kohdalla vaihe, jossa elämänhallinta punnittiin. Etenkin hyvin nuoret lotat joutuivat tässä sodan todellisuuden paljastumisen vaiheessa koville, ja joitakin heistä jouduttiin voimakkaiden stressioireiden takia lähettämään kotiin. Toista, varsinaista leirielämän vaihetta Frankl nimittää apatian vaiheeksi. Siinä ihminen tietyllä tapaa kuolee emotionaalisesti; ei tunne enää inhoa, kauhua ja sääliä järkyttäviä tapahtumia kohtaan, vaan eräänlaista tunteettomuutta, joka voidaan nähdä mielen välttämättömänä suojaimekanismina. Todellisuus hämärtyy ja kaikki toiminta ja tunteet keskittyivät vain omaan ja tovereiden hengissä säilymiseen. (Ks. Frankl 1978, 17, 27–30, 34; Frankl 1984, 145–146.) Tästä apatiasta, mielen tylsistymisestä, kertovat sekä lotat että sotilaat. Kyse oli sotaan tottumisesta ja sen arjen normalisoitumisesta, tilanteesta jossa taustalla on traumaattinen kokemus ja tulevaisuus on uhkaava ja epävarma (ks. Yarom 1983, 37). Selviytymisen kolmatta, leiriltä vapautumisen vaihetta taas leimaa epätodellisuuden tunne. Vangit olivat kadottaneet leirillä kyvyn tuntea mielihyvää niin perusteellisesti, että joutuivat opettelemaan sen hitaasti uudelleen. (Mt. 1978, 82–83.) Mielihyvän tunteen myötä vapautuneen täyttää ihmetys siitä, miten on voinut selvitä sekä helpotuksen tunne siitä, ettei hänen kaiken koetun kärsimyksen jälkeen tarvitse enää pelätä mitään maailmassa, ”Jumalaansa lukuun ottamatta”. (Mt. 1984, 155.) Lottien kokemuksissa tämä ihmetyksen tunne onkin vahvasti läsnä. Esimerkiksi kauhavalainen lääkintälottahaastatteluvani Katri toteaa:

Se justiin onki, että se vähän tahtoo unohtua [sodan arki]. Sitä mä oon oikein itsekseni ihmetelly, että kuinka sitä mentiin päivästä päivään. Se on aivan ilmeisesti, että se oli pakko tehdä, niin se tehtiin rutiininomaisesti.

Vaikka keskitysleirikokemukset ovat kärsimyksen äärimuoto ja tavallisia sotakokemuksia vahvempia, on niiden jälkeen koetussa helpotuksen tunteessa samaa, jota lotat kokivat. Selviytyminen sodasta toi monelle lotalle tietynlaisen uskon omaan itseen ja selviytymiseensä. Yhteenvedossa lottien sodassa selviytymistä sovellan tuoretta psykologiatieteen aluetta, positiivista psykologiaa, joka tutkii perinteisestä kielteisiiin tunteisiin, häiriöihin ja sairauksiin keskittyvästä psykologiasta poiketen ihmisen vahvuuksia ja kykyä selviytyä elämän vaikeuksista. Positiivinen psykologia sai alkunsa vuonna 1998 kolmen yhdysvaltalaisen psykologian professorin, Martin E. P. Seligmanin, Mihály Csikszentmihályin ja Ray Fowlerin, ideasta keskittyä ihmisen hyvinvoinnin edistämiseen ja hyveiden sekä vahvuuksien tukemiseen. Alan tutkijat torjuvat tulkinnan, jonka mukaan vaikeissa olosuhteissa elävien ihmisten elämä olisi vain kurjuutta tai että vaikeat traumat aina nujertaisivat ihmisen. Liikkeen piirissä onkin alettu puhua trauman jälkeisestä kasvusta. (Seligman 2008; Ojanen 2007.) Positiivinen psykologia soveltuu tutkimukseni teoreettiseksi kehykseksi hyvin, sillä myös sotakokemuksia tutkittaessa on nostettu esiin etenkin sodan negatiivisia vaikutuksia sen kokijaan. Selviytyminen voidaan kuitenkin nähdä ennen kaikkea positiivisena ilmiönä. Siinä kun on kyse kyvystä päästä yli vastoinkäymisistä ja säilyttää sekä henkinen että fyysinen terveys kriisin keskellä. (Ks. esim. Eränen, Harinen & Jokitalo 2008, 47.) Positiivista psykologiaa on alettu hyödyntää myös johtamisen (ks. esim. Havard 2009) ja tutkimukseeni soveltaman sotilaspedagogiikan piirissä. Esimerkiksi Yhdysvaltain sotilasakatemia (USMA) tekee läheistä yhteistyötä positiivisen psykologian keskeisten vaikuttajien, professorien Martin E. P. Seligmanin ja Christopher Petersonin kanssa. (Matthews 2008, 171.)

Positiivista psykologiaa hyödyntäen kuvaan lottien sodassa selviytymisen voimavaroja Saari-malliksi nimeämäni kuvion avulla (ks. Kuvio, viimeinen sivu). Mallin runkona on lottien historiaa tutkineen Annika Latva-Äijön (2009) ajatus siitä, että kenttälomat oli sidottu osaksi pientä ja rajattua maailmaa, kuin saarelle sodan keskelle. Henkilökohtaisen elämän keskuksena olivat vain majapaikka, työpiste ja ihmiset. (Mt., 366.) Kielikuvana saari toistuu myös lottajärjestön suosimassa J. E. Salomaan (1942) sota-ajan kasvatusoppaassa. Siinä kuvaillaan nuoruusiälle (14–21-ikävuotta) ominaista

ilmiötä, katseen kääntymistä sisäänpäin, minän löytämistä. Salomaa kuvailee nuoren havaitsevan tässä varsinaisen nuoruuden ikävaiheessa olevansa ”oma maailmansa, joka on kuin saari, erotettu kaikesta muusta maailmasta, olioista ja ihmisistä. Tähän huomioon liittyy samalla suuri yksinäisyyden elämys”. (Mt., 65.) Kyse on nuoruuden ikävaiheeseen kuuluuvasta identiteetin muodostumisen kehitystehtävästä (Erikson 1985), joka oli ajankohtainen suurimmalle osalle komennuksella toimivista lotista – niin myös haastateltavilleni, jotka olivat talvisodan syttyessä 12–26-vuotiaita. Myös Eriksonin mukaan nuoruuteen liittyy keskeisesti fyysisen ja emotionaalisen separaation kokemus (ks. esim. Lähdesmäki 1993, 1–2), jota saarimetafora siten kuvaa hyvin. Mallissa kuvaan lottien kokemusta saarena fyysistä, kognitiivista, emotionaalista, sosiaalista ja henkistä tasapainoa ja olemassaoloa uhkaavan sodan keskellä (ks. esim. Nash 2007, 18). Selviytymisen voimavaroja kuvaan suojauskäytännöllä saaren ympärillä. Mitä lähempänä saarta ja samalla lottia renkaat ovat, sitä tärkeämpi on näiden voimavarojen merkitys lottien sodassa selviytymiselle. Abraham Maslow’n (1970) tarvehierarkiamalliin soveltaen myös saarimallissa pätevät samat lainalaisuudet kuin tarvehierarkiassa siitä, että mitä useampi taso on tyydytetty, sitä suurempi on yksilön tyytyväisyys. Mitä useampia turvareunoja lotilla oli ympärillään, sitä paremmat edellytykset hänellä oli selviytyä sodan kriisissä.

10.2 Perimä, aiemmat kokemukset ja olosuhteet

Lottien sodassa selviytymisen perustana olivat yksilön perimä, aiemmat kokemukset ja olosuhteet. Yksilön perimän, geenien, on nähty vaikuttavan laajalti persoonallisuuteen, jolla taas on vahva yhteys onnellisuuteen, ja siten myös selviytymiseen. Esimerkiksi ekstroverttien on havaittu kokevan enemmän myönteisiä tunnetiloja kuin introverttien. Luonteenpiirteet, kuten pessimismi ja pelokkuus, ovat kuitenkin varsin muovautuvia. (Seligman 2008, 64; Ojanen 2001, 86.)

Seligmanin (2008) onnellisuustutkimukset osoittavat kiinnostavasti, että yksilöllä on pitkälti perimän säätelemä onnellisuusmarginaali, joka määrittää termostaatin lailla yksilön onnellisuustasoa. Huono puoli tässä on, että yksilö palautuu merkittävänkin onnen ja ilon kokemuksen, esimerkiksi lottavoiton, jälkeen ennen pitkää tavanomaiselle onnellisuustasolleen. (Brickman, Coates

& Janoff-Bulman 1978, Mt., 65 mukaan.) Selviytymisen kannalta hyvä puoli taas on, että vastaavalla tavalla tapahtuu myös vastoinkäymisiä kohdattaessa. Yksilö alkaa palautua normaalille onnellisuustasolleen jopa hyvinkin traumaattisten ja negatiivisten kokemusten jälkeen. Esimerkiksi onnettomuuksissa halvaantuneiden ihmisten on havaittu alkavan nopeasti mukautua tilanteeseen ja rajoittuneisiin kykyihinsä. Muutaman vuoden kuluttua onnettomuudesta he ovat kokeneet olevansa vain hieman halvaantumattomia onnettomampia. (Silver 1987, Seligman 2008, 65–66 mukaan; ks. myös Ojanen 2001, 92.) Aika, joka normaalitilaan palautumisessa kestää merkittävien tapahtumien jälkeen, on noin kolme kuukautta (Seligman 2008, 65–67). Sodassa selviytymiseen liittyen teoriaa tukee amerikkalaisrauhanturvaajista tehty tutkimus Sinailta. Sen mukaan kolme kuukautta on aika, joka lisää ryhmäkiinteyttä, mutta tämän jälkeen kiinteyttä ei enää vahvistu. (Newsome 2007, 104.)

On kuitenkin niitäkin tapahtumia, joista palautuminen normaalitasolle kestää huomattavasti kauemmin, tai niistä ei välttämättä toivuta koskaan entiselle tasolle. Tällaisia ovat muun muassa läheisten kuolemantapaukset. Esimerkiksi lapsen tai puolison auto-onnettomuudessa menettäneet ovat tuntuvasti onnettomuutta edeltävää aikaa onnettomampia yhä neljän–seitsemän vuoden jälkeen tapahtumasta. (Lehman, Wortman & Williams 1987, Seligman 2008, 67 mukaan.) Erityisen vakavaa selviytymisen kannalta on vastoinkäymisten kasautuminen. Näyttää siltä, että ihminen kykenee selviytymään hyvin yhdestä vakavasta vastoinkäymisestä, mutta jos vaikeita asioita tapahtuu lähekkäin useita, heikkenee ihmisen usko elämään. (Ojanen 2001, 92, 152.) Sota onkin selviytymisen kannalta todennäköisesti suurin mahdollinen haaste (ks. esim. Nash 2007, 17), sillä sen aikana traumaattisia kokemuksia kertyy useita ja varsin lyhyen ajan sisällä.

Mitä vaikeammista olosuhteista lotta lähti sotaan, sitä haasteellisemmaksi muodostui hänen selviytymisensä. Erityisen suurina stressiä aiheuttavina tekijöinä voidaan lotilla nähdä – muun muassa vuoden 1982 Libyan sotaan osallistuneiden israelilaisotilaiden lailla (Segal & Margalit 1986, 93) – ongelmat ydinperheessä sekä koulunkäynti- ja keskittymisvaikeudet, käytöshäiriöt ja vaikeudet sosiaalisissa ja läheissuhteissa. Lotat, joilla oli taustalla aikaisempia traumoja, olivatkin muita alttiimpia PTSD-oireille (vrt. Saari 2003, 77, 79). Myös sotatilanteen intensiiviteetillä oli suora yhteys lottien selviytymiseen. Selviytyminen vaikeutui haastavassa toimintaympäristössä,

jossa motivaatio ja paineensietokyky joutuivat koetukselle. (Vrt. Campise, Geller & Campise 2006, 231–232; Milgram 1986, 69; Solomon ym. 1986, 80–83.) Viimeaikaisissa Irakin ja Afganistanin sodissa on havaittu, että sotilaista jotka viettivät enemmän kuin 40 tuntia tukikohtaleirin ulkopuolella, jopa noin 40 prosenttia koki PTSD-oireita. Vastaavasti niistä sotilaista, jotka toimivat leirin sisäpuolella, kärsi PTSD-oireista vain 7–8 prosenttia. Tämä vastaa sotilaiden PTSD-oireiden määrää kasarmeilla rauhan aikana. (Castro & Adler 2011, 217–218.) Mitä lähempänä lotat siis toimivat etulinjaa ja taistelujaa, sitä suurempi oli traumatisoitumisen riski.

Haasteen lottien sodassa selviytymiselle asetti myös traumaattisten kokemusten määrä. Jos järkyttäviä kokemuksia oli paljon ja tiheään, ei aiempia traumoja ehditty usein käsitellä, kun jo jouduttiin kohtaamaan uusia. Trauma kasautui ja ketjuuntui. (Ks. esim. Palosaari 2007, 33–34.) Traumaattisimpia kokemuksia lotilla eivät olleet kaatuneiden kohtaamiset, mikäli he eivät olleet läheisiä, vaan ennen kaikkea elossa olevien – haavoittuneiden, pakokauhuisten ja kuolevien – kohtaaminen, ja erityisesti jos kyseessä oli läheinen ihminen. Tutkimusaineistoni perusteella traumaattisimpina kokemuksina lotilla voidaan nähdä läheisten katoamiset, vangiksi joutumiset, haavoittumiset ja kuolemat, sekä näiden lisäksi myös kotiseutujen menetykset. Esimerkiksi helsinkiläishaastateltavalleni, toimistolotta Gunillalle, sodan traumaattisin kokemus oli eversti-isän kaatuminen kesän 1944 torjuntataisteluissa. Rovaniemeläiselle lääkintä- ja yhteyslotta Jennylle tämä taas oli aviopuolison vangiksi joutuminen Itä-Karjalassa. Helsinkiläiselle lääkintälotta Marielle, joka ei joutunut kohtaamaan läheisten menetyksiä tai haavoittumisia, traumatisoivin kokemus oli Karjalan menetys. Etenkin kaikki Karjalasta kotoisin olevat lotat surivat syvästi menetettyä Karjalaa ja kaipasivat yhä kipeästi entisille kotiseuduilleen. Terijoella lapsuutensa viettänyt Gunilla oli myös käynyt luennoimassa Karjalasta ja Hiitolassa kesät perheen huvilalla viettänyt Marie oli kirjoittanut kirjan lapsuutensa ja nuoruutensa Karjalasta. Kotiseudun menetyksen traumaa ilmentää koskettavasti ote Marien haastattelusta:

*Se mikä oli rankkaa, niin se oli minulla se Karjalan menetys! Se oli niin kamalaa ja se on vielä tänä päivänä. [*puhkeaa itkuun*] Anteeksi, minä en voi kunnolla puhua – koska joka kevät, niin se on sama juttu. Kun oli tottunu joka vuosi menemään sinne ja se oli niin ihanaa aikaa. Meillä on ollu hirveen paljon yhteyttä entisten karjalaisten ystävien kanssa. Ja minä olin sitten hoitamassa vuonna 40, kun karjalaisista tuli ensimmäinen aalto ihmisiä. Tuli sinne sydänmaalle, siellä Tampereen ja Porin välillä, niin mä olen joutunu hoitamaan heidän*

paperiasioita ja kaikkea tuommosta. Ja oli heille vaikeata! Ja nämähän [satakuntalaiset] olivat niin erilaisia. Ne karjalaiset oli niin vilkkaita ja nämä sitten hirmusen hiljasia, että se oli suuri ero. [KMP: Onko se auttanut, että ootte saanu puhua?] Joo, ja mulle on helpottanut, että on saanu kirjoittaa.

Karjalan menetyksen elinikäinen trauma ilmenee myös monista lottien kuolinilmoituksista, joissa on Karjalaan liittyvät muistosanat. Esimerkiksi 9.4.2011 oli *Helsingin Sanomissa* Viipurissa vuonna 1923 syntyneen lotan kuolinilmoitus, jossa muistosanoina olivat: ”Karjalan kunnaill’ kultakäköset kukkuu.”

10.3 Kasvatus ja koulutus, ryhmäkiinteys ja johtajuus

Sosiaalisten suhteiden merkitys korostui sota-aikana, jolloin perusturvallisuus järkkyy ja kaivattiin kipeästi tukea ja turvallisuutta (ks. esim. Ojanen 2001, 94). Sotilaspsykologiassa ryhmämuuttajat, ja erityisesti ryhmäkiinteys, on nähty persoonallisuustekijöitäkin merkittävimpinä taistelustressiä ehkäisevinä ja lievittävinä tekijöinä (ks. esim. Newsome 2007, 89; Olsthoorn 2011, 54–55). Selviytymisen kannalta läheiset ihmissuhteet ja tiivis ryhmäkiinteys olivat myös lotille tärkeimmät sodassa jaksamisen motiivit. Etenkin rintamalla, jossa olosuhteet olivat kotirintamaa turvattomammat ja stressialttiimmat, sosiaalisista suhteista muodostui vahvasti perheenomaisia. Haastavissa poikkeusoloissa ja kaukana tutuista sosiaalisista kuvioista rintamasuhteista muodostui ainutkertaisia ja sisarellisia ja usein koko elämän kestäviä ystävyys-suhteita niin sotilailla kuin lotillakin. Vastaavasti kuin sotilaiden välit ovat kautta aikojen muodostuneet sodassa veljellisiksi, kutsuivat lotat toisiaan siskoiksi. Siinä missä sotilaat ovat kuvanneet aseveljeyden muodostuneen sodassa jopa omia perheenjäseniä läheisemmäksi (ks. esim. Nivala 2010, 75), kokivat lotat samaa lottasiskouden kohdalla. Erona pääosin aseistamattomiin lottiin nähden sotilaiden suhteita määrittä kuitenkin läheisemmin tappaminen ja siten myös tapetuksi tuleminen sekä tappamiseen liittyvä syyllisyys. Sotilailla tapetuksi tuleminen ja kuoleman läheisyys olivatkin lottia konkreettisemmin läsnä, mikä tiivistä ryhmäkiinteyttä entisestään. Tästä huolimatta uppoutuminen työhön ei vain omaksi, vaan koko ryhmän yhteiseksi eduksi sekä varmuus siitä, ettei kukaan tullut hylätyksi autoivat sotilaiden lailla myös lottia hyväksymään kuoleman läsnäolon. (Ks. esim. Nadelson 2005, 23; ks.

myös Junger 2011, 122, 126.)

Sotilaspedagogiikassa on kuitenkin nähty, että mikäli ryhmäkiinteys rakentuu vain sosiaalisin perustein (*social cohesion*) – sisäisten ja spontaanien motiivien, kuten yhdenmukaisuuden, tuttuuden ja kiintymyksen pohjalta – ei tämä ole suorituskyvyn kannalta edullista. Organisaationaalisen menestyksen ja tehokkuuden kannalta tärkeintä on tehtäväkeskeinen ryhmäkiinteys (*task cohesion*), joka rakentuu yhteisen tehtävän ja tavoitteen pohjalta. Tehtäväkeskeistä kiinteyttä rakentavat jaettu harjoitus ja stressi sekä kiinteyden tärkein osatekijä, positiivinen johtajuus. Mikäli sotilas on sitoutunut ryhmään vain sosiaalisesti, sisäisten motiivien ajamana, johtaa tämä useimmiten organisaation vastaiseen toimintaan ja taistelustressioireisiin. (Newsome 2007, 87, 96, 105–106; Lähdesmäki 1993, 11.) Vastaavalla tavalla myös lotat, joita eivät ohjanneet ulkoiset, organisaationaaliset tekijät, kärsivät todennäköisemmin stressioireista, jotka johtivat usein kurin rikkomiseen.

Ryhmäkiinteyden ohella sotilaspedagogiikka mieltää tärkeimmäksi taistelustressiä ehkäiseväksi tekijäksi johtajuuden. Jos stressiä ei hallita ulkoisesti, sotilas murtuu ennen pitkää henkisesti. (Newsome 2007, 88–88.) Tästä johtuen koulutus ja harjoittelu nousevat sodassa ensiarvoisen tärkeiksi. Niiden avulla kun voidaan kehittää yksilön stressinsietokykyä, joka on sodassa selviytymisen kannalta keskeisin taito. (Ks. esim. Eränen, Harinen & Jokitalo 2008, 49.) Lottien selviytymiselle asetti kuitenkin suuren haasteen koulutuksen ja harjoituksen – toiminnan perustan – vähäisyys. Erityisen vakava puute lottajärjestön toiminnassa oli henkisesti sotaan valmentavan koulutuksen puuttuminen lähes kokonaan. Järjestökasvatus ja -koulutus keskittyivät pitkälti isänmaallis-kristillisen hengen vaalimiseen sekä järjestön sääntöjen ja työtehtävien hallitsemiseen, joskin näitäkään ei aina voitu resurssipulan takia antaa. Johtajan merkittävä rooli sodassa selviytymisen kannalta nousi lottien kokemuksista vahvasti esiin. Vastaavalla tavalla kuin hyvä sotilasjohtaja on nähty opastavana ja turvallisenä isähahmona (ks. esim. Mälkki 2010a, 37), piti lottajärjestö ideaalina äidillistä lottajohtajaa. Myös nuoret rivilotat kaipasivat sotaoloissa turvallista äitihahmoa, johon tukeutua. Ongelmana oli kuitenkin, että näitä äitihahmoja, kuten emäntä-, yhteys- ja valistuslottia, oli aivan liian vähän suhteessa rivilottien määrään. Tämä johti siihen, että lottavanhimmista – joiden ikä oli usein noin 20 vuotta jos sitäkään – muodostui etenkin rintamaolosuhteissa lottajäitejä nuorille lotille. Seurauksena oli, että kokeneiden roolimallien ja mentorien puute aiheutti stressiä paitsi rivilotille

myös nuorille lottavanhimmille.

Lisäksi rintamalla olleiden lottajohtajien vähäisestä määrästä seurasi se, että ohjeet tulivat usein kaukaa selusta-alueelta, jossa ei aina ymmärretty rintamaolojen täysin kotirintamasta poikkeavia olosuhteita. Lottajärjestön nuorille rivilotille tarjoama ideologinen, kristillis-siveellinen ja isänmaallinen ohjelma sekä ankara kuri tuntuivat sitä vieraammilta mitä lähempänä etulinjaa oltiin. Monet lotat olisivat kaivanneet enemmän kevyempää ryhmäkiinteyttä lisäävää ohjelmaa. Tällaisen ohjelman puute aiheutti rivilotissa kaunaa lottajohtoa kohtaan ja johti jännitteen syntymiseen vanhempien lottajohtajien eli ”tanttojen” ja nuorten rivilottien eli ”flikkojen” välille. Johtajiin myös purettiin sotaväsymystä ja turhautumista. Heitä kun oli helppo syyttää sodasta ja sen aiheuttamista pettymyksistä ja menetyksistä. Siten myös johtajien on nähty joutuvan erityisen koville sodassa (ks. esim. Yarom 1983, 19–20). Kurinpidollisten ongelmien voidaankin nähdä lisänneen stressiä ja vaikeuttaneet selviytymistä niin nuorten kuin vanhempien sekä rivilottien ja johtajien kohdalla (ks. esim. Segal & Margailt 1986, 93).

10.4 Selviytymisen hyveet ja vahvuudet

Positiivisen psykologian kannattajat uskovat, että aito onnellisuus on saavutettavissa hyveiden ja vahvuuksien harjoittamisen kautta. Seligmanin (2008) mukaan onnellisuuden perustana oleva myönteinen tunne jakautuu kuitenkin kahteen osa-alueeseen, jotka on tärkeä erottaa toisistaan: mielihyviin ja nautintoihin. Mielihyvät ovat hetkellisiä ja määrittyvät koetun tunnetilan mukaan. Nautinnot taas ovat kestävämpiä ja niitä määrittävät kiehtovuus, kokonaisvaltaisuus ja syventyneisyys eli flow. Ihmisillä on taipumusta etsiä onnellisuutta mielihyvien parista, kuten herkuttelusta, viihteestä, seksistä, urheilusta ja shoppailusta. Seligman korostaa näiden olevan kuitenkin vain oikoteitä onnellisuuteen; mielihyviä, jotka eivät tuota aitoa, pitkäkestoista onnellisuutta. Aito onnellisuus kun on saavutettavissa nautintojen kautta, jotka perustuvat hyveiden ja vahvuuksien harjoittamiseen. Mielihyvät kyllä tukevat aitoa onnellisuutta, mutta jos ne erotetaan nautinnoista ja siten myös luonteen kilvoittelusta, johtaa tämä ”tyhjiyteen, epäaitouteen, masennukseen ja vanhetessa jäytävään havaintoon, että me vain sätkyttelemme kunnes kuolemme”. (Mt., 20–21; 295–296.) Vastaavalla tavalla niillä lotilla, jotka etsivät helpotusta ankariin oloihin vain hetkellistä mielihyvää tuottavien

tekijöiden parista, oli heikommalla edellytyksellä selviytyä sodan koettelemuksista, kuin sotilaita jotka etsivät ja toteuttivat toiminnassaan ja työssään omia selviytymisen hyveitään ja vahvuuksiaan.

Teoria hyveiden ja vahvuuksien harjoittamisen kautta saavutetusta aidosta onnellisuudesta onkin sovellettavissa myös sotien sodassa selviytymiseen. Hyveiden ja vahvuuksien harjoittamisen avulla yksilökin kykenee selviytymään vaikeissakin olosuhteissa ja kestää paremmin vaikeuksia sekä suoranaisia traumoja (ks. esim. Ojanen 2007, 13). Tutkimukseni kannalta kiinnostavaa on, että juuri onnettomat ajat on nähty erityisen sopiviksi monien vahvuuksien harjoittamiseen. Sodan koettelemukset voivatkin herättää vahvuudet, joita tarvitaan suurten haasteiden edessä. Positiivinen psykologia on listannut tunnettujen ajattelijoiden, kuten Tuomas Akvinolaisen (1225–1274 eaa.), Kungfutsen (551–479 eaa.), Buddhan (n. 563–483 eaa.) ja Aristoteleen (384–322 eaa.) oppien pohjalta kuusi universaalia perushyvettä, jotka jakaantuvat yhteensä 24 vahvuudeksi. Nämä hyveet ja vahvuudet on valittu sillä perusteella, että niitä arvostetaan kaikissa suurissa uskonnoissa ja kulttuureissa niiden itsensä vuoksi, ei vain keinoina jonkin muun saavuttamiseksi. Lisäksi ne ovat muovautuvia. (Seligman 2008, 24–26, 158, 166–170.)

Perushyveet ja niihin sisältyvät ominaisvahvuudet ovat seuraavat:

VIISAUS JA TIETO

- Uteliaisuus, kiinnostus maailmaan
- Tiedonjano
- Arvostelukyky, kriittinen ajattelu, avoimuus
- Nerokkuus, omintakeisuus, käytännöllisyys, maalaisjärki
- Sosiaalinen tilannetaju, itsetuntemus, tunneäly
- Näkemyksellisyys

ROHKEUS

- Urheus ja uljuus
- Sinnikkyys, aikaansaapuus, uutteruus
- Rehellisyys, totuudenmukaisuus, tinkimättömyys

RAKKAUS JA INHIMILLISYYS

- Ystävällisyys ja anteliaisuus
- Rakastaminen ja rakastetuksi tuleminen

OIKEUDENMUKAISUUS

- Kansalaisuus, velvollisuudentunto, yhteistyö, lojaalius
- Reiluus ja tasapuolisuus
- Johtajuus

KOHTUULLISUUS

- Itsehillintä
- Kaukonäköisyys, arvostelukyky, varovaisuus
- Nöyryys ja vaatimattomuus

TRANSKEDENSSI

- Kauneuden ja taidon arvostaminen
- Kiitollisuus
- Toivo, optimismi, suuntautuminen tulevaan
- Henkisyys, tarkoituksen kokeminen, usko, uskonnollisuus
- Anteeksiantavaisuus ja armeliaisuus
- Leikkisyys ja huumori
- Antaumus, intohimo, innostus

Lottien selviytymisen kannalta nämä hyveet ja niitä tukevat vahvuudet voidaan nähdä selviytymisen voimavaroina sodassa. Omien vahvuuksien löytäminen ja harjoittaminen johtivat selviytymisen kokemuksen ja emotionaalisen tyydytyksen tuoviin hyveisiin (Seligman 2008, 162). On kuitenkin tärkeä huomata, ettei yksittäinen vahvuuden osoitus ole vielä osoitus taustalla piilevästä hyveestä (Seligman 2008, 167). Seuraavaksi tarkastelen näiden selviytymisen hyveiden ja vahvuuksien ilmenemistä lotilla haastateltavieni kertomusten valossa.

10.4.1 Viisaus ja tieto

Viisauden ja tiedon hyve ilmenee siis seuraavina vahvuuksina: 1) uteliaisuutena ja kiinnostuksena maailmaan, uusiin asioihin ja ilmiöihin sekä 2) tiedonjanona, 3) arvostelukykyinä, kriittisenä ajatteluna ja avoimuutena, 4) nerokkuutena, omintakeisuutena, käytännöllisyytenä ja maalaisjärkenä sekä 5) sosiaalisena tilannetajuna, itsetuntemuksena ja tunneälynä. Viisauden ja tiedon kypsimpänä osa-alueena on vielä 6) näkemyksellisyyden vahvuus, joka on lähimpänä viisautta itseään. Näkemyksellisesti viisas ihminen katselee maailmaa tavalla, joka tuntuu muista ja yksilöstä itsestään järkevältä. Näkemyksellisen ihmisen ympärille kerääntyy myös muita ihmisiä, jotka toivovat tämän kokemuksen auttavan heitä ongelmanratkaisussa ja saavansa näkökulmaa omaan itseensä ja elämään yleensä. (Seligman 2008, 171–175.)

Viisauden ja tiedon hyve edellyttää erityisesti kognitiivisia taitoja, joita kysyttiin sodassa etenkin haastavissa, ongelmanratkaisutaitoa vaativissa

tilanteissa. On kuitenkin tärkeä huomata, ettei yksittäinen viisauden ja tiedon osoitus ole vielä osoitus taustalla piilevästä hyveestä (Seligman 2008, 167). Näkyvimmin viisaus ja tieto selviytymisen hyveenä ilmeni lotilla uteliaisuuden ja tiedonjanon vahvuuksina opiskeluna ja itsensä sivistämisen haluna. Lukeminen oli kirjeenvaihdon ohella tärkeä henkireikä ja myös suosituin harrastus sodassa (ks. esim. Haavio-Mannila & Äärilä 1993). ”Lähetäthän minulle jouluksi lukemista? Muuten kuolen!”, kirjoitti viestilotta Kyllikki Villa (2006, 82) kuvaavasti äidilleen rintamalta. Kirjat kulkivatkin lottien sodassa kumppaneina rinnalla. Koska lukumateriaali oli usein vaikeasti saatavissa, kertoo kauhavalaisaastateltavani, lääkintälotta Katri, lukeneensa rintamalla samoja teoksia useampaan kertaan.

Monella lotalla, myös suurimmalla osalla haastateltavistani, oli vielä koulu tai opinnot kesken sotavuosina. Osa ryhtyi lottatyöhön vain lomien ajaksi, osa taas jäi komennukselle koko lukuvuodeksi tai -vuosiksi ja kävi tenttimässä lomillaan (ks. esim. Sadeniemi ym. 1979, 192). Koulun ja opintojen jäädessä lottakomennuksen takia taka-alalle, usea tiedon- ja sivistyksen janoineen lotta pyrki ajankuluksi myös itseopiskeluun muun muassa kirjekurssien merkeissä (ks. esim. Villa 2006, 210–211; ks. myös Mt., 222: ”Opiskelimme historiaa *Pikku-Jättiläisestä*”). Sodan olosuhteet tarjosivat lisäksi ainutkertaisen mahdollisuuden kielten opiskelulle. Lotat kun olivat työssään paljon tekemisissä ulkomaalaisten, kuten pohjoismaalaisten vapaaehtoistyöntekijöiden, saksalaissotilaiden ja venäläisten sotavankien, kanssa. Esimerkiksi Villa (2006) otti ranskankielen tunteja rintamalla olleelta ”kielentaitaja-korpraalilta” (Mt., 366, 370, 371, 378). Lotat suorittivat sota-aikana myös erilaisia lottakursseja saaden siten uusia pätevyksiä toimia erilaisissa tehtävissä. Sota-aikana naisten korkea kouluttautuminen ei ollut vielä yleistä. Lukemis- ja opiskeluintoa saatettiin joutua selittelemään. Villa (2006) esimerkiksi vitsaili ihmettelijöilleen ”lukevansa diplomaatinrouvaksi” (Mt., 452).

Kriittisyyden ja omintakeisuuden vahvuudet auttoivat lottia sietämään poikkeusoloja ja luomaan olosuhteista siedettävämmät. Vahvuuksista oli etua erityisesti kurinalaisuuden sietämisessä ja epävirallisen organisaatiokulttuurin rakentamisessa, kuitenkin kadottamatta organisaation perustehtävää. Tunneäly ja näkemyksellisyys selviytymisen vahvuuksina taas liittyivät lotilla läheisesti toisten ihmisten empaattiseen kohtaamiseen ja kohteluun, ja tulivat esiin esimerkiksi helsinkiläisen toimistolotta Gunillan kertomuksesta.

Parempiluokkaisesta taustastaan huolimatta hän koki tärkeäksi viettää yhtä lailla aikaa miehistön kuin upseerien kanssa, joiden seuraan lotat yleensä miellettiin. Ihmisten tasa-arvoinen ja inhimillinen kohtelevinen taustasta tai statuksesta riippumatta oli hänelle luontaista. Myös muiden lottien aito välittäminen ja huoli ”omista pojista” ovat osoitus viisauden hyveestä. Gunilla kertoo, miten aterian tarjoaminen sotilaille tuntui usein kuin viimeiseltä ehtoolliselta, kun ei tiedetty poikien takaisin paluusta.

10.4.2 Rohkeus

Rohkeuden hyveeseen sisältyvä 1) urheuden ja uljuuden vahvuus ilmeni pelottomuutena uhan, haasteen ja vaikeuden edessä. Urheutta ei kuitenkaan ole pelkäämättömyys, uhkarohkeus ja äkkipikaisuus, vaan vaaran kohtaaminen pelosta huolimatta, kyky vastustaa luontaista pakoyllykettä. Urheus voidaan jakaa kolmeen osa-alueeseen: moraaliseen, fyysiseen ja psykologiseen urheuteen. Fyysistä urheutta on uljuus. Moraalinen urheus taas on enemmän kuin vain pelottomuutta ruumiillisen hyvinvoinnin ollessa uhattuna; älyllistä ja emotionaalista asennetta epäsuosittua, vaikeaa tai vaarallista kohtaan. Moraalista rohkeutta ovat myös kannanotot, jotka asianomainen tietää epäsuosituiksi ja jotka todennäköisesti johtavat koettelemuksiin. Psykologista rohkeutta sen sijaan on tyyni ja jopa hyväntuulinen asenne koettelemusten edessä, kyky säilyttää arvokkuus vastoinkäymisten kohdatessa. Näiden lisäksi rohkeuden hyvettä osoittavat myös seuraavat vahvuudet: 2) sinnikkyys, aikaansaapuus ja uutteruus ryhtyä vaikeisiin hankkeisiin ja saattaa ne valmiiksi sekä 3) rehellisyys, totuudenmukaisuus ja tinkimättömyys. (Mt., 176–179.)

Selviytymisen kannalta merkittävimpänä rohkeuden osoituksena voidaan pitää päätöstä kohdata olosuhteet rohkeasti lannistumatta. Viime kädessä on kyse asennoitumisesta, suhtautumistavan valinnasta. (Frankl 1980, 46–47.) Lottien kohdalla näkyvä rohkeuden osoitus oli jo vapaaehtoisena komennukselle lähteminen itsessään. Halu komennukselle, ja erityisesti rintamalle, oli niin suuri, että moni uhmasi vanhempiansa huolta ja järjestön asettamia ikärajoja. Viisauden ja tiedon hyveen lailla rohkeutta kysyttiin etenkin vaaratilanteissa. Monien sotilaiden tavoin lotat eivät kuitenkaan pitäneet tekojaan rohkeuden tai sankaruuden osoituksina, vaan velvollisuuksinaan (vrt. Junger 2011, 123). Amerikkalaissotilaita nykyisessä Afganistanin sodassa seuranneen toimittaja

Sebastian Jungerin (2011) mukaan rohkeus sodassa on rakkautta, joka perustuu solidaarisuuteen omaa ryhmää kohtaan, yhteiseen sitoumukseen suojella toisen henkeä ja haluun kuolla toisen puolesta (Mt., 237–238). Näin oli myös lottien kohdalla, joiden rohkeus kohdistui läheisten auttamiseen, ja erityisesti omistautumiseen oman ryhmän jäsenten hyväksi.

Hämmentävintä lottien kokemuksissa on toistuva pelottomuuden kertomus. Tässä etuna tuntuu olleen erityisesti nuori ikä ja sille ominainen seikkailunhalu. Nuorena ei osannut pelätä, toteaa moni haastateltavani. Pelottomuutta selittää myös se, ettei sodan kokonaisuus ehtinyt hahmottua sen kokijalle. Lisäksi arki normalisoitui sodassakin. Koska kuolema oli kaiken aikaa läsnä, normalisoitui se osaksi elämää, ja vaaratilanteita ei jaksettu ottaa aina vakavasti. Sinnikkyuden, aikaansaapuuden ja uutteruuden sekä rehellisyyden, totuudenmukaisuuden ja tinkimättömyyden vahvuuksia puolestaan tarvittiin etenkin sodan pitkien vuosien kestämisessä. Sodan päättymisajankohdasta kun ei ollut kenelläkään mitään tietoa. Juuri tämä tietämättömyys kärsimysten pituudesta on nähty keskitysleirivangeilla kaikkein masentavimpana kokemuksena (Frankl 1978, 68).

Hyvä esimerkki rohkeuden hyveestä kokonaisuudessaan on rovaniemeläisen lääkintälöytä Vuokon kertomus jatkosodan ajalta:

Ja sitten niitä haavoja, voi herranen aika! Mutta se on kumma, että sitä ihminen on jollakin lailla semmonen, että kun se on pakkotilanne. En mie voi sanoa, että sitä paatunu ois, mutta sitä alistu siihen tilanteeseen. Ei sitä parane alkaen nyhkyttään ja vaan kaubistelemaan! – – Ja kyllähän ne oli pahan näkösiä, kun ne astu miinaan. Että niitä näki kyllä silloin, mutta ei se tehny minuun mitään vaikutusta, että oisin alkanu kaubisteleen tai kertaakaan yöniani menettään. Ei ne puhuneet [muut lotat], että jos ne jotaki kaubistelivat, niin pitivät omana tietonaan. Ei meillä siitä ollu mittään, eikä se passannu. Nehän olis alkanu irvistelemään vielä, että mikä se sie olet, että lähöksie kotia täältä. Joo, ne peittivät ne [ahdistuksen ja pelon], jos tunsivat semmosta. Ei siinä passaa, kun työhän on työtä. Ei siinä passaa ruveta haikailemaan ja pelkäämään ja arastelemaan.

Sodassa selviytymisen kannalta oli tärkeää, että negatiiviset tunteet osattiin sulkea pois mielestä, mutta yhtäläillä oli kuitenkin tärkeää, että ne kyettiin kohtaamaan ja niitä saatiin vapaasti purkaa. Läheisensä menettäneiden selviytymistä tutkineiden Thomas Frantzin, Megan Farrelin ja Barbara Trolley'n (2001) tutkimuksessa käy ilmi, että parhaiten kriisistä selviytyvät ne, jotka osaavat sekä kohdata että paeta surua ja huonoiten puolestaan ne, jotka

pelkästään uppoutuvat suruunsa tai kieltävät sen (Mt., 192–196, 204–205). Sodan aiheuttamille negatiivisille tunteille ei ollut kuitenkaan usein lottatyössä sijaa. Tämä saattoi johtaa tunteiden salaamiseen ja patoutumiseen, mikä lisäsi PTSD-oireiden riskiä. Jos traumaista ei puhuta, on vaikea saada myöskään tukea, joka on selviytymisen kannalta ehdottoman tärkeää (Ojanen 2001, 94). Esimerkiksi rovaniemeläishaastateltavani, lääkintälotta Kerttu, koki henkisesti raskaaksi tilanteen, jossa kunnioitettu isähahmo ja johtava lääkäri kielsi häntä itkemästä. Kerttu sai kesken pahimman potilassuman tiedon Paatenessa tapaamansa ihastuksen, erään luutnantin, kaatumisesta. Tunteiden ilmentämisen merkityksestä hyvä esimerkki on myös ote Gunillan haastattelusta:

No, mä voin sanoa, et kun monet on kysyny, et miten mä kestin sodan. Niin mä sanon, et kyl se oli itkemällä ja rukoilemalla. Ja se et, mul on kuitenkin ollu helppo olla iloinenkin, jos oli semmosia ihmisiä, että oli.

Kärsimyksen kohtaaminen onkin selviytymisen kannalta välttämätöntä. Franklin (1978) mukaan kyyneleitä ei ole syytä hävetä, sillä juuri ne todistavat ihmisen suurinta rohkeutta, rohkeutta kärsiä (Mt., 75).

10.4.3 Rakkaus ja inhimillisyys

Tämä selviytymisen hyve koostuu 1) ystävällisyyden ja anteliaisuuden sekä 2) rakastamisen ja rakastetuksi tulemisen vahvuuksista. Ihminen, joka hyödyntää ystävällisyyden ja anteliaisuuden vahvuutta, tekee mielellään muille hyvää, vaikka ei tuntuakaan heitä hyvin. Eläytymiskyky, myötätuntoisuus ja iloitseminen toisen ilosta ovat tämän vahvuusalueen osatekijöitä. Rakastaminen ja rakastetuksi tulemisen vahvuus taas ilmenee läheisten ja välittömien ihmissuhteiden arvostuksena. Rakastavalla ja rakastettavalla ihmisellä on elämässään ihmisiä, jotka välittävät hänen tunteistaan ja hyvinvoinnistaan yhtä paljon kuin hän omastaan. (Seligman 2008, 179–181.) Ystävällisyyden ja anteliaisuuden vahvuutta kysyttiin lotilta etenkin sosiaalisia suhteita muodostettaessa ja rakennettaessa, jotka ovat kriisitilanteessa selviytymisen lähtökohtia. Rakastaminen ja rakastetuksi tuleminen taas saattoi nousta merkittävimmäksi selviytymisen vahvuudeksi vaikeassa tilanteessa. Tällaiseksi se muodostui toimistolotta Gunillalle suurhyökkäyksen kesänä 1944, jolloin hän oli juuri menettänyt isänsä ja hyvän ystävänsä torjuntataisteluissa. Tulevan aviomiehen, autokomppanian päällikkönä

toimineen upseerin, kohtaaminen oli suurin lohtu siihenastisen elämän raskaimmassa vaiheessa. Lähes kaikki muutkin haastateltavani ihastuivat ja rakastuivat sota-aikana, heistä yhdeksän kohtasi Gunillan lailla tulevan aviomiehensä sodassa.

Näkyväksi selviytymisen voimavaraksi rakkauden ja inhimillisyyden hyve nousi sotavankisairaaloissa ja -leireillä, joissa lotat joutuivat kasvotusten vihollisten kanssa. Avuttomien ja aseista riisuttujen vihollissotilaiden edessä pelko ja viha sulivat sääliksi ja suruksi. Vihollisesta tuli ihminen. Aito rakkaus ja inhimillisyys haavoittuneita ja kuolevia potilaita kohtaan yleensä tuotti positiivista vastakaikua ja kiitollisuutta antaen voimia tehdä raskasta työtä. Toisten palveleminen auttoi unohtamaan itsensä sekä omat surut ja huolet.

10.4.4 Oikeudenmukaisuus

Oikeudenmukaisuuden hyveeseen sisältyvät vahvuudet – 1) kansalaisuus, velvollisuudentunto, yhteistyö ja lojaalius, 2) reiluus ja tasapainoisuus sekä 3) johtajuus – ilmenevät yhteiskunnallisessa toiminnassa. Ne ulottuvat yksilösuhteita laajemmalle liittyessään ryhmiin suhtautumiseen, perheeseen, yhteisöön, kansakuntaan ja maailmaan. Kansalaisuuden, velvollisuudentunnon, yhteistyön ja lojaaliuden vahvuuden omaava henkilö työskentelee mielellään ryhmässä, eikä epäröi uhrata omia etujaan ryhmän hyväksi. Reiluuden ja tasapainoisuuden vahvuutta toteuttava ihminen taas ei salli henkilökohtaisten tuntojensa vaikuttaa muita koskeviin päätöksiin. Hän antaa kaikille mahdollisuuden ja suhtautuu toisten hyvinvointiin yhtä vakavasti kuin omaansa. Erilaisuutta kohdatessaan hän kykenee jättämään henkilökohtaiset ennakkokäsityksensä sivuun. Johtajuuden vahvuuden omaava ihminen puolestaan osaa järjestää toimintoja ja huolehtia niiden valmiiksi saattamisesta. Ollakseen inhimillinen ja pätevä johtaja on hänen huolehdittava siitä, että ryhmä tekee työnsä, mutta myös säilytettävä hyvät välit ryhmän sisällä. (Seligman 2008, 182–184.)

Oikeudenmukaisuuden hyve toteutui lottien toiminnassa erityisesti kansalaisuuden, velvollisuudentunnon, yhteistyön ja lojaaliuden osalta. Lottajärjestöön liittyminen itsessään oli jo osoitus kansalaisuus- ja velvollisuudentunnosta. Kadeteille omistetun *Narvan marssin* sanat ”Onni on sen, ken maataan saa, ees palvella hetken verran” kuvaavat paitsi sota-ajan

uhrautumisen ihanteen mentaliteettia (ks. esim. Vartio 1994, 32; Näre 2008d, 18–21), myös lottien tuntemuksia. Nämä sanat olivat vastikään myös erään lotan kuolinilmoituksessa kuvastaen niiden suurta merkitystä koko elämälle ja identiteetille. Toki oli niitäkin lottia, joita ei ohjannut kansalaisuuden, velvollisuudentunnon, yhteistyön ja lojaaliuden vahvuus, vaan lottiin liittyttiin muiden motiivien, kuten seikkailunhalun ja sosiaalisen paineen ajamina (lottiin liittyttiin, kun muutkin liittyivät). Velvollisuudentunto ja vahva halu auttaa ja osallistua kansan yhteiseen koettelemukseen olivat kuitenkin vahvimpia lottia yhdistäviä tekijöitä. Tästä kertoo muun muassa kokkolalainen lääkintälottahaastateltavani Eevi:

Silloin kaikki vain yrittivät antaa oman panoksensa, tehdä parhaansa. Silloin suorastaan kilpailtiin siitä, kenestä on eniten hyötyä. Kateutta ei kuitenkaan tunnettu eikä puolueriitoja ollut. Välillä tuntui, että jokainen nuori nainen kotirintamalla oli lotta. (Vehmas 2001.)

Aitoa velvollisuudentuntoa osoittaa myös rovaniemeläishaastateltavani, lääkintälotta Kertun, kertomus:

Sitte kun jäljestä kun vastaanottamassa [kenttäsaaralassa] oltiin, ku tuli lisää ihmisiä [työntekijöitä, mm. lottia] sinne, kun oli niin kauhiasti töitä, nii ne oli heti semmosia, jotka lähti johonki kulkemaan ja muuta. Ei ne pysyny siellä. Nii siitä juuri [johtava] lääkäri sano, että te ette ole koskaan lähteneet mihinkään, aina ootte ollu paikalla sillon ku tarvittiin. Että se oli kaubian hyvä juttu.

Reiluutta ja tasapainoisuutta puolestaan osoittaa helsinkiläishaastateltavani, kanttiini- ja säähavaintolotta Linnean, kertomus. Kuvainnollisesti sota-aika oli hänelle ”elämän harmoonisinta aikaa”. ”Ihminen oli pyyteetön”, hän painottaa. Linnealle lottatyöstä muodostui koko elämän mittainen kutsumus, jolle hän omistautui. Aktiivisessa järjestötoiminnassa niin sota- kuin rauhan aikanakin hänen toimintaansa ohjasi oikeudenmukaisuuden hyve. Linnean seuraavassa kertomuksessa ilmenevät kaikki tähän hyveeseen sisältyvät vahvuudet:

*Yks [entinen lotta, sodan jälkeen] sano, että kuule, sinut vois korottaa korpraaliksi. [*naurua*] Ja minä sanoin, että minä sodan aikana tein jo vääpelin hommia! [*naurua*] Et ymmärrät sie, et kun ei oo minkäänlaista tajua! Mut kun pitää päästä aseisiin, ja voi hyvänen [aika], et mä en oo koskaan elämässä ajatellu, että paljon menee aikaa tai saanko rahaa. Että mä oon aina ajatellu, et se työ onnistus, et se on niinku tärkein. – – Kun minä synnyin Suistamolla [Laatokan Karjalassa]– – ja emäntä [kättilö] oli sanonu, et tästä työstä tulee*

*sellanen, joka karistaa muut silmiltään. Mä olin seurannu heti syntymän jälkeen lampun liikkeitä! [*naurua*] Ja tätä äidin kans pohdittiin, minä en oo koskaan käyttäny kyynärpäätakiikkaa!*

Linnea oli jo sotavuosina johtajaluonne. Sotavuosina kirjoitetuissa kronikoissa häntä kutsuttiin ”lottaperheen pääksi, jolle työ ja touhu olivat elämää”. Vastaava, selkeä johtajatyyppeä oli myös rovaniemeläinen lääkintälotta Jenny, josta tehtiin yhteyslotta vain hieman yli kahdenkymmenen vuoden ikäisenä.

10.4.5 Kohtuullisuus

Kohtuullisuuden hyveeseen sisältyvässä 1) itsehillinnän vahvuudessa on kyse tunteiden hallinnasta, kyvystä säilyttää hyvä mieli vaativissakin tilanteissa. 2) Kaukonäköisyyden, arvostelukyvyn ja varovaisuuden vahvuudessa taas on kyse harkitsevuudesta ja hätäilemättömyydestä sekä taidosta arvioida asiaa kokonaisuudessaan ennen toimintaan ryhtymistä. Tämä vahvuus on kykyä vastustaa lyhytjännitteisten tavoitteiden houkutus ja taitoa etsiä pitkäjännitteistä menestystä. Varovaisuus tässä yhteydessä tarkoittaa muun muassa sitä, ettei lausu asioita, joita saattaisi myöhemmin katua. 3) Nöyryyden ja vaatimattomuuden vahvuuden omaava ihminen puolestaan ei etsiydy parrasvaloihin, vaan antaa saavutustensa puhua puolestaan. Hän ei mahtaille ja pitää henkilökohtaisia pyrkimyksiään, voittojaan ja tappioitaan suurella mittakaavassa melko merkityksettöminä. (Seligman 2008, 185–187.)

Itsehillintää tarvittiin sodassa etenkin silloin, kun negatiiviset tunteet ja erityisesti toivottomuus pyrkivät valtaamaan mielen. Esimerkki itsehillinnän vahvuudesta on rovaniemeläishaastateltavani, lääkintälotta Vuokon, kertomus pelon hallitsemisesta:

Pelottihan se tietenkä, pelottihan se semmosta, mutta ei sitä auttanu jäähä siihen nyhkyttämään. Sen tiesi heti, että jaaha se pelottaa, mutta se pelottaa sitte.

Itsehillintä nousi keskeisimmäksi vahvuudeksi myös toisella rovaniemeläisellä lääkintälotalla, Jennyllä, kun hän makasi talvisodassa sairaalassa Rovaniemen pommituksissa pahoin palaneena:

Oli [valtavat tuskat] aamulla, oli tietenkä. Mutta onhan sitä morkekua [morfiinia]. Mie sain niin kauan morkekua, että mie lopulta huomasin, etten mie tartte sitä enää, että mie vaan

morkkua ajattelen muuten. Ja mie sanoin, että lopetetaan se morkku ja minä yhen yön oon vihanen ja pahoin, mutta ette saa antaa mulle. Ja niin minä yhen yön rähisin ja sitten se meni obi. Ei antanu sitten, ku mie olin kieltäny, että ette saa antaa, vaikka minä kuinka rähisin.

Kaukonäköisyyden, arvostelukyvyn ja varovaisuuden vahvuudesta hyvä osoitus on helsinkiläisen toimistolotta Gunillan varovainen suhtautuminen rakkauteen ja nuoriin upseereihin. Hän osasi nähdä, että rakastuminen tuottaisi ongelmia lottatyölle ja ”tunsi upseerien metkut”, kun he yrittivät liehitellä kokemattomia tyttöjä. Nöyryys ja vaatimattomuus taas nousivat tärkeimmiksi selviytymisen vahvuuksiksi rovaniemeläisen muonituslottahaastateltavani Iidan kertomuksesta. Hän eristi itsensä sodasta omistautumalla pelkästään työnteolle:

*Mutta kaikesta huolimatta, vaikka siellä on semmosta aikaa, että niitä töitä kun tehtiin, ei koskaan laskettu. Se oli kokoaikasta työntekeä. Joskus kun kuuntelee, kun nuo nuoret, että voi Herra Jumala, meillä on ollu niin kiirettä, me emmä jaksa ennää enää mitään. [*valittavalla äänellä*] Niin minä oon sanonu niille, että oisitta ollu meän kans sota-aikana, niin tietäsitte mitä työnteke on!*

Nöyryyttä ja vaatimattomuutta osoittavat myös lottien tekemä vertailu sotilaisiin sekä ankarampia kokemuksia omaaviin lottiin ja muihin ihmisiin, joiden rinnalla oma työ nähtiin vaatimattomana. Tämä tulee hyvin esiin muun muassa Vuokon kertomuksesta:

Ja mie ainakin annan pojille suuremman merkityksen, ko ne oli niin henkensä kaupalla etulinjassa. Niillähän se suurin [taakka ja vastuu] oli, että ne oli sankareita kerta kaikkiaan, joka ikinen niistä joka oli siellä. Ja rintamallahan mekin olimme, mutta me ei oltu etulinjassa.

Moni kotirintamalotta piti työtään rintamalottiin verrattuna vähempiarvoisena. Harva haastateltavani myöskään korosti lottien työpanoksen merkittävyyttä, vaan piti sitä velvollisuutenaan.

10.4.6 Transkedenssi

Transkedenssilla Seligman (2008) tarkoittaa tunne-elämän vahvuuksia, jotka ulottuvat itsen ulkopuolelle ja itseä laajemmalle ja liittävät yksilön johonkin suurempaan ja pysyvämpään: toisiin ihmisiin, tulevaisuuteen, kehitykseen, jumalallisuuteen tai maailmankaikkeuteen. Transkedenssin hyveeseen johtaa

useita vahvuuksia, jotka ilmenevät seuraavasti:

1) Kauneuden ja taidon arvostamisen vahvuuden omaava arvostaa kauneutta, taitavuutta ja osaamista kaikilla elämänalueilla. Kauneuden ollessa suurta, kokemusta sävyttävät kunnioitus ja ihmettely. 2) Kiitollisuuden vahvuus taas on tietoisuutta hyvistä asioista, joita itselle tapahtuu, mutta niitä ei pidetä kuitenkaan koskaan itsestäänselvyyksinä. Kiitollisuuden vahvuuden omaava osaa olla usein kiitollinen pienistäkin asioista. Tunteena kiitollisuus on kauneuden ja taidon arvostamisen ohella ihmetystä sekä kiitosta elämästä itsestään ja elämän sekä toisen moraalisuuden arvostamista. Itseen kiitollisuus ei kuitenkaan voi kohdistua, vaan vain jotakuta toista voidaan kiittää. 3) Toivon, optimismin ja tulevaisuuteen suuntautumisen vahvuudet ovat myönteistä asennoitumista tulevaisuuteen. Myönteisen elämäntattomuksen omaava ihminen odottaa tulevaisuudelta hyvää ja suunnittelee ja uurastaa saavuttaakseen sen. Odottamalla hyviä tapahtumia ja uskomalla, että niitä seuraa, kun kovasti yrittää sekä suunnittelemalla tulevaisuutta ihminen pitää yllä hyvää mieltä ja rakentaa päämääräsuuntautunutta elämää. Optimistiset ihmiset myös tulkitsevat ongelmansa yleensä ohimeneviksi, hallittaviksi ja kertaluonteisiksi.

4) Henkisyiden, tarkoituksen kokemisen, uskon ja uskonnollisuuden vahvuus merkitsee vahvaa ja johdonmukaista käsitystä maailmankaikkeuden korkeammasta tarkoituksesta ja merkityksestä. Näitä vahvuuksia omaava henkilö tietää mikä on hänen paikkansa suuressa suunnitelmassa. Hän uskoo, että hänen käsityksensä muovaavat hänen tekojaan ja tarjoavat lohtua. 5) Anteeksiannon ja armeliaisuuden vahvuutta toteuttava ihminen sen sijaan kykenee antamaan anteeksi niille, jotka ovat tehneet hänelle vääryyttä. Hänellä on taito antaa ihmisille toinen mahdollisuus. Ohjenuorana hänellä on koston sijasta armeliaisuus. 6) Leikkisyyden ja huumorintajuisuuden vahvuuden omaava ihminen taas nauraa mielellään ja saa muutkin hymyilemään. Hänellä on taito nähdä helposti elämän kepeä puoli. 7) Antaumuksen, intohimon ja innostuksen vahvuus puolestaan ilmenee eloisuutena ja innostuneisuutena sekä kykyä heittäytyä kokonaisvaltaisesti toimintaan. (Seligman 2008, 187–193.)

Transkedenessin hyveeseen johtavat henkiset ja luovat vahvuudet toimivat sodassa puskurina stressille. Kauneuden ja taidon arvostamisen vahvuus toi ilonpilkahduksia ja pakoteitä ankariin oloihin. Haastateltavani muistelivat erityisesti musiikin tuomaa iloa ja lohtua sekä kaunista ja muuttumatonta –

etenkin Karjalan – luontoa, jotka antoivat voimaa ja tarjosivat mielen lepopaikan unohtaa hetkeksi sodan kauheudet. Kiitollisuutta taas tunnettiin erityisesti siitä, että saatiin lottina kokea olevan hyödyksi ja osallistua koko kansaa kohdanneeseen koettelemukseen. Kiitollisuuden vahvuus saattoi ilmetä myös kohtuullisuuden hyveeseen sisältyvän nöyryyden ja vaatimattomuuden vahvuuden lailla vertailuna; kiitollisuutena siitä, että oli säästynyt joissakin koettelemuksissa vähemmällä kuin joku toinen. Tästä esimerkkinä on toimistolotta Gunillan kertomus:

Mä ajattelin, et kyl mulla oli hyvä onni, ettei mun tarvinu nähdä kenenkään haavoittuvan. Et vaikkeä oli niin vaikeita paikkoja, ettei eläintenkään, muuta kuin pelkäävän koiran. Joo, et se olis ollu kamalaa nähdä hevosen astuvan miinaan.

Toivon, optimistisuuden ja tulevaisuuteen suuntautumisen vahvuus ilmeni osalla haastateltavistani kykynä iloita ankarissakin oloissa koetuista asioista. Tämä vahvuus tuli ilmi muun muassa nuoruuden innostuksessa, jota osoittaa Kokkolan sotavankisairaalassa toimineen lääkintälotta Eevin kertomus:

*Se oli semmosta vapaaehtoistyötä. Ja kun nuoria oltiin, niin se kaikki oli niin uutta! – – Eikä sitä tosiaan ajatellu sillälaiilla, sitä oli sota ja taas tulee rauha ja hyvä. Sitä on niin utelias, tekee X:n [ässän?], sitä mitä muut ei tee. [*naurua*]*

Henkisyyden, tarkoituksen kokemisen, uskon ja uskonnollisuuden vahvuus ilmeni lotilla etenkin uskonnollisuuden kokemuksena. Kysyessäni haastateltaviltani lisääntyikö uskonnollisuus sodassa, vastasi moni kieltävästi. Näin esimerkiksi rovaniemeläinen muonituslotta Iida:

Se oli niin, että se sota oli niinku erillinen juttu kaikesta muusta. Ne jotka oli uskovaisia, oli uskovaisia itessänsä.

Niiden haastateltavieni kohdalla, jotka olivat uskonnollisia jo ennen sotaa, usko kuitenkin vahvistui sodassa. Esimerkiksi helsinkiläinen muonituslotta Cecilia kertoo luottamuksen Jumalan johdatukseen olleen hänelle tärkein selviytymisen voimavara:

Kyllä se oli se isänmaan rakkaus ja usko Jumalaan! [jotka auttoivat jaksamaan] Luottamus, että kyllä menee, niin kun täytyy mennä. Sanotaan, Sallimus, tai en tiedä. Suuri kansa oli kovin barras, uskovainen, kun vain ajattelee niitä kokemuksia, mitä oli rintamalla. Ja tosiaan siis näkyjä! Ja se minun täytyy kertoa teille, kun tämä IK [YH] -aika alkoi, niin mulla oli

tällainen omituinen, mitä sanotaan, näky tai dröm. Että minä näin, että oli hirveä lumimyrsky ja oli pieni suomalainen hävittäjälentäjä, ja se nousi ja se nousi, ja meni yhtäkkiä niin korkealle, että muodosti kultaisen ristin!

Vastaavista ylikuonnollisista ja intuitiivisista kokemuksista, kuten enneunista ja näyistä, kertovat myös monet muut lotat. Yleisimpiä näistä kokemuksista olivat enneunet kuolevista läheisistä, äidin ja tyttären yhteys ja uskonnolliset kokemukset. (Ks. esim. Alhainen 2004, 24, 44, 67, 112; Maan hiljaiset, 66.) Rovaniemeläinen lääkintälotta Jenny kertoo häntä suojelleen voimakas intuition tunne hänen upseerimiehensä jouduttua vangiksi Itä-Karjalassa keväällä 1944. Jennyllä ei ollut puoleen vuoteen mitään tietoa miehensä kohtalosta:

*Mieheni – – joutu sotavangiksi [Uralille] ja oli puoli vuotta sotavankina, ja mie ootin lasta [esikoista]. Ja samana päivänä, kun synnytin ja [jatko-]sota loppu jo – – sain kuulla, että hän on tullu takasin. Oli tietenkä raskasta, mutta raskauden aikana sitä on jotenki semmonen niinku suojattu, että en minä sitä, kyllä mie surin tietenkä, mutta minä toivoin että hän tulis takasin. Mutta sitten, kun mie [*naurua*] kuulin, että hän on libotusleirillä siellä [Hangossa], niin sitten mie rupesin itkemään ja itkin joka päivä, että hän ei varmastikaan pääse tänne [Rovaniemelle], kerkiä. Sitten se vasta lakkas kun hän oli tullu tänne. – – Mieheni kuoli jo 30 vanhana. Yhtäkkiä. Sydän ilmeisesti loppu. [Haastattelutilanteessa mukana ollut lotan miniä kertoo:] ”Se kirjotti vanhemmilleen sieltä Hangon libotusleiriltä, että hällä ottaa sydäimestä, mutta älkää kertoko Jennylle.” [Jenny jatkaa:] Joo, niin tietenkä [vankileirikokemukset vaikuttivat], nehän oli niin kurjat olot siellä vankileirillä. Niitähän uhkattiin kaikkiällä. Varten vietiin ammuttavaksi jonnekin, mutta ei sitten ammutukaan.*

Anteeksiannon ja armeliaisuuden vahvuus taas oli tärkeä voimavara sodan menetyksiä ja tappioita kohdattaessa. Keskeiseksi tämä vahvuus muodostui vihollisten parissa työskennelleille lotille. Sotavankisairaaloissa ja -leireillä työssä jaksamista ja vankeihin suhtautumista edisti merkittävästi, jos osasi antaa mielessään anteeksi ja kohdata vihollinen ihmisenä. Leikkisyyden ja huumorin avulla sen sijaan kyettiin parhaiten irrottautumaan ja kohoamaan tilanteiden yläpuolelle (Frankl 1978, 46). Huumori lisääntyikin sotaoloissa, sen kautta kun oli helpompi käsitellä vakavia asioita. Huumori oli myös monen haastateltavani tapa kertoa sotakokemuksista. Kipeistä asioista oli helpompi kertoa naurun kautta. Joillekin lotille lottatyö antoi mahdollisuuden kokea myös todellista antaumusta, intohimoa ja innostusta. Näin esimerkiksi helsinkiläishaastateltavalleni, kanttiini- ja säähavaintolotta Linnealle, jolle lottatyöstä muodostui koko elinikäinen tehtävä ja kutsumus.

10.5 Sisäinen eheys, merkitys ja tarkoitus

Kuten kehitys- ja elämänkriisissä myös äkillisessä eli traumaattisessa kriisissä, jota sota näistä eniten vastaa, lisää jokaisen kriittisen vaiheen läpikäyminen yksilön sopeutumis- ja ongelmanratkaisukykyä sekä itsetuntoa. Jokainen kriisi sisältääkin mahdollisuuden kasvuun ja kehitykseen. (Olkkonen 1984, 106; Ikonen 2000, 46; Palosaari 2007.) Esimerkiksi yhdysvaltalaisutkijoiden Frantzin, Farrelin ja Trolley'n (2001) tutkimus läheisen kuolemasta selviytymisestä tukee tätä teoriaa. Heidän mukaan kriisin aikana vahvistuvat usein sosiaaliset suhteet sekä uskonnolliset tai henkiset käsitykset. Lisäksi sureva ihminen voi tulla vähitellen tietoisiksi sisäisistä voimavaroistaan, jolloin itsetietoisuus, selviytymiskyky ja pystyvyysusko kehittyvät. Myös emotionaaliset taidot voivat vahvistua selviytymisprosessissa. Yksilö joutuu kriisitilanteessa kohtaamaan surua, syyllisyyttä, vihaa ja pelkoa. Erilaisten tunteiden läpikäyminen ja niiden ilmentäminen tulevat tutuiksi ja yksilö oppii niiden kautta käsittelemään tunteitaan. Selviytyminen kysyy myös uudenlaista merkityksen etsimistä elämälle. Merkityksellisyyden löytämistä edistää oma aktiivisuus. Tutkimuksessa esiintyneet läheisensä menettäneet omaiset kertoivat oppineensa hetkessä elämisen taitoa ja arvostamaan elämää sekä läheisten läsnäoloa enemmän kuin kriisiä ennen. Lisäksi moni tutkittava koki olevansa vahvempi, itsenäisempi, kypsempi ja itsevarmempi raskaasta menetyksestä selviytymisen jälkeen. (Mt., 192–196, 204–205.) Myös sotilailla on havaittu sodan jälkeen traumatisoivien murtumistekijöiden ohella eheyttäviä ja positiivisia muutoksia itsetunnossa ja -luottamuksessa sekä päämäärätietoisuudessa (Nash 2007, 54; Yarom 1983, 5, 37).

Sosiaalinen vastavuoroisuus ja arvostus sekä hyveiden ja vahvuuksien noudattaminen vahvistivatkin lottien itsearvostusta ja -luottamusta eheyttäen ja vahvistaen minuutta. Tämä lisäsi paineensietokykyä sekä myötäelämisen ja -kärsimisen taitoa. (Ks. esim. Saari 2003, 70; Ikonen 2000, 63.) Itsearvostuksen ja -luottamuksen merkitystä sodassa selviytymiselle tukevat muun muassa israelilaisotilaiden suorituskykyä hyvin stressaavissa tilanteissa tutkineen Giora Keinanin (1986) havainnot. Keinanin mukaan hyvällä itseluottamuksella varustetut sotilaat olivat vähemmän alttiita pelolle, parempia noudattamaan tehtävänantoa sekä saivat aikaan huomattavasti parempia tuloksia. (Milgram 1986, 177.) Sisäistä eheyttä osoittaa esimerkiksi helsinkiläisen lääkintälotta Sofien kertomus:

Mulla ei ollut niin vaikeaa kestää niitä [sodan koettelemuksia]. Nyt ajattelen, että nähtävästi minussa oli jonkinlainen sellainen perus... hmm, miksi sitä nyt sanois? Perustaa antava, perustaan liittyvä itsevarmuuden tunne. – – Et mä en ajatellu, miettiny tuolla tavalla asioita ollenkaan, että selviänkö mä tästä, vaan että kaikki homma oli hoidettava ja sillä sipuli.

Sosiaalisen tuen ja arvostuksen, hyveiden ja vahvuuksien noudattamisen sekä sisäinen eheyden summa johti merkityksen ja tarkoituksen tunteeseen, joka voidaan nähdä selviytymisen ankkurina (ks. esim. Frankl 1980, 1983, 1984). Frankl (1978, 1980, 1984) on tutkinut laajalti, mikä sai keskitysleirivangit pysymään hengissä menettämättä järkeään ja miksi toiset vangit selviytyivät paremmin kuin toiset. Hän itse selviytyi hengissä neljältä natsien keskitysleireiltä, mutta menetti koko perheensä – vanhempansa, veljensä ja vaimonsa – siskoaan lukuun ottamatta. Hänen mukaan juuri elämäntarkoitus luo toivon näköalan, elämänhalun, joka kannattaa elämän vaikeuksissa. Toivon katoaminen taas merkitsee elämänhalun katoamista. Frankl havaitsi, että keskitysleireillä ne vangit, jotka kadottivat toivonsa, nousivat enää harvoin ahdingostaan. Selviytyäkseen ihmisen täytyy elää eräänlaisessa ”armahduksen harhakuvassa”, edes heikossa toivossa siitä, ettei kaikki olekaan niin pahaa ja muuttuu vielä hyväksi. Sen sijaan ne vangit, jotka tiesivät, että heitä odotti jokin tai joku, pysyivät parhaiten hengissä. Ilman uskoa elämänvaiheen väliaikaisuudesta ja tulevaisuudessa sijaitsevaa kiinnekohtaa on mahdoton selvitä. (Mt. 1978, 7, 17, 19, 69, 96; Mt. 1980, 33, 47; Mt. 1984, 151–152.)

Tämä merkityksen ja tarkoituksen kokemus ilmeni lotilla kykynä löytää merkitys lottatyölle ja vaikeillekin sotakokemuksille. Mikäli lotta onnistui löytämään merkityksen ja tarkoituksen kokemalleen, jatkoi hän kasvamista kaikista vastoinkäymisistään huolimatta. Perimmäistä mielen vapautta ja itsenäisyyttä ei kukaan tai mikään voi viedä pois, vaikka ihmiseltä riistettäisiin kaikki muu. Hänelle jää aina kyky valita oma suhtautuminen annettuihin olosuhteisiin, mahdollisuus päättää alistuako ympäristön vaikutuksiin vai ei. Tästä johtuen hän ei ole koskaan täysin olosuhteiden armoilla. Frankl siteeraa tässä yhteydessä Nietzscheä: ”Se jolla on miksi elämälleen, pystyy kestämaan melkein minkä tahansa miten.” (Frankl 1978, 9, 64; 1984, 149.) Huolimatta keskitysleirien alkeellisesta henkisestä ja fyysisestä elämästä, pystyi henkinen elämä syvenemään näissäkin olosuhteissa. Mielen sisäinen rikkaus ja päämäärä sekä tapa kestää kärsimyksiä olivat pakotie tyhjyydestä, yksinäisyydestä ja olemassaolon henkisestä köyhyydestä. (Frankl 1978, 40, 43 74.) Merkityksen ja tarkoituksen tunne tulee ilmi haastateltavieni tehdessä yhteenvetoa kokemuksistaan ja pohtiessa lottatyön ja sotavuosien opetusta. Traumaattisista

kokemuksista huolimatta haastateltavani kokivat sodan opettaneen heille etenkin sosiaalisia taitoja, pyyteettömyyttä, velvollisuudentuntoa, sinnikkyyttä ja isänmaanrakkautta. Helsinkiläinen kanttiini- ja säähavaintolotta Linnea esimerkiksi kertoo:

Minä oon oppinu sellasen, että ei kysytä palkkaa eikä aikaa, vaan tehään vaan. Siis se tietysti nuorena, lapsena melkeen syntyissään lottahenki, mutta kaikille se ei synny koskaan, mutta ne jotka on komennuksella, että nyt se ei voi syntyä. Mutta se mitä mä toivoisin, et ne [ihmiset nykyisin] tekis jonkun hyväksi jotain, kun ei mitään sitten.

Raskaiden kokemusten kääntäminen voimavaraksi ilmenee myös rovaniemeläisen lääkintälotta Kertun kertomuksesta:

On se ihana, että teillä ei ole enää tätä [sotaa] ja elämä mennä helpommaksi. Että mie oon saanu niinku siitä ja tehny siellä paljon työtä.

Rovaniemeläinen muonitus- ja säähavaintolotta Fanni puolestaan painottaa historiallisen osallisuuden ja aktiivisen toimijuuden tärkeyttä:

Se on ollu hirmusen tärkeä asia minulle, että oon saanu tutustua sodan aikana tapahtuneisiin tilanteisiin ja niihin ihmisiin, jonka kanssa olen saanut osallistua tämän maan töihin.

Velvollisuuden merkitys nousee keskeiseksi myös helsinkiläisen lääkintälotta Marien kertomuksesta:

Minä luulen, että se oli sitä, että oppi olemaan hyvin semmonen, mitenhän sen nyt sanois... täytyy tehdä, måste göra sin plikt, en nyt löydä sitä sanaa. Et täytyy tehdä velvollisuus.

Sodassa koetun merkitys ei kuitenkaan välttämättä auennut sodassa, vaan vasta jälkeenpäin. Esimerkiksi kemijärveläinen pikkulotta Anni kertoo seuraavaa:

Tietystihän se kasvatti automaattisesti, vaikkei sitä niinku ite ajatellut. Niin se kasvatti hyvinkin paljon. Että tottu eri ihmisiin, eri tapahtumiin, joita tavallisessa elämässä olisi mennyt, niin olihan se määrätysmä mielessä opettavaista.

Nuorena sodan kokonaisuutta, saati sen merkitystä, ei osannut välttämättä hahmottaa. Tähän liittyen vastasi lottana toiminut runoilija Kirsi Kunnas (2009) toimittajan kysymykseen, oliko sota vaikuttanut läpi elämän

pohjavireenä, seuraavaa: ”Ei kuule, tuossa iässä [15–17-vuotiaana] ihminen on niin omituisen ei-syvällinen.” (Mt.) Haastateltavieni joukossa oli myös muutama lottia, jotka eivät nähneet sodassa koetulla olleen syvempää merkitystä tai kasvattavaa vaikutusta. Esimerkiksi helsinkiläinen toimistolotta Sofie suhtautui tähän hyvin skeptisesti:

*No, en tiedä mitä mä vastaan tuohon [kysymykseen sodan mahdollisesta kasvattavasta vaikutukseen]. Jos sitä nyt on nuori, 19–20-vuotias nainen, niin mieltiiköhän nyt tuollasia asioita. Juu ja jälkeempään siinä on sitten jälkiviisauttaki mukana. [*naurua*] Että en mä oikeen nyt osaa sanoa, että auttoko se ja opetti, ja mitä se opetti. Mun mielestä sen opin, minkä sai aikoinaan kotoa. Se kasvatust, minkä mä sain, niin se oli tuki kaikelle muulle toiminnalle ja sillä on merkitystä. Että näin minä jälkeempään katson asiaa.*

Merkitys ja tarkoitus voitiin nähdä sodan ulkopuolella, tulevaisuudessa. Esimerkiksi sodan päättymisen odotus saattoi olla ainoa merkitystä ja tarkoitusta tuova tekijä. Tällainen se oli rovaniemeläishaastateltavalleni, muonituslotta Iidalle, jolle sodan kauheus oli muistoissa yhä niin hallitsevasti läsnä, ettei hän kyennyt näkemään kokemuksissaan mitään positiivista:

*Mutta lapsia mulla ei ole sen takia, että mie päätin sen silloin sota-aikana, että tähän sotaseen maailmaan minä en penikoita tee. Ja äiti sano: ”Kuhan teistä joku olis niin viisas”. Ja minä sanoin, että tässä näät tytön, joka on niin viisas. Ja sen sanan minä oon pitäny. – – Että sen pidemmälle en ole sotaa ollu, ku keskusloululla ja omalla pihalla, mutta siinä on nähny enemmän kuin tarpeeksi. [*itkua*]*

Iidan kertomus on hyvä osoitus siitä, että myös rintamakomennusta turvallisempänä pidetty kotirintamatyö saattoi olla hyvin traumaattinen kokemus. Jo tämän takia kotirintamatyön pitäminen rintamatyötä vähempiarvoisena on täysin aiheetonta.

10.6 Ilo ja hetkessä eläminen

Jopa taisteluissa psyykkisesti vammautuneet sotilaat kaipaavat sodassa koettuja voitonriemun hetkiä ja vahvaa toverihenkeä; tätä sodan kauheaa kauneutta, jollaista ei voi kokea kuin sodassa, jossa taistellaan toinen toisen puolesta (Nadelson 2005, 114; ks. myös esim. Koivisto 1983, 264). Myös lottien sotaan sisältyi surun ja ahdistuksen rinnalla hämmästyttävän paljon iloa, välittämisen

lämpöä, ystävyyttä ja yhteisöllisyyttä, joita haastateltavani muistelivat haikeudella. Näistä tekijöistä johtuen lotta-aika näyttäytyi sodasta huolimatta karjalaissyntyiselle kanttiini- ja säähavaintolotta Linnealle jopa elämän ”ihanimpana” ja ”harmoonisimpana” aikana:

*Mä elin sitä lotta-aikaa, mä luen aina välillä [omia sota-ajan päiväkirjoja], se on kaikista ihaninta aikaa. Vaikka ei ollut siis seurustellu tai ollut sillä tavalla. Että esimerkiksi Äänislinnassa ku oltiin, niin pojat kanttiinilta saattoivat minut. Ja siellä oli, oon kirjottanu tuolla [päiväkirjassa], joku minuun ihastunut, et mitä minussa voi kukaan mitään nähdä! [*naurua*] Kato, kun meillä oli hirveen, se oli äärettömän pyyteetöntä, tehtiin töitä. Ja meillä oli ihanat lottatoverit ja sitten se, et se oli kyl isänmaan hyväksi. Se oli siis, sitä ei voi oikeen sanoa, et siis se oli jotain ihan ihmeellistä. Et se oli nuoruus, jonka Luoja oli antanut tehdä. – – Ja tää on äärettömän tärkeä: et miten mä nyt sanoisin, et meillä oli hirveen hauskaa – – [lottaystävän] kanssa.*

Tässä ei kuitenkaan ollut kyse sodan ihannoinnista, kuten rovaniemeläishaastateltavani, kanttiinilotta Elsa, painottaa:

Se, että en mie missään elämäni vaiheessa ole niin hyvää henkeä nähny ku sota-aikana. En mie ihannois sottaa, ei se tarkota sitä. Ei siellä ollu mitään tällasia eroja. Siellä yksiköissäki saatto olla koulutettujaki, se ei ollu niinku meillä siviilielämässä, että on aika rajallista että kuka on mitäki.

Kyse on enemmänkin siitä, että sodassa koettu kuoleman läheisyys kirkasti asiat, jotka antavat toivon elämälle (ks. Huhtinen 2005, 28). Sodassa koetut ilon hetket ja lähimmäisenrakkaus toivat selviytymiselle välttämätöntä vastapainoa sodan kärsimyksille. Kärsimyksen ollessa suurta, vaati selviytyminen vastapainoksi vahvaa ilon ja välittämisen kokemusta, joka toi unohdusta ja turvallisuutta koko olemassaoloa uhkaaviin oloihin. Platonin mukaan nautinnot ja tuskat ilmenevätkin toisiinsa sekoittuneina ja nautinnonhalu syntyy tuskan kokemuksesta. Nautinto liittyy prosesseihin, joissa ruumis ja sielu palautuvat luonnolliseen tilaansa, kun taas tuska liittyy prosesseihin, joissa luonnollinen tasapaino häiriintyy. (Sihvola 1999, 19, 20.) Ilon ja yhteisöllisyyden perustana lotilla oli isänmaan ja toisten ihmisten hyväksi tehdyn työn tuottama ennen kokematon merkityksellisyyden tunne. Esimerkiksi lääkintälotta Heidi Ekman (nimi muutettu) kirjoitti jatkosodan aikana Helsingissä kuvaavasti seuraavaa:

Kaikki on niin tyhjää täällä. Mielestäni elänkin aivan turhaan. Siellä rintamalla voisi

kuitenkin kovalla uurastamisella saada tyydytystä työstään. Olen ainoastaan kerran elämässä ollut onnellinen. Se oli talvisodan aikana... [lotta toimi tuolloin Savonlinnan sotasairaalassa lääkintälottana] (Koivisto 1983, 256.)

Kuoleman läsnäolo opettaa myös hetkessä elämisen taitoa, joka on selviytymisen kannalta keskeistä. Aito hetkessä elämisen taito edellyttää kuitenkin kuoleman hyväksymistä. Yhdysvaltalainen psykiatri M. Scott Peck (1988) on kirjoittanut tästä oivaltavasti: ”Jos emme uskalla myöntää kuoleman läsnäoloa, jääme sen neuvoja vaille emmekä pysty ehkä elämään ja rakastamaan selväpiirteisesti. Kuolema kuuluu elämän kiertokulkuun ja sitä kavahtaessamme kavahdamme itse elämää.” (Mt., 133.)

Kuoleman hyväksymisen ja ilon merkityksen selviytymiselle ymmärsi myös itävaltalaisyntyinen kirjailija Anne Fried (1903–1998). Ikänsä puolesta hänkin olisi voinut toimia lottana. Juutalaistaustainen Fried oli paitsi toisen maailmansodan, myös lähes koko vuosisadan todistaja eläen melkein koko 1900-luvun. Hänen elämäntaidossaan, kyvyssään olla iloinen ja optimistinen vaikeuksienkin keskellä, on paljon samaa kuin lottien selviytymistarinoissa. Tästä osoituksena on seuraava ote hänen radiohaastattelustaan:

Pitkässä elämässäni olen varmasti nähnyt kaiken mitä voi tapahtua ihmiselle, kaiken kauheuden mitä voi tapahtua ihmisille. Minulle itselleni on tapahtunut asioita, jotka ovat olleet hyvin vaikeita. Mutta siitä huolimatta minulla on aina ollut tämä Jumalan lahja olla iloinen. Jokaisessa tapauksessa olen löytänyt jotain mikä oli hyvää. Joskus tämä hyvyys on ollut vain se, että nyt ymmärrän jotain, mistä en ole tiennyt mitään, että nyt minä ymmärrän, että sellainen suru voi olla olemassa. Toisissa ihmisissä tai minussa itsessäni. Suru on olemassa. Mutta me voimme oppia jotain tästä. Oppia olemaan parempia ihmisiä. Oppia ymmärtämään, että toisten ihmisten täytyy tehdä sellaisia asioita. Ja me opimme, että meidän ei pitäisi tehdä sellaista ja kasvaa siitä, oppia kuinka olla parempi ihminen, joka auttaa, kärsii ja auttaa. Kärsimys voi antaa uuden voiman auttaa toisia. Ja tästä tuli suuri ilo ja suuri lohdutus. Ja jos tiedämme sen, voimme olla iloisia kauheuden keskellä.

Suru, kärsimys ja kuolema ovat siis olemassa, mutta ne hyväksyessään ihminen pääsee ikään kuin niiden yläpuolelle (Peck 1988, 11). Kuolema voikin antaa tarkoituksen elämälle, sillä ihmisen elämä ei saavuta täyttymystään ilman kärsimystä pelkässä toiminnassa ja ilossa (Frankl 1984, 156, 333; ks. myös Huhtinen 2005, 28). Kuoleman hyväksyminen on myös eräänlaista surutyötä. Jos surutyö jää käymättä läpi, koteloituu suru ja tuska ihmisen sisälle estäen hänen elämänsä palautumisen normaaliksi. (Laakso 2000.)

10.7 Ideologia, ikä, sukupuoli, siviilisääty ja sosioekonominen asema

Sotilaita ajavilla abstrakteilla, sisäisillä motiiveilla on havaittu olevan varsin vähäinen merkitys itse taisteluissa selviytymiselle. Näistä yleisimpiä ovat muun muassa vapaaehtoisuus, militarismi, poliittinen ideologia, nationalismi, etnisyys, maskuliinisuus, uskonnollisuus, moraalit ja individualismi. Nämä tekijät toimivat kyllä motivaattoreina rauhan aikana sekä sodan aikana rekrytointivaiheessa ja selusta-alueella ryhmäkiinteyttä rakentavina tekijöinä, mutta eivät varsinaisina selviytymistä edistävinä tekijöinä itse taistelutilanteissa. Kaikki nämä sisäiset tekijät osoittautuvatkin jo ensimmäisen taisteluoson aikana motivaation ja selviytymisen kannalta epäolennaisiksi. Sisäiset tekijät voivat myös etenkin sodassa kääntyä haitallisiksi ja vaarallisiksi ominaisuuksiksi; tuottaa myös vastarintaa, ennakkoluuloisuutta ja pahimmillaan laitonta väkivaltaa. (Newsome 2007, 108, 119, 127, 133.) Toisin sanoen: jos ihmisen sisäisten mielitekojen ja -halujen maailma alkaa hallita, on vaarana organisaation virallisen ja ulkoisen perustehtävän sekä sodan tarkoituksen hämärtyminen ja organisaation jäsenten todellisuustajun heikentyminen ja vääristyminen. (Siltala 2009, 76.)

Vastaavalla tavalla myös lottia motivoivilla sisäisillä tekijöillä, näistä vahvimpana kristillis-isänmaallisella lottiaideologialla, ei ollut itse sotatilanteessa selviytymiselle juuri merkitystä. Uskonnollisuus sen sijaan saattoi vahvistua sotaoloissa, etenkin niiden lottien kohdalla, jotka olivat uskonnollisia jo ennen sotaa. ”Kyllä ainakin sodan aikana on helpompi elää, jos uskoo Korkeimman varjelukseen”, on esimerkiksi helsinkiläinen lääkintälotta Heidi Ekman (nimi muutettu) todennut (Koivisto 1983, 162). Tätä tukevat myös Stoufferin (1949) toisen maailmansodan veteraanitutkimukset, joiden mukaan uskonto oli sotilaille – ryhmäkoheesio ja sodan päättymisen toivon ohella – merkittävä selviytymisen voimavara (Mt., 108, 150, Olsthoorn 2011, 33–34).

Seligmanin (2008) mukaan taas ulkoisilla tekijöillä, kuten rikkaudella, ilmastolla, ruumiillisella viehättävyydellä, älykkyydellä, koulutustaustalla, siviilisäädellä, iällä, rodulla ja sukupuolella sekä yllättävästi myös ruumiillisella terveydellä, on vain hyvin vähäinen merkitys henkilökohtaiselle onnellisuudelle (Mt., 66–67, 78). Naimisissa olevat ovat kyllä tutkimusten mukaan yksieläviä onnellisempia ja työssäolo, hyvä koulutus ja keskimääräistä

suuremmat tulot lisäävät onnellisuutta jonkin verran, mutta yhteydet ovat hyvin vähäisiä. Sen sijaan tärkeintä onnellisuuden ja selviytymisen kannalta on, miten työ, ihmissuhteet ja terveys koetaan. (Ojanen 2001, 377.)

Koska onnellisuuden käsite liittyy kiinteästi selviytymiseen, on näillä tekijöillä melko vähäinen merkitys kriisissä selviytymiselle, myös lottien kohdalla lukuun ottamatta koulutustaustaa. Mitä matalampi koulutus lotilla oli niin lottakoulutuksen kuin yleissivistyksenkin osalta, sitä suurempi riski hänellä oli haavoittua psyykkisesti ja fyysisesti (vrt. Milgram 1986, 69; Noy & Bar-On 1986, 80–83). Tästä osoituksena on kouluttamattomien ja kokemattomien lottien voimakkaat stressireaktiot, naiivius ja tietämättömyys vaaratilanteissa. Rahallakin on toki merkitystä hyvinvoinnille, jos se uhkaa yksilön hengissä pysymistä. Köyhimmissä maissa rikkaus ennustaa suurempaa hyvinvointia, mutta vauraammissa maissa, joissa lähes kaikilla on perusturvallisuusverkosto, ei rikkauksella ole kuitenkaan juuri merkitystä onnellisuudelle. (Seligman 2008, 71–72.) Sosioekonomisella taustalla oli lottien selviytymiselle merkitystä siten, että varakkaiden ja vaikutusvaltaisten kotien tyttärillä saattoi olla paremmat mahdollisuudet vaikuttaa sodan ajan sijoituskohteisiin ja turvallisuuteen sekä saada myös taloudellista tukea. Etenkin maatalojen tyttärillä oli kodin omavaraisuuden takia paremmat mahdollisuudet elintarvikkeisiin. Elintarvikkeiden säännöstely kohdistui kuitenkin jokaiseen yhteiskuntaluokkaan, eikä rahalla tai asemalla siten ollut suurta merkitystä lottien sodassa selviytymiselle.

Iällä oli lottien kohdalla merkitystä selviytymiselle siten, että nuorilla lotilla oli vanhempia lottia suurempi riski haavoittua fyysisesti. Suurin osa taistelujista lähellä toimineista lotista kun oli nuoria naisia. Sen sijaan vanhemmilla lotilla psyykkisen sairastumisen riski oli todennäköisesti nuoria lottia suurempi. (Vrt. Nash 2007, 58; Boscarino 2007, 105; Milgram 1986, 69; Solomon ym. 1986, 80–83.) Nuori ikä näyttää huolettomuudessaan ja seikkailunhalussaan suojelleen lottia psyykkisiltä vaurioilta. Liian nuori ikä ja henkinen kypsyttömyys sen sijaan saattoivat lisätä PTSD:n riskiä. Tätä johtopäätöstä tukevat muun muassa Vietnamin sodan veteraanitutkimukset, joiden mukaan nuorena sotaan lähteneiden PTSD:n riski oli merkittävä (Boscarino 2007, 105). Myös naimattomuus oli etenkin rintamalotille selviytymistä edistävä tekijä, sillä naimattomilla ei ollut perheen tuomaa vastuuta. Siten sota- ja siviilielämän yhteensovittaminen sekä rauhanoloista sotaoloihin siirtyminen oli heille perheellisiä helpompaa. Myös tutkittaessa varusmiesten

sopeutumista palvelukseen on kihloissa- ja naimisissaolo nähty sopeutumisprosessia heikentäviksi tekijöiksi (Lähdesmäki 1993, 35). Toisaalta naimattomilla ei ollut oman perheen tarjoamaa turvaa ja lohtua, mikä vähentää naimattomuuden painoarvoa selviytymistekijänä.

Sukupuolen merkitys sodassa selviytymiselle oli lottien kohdalla sotilaisiin verraten vähäinen. Vaikka lotat joutuivat sotilaita vähemmän alttiiksi taisteluille, on kokemuksissa hyvin paljon samaa, mikä tulee ilmi sotilaspsykologian sovellettavuudesta lottien kokemaan. Naisten on kuitenkin havaittu reagoivan miehiä voimakkaammin traumaattisiin kokemuksiin (ks. esim. Friedland & Merari 1986, 245–247), joskin naisten on nähty kykenevän käsittelemään traumaattisia kokemuksiaan miehiä paremmin. Tästä johtuen miehillä on pitkään jatkuvia häiriöitä enemmän kuin naisilla. (Saari 2003, 70.)



”Te katsotte suoraan minuun ja minä katson teitä. Teidän nauravainen katseenne menneisyydestä nautitsee, ikään kuin kiinnittää silloisen hetken.” B/39. kenttäsairaalan henkilökuntaa menneisyyden ikkunalla asemasodan aikana Muolaan Kyyrölässä Kannaksella.

Kuva: Tekijän hallussa.

POHDINTA

Hetki on mieleenpainuva, ja muistan miten Sartre sanoi Avignonissa, että eletyn hetken voi kokea suloisena uhkan keskelläkin; se on hyvin totta; en ole unohtanut sota, eroa, kuolemaa, ovi tulevaisuuteen on suljettu, mutta maiseman herkkyyttä ja valoa ei mikään voi pyyhkiä pois; kuin täyttyisi tunteesta joka on kylliksi itsessään ja irrallaan kaikesta, kuin olisi reväisty irti omasta menneisyydestään, äkkiä kaiken muun ulottumattomissa. (Beauvoir 1989/1960, 33–34.)

Eksistentiaali- ja feministifilosofi Simone de Beauvoirin päiväkirjamerkintä toisen maailmansodan syttymisen jälkeen 17. syyskuuta 1939 kertoo hetkessä elämisen merkityksestä, joka oli lottien sodassa selviytymisen keskeinen voimavara. Kävelyretki Crécyn maaseudulla Pohjois-Ranskassa ”kauniin

pilveilevän taivaan alla ja satoa pullistelevien omenatarhojen” ohi sai kirjailijan unohtamaan hetkeksi sodan pelon ja kauheuden sekä huolen rintamalle kutsutusta filosofikumppani Jean-Paul Sartresta. Vastaavia ilon ja täyttymyksen hetkiä sisältyi hämmentävän paljon myös lottien sotakokemuksiin. Sodan jälkeisessä muistelussa, raskaiden rauhannehtojen, menetysten ja katkeruuden painon alla ne ovat kuitenkin usein haalentuneet ja unohtuneet. Sen sijaan sota-aikana tallennetuissa dokumenteissa, kuten päivä- ja muistikirjoissa sekä kirjeissä ne ovat edelleen kirkkaasti läsnä. Erityisen pysäyttävästi sodassa koettu ilo välittyy sota-ajan valokuvista. Kun kohtaan valokuvien lottien nauravaiset katset menneisyydestä, olen usein kirjailija Bo Carpelanin (2006, 177) lailla itku kurkussa.

Kirjallisuudentutkija ja semiootikko Roland Barthes (1985) on tutkinut valokuvan kiinnostavuutta ja jakanut sen kahteen osaan; valokuvan kulttuuriseen, yleiseen kiinnostavuuteen, *studiumiin*, ja sen harmoniaa rikkovaan yksityiskohtaan, odottamattomaan välähdykseen, *punctumiin*, joka jättää katsojaan jäljen, pistää häntä. *Punctum* erottaa valokuvan tavanomaisesta tehden kuvan kohteen eläväksi luodessaan kuvalle ”sokean kentän”, jossa kuvan kohde ikään kuin jatkaa elämistään kuvan ulkopuolella. Aika tuo kuvaan kuitenkin uuden ulottuvuuden, toisen *punctumin*, haavan joka kirvelee. Se on jokaiseen kuvaan sisältyvä surumielisyys, kuoleman läsnäolo, valokuvan noema, sen olemus: *Tämä-on-ollut*. Kuvan kohde on katseluhetkellä jo kuollut tai hän tulee kuolemaan. Rovaniemeläisiä itsellisiä valokuvaajasiskoksia Hanna ja Lyyli Auttia mikrohistoriallisesta näkökulmasta tutkinut Mervi Autti (2010) on kuvannut häntä inspiroivaa 1920-luvulla otettua kuvaa neideistä valokuvaamonsa ikkunalla: ”Te katsotte suoraan minuun ja minä katson teitä. Teidän nauravainen katseenne menneisyydestä naulitsee, ikään kuin kiinnittää silloisen hetken.” Jokainen valokuva onkin läsnäolon todistuskappale. ”Neidit istuvat ikkunalla saavuttamattomina ja sadunomaisina, toisaalta tosina aikansa naisina”, Autti tiivistää. (Mt., 116.) Pian on aika, jolloin lotatkin katsovat meitä enää saavuttamattomina rakeisista valokuvista, eivätkä vastaa enää nykyisyydessä kysymyksiimme. Mutta jos kuuntelee oikein tarkkaan, voi kuulla heidän kuiskaavan menneisyyden ikkunalaudalta: ”Tartu hetkeen – Carpe diem!”, kuin vitriinin takana olevan vanhan valokuvan koulupojat elokuvassa *Kuolleiden runoilijoiden seura* (1989). Äidinkielen opettajan sanat oppilailleen kuvan äärellä tulevat lähelle myös lottien valokuvia katsottaessa:

He eivät juuri eroa teistä, eiväthän? Samanlaiset kampaukset. Täynnä hormoneja, aivan kuten tekin. Voittamattomia, aivan kuten tekin tunnette olevanne. He uskoivat, että

heidät oli luotu suuriin tekoihin, aivan kuten moni teistäkin. Heidän silmänsä olivat täynnä toivoa, aivan kuten teidänkin. Odottivatko he niin pitkään, että oli jo liian myöhäistä saavuttaa elämässä edes hitunen siitä, mihin he olisivat kyenneet? Sillä nyt he ovat keltanarsisseja ja multaa. Mutta jos kuuntelette oikein tarkkaan, voitte kuulla heidän kuiskaavan perintönsä teille. Tulkaa lähemmäs! Kuulkaa, kuuletteko? ”Carpe diem, tarttukaa hetkeen! Tehkää elämästänne erikoislaatuinen!”⁵⁵

Sitten kun lottia ei enää ole, on vääristyneen tulkinnan tekeminen menneisyydestä yhä suurempana vaarana. Se on vaarana jo nyt, kun minä eri sukupolven lapsena ja sotaa kokemattomana yritän tulkita lottien kertomuksia. Itä-Karjalassa lääkintälottana toiminut etelä-pohjanmaalainen lotta kirjoitti minulle kirjeessään ajatuksia herättävästi:

5.5.2011 Kauhavan ilmatilassa.

*Olen viipyellen lukenut O. P.:n [Olavi Paavolainen] *Synkkää yksinpuhelua*. Se on kuin runoa (*Aunus Harmaasilmä!*) nostaten kaukaisia muistumia Vienan Karjalasta. Teos sai aikanaan rankkaa kritiikkiä mm. jälkiviisaudesta. Samaa ajattelen hiukan ”Tytönkin” [Kyllikki Villan] kohdalla.*

Olenkin joutunut pohtimaan paljon sitä, annanko kaunisteltua ”huviretkikuvaa” sodasta korostaessani sodassa koettua iloa. Tämä on kuitenkin ollut minulle hämmäntävin ja vaikuttavin tekijä lottien sotakokemuksissa. Näen kyvyn olla iloinen vaikeuksienkin keskellä lottien selviytymisen kardinaalihyveeksi, saranaksi (cardine) (ks. Havard 2009, 108), jonka varassa ovi selviytymiseen kääntyi.

Kuolevan kohtaamisesta väitellyt Aili Huhtinen (2005) on kirjoittanut puhuttelevasti siitä, miten hän itse läheisen kuoleman kohdatessaan koki hämmentyneenä voivansa elää ja kuolla samanaikaisesti (Mt., 51–52). Kuolemaa lähellä eläneiden lottien kokemuksissa voikin aistia tätä samaa tunnetta; valoa ja pimeyttä samanaikaisesti. Ilo ja suru, valo ja varjo, elämä ja kuolema ovat lottien kokemuksissa samanaikaisesti ja samanarvoisesti yhtä vahvasti läsnä.

Sodassa koettu tarve kokea itsensä hyödylliseksi tulivat vastikään erityisen lähelle, kun sain käsiini eräästä kuolinpesästä löytyneen vuoden 1934 *Lotta Svärd-järjestön Säännöt* -kirjansen, jonka sisälehdille oli koukeroisella kaunolla kirjoitettu sanat: ”13/10. Olisin valmis lähtemään sotaan. Lähtisin niin

55 Repliikin vapaa suomennos KMP

mielelläni.” (Ks. takakansi.) Olivatpa sanat kirjoitettu jo vuosia ennen toista maailmansotaa, talvisodan aattona, sodan aikana tai sen jälkeen, oli yhteiskunnallinen osallistuminen yhtä lailla tärkeää niin naisille kuin miehillekin. Kun ajan henkenä olivat sanat ”Onni on sen, ken maataan saa ees palvella hetken verran”, oli isänmaallinen velvollisuudentunne vahvasti osa sota-ajan nuorten elämää. Naisten kohdalla isänmaalliseen ja maanpuolustukselliseen työhön osallistuminen ei ollut kuitenkaan asevelvollisten miesten lailla itsestään selvää. Sodan uhkan alla ja maailman poliittisessa myllerryksessä naiset kokivat miesten rinnalla ulkopuolisuutta, toiseutta ja turhautuneisuutta. Maailman tapahtumia seurattiin sivusta, marginaalista. Eeva Kilpi (2006) onkin todennut tähän liittyen: ”Jäi se tunne, että olimme roinaa tienpuolella, kun tankit jyräsivät ohii”. Lottatyö oli naisille suunnatuista toimintamahdollisuuksista lähimpänä sotilaan toimintaa ja antoi mahdollisuuden kokea merkityksellisyyttä ja osallisuutta. Siten se oli jo itsessään selviytymistä edistänyt tekijä. (Ks. Ohanwe 1993, 158.)

Lottien sotakokemukset ja kuoleman läheisyys – kertomukset ja tietoisuus siitä, ettei heitä pian enää ole – ovat koskettaneet minua syvästi, ja subjektiiviset tunteeni välittyvät myös tekstistä. Tämä on tuonut lotista kertomisen narratiiviin runollisuutta ja haikeutta, joiden ei ole kuitenkaan tarkoitus vähentää tutkimuksen tieteellisyyttä. Nojaan ajatukseni tästä natsivainojen uhrin, ranskalaisen historioitsija March Blochin (1886–1944), keskeneräiseksi ja viimeiseksi jääneeseen tekstiin *Historian puolustus* (2003): ”Meidän tulee varoa, ettemme poistaisi tieteenalastamme sen runollista puolta. Ennen kaikkea emme saa sitä häpeillä, kuten joskus olen yllätyksekseni havainnut tehtävän. Olisi suunnattoman typerää luulla, että vedotessaan niin voimakkaasti tunteisiimme sen täytyy olla kykenemätön tyydyttämään myös älyämme.” (Bloch 2003, 62.)

Paluu menneeseen tuottaa sekä keveää ja valoisaa, ajan ja aikakauden kaipuuta, *nostalgiaa* sekä painavaa ja depressiivistä, mielen, mielialan ja mielentilan kaipuuta, *melankoliaa*. Postmoderni aika on vähätellyt nostalgiaa ja leimannut sen sentimentaaliseksi, romantisoivaksi, konservatiiviseksi ja taantumukselliseksi muutosvastarinnaksi. Ihmisen elämänkaareissa se on kuitenkin tärkeä merkitysten muodostamisen väline, subjektin eletty ja koettu tila ja todellisuuden ja kansallisen identiteetin rakentamisen mekanismi, ja siten usein positiivinen selviytymiskeino nykyhetkessä. Nostalgialla (kuten myös melankoliolla) onkin kaksoisfunktionsa kepeine ja vakavine puolineen.

Se on kreikan kielestä johdettuna sekä kaipuuta kotiin (*nostos*) että tuskaa (*algos*); mielen impressionistista illuusiota, kaihoisaa ”ennen oli paremmin” -asennetta, mutta myös merkityksiä tuottava ja lajitteleva muistojen ja muistin rakentaja. (Rossi & Seutu 2007, 11; Kukkonen 2007, 15–16, 35, 43.)

Tutkimusnäkökulmani on enemmän valoisan nostalginen kuin synkän melankolinen. Nostalgian lailla pyrin maalaamaan valoisia tuokiokuvia lottien menetetyistä todellisuudesta iloineen ja suruineen. Näkökulmavalinnan nostalgisuutta perustelen sillä, että selviytyminen on aina positiivinen ilmiö ja ne hetket, jolloin ihminen ymmärtää jotain olennaista itsestään, yhteisöstään tai historiastaan jättävät aina muistiin nostalgisen muistijäljen. Nostalgia on myös yhteisöllistä optimismia, joka tuottaa iloa ja lohtua, toisin kuin melankolia, joka edustaa raskamielistä, yksilöllistä pessimismia, johon liittyy ahdistusta, depressiota ja kuolemankaipuuta. Nostalgia toimii muistin säiliönä, voimana, lohtuna ja pelastuksena. On kuitenkin huomioitava, että nostalgia ja melankolia ovat sidoksissa toisiinsa ja hyvin vaikeasti erotettavissa. Siten myös melankolia on tutkimuksessani ja lottien kertomuksissa nostalgian taustalla jatkuvasti läsnä. Melankoliaan kiinteästi sisältyvät kuolema ja kärsimys kun ovat vahvasti osa sotakokemusta. Synkkämielinen melankoliakin voi toimia luovuuden lähteenä ja selviytymiskeinona, tapana käsitellä menneisyyttä. (Kukkonen 2007, 17, 35–36, 40–41.) Tästä esimerkkinä on kuoleman läheisyydessä lisääntyvä hurtti, musta huumori.

Sota ja kuoleman läsnäolo johtivat lotat kysymään kärsimyksen merkitystä elämässä, opettivat luopumaan kasvamisesta ja samalla kirkastivat toivon elementit; ne asiat jotka ovat onnellisuuden ja hyvinvoinnin kannalta keskeisiä (ks. Huhtinen 2005, 28, 155). Kuoleman läheisyyden hyväksyminen ”antoi mahdollisuuden olla maailmassa” sodankin keskellä ”tuntuvasti, niin että kesän vehreys ja lämpö ovat ihossa ja syksyn ruska, kuolemaa enteilevä vetää mukaansa toisiin maailmoihin, joiden tietää olevan”. Tämä kyky rauhoittua sodan ja kuoleman keskellä oli ”talven lumen ja jään painoa, jonka tuntee kauhistuttavana kankeutena, mutta jonka kimallusta samalla ihastuneena katselee”. (Ks. Huhtinen 2005, 155). Lotille sota oli täyttä elämää; riemua, rikkautta ja rakkautta surun ja murheen rinnalla. Monen lotan kokemukset kiteytyvät Kilven (1998) kirjoituksessa: ”Minä kasvoisin noina vuosina 11-vuotiaasta 17-vuotiaaksi. Ei mikään yhdentekevä ikäkausi. Se pala minusta on yhä toimintakyvytön, yhteyksistään katkaistu, ruvella, kuoleutunut. Sen jälkeen elämääni hallitsee velvollisuudentunto ja ehkä jokin jota voisi nimittää

intohimoisuudeksi kaikesta huolimatta.” (Mt., 519–520.) Sota viilsi lottien mieleen ja kehoon syvät, arpeutumattomat haavat ja vei heidän nuoruutensa, mutta selviytyminen sodan koettelemuksista synnytti velvollisuudentunnon ja intohimon elämään.



Lottia ja sotilas Raivolassa asemasodan aikana. Hevosta pitelevä siviiliasuinen lotta muisteli yhä kaiholla Kannaksen ”kulleromeriniittyjä”, joissa sai kahlata polvia myöten. Kuva: Tekijän hallussa.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkiston Sörnäisten toimipiste (KA) ent. Sota-arkisto, Helsinki

PK 1374. Kenraaliluutnantti K. L. Oeschin kokoelma (1953–1976). 1 nippu 7 Lehtileikkeitä.
PK 2227. Aili Lewingin (os. Varhimo) muistokirja ja valokuva-albumi 1. TtusK 1941–42.

Lotta Svärd, keskusjohtokunta (A) 1920–1944:

Kansiot A 40–42. Keskusjohtokunnan kiertokirjeet vv. 1925–1942.
Kansiot A 43–48. Keskusjohtokunnan kirjelmät piireille vv. 1922–1944.
Kansio A 153. Keskusjohtokunnan jäsenten ”sinne jonnekin” suorittamien tarkastusmatkojen selostukset 1942–1944/ Valistus- ja tarkastustyöntekijäin tiedoitukset vv. 1943–1944.
Kansiot A 154–155. Yhteyslottien työtä koskevia papereita.
Kansio A 156. Yhtymien yhteyslottien kirjeenvaihto vv. 1943–1944.
Kansio A 169. Kaatuneet ja sairastuneet lotat.
Kansiot A 170–171. Lottien kurinpitoasiat piireittäin, ”Musta kirja” vv. 1942–1944.
Kansiot A 172–173. Keskusjohtokunnan Rajatoimistoon saapuneet kirjeet vv. 1940–1945.

Syvärannan lottamuseon Lotta Svärd -paperiarkisto, Tuusula

Laatikko: Rajatoimisto, Sotatoimialueet, Kenttälöat, Komennuksella olevat lotat, Lahjat rintamalle, KEK, Yhteyslotat. Syvärannan lottamuseo, Tuusula.

HAASTATTELUT

Lottien haastattelut. Haastattelijana Kaisa-Maria Peltokorpi, kevät 2007–kevät 2011. Äänitteet tekijän hallussa.

AIKALAISKIRJALLISUUS, MUISTELMAT

AITOVIERI, HILMA & HIRVONEN, SALAMA 2010 (1988). *Lotta Kuosmasen sota*. 3. painos. Tammi.
ALHAINEN, HELY (TOIM.) 2004. *Kuvia ja kertomuksia sieltä jostakin – rintamanaiset muistelevat*. Helsinki: Rintamanaisten säätiö.
DE BEAUVOIR, SIMONE 1989 (1960). *Pariisi 1939–44*. Helsinki: Kirjayhtymä.
BENEDICT, HELEN 2010. Benedictin www-sivut. www.helenbenedict.com (Luettu 6.1.2011)
BENEDICT, HELEN 2009. *The lonely soldier. The Private War of Women serving in Iraq*. Beacon Press.
GLYN, ELINOR 1928. *Rakkaus*. Suomennos. Helsinki: Minerva.
HAAVIKKO ANNA-LIISA (TOIM.) 1994. *Naisten marssi. Rintamanaiset kertovat*. Helsinki: SKS.
HAKKARAINEN, TELLERVO & HUOVINEN MAARIT 1999. *Lotta sodassa ja rauhan töissä*. Juva: WSOY.
HAKKO, MIRJA (TOIM.) 1988. *Naiset kertovat sodasta*. Rintamanaisten liiton julkaisuja. Oulu: Kaleva.
HUUHKA-SCHADEWITZ, MEERI 1994. *Lottia luotisateessa*. Juva: WSOY.
HUUSKONEN, PIRKKO 1999. *Minun sotani. Lotta-tyttö muistelee*. Hartola: PP-kirjat.
HYRY, KATJA & LEPPÄNEN, MARI (TOIM.) 2009. *Annikki ja Kullervo. Talvisodan kibblepari*.

- Oulu: Suomen rauhanyhdistysten Keskusyhdistys Ry.
- JUNGER, SEBASTIAN 2011. *Sota. Amerikkalaisjoukkojen mukana Afganistanissa*. (Alkuperäisteos: *War* 2010) Helsinki: Tammi.
- KILPI, EEVA 1998. *Muistojen aika*. Juva: WSOY. Kokoelma muistelmaromaaneista *Talvisodan aika* 1989, *Välirauha, ikävöinnin aika* 1990 ja *Jatkosodan aika* 1993.
- LAAMANEN, JAANA 2010. *Paremmat vuodet ovat edessäpäin. Helmin ja Kirstin lottamuistoja*. Kustannusosakeyhtiö Moreeni.
- LAHTI, JENNY 1996. *Lottana Aunuksen radiossa*. Helsinki: Gummerrus.
- LEHTO, MIRJAMI (vuosiluku puuttuu). *Maan hiljaiset. Kertomuksia kotirintamalta*. Suomen Naisten Maanpuolustusjärjestö ry. Tervolan osasto.
- LEHVÄSLAIHO, REINO 2006. *Lottien sota*. Helsinki: WSOY.
- LUOTO, ANNA 1992. *Näin sodan armottomat kasvot. Kenttäsaaralalotta muistelee*. Helsinki: Tammi.
- MELTO, HILJA ILONA & CASTRÉN, ANJA 1985. *Meidän sotamme. Nuoren lotan sota-ajan päiväkirja*. Hämeenlinna: Karisto.
- NYMAN, AARRE, SALMINEN, ESKO & VENTO, URPO (TOIM.) 1974. *Sotasavotta. Korsuelämää 1939–1944*. Helsinki: Otava.
- PAAVILAINEN, SINIKKA 2007. *Samaa unta. Kihlaparin kirjeitä sodan keskellä*. Jyväskylä: Minerva.
- PAAVOLAINEN, OLAVI 1961 (1946). *Synkkä yksinpuhelu. Päiväkirjan lehtiä vuosilta 1941–1944*. Helsinki: Otava.
- PEKURI, LAURI 1993. *Spalernajan sotavanki*. Juva: WSOY.
- PULLI, MIRJA 2005. Lottamuistoja. Teoksessa *Suomen naisen vuosisadat. Osa 2 Toivonrakentajat. Suomalainen nainen itsenäisyyden aikana*. Helsinki: Tammi.
- REKOLA, ANNA-LIISA 1997. *Miksi elämä erottaa. Vanhempieni tarina*. Helsinki: Otava.
- SADENIEMI, SAARENHEIMO, PALME & VUORJOKI (TOIM.) 1979. *Yhteinen tulikoe. Naisten kertomaa vuosilta 1939–1944*. Keuruu: Otava.
- SALOMAA, AILI 1943. Lotan siveysoppi I. Teoksessa *Koulutusohjelmistoa 1*. Lotta Svärd julkaisu N:o 61. Helsinki. KA Sörnäinen, kansio A 43. Keskusjohtokunnan kirjelmät piireille
- SEIKKULA, KAIJA 2004. *Untako vain*. Barents Publishers-Fin.
- TIURI, MARTTI (TOIM.) 2010. *Tiuri Eila: Lottana sotavankisairaalsassa*. Juva: Ajatus kirjat.
- TURPEENNIEMI, ELISE 1991. *Lotat vapaan valkean Suomen*. Jyväskylä: Gummerrus.
- VALKAMA, AINO 1943. Lottakuri. Artikkelit Lotta Svärd-julkaisussa N:o 61. *Koulutusohjelmistoa 1*. Helsinki. KA Sörnäinen. Kansio A 43 Keskusjohtokunnan kirjelmät piireille 1943.
- VARTIO, ANNA-LIISA 1994. *Ja sodan vuosiin sattui nuoruus*. Toim. Anna-Liisa Haavikko. Helsinki: Art House.
- VILLA, KYLLIKKI 2006. *Tyttö sodassa. Kenttälotan kirjeitä 1939–1945*. Keuruu: Like.
- ZIMMERMANN, ALBERT 1920. *Kenen kanssa naimisiin? Nuorille ja nuorten vanhemmille*. Saksankielestä suom. J.V. Korjula. Hämeenlinna: Karisto.

POPULAARIJULKAISUT, KAUNOKIRJALLISUUS

- CARPELAN, BO 2008. *Lapsuus*. Helsinki: Otava.
- CARPELAN, BO 2006 (2005). *Kesän varjot*. Suom. Oili Suominen. Helsinki: Otava.
- BERGROTH, KERSTI 1940. *Nuoren lotan päiväkirja*. Helsinki: Otava.
- HIRVISAARI, LAILA 2010 (1972). *Lehmusten kaupunki*. Helsinki: Otava.
- LINNA, VÄINÖ 2000 (1954). *Sotaromaani*. Tuntemattoman sotilaan käsikirjoitus. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- LEHVÄSLAIHO, REINO 2010 (1978). *Rintamalatot*. Alkuperäisteos julkaistiin salanimellä Veikko Remes. 3. painos. Helsinki: Tammi.
- MERILUOTO, AILA 1986. *Lasimaalauksen läpi. Lasimaalaus ja päiväkirja vuosilta 1944-47*. Juva: WSOY.
- KOIVISTO, SESSE 1983. *Lotta Heidän sota*. Helsinki: Otava.
- RINTALA, PAAVO 1963. *Sissiluutnantti. Proosaa rinta- ja kurkkuäänille*. Helsinki: Otava.

- RUNEBERG, J. L. 1962 (1848 ja 1860). *Vänrikki Ståblin tarinat*. WSOY.
- SHAKESPEARE, WILLIAM 1979 (1623). *The complete works of William Shakespeare*. Toim. Craig W. J. London: Henry Pordes.
- VIRTANEN, IRJA 1956. *Kenttäbarmaita naisia*. Helsinki: Tammi.
- WALTARI, MIKA 2002 (1943). *Rakkaus vainoaikaan*. WSOY.
- WESTÖ, KJELL 2009A. *Älä käy yöhön yksin*. Helsinki: Otava.

UUTISET, SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

- EDELSON, ED 2010. Post-Combat Stress Disrupting Daily Lives of Returning Vets. HealthDayNews 7.6.2010.[www-dokumentti]
http://info.epmhmr.org/poc/view_doc.php?type=news&id=128927&cn=109
 (Luettu 11.8.2010)
- GIBBS, NANCY 2010. The War Within. Artikkele *Time* -lehdessä 8.3.2010.
- HS 2010. Norjan puolustusministeriö tuomitsi sotilaiden puheet. Artikkele *Helsingin sanomissa* 27.9.2010.
- ILTALEHTI 2006. Lauri Törnistä Suomen rohkein ritari. Uutinen *Iltalehdessä* 15.12.2006. [www-dokumentti] http://www.iltalehti.fi/uutiset/200612155497043_uu.shtml
 (Luettu 5.5.2011)
- JAAKKONEN, PASI 2010. Ruumiit piti pestä. – En ymmärrä vielääkään, miten kestimme sitä työtä, Marjatta Usva muistelee. *Naisten sota*. Iltasanomien erikoislehti, joulukuu 2010. Sanoma News Oy.
- KESKIPOHJANMAA 2000. Haastateltavani Eevin kirjoittama artikkele *Keskipohjanmaa* -lehdessä 13.3.2000 otsikolla Nuoruuden vaikeat kokemukset ovat yhdistäneet läpi elämän. Minun talvisotani.
- KETTUNEN, IITA 2008. Henni Höhnin rakkaus saksalaisotilaaseen kesti sodan ja rauhan. Artikkele *Eeva* -lehdessä 12/2008.
- MALMBERG, ILKKA 2007. Sinivalkoinen Suomi törmää Viirilään. Tuntemattomat sotilaat 15/16. Artikkele *Helsingin Sanomissa* 11.3.2007.
- PAAVILAINEN, MATTI 1963. Rintalan moraliteetti sodasta. Artikkele *Helsingin Sanomissa* 1.9.1963. Lehtileike. K.L Oeschin kokoelma. Kansallisarkiston Sörnäisten toimipiste (KA).
- SUNDQVIST, JANNE 2010. Armadillo -elokuva näyttää Afganistanin sodan arjen. Yle Uutiset. http://yle.fi/uutiset/kulttuuri/2010/09/armadilloelokuva_nayttaa_afganistanin_sodan_arjen_2003798.html?origin=rss
- VEHMAS, MERJA 2001. Lotta ei vihollisen kanssa veljeillyt. Artikkele *Lapin Kansassa* 10.3.2001.

NÄYTTELYT, NÄYTELMÄT, ELOKUVAT, TV- JA RADIO-OHJELMAT

- AHTEE, AUNE 2007. *Ilon hetkiä*. Näyttely lottien vapaa-ajan vietosta 27.9.2007–30.9.2008. Syvärannan lottamuseo. Tuusula.
- ARMADILLO 2010. Dokumenttielokuva tanskalaisrauhanturvaajista Afganistanissa. Ohjaus Janus Metz. Fridtjof Film.
- ISÄNMAAN TYTTÄRET 1998. Ooppera lotista. Sävellys: Ilkka Kuusisto.
- KILPI, EEVA 2006. Eeva Kilpi. Yleradio1 Viikon taiteilija -ohjelma 24.12.2006.
- KILPINEN, INKERI 1990. *Rakas lotta*. Teatterinäytelmä.
- KUN TAIVAS REPEÄÄ 1997. Neliosainen tv-sarja lotista. Ohjaus Markku Onttonen. MTV3 Draama.
- KUNNAS, KIRSI 2009. Yleradio1, Viikon taiteilija -ohjelma 13.12.2009.
- KUOLLEIDEN RUNOILIJOIDEN SEURA 1989. Engl. Dead Poets Society. Ohjaus Peter Weir. Buena Vista Pictures.
- LOTAT 1995. Dokumenttielokuva lotista. Ohjaus Taru Mäkelä. Kinotar.

- LUPAUS 2005. Elokuva lotista. Ohjaus Ilkka Vanne. Fantasiafilmi Oy.
- METZ, JANUS 2010. Armadillo -dokumenttielokuva näyttää sodan lähietäisyydeltä. Yleradio1, Kultakuume -ohjelma 24.9.2010.
- NEVANLINNA, ARNE 2010. Päivänsankarina Arne Nevanlinna. Yleradio1, Syntymäpäiväsankari -ohjelma 4.6.2010.
- RESTREPO 2011. Dokumenttielokuva yhdysvaltalaissoitilaista Afganistanissa. Ohjaus Tim Hetherington & Sebastian Junger. Outpost Films.
- SINIVÄRISET 2009. Näytelmä lotista. Käsikirjoitus: Okko Leo, Kati Kaartinen & Outi Nyttjä. Ohjaus Heidi Räsänen. Q-teatteri.
- SUOMEN HISTORIAN MYYTIT 2010. Suomen historian myytit, talvisota. Yle Teema. www.yle.fi/areena. (Katsottu 10.11.2010)
- SUOMENLAHDEN SISARET 2009. Psykhistoriallinen dokumenttielokuva suomalaisista ja virolaisista lotista. Ohjaus Imbi Paju. Film Magica.
- VILLA, KYLLIKKI 2009. Haastattelu dokumentissa *Suomenlahden sisaret*. Ohjaus Imbi Paju. Film Magica.
- WESTÖ, KJELL 2009B. Aika jättää nopeammin kuin luulisikaan. Yleradio1, Nadjan huone -ohjelma 18.10.2009.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- AAPOLA, SINIKKA JA KAARNINEN, MERVI (TOIM.) 2003. Johdanto. Teoksessa *Nuoruden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Jyväskylä: Gummerrus.
- AARTS, PETRA G. H. & OP DEN VELDE, WYBRAND 2000. Eine früh erfolgte. Traumatisierung und der Prozess des Alterns. Theorie und klinische Implikationen. Teoksessa Van der Kolk, B. A., McFarlane, A. C. & Weisaeth, L. (toim.) *Traumatic Stress*. Paderborn: Junfermann, s. 289–308.
- ACHTÈ, K., JARHO, L. & PONTEVA MATTI 1996. *Maamme 2. maailmansodan veteraanien pitkäaikaiset traumanperäiset stressihäiriöt*. Sotainvalidien Veljesliiton julkaisu, s. 8 & 13.
- ADLER, AMY B., BLIESE, PAUL D. & CASTRO, CARL ANDREW (TOIM.) *Developmental Psychology. Evidence-Based Strategies to Promote Mental Health in the Military*. Washington DC: American Psychological Association.
- AIKKO, JYRKI 2010. *Muutosmatka sotilaaksi. Sotilaan kasvu kovissa olosuhteissa ja siihen vaikuttaminen sotilaskoulutuksessa*. Maanpuolustuskorkeakoulun Täydennyskoulutus- ja kehittämiskeskus. Julkaisusarja 1. Tutkimuksia 1/2010. Helsinki: Edita Prima Oy.
- ALEXIEVICH, SVETLANA 1992. *Zinky boys. Soviet Voices from the Afganistan War*. W. W. Norton & Company.
- ALLARDT, ERIK & LITTUNEN, YRJÖ 1958. *Sosiologia* (1. painos). Porvoo.
- AROMAA, KAUKO & HEISKANEN, MARKKU 1993. *Piilorikollisuus 1988*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 117. Helsinki: Tilastokeskus.
- AUTTI, MERVI 2010. *Etsimessä neitikulttuuri. 1900-luvun alun valokuvaajanaisia Rovaniemellä*. Helsinki: Musta taide.
- AYALON, OFRA 1995. *Selviydyn! Yhteisön tuki ja selviytyminen*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- BAKER, R. R., MENARD, S. W. & JOHNS, L. A. 1989. The military nurse experience in Vietnam: Stress and impact. *Journal of Clinical psychology* 45, s. 736–744.
- BARDY, MARJATTA 1996. *Lapsuus ja aikuisuus – kohtauspaikkana Émile*. Helsinki: Sosiaali ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- BARTONE, PAUL T., & ADLER, AMY B. 1999. Cohesion over time in a medical peacekeeping task force. *Military Psychology*, 11, s. 85–107.
- BARTONE, PAUL T. 2000. Hardiness as a resiliency factor for United States forces in the Gulf War. Teoksessa Violanti, J. M., Paton D. & Dunning, E. (toim.) *Posttraumatic stress intervention: Challenges, issues, and perspectives*. Springfield, IL: Thomas, s. 115–133.
- BORDERS, MICHAEL. A. & KENNEDY, CARRIE H. 2006. Psychological Interventions after Disaster or

- Trauma. Teoksessa Kennedy, Carrie H. & Zillmer, Eric A. (toim.) *Military Psychology*. New York: Guilford, s. 331–352.
- BOSCARINO, JOSEPH A. 2007. The Mortality Impact of Combat Stress 30 Years After Exposure: Implications for Prevention, Treatment, and Research. Teoksessa Figley, Charles R. & Nash, William P. (toim.) *Combat Stress Injury. Theory, Research & Management*. New York, London: Routledge, s. 97–117.
- BOURDIEU, PIERRE 1985. *Sosiologian kysymyksiä*. Suom. J. P. Roos. Jyväskylä: Vastapaino.
- BRICKMAN, P., COATES, D. & JANOFF-BULMAN, R. 1978. Lottery Winners and Accident Victims: Is Happiness Relative? *Journal of Personality and Social Psychology* 36, s. 917–927.
- BRUNER, J. 1987. Life as Narrative. *Social Research*. Vol. 54 (1), s. 11–32.
- BRUSILA, PIRKKO 2006. Uhrin näkökulma. Teoksessa Apter, Dan, Väisälä, Leena & Kaimola, Kai (toim.) *Seksuaalisuus*. Jyväskylä: Gummerrus, s. 333–341.
- BURKE, PETER 2001. *Eyewitnessing. The uses of Images as Historical Evidence*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- BURKE, PETER 1991. Overture: The New History, its Past and its Future. Teoksessa Burke, Peter (toim.) *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge: Polity Press, s. 1–23.
- CAMPISE, RICK L., GELLER, SCHUYLER K. & CAMPISE, MARY E. 2006. Combat Stress. Teoksessa Kennedy Carrie H. & Zillmer, Eric A. (toim.) *Military Psychology*. New York: Guilford, s. 215–240.
- CARTWRIGHT, DORWIN 1968. The Nature of Group Cohesiveness. Teoksessa Cartwright, Dorwin & Zander, Alvin (toim.) *Group Dynamics. Research and Theory*. New York: Harper & Row, s. 91–109.
- CASTRO, CARL ANDREW & ADLER, AMY B. 2011. Reconceptualizing combat-related posttraumatic stress disorder as an occupational hazard. Teoksessa Adler, Amy B., Bliese, Paul D. & Castro, Carl Andrew (toim.) *Developmental Psychology. Evidence-Based Strategies to Promote Mental Health in the Military*. Washington DC: American Psychological Association, s. 217–242.
- CLAUSEWITZ, CARL VON 1998. *Sodankäynnistä. (On War 1832)*. Art House.
- CLAUSEWITZ, CARL VON 1989 (1832). *On War*. New Jersey: Princeton University Press.
- CLAUSEWITZ, CARL VON 1976 (1832). *On War*. New Jersey: Princeton University Press.
- CULLBERG, JOHN 1991. *Tasapainon järkkyyssä*. Otava.
- DEUTSCH, MORTON & KRAUSS, ROBERT, M. 1965. *Theories in Social Psychology*. New York.
- VAN DOORN, JACQUES 1971. Ideology and the Military. Teoksessa Janowitz, Morris & van Doorn Jacques (toim.) *On military ideology. Contributions to studies on Military sociology Vol 3*. Rotterdam: Rotterdam University Press, s. XV–XXIX.
- DUNDERFELT, TONY 1992. *Elämäkaaripsykologia*. Porvoo: WSOY.
- DYREGROV, ATLE 1994. *Katastrofipsykologian perusteet*. Tampere: Vastapaino.
- EDGERTON, ROBERT. B. 2005. *The Valor of Male and Female Warriors Around the World. Case Studies from History*. Lewiston, Queenston, Lampeter: The Edwin Mellen Press.
- ELOMAA, HANNA 2001. Mikrohistoria johtolankojen jäljillä. Teoksessa Immonen, Kari ja Leskelä-Kärki, Maarit (toim.) *Kulttuurihistoria. Jobdatus tutkimukseen*. Helsinki: SKS, s. 59–74.
- ERIKSON, ERIK H. 1985. *Den fullbordade livcykeln*. Stockholm: Natur och Kultur.
- ERIKSON, ERIK H. 1968. *Identity: youth and crisis*. London: Faber and Faber.
- ERIKSON, ERIK H. 1959. *Identity and Life Cycle: Selected Papers*. New York: W. W. Norton.
- ERIKSON, ERIK H. 1958. *Young Man Luther: A Study in Psychoanalysis and History*. New York: W. W. Norton.
- ERIKSON, ERIK H. 1950. *Childhood and Society*. 2nd edition. New York: W. W. Norton.
- ERÄNEN, LIISA, HARINEN, OLLI & JOKITALO, JUHA 2008. Sotilasyhteisön sosiaalipsykologiaa. Teoksessa Valtanen, Mikko (toim.) *Johtamisen sosiaalipsykologia – Käsitteitä ja käytäntöjä sotilasyhteisöissä*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitos. Julkaisusarja 2. Nro 19/2008. Helsinki: Edita Prima Oy.
- ESKOLA, JARI & SUORANTA, JUHA 2000. *Jobdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Gummerrus.
- ESKOLA, ANTTI 1984. Yksinäisyys maaseudulla ja kaupungissa. Teoksessa Kalliopuska, Mirja & Tapio,

- Heli (toim.) *Vapaus yksinäisyyteen*. Helsinki: Kirjayhtymä, s. 73–88.
- ETZIONI, AMITAI 1966. *A Comparative Analysis of Complex Organizations*. Toronto.
- EVONIC, I. N. 1980. Motivation and Morale in Military Non-Combat Organizations. Proceedings of the Symposium on Motivation and Morale in the NATO Forces: Defence Research Group Panel on the Defence applications of Human and Bio-Medical Sciences. Bruxelles 15–17 September.
- FINGERROOS, OUTI & HAANPÄÄ, RIINA 2006. Muistietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: SKS, s. 25–48.
- FRANKL, VIKTOR E. 1980. *Elämän tarkoitusta etsimässä*. Helsinki: Otava.
- FRANKL, VIKTOR E. 1978. *Ihmisyden rajalla*. Helsinki: Otava.
- FRANTZ, T. T., FARRELL, M., & TROLLEY, B. 2001. Positive outcomes of losing a loved one. In Neimeyer, R. (toim.) *Meaning reconstruction and the experience of loss*. Washington, DC: American Psychological Association, s. 191–209.
- FREUD, SIGMUND 1992. *Letters of Sigmund Freud*. Dover Publications.
- FRIEDLAND, NEHEMIA & MERARI, ARIEL 1986. The Psychological Impact of Terrorism on Society: A Two-Edged Sword. Teoksessa Milgram, Norman (toim.) *STRESS and COPING in Time of War. Generalizations from the Israeli Experience*. New York: Brunner/Mazel Publishers, s. 243–256.
- FRYDENBERG, ERICA 1997. *Adolescent coping: Theoretical and Research Perspectives*. London: Routledge.
- GAL, REUVEN 1986. *A Portrait of the Israeli Soldier*. Westport, Connecticut.
- GAL, REUVEN 1984. *Unit Morale: Some Observations On Its Israeli Version. Proceedings of the Second Symposium on Motivation and Morale in the NATO Forces*. Bruxelles.
- GILLIS, JOHN R. 1974. *Youth and History. Tradition and Change in European Age Relations. Tradition and Change in European Age Relations 1770–Present*. New York & London: Academic Press.
- GINZBURG, CARLO 1996. *Jobtolankoja. Kirjoituksia mikrobistoriasta ja historiallisesta metodista*. Helsinki: Gaudeamus.
- GLOVER, JONATHAN 2007 (1999). *Ihmisyys*. Like.
- GOFFMAN, ERVING 1961. *Minuuden rüstäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista*. Helsinki: Marraskuun liike.
- GOLDSTEIN, JOSHUA S. 2001. *War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa*. Cambridge University press.
- GOTTSCHAL, JONATHAN 2004. Explaining wartime rape. *Journal of Sex Research*. 5/2004. Luettavissa [www-muodossa](http://www.muodossa.com) http://findarticles.com/p/articles/mi_m2372/is_2_41/ai_n6112867/?tag=content;col1 (Luettu 17.6.2009)
- GRAY, J. G. 1970. *The Warriors: Reflections on Men in Battle*. New York: Harper & Row.
- GROSSMAN, A. 1999. A question of silence: The rape of German women by Soviet occupation soldiers. Teoksessa N. Dombrowski, N. (toim.) *Women and war in the twentieth century*. New York: Garland Publishing, Inc., s. 116–137.
- GROSSMAN, DAVE 1996 (1995). *On killing. The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*. New York: Back Bay Books.
- GREENBERG, NEIL & JONES, NORMAN 2011. Optimizing mental health support in the military: the role of peers and leaders. Teoksessa Adler, Amy B., Bliese, Paul D. & Castro Carl Andrew (toim.) *Developmental Psychology. Evidence-Based Strategies to Promote Mental Health in the Military*. Washington DC: American Psychological Association, s. 69–101.
- GROSSMAN, DAVE & CHRISTENSEN, LOREN W. 2007 (2004). *On combat. The Psychology and Physiology of Deadly Conflict in War and in Peace*. 2nd ed. PPCT Research Publications.
- HAAVIO-MANNILA, ELINA & ÄÄRILÄ, HELI 1993. Vapaa-ajan vietto. Teoksessa Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.) *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Juva: WSOY, s. 335–347.
- HALONEN, P., PULKKA, A.-T., KÄRKKÄINEN, H. & SAARELAINEN, M. 2007. *Kouluttajan opas*. Pääesikunta/ Koulutusosasto. Puolustusvoimat. Helsinki: Edita.
- HALONEN, PEKKA 2007. *Puolustusvoimien koulutuskulttuurin rakentuminen*. Maanpuolustuskorkeakoulun

- Koulutustaidon laitos. Julkaisusarja 2. N:o 18/2007. Tampereen yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta. Helsinki: Edita Prima Oy.
- HALONEN, PEKKA 2000. *Naiset ja sotilasjohtajuus. Johtajakoulutuksen kokeminen ja sen merkitys.* Yleisesikuntaupseerikurssi 47. Maasotalinja. Tutkielma. Maanpuolustuskorkeakoulu.
- HALONEN, PEKKA 1999. *Vapaaehtoisien asepalveluksen suorittaneiden naisten johtamistyylit.* EUK-tutkielma. Maanpuolustuskorkeakoulu.
- HANHELA, HANNU 1995. *Veteraanien kuntoutus.* Acta Universitatis Ouluensis, D 358. Oulu: Oulun yliopisto.
- HARINEN, OLLI 2010. *Näkökulmia sotilassosiologiaan. Artikkeleita vuosilta 1991–2009.* Maanpuolustuskorkeakoulun Käyttätymistieteiden laitos. Julkaisusarja 1. N:o 1/2010. Helsinki: Edita Prima Oy.
- HARINEN, OLLI 2000. *Sotilasjoukon kiinteys ja sotilasorganisaatio (lisäpainos vuoden 1992 julkaisusta).* Tutkimuslustoista A/13/2000. Puolustuvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus.
- HARINEN, OLLI 1998. Moraali, joukon kiinteys ja itsenäiseen toimintaan kykenevät pienryhmät sotilaspedagogiikan haasteena. Teoksessa Toiskallio, Jarmo (toim.) *Toimintakyky sotilaspedagogiikassa.* Vaasa.
- HARINEN, OLLI & LESKINEN, JUKKA 2006. Käyttätymistieteellinen tutkimus tukee maanpuolustusta. Teoksessa Huhtinen, Aki-Mauri & Toiskallio, Jarmo (toim.) *Maanpuolustuskorkeakoulu – kehittyvä sotatieteellinen yliopisto. Professori Mikko Viitasalon juhlakirja.* Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitos. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 94–107.
- HAUTAMÄKI, AIRI & COLEMAN, PETER G. 2001. Explanation for low prevalence of PTSD among older Finnish war veterans: social solidarity and continued significance given to wartime sufferings. Artikkeliteoksessa *Aging and Mental Health* 5/2001 (2), s. 165–174.
- HAVARD, ALEXANDRE 2009. *Hyvejohtajuus.* Englanninkielinen alkuteos *Virtuous Leadership: An Agenda for Personal Excellence* 2007. Providentia.
- HEIKKINEN, ANTERO 1992. Härän luut vuodassa. Teoksessa Pitkänen, Pirkko (toim.) *Historian suuret ja pienet kertomukset.* Joensuu: HYOL
- HEIKKINEN, HANNU L. T. 2001. Narratiivinen tutkimus – Todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin.* Jyväskylä: PS-kustannus, s. 116–132.
- HENDERSON, D. 1986. *Cohesion. The Human Element in Combat.* Second edition. Washington, DC: National Defence University Press.
- HENRIKSSON M. & LÖNNQVIST J. 2007. Psykkiset kriisit, sopeutumishäiriöt ja stressireaktiot. Teoksessa Lönnqvist, J., Heikkinen, M., Henriksson, M., Marttunen, M. & Partonen, T. (toim.) *Psykiatria.* Jyväskylä: Duodecim, s. 276–305.
- HERMAN, JUDITH LEWIS 1992. *Trauma and recovery. The aftermath of violence from domestic abuse to political terror.* Basic Books.
- HIRSJÄRVI, SIRKKA & HURME, HELENA 2001. *Tutkimusbaastattelu: teemabaastattelun teoria ja käytäntö.* Helsingin yliopisto.
- HOGUE, CHARLES W. 2011. Public health strategies and treatment of service members and veterans with combat-related mental health problems. Teoksessa Adler, Amy B., Bliese, Paul D. & Castro Carl Andrew (toim.) *Developmental Psychology. Evidence-Based Strategies to Promote Mental Health in the Military.* Washington DC: American Psychological Association, s. 17–34.
- HOIKKALA, TOMMI 2009. Syömisestä käytänteet. Teoksessa Hoikkala, Tommi, Salasuo, Mikko & Ojajärvi, Anna 2009. *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju.* Nuorisotutkimusverkosto. Jyväskylä: Gummerrus, s. 349–401.
- HOIKKALA, TOMMI 1989. *Nuorisokulttuurista kulttuuriseen nuoruuteen.* Helsinki: Gaudeamus.
- HOLLO, J. A 1952. *Kasvatuksen maailma.* Porvoo: WSOY.
- HOLLO, J. A 1927. *Kasvatuksen teoria. Jobdantoa yleiseen kasvatukseen.* Porvoo: WSOY.
- HUHTINEN, AILI 2005. *Epävalmiin ajassa ja hetkessä valmiina. Tutkimus kuolevan kohtaamiseen kasvamisesta.* Rovaniemi: Lapin yliopisto.

- HUHTINEN, AKI-MAURI 2010A. Johtamisen kärsivällisyys. Teoksessa Mäkinen, Juha & Tuominen, Juha (toim.) *Toimintakykyä kehittämässä: Jarmo Toiskallion jublakirja. Military Pedagogical Reflections*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkaisusarja 1. N:o 6/2010. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 53–64.
- HUHTINEN, AKI-MAURI 2010B. Seminaariesitysten yhteenveto. Teoksessa Sirén, Ossi (toim.) *Minne kuljet sotilasjohtaja? Suomalaisen sotilasjohtamisen seminaari 2009*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkaisusarja 2. Artikkelikokoelmat N:o 4. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 95–100.
- HUHTINEN, AKI-MAURI 2009A. Esipuhe. Teoksessa Kiuru, Jukka (toim.) *Jobdatus johtamiseen. Ajatuksia Johtamisen perusteet-opintojaksosta ja rakennusaineita tulevaan*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkaisusarja 2. Artikkelikokoelmat N:o 3. Helsinki: Edita Prima Oy.
- HUHTINEN, AKI-MAURI 2009B. Mielikuvien johtaminen. Teoksessa Kiuru, Jukka (toim.) *Jobdatus johtamiseen. Ajatuksia Johtamisen perusteet-opintojaksosta ja rakennusaineita tulevaan*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkaisusarja 2. Artikkelikokoelmat N:o 3. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 91–100.
- HUHTINEN, AKI-MAURI 2006A. Johdanto. Teoksessa Huhtinen, Aki-Mauri (toim.) *Sotilasjohtamisen tiedon kohteet*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitos. Julkaisusarja 2. Artikkelikokoelmat N:o 16. Helsinki: Edita Prima Oy.
- HUHTINEN, AKI-MAURI 2006B. Sotilasjohtaja laadullisessa ja eettisessä tutkimusotteessa. Teoksessa Huhtinen, Aki-Mauri (toim.) *Sotilasjohtamisen tiedon kohteet*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitos. Julkaisusarja 2. Artikkelikokoelmat N:o 16. Helsinki: Edita Prima Oy.
- HUHTINEN, AKI-MAURI 2006C. Sotilasjohtamisen toimintaympäristöt. Teoksessa Huhtinen, Aki-Mauri & Toiskallio, Jarmo (toim.) *Maanpuolustuskorkeakoulu – kehittyvä sotatieteellinen yliopisto. Professori Mikko Viihtasalon jublakirja*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitos. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 38–63.
- HUHTINEN, AKI-MAURI 2003. Sotilasjohtaminen ja informaationsodankäynti. Teoksessa Syrjänen, Minna. *Myytit ja ”hyvä” johtajuus sotilaskeskustelussa*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitos. Julkaisusarja 1. N:o 25. Helsinki: Edita Prima Oy.
- HUHTINEN, AKI-MAURI & KESSELI, PASI 2006. Maailman vanhimmat ammatit – ajatuksia sotilaista ja prostituutiosta. Artikkelikokoelma *Tiedepolitiikka* -lehdessä 4/2006, s. 41–52.
- HULT, HEIDI 2002. ”Ensimmäinen ryhmä! Huomio!” Ryhmäkoheesio ja kommunikatio jääkäriyhtymän taistelussa. Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus. Käyttätymistieteiden osasto. Julkaisusarja A/5/2002.
- HYVÄRINEN, MAITTI 2004. Eletty ja kerrottu kertomus. Artikkelikokoelma *Sosiologia* -lehdessä 4/2004. 41. vuosikerta. Westermarck-seuran julkaisu, s. 297–309.
- HÄNNINEN V. & VALKONEN, J. 1998. Tarinat, sairaudet ja kuntoutuminen. Teoksessa Hänninen, V. & Valkonen J. (toim.) *Kunnon tarinoita. Tarinallinen näkökulma kuntoutukseen*. Tutkimuksia 59/1998. Helsinki: Kuntoutussäätiö, s. 3–20.
- IKONEN, TUULA 2000. *Tubkasta uusi elämä. Selviytymisen teoreettiset ja käytännölliset lähtökohdat*. Helsinki: Yliopistopaino.
- JANOWITZ, MORRIS 1959. *Sociology and the Military Establishment*. New York: Russel Sage Foundation.
- JUNILA, MARIANNE 2006. Isä: ”Saksalainen sotilas”. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Jyväskylä: Minerva, s. 243–259.
- JUNILA, MARIANNE 2000. *Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944*. Helsinki: SKS.
- JÄSKE, EROS 1992. *Hämeen Ratsurykmentin ensimmäinen eskadroona*. Vuoden 1944 kronikka. Olokka Ky. Orivesi: Oriveden Sanomalehti Osakeyhtiö–Kirjapaino.
- KALELA, JORMA 2000. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- KALLIONIEMI, JOUNI 1995. *Naiset isänmaan asiassa 1939–1945*. Jyväskylä: Gummerrus.

- KANGAS, SEPPO 2010. Sotilassielunhoidon kivijalka – Näkökulmia teoriaan ja käytäntöön. Teoksessa Mäkinen, Juha & Tuominen, Juha (toim.) *Toimintakykyä kehittämässä: Jarmo Toiskallion juhlakirja. Military Pedagogical Reflections*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkasusarja 1. N:o 6/2010. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 95–123.
- KANTOLA, PETTERI 2009. Tappamisen psykologiasta: miten sotilas saadaan tappamaan vastustaja tarvittaessa? [www-dokumentti] http://www.potku.net/artikkeli_tappamisen_psykologia.php (Luettu 1.2.2011)
- KARJALAINEN, MIKKO 2003. *Ajatuksia muistitiedon käytöstä lähtenä*. [www-dokumentti] <http://www.uta.fi/laitokset/historia/tutkijakoulu/sivut/paperi03/MikkoKarjalainen.pdf>. (Luettu 21.2.2007).
- KARVINEN-KOPTEFF, OUTI 1993. Naisten kokemuksia sotasairaanhoidosta. Teoksessa Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.) *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Juva: WSOY, s. 101–130.
- KAUPPINEN, ANNI 1997. Kriisi – uhka ja mahdollisuus. Teoksessa Heiskanen, Tarja, Vallisaari, Mirja ym. (toim.) *Elämäntaidon ja selviytymisen kirja*. Porvoo Helsinki Juva: WSOY.
- KEMPPAINEN, ILONA 2007. Sodan kuvauksesta sodan kokemukseen. Sotia koskevan historiakeskustelun laajeneminen ja moniarvoistuminen. Teoksessa Jokisipilä Markku (toim.) *Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssä*. Jyväskylä: Gummerrus, s. 249–266.
- KEMPPAINEN, ILONA 2006. *Isänmaan ubrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Helsinki: SKS.
- KENNEDY CARRIE H. & ZILLMER, ERIC A. (TOIM.) 2006. *Military Psychology*. New York: Guilford.
- KESSELI, PASI 2006. Operaatiotaidon tutkimuksen ja opetuksen haasteita. Teoksessa Huhtinen, Aki-Mauri & Toiskallio, Jarmo (toim.) *Maanpuolustuskorkeakoulu – kehittyvä sotatieteellinen yliopisto. Professori Mikko Viihtasen juhlakirja*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitos. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 77–93.
- KINNUNEN, TIINA 2008. Naiset, kansakunta ja moraali sota-ajan Suomessa. Teoksessa *Arkea sodan varjossa. Sodassa koettua, osa III*. Porvoo: WSOY, s. 26–27.
- KINNUNEN, TIINA 2006A. *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen*. Keuruu: Otava.
- KINNUNEN, TIINA 2006B. ”Muista menneitten sukupolvien työ”. Lupaus -elokuva lottahistorian kuvauksena. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) *Ihminen sodassa: suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki Jyväskylä: Minerva, s. 313–328.
- KINNUNEN, TIINA 2001. ”Kun lottaharmaata häväistään”. Näkökulmia Sissiluutnantti-debattiin. Artikkelit *Historiallisessa aikakauskirjassa* 1/2001. Suomen Historiallinen Seura, s. 34–42.
- KINNUNEN, TIINA & KIVIMÄKI, VILLE (TOIM.) 2006. Johdatus koettuun sotaan. Teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Jyväskylä: Minerva, s. 9–18.
- KIRVES, JENNI 2008A. ”Päivittäinen myrkkyyannoksemme.” - sensuuria ja propagandaa jatkosodassa. Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.) *Ruma sota*. Juva: WSOY, s. 13–61.
- KIRVES, JENNI 2008B. ”Sota ei ollut elämisen eikä muistamisen arvoista aikaa” – kirjailijat ja traumaattinen sota. Teoksessa Kirves, Jenni & Näre, Sari (toim.) *Ruma sota*. Juva: WSOY, s. 381–425.
- KIRVES, JENNI 2008C. Pikkulottien ja lottatyttöjen vaativat tehtävät. Teoksessa Näre, Sari, Kirves, Jenni, Siltala, Juha & Strandberg, Joni (toim.) *Ubrattu nuoruus. Sodassa koettua osa II*. Porvoo: WSOY, s. 99–137.
- KIVIMÄKI, VILLE 2006. Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Jyväskylä: Minerva, s. 69–86.
- KOIVUNEN, ANU 1995. *Isänmaan moninaiset äidin kasvat. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana*. Turku: Suomen elokuvatutkimuksen seura.
- KOMU, EIJA 2002. Ajatus kulkee käsien kautta. Aila Meriluodon lyriikan kehkeytymisestä. *Runouslehti Taite* 27.11.2002. Luettavissa [www-muodossa](http://www.bookcrossing.com/journal/2928542) <http://www.bookcrossing.com/journal/2928542> (Luettu 24.10.2011)

- KONTIO, RIITTA 2005. Uskon vahvasti että tämän ”kiirastulen” jälkeen vielä kaikki valkenee. Annikki Kariniemen nuoruusvuodet Rovaniemellä 1930-luvun vaihteessa. Teoksessa Tuominen, Marja & Autti, Mervi (toim.) *Suuret herrat susia, pienet herrat piruja. Kahdeksan näkökulmaa elettyyn elämään*. Rovaniemi: Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja, s. 97–144.
- KORPPI-TOMMOLA, AURA 2005. Kotona ja rintamalla. Teoksessa *Suomen naisen vuosisadat. Osa II. Toivonrakentajat. Suomalainen nainen itsenäisyyden aikana*. Helsinki: Tammi.
- KOSSELLECK, REINHARDT 1992. Der Einfluss der beiden Weltkriege auf das soziale Bewusstsein. Teoksessa Wette 1992.
- KROGER, JANE 1989. *Identity in Adolescence. The balance between self and other*. London: Routledge.
- KRUG, E., DAHLBERG, L., MERCY, J., ZWI, A. & LOZANO, R. 2005. *Väkivalta ja terveys maailmassa – WHO:n raportti*. Jyväskylä: Gummerrus.
- KUJALA, ANTTI 2008. *Vankisurmat: Neuvostovankien laittomat ampumiset jatkosodassa*. Helsinki: WSOY.
- KUKKONEN, PIRJO 2007. Nostalgian semosis. Keveyden ja painon dialogia. Teoksessa Rossi, Riikka & Seutu, Katja (toim.) *Nostalgia. Kirjoituksia kaipuusta, ikävästä ja muistista*. Helsinki: SKS, s. 13–50.
- KULKA, R. A., SCHLENGER, W. E., FAIRBANK, J. A., HOUGH, R. L., JORDAN, B. K., MARMAR, C. R. YM. 1990. *The National Vietnam Veterans Readjustment Study: Tables of findings and technical appendices*. New York: Brunner/Mazel.
- KULOMAA, JUKKA & NIEMINEN, JARMO 2008. Kesän 1944 rintamakarkuruus. Teoksessa Kulomaa, Jukka & Nieminen, Jarmo (toim.) *Teloitettu totuus – kesä 1944*. Helsinki: Ajatus Kirjat, s. 77–100.
- KUUSI, MATTI 1994. Laman vastavoimat. Teoksessa Haataja, Lauri (toim.) *Ja kuitenkin me voitimme. Sodan muisto ja perintö*. Jyväskylä: Gummerrus.
- KUUSINEN, JORMA & KORKIAKANGAS, MIKKO 1995. Ihmisen kehitys elämänkaaren näkökulmasta. Teoksessa: Kuusinen, Jorma (toim.) *Kasvatustieteologia*. 4.uud.p. Juva: WSOY, s. 93–138.
- KUWERT, PHILIPP, KLAUER, THOMAS, EICHHORN, SVENJA, GRUNDKE, ELENA, DUDECK, MANUELA, SCHOMERUS, GEORG & FREYBERGER, HARALD J. 2010. Trauma and Current Posttraumatic Stress Symptoms in Elderly German Women Who Experienced Wartime Rapes in 1945. Artikkelit *The Journal of Nervous and Mental Diseases* -lehdessä. Vol. 198, N:o 6, June 2010, s. 450–451.
- KVALIMOTV 2007. Avoin haastattelu. Yhteiskuntatieteellinen tietoarasto. Menetelmäopetuksen tietovaranto. [www-dokumentti] http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_1.html (Luettu 5.11.2007)
- KÄYPÄHOITO 2010. Käypähoito-suositus. Traumaperäiset stressireaktiot ja -häiriöt. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecim ja Suomen Psykiatriyhdistys ry:n asettama työryhmä. [www-dokumentti] http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:rmkwUbNYulwJ:www.terveyskirjasto.fi/xmedia/extra/hoi/hoi50080.pdf+ptsd+kidutus+raiskaus&hl=fi&gl=fi&pid=bl&srcid=ADGEEESg_BMXiwiy68vJmiiCd7_p8halFLHQnbDAcwYK9gM0F1ZPTX9Q27EWhkhzJvj62QFhM_3cGj7qAiQyFO9DmZNhDQqZI8vAj0FMlkFEyHj0l5ikWukB9IWbEzFSI_zTzVmjrRAG&sig=AHIEtbRf9pNajXd3rC4aZt_fkGfepIg_bg (Luettu 5.9.2010)
- LAAKSO, H. 2000. *Äidin suru alle seitsemän vuotiaan lapsen kuoleman jälkeen*. Acta Universitatis Tamperensis 724. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- LAGERBOHM, JOHN, KIRVES, JENNI & KLEEMOLA, OLLI (TOIM.) 2010. *Me puolustimme elämää. Naiskohtaloita sotakuvien takaa*. Helsinki: Otava.
- LAGERBOHM, JOHN 2010. Näyttelijätär haavoittuu. Teoksessa Lagerbohm, John, Kirves, Jenni & Kleemola, Olli (toim.) *Me puolustimme elämää. Naiskohtaloita sotakuvien takaa*. Helsinki: Otava, s.77.
- LAINEN, ANTTI 1982. *Suur-Suomen kahdet kasvot. Itä-Karjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941–1944*. Helsinki: Otava.
- LAISI, TIINA 2001. Naiset johtajina ja johdettavina. Teoksessa Manninen, Kirsti & Lindgren, Göran (toim.) *Tulikoe. Ihmisten johtaminen sodan ja rauhan aikana*. Suomen Reserviupseeriliitto. Jyväskylä: Gummerrus.
- LAITINEN, AHTI & AROMAA, KAUKO 1994. *Näkökulmia rikollisuuteen*. Tampere: Tammer-Paino Oy.

- LAITINEN, MERJA & UUSITALO, TUULA 2008. Narratiivinen lähestymistapa traumaattisen elämänkokemuksen tutkimisessa. Teoksessa Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo & Nurmi, Kari E. (toim.) *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, s. 106–150.
- LANGER, LAWRENCE L. 1991. *Holocaust Testimonies. The Ruins of Memory*. New Haven and London: Yale University Press.
- LASSILA, PERTTI 1994. ”Min täällä teen, se kaikki kieroön vie”. Teoksessa Haataja, Lauri (toim.) *Ja kuitenkin me voitimme. Sodan muisto ja perintö*. Helsinki: Kirjayhtymä, s. 141–157.
- LATVA-ÄIJÖ, ANNIKA 2009. Siellä jossakin – kuinka komennuksella elettiin? Teoksessa Pohls, Maritta & Latva-Äijö, Annika. *Lotta Svärd. Käytännön isänmaallisuutta*. Helsinki: Otava.
- LATVA-ÄIJÖ, ANNIKA 2007. Kadonnutta aikaa etsimässä. [www-dokumentti]. <http://personal.inet.fi/koti/annika.latva-aijo/index.html>. (Luettu 9.9.2007).
- LATVA-ÄIJÖ, ANNIKA 2004. *Lotta Svärdin synty. Järjestö, armeija, naisuus 1918–1928*. Keuruu: Otava.
- LAUFER R. S., FREY-WOUTERS E. & GALLOPS M. 1985. Traumatic Stressors in the Vietnam war and Post-traumatic Stress Disorder. Teoksessa: Figley C. R. (toim.) *Trauma and its Wake*. New York: Brunner/Mazel, s. 18.
- LEHMAN, D., WORTMAN, C. & WILLIAMS, A. 1987. Long-term Effects of Losing a Spouse or Child in a Motor Vehicle Crash. *Journal of Personality and Social Psychology* 52, s. 218–231.
- LEHTINEN, ERNO, KUUSINEN, JORMA & VAURAS, MARJA 2007. *Kasvatustieteologia*. Helsinki: WSOY.
- LEINO, MIA & VIITANEN, KIRSI 2003. Aikuseksi kasvaminen suomalaisessa maalaisperheessä 1940–1950-luvuilla. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Jyväskylä: Gummerrus, s. 186–197.
- LESKELÄ-KÄRKI, MAARIT 2006. *Kirjoittaen maailmassa. Krobnin sisaret ja kirjallinen elämä*. Helsinki: WSOY.
- LESKELÄ-KÄRKI, MAARIT 2001. Kerrottu elämä. Naishistorioitsija ja toisen ihmisen historian kirjoittamisen ongelma. Teoksessa Kalela, Jorma & Lindroos, Ilari (toim.) *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: SKS.
- LESKINEN, JUKKA 2009. Sotilaan stressi ja toimintakyky. Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisu. [www-dokumentti]. (Luettu 2009.)
- LESKINEN, JUKKA 2006. ”Taistelutahto ja sotaonni”. Artikkelit *Tiede ja ase* -lehdessä. Helsinki: Suomen Sotatieteellinen Seura.
- LEVI, GIOVANNI 1991. On Microhistory. Teoksessa Burke, Peter (toim.) *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge: Polity Press, s. 93–113.
- LIEBLICH, A., TUVAL-MASHIACH, R. & ZILBER, T. 1998. *Narrative Research: Reading, Analysis and Interpretation*. Thousand Oaks: Sage.
- LINDGREN, GÖRAN. 2001. Sotilasorganisaatio johtamisympäristönä. Teoksessa Manninen, Kirsti & Lindgren, Göran (toim.) *Tulikoe. Ihmisten johtaminen sodan ja rauhan aikana*. Suomen Reserviupseeriliitto. Jyväskylä: Gummerrus.
- LINDGREN, GÖRAN. 1998. *Ihmisten johtaminen sodassa. Kyselytutkimus viime sotien veteraanien kokemuksista*. Suomen Reserviupseeriliitto.
- LITTLE, ROGER W. 1964. Buddy Relations and Combat Performance. Teoksessa Janowitz, Morris (toim.) *The New Military*. New York.
- LUKKARINEN, VILHO 1981. *Suomen lotat. Lotta Svärd -järjestön historia*. Porvoo: WSOY
- LÄHDESMÄKI, MARI 1993. *Varusmiesten läbeiset ihmissuhteet, niiden merkityksellisyys ja sopentuminen armeijaelämään*. Tutkimuslauseita. Helsinki: Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus, Tutkimusosasto.
- LÄHTEENMÄKI, MARIA 2005. Uuden tasavallan rakentajat. Ompelijatar Hilda Herralan tie torpasta valtiopäiville. Teoksessa *Suomen naisen vuosisadat. Osa 2. Toivonrakentajat. Suomalainen nainen itsenäisyyden aikana*. Helsinki: Tammi, s. 83–105.
- LÄHTEENMÄKI, MARIA 1999. *Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikojä. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945*. Helsinki: SKS.
- MACINTYRE, A. 1998. *A short history of ethics. A history of moral philosophy from the homeric age to the twentieth century*. Second edition. London: Routledge.

- MANNING, FREDERICK K. 1991. Morale, Cohesion, and Esprit de Corps. Teoksessa Gal, Reuven & Mangelsdorff, David A. (toim.) *Handbook of Military Psychology*. New York.
- MARTIKAINEN, ELINA 2010. "Sotaa, sitä tarvitaan" – Maria Jotunin kuvaus 1930-luvusta. Artikkelit *Historiallisessa Aikakauskirjassa* 2/2010, s. 194–205.
- MASLOW, ABRAHAM 1970. *Motivation and Personality*. 2nd edition. New York.
- MATTHEWS, MICHAEL D. 2008. Positive Psychology: Adaptation, Leadership, and Performance in Exceptional Circumstances. Teoksessa Hancock, Peter A. & Szalma, James L. (toim.) *Performance Under Stress*. University of Central Florida. Ashgate, s. 163–180.
- MATTLA, JUKKA I. 2009. *Mannerheimin valkoisen armeijan sotilaspuvut*. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos. Julkaisusarja 2, N:o 15. Edita Prima Oy.
- MEICHENBAUM, D. 1994. *A clinical handbook/practical therapist manual for assessing and treating adults with post-traumatic stress disorder (PTSD)*. Waterloo, Canada: Institute Press.
- MILGRAM, NORMAN 1986A. An Attributional Analysis of War-Related Stress: Modes of Coping and Helping. Teoksessa Milgram, Norman (toim.) *STRESS and COPING in Time of War. Generalizations from the Israeli Experience*. New York: Brunner/Mazel Publishers, s. 9–25.
- MILGRAM, NORMAN 1986B. Risk Factors in Combat Stress Reactions and Post-Traumatic Stress Disorders (PTSD). Teoksessa Milgram, Norman (toim.) *STRESS and COPING in Time of War. Generalizations from the Israeli Experience*. New York: Brunner/Mazel Publishers.
- MORRIS, M. 2000. In war and peace: Rape, war, and military culture. Teoksessa Barstow, A. (toim.) *War's dirty secret: Rape, prostitution, and other crimes against women*. Cleveland, OH: The Pilgrim Press, s. 57–62.
- MOSKOS, CHARLES C. 1970. *The American Enlisted Man. The Rank and File in Today's Military*. Hartford, Connecticut.
- MUNNUKKA-DAHLQVIST, MERJA 1994. Traumaattiset kriisit, selviytyminen ja auttaminen. Teoksessa Heiskanen, Tarja (toim.) *Takaisin elämään. Henkinen tuki ja onnettomudet*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry, Suomen Mielenterveysseura ry ja Suomen Punainen Risti. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy.
- MUONA, VESA 2008. Epävirallinen organisaatio. Sosiometrinen vertailu kahdessa perusyksikössä. Teoksessa Valtanen, Mikko (toim.) *Johtamisen sosiaalipsykologia – Käsitteitä ja käytäntöjä sotilasyhteisöissä*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitos. Julkaisusarja 2. Nro 19/2008. Helsinki: Edita Prima Oy.
- MUSGROVE, FRANK 1964. *Youth and the social order*. London: Routledge & Kegan Paul.
- MUSTOLA, KATI 2006. Homoseksuaalisuus ja sota. Kahden veteraanin tarinat. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Jyväskylä: Minerva.
- MÄKI-KULMALA, AIRI 1989. *NUORUUS on NUORUUS. Kirjoituksia nuoruudesta, kulttuurista, yhteiskunnasta ja tutkimuksesta*. Tampere: Tutkijaliitto.
- MÄLKKI, JUHA 2010A. Herrat, jätkät ja sotataito – Mutta mikä sai armeijan taistelemaan? Teoksessa Sirén, Torsti (toim.) *Minne kuljet suomalainen sotilasjohtaja? Suomalaisen sotilasjohtamisen seminaari 2009*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkaisusarja 2. Artikkelikokoelmat N:o 4. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 11–42.
- MÄLKKI, JUHA 2010B. Miracle of the Winter War. Teoksessa Turtola, Martti & Peltokorpi Kaisa-Maria (toim.) *Perspectives on the Finnish Winter War. Winter War Seminar in Helsinki 11th March 2010*. Publications of Department of Military history. National Defence University. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 27–33.
- MÄLKKI, JUHA 2010C. *Sotataitoa ihmisten johtajille. Sotataito ja sen klassikot uudelleenarvioituna*. Helsinki: Edita Prima Oy.
- MÄLKKI, JUHA 2008. *Herrat, jätkät ja sotataito. Kansalaissoitilas- ja ammattisotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla "talvisodan ihmeeksi"*. Helsinki: SKS.
- MÄNNISTÖ, TIINA 2003. *Haluahtaan tulla todelliseksi naiseksi?* Turun yliopisto: Historian laitoksen julkaisuja 63.

- MÄÄTTÄ, JUKKA 1999. ”MIESTEN KOULUSSA”. *Vapaaehtoisten naisten ja varusmiesten sotilaskoulutuksesta*. Tutkimuselosteita A/12/1999. Puolustuvoimien Koulutuksen kehittämiskeskus, Tutkimusosasto.
- MÄÄTTÄ, KAARINA 2000. *Kestävä parisubde*. Juva: WSOY.
- MÄÄTTÄ, KAARINA 1999. *Rakastumisen lumous*. Juva: WSOY.
- NASH, WILLIAM P. 2007. The Stressors of War. Teoksessa Figley, Charles R. & Nash, William P. (toim.) *Combat Stress Injury. Theory, Research & Management*. New York, London: Routledge, s. 11–32.
- NEVALA, SEIJA-LEENA 2003. Pikkulotat ja suojeluskuntapojat kansakuntaa rakentamassa. Teoksessa Aapola, S. ja Kaarninen, M. (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Jyväskylä: Gummerrus.
- NEVALA, SEIJA-LEENA 2002. Kansakunta pienoiskoossa – Lotta- ja Suojeluskuntaperhe. Teoksessa Gordon, Tuula & Lempiäinen, Kirsti (toim.) *Suomineitonen bei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, s. 93–117.
- NEWMAN, BARBARA & NEWMAN, PHILIP R. 1991. *Development through life*. 5th edition. California: Brooks/Cole Publishing Company, Pacific Grove.
- NEWSOME, BRUCE 2007. *Made not born. Why some soldiers are better than others*. Westport, Connecticut: Praeger Security International.
- NIEMINEN, JARMO 2010 (TOIM.) *Taavetti Heikkinen: Rintaman poliisi. Valvontaupseerin päiväkirja 1941–1944*. Juva: Ajatuskirjat, Gummerrus.
- NIETZSCHE, FRIEDRICH 2007. *Moraalin alkuperästä. Pamfletti*. Helsinki: Otava.
- NIETZSCHE, FRIEDRICH 2001. *Näin puhui Zarathustra Kirja kaikille eikä kenellekään*. Helsinki: Otava.
- NIINILUOTO, MAARIT 1994. *On elon retki näin – eli miten viibteestä tuli sodan voittaja*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- NISSINEN, VESA 2001. Syväjohtaminen – Nykyaikaisen sotilasojohtamisen malli. Teoksessa Manninen, Kirsti & Lindgren, Göran (toim.) *Tulikoe. Ihmisten johtaminen sodan ja rauhan aikana*. Suomen Reserviupseeriliitto. Jyväskylä: Gummerrus.
- NIVALA, SIRKKA 2010. *Kokemuksellinen vanheneminen sotainvalideilla. Suomalaisten sotainvalidien kokemus elämänselustaan ja ikääntymisestäään*. Studies in Sport, Physical Education and Health 153. Jyväskylän yliopisto.
- NOY, SHABTAI 1991. Combat Stress Reactions. Teoksessa Gal, Reuven & Mangelsorff David. *International Handbook of Military Psychology*. London: John Wiley, s. 507–530.
- NOY, SHABTAI 1987. Combat Psychiatry: the American and Israeli Experience. Teoksessa Belenky, G. L. (toim.) *Contemporary Studies in Combat Psychiatry*. New York: Greenwood Press.
- NOY, SHABTAI, NARDI, CHEN & SOLOMON, ZAHAVA 1986. Battle and Military Unit Characteristics and the Prevalence of Psychiatric Casualties. Teoksessa Milgram, Norman (toim.) *STRESS and COPING in Time of War. Generalizations from the Israeli Experience*. New York: Brunner/Mazel Publishers, s. 73–77.
- NURMI, LASSE 2006. *Kriisi, pelko ja pakokauh*. Helsinki: Edita.
- NURMI, JAN-ERIK 1995. Nuoruusiän kehitys; etsintää, valintoja ja noidankehiä. Teoksessa Lyytinen, P., Korkiakangas, M. & Lyytinen, H. *Näkökulmia kehityopsykologiaan – kehitys kontekstissaan*. (1. p.). Porvoo: WSOY.
- NÄRE, SARI & KIRVES, JENNI (TOIM.) 2008. *Ruma sota*. Juva: WSOY.
- NÄRE, SARI 2008A. ”Päin ryssää!” - lapset ja nuoret sukupuoliväkivallan uhreina. Teoksessa Kirves, Jenni & Näre, Sari (toim.) *Ruma sota*. Juva: WSOY, s. 63–102.
- NÄRE, SARI 2008B. ”Kuin viimeistä päivää” - sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta. Teoksessa Kirves, Jenni & Näre, Sari (toim.) *Ruma sota*. Juva: WSOY, s. 335–380.
- NÄRE, SARI 2008C. Naiset ja miehet sodan pyörteissä. Teoksessa Turtola, Martti, Kinnunen, Tiina, Mälkki, Juha & Huhtinen, Aki (toim.) *Arkea sodan varjossa. Sodassa koettua, osa III*. Porvoo: WSOY, s. 8–25.
- NÄRE, SARI 2008D. Nuoruus sodan hävityksessä. Teoksessa Näre, Sari, Kirves, Jenni, Siltala, Juha & Strandberg, Joni (toim.) *Ubrattu nuoruus. Sodassa koettua osa II*. Porvoo: WSOY, s. 8–39.
- OHANWE, TIINA 1993. Järjestönaiset huolenpitäjinä koti- ja sotarintamalla. Teoksessa Raitis,

- Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.) *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Juva: WSOY.
- OJANEN, MARKKU 2001. *Ilo, onni, hyvinvointi. Kuinka löytää syvempi onnellisuus*. Helsinki: Kirjapaja.
- OKSANEN, ATTE 2008. Kenraalit vauhdissa ja sotilaat sammuksissa – sotaa huumeissa ja humalassa. Teoksessa Kirves, Jenni ja Näre, Sari (toim.) *Ruma sota*. Juva: WSOY, s. 181–208.
- OLKKONEN, MAILIS 1984. *Yksinäisyys muutos- ja kriisitilanteissa*. Teoksessa Kalliopuska, Mirja & Tapio, Heli (toim.) *Vapaus yksinäisyyteen*. Helsinki: Kirjayhtymä, s. 105–125.
- OLLILA, ANNE 1996. Mitä mikrohistoria on? Teoksessa Mäkinen, Katriina & Rossi, Leena (toim.) *Rakkautta, ihanteita ja todellisuutta*. Turku.
- OLSSON, PIA 2005. *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. Keuruu: Otava.
- OLSSON, PIA 1999. *Eteen vapahan valkean Suomen. Kansantieteellinen tutkimus lottatoiminnasta paikallisella tasolla vuoteen 1939*. Hämeenlinna: Karisto.
- OLSTHOORN, PETER 2011. *Military Ethics and Virtues. An interdisciplinary approach for the 21st century*. Cass Military Studies. New York: Routledge.
- PAANANEN, TAISTO 1984. Psykkisistä reaktioista kriisi- ja katastrofitilanteissa. Artikkeliteoksessa *Sodan ja rauhan psykologiset kysymykset*. Jyväskylä: Gummerrus.
- PAKKANEN, MARJATTA 2006. Miksi kuulustelin Mirjamia? Kertomus eräästä haastattelusta. Artikkeliteoksessa *Sosiologia* -lehdessä 3/2006. 43. vuosikerta. Westermarck-seuran julkaisu.
- PALOKANGAS, MARKKU 1995. Karjalaislotta talvisodan pyörteissä. Teoksessa *Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945. Suomen vapauden puolesta*. Helsinki: Valitut palat.
- PALOSAARI, EIJA 2007. *Lupa särkyä. Kriisistä elämään*. Helsinki: Edita.
- PARJANEN, MATTI 2009. *Marskin ritari Paavo Koli. Itseään käskenyt mies*. Tampere University Press.
- PASSERINI, LUISA 1989. Women's Personal Narratives: Myths, Experiences, and Emotions. Teoksessa Personal Narrative Group (toim.) *Interpreting Women's Lives. Feminist Theory and Personal Narratives*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- PELTOKORPI, KAISA-MARIA 2010. *Ilmo Haario – Kadettikurssilta Kannaksen kesäsotaan 1944*. Artikkeliteoksessa Maanpuolustuskorkeakoulun www-sivuilla. www.maanpuolustuskorkeakoulu.fi (Luettu 13.11.2010)
- PELTONEN, EEVA 1993. Miten kotirintama kesti – miten siitä kerrotaan. Teoksessa Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.) *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Juva: WSOY.
- PELTONEN, MATTI 1999. *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- PELTONEN, ULLA-MAIJA 2003. *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan ja unohtamisesta*. Helsinki: SKS.
- PESOLA, SAKARI 2002. Kun suomalaiset äänestivät jaloillaan – Toisen maailmansodan tanssikiellosta tanssilavojen kukoistukseen. Teoksessa Terho, Henri (toim.) *Hetkiä historiassa*. Turun yliopisto.
- PIPPING, KNUT 1978. *Komppania pienenishteiskuntana: sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayhteisöstä 1941–1944*. Otava. Helsinki.
- PITKÄNEN, ILONA 2008. *Vielä nämä voivat palvella – suomalaisen sotilaan posttraumaattinen stressihäiriö ja puolustuvoimien psykososiaalinen tuki*. Pro gradu-tutkielma. 74. Merikadettikurssi, laivastolinja. Maanpuolustuskorkeakoulu.
- POHLS, MARITTA 2009. Kappaleet Lotta Svärd 1921–1939 ja 1939–1944. Teoksessa Pohls, Maritta & Latva-Äijö, Annika. *Lotta Svärd. Käytännön isänmaallisuutta*. Helsinki: Otava.
- POHLS, MARITTA & LATVA-ÄIJÖ, ANNIKA 2009. *Lotta Svärd. Käytännön isänmaallisuutta*. Helsinki: Otava.
- PONTEVA MATTI 2008. Äkillinen stressireaktio ja traumaperäinen stressihäiriö. Teoksessa Kunnamo I. (päätoim.) *Lääkärin käsikirja*. Helsinki: Duodecim.
- PONTEVA MATTI 1995. Traumaperäinen stressihäiriö. *Duodecim-lehti* 1995; 111(9), s. 875.
- PORTELLI, ALESSANDRO 2006. Mikä tekee muistietotutkimuksesta erityisen? Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: SKS, s. 49–64.
- PORTELLI, ALESSANDRO 1997. *The Battle of Valle Giulia. Oral History and the Art of Dialogue*. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

- POUSI, AIRIKKI 2003. *Nuori Ilmari Vaissi. Kasvun ja kehityksen vuodet suomalaisessa talonpoikaisyhteisössä 1910–1939*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 188. Helsingin yliopisto.
- PULLI, MIRJA 2005. Lottamuistoja. Teoksessa *Suomen naisen vuosisadat. Osa 2, Toivonrakentajat. Suomalainen nainen itsenäisyyden aikana*. Helsinki: Tammi.
- PUNAMÄKI, RAIJA-LEENA 1984. Sodan psyykkisiä vaikutuksia lapsiin ja siviiliväestöön. Artikkeliteoksessa *Sodan ja rauhan psykologiset kysymykset*. Jyväskylä: Gummerrus.
- RAIJAS, RIITTA 2000. *Raiskaustrauma*. Stakes. Helsinki: Stakesin monistamo.
- RAITANEN, MARKO 2001. Aikuistuminen. Uusi vaihe elämässä vai uusi elämä vaiheessa? Teoksessa Sankari, A. & Jyrkämä, J. (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen – iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino.
- RAJALA, PANU 2010. *Lasinkirkas, hullunrobkea. Aila Meriluodon elämästä ja runoudesta*. Helsinki: WSOY.
- RAUNIO, ARI 2004. *Sotatoimet: Suomen sotien 1939–45 kulku kartoit*. Vantaa: Genimap.
- RAUTIO, MAY-BEE 2001. *Opi rakastamaan maata ja kansaasi. Rintamalottien elämää*. Helsinki: Edita.
- RAY, SUSAN LYNN 2007. *The Experience of Contemporary Peacekeepers Healing from Trauma*. A thesis submitted to the Faculty of Graduate Studies and Research in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy. Faculty of Nursing. University of Alberta. Edmonton, Canada: Heritage Branch.
- REHN, ELISABET & JOHNSON SIRLEAF ELLEN 2003. *Sota, rauha ja naiset*. Raportti perustuu tekijöiden raporttiin *Women, War and Peace: The independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-building*. UNIFEM 2002. 2. painos. Helsinki: Suomen UNIFEM ry.
- REHN, ELISABET 2002. Raiskaus on yhä käytetympi. Uutinen Ulkoasianministeriön www-sivulla 5.11.2002
<http://formin.finland.fi/Public/Print.aspx?contentid=58234&nodeid=15148&culture=fi-FI&contentlan=1>. (Luettu 15.6.2010)
- REPORT OF THE DEFENCE TASK FORCE 2009. *Report of the Defence Task Force on Sexual Assault in the Military Services*. December 2009. The Secretary of Defence. Washington. [www-dokumentti]
http://www.dtic.mil/dtfsams/docs/11_09docs/DTFSSAMS-Rept_Dec09.pdf (Luettu 6.1.2011)
- ROMANOFF, B. D. 2005. Research as Therapy: The Power of Narrative to Effect Change. Teoksessa Neimeyer R. A. (toim.) *Meaning Reconstruction & the Experience of Loss*. 4th edition. Washington DC: American Psychological Association, s. 245–257.
- ROSSI, RIIKKA & SEUTU, KATJA 2007. Nostalgian lukijalle. Teoksessa Rossi, Riikka & Seutu, Katja (toim.) *Nostalgia. Kirjoituksia kaipuusta, ikävästä ja muistista*. Helsinki: SKS, s. 7–12.
- ROSSI, LEENA 2005. Muistitietohistoria ja Alessandro Portelli. Teoksessa Järvinen, Hanna & Kärki, Kimi (toim.) *Avaintekstejä kulttuurihistoriaan*. Turku: Kulttuurihistoria 6, s. 82–93.
- ROUSSEAU, JEAN-JACQUES 1999. *Tunnustuksia: Valikoima otteita*. (Confessions, 1770) Suom. Edwin Hagfors. 3. painos (1. painos 1938). Jyväskylä Helsinki: Gummerus.
- RUNTTI, SUSANNA 1997. Rovaniemi sota- ja jälleenrakennusvuosina 1939–1955. Teoksessa Enbuske M., Runtti S. & Manninen T. (toim.) *Rovaniemen historia. Jokivarsien kasvatit ja junantuomat 1721–1990*. Jyväskylä: Gummerrus.
- SAARI, SALLI 2008. *Kuin salama kirkealta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen*. 5. painos. Helsinki: Otava.
- SALMI-NIKANDER, KIRSTI 1996. Lennart ja Fanny lemменlaaksossa. Tekstien mikrohistoriaa. Teoksessa Rahikainen, Marjatta (toim.) *Matkoja moderniin. Lähikuvia suomalaisesta elämästä*. Helsinki: SHS.
- SALOKANNEL, JUHANI 1993. *Linnasta Saarikoskeen. Suomalaisia kirjallilijakuvia*. Helsinki: WSOY.
- SALOMAA, J. E (JALMARI EDWARD) 1942. *Suunta ja tie : kansalaisyhteiskunnan perusteita*. Lotta-Svärd julkaisu n:o 57. Helsinki.
- SANDER, GORDON F. 2010. The Kamp Corps: The joy and agonies of covering the Winter War. Teoksessa Turtola, Martti & Peltokorpi Kaisa-Maria (toim.) *Perspectives on the Finnish Winter War. Winter War Seminar in Helsinki 11th March 2010*. Publications of Department of Military history. National Defence University. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 21–25.
- SANTTILA, MATTI 2003. Varusmiesten fyysisen koulutuksen perusteet. Teoksessa

- Nissinen, Vesa (toim.) *Kebittyvä varusmieskoulutus*. Helsinki: Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus. Julkaisusaraj A/3/2003.
- SAVUKOSKI, MARIKA 2008. *Vapaaksi anoreksian kableista. Narratiivinen tutkimus selviytymispoluista*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- SCOTT PECK, M. 1988. *Rakkauden psykologia. Uusi rakkauden, perinteisten arvojen ja henkisen kasvun psykologia*. Helsinki: Kirjapaja.
- SEGAIL, RUBEN & MARGAILT, CHAIM 1986. Risk Factors, Premorbid Adjustment, and Personality Characteristics of Soldiers with Refractory Combat Stress Reactions. Teoksessa Milgram, Norman (toim.) *STRESS and COPING in Time of War. Generalizations from the Israeli Experience*. New York: Brunner/Mazel Publishers.
- SELIGMAN, MARTIN E. P. 2008. *Aito onnellisuus. Positiivisen psykologian keinoin täyteen elämään*. Helsinki: Art House.
- SHAY, JONATHAN 2007. Foreword. Teoksessa Figley, Charles, R. & Nash, William P. (toim.) *Combat Stress Injury. Theory, Research, and Management*. New York: Routledge, s. XV.
- SHAY, JONATHAN 1994. *Achilles in Vietnam. Combat Trauma and the Undoing of Character*. New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo & Singapore: Simon & Schuster.
- SHAW, J. A. 1987. Unmasking the illusions of safety. Teoksessa Menninger, W. W. (toim.) *Military psychiatry: Learning from experience*. Topeka KS: Menningr Foundation, s. 49–63.
- SHILS, EDWARD A. & JANOWITZ, MORRIS 1985. *Kiinteys ja hajoaminen Wehrmachtissa toisessa maailmansodassa* (Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II). Toim. Harinen, Olli. Sotilassosiologian julkaisusarja A, n:o 3. Helsinki.
- SHILS, EDWARD A. & JANOWITZ, MORRIS 1948. *Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II*. Public Opinion Quarterly Vol. 12, No 2. Summer.
- SIHVOLA, JUHA 2003. Historiallisen tiedon kasvu ja edistys. Artikkelit *Historiallisessa Aikakauskirjassa* 1/2003. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto.
- SIHVOLA, JUHA 1999. Antiikin tunneteoriat nykyajattelun lähtökohtana. Teoksessa *Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä*. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- SILTALA, HEIKKI 2009. Johtajuus esimiestyössä. Teoksessa Kiuru, Jukka (toim.) *Johdatus johtamiseen. Ajatuksia Johtamisen perusteet-opintojakososta ja rakennusaineita tulevaan*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkaisusarja 2. Artikkelikokoelmat N:o 3. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 72–80.
- SILVASTI, TIINA 2001. *Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista*. Helsinki: SKS.
- SILVER, R. 1982. *Coping with an Undesirable Life Event: A Study of Early Reactions of Physical Disability*. Julkaisematon tohtorinväitöskirja. Evanston: Northwestern University.
- SILVENNOINEN, OULA 2008. *Salaiset aseveljet. Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944*. Helsinki: Otava.
- SINERMA, MARTTI 1995. Lotta Svärd. Teoksessa *Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945. Suomen vapauden puolesta*. Valitut palat.
- SINIVUO, JUHANI 2006. Moraalin ja taistelutahdon holistinen selitysmalli. Teoksessa Huhtinen, Aki-Mauri & Toiskallio, Jarmo (toim.) *Maanpuolustuskorkeakoulu – kehitettyä sotatieteellinen yliopisto. Professori Mikko Viitasalon juhlakirja*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitos. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 275–287.
- SKOG, TAPIO 1995. Vapaa-ajan sisältöä. Teoksessa *Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta*. Helsinki: Valitut palat.
- SMITH, CATRIN 2002. Punishment and pleasure: women, food and their imprisoned body. Artikkelit julkaisussa *The Sociological Review* 50 (1), s. 197–214.
- SOTARINTAMA 2007. [www-dokumentti] <http://koti.mbnet.fi/smikkeli/sotarintama.html> (Luettu 5.11.2007).
- SPENCER E. T. H. & PYNOOS R. 1985. Developmental Perspective on Psychic Trauma in Childhood. Teoksessa Figley C. R. (toim.) *Trauma and its wake*. New York: Brunner/Mazel.

- SUIKKANEN, MERITA 2007. *Tanssin kielletty Burma. Jatkosodan tanssikielto, nurkkatanssikulttuuri ja kiellon seuraukset*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- SULAMAA, KAARLE 2009. *Lotat, uskonto ja isänmaa. Lotat protestanttis-nationalistisina nunnina*. Porvoo: SKS.
- SUONINEN, MARJA 2001. Mikrohistoria vastauksena historiallisen sosiologian dilemmaan. Artikkelit *Sosiologia* -lehdessä 1/2001. 38-vuosikerta. Westermarck-seuran julkaisuja.
- STEINER, M. & NEUMANN, M. 1978. Traumatic neurosis and social support in the Yom Kippur War returnees. *Military Medicine*, 143, s. 866–868.
- STOUFFER, SAMUEL A. YM. 1949. *The American Soldier: Combat and Its Aftermath*. Princetown.
- SWANK, R. L., & MARCHAND, W. E. 1946. Combat neuroses: development of combat exhaustion. *Archives of Neurology and Psychology*, 55, s. 236-247.
- SWISS, SHANA & GILLER, JOAN E. 1993. Rape as a Crime of War. A Medical Perspective. *The Journal of the American Medical Association*. August 4, 1993 Volume 207, s. 612–615.
- SYRJÄNEN, MINNA 2003. *Myytit ja ”hyvä” johtajuus sotilasdiskursseissa*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitos. Julkaisusarja 1. N:o 25. Helsinki: Edita Prima Oy.
- TAKALA, KRISTIINA 2005. *Lapin lotat sodan ja rauhan töissä*. Jyväskylä: Gummerrus.
- TARJAMO, KERTTU 2006. Kansakunnan tulevaisuutta pelastamassa. Viranomaisten keskustelu rikollisuudesta 1940- ja 1950-lukujen Suomessa. Teoksessa Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu (toim.) *Kun sota on ohj. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Helsinki: SKS, s. 341–376.
- TERÄS, KARI 2000. Muistelmateokset, omaelämäkerrat ja suullinen historia. Teoksessa Kettunen Pauli ym. (toim.) *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista osa II*. Turku: Poliittisen historian laitos ja Kirja-Aurora.
- TOISKALLIO, JARMO 2009A. Johdanto. Teoksessa Toiskallio, Jarmo & Mäkinen, Juha. *Sotilaspedagogiikka: sotiluuden ja toimintakyvyn teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 9–11.
- TOISKALLIO, JARMO 2009B. Toimintakyky sotilaspedagogiikan käsitteenä. Teoksessa Toiskallio, Jarmo & Mäkinen, Juha. *Sotilaspedagogiikka: sotiluuden ja toimintakyvyn teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 48–73.
- TOISKALLIO, JARMO 2006. Etiikka sotilaspedagogiikan ytimessä. Teoksessa Huhtinen, Aki-Mauri & Toiskallio, Jarmo (toim.) *Maanpuolustuskorkeakoulu – kehittyvä sotatieteellinen yliopisto. Professori Mikko Viitasalon juhlakirja*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitos. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 121–150.
- TOISKALLIO, JARMO 2003. *ACIE. Research Centre for Action Competence, Identity and Ethics*. Työpaperi. 6.4.2003. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- TOISKALLIO, JARMO 1999. Johdanto. Teoksessa Kallioinen, O., Mäkinen, J., Toiskallio, J. *Orienteerit ja mielekkäisyys upseerikoulutuksessa*. Maanpuolustuskorkeakoulun Koulutustaidon laitos. Julkaisusarja 2. Tutkimuksia N:o 6. Helsinki: Edita Prima Oy.
- TOISKALLIO, JARMO 1998. *Sotilaspedagogiikan perusteet*. Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus. Hämeenlinna: Karisto.
- TUOMAALA, RITVA 2008. ”Kyllähän nyt pitäisi olla jo semmonen aika, että pääsis niinkö keskustelemaan näistä asioista.” *Tutkimus lappilaisten huutolaisten, sotavankien ja partisaanien ubrien elämänkulusta, voimavaroista, terveydestä ja sairauksista*. Turku: Turun yliopisto.
- TUOMINEN, EEVA-LIISA 1988. Artikkelit teoksessa Isaksson, Eva (toim.) *Nainen ja sotalaitos*. Jyväskylä: Gummerrus.
- TUOMINEN, JUHA 2010. Puolustusvoimien perusyksikkö oppivana yhteisönä – Päällikkö pedagogisena johtajana. Teoksessa Mäkinen, Juha & Tuominen, Juha (toim.) *Toimintakykyä kehittämässä: Jarmo Toiskallion juhlakirja. Military Pedagogical Reflections*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkaisusarja 1. N:o 6/2010. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 209–236.
- TURTOLA, MARTTI, KINNUNEN, TIINA, MÄLKKI, JUHA & HUHTINEN, AKI (TOIM.) 2009. *Yhdessä eteenpäin. Sodassa koettua, osa IV*. Porvoo: WSOY.
- TURTOLA, MARTTI, KINNUNEN, TIINA, MÄLKKI, JUHA & HUHTINEN, AKI (TOIM.) 2008.

- Arkea sodan varjossa. Sodassa koettua, osa III.* Porvoo: WSOY.
- TURUNEN, KARI E. 1996. *Elämänkaari ja kriisit*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- TURUNEN, IRMA 1960. Lotta Svärd-järjestö. Teoksessa *Suomen sota 1941–1945*. 9. osa. Toim. Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto. Kuopio.
- UKKONEN, TAINA 2002. Mietteitä muistietohistorian eettisistä ja lähdekriittisistä ongelmista. Artikkelit Elore-lehdessä 2/2002. 9. vuosikerta. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. [www-dokumentti] http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_02/ukk202.html (Luettu 14.12.2009)
- ULMAN, R. B. & BROTHERS, D. 1988. *The Shattered Self: A Psychoanalytical Study of Trauma*. New Jersey & London: The Analytical Press.
- UNITED STATES, DEPARTMENT OF THE ARMY 2006. *Army Leadership: Competent, Confident, and Agile*. Field Manual 6–22. Washington DC: Department of the Army, 12 October 2006.
- UOLA, MIKKO 2005. *Maa ponteva Pohjolan ääriellä on. Lapin suojeluskunta-, lotta- ja sotilaspiirit*. Lapin Sotilasläänin Perinneyhdistys ry. Jyväskylä: Gummerrus.
- VATANEN, TIINA 2010. *Moitteetonta käytöstä sotatoimialueella? Suomalaisotilaiden seksuaalirikokset Karjalassa jatkosodan aikana 1941–44*. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- VERBUGGE, L. M., REOMA, J. M. & GRUBER-BALDINI, A. L. 1994. Shorterm Dynamics of Disability and Well-Being. Artikkelit julkaisussa *Journal of Health and Social Behavior* 35, s. 97–117.
- VERKKO, VELI 1953. Finlands återgång till fredstida brottslighet. Teoksessa *De nordiska Kriminalistföreningarnas Årsbok 1951–1952*. Tukholma.
- VÄRRI, VELI-MATTI & ROPO, EERO 2010. Miten olla upseeri ja herrasmies? – Pahimpaan valmistautuminen sotilaspedagogiikan näköalana. Teoksessa Mäkinen, Juha & Tuominen, Juha (toim.) *Toimintakykyä kehittämässä: Jarmo Toiskallion julkakirja. Military Pedagogical Reflections*. Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkasusarja 1. N:o 6/2010. Helsinki: Edita Prima Oy, s. 124–138.
- WARRING, ANETTE 2006. Intimate and Sexual Relations. Teoksessa Robert, Gildea, Warring, Anette & Wieviorka, Oliver (toim.) *Surviving Hitler and Mussolini: Daily life in Occupied Europe*. Oxford & New York: Berg Publishers, s. 88–128.
- WILMS, NOORA ALEKSANDRA 2010. *”Ryssän heilat ja pikku-Ivanat”. Sanomalehti- ja muistitietotutkimus subtautumisesta neuvostoliittolaisten sotavankien kanssa seurustelleisiin naisiin ja heidän lapsiinsa*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Yhteiskunta- ja kauppatieteiden tiedekunta. Itä-Suomen yliopisto. Tammikuu 2010.
- WEISS, R. & PAYSON, H. 1967. Cross Stress Reaction. Teoksessa Freedman, Kaplan. *Comprehensive Textbook of Psychiatry*. Baltimore: William & Wilkins.
- WESTERSUND, MIKKO 2011. *Taistelustressin ballinta sotilaallisessa kriisinhallinnassa*. Laurea-ammattikorkeakoulu. Turvallisuusosaamisen opinnäytetyö. Maaliskuu 2011.
- WINTER, JAY 1997 (1995). *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European cultural history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- YAROM, NITZA 1983. Facing death on war – An existential crisis. Teoksessa Breznitz, Shlomo (toim.) *Stress in Isrel*. Van Nostrand Reinhold Company, s. 3–38.
- YLIKANGAS, MIKKO 2009. *Unileipää, kuolonvettä, spüidiä. Huumeet Suomessa 1800–1950*. Jyväskylä: Atena.
- YLIKANGAS, HEIKKI 2007. *Romabtaako rintama? Suomi puna-armeijan puristuksessa kesällä 1944*. Helsinki: Otava
- ZEMON DAVIS, NATALIE 1997. *Kolme naista, kolme elämää 1600-luvulla*. Helsinki: Otava.

VIITTEET

LOTTIEN SELVIYTYMINEN SODASSA 1939–1945 Haastattelurunko

PÄÄKYSYMYKSET

- Kertokaa vapaasti, millaista sota oli.
- Millaista oli sodan arki?
- Miten kevensitte arkeanne?
- Mikä auttoi selviytymään sota-oloissa?
- Mikä oli lottana olon paras ja mikä ikävin puoli?

TAUSTATIETOA

- Missä, milloin ja kuinka kauan toimitte lottana? Mikä oli työyksikkönne ja työtehtävänne? Kuinka kaukana se sijaitsi kotipaikkakunnaltanne? Saitteko lottakoulutusta, missä ja milloin? Vannoitteko lottalupauksen, missä ja milloin? Mitä ajatuksia nämä herättivät?
- Minkä ikäinen olitte lähtiessänne sotaan? Mikä sai teidät lähtemään lotaksi ja rintamalle? Saitteko itse vaikuttaa sijoittumiseenne? Millä mielin lähditte sotaan? Miten koitte eron perheestänne ja miten omaisenne suhtautuivat lähtöönne? Asuitteko vanhempienne kodissa vai jossain muualla, missä?
- Millaiset olivat ensitunnelmat komennuskohteeseen saavuttuanne? Millaiset olosuhteet olivat? Miten ja keiden kanssa asuitte ja mitä mukavuuksia se sisälsi? Miten paljon oli puutetta ja syöpäläisiä?
- Miten sopeuduitte sota-oloihin? Mitä muutoksia tapahtui työtehtävissänne sodan aikana?

SUHTAUTUMINEN LOTTIIN

- Kohtasitteko vastustusta lotaksi ryhtymisestä, millaista?
- Millaista palautetta saitte lottatyöstänne?
- Miten lottiin suhtauduttiin?
- Kohtasitteko sota-aikana negatiivista suhtautumista, kenen taholta ja miten ilmeni? Miten vastasitte negatiiviseen suhtautumiseen?

KURI

- Millaista oli lottakuri? Millaiseksi koitte kurin?
- Rikottiinko sääntöjä ja määräyksiä vastaan, miten?
- Mitä sääntöjen rikkomisesta seurasi?

LUONNE JA VAHVUUDET

Miten kuvailisitte itseänne? Millainen olette luonteeltanne?

- Minkä ominaisuutenne tai luonteenpiirteenne luonnehtisitte olleen vahvuutenanne sodassa?
- Millä tavalla tämä vahvuutenne auttoi kohtaamaan vaikeuksia ja sietämään vaativia oloja?

ITSELUOTTAMUS, PYSTYVYYSUSKO

- Millaiseksi koitte itsenne sota-aikana? Millaisena näette nyt itsenne tuolloin?
- Millainen oli itsetuntonne?
- Vahvistiko lottatyö/sota-aika itseluottamustanne, miten?

KASVU, mitä sota opetti?

- Koetteko, että sota kasvatti teitä? Miten?
- Toiko sodasta selviytyminen itseluottamusta? Miten? Ovatko sotakokemuksenne auttaneet teitä selviytymään paremmin myöhemmistä vaikeuksista?
- Opiteko uusia taitoja/tietoja? Oliko näistä hyötyä tulevassa elämässänne?

VAPAA-AIKA

- Millaista oli vapaa-aika? Oliko sitä riittävästi? Mitä silloin teitte, miten rentouduitte?
- Oliko teillä sota-aikana harrastuksia, millaisia?
- Miten vuodenaikojen vaihtelu näkyi ajanviettotavoissa?
- Miten usein vietitte aikaa ystävien ja tuttavien kesken seurustellen ja kyläillen?
- Harrastitteko kirjeenvaihtoa? Kuinka paljon ja kenen kanssa? Mikä merkitys kirjeillä oli?
- Pidettiinkö nurkkatansseja, missä ja kuka niitä järjesti? Kävittekö itse niissä? Miten saatiin tieto tansseista, millainen oli tunnelma?
- Vietettiinkö juhla- ja merkkipäiviä? Poikkesivatko ne rauhanajan juhlapäivistä?
- Millaisia tapahtumia rintamalla järjestettiin? Millaisia muistoja teillä on näistä tapahtumista, kuten lottailloista, viihdytystapahtumista ja –kiertueista, urheilukilpailuista jne.? Otitteko itse osaa näihin tapahtumiin? Kävittekö esim. elokuvissa, konserteissa tai teatterissa?
- Mikä oli ruuan merkitys? Onko teillä muistoja herkutteluhetkestä, millaisia? Mikä oli pakettien merkitys?
- Mikä oli pelien, leikkien ja musiikin merkitys? Kertokaa muistoja näistä?
- Mikä oli luonnon merkitys selviytymiselle? Hakeuduitteko luonnon rauhaan? Kaipasitteko omaa tilaa?

ITSENSÄ TOTEUTTAMINEN

OPISKELU:

- Opiskelitteko sota-aikana jossain koulussa tai oppilaitoksessa tai kävittekö kursseja, mitä ja missä?
- Miten sota vaikutti opiskeluunne ja koulunkäyntiinne? Minkä merkityksen opiskelu antoi lottatyössä jaksamiselle?

TYÖ:

- Millaista työ oli? Miten viihdyitte työssänne? Vastasiko työ odotuksia?
- Millainen oli työyksikön ilmapiiri?
- Mikä oli työn paras ja mikä huonoin puoli?
- Mikä oli työn merkitys selviytymiselle?
- Vaikuttiko lottatyö tulevaan ammatinvalintaan? Oliko lottatyöstä apua tulevaan ammattiin?

PERIKSIANTAMATTOMUUS/SITKEYS (kyky ponnistella eteenpäin)

- Millä mielin suhtauduitte tulevaisuuteen? Miten onnistuitte säilyttämään luottavaisen mielen sodassa?
- Tunsitteko uupumusta/ voimienne ehtyvän/ toiveenne luhistuvan? Milloin? Miten toimitte? Mistä saitte voimia jatkaa?
- Koitteko itsenne ja työnne merkitykselliseksi?

SUUNNITELMISTA LUOPUMINEN

- Jouduitko sodan/lottatyön takia luopumaan suunnitelmistasi/tavoitteistasi? Millaisista? Miten koitte luopumisen?

SOSIAALISET SUHTEET JA YSTÄVYYS

- Saitteko lotta-aikana ystäviä? Muodostuiko komennuksella läheisiä/ pitkäaikasia ystävyssuhteita?
- Millaiset olivat välit lottien ja muun väen kesken? Ilmeni ristiriitoja, millaisia, keiden kanssa? Muodostuiko sota- oloissa ns. ”perheitä” muun väen kesken?
- Mikä merkitys ystävillä ja läheisillä oli selviytymiselle?
- Tutustuttiinko sotavuosina helpommin kuin muulloin?
- Lähensikö sota ihmisiä?
- Oliko yhteishenki parempi mitä rauha aikana?
- Miten ystävyys syntyi, mikä lähensi?

RAKKAUS

- Millaiset olivat miesten ja naisten suhteet sota-aikana? Syntyikö rakkaussuhteita helpommin kuin rauhan aikana?
- Seurustelitteko sota-aikana? Kuinka usein ja missä tapasitte jne.? Millaista oli seurustella sota-aikana?
- Solmitteko avioliiton sodan aikana tai heti sen jälkeen, minkä ikäisenä? Kuinka tai missä tulevan aviopuolisonne tapasitte? Kuinka pitkään seurustelitte ennen avioitumista? Ehdittekö olla kihloissa ennen avioitumista? Mentiinkö sota-aikana pikemmin naimisiin kuin tavallisesti, rauhan aikana?
- Erositteko seurustelu/ aviokumppanistanne sota-aikana tai heti sen jälkeen? Jos näin kävi miksi?

KOTIRINTAMAN TUKI

- Oliko teillä sukulaisia, joiden apuun saatoitte sota-aikana turvautua?
- Saitteko kotirintamalta ruoka- tai muuta apua?
- Lisääntyikö perheen/sukulaisten välinen kanssakäyminen?
- Mikä merkitys kotirintaman tuella oli?

KANSALLINEN YHTENÄISYYS

- Yhdistikö sota ihmisiä? Olivatko ihmiset läheisempiä kuin nykyisin? Puhutaan ”talvisodanhengestä” ja ”kotirintama kestää-ajattelusta”. Oliko näissä perää?

ELÄMÄNHALLINTA

- Tunteiden säätely: Miten onnistuitte hillitsemään itsenne järkytyksiä kohdatessanne? Mikä toi helpotusta? Miten puritte tunteitanne? Saitteko vapaasti ilmaista tunteitanne?

PELOT JA STRESSI

- Pelkäsittekö, mitä? miksi? milloin?
- Ilmenikö teillä stressiä sota-aikana? Tunsitteko itseänne masentuneeksi tai ahdistuneeksi?
- Poditteko koti-ikävä? Ajattelitteko koskaan luovuttaa ja lähteä kotiin?
- Kuinka paljon lottien kesken keskusteltiin sodasta tai poliittisista kysymyksistä? Tunnettiinko huolta koko maan tulevaisuudesta vai olivatko jokapäiväisen elämän huolet päälimmäisinä, niin ettei jaksettu ajatella ”suurempia asioita”?
- Jouduitteko vaaratilanteisiin, millaisiin? Koittekö raskaita menetyksiä tai pettymyksiä, millaisia?

SURU JA MENETYKSET

- Jos suruviesti tuli omalle kohdallenne, mitä muistatte tuosta tilanteesta?
- Kuinka surusta selvittiin? Miten jaksettiin päivästä toiseen? Saitteko tukea ja lohdutusta?

ILO

- Mikä toi iloa sodan keskelle?
- Onko teillä hauskoja muistoja sota-ajasta, millaisia? Otitteko osaa erilaisiin tempauksiin, hulluttelitteko ja vitsailitteko? Lisääntyikö huumori sota-aikana?

USKONNOLLISUUS

- Korostuiko uskonnollisuus sota-aikana?
- Olivatko ihmiset uskonnollisempia kuin nykyisin?
- Tarjosiko uskonto teille helpotusta sodan vaikeuksiin?

ELÄMÄ SODAN JÄLKEEN

- Millä mielellä otitte vastaan sodan päättymisen? Entä lottajärjestön lakkauttamisen?
- Miten sota on vaikuttanut sen jälkeiseen elämäänne ja itseenne?
- Ilmenikö teillä sodanjälkeen pelkotiloja, ahdistusta tai painajaisia? Tuliko sota uniin?
- Miten sotakokemuksista vapauduttiin, kestäkö siirtymävaihetta pitkään?
- Oletteko kokeneet puhumisen lottana olostanne vaikeaksi?